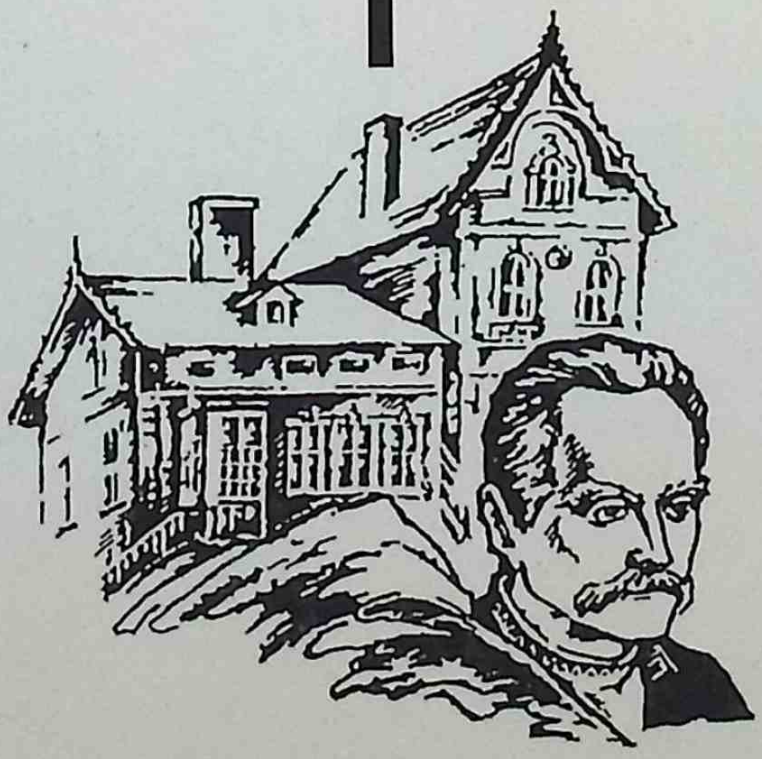
НАУКОВИЙ ВІСНИК

МУЗЕЮ ІВАНА ФРАНКА
У ЛЬВОВІ

Випуск
9

ЛЬВІВСЬКИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

ЛЬВІВСЬКИЙ ЛІТЕРАТУРНО-МЕМОРІАЛЬНИЙ
МУЗЕЙ ІВАНА ФРАНКА

НАУКОВИЙ ВІСНИК

МУЗЕЮ ІВАНА ФРАНКА
У ЛЬВОВІ

70-річчю Музею
присвячується

БІБЛІОТЕКА

9
Випуск

ІНІЦІАТИВА
Львів
2010

УДК 821: 069.02
ББК 83.3 (2 УКР) л6
Н 34

Дев'ятий випуск «Наукового вісника Музею Івана Франка у Львові» присвячений 70-річчю Музею. Публікуються дослідження з історії Музею, про окремі оригінальні експонати, статті про нові експозиції, з історії пам'ятників Каменяреві. Подано листи до Івана Франка, опрацьовані науковими працівниками Музею та студентами філологічного факультету Національного університету імені Івана Франка — учасниками Франківського семінару у Музеї. Друкуються спогади, хроніка діяльності Музею за 2008-2009 роки та інші матеріали.

Друкується за ухвалою Науково-методичної ради Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка

Відповідальний за випуск
Петро Зозуляк

Видання випущено за фінансової підтримки управління культури і туризму Львівської обласної державної адміністрації

БІБЛІОТЕКА
Інституту
франкознавства
Мф 0572

ISBN 966-7173-08-8

© Львівський літературно-меморіальний музей Івана Франка, 2010
© Зеновія Юськів, художнє оформлення, 2000

ЗМІСТ

ДОКУМЕНТИ І МАТЕРІАЛИ 9

Музею Івана Франка – 70

Віра Бонь
З ІСТОРІЇ МУЗЕЮ 12

Зиновія Стець
ІСТОРІЯ ВІДКРИТТЯ НАДМОГИЛЬНОГО ПАМ'ЯТНИКА І.ФРАНКОВІ 31

Зиновія Стець
ПЕРШИЙ ПАМ'ЯТНИК І.ФРАНКОВІ В УКРАЇНІ 50

Роман Горак
ДАРУНОК ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА 54

Роман Горак
СТОЛИК З ЛОЛИНА 63

Роман Горак
ОСТАННЯ ДОРОГА ОЛЬГИ ХОРУЖИНСЬКОЇ 71

Анна Канич
ТІНЬ КАМЕНЯРА 77

Яким Горак
ПРИЧИНКИ ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ ОЛЬГИ ФРАНКО 78

Роман Горак, Іван Горак
ПОРТРЕТ ПОЕТА, МАЛЬОВАНИЙ ГЕНЕРАЛОМ 82

Роман Горак
НЕВІДОМА СВІТЛИНА ІВАНА ФРАНКА 91

Петро Зозуляк
НОВІ ЕКСПОЗИЦІЇ МУЗЕЮ 121

Спогади

Віра Бонь
«З МУЖЕМ МОЇМ ВАШ БАТЬКО ЖИВ СЕРДЕЧНО»
(спогади Валерії Коцовської про Івана Франка) 127

Віра Бонь
КОМПОЗИТОР ЯРОСЛАВ ЯРОСЛАВЕНКО
ПРО ІВАНА ФРАНКА 134

Валентина Кухар
ДВА СПОГЛАДИ ПРО ТЕОСОФСЬКІ ПОГЛЯДИ
ІВАНА ФРАНКА 140

Марія Оркуш
ПРОВОКАЦІЯ 147

Вшанування пам'яті

Роман Горак, Іван Горак
ПО ТЕРНОПІЛЬЩИНІ 149

Листи

Роман Горак
ЛИСТИ ОЛЬГИ БІЛИНСЬКОЇ ДО ІВАНА ФРАНКА 192

Катерина Зозуляк
ВИСТРАЖДАНЕ ІМ'Я ВИДАТНОГО ВЧЕНОГО 229

Соломія Вівчар, Віолетта Чернієнко
ЛИСТИ ВОЛОДИМИРА КМІЦИКЕВИЧА
ДО ІВАНА ФРАНКА 235

Алла Коцур
ЛИСТИ ЛЕВА ЛОТОЦЬКОГО ДО ІВАНА ФРАНКА 246

Іван Горак
ЛИСТИ ТЕОФІЛА КОРМОША ДО ІВАНА ФРАНКА 253

Іван Горак
ЛИСТИ ВАСИЛЯ РАВЛЮКА ДО ІВАНА ФРАНКА 255

Іван Горак
ЛИСТИ ОЛЬГИ БОГАЧЕВСЬКОЇ ДО ІВАНА ФРАНКА 260

Іван Горак, Яким Горак
ЛИСТИ СТЕФАНА ФЕДАКА ДО ІВАНА ФРАНКА 264

ФРАНКІВСЬКИЙ СЕМІНАР У ЛІТЕРАТУРНО МЕМОРІАЛЬНОМУ МУЗЕЇ ІВАНА ФРАНКА

Марія Барандій
ЛИСТИ ПАВЛА ДУМКИ ДО ІВАНА ФРАНКА 269

Мар'яна Бойко
ЛИСТИ ДМИТРА ДМИТЕРКА ДО ІВАНА ФРАНКА 278

Наталія Вахула
ЛИСТИ ЮРІЯ ДЗВІНЧУКА ДО ІВАНА ФРАНКА 282

Леся Ворожбит
ЛИСТИ ТАРАСА КОРИТОВСЬКОГО ДО ІВАНА ФРАНКА 292

Галина Венгжин
ЛИСТИ ФРАНЦА КОКОВСЬКОГО ДО ІВАНА ФРАНКА 298

Наталія Вихопень
ЛИСТИ ВОЛОДИМИРА ЛЕВИЦЬКОГО ДО ІВАНА ФРАНКА 301

Мар'яна Болиновська
ЛИСТИ ЄВЗЕБІЯ ГРУШКЕВИЧА ДО ІВАНА ФРАНКА 312

Анна Бучко
ЛИСТИ ВАСИЛЯ ТА КОСТЯ ГУКЕВИЧІВ ДО ІВАНА ФРАНКА 323

Уляна Атаманчук
ЛИСТИ ПЕТРА ДЯТЛОВА ДО ІВАНА ФРАНКА 331

Наталія Ваньо
ЛИСТИ ЄВГЕНА ЖЕЛЕХІВСЬКОГО ДО ІВАНА ФРАНКА 341

Віталій Вархоляк
ЛИСТИ ВАСИЛЯ ЗАГАЄВИЧА ДО ІВАНА ФРАНКА 348

В т р а т и

Роксолана Зорівчак
ЛАУРЕАТ ПРЕМІЇ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА 354

Роман Горак
ЩЕ ДВА ЛИСТКИ ОБЛЕТІЛИ З ДЕРЕВА РОДУ ЯКОВА ФРАНКА 364

Роман Горак
НАРОДЖЕНА БУТИ ЩАСЛИВОЮ 367

Події

Роман Горак
160 РОКІВ КАФЕДРІ РУСЬКОЇ СЛОВЕСНОСТІ
ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ 371

Ольга Глібовицька
ПЕРЕМОГА НА МІЖНАРОДНОМУ КОНКУРСІ 374

ВИДАННЯ МУЗЕЮ ОСТАННІХ РОКІВ 376

ПРЕМІЯ ІМЕНІ ОЛЕНИ КУЛЬЧИЦЬКОЇ 378

Хроніка

Петро Зозуляк
ХРОНІКА МУЗЕЮ 2008-й РІК 379

ІЗ КНИГИ ВІДГУКІВ МУЗЕЮ 393

Роман Соловчук
ЩЕДРІВКА МУЗЕЮ ІВАНА ФРАНКА 400

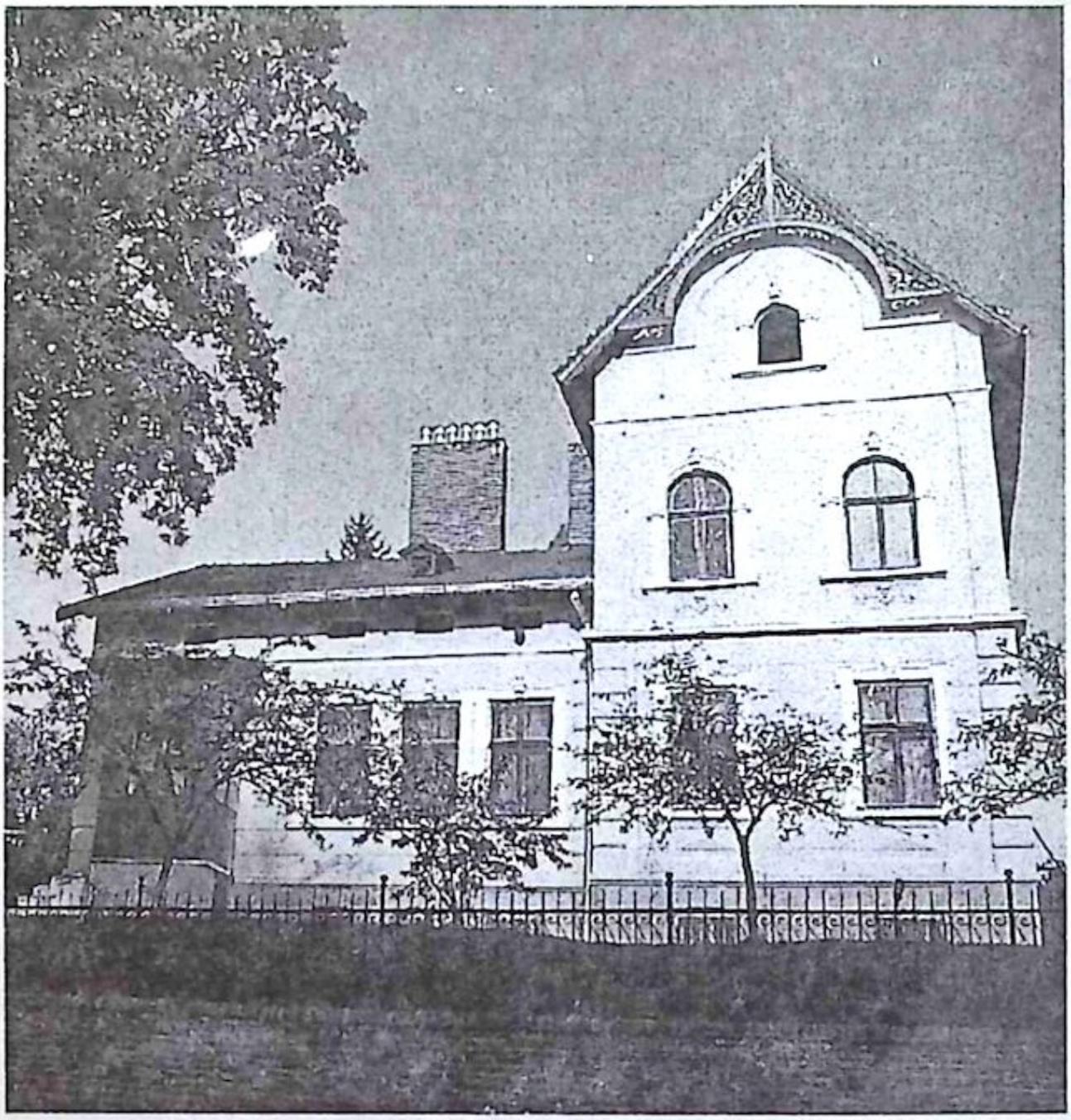
Петро Зозуляк
ХРОНІКА МУЗЕЮ: 2009-й РІК 402

ІЗ КНИГИ ВІДГУКІВ МУЗЕЮ 435

У ТВОРЧІЙ СПІВПРАЦІ З МУЗЕЄМ 443

Іван Франко. 1896 рік

Будинок-музей
Івана Франка

ІВАН ФРАНКО
ДОКУМЕНТИ І МАТЕРІАЛИ
1856-1965

ВИДАВНИЦТВО НАУКОВА ДУМКА
КИЇВ-1966

. . .

1940 р., травня 8. — З постанови Ради Народних Комісарів УРСР про організацію Державного обласного меморіально-літературного музею ім. І.Франка у Львові

Рада Народних Комісарів УРСР постановляє:

Організувати в західних областях України такі музеї та бібліотеки:

[...] 5. Державний обласний меморіально-літературний музей ім.Франка в м. Львові, розмістивши його в будинку, де жив і працював Іван Франко [...]

«Збірник наказів та розпоряджень Народного комісаріату освіти Української РСР» (Київ), 1940, №14, стор 3.

. . .

1940 р., липня 7. — Повідомлення про організацію літературно-меморіального музею І. Франка у Львові

В музеї Івана Франка

У Львові, в будинку, де з 1902 року жив великий поет-революціонер, тепер організовано літературно-меморіальний музей.

В п'яти невеликих кімнатах розташовані речі, якими користувався поет. В одній з них, в якій находився робочий кабінет, все виглядає так, як було при житті Франка: на металевій підставі столу стоять дві чорнильниці і ручка, дерев'яна скринька, папка з монограмою «І.Ф.» тощо. Біля столу — крісло поета, дві шафи-бібліотеки. Зберігся ріг на металевій фігурній підставці — подарунок відо-

мої співачки Соломеї Крушельницької, зроблений поетові в 1913 році з нагоди 40-літнього ювілею його літературної і громадської діяльності.

В другій кімнаті музею зібрані фотознімки Франка з М. Коцюбинським, Гнатюком та М.Драгомановим. Серед друзів Франка — визначні люди сучасники М.Павлик, М.Лисенко, Федір Вовк, М.Мочульський, Уляна Кравченко, Наталя Кобринська, Ольга Кобилянська, Христя Алчевська та інші.

Третя кімната своїми експонатами розказує про Франка-мандрівника. Велика карта, виготовлена львівською художницею Морачевською, показує місця, де бував поет.

В жалібній кімнаті музею виставлені фото про похорон поета, проекти пам'ятника над його могилою, вінки, складені над його тліннми останками, жалібні плакати і його посмертна маска.

Окрема кімната відведена під бібліотеку творів Франка. Тут зберігатимуться також всі документи, що стосуються до вшанування пам'яті великого поета-революціонера.

«Вільна Україна» (Львів), 7липня 1940 р., № 157.

* * *

1940 р., жовтня 10. — Повідомлення про відкриття літературно-меморіального музею І.Франка у Львові

Відкриття музею Івана Франка

Вчора в урочистій обстановці відкрито Львівський музей Івана Франка.

В будинок по вулиці Понінського, де останні свої роки жив і працював Іван Франко, зібралися представники партійних і громадських організацій міста. Короткою промовою депутат Верховної Ради УРСР Петро Франко оголошує музей відкритим. З схвильованою промовою на відкритті музею виступив депутат Верховної Ради СРСР академік К.Й. Студинський.

Після відкриття музею хор Державного університету ім. Івана Франка виконав «Вічний революціонер» і українські народні пісні.

«Вільна Україна» (Львів), 11 жовтня 1940 р., № 239.

* * *

1944 р., серпня 19. – Повідомлення про господарювання фашистських окупантів у літературно-меморіальному музеї І.Франка у Львові та відновлення музею

Відновлення музеїв у Львові

В розмові з кореспондентом обл[асного] РАТАУ начальник Управління музеїв Н[ародного] к[омісаріату] о[світи] УРСР тов. Д.М.Косарик сказав:

«Три музеї, підлеглі Управлінню музеїв Н[ародного] к[омісаріату] о[світи] УРСР, є у Львові — історичний, етнографічний і літературно-меморіальний музей Івана Франка. Найбільшої шкоди завдали німці музеєві Ів.Франка. З першого ж дня свого приходу вони, оглянувши музей, визнали існування його непотрібним. Музей, який користувався великою популярністю серед нашого народу, вони ліквідували. А в будинку музею оселився німецький губернатор.

Після того, як цього губернатора було усунено з посади (кажуть, що він за короткий час нажив у Львові 10 мільйонів злотих), приміщення музею зайняв один німецький барон, що варив у Львові мило. Музейну кімнату, в якій жив великий поет і яка в музеї була оформлена на тему: «Друзі Івана Франка», він перебудував собі на лазню. Тільки завдяки дбайливості львівської інтелігенції, експонати музею було зібрано і сховано, і тепер вони майже всі врятовані. Після ремонту будинку вони будуть розміщені в тому ж меморіальному музеї, де жив сам поет, будуючи його в свій час власними руками з своєю родиною.

Директором літературно-меморіального музею Ів.Франка призначено відомого українського поета, вихованця Івана Франка, Петра Карманського. Наукові робітники музею Ів.Франка готуються до дня 27 серпня, щоб відновити щорічне традиційне відвідування могили в день народження письменника...»

«Вільна Україна» (Львів), 19 серпня 1944 р. №39

ВІРА БОНЬ

З ІСТОРІЇ МУЗЕЮ

Довга вулиця, названа іменем письменника, веде до невеликого двоповерхового будинку — Музею Івана Франка. Висока цегляна огорожа, залізна хвіртка, декілька східців, зелене подвір'я, де росте стара груша, посаджена ще господарем дому. Будинок такий же, яким був побудований у 1902 році. У ньому прожив Іван Франко з сім'єю свої останні чотирнадцять років.

Лише згодом про Івана Франка напишуть, що він був «Титаном думки і праці» (М.Возняк), «Розумом і серцем нашого народу» (М.Рильський), «Будівничим української державності» (Д.Павличко), «Одним із тих небагатьох, що репрезентують культуру Європи перед цілим світом» (Є.Маланюк).

Лише згодом, у 1956 році, відзначатимуть столітній ювілей Івана Франка за Рішенням Всесвітньої Ради Миру, а в 1986 році вийде 50-томне (неповне) видання його творів.

Лише згодом, у 2006 році, 150-річчя від дня народження Івана Франка відзначатимуть у Незалежній Українській державі.

А поки що Іван Франко будував свій дім, жив у ньому зі своєю дружиною Ольгою і дітьми — Андрієм, Тарасом, Петром, Анною. Важко хворів, боровся з постійними злиднями, мужньо приймав докори «своїх» і безперервно трудився.

Довго Іван Франко не мав власної домівки, довелося змінити багато приватних квартир — — площа Галицька, 74; площа Бенедиктинська, 1; вулиці: Кляйнівська, 4; Вірменська, 29; Лінде, 3; Голуба, 9; Стрийська, 6; Зиблікевича, 10; Глибока, 7; Крижова, 12 — неповний перелік місць проживання Івана Франка[1].

Мрією сім'ї було мати власну оселю. Зібрано певні кошти — це, в першу чергу, посаг Ольги Федорівни — десяток виграшних квитків за курсом на 2449 рублів[2]. Допомогою стали гроші, зібрані ювілейним комітетом на честь 25-річчя літературної та громадської діяльності І.Франка. «Як на неприхильні для поета обставини зібрано,

як на тодішні часи, доволі багато, щось із 1400 корон. Наукове товариство імени Шевченка додало від себе 600 корон і тим способом у день ювілею передано поетові в окремій шкатулці 2000 корон»[3], — згадував М.Мочульський.

Крім цих грошей, довелось позичити в банку ще 12000 корон терміном на тридцять чотири з половиною роки. Цей борг сплачував І.Франко усе життя, остаточно його виплатили діти письменника у 1922 році.

У 1901 році Іван Франко купив на околиці Львова, яку називали Софіївкою, біля Стрийського парку на вул. Вінцента Понінського, 4, дев'ять сотих землі та розпочав будівництво власного дому. Ділянку продав Франкові львівський купець Йосиф Рогсек за 5852 корони[4]. Син Івана Франка Тарас писав: «Батько вже не вагався, тим більше, що знайшовся спільник, проф. М.Грушевський, який закупив парцелю поруч, коло 3800 м.кв. під нр. 6.»[5]

20 жовтня 1902 р. будинок освячено і сім'я переїхала до нього жити. «Коли тато замкнув вхідні тяжкі дубові двері, обернувся до мами, поцілував її і сказав: "Ну, мама, ми тепер у власній хаті."»[6], — згадувала донька Анна.

У новому помешканні Франків радо відвідували їх друзі: Леся Українка, Михайло Коцюбинський, Іван Труш, Ярослав Гординський, Сергій Єфремов, Михайло Мочульський, Володимир Гнатюк, Володимир Коцовський з дружиною Валерією, Карло Бандрівський з дружиною Осипою, Василь Щурат з дружиною Оленою та інші.

У цьому домі «який... любив він дуже, у якому написав свої найкращі твори й у якому перестало битися його серце» (М.Мочульський) Іван Франко створив безліч художніх творів, наукових праць, статей, здійснив численні переклади з іноземних мов. З-під його пера вийшли: поема «Мойсей» (1905), збірки поезій «Semper tiro» (1906), «Давнє і нове» (1911), «Вірші на громадські теми» (1913), збірка нарисів «Рутенці» (1913), Збірка оповідань «Батьківщина» (1911), збірки літературно-критичних і публіцистичних статей «Молода Україна» (1910), «В наймах у сусідів» (1914), наукові праці «Що таке поступ?» (1903), «Галицько-руські народні приповідки» (1901), «Студії над українськими народніми піснями» (1907) та інші.

Важка недуга (інфекційний поліартрит) підкосила здоров'я письменника. 28 травня 1916 року він помер. Похоронили Івана Франка у чужому гробівці Sas Motyczynskich. У 1921 році тлінні останки перенесли на окреме місце, зробили могилу, на якій у 1933 році поставили пам'ятник (скульптор Сергій Литвиненко).

Після смерті Івана Франка з лікарні повернулась його дружина Ольга і замешкала постійно у їх будинку. Після війни до батьківської хати повернулись сини Тарас і Петро та оселились тут зі своїми сім'ями. Невдовзі вони виїхали зі Львова, а хату винаймали чужі люди. Так було до 1939 року — встановлення радянської влади на землях Західної України. Тоді стараннням Петра Франка (сина Івана Франка), а також Спілки письменників України і керівництва Наукового товариства ім. Шевченка 10 жовтня 1940 року в меморіальному будинку був відкритий літературно-меморіальний музей Івана Франка, основою якого стали особисті речі Івана Франка та його родини, збережені в Науковому товаристві ім. Шевченка. У роки війни (1941-1944) музей не діяв. З 1945 року робота музею була поновлена. Багато літ у різних варіантах тут продовжувала функціонувати літературно-меморіальна експозиція. У 1986 році вперше в будинку Франка відновлено його квартиру максимально у такому вигляді, якою вона була при житті письменника. Зроблено 5 кімнат на першому поверсі. Дві кімнати другого поверху відновлено у 2006 році — тобто завершено відтворення меморіалу.

В наш час Музей Івана Франка розміщений у двох будинках — в меморіальному та сусідньому, який був власністю польського багача Антоні Ув'єри (у 1939 році виїхав зі Львова). У 1939-1941 роках тут проживав Петро Франко з родиною (тодішній директор музею). У війну мешкав німецький чиновник. За радянських часів будинок належав маршалу Конєву, згодом у ньому розміщався готель для радянського генералітету.

У 1991 році будинок передано музеєві Івана Франка. Тут розміщено літературну експозицію, фонди і службові приміщення музею.

10 жовтня 2010 року — 70 років з того дня, як Музей Івана Франка розпочав свою роботу. У 1940 році один зі перших його відвідувачів Юрій Шевельов, доцент Харківського університету, згодом професор Гарвардського університету у книгу відгуків записав: «З трепетом схиливши шанобливо голову, вступаю до будинку, де творив невтомний Каменяр українського демократичного слова».

Непростим був шлях музею від початків його організації по сьогоднішній день.

* * *

Перша спроба створити Музей Івана Франка належить Науковому товариству ім. Шевченка у Львові, де були зібрані основні меморіальні речі письменника.

У 1917 році приятель і опікун Івана Франка Карло Бандрівський, виконуючи заповіт свого друга, складений 9 березня 1916 р., передав його архів і особисту бібліотеку до Наукового товариства ім. Шевченка «на його невідкличну власність»[7].

Як згадує Марія Деркач — дослідниця архіву Івана Франка — «уперше списано рукописний фонд І.Франка під час судової передачі його збірки в бібліотеку Наукового товариства ім. Шевченка з датою: Львів, 25/7 1917 р., за підписом: «Бандрівський, управитель лежачої маси спадкової бл.[аженної] п[амяті] Д-ра Івана Франка. Список завірений печаткою суду»[8].

У 1923 році директор бібліотеки НТШ Іван Кревецький написав: «У книгозбірні НТШ, яка нараховувала 100 000 одиниць збереження, бібліотека Івана Франка числилась на першому місці серед кількох спеціальних збірок. Книгозбір д-ра Ів.Франка, се б. приватна бібліотека пок. Письменника, що складається з коло 7000 тт. і вв. старо і ново друків та понад пів тисячки ріжних старих і нових рукописів, які зібрав був покійний. Не треба і говорити, яку ціну має книгозбір такої визначної одиниці, як пок. д-р Ів.Франко. Се найперше збір цінних книжок з тих областей людського духа, якими цікавився Пок. Власник їх. А також дорога памятка по пок. Авторові «Мойсея». Збір сей перейшов на власність Н.Т.Ш на основі завіщання пок. Письменника. Він займає цілу окрему кімнату»[9].

Цим було започатковано створення в НТШ фонду Івана Франка. У 1924 році від родини покійного (на пропозицію сина Тараса з грудня 1923 року) Товариство придбало обстановку робочого кабінету Івана Франка, закуплено 21 предмет[10].

6 січня 1925 року в «Літературному додатку» до газети «Новий час» під заголовком «Кімната Івана Франка» повідомлялось: «Вже наближується 10-й рік, як помер Іван Франко — а ми не спромоглися ще на здвигнення якогось тревалого пам'ятника, що пригадував-би народови на терневу дорогу і безсмертні твори великого учителя [...] Але ж з правдивою радістю піднести надлежить, що Наукове тов. ім. Шевченка перше дало почин до вшанування памяти І.Франка. Завдяки заходам голови товариства проф. Студинського закуплено для Музея (Чарнецького 24) усі важніші меблі і предмети щоденного ужитку Івана Франка, які ще збереглися у його родини. Предмети ці (бюрко, бібліотечна шафа, столи, фотель, канапа, грамоти, листи, образи, рибальські прибори, каламар, перо... тощо) зістали уміщені в окремій, спеціально памяткам по Івані Франкови, присвяченій кімнаті. В цей спосіб сотворено окремий музей — мавзолей Івана

Франка [...]. Улаштованнє кімнати Івана Франка в Музею Науков. Тов. ім. Шевченка буде певно лиш першим кроком для спопуляризування і більш наочного утревалення памяти І.Франка.

В руках нашого громадянства і приятелів Ів.Франка є певно чимало памяток (листів, фотографій, рукописів), які легко можуть знищитися — тож було б вказаним, в імя культу автора «Мойсея», річи ці як найскорше віддати до Музею для доповнення «Кімнати І.Франка».

У 1925 році в травневому номері газети «Діло» була опублікована стаття Михайла Возняка «На порозі студій над Франком». Учений закликав збирати Франківські матеріали, опрацьовувати їх, вперше назвавши усю сукупність праці над спадщиною Івана Франка «Франкознавством».

13 травня 1926 року голова Наукового товариства ім. Шевченка Кирило Студинський звернувся до керівників українських інституцій та окремих приватних осіб листом такого змісту: «Високоповажаний Пане Директор! В сім році припадає 10-ліття смерти великого письменника і поета Івана Франка. Наукове товариство ім. Шевченка у Львові задумує пошанувати пам'ять покійника великим виданням і в тій цілі збирає матеріали. Тому Наукове товариство постановило от сею дорогою звернутись до Вас, Високоповажаний Пане Директор, з проханням надіслати на адресу Товариства (Львів, Чарнецького, 26) свої спомини про Івана Франка і його листи, коли які маєте. Все те після використання здепонується, як національне добро, в архіві Івана Франка, для якого призначена окрема комната в Бібліотеці Наукового товариства ім. Шевченка. В надії, що не відмовите нашому горячому проханню. Остаємо з поважанням»[11].

З цього часу в НТШ нагромаджувались цінні реліквії по Франкові — автографи, листи, документи, фотографії, спогади, меморіальні речі, книжки. Велика заслуга у цій благородній справі належить вченим НТШ — Кирилу Студинському, Василеві Щурату, Михайлові Возняку, Володимирові Дорошенку, Філарету Колессі, Михайлові Тершаковцю, Марії Деркач, письменнику Денисові Лукіяновичу, художнику Іванові Трушу, мистецтвознавцю І.Свєнціцькому.

У пресі неодноразово висловлювалась думка про доцільність об'єднання усіх матеріалів в одному місці та створення на основі цього фонду окремого музею. «З часом буде утворена спеціальна кімната ім. Франка, в якій будуть знаходитись його архів, бібліотека і взагалі всі пам'ятки по ньому» (газета «Громадський голос» 20 березня 1926 р.).

«Кімната ся одначе повинна стати зав'язком окремого «Музею Івана Франка», в якім було би зібране разом і зберігалося все, що має

який небудь зв'язок з Франком. Туди повинна між ин[шим] перейти, як музейний предмет, і бібліотека Ів.Франка, що тепер знаходиться у бібліотеці Н.Т. ім. Ш., а також усі інші пам'ятки по Франкови(з окрема — вся його переписка), що є по ріжних приватних руках». («Стара Україна». Часопис історії і культури. — 1925. — №6).

У 30-х роках XX століття умови праці української інтелігенції в Галичині, яка була під пануванням Польщі, були важкі. Про створення окремого музею Івана Франка тоді не могло бути й мови. На той час у власному будинку Івана Франка (вул. Понінського, 4) постійно проживала дружина письменника Ольга Федорівна. Деякий час тут мешкали сини Тарас і Петро зі своїми сім'ями, але вони виїздили зі Львова, шукаючи праці, і тоді окремі кімнати будинку винаймали чужі люди. Найдовше тут проживав Іван Ющишин — колишній знайомий Івана Франка, редактор журналу «Учитель».

У 1939 році склались сприятливі умови для створення Музею Івана Франка. Син письменника Петро став депутатом Верховної ради УРСР. Разом з академіком Кирилом Студинським вони очолили Народні збори за возз'єднання Західних областей України з радянською Україною. Їх єднали також тісні контакти зі Спілкою письменників України.

15 жовтня 1939 р. у Львові були проведені два велелюдні мітинги (понад 10 тисяч осіб) — на могилі І.Франка і біля пам'ятника А.Міцкевичу. У газетах під заголовком «Вшанування пам'яті великих поетів Івана Франка і Адама Міцкевича» красномовно описувались виступи А.Малишка, М.Бажана, О.Довженка, О.Корнійчука, російського поета Лєбєдєва-Кумача та багатьох інших[12].

Тоді ж у Києві при Спілці українських письменників було створено комітет з підготовки відзначення 85-річчя від дня народження і 25-річчя від дня смерті Івана Франка, які припадали на 1941 рік. Головою комітету обрано академіка П.Тичину, його заступниками — П.Франка, Ю.Кобилецького, Є.Кирилюка, І.Сенченка.

25 січня 1940 року відбулося перше розширене засідання ювілейного комітету за участю письменників, керівників видавництв, педагогів середніх шкіл. На цьому засіданні Петро Франко вказав на потребу організувати музей Івана Франка в селі Нагуєвичах, де народився його батько. Цей музей за своїм значенням має бути аналогічним Шевченківському музею в Каневі. На засіданні були прийняті заходи по вшануванню пам'яті Івана Франка. Планувалось видати твори І.Франка у 25 томах. Проспект видання склали акад. М.Возняк (Львів) і акад. О.Білецький (Київ)[13].

БІБЛІОТЕ
Інституту

26 січня 1940 року Народний Комісаріат Освіти УРСР на пропозицію Спілки письменників прийняв постанову за №220 про відкриття Музею Івана Франка у власному будинку письменника у м.Львові. Про цю подію Петро Франко згадував: «По короткій нараді в Клубі оргкомітету письменників за ініціативою голови Петра Йосиповича Панча вже 26 I 1940 наказом Нар. Ком. Освіти Ф.Андрійовича Федька затверджено мене директором Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка[14]. Був ще один документ: 8 травня 1940 року Рада Народних комісарів УРСР видала «Постанову про організацію Державного обласного меморіально-літературного музею Івана Франка і розміщення його в будинку письменника»[15].

Ухвалою Міської ради Львова будинок Івана Франка передано під музей. Присадибна ділянка Івана Франка (992 м²) була поширена за рахунок сусідніх ділянок — Михайла Грушевського (10 м²) і власника фірми «Поташ» (40 м²). Тепер уся музейна площа складала 1882м². Вулицю Понінського перейменовано на вулицю Івана Франка[16].

З будинку письменника відселено сім'ю Івана Ющишина. Тарас Франко переїхав на роботу до Станіславова (він повернувся до Львова лише у 1945 році). Дружина Івана Франка Ольга Федорівна, як і раніше, залишилась жити на другому поверсі у двох кімнатах. Петру Франкові — директору музею для проживання з сім'єю надано сусідній з музеєм будинок — власність польського багача Антоні Увєри, який виїхав на Захід.

Розпочалась організаційна робота музею. Загальний кошторис на 1940 рік затверджено в сумі 200000 крб. У штаті установи налічувалось 12 осіб. Нами були:

Директор — Франко Петро Іванович

Заступник директора по господарству — Франко Ольга Федорівна (дружина Петра)

Наукові працівники: Струтинська Марія Василівна, Радловська Ірина Титівна, Кулечко Федір Григорович

Бухгалтер — Білевич Олександр Теодорович

Секретар-друкарка — Кедринська Лідія Львівна

Екскурсовод — Скоморовська Ірина Романівна

Бібліотекар — Костирко Марія Михайлівна

Двірник-опалювач — Дутко Юліан

Прибиральниця — Дутко Софія Домініківна

Садівник — Франковський Адам Станіславович.

Були інші працівники, які часто змінювались. Згодом штат музею збільшився до 18 осіб.

З січня 1940 по червень 1941 року було видано 92 накази по музею, проведено 47 засідань науково-методичної ради. З метою збору матеріалів і організації праці розіслано 750 листів[17]. Придбано до музею 2320 книг — з них 863 власних, 1457 у депозиті. Зібрано 641 фотографію, придбано 38 картин[18].

Зі статті Марії Струтинської «Як ми організували музей» довідуємося про роботи, які проводились у музеї напередодні його відкриття.

Багато праці пішло на ремонт будинку та відновлення саду, який посадив ще Франко зі своїми дітьми. «Навіть старий горіх біля входу в музей, улюблене поетове дерево, що змерзло цієї зими, випускає внизу зелені гони» — згадує М.Струтинська. Горіх не відновився. На його місці у 1940 році посадили дубок, який був висаджений у 1926 році в Стрийському парку на честь Івана Франка товариством «Сокіл-Батько». Цей дуб росте до сьогодні при вході до музею.

«А тимчасом у музеї ремонт добіг до кінця, усе вже викінчено, помито, почищено. І ми переходимо працювати в музей. — Продовжує М.Струтинська. — Тепер праця пливе уже рівним впорядкованим руслом, хоча щойно тепер технічні заняття не дають нам у повні занятись науковими. Треба наглянути звезення в музей частини обладнання поетового кабінету, проектів пам'ятника, що зберігалися в Науковому товаристві ім. Шевченка (тепер філіал Акад. наук.) і розташувати все як слід. Треба привезти в музей відлив великих фігур каменярів, копію намогильника роботи Литвиненка [...]. Врешті приходить цінна бібліотека першодруків з книгозбірні Вол. Дорошенка, що приміщена за хронологічним порядком у вітринах, має відтворювати у поетовому кабінеті його творчий шлях»[19].

Після завершення ремонту будинку розпочалась побудова експозиції. Основними стали експонати, привезені з «Кімнати Івана Франка», яка була в Науковому товаристві ім. Шевченка (тепер філіал Академії Наук). Ці матеріали стали золотим фондом новоствореного музею. Наукові працівники доповнили цю меморіальну колекцію численними зібраними матеріалами і підготували першу експозицію, яка розміщалась у шести кімнатах першого поверху будинку Івана Франка.

Святочне відкриття експозиції музею відбулося 10 жовтня 1940 року о восьмій годині вечора. В робочому кабінеті Івана Франка зібралося біля шістдесяти осіб. Були тут знайомі письменника — колишні співробітники по праці відомі вчені Кирило Студинський, Василь Щурат, Філарет Колесса, Михайло Тершаковець, перші упорядники архіву і бібліотеки Івана Франка — Володимир Дорошенко і Марія Деркач, представники преси, партійні діячі. З корот-

ким вступним словом виступив директор музею Петро Франко. Він привітав гостей, розповів про плани музею на майбутнє[20]. У вітальному слові від університету академік К.Студинський повідомив, що незабаром стане пам'ятник Івану Франкові перед Львівським університетом та появиться 25-томне видання його творів. Професор М.Тершаковець (від Інституту літератури Академії Наук) у своєму привітанні згадав, як ще молодим бував у цьому домі, зустрічався з Франком. Заступник директора бібліотеки філіалу Академії наук Володимир Дорошенко тепло вітав музей від установи, в яку так багато праці вклав Іван Франко і якій заповів свою особисту бібліотеку (йшлося про Наукове товариство ім. Шевченка, яке у 1940 році було розформоване).

На закінчення урочистості прозвучав «Вічний революціонер» на слова Івана Франка у виконанні хору Львівського університету.

Директор музею ознайомив присутніх з експозицією, яка мала цікаву тематику, побудовану, в основному, на оригіналах (за винятком першої кімнати, яка у той час була обов'язковою).

Кімната перша — «Іван Франко і сучасність». Експонувався великий, на увесь зріст портрет Сталіна, скульптурки членів політбюро ЦК КПРС, політичні лозунги, плакати — і серед усього цього погруддя Івана Франка невідомого майстра.

У другій кімнаті — робочому кабінеті Івана Франка — висвітлювалась тема «Життя і творчість Івана Франка». Тут розміщено особисті речі письменника так, як це було за його життя: письмовий стіл, крісло-фотель, шафи з книжками, канапа. На стінах портрети І.Франка і Т.Шевченка роботи худ. І.Труг.а та інші речі.

У вітринах (уздовж трьох вікон) експонувались перші видання творів І.Франка, документи, рукописи, на основі яких велась розповідь про життєвий і творчий шлях письменника.

Третя кімната — «Приятелі й знайомі Івана Франка». У гарних вишневих рамках подано біля п'ятдесяти фотографій людей з найближчого оточення поета. У вітринах — ювілейні вітання, почесні грамоти, лаврові й срібні вінки. Експонувалось погруддя І.Франка скульптора Сергія Литвиненка, стіл з редакції польської газети «Kurjer Lwowski», за яким десять літ працював І.Франко.

Четверта кімната — «Подорожі Івана Франка». Привертала увагу велика художньо оформлена карта з дерева (художниця Морачевська), на якій світлинами позначено місцевості, де бував І.Франко. Були зібрані етнографічні колекції, якими цікавився вчений, збирав їх, комплектував. Особливу увагу привертала рибацька сіть,

виплетена руками І.Франка, і малюнки риб, які він придбав колись на етнографічній виставці у Львові.

П'ята кімната — «Бібліотека Івана Франка». Планувалось перевезти з НТШ особисту бібліотеку Івана Франка і розмістити її так, як це було колись. Цей задум виконаний не був. У 1950 році бібліотеку і архів І.Франка перевезли до Києва в Інститут літератури ім. Т.Шевченка Академії Наук, де вони зберігаються донині. Поки що у цій кімнаті розмістили старі періодичні видання, нотографію на слова І.Франка.

Шоста кімната — «Жалібна». Тут експонувались траурні повідомлення про смерть Івана Франка, посмертна маска, фотографії похорону, проекти надмогильного пам'ятника, вінки, матеріали відкриття пам'ятника на могилі І.Франка у 1933 році.

Серед перших відвідувачів музею був доцент Харківського університету Юрій Шевельов, згодом видатний вчений, професор Гарвардського університету, а також письменниця Маріетта Шагінян, літературознавець Дмитро Косарик, студенти Львівського, Київського, Харківського університетів[21].

З цього часу двері музею не зачинялися. З ранку до вечора йшли люди, проводились екскурсії. Про одну з них варто згадати. Вела розповідь дружина Франка Ольга. Прийшли до музею студенти, до них приєдналась група людей з Городка (що біля Львова). «Побачивши студентів, назустріч їм виходить маленька стара жінка. — Де можна дістати дозвіл зайти до музею Івана Франка? — Запитала одна студентка. — Дозволу ні в кого не потрібно брати, тут вхід всім вільний — і зупинилась. Помалу йшла збоку юнаків. Великі зморшки на постарілому обличчі, глибоко запалі очі, пушок сивого волосся, що виднілося спід хустини, маленькі худі руки — все це показувало її супутникам, що перед ними людина багатолітня, яка, мабуть, не що вже не може працювати, а й ходити їй важко [...]. В другій кімнаті ми посідали, і старенька жінка почала говорити: — отут проживав свої останні 14 років Франко. Він сам допомагав будувати цей бу́динок, носив цеглу і глину. Тепер сюди безліч відвідувачів, щоб подивитись, як жив скромний письменник. Недавно був у музеї академік Кримський і другі молоді письменники. Потім показувала на вітрині перші вірші молодого письменника, друковані в журналі «Друг» [...]. На стінах багато портретів письменника, серед них один, де з Франком сфотографована жінка і два хлопці. На запитання хто це є, студентам відповіли: це його дружина з синами, Ольга Хоружинська, тобто — і, глянувши на

трохи здивованих юнаків, продовжувала: — Так, я дружина письменника[...]. В останню кімнату Ольга Хоружинська не зайшла разом з студентами, зсилаючись на втому. Це була кімната траурних вінків письменника, посмертна маска[...]». Розповів про цю екскурсію Медяник Д.С. у статті «В музеї Івана Франка», опублікованій у газеті «Зоря» Городоцького р-ну 25 жовтня 1940 р.

З перших днів існування музею важливі завдання роботи установи обговорювались на засіданнях науково-методичної ради, в якій, крім працівників музею, брали участь вчені НТШ — К.Студинський, В.Щурат, Ф.Колесса, М.Тершаковець, М.Возняк, В.Дорошенко, М. Деркач, наукові співробітники Інституту літератури О.Кисельов, І.Крип'якевич, вчений з Харкова Ю.Блохін, вчені В.Калинович, П.Коструба, письменники Д.Лукіянович, П.Козланюк, О.Десняк (голова Спілки письменників України), композитор Я.Ярославенко та інші.

На засіданнях науково-методичної ради обговорювались науково-експозиційні теми, завдання і результати відряджень, експедицій, плани наукових збірників, окремі наукові статті.

Експозиційну тему «Приятелі і знайомі Івана Франка» було доручено М.Струтинській. Тема охоплювала все, що стосувалося людей, яких зустрічав І.Франко на своєму життєвому шляху. Про кожну особу потрібно було зібрати короткі дані, їх фотографії, документи, спогади, пам'ятні речі. Над експозиційною темою «Подорожі Івана Франка» працювала І.Радловська. Ставилось завдання вияснити: де, в який час, з якою метою перебував письменник в даній місцевості. Зібрані матеріали обох тем були розміщені в експозиції.

Важливим завданням працівників музею було зібрати матеріали від друзів і знайомих Івана Франка. З цією метою в липні 1940 року науковий працівник Радловська Ірина відвідала Уляну Кравченко, яка проживала в Перемишлі. Письменниця передала для музею фотографії і деякі особисті речі[22].

У вересні й листопаді 1940 року були здійснені два відрядження до Чернівців. Працівники музею відвідали Ольгу Кобилянську, зробили фотографію хати Смаль-Стоцького, в якого мешкав Іван Франко, закупили портрет Івана Франка роботи худ. Захарія Павлюха, намальованого у Відні 1894 року. Портрет зберігся у дочки художника Ольги Гузеревої. Добре продуманими і організованими були дві експедиції в рідні місця Івана Франка —до Нагуєвич, Борислава і Дрогобича, які відбулися у грудні 1940 року. Перша експедиція мала завдання відшукати документи з підготовки до побудови пам'ятника

Іванові Франку в Нагуєвичах у 1934 році. Тоді був створений комітет, головою якого обрано селянина Івана Гаврилика. Виготовлено печатку комітету. Надруковано 3000 «Закликів» до народу. Але керівники комітету були заарештовані польською поліцією і пам'ятник побудований не був. У другій експедиції, крім працівників музею (Кулечко Ф. і Дутко Ю.), взяли участь працівники Київського видавництва «Мистецтво» — художники А.Азовський і Г.Пустовійт, фотограф Шуманський, науковий працівник Гурман. Вони зробили зарисовки місць, пов'язаних з Франком, і біля 200 фотографій. Планувався художній альбом по Франківських місцях.

Учасники експедиції записали легенду про панів Туркулів, які проживали на тому місці (присілку «Гора»), де стояла садиба батьків Івана Франка, а також цікаву історію частини села, званої «Байзир». Від найстарішого селянина Чаплі Дмитра (90 років) записали пісню про звільнення від панщини, а від селян — 150 коломийок, народні пісні[23]. Частково був здійснений задум директора музею Петра Франка — розшукати в Нагуєвичах стару кузню і хату, які були б подібні до Франкових, закупити їх, перевезти до Львова і розмістити біля меморіалу. Учасники експедиції знайшли таку хату (напівкурну, з великою піччю, без комина), а також стару кузню і ковальські речі, виготовлені ще батьком письменника — Яковом Франком. Але ці будівлі закуплені не були і не перевезені до Львова. Згодом, у 70-х роках, виникла подібна думка — побудувати (відтворити) садибу батьків Івана Франка у Львові на території Львівського музею народної архітектури та побуту. Але до побудови не дійшло. Лише у 1981 році працівники Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка разом з працівниками філіалу побудували Музей-садибу Івана Франка в Нагуєвичах на тому самому місці, де колись стояла садиба батьків Івана Франка, в якій народився великий письменник.

Цікаво проходили музейні літературні вечірки, на яких були зачитані реферати: «Дещо про мову ранніх творів Івана Франка» (Д.Бандрівський), «Іван Франко і Василь Стефаник» (Юрій Стефаник), «Про деякі синтаксичні властивості в повістях Івана Франка» (В.Калинович), «Генеза драми «Украдене щастя» (П.Франко), «Проблема романтичного в естетиці і творчому методі Івана Франка» (Ю.Блохін), а також зачитувались спогади про Івана Франка Уляни Кравченко, Василя Якиб'юка, Кирила Трильовського. Композитор Ярослав Ярославенко розповів про працю над музичними творами на слова Івана Франка і виголосив свої спогади «Як бачу Івана Франка ще й сьогодні».

Після відкриття експозиції у 1940 році увага працівників музею була звернена на підготовку до видання музейного збірника, в якому мали друкуватись праці не тільки співробітників музею, а й відомих учених. Тематика збірника кілька разів обговорювалась, доповнювалась, змінювалась. До першого збірника планувались такі теми: «Як постав музей» (Ф.Кулечко), «Святочне відкриття музею» (І.Радловська), «Експозиційний план музею» (М.Стругинська), «Франкові переклади Шевченка» (М.Возняк), «Молоді літа Франка» (Д.Лукіянович), «Улюблені пісні І.Франка» (Ф.Колесса), «Герої «Великого шуму» І.Франка» (К.Студинський). Подавались спогади про Івана Франка, неопубліковані листи, фотографії І.Франка, його друзів і знайомих. Письменники М.Рильський і П.Карманський обіцяли написати поезії, присвячені І.Франкові[24].

Десятого січня 1941 року Струтинська М. інформувала: «Збірник, який видаємо тепер, присвячений недрукованим виданням і споминам про Івана Франка». Другий збірник мав бути ювілейний — присвячений 85-річчю від дня народження Івана Франка, яке припадало на 1941 рік. Двадцять п'ятого лютого 1941 року директор музею Петро Франко доповідав: «З огляду на те, що перший збірник приготований до друку, подумати про другий і третій. Другий збірник буде ювілейний, який буде присвячений відзивам усіх радянських письменників про Франка. Черговий — буде присвячений спогадам про І.Франка. Із спогадів мажуть їх дати: Франко Т.І., Франко О.Ф., Франко А.І., Франко П.І., акад.Возняк, акад. Кримський, акад. Студинський, акад. Колесса, Уляна Кравченко, О.Кобилянська, Когут, Зигмунтовська, Коцовська, Бандрівська, Карманський, акад. Щурат, Пачовський, Гарматій, Якиб'юк, Гринь Франко, Захар Франко»[25]. До другого, ювілейного, збірника матеріали, очевидно, не були зібрані. До третього збірника було зібрано чимало спогадів. Кілька з них згодом були опубліковані (Кирило Трильовський, Василь Пачовський, Іван Труш, Софія Олеськів-Фредорчак, Карло Бандрівський, Іван Кобилецький).

Перший збірник, який був підготовлений до друку, виданий не був. Розпочалась Друга світова війна. Радянські війська відступали зі Львова, наступали німці. 28 червня 1941 року директора музею Петра Франка радянські органи примусово евакуювали до Києва, далі його доля невідома. 17 липня 1941 року померла дружина Івана Франка. Її хоронили працівники музею Федір Кулечко, Софія Дутко, Лідія Кедринська і Марія Деркач (працівник НТШ). Поховали Ольгу Федорівну на Личаківському цвинтарі поблизу могили її чоловіка.

Музей Івана Франка перестав приймати відвідувачів, хоч ще деякий час існував (приблизно до квітня 1942 р.). Комісаркою музею була призначена Ольга Франко (дружина Петра). Німецький губернатор, який мешкав неподалік, мав намір поселити в будинку Франка свою прислугу. Експонати музею перевезли до Національного музею та до колишньої бібліотеки НТШ (тепер вул. Винниченка, 24) і до історичного музею (перевозили Деркач М., Дутко С., Кедринська Л., упорядковував Дорошенко В.). Проте прислуга губернатора чомусь тут не замешкала. Будинок мав намір зайняти інший німецький чиновник. Той час добре запам'ятався одній із перших працівниць музею Софії Дутко: «Коли Львів окупували фашисти, в будинку Франка хотів поселитись фольксдойчер — директор фабрики мила (він говорив по-російськи). Заступником директора фабрики був Нагірний, а сама фабрика мила була по вул. Янівській.

Нам дозволили забрати експонати з музею і перевезти по частинах до бібліотеки історичного музею і до Національного музею, яким керував Свєнціцький. Організатором перевезення і надійного збереження експонатів музею була Марія Дем'янівна Деркач. Я і Кедринська виконували її доручення. М.Деркач зробила списки експонатів, найняла фіру, якою перевозили речі. Частину дрібних експонатів перенесли в рюкзаках. Добре запам'яталось мені, що найкраще нас прийняли Свєнціцькі. Сам професор і його дочка все обережно складали, записували, співчували нам і обіцяли надійно зберегти. Свою обіцянку виконали. Після війни, коли вдруге організовували музей, всі експонати від Свєнціцьких в найкращому вигляді були повернені до музею Франка.

Німецький директор фабрики мила, який мав поселитись в будинку І.Франка, поробив тут деякі зміни: там, де була їдальня Франка, зробив ванну, підвів до будинку газ, потім привіз свої меблі. Першого травня, на самий Великдень, на подвір'я музею впала бомба, одна стіна будинку була частково пошкоджена. Німець забрав свої меблі й більше сюди не приїхав. Я прийняла робітника, який допоміг забити всі вікна дошками. Зі своїм маленьким сином Володею я залишилась жити у підвальному приміщенні.

З будинку почали красти — украли вхідні двері (там, де входиться до науковців), розібрали кахельну піч у кухні. У липні 1944 р., коли Львів був звільнений від фашистів, музей організували вдруге. Проте не всі експонати повернулись на своє місце.»[26]

Протягом довгих років війни Софія Дутко охороняла будинок Івана Франка від розкрадання, була його вірним сторожем, берегги-

Кімната Івана Франка
у Науковому товаристві ім.Т.Шевченка

Петро Франко. Перший директор музею

Петро Франко серед працівників музею (третій зліва у другому ряді). 1941 рік

Федір Кулечко, Ліда Кедринська та Ольга Франко (дружина Петра)

Зліва направо: фотограф Пронь, Л.Радловська, Тисовська, О.Франко, невідома, М.Струтинська та Ф.Кулечко. Сидять: Л.Кедринська, П.Франко, невідома

Працівники музею на сходах до будинку І.Франка. 1941 рік

Екскурсія в музеї Івана Франка. 1941 рік

нею домівки Івана Франка і його сім'ї. Вона віддала музеєві понад п'ятдесят років свого життя.

Багато із запланованого музеєм його першим директором Петром Франком і першими працівниками не було виконано. Однак подвижницька праця початківців була продовжена їх наступниками у складні післявоєнні роки.

ПРИМІТКИ

1. Мороз М. Шляхами Івана Франка на Україні. — Львів, «Каменяр», 1982 — С.32-46.
Горак Р. Дім на Софіївці. — Трускавець: Франкова криниця, 1996.
2. Зленко Г. Хто він, дід Ольги Хоружинської-Франко. (Архівно-бібліотечний пошук)//Записки Наукового товариства ім. Шевченка. Том CCL, 2005. Праці філологічної секції. С.780-786.
3. Мочульський М. З останніх десятиліть життя Франка. 1896-1916. Спогади і причинки//За сто літ. — Кн. 3. — 1928. — С.236.
4. Контракт купна-продажі земельної ділянки, складений 2 листопада 1901 р. Фонди Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка (надалі ЛЛММІФ), Інв. №321 ор.
5. Франко Т. Історія садиби і будинку. 1948 р. Рукопис. ЛЛММІФ, Інв. №788 ор.
6. Франко-Ключко А. Іван Франко і його родина. Спомини. Торонто. 1956.
7. Завіщання//Іван Франко: Документи і матеріали. 1856-1965. Упорядники: І.Л.Бутич, Я.Р.Дашкевич, О.А.Купчинський, А.Г.Сісецький. -К.: Наукова думка, 1966. — С.312.
8. Деркач М. Архів Івана Франка//Іван Франко — письменник, мислитель, громадянин. — Львів, Світ, 1998. — С.625.
9. Кревецький Ів. Бібліотека Наукового товариства ім. Шевченка у Львові. — Львів, 1923. — С.6.
10. Різун Т. Матеріали до історії фондів Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка (1916-1942). Науковий вісник музею Івана Франка у Львові. Випуск 1, Львів — 2000. С.18.
11. Фонди музею. Інв. № 2585 ндф. Лист К. Студинського. Машинопис.
12. Газета «Советская Украина», 18 жовтня, 1939 р.
13. Газета «Вільна Україна» 30 січня 1940 р.
14. Франко П. Історія музею Івана Франка у Львові. Львів, 2.VI.1940. Рукопис. Фонди музею. Інв. №790 Ор.
15. Франко І. Документи і матеріали. 1856-1965. — С.388.
16. Франко Т. Літературно-меморіальний музей Івана Франка у Львові. Історія садиби і будинку. 1948 р. Рукопис//Фонди музею. Інв. №788 ор.

17. Накази по музею за 1940-1941 рр. Протоколи нарад працівників і засідань наукової ради музею за 1940-1941 роки. Архів музею. Опис №1. Справа №2.
18. Архів музею. Опис №1. Справа №3. Протокол №4 від 10.03.1941 р.
19. Струтинська М. Як ми організовували музей. Фонди музею Інв. №2585 Ндф. Машинопис.
20. Франко П. Святочне відкриття музею Івана Франка у Львові. 1940 р. Рукопис. Фонди музею. Інв. №785 Ор.
21. Зозуляк П. «Кланяюся цьому святому дому»//Науковий вісник музею Івана Франка у Львові. Випуск 6. «Каменяр», 2006. – С.312.
22. Архів музею. 1940 р. Опис №1. Справа №1, стор. 6.
23. Архів музею. Опис №1. Справа №4, №5.
24. Архів музею. Опис №1, справа №3. Протокол ч. 13. 1940 р.
25. Архів музею. Опис №1, справа №3. Протокол ч. 7. 1941 р.
26. Дутко С. Спогади про створення музею І.Франка, про будинок Франка і присадибну ділянку.

Машинопис. Фонди музею. Інв. №3904 ор.

ЗИНОВІЯ СТЕЦЬ

ІСТОРІЯ ВІДКРИТТЯ НАДМОГИЛЬНОГО ПАМ'ЯТНИКА І.ФРАНКОВІ

28 травня 1933 рік. Нарешті Іван Франко дочекався свого надмогильного пам'ятника. Рівно сімнадцять років він чекав цієї миті. Сімнадцять літ українська громадськість мріяла про цей день і робила все, що було в її силах, щоб він настав. Шлях був довгий і нелегкий.

У 1921 році, через п'ять років вічного сну у чужій гробниці, тлінні останки письменника знайшли спочинок у власному гробі. А пам'ятника не було. Хоч створений у ці дні Франківський комітет ставив перед собою і громадою мету до п'ятої річниці смерті поета поставити на його могилі надгробник. Усі газети Львова, а згодом і інші газети Західної України надрукували звернення Комітету до українців збирати гроші на пам'ятник Франкові[1].

Але таку, здавалося б, ясну і самозрозумілу ідею — поставити надгробник — було не так легко здійснити, як це могло здаватись. Побудувати пам'ятник Франкові в той час було не просто. У Галичині бракувало достатньої кількості скульпторів. Це по-перше. А по-друге, широкі маси не були підготовлені до вирішення цього питання. Це й привело до того, що Комітет, керуючись, звичайно, найкращим бажанням, закінчився повною невдачею. Узяти хоча б те, що він доручив виконання проекту надгробника І. Франкові не скульпторові, а художникові І. Трушеві. У результаті були витрачені час і гроші, а пам'ятника не поставили.

У 1926 році, відзначаючи 10-у річницю смерті Каменяра, Комітет знову виступає із закликом продовжувати збирати кошти на пам'ятник. Цього разу — до всіх українців, які живуть не тільки в Галичині, а й за кордоном[2].

Пожертвування почали надходити, але недостатньо, щоб можна було братися за роботу.

Не поталанило Комітетові й з проектами. Якість проектів, що були надіслані на конкурс, викликала одне велике розчарування. Пам'ятника на могилі знову не поставили. Хоч у Харківському жур-

налі «Всесвіт», №10 (1926 р.) з'явилася світлина з підписом: «Пам'ятник І. Франкові, відкритий на могилі письменника у 1926 році». Насправді, це була фотографія погрудного портрета письменника роботи львівського скульптора А. Коверка[3], який ще у 1924 році зробив цей портрет І. Франка, мріючи, щоб він став надгробком письменника. Погруддя було виконано в дереві і ніколи в інший матеріал не переводилось. Першим із галицьких скульпторів, хто ще на початку XX ст. звернувся до образу Івана Франка, був М. Гаврилко. Згодом авторами скульптурних портретів письменника були Мар'ян Панасюк[4] (1929 р.) і Елеонора Блох[5] (1931 р.). У 1925 році скульптурний портрет І. Франка виконав український скульптор О. Архипенко[6], що проживав у Нью-Йорку, а у 1932 р. — Сергій Литвиненко.

І хоч конкурс проектів надгробника було продовжено ще на рік, результату це не принесло. Чомусь у конкурсах брало участь більше архітекторів, ніж скульпторів. І коли молоді митці намагались видобути з себе хоч з мізерним успіхом максимум уяви і енергії, старші поставилися до справи легковажно, без будь-якого завзяття.

Весною 1928 року журі, не маючи змоги призначити першої нагороди ні одному з проектів, вирішило нагородити проект третьою премією, який представив на конкурс один із членів журі, що категорично заборонялося. Зчинився скандал, про який заговорила вся преса. Комітет опинився у тяжкому становищі: з одного боку два провали спроби побудувати пам'ятник, з іншого — недовіра громадськості.

Минуло стільки часу, затрачено стільки енергії і коштів, а справа не зрушила.

Згодом мистецтвознавець Микола Голубець[7] у статті «Надгробник Франкові» напише, що «... коли брати до уваги низку безвартісних надгробників, розкинутих по цвинтарях усієї української території, і таких же пам'ятників-примітивів, поставлених західноукраїнською провінцією, переважно Шевченкові і Героям визвольної боротьби, то матимемо перед собою наш наближаючий «пам'ятниковий успіх»[8].

Це було однією з причин, що народило думку запросити до конкурсу когось з-за кордону, хто б своєю творчістю міг дати хоч невелику надію на успішність такого кроку.

Насамперед звернулися до скульптора О.Архипенка. На жаль, він не був детально поінформований про характер пам'ятника, тому виготовив наспіх рисунок архітектурного проекту, який розходився не тільки зі смаком Комітету, але і з формальними в таких випадках вимогами. Відхилили також проект, який на замовлення

виконав відомий український скульптор М.Бринський (1888-1958 рр.). Він отримав освіту у Відні і там прожив майже 40 років. М.Бринський — автор багатьох пам'ятників і скульптур. Виконаний ним проект пам'ятника Т.Шевченкові для Харкова був удостоєний у 1932 році другої премії. В основу проекту пам'ятника І.Франкові автор поклав ідею вірша «Каменярі», але, як вважали члени журі, там не відчувалася сила духу І.Франка.

Проекти інших авторів, запропонованих на конкурс, були слабо пов'язані з проблемами тогочасного національного розвитку і особливо з мистецько-літературними процесами у Галичині, або носили характер побутовізму, як, наприклад, робота скульптора, що виступав під псевдонімом «Галичанин»[9].

Минав час. Розтрачувалися на експерименти з трудом зібрані кошти, і громадськість, не бачачи кінця цій справі, перестала присилати гроші, доки з-за кордону не прибув до Львова молодий, талановитий і перспективний скульптор Сергій Литвиненко.

Уже в грудні 1931 року він подав для огляду Асоціації Незалежних Український Мистецтв і Товариства прихильників українського мистецтва проект надмогильного пам'ятника І.Франкові. Цей проект найбільше відповідав вимогам, що їх ставив Комітет будови пам'ятника. Тому Комітет поставився до молодого скульптора з повною прихильністю. Цьому сприяли також схвальні відгуки преси про інші роботи митця[10].

Бажаючи остаточно утвердитися у своїх думках, і, одночасно, лякаючись своєї некомпетентності, Комітет звертається до осіб, близьких до мистецтва і до мистецьких угруповань, з проханням висловити свою думку про проект, з яким вони мали можливість познайомитися як в оригіналі, так і з фотографії. Мистецьке журі підтримало Комітет. Було вирішено, що після врахування деяких незначних зауважень проект скульптора С.Литвиненка можна затвердити.

Правда, деяким критикам проект здався занадто імпресіоністичним і не підходив на пам'ятник І.Франкові. Асоціація Незалежних Українських мистецтв їм пояснила, що «через натуралістичну обрібку не досягається монументального проекту, про який ходиться в першу чергу... Надгробник мусить бути стильовий і монументальний і, крім синтези франківської творчості, повинен рівно ж бути, як документ часу, висловлений в мистецьких досягненнях сучасності»[11].

Молодий скульптор, окрилений позитивними відгуками, з завзяттям узявся до втілення в життя свого проекту, ідея якого була провідною для літературної і громадської діяльності І.Франка — ідея

каменярів-будівників. Моделлю фігури каменяра був студент-медик М.Загайдиківський.

Комітет міг на певний час відійти в сторону. Черга була за скульптором і громадськістю, яка повинна була матеріально підтримати його реалізацію.

Щоб люди могли краще познайомитися з проектом надгробника, Комітет видає поштівки з його фотографією, мріючи таким чином з їх реалізації зібрати трохи коштів (як відомо, не вернулися навіть гроші, витрачені на їх видання). Будова пам'ятника з фундаментом, матеріалом, відлиттям фігур каменярів мала коштувати 30 тисяч золотих. Комітет мав готівкою лише 21 тисячу золотих і 3 тисячі примірників збірки творів І. Франка «Пісня і Праця», яку підготував і видав у 1926 році М.Возняк. Увесь дохід від її реалізації призначався на будову пам'ятника. Комітет знову виступає в ролі прохача. Під зверненням підписались: голова Комітету Василь Мудрий, члени Ю.Мудрак, Д.Паліїв, М.Рудницький, доктор І.Свєнціцький, доктор М.Стехів.

Основним матеріалом пам'ятника був граніт і бронза. Відливати каменярів повинні були на Львівській ливарній фабриці «Йоліс».

Наглядати за якістю роботи ливарників Комітет створив спеціальну комісію з інженерів-сталеварів. І тільки після їх фахової оцінки Комітет міг прийняти надгробник і передати його у власність української громади. Ось що пише у своїх спогадах ливарник Дмитро Тирусь, якому фірма доручила цю почесну місію — відлити у бронзі каменярів на пам'ятник І.Франкові: «У роботі мені допомагав ливарник Тадей Олег. Скульптуру від мене приймали скульптор С.Литвиненко і голова Комітету»[12].

Але й тут не обійшлося без прикростей. Станіславська газета «Нова зоря» (редактор О.Назарук) виступила проти встановлення на могилі І.Франка пам'ятника і закликала людей не збирати гроші на його спорудження, бо це, нібито, поширюватиме культ І.Франка-атеїста. Газета «Діло» у відповідь на своїх сторінках друкує ряд спогадів і літературознавчих статей, які заперечують атеїзм письменника і говорять про його глибоку віру у Бога[13].

Зовсім інакше поставився до цього питання також католицький тижневик «Неділя», який всіляко намагався сприяти цій справі. У своїй редакційній статті «Будуємо надгробник Франкові» газета наголошує на величі Івана Франка і говорить про його заслуги в національному пробудженні української нації: «... За всяку ціну, хоч би шляхом загальнонаціонального оподаткування, — пише газета,

— мусимо доставити Комітетові фондів, без яких скорий хід праць над закінченням надгробника не дасть наслідків. Тому кличемо всіх, що завдячують Франкові непохитні основи громадськості і національно-політичного світогляду, оплатити довг вдячності пам'яті великого Каменяра»[14].

З подібними закликами виступили й інші газети. Наприклад, газета «Діло» писала: «Могила Івана Франка чекала 16 літ на надгробник, який повинен бути нічим іншим, тільки скромною ратою на покриття цього великого довгу, що його має сплатити наше громадянство пам'яті свого найкращого сина. На жаль, наше громадянство не дуже переймається і просьбами Комітету будови, щоби бодай цю скромну і першу рату свого довгу вирівняти»[15].

Хоч повільно, але кошти надходили. Наприклад, Організація українських робітників «Надія» з Перемишля прислала 200 золотих, «Маслосоюз» — 600 зол, Товариство українських письменників і журналістів імені І.Франка передало фондові 25 доларів, Товариство прихильників українського мистецтва — 200 зол, філії «Просвіти» у повітах — 250 зол. Роман Дмоховський «віруючий і практикуючий католик» вніс на будову пам'ятника 25 золотих і звернувся до галичан із закликом взяти участь у пожертвуваннях на цю благородну справу.

Учні Рогатинської головної української гімназії, директором якої був доктор Денис Лукіянович, влаштували академію на честь І.Франка і зібрали на будову надгробника 43,72 золотих. На закінчення свята учні виступили з «поетичним і глибоко зворушливим фрагментом із життя Українських Січових стрільців за сценарієм Лукіяновича»[16].

Справа будови пам'ятника посувалася.

Українські газети Львова регулярно інформували громадськість про хід роботи на Личаківському цвинтарі.

Комітет будови, обнадієний ходом робіт, навіть планував призначити відкриття надгробника на 23 жовтня 1932 року, а святочна Академія мала відбутися 22 жовтня. Робота біля пам'ятника була на викінченні, але, як завжди, не вистачало ще деякої суми. Реалізація марок з портретом І.Франка, медалей з його портретом, які виготовили бориславські робітники, принесла зовсім мало коштів.

У музеї І.Франка зберігається гіпсова фігура коваля з молотом, у наковальні — отвір для пожертвувань. З такими «касами» ентузіасти йшли від села до села з метою збору коштів, розігрувалося в лотерею погруддя І.Франка роботи скульптора С.Литвиненка, але й це не рятувало ситуацію. Тому відкриття пам'ятника треба було переносити на пізніший час. Однією з перших, що надрукувала

припущення, що, напевно, доведеться перенести дату відкриття пам'ятника на пізніше, була газета «Неділя». А через деякий час Комітет будови на своєму засіданні поміняв рішення: «... З уваги на те, — сказано в ньому, — що досі не зібрано вистарчаючої кількості фондів на викінчення надгробника... і з уваги на те, що вокально-музична частина... вимагають довгого часу для належної підготовки — відкладається свято відкриття надгробника до травня 1933 року»[17]. Підписались: голова Комітету В.Мудрий, інженер Ю.Мудрак, редактор газети «Новий час» Д.Паліїв, доктор М.Рудницький, доктор І.Свєнціцький, редактор газети «Самоосвіта» М.Стахів.

Художня частина робіт була виконана. Залишалися суто технічні роботи на цвинтарі, пов'язані з оформленням скали і монтуванням фігур. Працювали вдень і вночі.

День відкриття надгробника Іванові Франку наближався.

Майже за тиждень до цієї події газета «Новий час» писала, що промову на відкритті пам'ятника виголосить голова Комітету будови Василь Мудрий. Потім відбудеться дефіляда усіх учасників свята тільки перед пам'ятником, бо похід містом влада не дозволила. Газета повідомила також про те, що після відкриття пам'ятника, за розпорядженням Комітету, будуть продаватися значки з зображенням надгробника — металеві по 50 сот, і жовті по 40 сот[18].

У Львові розпочалися святкові заходи, присвячені відкриттю надмогильного пам'ятника Каменяреві.

За день до цієї дати, тобто 27 травня 1933 року, в Успенській церкві, куди часто за життя навідувався І.Франко, відправили панахиду.

Заходом Комітету будови пам'ятника також відправили панахиду по І.Франкові, відбулася читана Служба Божа. Панахиду відправляли парох церкви отець Дем'ян Лопатинський, о. Бозюк, о. Громницький, о. Дзерович і о. радник Василів. На відправі співав хор «Сурма» під диригуванням І.Охримовича[19]. На панахиді була родина Івана Франка.

У залі Музичного товариства НТШ засідала Академія всіх секцій товариства. Збори відкрив голова НТШ доктор В.Левицький[20], наголосивши на особливих заслугах І.Франка, зокрема для Наукового товариства імені Т.Шевченка. З доповідями про письменника виступили доктор І.Свєнціцький і доктор Я.Гординський. Усіх членів товариства запросили завтра взяти участь у святі відкриття надгробника.

Великий святковий концерт під диригуванням М.Колесси[21] і А.Рудницького[22] відбувся у суботу 27 травня в залі кінотеатру «Атлантік».

Слово про великого письменника виголосив Богдан Лепкий. «... Від могили Франка, — сказав він, — як і від його творів віє на нас бадьорим духом сили і віри в перемогу праці над демоном злого»[23].

Поезії Івана Франка з великим натхненням прочитав актор Геник Березовський.

Відділ товариства «Просвіта» оголосив, що відкриття пам'ятника на Личаківському цвинтарі відбудеться 28 травня о 9 годині ранку. А за три дні до його відкриття технічна секція Комітету будови надгробника повідомила, що відкриття пам'ятника переноситься на 7.30 ранку. Видно, це було пов'язано з побоюванням напливу великої маси людей. Ще скоріше (25 травня) газета «Діло» писала: «З огляду на обмежене місце на цвинтарі, на цвинтар може ввійти лише невелика частина учасників свята, які будуть допущені: рідні пок[ійного] Івана Франка, члени Комітету, члени парламентарної репрезентації, делегати центральних установ і організацій, гості з-поза границь Галичини, делегати повітових установ і члени хорів та оркестр, які виконують похоронні точки на цвинтарі»[24]. На цвинтар пропускали тільки за спеціальними Легітимаціями Комітету будови пам'ятника за підписом голови Комітету Василя Мудрого, секретаря Івана Полюги і круглою печаткою Комітету (одна з таких Легітимацій є у фондах музею Івана Франка). Виняток було зроблено лише для груп з Дрогобицького повіту, як родинного повіту І.Франка.

Відповідальними за проведення свята на Личаківському кладовищі були поет Володимир Макарушка[25], Петро Петрик і колишній старшина УГА Михайло Клименкевич[26]. Програму свята склали Левко Лепкий[27], Василь Сафронів-Левицький[28] і Роман Пашківський[29]. Технічна секція Комітету мала стежити за проведенням свята і допомагати гостям орієнтуватися в місті.

День 28 травня 1933 року з самого ранку був ясним і теплим.

Вулицями Львова йшли люди до Личаківського цвинтаря. Йшли колони «Соколів», «Каменярів», хлопців і дівчат, робітників, селян, інтелігенції.

«На вулицях у тихий ранок, — писав Федір Недільський, — стоять тихі ряди. Жива зелень вінків, золото написів і червоних гарасівок і райдуга стрічок на дівочих одягах. Коли стати при брамі Личаківського кладовища і глянути перед себе — то на всіх вулицях, що збігаються до тої пристані смерті, видно море голів, що довгими смугами губляться десь ген у далечині»[30].

Задовго до призначеної години відкриття пам'ятника біля нього зібралися члени Комітету будови разом із його автором — скульп-

тором Сергієм Литвиненком, члени найближчої родини письменника, представники українських центральних установ, гості з Волині, Буковини і Закарпаття, представники преси.

Настрій у всіх був святковий. Була восьма година ранку, коли голова Комітету будови пам'ятника Василь Мудрий[31] виступив з промовою, яка через мегафони розносилася ген далеко за межі цвинтаря.

З огляду на те, що текст його виступу після 1933 року з ідеологічних міркувань ніде не друкувався, ми вирішили, з деякими скороченнями, запропонувати його тут:

«... Ніякі, ні чужі вороги, ні свої темні сили, ні тюрми, ні переслідування не спиняли цього великого каменяра ломити скалу темряви, пересудів, ренегатства і некультурності у нашому народі. Повний віри у перемогу правди, не випускав ні на хвилину молота з рук і вливав цю віру у серця інших:

«Лупайте скалу, — кликав, — нехай ні жар, ні холод не спинить вас! Зносіть і труд, і спрагу й голод, бо вам призначено скалу сесю розбить!»

У такій надлюдській праці і боротьбі за поступ і правду шукав виключно тільки заспокоєння свого громадського і суспільного сумління, бо передусім громадські і суспільні справи були гідними виповнити зміст його життя. «Суспільна праця утяжлива. Зате ж вона плідна, та головно — вона одна лиш може заповнить без дива життя людини, бо вона одна всіх сила, всіх дум чуття, стремління людини жадає, їх вичерпує до дна».

Ясно, що хто так розумів життя і такі ставив до нього вимоги, в того було або дуже мало або зовсім не було місця на заходи для угрунтування особистого життя і забезпечення особистих вигод. Франко жив і працював для інших, а особисті приватні справи стояли у нього на задньому далекому плані. Вони були в тіні. І тому він каже про своє життя: «Я згадую минулеє життя спокійно та без радості, без туги, одно із нього виніс я чуття, що я не був у нім щасливим другом».

Здавалося б, що саме тепер повинен нас усіх томити сором за те, що перетерпів великий покійник несправедливо від наших деяких груп громадян за життя.

... Відкриваючи нині від Комітету будови надгробника Іванові Франкові і передаючи його українському громадянству, нехай мені вільно буде підкреслили, що цей надгробник здвинула нашому громадянинові і поетові вся українська живуча рать, та сама рать, що

боролась і гинула за його ідеали, що томилась і кровавилась на всій широкій українській землі за здійснювання його заповітів, та сама рать, що йшла і йтиме «у мандрівку століть з його духа печаттю», та сама рать, про яку він писав:

І підуть вони в безвість віків,
Повні туги і жаху,
Просувати в ході духові шляхи
І вмирати на шляху.

(Газета «Діло», 29 травня 1933 р.)

Після промови В.Мудрий під звуки музики відслонив зелене покривало з пам'ятника. Перед взором тисяч людей стали могутні постаті каменярів, що «лупають сю скалу». Над цвинтарем залунав могутній спів зведених хорів «Сурма» і «Бандурист» під керівництвом Івана Охримовича. Заспівали «Ви жертвою в бою» і «Присягу Богові». Обидві композиції Станіслава Людкевича.

Першими приступили до могили робітники Дрогобицького повіту, які привезли срібну урну з землею з місця, де стояла хата у Нагуєвичах, у якій народився Іван Франко.

«Туристичне товариство «Підгір'я» в Дрогобичі, — згадують учасники цих подій, — рішило закупити срібний кубок і невеличку посуду з кришкою. В цій посуді мала бути вміщена жмінка землі, де стояла рідна хата поета в Нагуєвичах. На срібному кубку вигравірували відповідний напис [Рідна земля Івана Франка]. Кубок, з вміщеним у нього посудом з землею, мав передаватися з Нагуєвич до Львова естафетою наколісницької секції... Велосипедисти Роман Сасик і Нестор Коцюба в'їхали коло 10 години на Личаківський цвинтар, де передали кубок голові Комітету будови пам'ятника, який посуд з землею закопав у могилу, а кубок передав (здається в Український Національний музей у Львові[32]). Сьогодні кубок зберігається у Франковому музеї.

Під час урочистостей біля самого пам'ятника стояли рідні І.Франка: син Тарас з дружиною Катериною і доньками Зиновією і Любою, дружина Петра Ольга і їх доньки Віра й Іванка, а також дочка Ганна, що приїхала на відкриття надгробника з села Довге на Закарпатті, де вона тоді мешкала зі своєю родиною. Дружина Івана Франка Ольга Федорівна через тяжку хворобу на відкриття пам'ятника чоловікові прийти не змогла.

Були присутні також письменник Василь Стефаник і композитор Василь Барвінський[33].

По закінченні офіційної частини розпочалася дефіляда перед пам'ятником, що тривала півтори години. Перед могилою письменника пройшло більше 20 тисяч людей. Першими йшли діти у барвистих українських строях, серед них внучки великого І.Франка. Повз могилу йшли повіт за повітом, громада за громадою, установа за установою — майже всі з національними прапорами або з вінками.

Першою поклала до підніжжя пам'ятника вінок із живих квітів Франкова родина. У музеї письменника експонується шарф із цього вінка з написом: «Найдорожчому Татові і Дідові — діти і внуки». Потім ліг вінок від українців Канади. А далі вінки від кожної організації, від кожної групи. 130 вінків з усіх боків огорнули пам'ятник письменникові. (В кінці подано список груп і організацій, від яких було складено вінки).

Хоч в оголошенні писалось, що вінки мали бути тільки із зелені або з живих квітів, були й винятки. Наприклад, робітники Борислава принесли металевий вінок у формі дубового листя з китицями калини. Зверху на вінку — два переплетені металеві молоти. Жителі Миколаєва поклали вінок із позолочених ялинових шишок, що символізували нев'янучу, невмирущу силу Франкового слова і духу. Вінок із законсервованих пальмових гілок — від жителів Яворівщини. На білих клаптиках полотна, що були прикріплені до вінка, — печатки організацій і прізвища людей, які жертвували гроші на вінок. Усього 194 підписи. Внизу — металева пластинка з написом: «Яворівщина. 28 травня 1933 рік». Ці вінки зберігаються у нашому музеї.

Щирі вітання з нагоди такої визначної для всієї нації події прислали українці, яких доля закинула далеко поза межі Галичини. З Праги свої вітання надіслали: Український Вільний університет за підписом ректора д-ра І.Горбачевського[34], Український жіночий комітет, Союз українських журналістів і письменників на чужині, Деканат факультету права і суспільних наук Українського Вільного університету, Товариство українських інженерів, Центральний Союз українського студентства, Український Січовий союз, Український Академічний комітет, Український Високий Педагогічний інститут ім. Драгоманова.

З Польщі: Український центральний комітет (Варшава), Відділ українського культурного комітету в Торуні, Українська Колона в Ченстохові. З Болгарії прийшло вітання від зорганізованої української еміграції (Софія).

Особисті привітання прислали: письменниця Уляна Кравченко із Перемишля, професор д-р Іван Зілинський[35] із Кракова, д-р Дмитро Левицький[36] і Торгаштайн із Австрії, президент ЗУНРу Євген

Петрушевич[37], Проць Іван і Володимир Бандрівський із Берліна, а також багато вітань від українців із Закарпаття (Угорщина).

Але, на превеликий жаль, у цей визначний день були не тільки квіти, а й каміння. Гурт молоді, якій не сподобалась участь у святі луговиків, вирішила на цвинтарі висловити свій своєрідний протест. У хід пішло каміння і грізні вигуки. Спочатку молодики зачинили перед луговиками цвинтарну браму, а потім під час дефіляди обкидали їх камінням. Саме тоді один із каменів пролетів над головами Франкової родини і В.Стефаника і.чудом не влучив у голови дітей — внуків поета[38]. Було знехтувано загальнолюдське правило, вироблене віковою традицією, не тільки серед культурних, а навіть серед диких племен — це повага до місць вічного спочинку. Не говорячи про те, що перед могилою такого генія українського народу мав право скласти поклін кожен, хто цього прагнув. Адже на відкритті пам'ятника Франкові були представники й інших національностей: поляки, євреї, чехи та ін.

Франко, якому доля не жаліла каміння за життя від земляків, напевно не сподівався, що не пожаліють вони йому цього каміння і по смерті.

Газета «Діло» у статті «Жалюгідні події в час відкриття надгробника І.Франкові» (1.VI.1933 р.) писала, що скандал вчинила націоналістична молодь, відстоюючи своє виключне право на вшанування поета і не хотіла допустити до участі в урочистостях представників інших політичних угруповань.

Тоді, як керівник «Лугу» Роман Дашкевич[39], відповідаючи на статтю в газеті «Новий час» від 31 травня 1933 р., у якій також було сказано, що бійку проти луговиків вчинили українські студенти університету, доводить, що це була спланована акція, що мала вчинити безлад на цвинтарі. Участь у ній брали люди з темним минулим. Один з них навіть відомий у ті часи кишеньковий злодій. Автор наводить шість прізвищ, і серед них жодного українського, тому він приходить до висновку, що це діяли зрілі люди, які заздалегідь підготувалися до такого ганебного вчинку. Вони ще при вході на цвинтар почали зачіпати луговиків, погрожували ножами і стрілянином. «Ми свято віримо, що ті делегати післані кимось, — пише Р.Дашкевич, — а не українською молоддю... Комусь, видно, це було дуже на руку, що він «заангажував» цілу ту провокацію і сфінансував її[40]».

Та цей неприємний інцидент, про який, до речі, писала й і ноземна преса («Kurjer Lwowski» 30.V.933 р., 31.V.1933 р., 1.VI і 3.VI.1933 р., «Chwila» 1.VI.1933 р., «Felkischer Beobichter» 14.VI.1933 р.,

Проекти надгробка І.Франкові (автор під псевдонімом «Галичанин»)

Робітники Львівського ливарного заводу «Йоліс» біля відлитого ними каменяра

Виступ на могилі І.Франка голови Комітету будови пам'ятника В.Мудрого

В.Стефаник на відкритті пам'ятника І.Франкові

Сім'я І.Франка на відкритті пам'ятника

Громадськість в день відкриття пам'ятника І.Франкові

«Noes Winter» 18.VI.1933р.) не зірвав свята. Всі, хто прийшов на відкриття надгробника Великому Українцеві, міг сповна виконати свій національний і людський обов'язок перед могилою Каменяра.

Наступного дня після всіх тих подій Комітет будови надгробника І.Франкові на своєму засіданні одноголосно прийняв постанову, в якій стверджує, що бажанням і метою Комітету «було дати змогу всьому українському громадянству віддати поклін і шану пам'яті генія української нації та найкращого сина Галицької землі. З уваги на те, ніяка українська національна група не могла бути позбавлена права участі у святі. Тому Комітет не може брати ніякої відповідальності за останні жалюгідні події, які, на сором, вийшли від частини впорядників, що добровільно зголосилися до сповнення такого почесного громадянського обов'язку. До речі, до останніх днів вони бойкотували відкриття пам'ятника, аж перед самим відкриттям звернулися до Комітету з просьбою взяти їх «до удержування порядку під час свята, щоби лиш дістати відзнаки упорядників[41]. Це ще раз говорить про те, що ця акція була спланована заздалегідь.

Комітет будови пам'ятника також доручив керівництву технічної секції, яка несла відповідальність за порядок на цвинтарі в день відкриття пам'ятника, взнати прізвища учасників тих прикрих подій, і в найкоротшому часі назвати їх українській громаді і дати їм відповідну оцінку.

Родина Івана Франка висловила щиру подяку голові Комітету будови пам'ятника Василеві Мудрому і всій українській громаді за спорудження пам'ятника, гідного Франковому генію, і влаштування величавого свята в честь його відкриття[42].

А ілюстрований журнал української молоді «Українське юнацтво» (№2, червень, 1933 р.) висловив жаль, що Комітет, зробивши таку велику роботу, не подбав про те, щоб було « злагоджено... окрему могилку в церкві та прикрашено її терновим вінцем з китицями червоної калини! Чей же на це заслужив собі автор «Мойсея»? Подібно і при відслоненню надгробника зроблено кривду нашому Каменяреві, не дбаючи бодай про звичайне посвячення надгробника».

Втішно, що свято відкриття пам'ятника Франкові не закінчилося одним днем. Ще майже два тижні організовано йшли делегації з інших міст, учні шкіл з вінками і квітами на його могилу, клялися вірно служити його ідеям. А священики відправляли по ньому панахиду й освячували пам'ятник:

Пам'ятник Франкові став окрасою Львівського цвинтаря. «А той надгробний граніт, — писав Р.Купчинський, — це тільки дрібна

частина скали, яку лупав найбільший Каменяр галицької землі»[43].

Тепер «два велетні української культури — один з Великої України, інший з Галичини протягують собі руки. Коли стати над Збручем і глянути на Наддніпрянську Україну — Шевченко, коли на Галичину — Франко. Два огненні стовпи рідної літератури, яким нема рівні. Пройшли літа, пройдуть роки, а їхнє полум'я не погасне. Навпаки — розгоряється і буде розгорятися ще більше»[44]. Так писав про двох геніїв української літератури в день відкриття надгробника Іванові Франку на Личаківському кладовищі у Львові Чіпка Галактіон (*Роман Купчинський*).

Список організацій, від яких були покладені вінки до пам'ятника Іванові Франку в день його відкриття 28 травня 1933 року

Родина Івана Франка, Товариство ім. Лесі Українки, Центральна «Рідна школа» (Львів), «Союз Українок» у Львові, філії «Союзу Українок» Львова, Українське молоде товариство Львова, Львівський «Ревізійний Союз», «Центрсоюз» у Львові, Львівське українське Технічне Товариство, Союз українських купців у Львові, «Робітнича Громада» Львова, Українське молоде робітництво «Сила», Львівський «Союз Взаємної Помочі», Львівська «Молода Громада», гімназія сс. Василіянок у Львові, хлоп'яча бурса з вул. Хшановської, читальні з Львівських передмість: Знесіння Нового, Клепарова, Стрийського, Галицького, Голоска, Левандівки, Сигнівки, Богданівни, Личакова, Львівське товариство «Праця», редакція журналу «Юнацька думка» (Львів), Львівська робітнича громада, Товариство дозорців «Воля» у Львові, «Союз Українок» у Винниках, Винниківська філія «Просвіти», Винниківська читальня «Просвіти», Винниківський «Кооперативний банк», Винниківська «Рідна школа», «Українська торговля» (Винники), «Сільський господар» (Винники), Організація українських міст Львова і Стрия, «Українська громада» с. Лисятичі на Стрийщині, Організації «Просвіти» з: Комарно, Городка, Куликова, Мелехова, Ланів, Добреніва, Мшани, Милошевичів, Звенигородки, Солонки, Лісневич, Сторонятина, Водників, Глуховичів, Германова, Сорок Львівських, Острова (коло Щирця), Божикова, Вислобоків, Зашкова, Сулимова, Рясної Руської, Підберізців, Скнилова, Знесіння Нового, Знесіння Старого, Вульки, Замарстинова, Голоска Великого, Левандівки, Сочнівки, Богданівки, Якимчиців. Організації гурту «Сокіл»: «Сокіл-батько» (Львів), з Личаківського передмістя, з Рудок, у Словіті, у Містках, з Кривчиць, у Голоску Велико-

му, у Гуменці, з Городка, з Комарно, в Якимчицях, у Повергові. Організація молоді «Луг» у: Поселянах, Гряді, Збоїських, Руданцях, Сороках, Острові (коло Щирця), Божикові, Вислобоках, Гірках Янівських, Малехові, Романові, Великий «Луг» у Львові, «Луг», ч. I (Львів), «Луг», ч. II — III (Львів), «Луг», ч. IV (Львів), «Луг» (Варшава), «Луг» у Валяві (біля Перемишля), гімназія «Рідної школи» (Дрогобич), «Рідна школа» (Рудки), товариство «Каменярі» (Львів), «Каменярі» (Сокільники), «Каменярі» (Глуховичі), Бережанські установи, установи Нових Стрілок, установи Гаїв (біля Львова), установи з Ременова, кооперативи Звенигородки, молодь Городославич, «Сільський господар» Синтохович, жителі Підгородища, жителі Закарпаття, жителі Яворівщини, жителі Миколаївщини, жителі Стрийщини, жителі Городеччини, жителі Тернопільщини, жителі Збаража, жителі Підгородища, жителі Пустомитівщини, Українська Соціал-Радикальна партія, Українська Соціалістична партія, УСРП (Рогатинщина), УСРП (Ляшки Муровані), Українська Євангельська Реформована церква.

Вінок від українців Канади поклав адвокат Петро Лазарович, який спеціально приїхав на свято відкриття пам'ятника І.Франкові з Едмонтона.

ПРИМІТКИ

1. Франко І. Документи і матеріали. — К., «Наукова думка», 1966 р. — С.347.
2. Стець З. Живий у пам'яті народній//Науковий вісник музею Івана Франка у Львові. Випуск 7. — «Каменяр», 2007 р — С.323-342.
3. Андрій Коверко — український скульптор-монументаліст, автор скульптур у каплиці греко-католицької Духовної семінарії у Львові, пам'ятника А.Шептицькому, автор плоско різьблених портретів О.Новицького і портрета І.Франка для Самбірської меморіальної дошки (1926 р.), погруддя І.Франка (1924 р.).
4. Мар'ян Панасюк — український різьбяр монументально-синтетичної форми, працював у Києві. Автор погруддя Д.Загула і І.Франка (1929 р.)
5. Елеонора Блох (1881-1943) — український скульптор. Освіту здобула у Петербурзі і Парижі у скульптора О.Родена. З 1917 р. проживала у Харкові, професор Харківського художнього інституту. Автор скульптурних портретів українських письменників, проекту пам'ятника Т.Шевченкові, портрета І.Франка (1931 р.).
6. О.Архипенко — український скульптор світової слави. Народився у Києві, навчався у Києві і Парижі. З 1924 р. проживав у Нью-Йорку, де відкрив свою власну школу. О.Архипенко творив модерне

мистецтво з власним напрямком і стилем. Автор портретів І.Франка (1925 р.), Т.Шевченка, Володимира Великого.

7. Микола Голубець (1880-1942) – мистецтвознавець, письменник, редактор багатьох видань, журналіст («Діло», «Неділя», «Час», «Новий час» і інші), автор численних праць і публіцистичних статей, у яких, зокрема, відображене мистецьке життя Галичини. Автор праць з українського мистецтва, культури, історії, а також збірки поезій «Фрагмент», повістей «Люди і блазні», «Гей видно село», «Жовті води».

8. Газета «Діло», 13 травня 1932 р.

9. Журнал «Вікна», №2. – Л., 1932 р.

10. Костенко Т. Сергій Литвиненко – визначний український скульптор//Науковий вісник музею Івана Франка у Львові. Випуск 6. – «Каменяр», 2006 р. – С.291-298.

11. Журнал «Мистецтво», ч. 2-3. – Львів, 1932 р.

12. Фонди музею І. Франка. Група «ор», інвентарний №1530

13. Газета «Діло», ч. 137, 138, 189 за 1932 р.

14. Газета «Неділя», 29 червня 1932 р.

15. Газета «Діло», 22 вересня 1932 р.

16. Газета «Діло», 7 червня 1932 р.

17. Газета «Діло», 5 жовтня 1932 р.

18. Газета «Новий Час», 10 травня 1933 р.

19. Роман Охрімович (1854-1942) – музичний діяч і музикант, родом з Долинщини. У 1920-1930-х роках у Львові диригував хорами: студентським «Бандурист», чоловічим «Сурми», архикатедральним у храмі святого Юра.

20. Володимир Левицький – правник, співпрацівник Союзу Визволення України в таборах полонених у Німеччині, у 1915-1918 рр. – директор пресової служби при посольстві УНР у Берліні. Останні роки проживав у Німеччині і США.

21. Микола Колесса (1904-2007) – український композитор і диригент. Закінчив консерваторію у Празі, був професором Львівської консерваторії, диригент хорів «Боян», «Бандурист», «Студіо-хор». Автор творів для оркестру, фортепіанних квартетів, сюїт, обробок народних пісень

22. Антін Рудницький (1902-1975) – український композитор, піаніст, диригент, дійсний член НТШ. Закінчив Львівську консерваторію, Вищу Музичну школу в Берліні і музикологію в Берлінському університеті. Був диригентом оперних театрів Харкова, Києва, згодом диригував оркестрами у Львові, Варшаві, Каунасі. З 1939 р. – у США. Автор багатьох кантат для хору і оркестру, зокрема «Мойсея» І. Франка. А.Рудницький відомий як музичний автор і критик, автор численних статей, зокрема на теми української музики XX ст.

23. Газета «Новий час», 29 травня 1933 р.

24. Газета «Діло», 25 травня 1933 р.

25. Любомир Макарушка (1899-) — галицький політичний діяч. У 1927-1929 рр. генеральний секретар Українського Національно-Демократичного об'єднання (УНДО). У 1930-1935 рр. — посол до польського сейму. З 1944 року — в еміграції. Автор статей про визвольні змагання, на політично суспільні теми.
26. Іван Клименкевич (1889-1944) — сотник УГА, командир Козацького загону імені Гонти і 10-ї Янівської бригади УГА. Був референтом «Рідної школи» у Львові. Як майор дивізії «Галичина» загинув у бою під Бродами.
27. Лев Лепкий (1888-1971) — брат Богдана Лепкого, поет, журналіст і письменник, старшина УСС, видавець і редактор видавництва «Червона Калина» (1922-1939) у Львові, а з 1952 р. у ЗАД. Був заступником редактора газети «Краківські вісті» (1940-1945), автор фейлетонів, стрілецьких пісень.
28. Василь Сафонів-Левицький — журналіст, письменник, співредактор «Літопису Червоної Калини», «Господарсько-кооперативного Часопису». З 1950 р. мешкав у Канаді, був співредактором «Нового шляху» і «Вільного слова». Автор збірок оповідань «Під сміх війни» (1927 р.), «Липнева отрута» (1934 р.), п'єс для дитячої сцени.
29. Роман Пашківський (1898-?) — журналіст офіціозу УНДО «Свобода» (1922-1939), редактор гумористичного журналу «Жорна» (1933-1934), співредактор журналів «Зиз» (1922-1923) і «Комара» (1935-1939). Останні роки мешкав у Канаді.
30. Газета «Неділя», 4 червня 1933 р.
31. Василь Мудрий (1893-1966) — український журналіст, громадський і політичний діяч, дійсний член НТШ, секретар Українського (таємного) університету у Львові. У 1921-1931 рр. — член Головної Управи товариства «Просвіта», у 1927-1935 рр. — головний редактор газети «Діло», у 1926-1939 рр. — заступник голови УНДО і автор його програм. Автор статей «Боротьба за огнище української культури на Західноукраїнських землях» (1923) про УНДО, про третю еміграцію у США, «Іван Франко як громадський діяч» (1951) і інший численних статей у пресі. В.Мудрий — голова Комітету будови надгробника І. Франкові у 1933 р.
32. Фонди Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка. Фонди музею. Інв. №1530 Ор.
33. Василь Барвінський (1888-1963) — син Олександра Барвінського, композитор, піаніст, музикознавець. Навчався у Празі. З 1916 р. — директор музичного Інституту імені М.Лисенка у Львові, викладач фортепіано і теоретичних предметів. У 1946 р. засуджений більшовиками до 10 років ув'язнення. Як композитор — представник неоромантичного напрямку з нахилом до імпресіонізму, м'який лірик. Автор смичкових квартетів, творів для фортепіано, мініатюр, циклу «Любов», «Українська сюїта» і інших. Солоспіви: «Ой поля», «Псалом

давила», пісні на слова І.Франка, «Заповіт» Т.Шевченка. Автор рецензій, інформаційних статей.

34. Іван Горбачевський (184?-1942) — видатний хімік і громадсько-політичний діяч. Закінчив віденський університет. Один із засновників і ректор Українського Вільного університету у Відні, згодом — у Празі. Дійсний член УАН і почесний член НТШ.

35. Іван Зілинський (1875-1972) — визначний український фонетист і діалектолог, професор Краківського і Празького університетів, дійсний член НТШ. дослідник говірок лемків, замішанців і бойків.

36. Дмитро Левицький (1877-1942) — адвокат і громадсько-політичний діяч. У 1917 р — голова Галицько-Буковинського комітету допомоги жертвам війни у Києві. У 1919-1921 рр. — посол УНР в Копенгагені. Редактор газети «Діло» (1923-192). Засновник і перший голова УНДО. У 1928-1935 рр. — посол до польського сейму. У 1939 р. заарештований більшовиками. Помер у Бухарі (Узбекистан) у 1942 році.

37. Євген Петрушевич (1883-1940) адвокат, визначний галицький політичний діяч, член Національно-Демократичної партії, президент ЗУНР. Освіту здобув у Львові. У 1917 1918 рр. — посол до Австрійського парламенту. Очолював Українську Національну Раду, яка проголосила створення на землях Австро-Угорщини незалежної держави ЗУНР (Західно-Українська Народна Республіка). Після об'єднання ЗУНР і УНР Є.Петрушевич став шостим членом Директорії УНР. 9 червня 1919 р. Національна Рада і Державний Секретаріат іменували його уповноваженим президентом. Помер у Берліні у 1940 р., похований на цвинтарі Римо-католицької катедри святої Ядвіги.

38. Газета «Діло», 31 травня 1933 р.

39. Роман Дашкевич — громадсько-політичний і військовий діяч, генерал-хорунжий Армії УНР. Організатор Січових Стрільців у Львові у 1917 р. З 20-х років — адвокат у Львові, організатор товариства «Луг» і редактор їх видання «Вісті з Лугу». Емігрував до Австрії.

40. Газета «Діло», 1 червня 1933 р.

41. Там само.

42. Там само.

43. Газета «Діло», 28 травня 1933 р.

44. Там само.

ЗИНОВІЯ СТЕЦЬ

ПЕРШИЙ ПАМ'ЯТНИК І.ФРАНКОВІ В УКРАЇНІ

Першим, хто у мистецтві звернувся до образу І.Франка, був Андрій Коверко. Він у 1924 році виконав скульптурний портрет письменника в дереві, мріючи, щоб він став над надгробником І.Франка, але чомусь на конкурс проектів надгробника автор свою роботу не представив.

Згодом авторами скульптурних погрудь Івана Франка були Мар'ян Панасюк (1929 р.), Елеонора Блох (1931 р.), Сергій Литвиненко (1932 р.).

У 1940 році до образу І.Франка звернувся молодий львівський скульптор Євген Дзиндра. А в післявоєнні роки робота над образом Каменяра пожвавилася: з одного боку почалася серйозна підготовка до конкурсу на величний пам'ятник І.Франкові у м. Львові, з іншого — художники активно творили його станкові портрети. Їхню галерею відкривав портрет І.Франка, автором якого був Іван Севера (1947 р.), який мав за собою школу Петербурзької, Празької і Римської академій мистецтв. Скульптор протягом свого життя нераз звертався до образу письменника. У 1934 році він створив свій перший портрет І.Франка у Харкові. Вже у Львові у 1947-1949 роках Іван Севера закінчив велику фігуру Івана Франка для пам'ятника. На жаль, вона не збереглася. Є тільки не дуже якісні її фотографії.

На початку 1949 року працівники Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка разом з його директором Тарасом Франком, сином письменника, звернулися до львівської влади з проханням посприяти поставити на подвір'ї музею невеликий пам'ятник І.Франкові, оскільки питання з пам'ятником письменнику у місті затягувалось.

Через місяць музей отримав з Комітету у справах культурно-освітніх установ 10 тисяч карбованців.

Залишилося вибрати скульптуру. Серед відомих тоді бюстів І.Франка частина з них не розкривала образ письменника, інші були завеликі і не надавалися на пам'ятник на невеликій площі музейної садиби. Тоді з Києва надіслали гіпсове погруддя І.Франка роботи молодого талановитого скульптора Григорія Пивоварова, яке він виконав ще в 1939 році (до речі, один із бюстів І.Франка роботи цього автора (тонований гіпс) до сьогодні зберігається у Львівському музеї І.Франка, а другий — у Канівському музеї Т.Шевченка).

Григорі Пивоваров родом з міста Лохвиця на Полтавщині. Народився у 1908 році. Художню освіту здобував у Київському художньому інституті. У роки Другої світової війни у 1942 році на 34 році життя він загинув. Під час війни було пошкоджено і скульптурний портрет І.Франка. Він вимагав серйозної реставрації. Погруддя відправили на Львівський металообробний завод, де після реставрації приступили до відлиття у бронзі. Відливав бюст І.Франка Дмитро Тирусь, той самий, що у 1933 році на заводі «Йоліс» відлив у бронзі надгробник І.Франкові.

«Згідно із замовленням, — писав він у Доповідній записці 13 грудня 1979 року (фонди музею І.Франка, «ор», №1870) — в осяг робіт, крім Литви, чеканки і патиновки, були виведені також поправки і доведення до первинного вигляду моделі, яка була розбита при переховуванні під час війни.

Робота була виконана мною якісно і вчасно».

У так званому «Посвідченні» №9 директор музею Тарас Франко писав: «... Оглянувши дня 21 травня 1949 р. гіпсовий бюст Івана Франка роботи скульптора Пивоварова, поправлений Д.Тирусем, стверджую, як директор музею, робота виконана дбайливо, педантично і з пієтизмом.

Як син Івана Франка, стверджую, що :

1. Постать — погруддя І.Франка схоплено вірно і з обличчя і з профілю.

2. Вираз обличчя поважний і заразом бойовий, дуже добре віддає моральну силу поета-революціонера, письменника поступу». (фонди музею, група «ор», №1870).

У наступному «Посвідченні» також від 21 травня 1949 року підтверджується, що «... згідно з договором між Дирекцією музею Івана Франка у Львові, в особі директора Тараса Франка, як заказника, і тов. Тирусем, директором метальової фабрики, як виконавцем бюсту-погруддя І.Франка у бронзі, за роботу надається тов.Тирусеві половина умовленої суми, себто ;750 крб. і друга половина заводові» (там же).

Монтування пам'ятника біля музею закінчили 26 серпня. Авторами постаменту були львівські скульптори Є.Дзиндра і В.Сколоздра. Постамент виконано з червоного теребовлянського пісковика.

27 серпня 1949 року у 93-ю річницю народження І.Франка на вулиці біля музею письменника сотні людей. Прийшли робітники, службовці, учні шкіл, студенти львівських вузів, діячі літератури, науки і мистецтва. З нагоди відкриття пам'ятника було випущено запрошення з зображенням пам'ятника, про цю подію 28 серпня 1949 року писала газета «Вільна Україна».

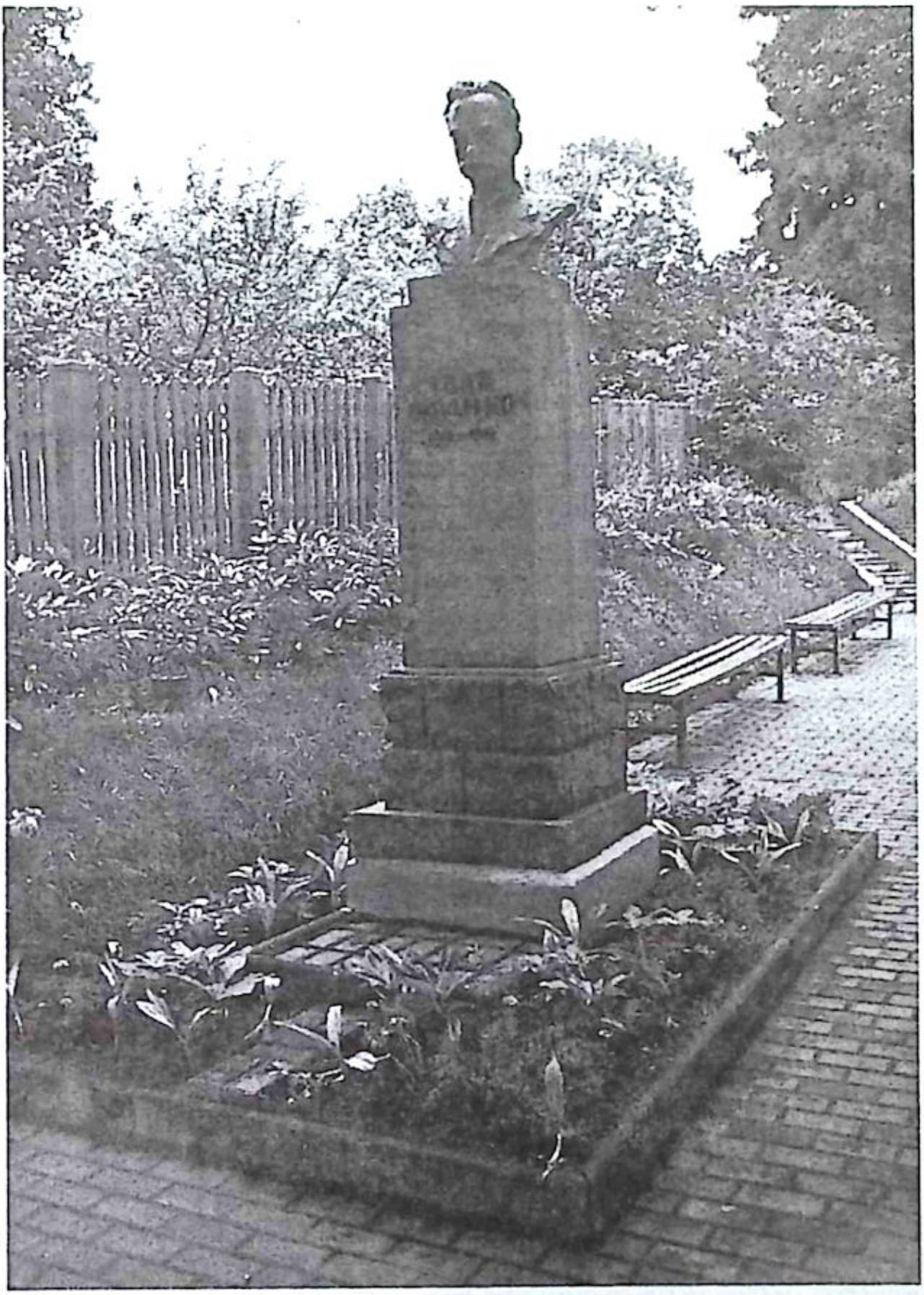
Це був перший, хоч дуже скромний пам'ятник Іванові Франку на нашій землі.

30 серпня 1949 р. новопризначений директор музею І.Франка І.Кияшко оголосив подяку «... майстру цвітного і художнього лиття тов. Тирусю Д.Г. за високохудожнє виконання за замовлення музею по відлиттю в бронзі бюста Івана Франка» (фонди музею, група «ор», №1870).

Про попереднього директора музею Тараса Франка, який по суті, був ініціатором і прикладав багато зусиль, щоб тут стояв пам'ятник І.Франкові, львівська преса навіть не згадала.

І вже понад 60 років Іван Франко, як гостинний господар зустрічає на своєму подвір'ї тисячі людей з різних кінців світу, які приходять в його оселю, щоб віддати йому шану і вклонитися його пам'яті.

Пам'ятник став візитною карткою музею Великого Каменяра.

Г.Пивоваров. Іван Франко. Бронза

РОМАН ГОРАК

ДАРУНОК ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА

На тридцять четвертий день після весілля у Львові, 1 березня 1904 року, у Василя Стефаника та Ольги Гаморак народився син, якого нарекли подвійним іменем — Семеном, в честь діда Семена Стефаника, та Теодором, в честь, як кажуть, найстаршого брата Ольги Гаморак о. Теодора Гаморака. Хрестив і миропомазав новонародженого 5 березня цього ж року о. Кирило Гаморак, який не знав, куди подіти очі у Стецевій від людей від сорому, який содіяла і завдала йому дочка. Метрика народження Семена-Теодора збереглась (ДАІФО, ф.631, оп,1. спр.603, арк. 7). З неї відомо, що прийняла новонародженого на світ повитуха Параска Томаш, а про батька сказано, що ним був Василь Стефаник, син Семена і Ксенії Кейван. Про професію та соціальне становище написано: «літерат, проживаючий в Стецевій». Про маму: Ольга-Вікторія, дочка Кирила Гаморака, пароха в Стецевій, і Теодори-Ольги Стрийської. Хрещеними батьками Семена-Теодора були Олег Калитовський, магістр гімназії в Рогатині, та Анна Данилович, дружина Северина Даниловича. Коли Василю Стефанику допікали, що в нього син народився не за порядком, то той відповідав: «У мене син народився в порядку, то я оженився не в порядку».

Найстаршому синові Василя Стефаника судилась блискуча, але типова кар'єра радянського державного діяча. В особовій справі, яка зберігається у Львівському літературно-меморіальному музеї Івана Франка (опис 1, справа 175), в якому в останні роки свого життя працював директором Семен Стефаник, про своє соціальне становище він писав, що походив з трудової інтелігенції: батько був письменником.

Семен Васильович Стефаник розпочав навчання у Русівській сільській школі, потім у Снятинській реальній школі, після закінчення в 1914 році склав вступні іспити до Львівської гімназії, але у зв'язку з початком Першої світової війни навчання у ній перервав.

У 1915-1919 роках Семен Стефаник вчився у приватній гімназії "Рідна Школа" в Городенці, з п'ятого класу навчання продовжив у Коломийській гімназії, де склав успішно іспити і одержав свідоцтво зрілості. Навчання в Коломийській гімназії він закінчив 1923 року. 1925 року поступив на юридичний факультет Львівського університету, який закінчив 1930 року зі званням магістра. Після цього проходив адвокатську практику в Снятині в доктора права Августина Задуровича, який відкрив адвокатську канцелярію в домі Босаківських при головній вулиці міста. В цьому посприяв батько, який хотів аби Семен в час його хвороби жив біля нього. Дружина Августина Задуровича Євгенія доводилася двоюрідною сестрою Леся Мартовича.

1931 року Семен Стефаник витримав адвокатський екзамен, вступив до адвокатської спілки і працював адвокатом до 1936 року, до часу смерті батька. З 1937 року працював адвокатом у Львові. З жовтня 1939 року до липня 1941 року Семен Стефаник працював в облспоживспілці завідувачем юридичного бюро. В 1940 році одружився із Ольгою з родини Струмінських, яка була 1909 року народження. Через рік 9 квітня 1941 року у них народився син Роман.

Під час німецької окупації Семен Стефаник працював адвокатом для місцевого населення, а в жовтні 1943 року разом з сім'єю переїхав жити до Русова. З 25 березня 1944 року став працювати науковим співробітником музею свого батька в рідному селі.

В особовій справі Семена Стефаника не відзначено того факту, що при наступі радянських військ у 1944 році він поїхав не в рідний Русів, а разом з іншими подався на Захід, прекрасно розуміючи, що радянська влада, не зважаючи на те, що він син Василя Стефаника, його живим не залишить.

У студентські роки Семен Стефаник був активістом ОУН, неодноразово заарештовувався, брав разом з братами участь в так званій телеграфічній акції, яка мала на меті перерізувати телеграфні дроти, щоб між Снятином та Львовом не було зв'язку. Більш того, Семен Стефаник належав до тих, кого б сьогодні за їх дії назвали екстремістами. Коли газета «Діло» виступила з критикою діяльності деяких членів ОУН і назвала їх прізвища, в редакцію газети до головного редактора В.Мудрого зайшов Семен Стефаник і побив його палицею. Ця подія викликала широкий резонанс в політичному житті Галичини і примусила багато партій та організацій виступити з осудженням вчинку сина письменника. До того ж адвокатська практика Семена Стефаника під час війни належала до таких, за яку радянська влада жорстоко розправлялась.

Та трапилось несподіване. В Кракові СМЕРШ довго полював на Семена Стефаника і врешті впіймав його. Замість того, щоб потрапити у тюрму, він потрапив у високі кабінети. Виявилось, що знищувати Семена Стефаника радянська влада не мала жодної думки. Він був їй потрібний для інших, більш благородних справ, особливо після того, як провалились розрахунки на сина Івана Франка Петра, який необачно загинув у перші дні війни під час бомбардування поїзда, в якому в тил вивозились активісти радянської влади. А тому на войовниче націоналістичне минуле Семена Стефаника, який мав сповнити ту місію, яка призначалась Петру Франку, до пори закрили очі.

Про цей факт у біографії пізніше відомого радянського державного та партійного діяча Семена Стефаника ніколи не говорили, а стверджувалось, що з квітня 1944 року до жовтня 1944 року був начальником курортного управління Станіславської області. 27 липня 1944 року під час останніх боїв під Станіславом при виконанні службових обов'язків був поранений вибухом міни. У листопаді цього ж року сім'я Семена Стефаника переїхала жити до Львова і тут він почав працювати старшим викладачем кримінального права Львівського державного університету. 1945 року був нагороджений медаллю «За доблестный труд в годы ВОВ». Там він рахувався на роботі з листопада 1944 до травня 1946 року. У червні 1946 року був покликаний на державну роботу і став заступником голови виконкому Львівської облради і був на цій посаді до серпня 1953 року. Радянська ідеологія робила на нього ставку, як на сина українського письменника, який мав великий авторитет в народі.

У 1946 році він представляв інтереси Української РСР в ООН. Тоді ж побував у Канаді, де колишні односельчани організували йому пишну зустріч. Там він зустрівся із своїм братом Юрком, хоч у своїй автобіографії ще довго буде стверджувати, що брат Юрій виїхав зі Львова 1944 року і живе невідомо де. Тільки в автобіографії, датованій 16 січня 1979 року, написав, що брат Юрій живе у Канаді.

З 10 лютого 1946 року до 1966 року був депутатом Верховної ради СРСР. У 1948 році нагороджений орденом Трудового Червоного прапора. Членом КПРС став у січні 1949 року.

У 1953 році Семен Стефаник захистив кандидатську дисертацію, йому присвоєно вчений ступінь кандидата юридичних наук. У 1953-1954 роках Семена Стефаника призначають заступником голови Ради Міністрів України з питань культури, а відтак з лютого 1954 року його повертають у Львів на посаду голови Львівського

облвиконкому, де він пропрацював 15 років. Перебуваючи на заслуженому відпочинку, керував Львівським облвиконкомом ще п'ять років. З 1967 року став депутатом Верховної ради УРСР.

На той час для радянської ідеології Семен Стефаник став відпрацьованим матеріалом. Він був відправлений на пенсію, але сподівався, що буде призначений директором одного з науково-дослідних інститутів, як йому було обіцяно. Проте на цю посаду через «нечисту» біографію не потрапив. В цей час померла директор Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка Марія Кіх. Вона була колись видатною діячкою, але потім була зсунута на посаду директора згаданого музею. Саме від Марії Кіх в історії Музею розпочинається період призначення на посаду директорів колишніх партійних номенклатур. Ланцюг франкознавців, які до того були на цій посаді, був перерваний. Після смерті першого директора Музею Петра Франка на його місце став Петро Кармансъкий, який не догодив радянській владі. Не догодив і Денис Лукіянович. Деякий час директором Музею був брат Петра Франка Тарас Франко, якого після смерті Я.Гала-на депортували у Київ. Після короткочасного перебування на цій посаді філолога Івана Кияшка директором став кандидат філологічних наук Яків Цегельник, який прославився тим, що, працюючи вчителем, відправив у тюрму цілий клас своїх учнів, звинувачених у націоналізмі. Відтак на посаду директора прийшла Марія Кіх. Потім Семен Стефаник. Директором Музею він став 1 квітня 1970 року. Тепер він важко хворів і постійно лікувався в Карлових Варах.

У 1967 році після важкої довготривалої хвороби померла дружина. За час роботи у Львівському облвиконкомі обирався депутатом до Верховної Ради України 7-го скликання та до Верховної Ради СРСР 2-6 скликань. Семен Стефаник був членом Слов'янського комітету. Вільно володів російською, німецькою, польською і чеською мовами. Автор багатьох праць, статей і спогадів про свого батька.

Після важкої довготривалої хвороби на 78 році життя Семен Васильович Стефаник помер 15 березня 1981 року. Похований на Личаківському цвинтарі у Львові. На його могилі споруджено пам'ятник роботи його товариша, відомого скульптора Якова Чайки.

Саме завдяки авторитету Семена Стефаника і був побудований в Нагуєвичах меморіальний комплекс «Садиба батьків Івана Франка». Аналогічної роботи не знало музейництво не тільки України, але і всього тодішнього Союзу. Без авторитету та зв'язків Семена Стефаника цього, відомого тепер на весь світ музею в Нагуєвичах, не було б.

Так склалось, що саме Семену Стефанику заповіли свій архів і статки Вацлав та Юрій Морачевські, в тому числі йому було згідно з заповітом передано будинок Юрія Морачевського, збудований спеціально для матері Софії Окуневської. Будинок знаходився неподалік Акалемії художеств. 1963 року цей будинок Семен Стефаник передав Львівському університету під гуртожиток для хіміків, на котрих згідно з планами М.Хрущова покладалась велика надія в розбудові суспільства та пришвидшення приходу комуністичного суспільства... Тепер будинок приватизований колишніми комсомольськими функціонерами університету і його архітектура та меморіальність повністю знищені... Незадовго до своєї смерті Семен Стефаник передав працівникам музею, яким довіряв, невеличкий старий альбом з фотографіями, що колись належав його батькові. В цьому альбомі були фотографії Софії Окуневської-Морачевської з різних періодів її життя...

У присвяті своїм друзям «Серце» Василь Стефаник писав: «Софія Морачевська, пані, що навчила мене любити Русів і правду в собі». Ця любов і ця правда стали наріжними каменями творчості Василя Стефаника і цьому він повинен завдячувати саме їй. А в автобіографії з 1929 року Василь Стефаник признавався: «Тут *(в Кракові —Р.Г.)* я зазнайомився і заприязнився з Вацлавом Морачевським і з його жінкою Софією з Окуневських. Вони приїхали з Цюріху, обоє високосвічені, і я від них користувався широким європеїзмом. Вони ж і мали на університеті на мене глибокий вплив». Не тільки. Він був закоханий в Софію і вона про це знала...

Софія Окуневська стала першою жінкою-лікарем у Галичині, першою з українок, що здобула вищу освіту і для багатьох жінок стала прикладом для наслідування. Завдяки Софії Окуневській в українську літературу прийшла Ольга Кобилянська. Залишила вона свій слід і в українській літературі: в жіночому альманасі «Перший вінок», що вийшов 1887 року, вона дебютувала новелою «Пісок, пісок...» та розвідкою про жіночу неволю в народних піснях. Обидві підписала псевдонімом «Єрина»

Альбом з фотографіями Василь Стефаник передав синові на збереження. Передав на збереження і фотографії родини Морачевських. Більшість з них ще й досі не введено в науковий обіг.

Пори всю увагу до Софії Окуневської ніхто не знав достеменної дати, ні місця її народження. В довідковій та науковій літературі різні і суперечливі дані. Вручаючи цей дарунок музеєві, Семен Стефаник просив працівників дізнатись правду.

Тільки зовсім недавно в Державному архіві Тернопільської області вдалось знайти метрику її народження, яка занесена в метричну книгу народжень села Довжанка і відноситься 487 фонду, першого опису як справа 66. На сторінці 16 зазначено, що 12 травня народилась, а 5 червня 1865 була охрещена та миропомазана, наречена іменем Софії, батьком якої є священик з Белелуї Атáназій Окуневський, син Адама і Наталії Панкевич, та мати Кароліна, дочка священика села Довжанки Дмитра Лучаківського та Антоніни Дольницької. Хрестив новонароджену дідусь, парох церкви Івана Богослова села Довжанки Дмитро Лучаківський. Хрещеними батьками новонародженої були пленепотент дібр села Кобиволоки Гіацинт Журовський та Клементина, дружина пана Станіслава Хоєцького з Довжанки.

Метрична книга одружень села Довжанки, яка зберігається у цьому ж архіві як справа 617 першого опису 487 фонду, на сторінці 8 містить метрику одруження батьків Софії Окуневської. Шлюб відбувся 23 жовтня 1862 року. Про нареченого зазначено, що ним є пан Атаназій Окуневський, син покійного Адама Оку невського та Наталії Панкевич. Атаназій Окуневський мав 24 роки і був випускником Львівської духовної семінарії. Після одруження він 1863 року висвятився в священичий сан. Про наречену зазначено, що вона, Кароліна Лучаківська, дочка священика Дмитра Лучаківського і Анни Дольницької, на той час мала 20 років. Шлюб давав о. Іван Озаркевич, священик Белелуї і декан Снятинщини. Свідчили шлюб декан Городенківщини Іван Дуткевич та Йосафат Кобринський, парох села Мишина під Коломиєю, пізніший фундатор всесвітньовідомого музею гуцульського народного мистецтва в Коломиї.

Ця ж метрична книга на сторінці 10 містить дані і про хрещеного батька Софії Окуневської Гіацинта Журовського. Виявляється, він 31 січня 1864 року у віці 29 років одружився з Юлією Лучаківською, дочкою покійного священика з Кізлова на Золочівщині Олексія Лучаківського. Юлії було 20 років. Шлюб давав парох Довжанки Дмитро Лучаківський. Гіацинт Журовський був сином покійного Ладіслава Журовського та Юстини Петрушки. Працював комендантом дібр графа Лянц-Коронського.

Атаназій Окуневський був 1833 року народження. 1837 року він поступив на теологію Львівського університету та став вихованцем Львівської духовної семінарії. Його дружина Кароліна Лучаківська була тіткою відомого галицького журналіста Костя Лучаківського, що редагував відомий щотижневик «Неділя», в якому друкувались останні праці Івана Франка.

Після висвячення у 1863 році Атаназій Окуневський стає священиком у Заліщиках, де працює до 1864 року, а відтак скеровується у містечко Бережани, де також затримується ненадовго через відсутність помешкання для священика. Свою дружину він відправляє в село Довжанку Тернопільського повіту до свого тестя, батька дружини Дмитра Лучаківського, який працює в цьому селі парохом від 1884 року. Про о. Дмитра Лучаківського відомо, що він був 1813 року народження, вчився у Львівському університеті та Львівській духовній семінарії разом з Маркіяном Шашкевичем і висвятився 1836 року. Після закінчення навчання та висвячення до 1844 року був парохом у селі Кізлові Кам'янко-Струмилівського повіту на Львівщині, а відтак був священиком у селі Довжанці до самої смерті, яка сталась 29 серпня 1885 року. Там, у Довжанці і народилась Софія Окуневська 12 травня 1865 року. Після народження дочки Атаназій Окуневський дістав скерування у село Русів, де на той час опорожнилась парафія, але там довго не затримався, і його неспокійна натура погнала його в село Садки Заліщицького повіту, звідти 1867 року — в село Хом'яківку на Тлумаччині, але й там він також не затримується довго і вже 1879 року стає священиком в селі Садагурі на Буковині. Дружина отця Атаназія постійно хворіє, а останні роки просто вже не підіймалась з ліжка.

На прохання Івана Озаркевича, швагра А.Окуневського, маленька Софія Окуневська виховується в його сім'ї разом з дочкою Наталією, в майбутньому відомою письменницею Наталією Кобринською.

1872 року після важкої хвороби помирає дружина отця Атаназія. Це був для нього важкий удар. Він нарікав на Бога, що Всевишній забрав від нього найдорожчий скарб. Нарікання о. Атаназія дійшли до Львівської консисторії, яка намагалась вгамувати отця, нарікання якого, як твердила ця ж консисторія, були на межі безвірства. Врешті о. Атаназій зрікається священства. 1878 року він їде у Відень і закінчує медичний виділ *(факультет — Р.Г.)* Віденського університету, стає доктором медицини.

Доля хотіла, щоб першим місцем праці новоспеченого лікаря було закинуте глибоко в гори містечко Кімполунг, де віддавна працював дрібним урядовцем Юліан Кобилянський і з ним мешкала його багаточисельна сім'я, в якій було дві дочки: Ольга та Євгенія. До Кімполунга готуватись до екзамену за гімназію приїхала Софія Окуневська. Її вчителем грецької та латинської мов був найнятий брат Ольги Кобилянської Юліан, пізніший автор відомого латинсько-українського словника. В Кімполунзі й познайомилась Софія

Окуневська з Ольгою Кобилянською. «Якщо можна порівнювати молоду дівчину, — писала опісля Ольга Кобилянська, — то Софію можна було порівняти з лілією. Біла, бездоганна цера з очима русалки задумчивого погляду знизу вгору, темними бровами і волоссям барви старого золота. Уста непорочно ніжні. Поважна, а пориваюча усміхом своїм, коли була дотепною, і повна природного гумору, будова гарно пропорціональна. На свій вік поступова у поглядах і вчинках і очитана. В музиці з легким, повним чуття, а проте зі схованою силою удару і постійним нахилом зіллятися душею з композитором даної штуки. Такою була, коли я познайомилася з нею, тоді також ще молода початкуюча (потайки літераторка), повна мрій, з буйною фантазією і захопленням жіночою «емансипацією», фанатична поклонниця природи, їзди верхом, бігання лижвами, фехтування і такого іншого на той час доступного спорту». Одне слово, мала темперамент, з яким годі було справитись. Ольга Кобилянська засвідчить, що в особі старшої від неї на два роки Софії Окуневської знайде добру порадницю, оскільки вона була краще обізнана з літературою, зокрема скандинавських авторів та англійською. Завдяки Софії Окуневській Ольга Кобилянська ознайомилась з творами Локка, Дрепера, Бокля, Ніцше та інших тоді голосних авторів. Особливо була вдячна за «Кобзаря» Тараса Шевченка, якого, як не дивно, досі не читала, хоча, як вважала, виховувалась у доста свідомій українській сім'ї. Сама Ольга Кобилянська ніде не вчилась, не вчилась української мови, писала лише німецькою мовою. Софія Окуневська зайнялась освітою своєї молодшої товаришки. Поставляла їй всі можливі тодішні часописи і твори Івана Франка, Михайла Павлика, Олени Пчілки, Михайла Драгоманова та й взагалі все, що тоді могла роздобути написане українською мовою. «Познайомившись у 18-19 році життя з донькою повітового лікаря А.Окуневського, — писала Ольга Кобилянська в автобіографії, написаній 1921 року, — Софією, що бажала здати гімназіальну матуру, я мов відродилась. Від неї мені пішло те світло, за яким я так тужила, невиразно мріяла. Вона заговорила до мене українською мовою, переконуючи мене, що мені треба писати не по-німецьки, навчила фонетикою писати, надавала українських книжок, стала моєю щирою подругою...»

Після від'їзду Софії Окуневської з Кімполунгу Ольга Кобилянська почувала себе осиротілою — так і писала в одній зі своїх автобіографій. І не тільки Софії присвячено чимало сторінок у щоденнику Ольги Кобилянської, який не так давно опублікований.

Вони обидві до нестями любили музику. «Вона так гарно грала Шопена, що я, слухаючи, гірко заплакала», — так запише Ольга Кобилянська у своєму щоденникові 27 листопада 1886 року. Софія Окуневська стає прообразом Софії в дивовижному оповіданні Ольги Кобилянської «Меланхолійний вальс».

Всі, хто знав молоду Софію Окуневську, пророкували їй блискучу кар'єру піаністки. Засвідчувала Ольга Кобилянська, яка тонко відчувала музику, що, звичайно, чула багатьох піаністів з більш блискучою технікою гри, але ні разу не зустрічала такого, хто б мав «глибше зрозуміння, поважніше, гідніше поняття почувань і віддання їх музикою», ніж це було в Софії Окуневської.

Марія Струтинська, відома передвоєнна журналістка, якій доводилось слухати, як грає Софія Окуневська, у зворушливому спогаді «Прощаючись з портретом», надрукованім у жіночому часописі «Жінка» 1938 року, назвала музику Софії Окуневської «отворенням таємних воріт до іншого світу». Музикою Софія Окуневська також зачарувала Василя Стефаника. Свідченням того є його нарис «Портрет», написаний 1897 року.

Розлучення Софії Окуневської з Вацлавом Морачевським було справжньою травмою для Василя Стефаника, а смерть їх сина Юрія — справжньою трагедією. Сам вже при смерті Василь Стефаник, припадаючи при кожній могилі, аби відпочити, прийшов на могилу Софії та Юрка, що за горбом повстанців на Личаківському цвинтарі.

У цей же альбом, подарований Музею, Семен Стефаник помістив і світлини свого брата Юрія, відомого в літературі як Юрій Гаморак чи Юрій Клиновий. Про нього в радянський час не можна було і згадувати. Його однозначно кваліфікували ворогом народу... Альбом Василя Стефаника став неоціненним дарунком Музею Івана Франка і окрасою його фондів.

РОМАН ГОРАК

СТОЛИК З ЛОЛИНА

У Музей цей столик з Лолина, за яким Іван Франко перекладав «Фауста» Гете, а вечорами при світлі гасової лампи із зеленим абажуром читав сестрам Ользі Рошкевич, яка була його нареченою, та Михайлині «Что делать ?» М.Чернишевського, потрапив відразу після смерті Ольги Рошкевич на той час вдові по отцю Володимиру Озаркевичу. Те, що за цим столиком читався цей роман, який свого часу наробив багато шуму не тільки в Росії, але й у Галичині, Іван Франко засвідчив десятим сонетом із циклу «Тюремних сонетів», котрий уперше був опублікований у другому виданні збірки «З вершин і низин», що вийшла у Львові 1893 року. Сонет написаний 17 вересня 1889 року в коломийській тюрмі на обкладинці книжки, яка в теперішній особистій бібліотеці Івана Франка має №230:

Колись в однім шановнім руськім домі
В дні юності, в дні щастя і любови
Читали ми «Что делать?», і розмови
Йшли про часи будущі, невідомі.

Ользі не судилось стати дружиною Івана Франка. 14 вересня 1879 року вона в Лолині вийшла заміж за брата письменниці Наталії Кобринської Володимира Озаркевича, тодішнього випускника Львівської духовної семінарії, і виїхала в село Белелуя, де невдовзі після висвячення він став виконувати душпастирські обов'язки.

Нічого з собою у придане не взяла молода ймость, крім цього маленького столика. На згадку. Відтак столик почав свою мандрівку з парохії на парохію, куди переводили отця Володимира. З Белелуї він помандрував у село Новоселицю Снятинського повіту. У 1886-1887 роках був у селі Скопівка Надвірнянського повіту, де при тамтешній церкві Вознесіння о. Володимир був адміністратором. Після

Скопівки було село Сілець, де при церкві Різдва Христового, що належала до Єзупільського деканату, отець Володимир був уже парохом. 1908 року Станіславська митрополія скерувала о. Володимира Озаркевича в село Березів Вижній Коломийського повіту, де він і помер 10 березня 1912 року. Вдову Ольгу Озаркевич забрав до себе зять Йосип Іванець, за якого 1910 року вийшла заміж єдина дочка Ольги Олена-Ольга, і який відразу по висвяченню був скерований на роботу в церкву Воздвиження Чесного хреста в селище Рудно піді Львовом. З початком війни отець Йосип був забраний у армію військовим капеланом, потрапив у російський полон і повернувся з нього тільки на початку 1922 року, одержавши місце пароха в селі Кудинівцях Зборівського деканату на Тернопільщині при тамтешній церкві Вознесіння Христового. 1932 року він був переведений парохом у церкву Різдва Богородиці в селі Миклашів піді Львовом. З ним і переїхала Ольга Рошкевич.

Стара ймость, як кликали тепер Ольгу, замкнула себе від всього світу у чотирьох стінах своєї кімнати. Час від часу з накаслика витягувала листи Івана Франка, писані до неї, розкладала їх на столику і читала. І столик, і накаслик мандрували з нею по всіх парохіях.

Не відгукнулась на прохання НТШ, коли в десяту річницю смерті Івана Франка створювалась при Товаристві кімната-музей. Не написала ні рядочка спогадів, коли до неї звертались науковці, не віддала жодного листа Івана Франка навіть М.Возняку, який благав віддати їх музеєві. Листи зв'язала синьою стяжкою і просила сестру Михайлину, яка була при ній, покласти їй у труну, що й ця зробила. Про її смерть, яка сталась 30 травня 19[illegible]5 року, громадськість дізналась значно пізніше...

Сестрі Михайлині судилось доживати свого віку одній. Після смерті батька о. Михайла Рошкевича, яка сталась 9 грудня 1886 року, Михайлина знайшла притулок у Наталії Кобринської у Болехові, допомагаючи їй у виданні альманаху «Перший вінок». Тут, в Болехові, 1892 року вона вийшла заміж за двоюрідного брата зятя Ольги Рошкевич о. Йосипа Іванця і розпочала з ним мандрівки галицькими селами, куди доля закидала її чоловіка бути душпастирем. Найперше в Новосілки Гостинні, неподалік Рудок на Львівщині, де 1893 року народився її найстарший син Іван. При кінці 1893 року о. Іванець став працювати в селі Белзець Рава-Руського повіту при тамтешній церкві Василя Великого. В цьому ж селі Михайлина пробула з чоловіком до 1897 року, народивши ще двох синів — Романа та Степана. В 1897 році Михайлина переїжджає в село Ре-

менів коло Куликова Львівського повіту, де й помирає її чоловік 27 лютого 1920 року, заразившись плямистим тифом. Вона переїжджає до сестри Ольги і живе разом з нею до самої її кончини.

Внук Ольги Рошкевич — Володимир Іванець у спогадах, що стосувалися тих часів, напише: «А як вечірній присмерк розпускав своє тендітне павутиння, тоді кімната, в якій жила Ольга зі своєю сестрою Михайлиною, наповнювалась постатями та подіями її молодих, прогомонілих років. У вечірнім сутінку, сидячи за столом, на якому колись у Лолині писав Іван Франко, дві сестри-бабуні викликали постаті минулого: суворого батька о. Михаїла Рошкевича, дотепного та веселого брата Ярослава, завжди готової до словесної дуелі Наталії Кобринської, задуманої Ольги Кобилянської, поважного Павлика та багато інших визначних українських людей другої половини XIX сторіччя. Та центральною постаттю в тих розмовах-спогадах був завжди Іван Франко».

Смерть сестри Ольги навела Михайлину на сумні рефлексії, які призвели до того, що вона віддає в НТШ столик з Лолина, книжку «Фауст» Гете, яку читав Іван Франко і робив з неї переклад українською мовою, а також пише спогади, яким судилось бути опублікованими тільки 1956 року.

Прихід радянської влади 1939 року на західноукраїнські землі приніс нові страждання Михайлині Рошкевич. Найперше постраждав її син Іван, який пройшов пеклом Першої світової війни, наприкінці якої активно залучився до української національно-визвольної боротьби. В 20-х роках він закінчив Українську академію пластичного мистецтва у Празі та юридичний факультет Празького університету. У Львові був співзасновником Асоціації українських незалежних мистців (АНУМ) та творцем «стрілецької школи в образотворчому мистецтві». У вересні 1939 р. І. Іванця було призначено директором Львівської картинної галереї й обрано головою Львівської секції Спілки художників України. 1941 року він одружився з Лідою Паращук, дочкою відомого скульптора Михайла Паращука. Подружжя було напрочуд гармонійним. Другого «визволення» Іванці вже не чекали. На початку 1944 р. обоє виїхали у Краків, де жили майже цілий рік, активно співпрацюючи з Організацією українських націоналістів, пізніше з Українською Повстанською Армією.

Покинула Миклашів і Михайлина Рошкевич. Виїхала до свого сина Романа в Моравію. З тих пір більше нічого не було відомо ні про її долю, ні про долю її синів. Нічого не знала вона й про долю тих, хто залишився в Миклашеві, за винятком хіба долі внучки

Ольги Рошкевич Оксани, яка була вбита 25 грудня 1943 року у Львові невідомими.

На початку 1946 року помирає дочка Ольги Олена-Ольга, за пару місяців її чоловік, а ще через деякий час — внук Володимир, який подавав великі надії в літературі. Не стало нікого з близьких Ольги Рошкевич. На Захід подалась внучка Ольги Марія. Про її долю довший час не було нічого відомо.

На парохію в Миклашів прийшов новий священик і оселився в будинку, в якому жила Ольга Рошкевич, та який нова влада вирішила пристосувати під сільську школу. Для цього все майно Іванців було викинуте на подвір'я. Меблі були розтягнуті сільськими активістами, а книги облиті бензином і підпалені. Серед інших книжок горіли твори і рукописи Івана Франка... Священика, який зберігав всю оцю «контрреволюційну» літературу, було відправлено в Сибір.

Євхимія Окрутна, колишня служниця Рошкевичів, завдяки Марії Іванець, яка віднайшла її, побудувала на могилі Ольги Рошкевич та її рідні пам'ятник, а сама поїхала доживати віку до рідних Беримівців коло Зборова.

Незабаром вона померла, а пам'ятник розсипався.

Невдовзі пам'ятник було відновлено якоюсь невідомою мешканцям села жінкою.

Саме на пошуки цієї жінки і я затратив чимало часу. Нею виявилась племінниця чоловіка Ольги Рошкевич Євгенія Коблик, вчителька з пограничного села Пнікута. Від неї я дістав адресу Марії Іванець, яка на той час писалась Дем'янчук і жила в Торонто. Ще через деякий час Музей Івана Франка одержав від неї листи Михайлини Рошкевич і дізнався про її долю.

Виїхати на той час в Чехословаччину і провести пошуки слідів по Михайлині Рошкевич було неможливо, а тому я звернувся до відомого дослідника-україніста зі Словаччини Миколи Мушинки провести це дослідження, виславши йому копії листів Михайлини Рошкевич.

Почались довгі і справді детективні пошуки, які успішно завершились і завдяки яким стала відома трагедія родини Михайлини Рошкевич.

Отож, перед бомбардуванням Кракова Іван Іванець влаштував там свою першу персональну виставку. Залишивши картини на виставці, Іван з дружиною восени 1944 року втік до брата Романа в Моравію. В нього вже перебували мати Ліди, колишня дружина Михайла Паращука Софія та Михайлина Іванець-Рошкевич, яка виїхала до сина з Миклашева. Звідти Іванці подались у Відень. Бук-

вально останнім поїздом вони виїхали в Краків, щоб забрати картини з виставки. Повернутись назад вже не встигли, бо Краків зайняла Червона армія.

Навесні 1945 року вони йшли вулицею Кракова. Раптом троє незнайомих чоловіків вхопили Івана, запхали в машину і миттю повернулися за дружиною, яка, побачивши небезпеку, вхопила під руку якогось незнайомого поляка і зникла у вуличному натовпі.

Польські органи протримали Івана Іванця в Ротиборській в'язниці до 29 жовтня 1945 року. В той день приїхала до чоловіка на побачення дружина Ліда і він передав їй серію своїх рисунків з тюремного життя. Останні листи одержала Ліда від чоловіка вже із Сибіру — із містечка Солікамськ на північному Уралі, недалеко від Свєроуральська. В останньому листі він дякував за коц, що вона прислала, і дуже просив прислати штани й черевики, бо ті, що мав на собі, «вже зовсім подерті, а черевики розбиті». Штани і черевики вже не дійшли до нього. Іван Іванець помер 10 березня 1946 р. і був похований на одному з городів біля станції Солікамськ. Ліда після війни працювала медсестрою в лікарні міста Польський Тєшін і була залучена до підпільної структури УПА. Її мати Софія і надалі жила разом із свахою Михайлиною у її сина Романа, який 1928 р. закінчив медичний факультет Празького університету, здобув чехословацьке громадянство і був заводським лікарем в шахтарському містечку Доубрава. Він таємно співпрацював з УПА, допомагаючи членам цієї організації перебиратися на Захід. Його старший брат Степан — юрист, у вересні 1944 р. жив у селі Долне Рикинчіце округу Крупіна у Словаччині. Загинув під час переправи загону УПА на Захід в околиці Зволена у Словаччині.

Софія Паращук померла 27 липня 1947 року від склерозу. На похорон мами прибула й донька Ліда із Польщі, якій допоміг перебратись із фальшивими документами у Чехословаччину брат Івана Іванця Роман. Приїхала вона з фальшивими документами як Валерія Парашекова, народжена 4 березня 1910 р. Під новим іменем і прізвищем Ліда працювала на шахті в містечку Доубраві експедитором вугілля. Одночасно доглядала стареньку свекруху Михайлину, що була повним інвалідом.

«Ліда, — пише про неї М.Мушинка у книзі «Українець Михайло Паращук», яка вийшла 2003 року у Тернопільському видавництві «Збруч», — уникала товариства і поза найближчим оточенням майже ні з ким не зустрічалася. Любила мистецтво, літературу і була завзятою туристкою. Дома вирощувала квіти, годувала кроликів і колекціо-

нувала поштові картки. Дуже любила дітей, хоч власних в неї не було. Дома мала велику колекцію картин, правдоподібно чоловіка».

Чехословацькі органи безпеки не спускали ні з неї, ні з Романа очей. Останній загинув при загадкових обставинах. Згідно з офіційною версією він в січні 1956 р. покінчив життя самогубством, вискочивши з вікна санаторію в курортному містечку Єсеніки, де лікувався. Перед матір'ю Михайлиною смерть сина затаїли, щоб не спричиняти їй і до того великого болю над втратою двох старших синів.

Смерть Романа сильно вплинула на психіку Ліди. Вона боялась, що органи безпеки доберуться і до неї та запроторять у Сибір, де загинув її коханий чоловік. Щоб запобігти арешту, і вона, і бабуся Михайлина палили все, що в руках безпеки могло б їх компрометувати. Попелом лягла вся їхня кореспонденція, книжки, газети, журнали, особисті документи, фотографії.

Коли святкували 100-річчя від народження Івана Франка, Михайлина Рошкевич не подавала нікому про себе вістки...Вона була на той час зовсім сліпа. Дожила до 98 років. Померла 26 червня 1957 року. З батьком Ліда не листувалася, щоб не видати себе, однак під час першої туристичної подорожі у Болгарію відвідала його в Софії.

Після смерті свекрухи Михайлини Ліда жила зовсім самотньою. Єдиною її приятелькою була поштарка Стефанія Нємцова. Вона звела її з 54-річним шахтарським техніком Емануїлом Двороком, бездітним вдівцем, якому перед роком померла дружина. 21 березня 1964 р. вони повінчалися у доубравській міській раді. Було це гармонійне подружжя, однак навіть чоловікові Ліда не призналася, що вона — вдова. За документами вона була незаміжньою.

У 1966 році житловий будинок Двороків було знесено у зв'язку з побудовою дороги. Ліда з Еммануїлом переселилися в окружне місто Карвіну.

Психічна хвороба (параноя) в неї прогресувала. Згодом до неї долучилася дальша невиліковна недуга — рак. Майже все своє приватне майно, головним чином картини та коштовності, вона роздала лікарям та знайомим. Померла 8 вересня 1981 року. Чоловік поховав її у сімейній могилі на цвинтарі у Доубраві, поряд зі своєю першою дружиною, братом та його дружиною.

Після довгих розшуків 19 листопада 1994 року Микола Мушинка віднайшов Еммануїла у старечому домі м. Карвіна і мав з ним цікаву розмову про його дружину Валерію-Ліду, яку він безмежно кохав. Еммануїл Дворок зразково дбав про дві могили на доубравському

цвинтарі. На чорній мармуровій плиті першої з них є три імена: Софія Паращук *15.8.1870 +27.7.1947. Д-р Роман Іванець *25.7.1897 +19.1.1956. Михайлина Іванець *18.11.1859 +21.6.1957. Збоку — керамічне фото Романа Іванця.

На другій могилі : Родина Дворокова: Ярміла *14.12.1913 +4.2.1963, Степанка *2.3.1901 +25.9.1971. Рудольф *19.9.1891 +27.12.1980. Валерія *4.3.1910 +8.9.1981.

«28 березня 1998 р., — пише у згаданій праці Микола Мушинка, — я вдруге відвідав старечий дім в Карвіній. Еммануїла Дворока я вже там не застав. Медсестра мені сказала, що він помер кілька місяців тому. Поховали його в сімейній могилі поряд з Лідою Паращук та першою дружиною Ярмілою. На мармуровій плиті його ім'я ще не було викарбуване».

Від родичів Еммануїла Дворака Музей Івана Франка дістав останні фотографії Михайлини Рошкевич та її синів.

1993 року у видавництві «Каменяр» під моєю редакцією на гроші Марії Іванець-Дем'янчук вийшла книжка творів Михайлини Рошкевич «Таку вже Бог долю судив», яку колись, можливо під іншою назвою, хотів видати Іван Франко, але на це не мав грошей. У книжці були опубліковані і спогади самої Марії Іванець про себе та її долю.

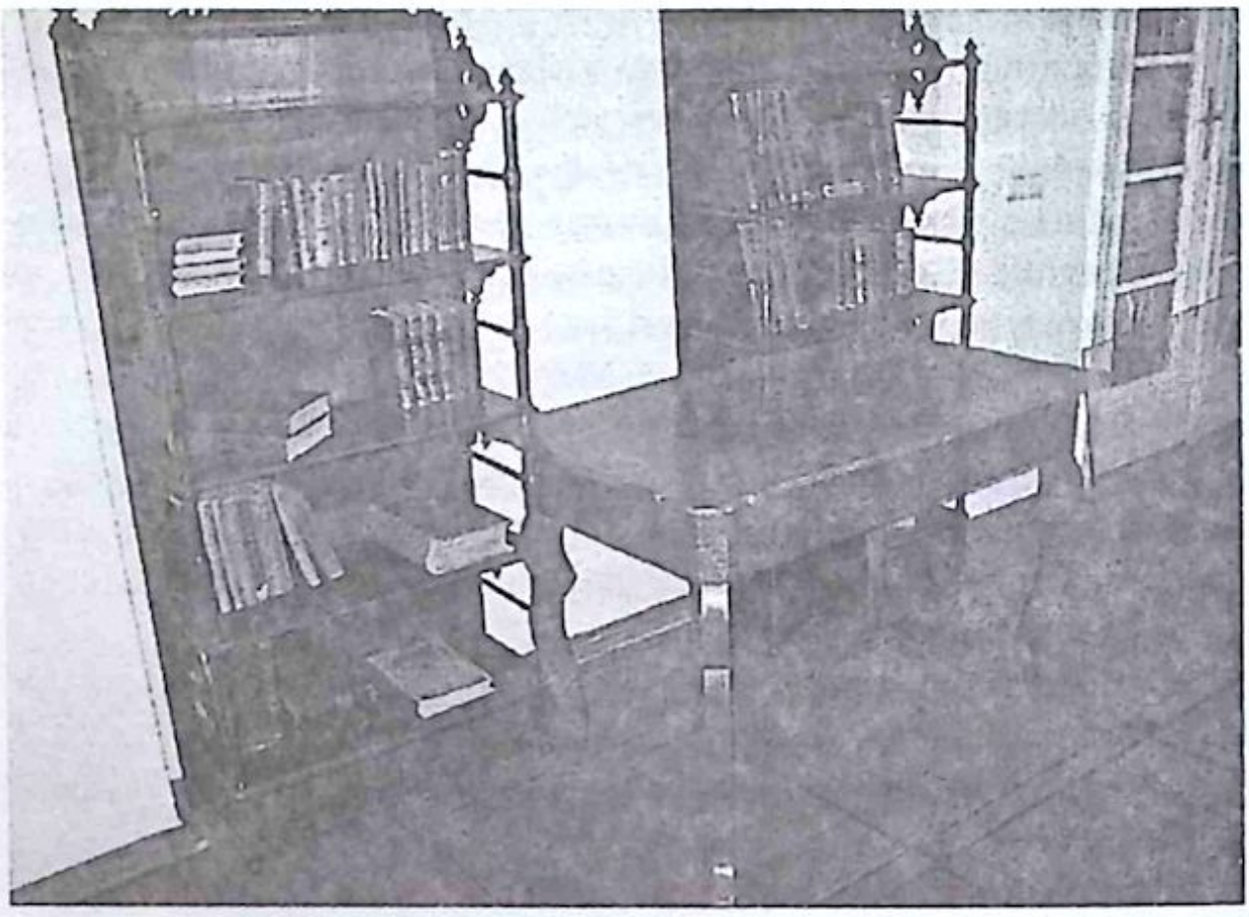
Не дочекалась виходу книжки Євгенія Коблик, яка передала музеєві обрус з монограмами Ольги Озаркевич, за яким колись в Лолині обідав Іван Франко. Ще від неї Музей одержав світлину Ярослава Рошкевича та матері Ольги, Михайлини та Ярослава, їмості Марії Рошкевич.

Ці реліквії і були єдиними речами, які залишились на згадку про Лолин і той час, коли там був Іван Франко. 24 вересня 2005 року з Канади зустрітись з ними приїхала з Торонто Марія Іванець-Дем'янчук.

Вона довго стояла перед невеличким столиком з Лолина, а в книзі почесних гостей зробила наступний запис: «Я, Олександра-Марія Дем'янчук, з дому Іванець, внучка Ольги Рошкевич, відвідала цю оселю 24 вересня 2004 року». Ще була в Миклашеві. Дім, який покинула при кінці війни, тепер відновлено. Тепер це плебанія. Відвідала могилу предків. Взяла на пам'ять грудку рідної землі. 31 січня 2006 року її не стало. Народилась Марія-Олександра Іванець 29 липня 1922 року.

Завдяки старанням Союзу Українок в Болехові на могилі о. Михайла Рошкевича в Лолині споруджено пам'ятник. 31 травня 2009 року в Лолині, де при в'їзді виставлено вказівник про те, що

це село є селом «кохання Івана Франка», в рамках «Днів пам'яті Івана Франка», які щорічно відзначає Музей, відбулось велике свято пошанування Івана Франка та родини Рошкевичів.

Столик з Лолина.
Фрагмент літературної експозиції

РОМАН ГОРАК

ОСТАННЯ ДОРОГА ОЛЬГИ ХОРУЖИНСЬКОЇ

В останню хвилину її життя не було чоловіка, не було дітей, не було внуків. Не було нікого з рідних. Навіть в останню дорогу її провели чужі люди. Було їх декілька.

В труні з нестругаиих дошок, на винайманій підводі її відвезли на місце вічного спочинку.

Навіть невідомою була справжня дата її смерті...

Колись, коли споруджувався гробівець для Івана Франка, то вважалось, що й вона, його дружина, ляже на вічний спочинок поруч з ним в одну могилу, але встановлення на могилі пам'ятника роботи скульптора Сергія Литвиненка 1933 року перекреслило ці сподівання.

Для неї ледве вдалось вимолити могилу неподалік чоловіка. Навіть не було кому викопати ями...

Були перші дні німецької окупації Львова.

Так склалось, що і жодних документальних підтверджень того, що Ольга Франко, дружина Івана Франка, народилась, як про це твердять різні довідники, 24 липня 1864 року в селі Бірки, яке згідно з адміністративним поділом України у 1964 році належало до Лебединського району Сумської області, нема. Це відомо лише зі спогадів Тараса Франка, сина Івана Франка. Довголітні пошуки документів, які б стосувались дати та місця народження Ольги Федорівни Хоружинської, не дали бажаного результату.

Не зазначено цієї дати й у закордонному паспорті, який зберігся у фондах Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка та на основі якого вона могла їздити до родини в СРСР. В ньому проставлений у відповідній графі тільки рік народження.

Не було досі й жодного документа, який би підтвердив дату її смерті. Це стало можливо лише зовсім недавно, коли на збереження в Центральний державний історичний архів у м. Львові поступили метричні книги, які раніше не були доступні дослідникам через так звану конфенденційність інформації.

... І от метрична книга померлих церкви Святих Петра і Павла у Львові : «Дня 15 липня померла, а 17 липня 1941 року була похоронена Ольга з роду Хоружинських Франко, вдова по Івані, віросповідання — греко-католичка. Причина смерті — неміч стареча. Похоронив на поручення церкви Успення Богородиці Євген Дудкевич». У графі «вік померлої» стоїть прочерк. Будинок Івана Франка в той час мав номер другий по вулиці Івана Франка. Це була колишня вулиця Вінценза Понінського. З приходом радянської влади вона була перейменована на вулицю Івана Франка. Так вона називалась і після війни до 1950 року. В запрошеннях на відкриття погруддя Івана Франка в подвір'ї музею 27 серпня 1949 року стояла адреса : «м. Львів, вул. Івана Франка,4». Опісля дана вулиця була прилучена до новоствореної вулиці Івана Франка і опинилась у самому її кінці. Будинок Івана Франка дістав номер 152.

Як свого часу довідалась Віра Бонь, найдавніший працівник Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка, від людей, які знали дружину Івана Франка, при смерті Ольги Федорівни не було нікого з рідних з різних причин. Син Тарас з дітьми був на той час у Станіславі і вибратись у Львів не мав можливості. Не було дочки Анни — вона мешкала у Відні, куди перебралась із Закарпаття, де перед тим проживала. Сталось так, що не було й Ольги Федорівни, дружини Петра Франка, наймолодшого сина Івана Франка, і його родини. З початком війни Петро Франко був насильно евакуйований, і Ольга Федорівна не знала нічого про його долю. Сім'ю Петра Франка, яка від часу створення музею Івана Франка до того проживала в будинку Антонія Ув'єри, що поруч, виселили на інше помешкання. Тепер у цьому будинку мав жити генерал-губернатор Дістрікту Галичина Еріх Кох, коли буде приїздити у Львів.

Померла Ольга Франко на руках чужих людей. Вона не хотіла покидати свою хату, яка їй так дорого коштувала та в котрій 10 жовтня 1940 року був відкритий музей її чоловіка. Вона перейшла мешкати на другий поверх у кімнати, де раніше жили її сини Тарас та Петро та де зупинялись гості. Не хотіла взагалі покинути свій дім. Свого часу, коли дочка Анна винайняла в хаті Франків помешкання для редактора журналу «Учитель» Івану Ющишину з тою умовою, щоб він доглядав за хатою та ремонтував її в разі потреби, то Ольга Федорівна була категорично проти цього. Навіть у думці не могла допустити до того, аби хтось міг сісти за стіл, за яким колись сидів Іван Франко, або ходити по тій підлозі, якою він ходив. В листі до свого сповідника Сильвестра Калиневича від 28 травня 1935 року, тобто писаного в день смерті Івана Франка, вона писала : «Ваша Все-

чесність! Може б Ви благословили той дім спалити. Жертва цілоспалення угодна Богу» (№ інв. 11947, №2092 ор.). Твердила в цьому листі, що нема нікого такого, хто б міг не тільки спати в її хаті, але навіть й стати, де колись стояв її чоловік. Лист зберігається у фондах Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка.

Тепер хвору і немічну Ольгу Франко доглядала колишня наглядачка музею Софія Дутко. Вона працювала на цій посаді від часу організації музею, мешкати не мала де, тому їй дозволили мешкати у підвальному приміщенні, в якому колись у Франків була пральня та тримались кури і крілики. Діватись наглядачці у ці роки було нікуди.

Музей був зачинений для відвідувачів, його комендантом була поставлена Ольга Федорівна Франко — дружина Петра Франка, доля якого на той час була нікому з родини невідома.

За спогадами Софії Дутко, хоронили Ольгу Франко з каплиці при медичному інституті, де й була відправлена панахида. На похороні були присутні Софія Дутко з чоловіком, який на той час працював двірником у музеї, а також працівники музею Марія Деркач, Лідія Кедринська та Федір Кулечко.

Поховали Ольгу Хоружинську на полі №4, неподалік могили чоловіка.

Довший час на цій могилі стояв звичайний сосновий хрест. Скромний надгробок, а також огорожу поставила Анна Ключко-Франко вже під час німецької окупації, коли приїздила з Відня у Львів.

Про Євгена Дуткевича (Дудкевича), котрий хоронив Ольгу Франко, відомо, що він народився 1872 року, закінчив теологію Львівського університету і був висвячений у священичий сан 1896 року, відтак був священиком в с. Коропець Бучацького повіту (1896-1897), с. Порхова того ж повіту (1897-1898), с. Самолюски Густинського повіту (1898-1899), с.Хлопівка того ж повіту (1899-1901), с. Нирків Заліщицького повіту (1901-1902), с. Іванівка Теребовлянського повіту (1902-1903), с. Худиївці Борщівського повіту (1903-1913). Все це були села, які адміністративно належали до Станіславської митрополії. Відтак він перебрався у Львівську митрополію і в 1913-1918 рр. був священиком у церкві Спаса у Сихові, який сьогодні став частиною Львова. З 1918 року о.Євген став парохом у церкві Петра і Павла і був ним до самої смерті, яка сталась 29 червня 1954 року. Поховали його на 52 полі Личаківського цвинтаря у Львові. В одній могилі з ним похована дружина Валерія Дудкевич, яка померла у віці 77 років 22 червня 1956 року. Євген Дудкевич 1921 року очолював процесію при перенесенні труни Івана Франка з чужого гробівця, куди ця труна була тимчасово поставлена,

поки шовіністичний польський магістрат виділив під поховання видатного українця місце на Личаківському цвинтарі. 1933 року Євген Дудкевич освятив пам'ятник на могилі Івана Франка.

Присутнього на похороні Ольги Франко Федора Кулечка запросив у музей на посаду наукового працівника Петро Франко, перший директор музею. Був Федір Кулечко юрист за освітою і тому на перших порах організації музею прислужився йому чимало. Водночас був він і блискучим майстром з великого тенісу, виступав в одиночному і парних розрядах. У 1946 році став бронзовим призером чемпіонату України. З 1946 року по 1955 рік був чемпіоном Львова, а також граючим тренером збірної України. У 1947-1948 роках в парі з В.Зайцевим виграв кубок УРСР. Він виховав цілу плеяду талановитих тенісистів, про нього є численні спогади відомих спортсменів. Працював у музеї до 1951 року.

Широку літературу можна знайти і про відомого франкознавця Марію Деркач. Чи на найповніше про неї можна дізнатись з монографічного дослідження М. Вальо «Марія Деркач. 1896-1972», виданого у Львові 1999 року. Спогади Софії Дутко та її сина Володимира опубліковано в сьомому випуску «Наукового вісника музею Івана Франка у Львові».

Досі нічого не було відомо про Лідію Кедринську, яка з моменту організації музею до 1951 року працювала музейною секретаркою. Лише тепер стало відомо, що опинилась вона в штаті музейних працівників зовсім не випадково, бо була родиною Франка, як і багато хто з перших музейних працівників.

Лідія Кедринська народилась 30 січня 1923 року в селі Завидчі Радехівського повіту на Львівщині, де її батько Лев Кедринський був на той час священиком. Він був 1892 року народження. 1919 року був висвячений після богословських студій у священичий сан і відразу став священиком у цьому селі. Перед ним тут був парохом Павло Чмола, батько відомого засновника «Пласту» Івана Чмоли. Павло Чмола помер 5.08.1919 року. Лев Кедринський спочатку був адміністратором церкви Архистратига Михаїла, а відтак з 1922 її парохом і був ним до 1950 року, поки не зістав заарештованим 1950 року за антирадянську діяльність, яка полягала в тому, що він не хотів переходити в православ'я. Був засуджений сумнозвісною «тройкою» на десять років. Покарання відбував у тюрмі на вулиці Лонцького у Львові, відтак у Золочеві, де тепер відкрито музей «Золочівський замок», а відтак відбував покарання в Кемерово. Повернувся із заслання 1955 року із сильно підірваним здоров'ям. Перейшов у православіє, працював на різних

парохіях і помер 20.12.1970 року в с. Долині Чортківського району Тернопільської області, де був парохом церкви Воскресіння Господнього. Церква належала до парохії села Шульганівки.

Він був одружений з Марією Білевич (2.04.1890-9.03.1968), яка була вчителькою в селі Полунична Кам'янка-Бузького району на Львівщині і доводилась дочкою о. Миколи Білевича, який був 1857 року народження, висвятився 1882 року і помер 27.02.1936 року в селі Полунична. Після закінчення богословських студій був священиком у с. Нижнів Товмацького повіту на Станіславівщині, а відтак перейшов у 1887 році в с.Полунична.

В о. Кедринського первістком була дочка Люба, яка померла дитиною, відтак була дочка Зиновія, яка народилась 1920 року, закінчила Бродівську гімназію, стала вчителькою і померла 1984 року у Львові. Похована на Сихівському цвинтарі. Не була одружена.

Наступною дитиною в родині о. Лева Кедринського була Лідія, а відтак дочка Мирослава, яка тепер живе у Львові.

В о. Миколи Білевича був брат Федір (Теодор). Він був 1858 року народження, тобто був на рік молодшим від о. Миколи, але так само, як о.Микола, був висвячений 1882 року. У 1882-1883 роках був священиком у Добротворі Кам'янка-Струмилівського повіту. У 1883-1886 роках був асистентом у Городку піді Львовом, від 1886 до 1905 року був парохом у с.Вирів Кам'янка-Струмилівського повіту, від 1905 до 1911 року — парохом Буська, де й помер 17.10. 1914 року. Брати Білевичі були родом з села Кукізів, відомого з процесу панів Стрешелецьких (так званого Кукізівського процесу), на основі якого Іван Франко написав повість «Основи суспільності».

Дочка о. Теодора (Федора) та Ольги Базилевич Ольга, яка народилась 24.07.1896 року в с. Вирів, 4 лютого 1919 року стала дружиною сина Івана Франка Петра. Одружились у містечку Красному, де стояв його авіаційний загін.

Ольга була спортивною дівчиною, часто виступала в різних змаганнях, завойовувала призи. Про її успіхи в спорті писала тодішня преса: фотографії Ольги Франко з чарівною широкою посмішкою можна було знайти в різних ілюстрованих жіночих журналах. Але не спорт приніс славу Ользі Федорівні Франко. В 1937 році у Львові накладом Петра Франка і з його переднім словом вийшла її куховарська книжка «Всенародна кухня», яка має високий попит понині. Книга витримала вже багато видань. У наші дні, завдяки літературному опрацюванню Оксани Сенатович та видавництву «Каменяр», ця книжка видавалася в 1990, 1992 роках (з 1995 року почала виходити частинами).

Працювала Лідія Кедринська в музеї Івана Франка до 1951 року, поки не вийшла заміж за Юрія Івановича Сітницького, який був доцентом Політехнічного інституту. Його брат Богдан (18.04.1914-29.01.1997) був чоловіком Віри Петрівни Франко (31.03.1923-31.01.1996), дочки Петра Франка та Ольги Білевич-Франко. І тут гілки родового дерева переплелись вдруге.

Батько Богдана та Юрія Сітницьких Іван Сітницький був відомим професором Львівської академічної гімназії. Жила Лідія Кедринська-Сітницька неподалік тюрми на вулиці Лонцького біля приміщення Музичного інституту. Хворіла серцем. Операцію зробили в Москві, але прожила після неї декілька днів і упокоїлась в Бозі 5.

Остання світлина Ольги Хоружинської-Франко

Лідія Кедринська. 1940 р.

07.1960 року. Похована на 4 полі Личаківського цвинтаря.

27.03.1987 року померла Ольга Федорівна Франко, дружина Петра Франка. Після смерті її батька о. Теодора Білевича в Буську, яка сталась 17.10.1914 року, на його місце прийшов Сильвестр Калиневич. Він був 1884 року народження, 1910 року закінчив богословські студії і висвятився у священичий сан. Відразу по закінченні з 1910 до 1911 року був священиком у с.Залізці Зборівського повіту на Тернопільщині, а відтак у 1911 році перейшов у Кам'янку Струмилову, де був асистентом, катехитом при школі, відтак адміністратором, а з 1918 року парохом церкви. З 1919 року був деканом. Був одружений з рідною сестрою Ольги Федорівни, дружини Петра Франка, Анізією. Так сталось, що став сповідником дружини Івана Франка і до нього вона писала свої листи...

АННА КАНИЧ

ТІНЬ КАМЕНЯРА

Шляхетна ніжна жінка, з іменем чарівним,
Яке бентежило колись поета кров,
Йшла тихою ходою поруч, та не з ним, все ж,
Бо вдячність і повага — то ще не — любов.

Приспів:
За працею поета призабута,
Серед людей, чужих, так одинока. —
Їй суджено лиш тінню, тінню бути
Каменяра. Каменяра — пророка!

Старалась понад сили дати всьому раду:
Як мати, як дружина жила для сім'ї.
Терпіла і наругу, й злидні, навіть зраду,
Та смерть Андрія — сина, вбила вже її.

Приспів

У спільному житті була його лиш тінню,
Й на гріб її паде теж тінь Каменяра —
Тому роса — сльоза тут — влітку й в дні осінні —
Його ж «Зів'яле листя» й досі не згора!

ЯКИМ ГОРАК

ПРИЧИНКИ ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ ОЛЬГИ ФРАНКО

Впродовж останнього часу у франкознавстві появилося чимало публікацій, які науково, з першоджерел висвітлюють постать дружини Івана Франка — Ольги Федорівни (з дому Хоружинської). Головно у різних випусках «Наукового вісника музею Івана Франка у Львові» появилася низка матеріалів, які збагачують уявлення про господиню Франкового дому: опубліковано чималий корпус листів Ольги Федорівни до чоловіка, на основі листування її з дітьми відреставровано чимало фактів її біографії після смерті Івана Франка.

Проте, серед здавалося б вже відомих джерел, знаходимо нові, досі незауважувані дослідниками деталі, які збагачують характеристику цієї непересічної жінки. Такі деталі звернули на себе увагу у газеті «Діло» 1891 року серед хронікального, буденного матеріалу. Номер газети від 7 н.ст. березня помістив під заголовком «Зъ львівского "Бояна"» типове оголошення про вправи (репетиції) жіночого хору цього хорового товариства, які мають відбутися 10 березня у приміщенні «Руської Бесіди», а дальший текст оголошення вартує процитування: «Виділ складає прилюдну подяку Вп.п. Лисенкови за твір присвячений Боянови: "Орися ж ти моя ниво", надто за инші композиціи як в рукописи, так і видруковані, даровані до бібліотеки товариства. Дальше дякує Виділ Вп. пани Ользі Франковій за слідуючі композиціи, даровані товариству: М.Лисенка "До Хортиці", Ліста "Пісні пряхи", Фавст — Вальці, Сарассато —Испаньскі танці (на фортепян і скрипку), Бетовена — Сонати, Шопена — Вальці і Бебера Сонати»[1]. Схожого змісту повідомлення містить також номер від 21.03 н.ст 1891р. тої ж газети: «Виділ товариства "Боян" складає отсим сердечну подяку композиторови Остапови Нижанковскому за дарованьє товариству "Бібліотеки музикальнои". Впв. Пани Ользі Франковій за фортепянову партитурку оперетки М.Лисенка, а Впв. Пани М. Навроцкій за "Вечірній Звін" доси ще не-

звістну нікому композицию Головацкого»[2]. Кілька моментів привертають увагу у цих хронікальних матеріалах.

Передовсім — Ольга Франко передає ноти до бібліотеки хорового товариства «Львівський Боян», причому у перший рік його діяльності — факт досі незафіксований у франкознавстві. Листування Івана Франка з дружиною зафіксовує серед членів «Бояну» чимало знайомих як Ольги Федорівни, так і сім'ї Франків. У листі до дружини, орієнтовно датованому 10.08.1891 року, описуючи голосне турне щойно створеного хору до Праги літом 1891 р., І.Франко перераховує знайомих Ользі Федорівні бояністів: «"Боян" їздив до Праги. Зібралось там 165 русинів і русинок. Із знайомих тобі були: Кобринська, Шухевич, Барвінська, Вахнянин з дочкою, Ревакович з Підбужа, Кокорудз. З наших радикалів молодий Бачинський і Бережанський. Прибув там з Німеччини і Гладилович, мій дружба. Була й буковинська писателька Ярошинська з сестрою, Гузар зі Станіславова і т.д. Наробили там великої слави»[3]. Це, поруч з наведеними інформаціями з «Діла», пояснює зацікавленість Ольги Федорівни цим хоровим товариством і її бажання підтримати його коли не грішми, то бодай дарунком нот.

По-друге, наведені хронікальні матеріали засвідчують, що Ольга Федорівна мала вдома свою нотозбірню, яка, мабуть, була багатою на видання і значною щодо кількості. Цілком ймовірно, що деякі з них Ольга Федорівна привезла ще з Києва, де могла отримати їх в дарунок від композитора: так, згаданий у переліку солоспів М.Лисенка «До Хортиці» на вірші Я.Щоголіва, написаний композитором у Києві 1886 р. до 25-літніх роковин Тараса Шевченка, цілком міг бути подарований Ользі Федорівні чи безпосередньо, чи через нареченого, майбутнього чоловіка — Івана Франка.

По-третє, перераховані нотні видання говорять, що серйозні музичні смаки цієї жінки істотно відрізнялися від сподіваного, переважно розважально-танцювального, репертуару для домашнього музикування панночок — випускниць різного роду дівочих гімназій та інститутів. Скромний перелік нот дає підстави констатувати у Ольги Федорівни коли не амбіції професійного музиканта, то бодай великі здібності і талант до виконавства як аматора. Адже такі твори, як сонати Л.Бетховена, вальси Ф.Шопена, сонати К.М.Вебера (у публікації «Діла» помилково, мабуть, його названо «Бебером») чи транскрипції Ф.Ліста (згадана «Пісня пряхи» — очевидно транскрипція романсу Ф.Шуберта), композиції М.Лисенка (включно з клавіром оперети — йдеться, мабуть про «Чорноморців» або «На-

талку Полтавку») — не підвладні для підкорення пересічним аматором. Цікавим також є те, що серед нотних видань не тільки фортепіанні, а й ансамблеві твори популярних тоді композиторів (як наприклад, «Іспанські танці» іспанського композитора-скрипаля Пабло Сарасате («Сарассато» в дописі) — автора відомих «Циганських наспівів», скрипаля-віртуоза, який 1902-1903рр. побував у Львові з концертами у філармонії. Відомо, що як учениця інституту благородних дівиць, Ольга Федорівна здобула певну музичну освіту і, за словами доньки — Анни Франко-Ключко, «виучила світові мови: французьку, німецьку, англійську, *прекрасно грала на фортепіано*, була образована і очитана»[4] [курсив мій. — Я.Г.]. Тарас Франко згадує, що під час проживання Франків на вулиці Крижовій помешкання письменника часто відвідувала Соломія Крушельницька: «Пам'ятаю, як часом артистка [С.Крушельницька. — Я.Г.] співала в нас вдома, *під акомпанімент мами*. Це були маленькі своєрідні концерти, забути які не можна»[5] [курсив мій — Я.Г.]. Цитовані спогади засвідчують те, що у Франковому помешканні був інструмент, а маючи нотозбірню, господиня дому не раз присвячувала час музикуванню. Рівень того музикування можна уявити з того факту, що Ольга Федорівна акомпанує немало-небагато самій Соломії Крушельницькій — тоді ще (90-і роки XIX ст.) зовсім молодій співачці, яка щойно підкорила львівські сцени.

Ще один цікавий для характеристики Ольги Федорівни допис з річника «Діла» 1891 року має традиційну рубрикальну для названого часопису назву «Рух в руских товариствах»[6]. Допис повідомляє про засідання центрального Виділу товариства «Просвіта», які відбулися 16 і 23 березня того року. В центрі обговорень на засіданнях був новий проект статуту товариства, але крім того було полагоджено ряд інших справ: вшановано пам'ять померлого недавно Франца Міклосича, товариство поділилося на 2 секції (літературну, до якої увійшли О.Огоновський, О.Барвінський, Т.Грушкевич, К.Паньківський, І.Копач і «академік Колесса» — тоді студент Львівського університету Філарет Колесса; та адміністративну — Ю.Романчук, К.Левицький, Ів. Огоновський, Вол. Лаврівський), вирішено було запросити до участі в організованому товариством в Шевченківському вечорі піаністку Олесю Бажанську-Озаркевич, «паню докторову» Волощакову, Теофілу Огоновську і Нестора Яворовського і створено комітет по організації вечора в особах Володимира Шухевича, Лонгина Озаркевича і Володимира Лаврівського. Окрім того, до товариства було прийнято 45 нових членів, в поданому списку яких

першою зазначено «Ольга Франкова у Львові». З огляду на відому велику зацікавленість Ольги Федорівни громадськими справами, її вступ у члени «Просвіти» не викликає здивування. Промовистіше те, що прийняття О.Франко до товариства збігається з вкрай прохолодним, навіть ворожим ставленням у ті часи товариства «Просвіта» до її чоловіка. Свідченням цього може бути лист І.Франка до товариства, орієнтовно датований 25.03.1892, після Загальних зборів товариства 25.03.1892р. Рішення цих зборів передбачали витурити його з «Просвіти» і цю справу з'ясовує І.Франко у листі, вказуючи, до речі, що з товариством він співпрацював ще з 1873-1874 років. Цікаво, що у коментарях до цього листа у п'ятдесятитомовому зібранні творів письменника вказано: «Радикальна частина зборів запропонувала свій склад керівного Виділу "Просвіти" (до якого входила й кандидатура Ольги Франко), але цей список зібрав лише 18 голосів»[7]. Ці два факти — інформація про прийняття до товариства 1891 року та вказівка про рекомендацію Ольги Франко до керівного Виділу товариства — дають підстави здогадуватися про доволі активну діяльність і позицію Ольги Федорівни у «Просвіті», адже щоб за рік пройти шлях від новообраного члена до кандидатури у керівний Виділ треба було показати здібностей.

ПРИМІТКИ

1. Новинки. Зь львівского «Бояна»//Діло.—1891.—4.44.—23.02 (7.03).—С.3.
2. Новинки. Выділь товариства «Боянь»//Діло. — 1891. — 4.56. — 9 (21).03. —С.3.
3. Франко І. Зібр. творів: У 50 т. — К., 1986. — Т.49.— С.285-286.
4. Франко-Ключко А. Іван Франко та його родина//Спогади про Івана Франка/Упорядник Михайло Гнатюк. Львів: Каменяр, 1997. — С.484.
5. Франко Т. Не забудь юних днів//Славетна співачка: спогади і статті про Соломію Крушельницьку/Упоряд., вст. ст. І. Деркача, ред А.Кос-Анатольський. — Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1956. — С.53.
6. Рухъ въ рускихъ товариствахъ//Діло. —1891.— Ч.60. — 14 (26).03. —С.3.
7. Франко І. Зібр. творів: У 50 т. — К., 1986. — Т.49. — С.679.

РОМАН ГОРАК, ІВАН ГОРАК

ПОРТРЕТ ПОЕТА, МАЛЬОВАНИЙ ГЕНЕРАЛОМ

З.Павлюх. Іван Франко.
Папір, пастель

Цей портрет Івана Франка у різьбленій позолоченій, сказавши б по-теперішньому, ексклюзивній рамі, знаходиться на найпочеснішому місці в одному із залів літературної експозиції музею, який прийнято називати університетським, бо присвячений він навчанню Івана Франка у Львівському університеті. Закінчити навчання у цьому університеті Іванові Франку так і не судилось, спроба поновити навчання зустріла серед керівництва філософського факультету рішучу відмову. Шукаючи вихід із даної ситуації, Іван Франко знайшов повне вирозуміння в німецькомовному Чернівецькому університеті, який без проблем закінчив при сприянні відомого вченого — мовознавця Степана Смаль-

Стоцького, ім'я якого на довгі десятки років було викреслене з історії української культури. Відтак був Віденський університет і аспірантура у Ватрослава Ягича, який був палким прибічником царського трону в Росії, що, зрештою, не заважало йому бути палким прихильником і таємним радником з національних питань австро-угорського цісаря. Він не міг не визнавати авторитету свого аспіранта, як принаймні великого вченого-славіста, але на відміну від нього не визнавав самостійності української мови, а в своїх таємних посланнях Російській академії наук застерігав її від такого нерозважного кроку з її боку, як обрання Івана Франка своїм членом-кореспондентом. Вважаючи, що в такому разі не тільки на території Росії українці заговорять про свою державну незалежність, але й заговорять про таку ж незалежність навіть білорусини. Російська Академія наук прислухалась поради відомого вченого і не присвоїла Іванові Франку звання члена-кореспондента.

Перебуваючи у Відні, Іван Франко підтримував тісні зв'язки із українськими студентами, згуртованими навколо свого студентського товариства «Січ», сформованого 1868 року. Світогляд січовиків, який не виходив за рамки національного романтизму і сентиментального слов'янофільства, зазнав сильних змін під впливом ідей Драгоманова та Подолинського, які загостили до Відня у 1871 та 1872 роках. Захист Іваном Франком докторської дисертації викликав серед січовиків неабияке пожвавлення та гордість за свою науку. З тою метою вони й запросили свого почесного січовика Захара Павлюха зробити для товариства парадний портрет доктора Івана Франка, що той і виконав.

Художник створив портрет письменника, зосередженого і впевненого в собі, як і належить бути людині, свідомій свого достоїнства. Портрет, проте, не вирізняється якимись особливими прикметами і належить до так званих парадних портретів.

Як і було домовлено, замовлений портрет прикрасив кімнату зібрань товариства «Січ» і став його власністю. Про нього, на жаль, Іван Франко не залишив жодних згадок. Не залишили спогадів і члени товариства «Січ».

Докторську дисертацію Іван Франко захистив 1893 року і дістав згідно з тодішнім законодавством право через два роки претендувати на викладання в університеті, чим він і скористався після смерті завідувача кафедри руської словесності Омеляна Огоновського і в 1895 році блискуче склав габілітаційний екзамен та прочитав пробну лекцію, яка відразу притьмарила здобутки на даному поприщі інших професорів Львівського університету, що також зіграло не останню роль при винесенні вердикту претенденту на кафедру в університеті. І

професорсько-викладацький склад філософського факультету, в компетенції якого було вирішувати долю претендента, і управа університету, а найбільше галицьке намісництво на чолі з графом Бадені, руки якого були в крові вбитих під час виборів українських селян, не захотіли бачити серед викладачів Івана Франка. Завдяки особистому зверненню графа Бадені у Міністерство освіти та віросповідання габілітація Івана Франка не була затверджена, внаслідок чого Іван Франко втратив шанс стати викладачем Львівського університету.

Про автора цього парадного портрета Івана Франка Захара Павлюха у франкознавстві не було відомо нічого. Навіть не було відомо років життя.

Проте про портрет Захара Павлюха знала родина Івана Франка. Перший директор музею син письменника Петро Франко вже 1940 року в перших місяцях роботи музею видав «приказ» під номером 31, в якому говорилось: Дня 21.XII.1940 р. виїде з музею до Чернівець експедиція, зложена з пом. директора Франко Ольги Федорівни і наукового робітника Радловської І.Т. з метою привезення портрету Івана Франка, закупленого в Гузаревої Ольги Захарівної, а також збирання матеріалів, зв'язаних з життям і творчістю Івана Франка. П.Франко». Ольга Федорівна Франко — дружина Петра Франка. Невдовзі з'явився «приказ» №33: «Дня 28.XII.1940 р. вернула експедиція з Черновець і привезла портрет Івана Франка. Дня 29.XII. співробітники музею, що їздили в експедицію, вернули до музею. П.Франко».

Даний портрет був одним з перших експонатів, який придбав музей. У книзі вступу, яка була заведена тільки 13 листопада 1947 року, він значився під шостим номером. В пізніших книгах він рахувався під номером п'ятим у книгах вступу та під номером першим у книзі групи «Художні твори». І в першому, і в другому випадку портрет описується наступним чином: «Портрет. Іван Франко. Постать І.Франка зображена вище колін. Біля столу, спершись правою рукою на книжки, що лежать на столі, стоїть Іван Франко у темному костюмі. Портрет виконаний з натури у Відні 1893 року, коли Іван Франко захищав там докторську дисертацію». У відповідних графах зазначено, що портрет куплено у дочки художника О. Гузар 1940 року і заплачено за нього 5000 карбованців. Портрет виконано на папері пастеллю. Розмір 1,79 м на 0,87 м. Про ексклюзивну раму у книгах не згадується. Вказаний у книгах розмір не відповідав дійсності. Насправді розміри наступні: висота 115 см, а ширина 76 см. Розміри рами відповідно 154 на 110 см.

В експозиції портрет Івана Франка роботи З. Павлюха з'явився тільки 1956 року, тобто до сторіччя від народження Івана Франка. Він

був повішений над робочим столом Івана Франка в центральній кімнаті будинку Івана Франка, що абсолютно не відповідало дійсності і меморіальному відтворенню. В наступних експозиціях портрет був перенесений у бібліотеку Івана Франка і знаходився там до 1981 року, коли врешті була повністю відтворена меморіальність будинку Івана Франка. Тоді ж портрет роботи З. Павлюха знайшов своє місце в літературній експозиції музею, яка була розміщена в будинку Михайла Грушевського, що поруч з будинком Івана Франка. Після створення музею М.Грушевського даний портрет було включено в експозицію університетського залу нової літературної експозиції, яка розмістилась у колишньому будинку відомого львівського підприємця та купця Антоні Ув'єри та який до розвалу Радянського Союзу експлуатували в своїх цілях військові у вигляді так званої «генеральської гостинниці».

На запитання відвідувачів, хто автор портрета, екскурсоводи відповідали, що був ним художник-аматор Захар Павлюх. Іншою інформацією науковий відділ музею не володів, а керівництво не заохочувало працівників до пошуку. І мало на це вагомі причини.

Народився Захар Павлюх у підгірському селі Хащові на Самбірщині в родині заможного селянина Гната Павлюха, котрий до того ж був війтом села та котрий вирішив дати своїм дітям інший хліб, ніж мав сам, а тому своїх синів, у тому числі й Захара послав, як тоді говорилось, «до шкіл». Спочатку Захар Павлюх закінчив нормальну школу в Дрогобичі, відтак пішов у ближчу від дому Самбірську гімназію, де привернув увагу вчителів не стільки своєю пильністю до науки, скільки тим, що добре малював. Тому й нарадили вчителі гімназії Гнату Павлюху віддати свого сина в гімназію св. Анни у Кракові, аби він там мав можливість вчитись малярства у Яна Матейка. Все було б добре, проте всьому завадив вік самого Захара Павлюха. Він тільки вступив у Краківську гімназію, як його на три роки забрали служити в цісарсько-королівську армію, і хлопцеві довелось покинути мрію про серйозне навчання малярству. Військове начальство, проте, прийшло Захару Павлюху на руку, дозволило служити в Кракові і навчатись у гімназії, після закінчення якої він записався на правовий факультет Краківського університету, але 1873 року перейшов навчатись на аналогічний факультет Віденського університету. Саме в той час він зійшовся з українським товариством «Січ», яке на той час очолював Наталь Вахнянин, а кістяк його складали такі особистості як Іван Горбачевський, брати Герасимовичі, Остап Терлецький, Денис Білинський та інші пізніші відомі культурні та політичні діячі. В тому товаристві, як писав у некролозі на З. Павлюха Євген Кобилянський в маловідомій черні-

вецькій газеті «Час» від 4 березня 1934 року, беріг покійний Павлюх традиції аж до смерті, а січове гасло «Не мирися! Не корися!» були йому провідником ціле життя. З часом Захар Павлюх дістав у товаристві титул почесного члена.

Після здобуття титулу доктора, необхідного для ведення самостійної юридичної практики, Захар Павлюх обрав кар'єру військового юриста і вступив на службу до військового судівництва, де й дослужився до високого рангу генерал-майора юстиції. Розпочинав свою кар'єру у Перемишлі під славним комендантом тамтешньої військової твердині генералом Гальгоці, а відтак був переведений на посаду референта при Найвищім військовім суді у Відні.

По розпаді Австро-Угорщини і проголошення Західноукраїнської Народної Республіки став на бік нової української держави і за уряду Євгена Петрушевича був покликаний на службу при військовім суді. Після програшу національно-визвольних змагань перейшов у Відень, де, маючи високу пенсію, зайнявся виключно малярством, працюючи, в основному, в галузі портрета. Саме десь у той час і зібрав, створені ним колись портрети різних діячів, які зберігались у приміщенні віденської «Січі» і переніс їх у своє помешкання у Відні, а відтак незадовго до смерті перебрався жити до дочки в Чернівці. Син Захара Павлюха Отто був юристом і при військовім суді займав високі посади.

Ті скупі дані про Захара Павлюха вдалось дістати тільки завдяки згадуваному некрологу в газеті «Час».

На жаль, метричні книги села Хащова до 1885 року не збереглись, а тому не вдалось встановити точну дату народження Захара Павлюха та дізнатись дещо більше про його рідню.

Як твердить «Енциклопедія українознавства», дочка Захара Павлюха Ольга народилась у Відні 1885 року, хоч інші документи стверджують, що вона була 1888 та навіть 1889 року народження. При кінці позаминулого і першої половини минулого століття була однією з найвідоміших громадських діячок Буковини та однією з керівників цього руху, а в 20-30 роках минулого століття ще й була головою «Жіночої громади» і «Мироносниць». Як журналістка співпрацювала з часописами «Рідний Край», «Літературно-науковий вісник» та «Час». Вона займалась і перекладами художньої літератури.

Вона була однією з тих жінок, які підтримували і допомагали самотній Ользі Кобилянській в щоденному житті, а також допомагали їй у громадській та видавничій роботі. 1905 року вона вийшла заміж за Володимира Гузара, який був 1881 року народження і в 1910 року став лікарем у Чернівцях. У подружжя було четверо

дітей, з яких найстарший Дмитро народився 1907 року у Львові. Син Любомир 1911 року народження, дочка Дарія 1919 року народження та син Ростислав 1921 року народження прийшли на світ в Чернівцях.

Чоловік Ольги Павлюх був одним з найкращих тогочасних спеціалістів з легеневих захворювань, був членом ОУН, а його лікарський кабінет на вулиці Руській, 19, у Чернівцях використовувався як конспіративна квартира даної організації. Окрім цього Володимир Гузар був сином відомого церковного діяча, одного з наближених людей до митрополита Шептицького Євгена Гузара (1854-1918). До того ж Володимир Гузар доводився стрийком теперішньому кардиналу Любомиру Гузару, який народився у Львові 26 лютого 1933 року. Ольга Гузар була хрещеною мамою сестрі кардинала.

Ольга та Володимир Гузарі жили у Чернівцях у власній прекрасній двоповерховій віллі на Гарденштрассе. Саме там 24 лютого 1934 року помер Захар Павлюх. «У Чернівцях, у домі своєї дочки пані О. Гузар, — писала чернівецька газета «Рада» від 4 березня 1934 року, — помер у суботу дня 24 лютого генерал-авдитор Захар Павлюх, у 86-му році життя.

Тому кілька тижнів приїхав він до Чернівців з Відня, що був йому другою вітчиною. Та вмирати прийшлось йому таки між своїми. Ховали його на місцевім цвинтарі. Червоною китайкою за золотим тризубом вкрита домовина.

Довкола домовини замість типічних олеандрів рідна смерека.

«Червону калину» співає хор по дорозі до могили — як пристало старому військовому-козакові. Молитва «Вічная пам'ять» і «Журавлі» співає хор на пращання, а внуки кидають в гріб своїому дідови червоні та білі квіти. Ніяких промов. Отак ховали генерала Захара Павлюха. Вічна йому пам'ять!»

В цій же газеті у розділі «Всячина» своє співчуття колишньому почесному членові висловили колишні члени «Січі»: «Генерала-авдитора Захара Павлюха відпровадила найблища родина й знайомі на вічний спочинок. У нас мало його хто знав, та віденська українська громада, молодь, що гуртувалася коло товариства «Січ», усі українські товариства його добре знали.

Генерал Павлюх приходив на всі урядження, інтересувався всім українським життям, і хоч старший за віком був завсігди молодий духом. Нераз можна було його побачити у віденській кавярні сивого як голуб в гарячій дебаті зі студентами та другими молодими людьми. В останнім альманаху «Січі», до якого видання спричинився і матеріяльно, помістив бл. пам'яті генерал Павлюх свої спо-

мини з молодечих літ п.з. «Свят-вечір січовиків у казармі».

Через декілька років на могилі Захара Павлюха було споруджено скромний надгробок з бетону, на якому було зроблено напис: «Австр. генерал Захар Павлюх. 1852-1935». Чому були допущені помилки в датах життя, пояснити тепер важко. Всі свої мистецькі твори заповів Захар Павлюх Національному музею фундації митрополита А.Шептицького. Вже в середині 1934 року Ольга Гузар згідно з цим заповітом передала Національному музею твори свого батька, про що був складений спеціальний акт. Всіх творів сорок. Серед них відсутній портрет Івана Франка. Його дочка на пам'ять про батька залишила в себе в Чернівцях. Серед переданих Національному музею портретів значиться портрет митрополита Шептицького, імператора Австро-Угорщини Франца-Йосифа, відомого політичного діяча Юліана Романчука та інших. На сьогодні всі ці роботи збереглись у фондах вже тепер Національного музею імені А.Шептицького. Зберігся навіть портрет «татка цісаря» Франца-Йосифа, але не зберігся портрет митрополита. Очевидно, його знищили при відомій перевірці фондів на предмет зберігання антирадянських творів. Всі ці твори З.Павлюха ніколи не виставлялись, а в примітках про них у книзі вступу вказано, що вони маловартісні з мистецької точки зору і належать художнику-аматору.

З приходом радянської влади Ольга Гузар вже була пенсіонеркою, але пенсії від нової влади, призначеної ще попередньою, не діставала. Чоловік продовжував займатись лікарською практикою, і сім'я жила виключно з його дуже скромного заробітку. Сім'я бідувала. Очевидно, десь тоді і запропонував Петро Франко, який знав про портрет, купити його в Ольги Гузар, на що вона погодилась. Мабуть Петро Франко знав, що сім'я живе в нужді, а тому й запропонував таку високу в 5000 карбованців ціну за портрет, в той час, коли роботи І.Труша оцінювались згідно із записами у книзі вступу в 150-300 карбованців...

Одночасно з тим варто підкреслити, що на той час Ольга Гузар не покинула Буковини, хоч мала можливість зробити це, як зробили це тисячі людей. Вона хотіла взяти участь в розбудові української держави, проте дуже швидко зневірилась у правдивих намаганнях нової влади стосовно українців та їх одвічного прагнення мати свою українську державність. Залишалась вона в Чернівцях під час румунської окупації Буковини. 1942 року Ольга Гузар була заарештована і на відомому процесі в Яссах за антиурядову діяльність як член ОУН була засуджена на п'ять років, з тюрми вийшла після поразки Румунії та захоплення її радянськими військами. У рідній хаті господарювали визволителі. Її чоловік Володимир Гузар був заарештований в пер-

ших днях звільнення Чернівців і піддався жорстоким допитам, яких не витримав. 1944 року його не стало. Він був похований неподалік центрального входу Руського цвинтаря в Чернівцях. Його могила збереглась. На ній скромний пам'ятник з написом: «Лікар Володимир Гузар. 1881-1944» та ще вірші: «Світ правди засвітиться і помоляться невольничі діти. Т.Шевченко».

Невдовзі після повернення, 16 грудня 1944 року, була заарештована і Ольга Гузар. В місті твердили, що сталось це через те, що вона вирішила добитись справедливості у нової влади і повернути собі дім, який належав їй. Аби не мати клопоту, її кинули у в'язницю. В тюрмі як дружина лікаря вона допомагала однокамерникам і рятувала їх від тифу та інших заразних хвороб. 22 листопада прокуратура Чернівецької області у довідці №13/964-91 про реабілітацію Ольги Гузар писала: «Гражданка Гузар Ольга Захаровна, 1888 года рождения, уроженка города Вена (Австрия), жительница города Черновцы, до ареста была домашней хозяйкой.

Арестована 16 декабря 1944 года следственным отделом УНКГБ УССР по Черновицкой области, 29 декабря 1944 года Гузар О.З. пред'явлено обвинение по статьям 54-1 «а» УК УССР (1927 года) измена Родине в виде активного участия в работе организации украинских националистов Буковины.

Материалами дела указанное обвинение не подтверждается.

Гузар О.З. умерла в местах лишения свободы 22 мая 1945 года.

На основании ст. 1 Закона Украинской ССР «О реабилитации жертв политических репресий на Украине» гражданка Гузар Ольга Захаровна реабилитирована. Старший помощник прокуратуры области старший советник юстиции Н.Е. Кureляк». Печатка з гербом Союзу і розмашистий підпис старшого радника...

Де було поховано Ольгу Гузар — невідомо. Лише недавно стало відомо, що її поховано в ямі, що при кінці руського цвинтаря в Чернівцях. Там скидали таких, як вона, які в довідці іменувались «жертвами політичних репресій «на Україні». Вже в дні української державності всім жертвам був збудований величний пам'ятник, навколо якого тепер кропива і неприступні хащі бур'янів.

Проте історія з портретом З.Павлюха має своє продовження...

23 січня 1907 року пресові агенції, які мали свої представництва у Львові, були запрошені поглянути, що зробили з актовим залом українські «гайдамаки», «дич», «головорізи», тобто українські студенти, які були доведені до відчаю щоденними приниженнями та знущаннями над ними керівництвом Львівського університету. Їхнє терпіння

увірвалось, коли ні з того ні з сього на них накинувся вчений секретар університету Ян Віняж і почав обзивати їх лайливими словами, за що й був сильно побитий студентами. Розлючені студенти увірвались у актовий зал, де на той час відбувався захист докторської дисертації. Ректор, прикритий спідницями жінок, втік з університету, деякі українські викладачі, аби не бути причетними до справи, вискочили у вікна в ботанічний сад. Розтрощивши актовий зал, студенти не зупинились і розгромили всі аудиторії, а над університетом у вікнах, що виходили до костьолу Миколая, вивісили жовто-блакитний прапор. Очухавшись, ректор університету викликав в університет поліцію, яка після штурму корпусу університету заарештувала 153 студенти, які відмовились йти бічними вулицями до поліцейського комісаріату, що тепер на початку вулиці С.Бандери, а пішли містом, співаючи Франкове «Не пора!». Через деякий час Іван Франко подав прохання зарахувати його викладачем кафедри руської словесності, оскільки там звільнилось місце. Іван Франко претендував на цю посаду на основі своєї габілітації 1895 року, в чому йому було відмовлено... Суд над студентами відбувся невдовзі у Відні. Українські студенти в своїх намаганнях мати свій національний університет дістали підтримку у всій Європі, а суд у Відні зробив з них національних героїв.

Наступного дня, після виступу, 23 січня 1907 року всі газети, навіть ті, які ніколи не публікував фотографій, помістили світлини з погрому, в тому числі поневіченого актового залу, де на стінах висіли в дорогих рамах портрети найвідоміших ректорів університету. На одній з фотографій на першому плані рама з портрета колишнього ректора університету Леонарда П'єнтака.

Після війни, коли університету надавали радянського вигляду, портрети ректорів позникали, а рами... Їх доля невідома... Очевидно завдяки Тарасові Франку, одному з наступних директорів музею, портрет Івана Франка роботи Захара Павлюха був оправлений у раму, взяту з університету. До століття від народження Івана Франка цей портрет був вперше виставлений в експозиції. Тепер цей портрет в експозиції університетського залу музею.

Історія мусить бодай чимось нагадувати про те, що вона все-таки справедлива і воздає кожному по заслугах. Львівський університет тепер носить ім'я Івана Франка, найвидатнішого свого студента, а вже сама доля хотіла, щоб його портрет роботи З.Павлюха з такою страдницькою історією його родини, що долучилась до боротьби за нашу українську незалежність, знайшов оправу в справжній рамі, виготовленій для портрета одного з професорів університету.

РОМАН ГОРАК

НЕВІДОМА СВІТЛИНА ІВАНА ФРАНКА

У день святкування Міжнародного дня музеїв — 18 травня 2008 року цю невідому світлину з Іваном Франком, яка стала для музейників справжньою сенсацією, подарував Львівському літературно-меморіальному музею Івана Франка професор Львівського національного університету ім. Данила Галицького Борис Тарасович Білинський, який походить з родини потомствених лікарів, початок яким дав Володимир Білинський, про якого довідник «Українські лікарі» [8,34] подає, що він народився 5 травня 1869 року в с.Стрілиська (Стрілища) на Львівщині у сім'ї священика Теофіла Білинського, котрий був 1824 року народження, закінчив теологію Львівського університету та Львівську духовну семінарію і висвятився у священичий сан 1867 року і відразу був скерований священиком у містечко Янів піді Львовом. 1872 року він перейшов на парохію у село Дубовицю Городоцького повіту, де пропрацював два роки і 1874 року дістав парохію у селі Стрілищах, що належали до Бібрського повіту, де й помер 9 липня 1894 року.

Медицину Володимир Білинський студіював у Віденському університеті, де був активним членом студентської громади «Січ». Після закінчення університету займався приватною практикою у м.Збаражі, а відтак став повітовим лікарем Збаразького повіту. Окрім того, був активним громадсько-політичним діячем, і, як зазначає довідник, на політичній ниві багато співпрацював з Іваном Франком, який кандидував до Віденського парламенту від Збаразького виборчого округу при старій куріальній виборчій системі. І хоч збереглось цілком мало документів про громадську діяльність, однак і вони свідчать, що в Збаражі він був одним з активних членів товариства «Просвіта» і, як свідчать звіти цього товариства за 1903 рік, коли це товариство створювалось у Збаражі [9, фонд 348, опис 1, справа 2627, арк.98], входив у її керівний склад разом з першим головою цього товариства о. Олексієм Заячківським, парохом тамтешньої церкви, який прийшов

на парохію у Збараж 1897 року із Зарубинців, що на Збаражчині, де був священиком від 1885 року. Він був 1851 року народження, закінчив 1880 року теологічний факультет Львівського університету та Львівську духовну семінарію, у цьому ж році висвячений у священичий сан і скерований у Бучач, де довго не затримався і 1881 року став асистентом у м. Городку піді Львовом. Відтак 1885 року переведений у село Зарубинці на Збаражчині, а в 1897 році став парохом Збаража, де й помер 22 листопада 1926 року [4, 492]. Похований на місцевому цвинтарі у гробівці, де вже спочивала його дружина Станіслава Заячківська. Після смерті о. О. Заячківського вдячні парохіяни та родина поставили на цьому гробівці пам'ятник з написом: «О.Заячківський, парох і декан Збаражчини. 1850-1925. Станіслава Заячківська. 1866-1911). Дати народження та смерті шановного пароха, на жаль, не відповідають дійсності. На час приходу о. Заячківського у Збараж там було 12 000 мешканців, з яких українців було тільки 4 000. До 1939 року в місті не було жодної української школи, не було і утраквістичної, тобто двомовної школи.

Єдиний лист Володимира Білинського до Івана Франка від 11 квітня 1897 року свідчить, що Володимир Білинський був активним під час виборів до Віденського парламенту [6, фонд 3, №1628, арк. 177-180] і підтримував кандидата від радикальної партії по даному виборчому округу. Саме на той час він активно співпрацює з Іваном Франком, який 1898 року виставляється кандидатом від Збаразького виборчого округу на місце вибулого посла графа Пінінського. Проте 1898 року радикальна партія як єдиний організм перестає існувати. Ті, що вийшли з партії, оформлюються в нові партії, які активно заявляють про себе на політичному полі. Одна з таких груп 1900 року оформлюється в Українську соціал-демократичну партію Галичини і Буковини. Її партійним органом став двотижневик «Воля». Перший з'їзд цієї партії відбувся тільки 1903 року під проводом Миколи Ганкевича і Семена Вітика. До 1907 року Українська соціал-демократична партія входила до складу Польської соціал-демократичної партії Галичини і Шлезька, яка в свою чергу була федеративною частиною соціал-демократичної партії Австрії, що викликало сильну опозицію її молодих членів.

Від радикальної партії відійшов і став членом Української соціал-демократичної партії і Володимир Білинський.

1911 року утворилися дві фракції УСДП: стара під керівництвом М.Ганкевича і С.Вітика та самостійницька під проводом Л.Ганкевича, В.Старосольського, П.Буняка й І.Квасниці. Примирення обох фракцій

відбулося на 5 з'їзді УСДП (березень 1914). УСДП підкреслювала потребу професійного руху українських робітників, брала активну участь у селянських страйках, мала вплив на розвиток самостійницької ідеології серед молоді. Входячи як автономна організація до Австрійської соціал-демократичної партії, УСДП підтримувала також тісні зв'язки з аналогічним рухом Наддніпрянщини. У парламентських виборах УСДП мала біля 8% українських голосів й у виборах 1907 ввела двох своїх послів до віденського парламенту. Пресові органи: «Земля і Воля» (1907-12 і 1919-24), «Вперед» (1912-13 і 1918-24) та «Праця». Редактором цих видань, а також одним з ініціаторів створення соціалістичної партії був Левинський Володимир (8.8.1880-19.12.1953). Саме він вважається теоретиком українського соціалістичного руху і через нього свого часу Володимир Ленін передавав вітання галицьким комуністам. Був родом з Дрогобича, де закінчив тамтешню гімназію, опісля навчався у Львівському університеті. 1900 року став одним з ініціаторів створення УСДП. В 1904-14 рр. був редактором партійних видань УСДП — «Воля», «Земля і Воля», «Вперед» та «Дзвін». Під час Першої світової війни 1914-18 рр. перебував у Відні і Женеві. У 1919-20-х рр. був членом закордонної групи Української Комуністичної Партії у Відні, видав разом з В.Винниченком газету «Нова Доба» (1920-21). З 1930 року проживав у Львові, співпрацював у журналах «Нова Україна» у Празі, «Нова культура», «Культура», «Нові Шляхи» у Львові та ін. Помер у Відні. Автор численних праць і публіцистичних статей на суспільно-політичну тематику: «Нарис розвитку українського робітничого руху в Галичині» (1914), «Царская Россия и украинский вопрос» (1917), «Народність і держава» (1919), «Соціалістична революція і Україна» (1920), «Соціалістичний Інтернаціонал і поневолені народи» (1920), «Відокремлення Галичини», «Народність і держава», «Асиміляція і реасиміляція в історичному процесі поневоленого народу», «Початки українського соціалізму в Галичині» та ін.

Одним з активних дописувачів у партійні органи від Збаражчини і був Володимир Білинський. Він подавав інформацію про організацію віч, висунення потрібних партії кандидатур, робив перспективний аналіз майбутнього соціалістичного руху. Свідчать про те біля двадцяти листів, писаних до Володимира Левинського, як редактора органів Української соціал-демократичної партії. Сьогодні ті листи зберігаються у фонді В.Левинського, що в ЦДІА України у м Львові [9, фонд 387, опис 1, справа 40].

Був Володимир Білинський одружений з Галиною Білинською, дочкою священика з села Синяви, що під Збаражем і представни-

цею іншого роду Білинських. В них було троє дітей: Наталка, Ярослав і Тарас, який потім перейняв практику від батька і був лікарем у Збаражі.

Помер Володимир Білинський під час епідемії тифу 7 травня 1918 року.

Його син Тарас, батько Бориса Білинського, котрий подарував музеєві світлину, народився 17 червня 1903 р. у Збаражі на Тернопільщині [8, 35]. 1921 р. закінчив відому українську гімназію у Тернополі, а 1922 р. розпочав медичні студії в Ґраці, які закінчив 1927 р. Диплом нострифікував 1929 р. у Віденському університеті, після чого працював помічником лікаря у Львівському державному шпиталі. З 1930 р. вів приватну лікарську практику в рідному Збаражі, належав до філії Українського лікарського товариства у Тернополі. Вів широку просвітницьку діяльність як член та голова товариства «Просвіта» у Збаражі, про що вказують чимало документів того часу, зокрема протоколи засідання товариства та щорічні звіти його про свою діяльність, які сьогодні зберігаються у фондах ЦДІА у м. Львові [9, фонд 348, опис 1, справа 2627]. Саме на час головування у цьому товаристві Тараса Білинського декілька разів польська влада проводила в ньому ревізії, вилучала цілу низку книжок [9, фонд 348, опис 1, справ 2939, арк.1], намагалась через це закрити черговий раз товариство у березні 1934 року, але вміла оборона Т. Білинського унеможливила поліцію це зробити [9, фонд 348, опис 1, справа 2627, арк. 56]. Зі встановленням радянської влади в Західній Україні Тарас Білинський організував у Збаражі першу лікарню, де працював на посаді головного лікаря до червня 1941 р. Був одружений з Стефанією Кордубою, дочкою українського історика Мирона Кордуби. На початку німецько-радянської війни 1941 р. був заарештований і по-звірячому замордований енкаведистами, залишивши сина Бориса, який народився 16 червня 1933 року та дочку Адріяну, яка народилась 27 травня 1937 року та які в момент загибелі батька мали відповідно вісім та чотири роки. Мати з дітьми переїхала до Львова до своїх батьків. 1950 року Борис Білинський зі срібною медаллю закінчив Львівську середню школу №8, яка знаходилась у приміщенні колишньої Львівської другої (німецької) гімназії і була пов'язана з іменами видатних українських вчених та діячів. Після закінчення школи став студентом Львівського медичного інституту, який закінчив 1956 року. Спеціалізувався в онкології та торакальній хірургії у Київському інституті вдосконалення лікарів та медичній генетиці в Москві. Після одержання диплома працював

хірургом у Бориславській лікарні, завідував хірургічним відділенням в Городоцькій районній лікарні. З 1959 до 1963 року був хірургом у Львівській обласній лікарні, а з 1963 року став працівником науково-дослідного інституту гематології та переливання крові у Львові. Подальша наукова і педагогічна діяльність Бориса Білинського пов'язана з Львівським медичним інститутом, де він спочатку працював доцентом, а потім професором і завідувачем кафедри онкології. Є автором понад 200 наукових робіт з онкології, загальної хірургії та клінічної імунології. 1963 року захистив кандидатську, а 1973 року докторську дисертацію. 1979 року йому присвоєно вчене звання професора. У перші роки встановлення української державності став проректором з наукової роботи Львівського мединституту. 1993 року став академіком АН Вищої школи України і того ж року обраний дійсним членом Нью-Йоркської академії наук, членом Європейського товариства дослідження раку та дійсним членом НТШ. 1994 року Указом Президента України йому присвоєно почесне звання «Заслужений діяч науки і техніки України». 2003 року Борису Білинському присвоєно почесне звання заслуженого професора Інституту експериментальної паталогії, онкології і радіології ім. Р. Кавецького НАН України, а 2006 року — почесне звання заслуженого професора Львівського національного університету ім. Данила Галицького. Під його керівництвом виконано 19 кандидатських та дві докторські дисертації. Співавтор 14 підручників і навчально-методичних посібників, в тому числі у співавторстві з А.Гнатишаком, В.Савраном та Д.Шияном підручника «Онкологія» для студентів вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, який вийшов у видавництві «Світ» 1992 року і був першим підручником з даної галузі медицини, написаний українською мовою. Окрім чисто професійної праці Борис Білинський є членом багатьох громадських організацій та активним громадсько-політичним діячем, про що дає уяву видана 2008 року Науковим Товариством ім. Т. Шевченка та Львівським національним медичним університетом ім. Д.Галицького бібліографія під назвою : «Борис Тарасович Білинський (до 75-річчя від дня народження)».

Бабуня Бориса Білинського Галина Білинська (1878-1960), дружина доктора Володимира Білинського, була дочкою Омеляна Білинського [4, 40], котрий був 1831 року народження, а в священичий сан був висвячений 1858 року. Відразу по висвяченню дістав парохію в селі Ражнів Бродівського повіту, де був до 1862 року. Метричні книги, які охоплюють 1835-1865 роки і котрі збереглись

у Центральному державному історичному архіві України у [9, фонд 201, опис 4а, справа 4764, арк.64], зафіксували, що 7 листопада 1860 року в будинку під номером 43 народився син Ізидор, батьком якого був місцевий священик Омелян Білинський, а матір'ю Емілія, дочка пароха с.Сороцько Івана Лужинцького та його дружини Анни. Хрещеними батьками новонародженого був парох із Заболотців Леонард Давидович та Марта Когуцька, дружина пароха з Кадлубинців Константина Когуцького, який охрестив та миропомазав новонародженого. 10 лютого 1862 р. [9, фонд 201, опис 4а, справа 4764, арк.78] народився наступний син, якого назвали Діонізієм та в побуті звали Денисом. За хрещених батьків було покликано посесора Ражнова Йосифа Рощинського та його дружину Марію. Хрестив новонародженого о. Антоній Давидович, парох Заболотців. 30 листопада 1862 року отця Омеляна перевели працювати в село Соснів Підгаєцького повіту, метричні книги якого у Львівському архіві збереглись тільки за 1835 1840 роки [9, фонд 201, опис 4а, справи 5271 та 5272) і в 1869 році о. Омелян став парохом села Синява, що розкинулось на річці Гнізній в десяти кілометрах від Збаража. Найближча залізнична станція в Красносільцях, що в чотирьох кілометрах від села. До парохії належало ще й село Синягівка, але ні в самому селі Синявій, ні в Синягівці церкви, в якій правив отець Омелян Білинський і хрестились його діти, не збереглось. В Синяві тепер є церква Чесного Хреста, збудована 1928 року, а в Синягівці — Різдва Пресвятої Богородиці, збудована 1932 року. Метричні книги с. Синяви у ЦДІА у м. Львові охоплюють 1835-1864 рр. [9, фонд 201, опис 4а, справи 5065, 5066], тобто той час, коли там ще не було о. Омеляна. В цьому селі перед отцем Омеляном був священиком його молодший брат Панкратій, який в цьому селі працював з 1866 року, а відтак перейшов у село Токи Збаразького повіту, де й помер 21.01.1899 року. Омелян Білинський спочив у Бозі 9 вересня 1904 року і похований у родинному гробівці на старому цвинтарі в Синяві. Пам'ятник на його могилі зберігся. Він у вигляді трираменного хреста, що стоїть на чотиригранній основі, на якій зберігся напис «Домъ вечный родины Емиліяна Димитриевича Билиньского, руского пароха въ Сеняве». На цій же підставі і зазначені діти отця Омеляна та його дружини Емілії, які спочивають у цьому гробівці. Найстарший з них Володимир. Він народився в с.Соснові, але помер в с.Синяві, куди перейшов працювати його батько. Спочиває у гробівці дочка Ольга. Вона народилась 1873 року і померла у 1879 році. Наступного хлопця, який народився 1881 року, знову назвали

Володимиром, але йому, як і попередньому братові з таким же іменем, не судився довгий вік. Він помер 1885 року. Син Аріян народився 1877 року і помер 1900 році. 1895 році народився син Льоньо, але йому також не судився довгий вік. Він помер 1901року.

У Соснові та Синяві народились ще п'ять хлопців: Ієронім, Клавдій, Теодор, Кипріян, Євген та дочка Галина. Всі вони «вийшли в люди», дістали вищу освіту за винятком наймолодшого сина Євгена (1870-1955), який після смерті батька, що сталась 9 вересня 1904 року, взяв весь тягар матеріального забезпечення сім'ї на себе. Зокрема, він взяв на себе обов'язок допомагати сім'ї найстаршого брата Ізидора, який після закінчення гімназії та відповідного курсу залізничного навчання працював начальником станції в Городку біля Львова, відтак у Лавочному і під сам кінець в Тернополі, де й помер 17.06.1915 року, залишивши вдову Броніславу Вайнерт з двома синами, старший з яких Олександр народився 6.10.1900 року, а молодший Степан народився 1.01.1902 року. Олександр закінчив навчання в Граці. Став відомим лікарем у Ходорові і помер 4.06.1946 року. Він був батьком Зиновії Служинської, відомого українського вченого та автора книги «Рід Білинських» [7]. Його молодший брат помер 9.03.1923 року, коли вчився на третьому році філософії у Львівському університеті.

Кмітливий наймолодший син отця Омеляна Євген, маючи прекрасні організаторські здібності та завдяки своїй грандіозній працездатності, став на всю Галичину відомим пасічником і власником величезної найбільшої в Польщі пасіки, в якій тільки у Збаражі нараховувалось 300 вуликів. Решта 1100 порозкидувано в різних місцях. На кожній пасіці працював робітник, який знав справу і пильнував за бджолами. Власник робітникам платив добре. За три-чотири роки роботи на пасіці такий робітник заробляв гроші на будівництво власної хати.

Влітку до Євгена Білинського на вакації з'їжджались племінники, яких він утримував на студіях, відробляти гроші, потрачені на них. Працювали на пасіці, збирали мед, ремонтували та робили нові вулики, знімали рої та закладали нові бджолині сім'ї. Мед з пасіки Євген Білинський експортував на всю Галичину і з того мав великі гроші. Саме він їх і скеровував на розвиток «Просвіти», чим викликав велике здивування серед мешканців містечка, які знали його як дуже ощадливу людину, що жодної копійки намарне не пустить. Свідченням того є і те, що від час вступу Євгена Білинського у «Просвіту» він постійно обирається головою або ж членом ревізійної комісії, про що свідчать щорічні звіти Товариства [9, фонд 348,

опис 1, справа 2627].

В історії Збаражчини Євгенові Білинському належить одне з основних місць у створенні на цих теренах «Сільського господаря» — українського господарського товариства, яке було засноване 1899 у м. Олеську Золочівського повіту священиками о. Томою і о. Юліяном Дутkевичами з метою захисту інтересів та поліпшення добробуту селян шляхом підвищення продуктивності сільськогосподарських угідь. З 1903 року керівні органи товариства знаходились у Львові. У 1904 році товариство отримало дозвіл засновувати філії в Галичині. Після проведення Першої хліборобської виставки в Стрию (організованої товариством «Просвіта») у 1909 році «Сільський господар» змінив статут і був реорганізований. У 1909-17 рр. товариство очолював Є.Олесницький, завдяки якому воно здобуло значний авторитет серед українського селянства. Товариство представляло і захищало інтереси селян у державних і крайових органах влади, займалось організацією освітніх курсів та шкіл, засновувало дослідні поля, пасіки, тваринницькі ферми, мінеральні добрива, забезпечувало спільне користування технікою та ін. У 1915 році австрійська влада визнала «Сільський господар» головним об'єднанням українських хліборобів і призначила на діяльність товариства відповідні державні дотації. Після захоплення Галичини Польщею протягом 1918-20 рр. окупаційна влада забороняла діяльність товариства, а після відновлення роботи чинила перешкоди його розвитку. У 1920-х керівництво товариством здійснювали Т.Войнаровський-Столобут (1919-1924 рр.) та М.Луцький (1924-1927 рр.). Новий етап піднесення у діяльності товариства розпочався у 1927 році завдяки сприяння Спілки українських агрономів та фінансової допомоги української кооперації. Кількість філій по Галичині змінювалася в залежності від лояльності влади до роботи товариства: 1910 р. — 85 філій, 1927 р. — 52, 1939р. — 60, 1944 р. — 66. У 1939 р. радянська влада ліквідувала товариство.

Товариство видавало ряд періодичних видань: двотижневик «Сільський господар» (з 1926 р., ред. Є.Храпливий, П.Дубрівський, пізніше — Л.Бачинський, І.Драбатий); місячники «Український пасічник» (з 1928 р., ред. М.Боровський); «Практичне садівництво» (з 1933 р., ред. М.Боровський); «Хліборобська молодь» (з 1934 р., ред. А.Романенко); «Сад і город» (з 1939 р.). З 1928 р. щорічно виходив популярний серед селян «Календар «Сільського господаря». За редакцією Є.Храпливого почала друкуватися «Сільськогосподарська енциклопедія». Під назвою товариства виходили часописи за межами Галичини. Зокрема, у Києві в 1918-1919 рр. — як

видання Центрального українського сільськогосподарського кооперативного союзу та у Харкові в 1922-1926 рр. як орган Централі союзу сільськогосподарської кооперації України (у 1927-1928 рр. під назвою «Кооперативне село»).

Так званими членами-засновниками товариства «Сільського господаря» в Збаражі були: о. О.Заячківський — парох церкви Воскресіння Господнього у Збаражі, о. Володимир Ванчицький (1875-1919) — тодішній парох с. Зарубинці, о. Володимир Рожанський (1881-1916) — тодішній парох с. Люблянки Вижні, о. Олександр Голінастий (1878-1945) — тодішній парох с. Шельпаки, о. Володимир Довгович (1884-1970) — тодішній парох с. Гнилочок, о. Іван Малюца (1876-1952?) — тодішній парох с. Токи, о. Йосиф Краснопера (1863-?) — тодішній парох с. Скорики, о. Сильвестр Вояківський (1862-1939) — тодішній парох с. Богданівка на Скалатщині, але який перед тим був парохом с. Шельпаки на Збаражчині. Серед підписів восьми поважних парохів є і підпис Євгена Білинського, власника реальності та пасічника зі Збаража. Всі підписані направили листа-прохання до Крайового рільничого товариства «Сільський господар» зареєструвати у Збаражі філію даного товариства [9, фонд 146, опис25, справа 2316, арк.1-3], на що управа у Львові відповіла згодою і засвідчила це підписами голови товариства Григорія Кузьми та Григорія Величка як секретаря. 7 вересня Крайовий виділ у Львові скерував своє рішення і прохання зі Збаража у Намісництво у Львові. Прохання було зареєстроване під номером 111 1695/1 за рік 1909. Зареєструвало Намісництво філію «Сільського господаря» у Збаражі 13 вересня 1909 року, про що було повідомлено листом о. О.Заячківського у Збаражі як голову ініціативної групи [9, фонд 146, опис25, справа 2316, арк.25-26]

Невдовзі при цьому товаристві у Збаражі виникла окрема секція під назвою «Пасічна спілка», яка зайнялась збутом меду та бджолиного воску, а також закупівлею цукру для зимівлі бджіл. До цього всі ці справи були в руках спритних єврейських ділків. Діяльність Євгена Білинського витіснила їх з ринку. Завдяки йому філія «Сільського господаря» в Тернополі створила секцію цукрового буряка. Спеціальний інспектор збирав від членів секції контракти на плантацію цукрового буряка. Його завданням було допильнувати посів, збут і доставку врожаю на цукроварню у Велику Березовицю. Це була єдина цукроварня, де власником була акційна спілка хліборобів, а не поляки. Євген Білинський мав плантації буряків на 60 моргах поля коло станції у Збаражі. Буряки давали також великий прибуток. Вклав він гроші у розвиток українських промислів, зок-

рема у виробництво папіросних тутків «Калина» [7,54].

На народні цілі, розвиток школи Євген Білинський грошей не шкодував.

Одружився зі своєю служницею Ольгою, яка народилась 15.08.1880 року, але рано осиротіла, не знала своїх батьків і вихову валась між людьми. Родинна хроніка передає перекази, що Ольга сподобалась Євгену своєю господарністю, а також своєю ощадністю. Коли ще не були одружені, Ольга і Євген йшли за возом. З воза впав жмут сіна, Ольга нахилилась, підняла і поклала на віз. Ніколи не викидала кусочки шнурів, зв'язувала їх в один довгий — так могла робити лиш добра господиня, тим і покорила серце Геня. Народила йому троє дітей: Наталю, Марусю і Омеляна (Мілька). «Не була щасливою, — пише Зиновія Служинська у своїй монографії «Рід Білинських», — Євген, як і всі Білинські, був вимогливий, впертий і накидав свою волю. Мав добре серце, помагав сиротам свого брата, але в побуті був дуже важким, безкомпромісним. Мав свої засади, яких усі домашні мусили дотримуватись» [7,58].

Важка праця спричинилась до скорої кончини дружини Євгена Білинського. Вона померла 16 березня 1934 року, залишивши сиротами троє дітей — найстаршу дочку Наталію, молодшого сина Омеляна та наймолодшу дочку Марію. Дочки вийшли заміж: Наталка за доктора Степана Зарицького (1888-1979); Маруся — за доктора Максима Тимкова (1880-1943), Мілько (1909-1944) одружився з Любою Микитюк, яка живе тепер у США..

З приходом радянської влади всі його промисли були націоналізовані. З тим не міг погодитись. Спочатку його поставили начальником над націоналізованою в нього ж пасікою, а відтак відсторонили від роботи, оскільки, як виявилось, у нього нема відповідного документа про освіту, який дозволяв би працювати на радянській пасіці. Тай пасіку вирішили роздати по колгоспах і там вона швидко пропала. Вважав Євген про цю справу написати товаришу Сталіну, хоч від цього відмовляли його рідні. Не послухав і листа послав. Про вчинок Євгена Білинського довідався його племінник Олександр Білинський, батько Зиновії Служинської, лікар з Ходорова, і забрав стрийка до себе, рятуючи його від репресій. А стрийко чекав надалі відповіді від Сталіна. Чекав аж до початку війни. Повернувся у розгромлене гніздо, яке збудував зі своєю дружиною. Опікун Олександр Служинський невдовзі помер і він залишився назавжди в Збаражі. Не хотів більше його покидати. Вірив, що син Мілько живе в еміграції і не дає про себе знати лише тому, щоб не пошко-

дити батькові. Не знав, що він загинув від рук польської Армії Крайової. Невдовзі націоналізували в нього й хату. Залишили одну кімнату, де Євген міг мешкати. Був старий і немічний. Писав, що ходить на заробітки і часом за день заробить 5 рублів. Помагала йому Мелянія, мати З.Служинської, щомісячно висилала частину своєї платні, хоч сама на утриманні мала двох дітей. Старенький Євген ходив рубати дрова, або «дротувати» тарілки. Скріплював черепки дротиками. Робив це майстерно. Ще тоді, коли мав славу багача, був ощадним і весь побитий посуд не викидав, а ремонтував з допомогою дротиків і клею.

В хаті було холодно. Євген простудився і помер 1955 року.

Мав троє дітей, з яких ніхто не пережив його. Все, що заробив — втратив. Після його смерті у Львівському історичному музеї було відкрито велику виставку про експлуататорів, українських капіталістів, серед яких був він, Євген Білинський.

До кінця своїх днів розповідав, як гостив на пасіці самого Івана Франка і як найцінніший скарб з колишніх своїх днів зберіг світлину з того часу, коли він до нього приїздив. Запросив його тоді університетський та гімназіальний товариш Івана Франка, а теперішній парох тутешньої церкви о. О.Заячківський. Іван Франко радо прийняв запрошення і приїхав. Готувала тоді Ольга, дружина Євгена, гарний стіл для дорогого гостя. Найкращі настояні меди витягував з пивниці Євген Білинський для дорогого гостя. Готовив Євген Білинський для гостя ситний мед, якого в околиці й близько не мав ніхто. Передавав Франкові через Павла Думку, коли той їздив у Львів, або через когось іншого.

Зібралася тоді вся управа «Сільського господаря», а він з Тернополя запросив спеціально з нагоди такої оказії фотографа, який і зробив оцю фотографію, яку беріг до кінця свого життя і яку музеєві передав Борис Тарасович Білинський. Поставив до знимки свою дружину і дітей: Марію, якій ще й рочку не було, сина Омеляна, названого в честь діда, пароха Синяви, а також дочку Наталку.

Оповідав також, як був у Тернополі, коли в «Міщанському братстві» Іван Франко читав «Мойсея». Був вражений. Хотів хоч чимось допомогти хворому письменнику. Чув, що на такі хвороби добре допомагає бджолиний яд. Тільки бджоли мають бути не робочі, а ті, яких називають воїнами. Вони спеціально стережуть від ворогів вулики. Особливо їх яд сильний навесні та восени. Мало хто витримує п'ять таких укусів, а тих хто має ревматизм, то помагає дуже.

Надіявся, що Іван Франко таки приїде. Обіцяв же! Не приїхав.

Жалів потім Євген Білинський, що не приїхав. А може би й помогло! Хто його знає.

Усе втратив Євген Білинський. Нічого не зберіг. На старість він, колись найбагатша людина у Збаражі, жив жебраком у голоді та холоді. Його оповідям не вірили, бо чи можна вірити жебракові. Ніхто не захотів записати від нього спогади. І попри все зберіг цю світлину. Після його смерті світлина перейшла до сестри Галини, яка померла 1960 року. Тільки тепер стало відомо більш точну дату її смерті: 14 травня 1960 року. Вона передала цю світлину Борису Білинському, сину Тараса Білинського, а він віддав її на зберігання Музеєві Івана Франка. Чи бачив себе на цій світлині Іван Франко, чи мав її? Невідомо... Зараз ця світлина у фондах музею має №24475 по книзі вступу та 523 інвентарний номер групи «Мем».

На світлині 33 особи. Судячи по одягу, на ній вісім священиків, а також троє світських інтелігентів, гімназисти та селяни. Євген Білинський сидить поруч з дружиною Ольгою, в котрої на колінах дочка Марія. Біля неї стоять діти Євгена Білинського: дочка Наталка та син Омелян. Вдалось вияснити, що поруч з І.Франком, по праву руку від нього, сидить о. Олексій Заячківський.

При світлині зберігся кусник паперу, де зазначено, що фотографована на ній є філія «Сільського господаря» у Збаражі та поставлена дата: 10.9.1911 року. Правильність датування світлини перевірити не складало великих труднощів. Допомогла у цьому Маруся, що сидить на руках у матері. Вдалось розшукати метрику її народження. Вона зберігається у Збаразькому РАГЦС. Згідно з метричним записом №39 за 1910 рік у метричній книзі церкви Різдва Богородиці у Збаражі 23 вересня народилась, а 25 вересня 1910 року була охрещена подвійним іменем Марія-Іоанна, дочка Євгена Білинського та Ольги Блюменфельд. Метричний запис засвідчив, що Євген Білинський, батько новонародженої, є сином Омеляна Білинського та Емілії Лужницької, а мати новонародженої Ольга Блюменфельд є дочкою Максиміліана Блюменфельда та Михайлини Савич. Охрестив Марію-Іоанну о. О.Заячківський. Дім, у якому народилась дочка Євгена Білинського мав номер 307. На час фотографування Марії-Іоанні виповнився один рочок, тобто вона сфотографована в тому віці, коли діти вже добре сидять та починають ходити. На передньому плані світлини стоїть якась більша коробка, на котрій накинута скатертина. На ній було прикріплено напис, що це філія «Сільського господаря у Збаражі». Однак відчитати напис на ній вже не вдалось. Надто вицвіла світлина.

Що надворі рання осінь свідчить і одяг тих, хто сфотографувався.

Зроблена світлина біля сходів будинку Євгена Білинського, в чому засвідчує ще одна світлина, зроблена у той час та котру також подарував музею Тарас Білинський. В музейних книгах вступу вона за №24476 та інвентарний №524 групи «Мем».

Вже давно встановлено і закріплено в літературі, що Іван Франко останній раз був на Тернопільщині при кінці 1911 року, коли читав у «Міщанському братстві» поему «Мойсей». Після цього на Тернопільщині не був. Ще перед тим був 1902 року. Таким чином світлина вносила деякий дискомфорт у вже відомі і усталені факти в біографії Івана Франка і примушує їх наново переглянути.

Ще більше сумнівів викликала і сама постать сфотографованого Івана Франка. Його зображення на цій світлині дуже відрізняється від тих зображень на світлинах, які були зроблені приблизно у цей час, роком раніше, чи роком пізніше, коли відзначався 40-літній ювілей літературної та громадської діяльності письменника та до котрих вже звиклось і вони спричинились до того, що іншим у той час Івана Франка уявити собі важко. На них Іван Франко постійно пригнічений. Тут, на світлині, зробленій у Збаражі біля будинку Євгена Білинського, все інакше. Навіть зачіска у Франка і ця відрізняється. Іван Франко на світлині у пальто, модного на той час покрою і з модного полосатого матеріалу. В руках тримає книжку. Світлина від часу вицвіла, а тому важко сказати, яку саме. Не допомогло і комп'ютерне розшифрування. Вся тодішня література, і спогади сучасників, а також іконографія Франка постійно акцентує, що Іван Франко руками не володів і носив їх вздовж тулуба, загнутими досередини. Уважно придивившись до світлини, не можна не зауважити, що руки в нього скорчені. Особливо це видно по лівій руці. Не можна не зауважити, що книжка йому вставлена в руки.

Аби розвіяти сумніви, світлину було відправлено на дослідження в Київський науково-дослідний інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, звідки було одержано висновок під №11152, який з дозволу дирекції інституту приводимо в даній статті повністю:

«Висновок №11152

фотопортретного дослідження за листом директора Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка Р.Горак

м. Київ Складено 28 січня 2009 року

18 листопада 2008 року в Київський НДІ судових експертиз МЮ України за листом директора Р.Горак №120 від 13 жовтня 2008 року для проведення дослідження надійшов компакт-диск із фото-

зображеннями.

На розв'язання спеціаліста поставлене запитання:

Встановити чи зображений на фотокартці А (другий ряд п'ятий зліва, з книжкою в руках) Іван Франко.

Проведення дослідження доручено завідуючому сектором лазерних досліджень КНДІСЕ Робуру Ігорю Йосиповичу, який має вищу технічну освіту, кваліфікацію судового експерта І класу за спеціальностями: 6.1 «Дослідження фотозображень та технічних засобів їх виготовлення», 6.2 «Ідентифікація особи за ознаками зовнішності за матеріальними зображеннями», 7.1 «Технічне дослідження матеріалів та засобів відео звукозапису»" і стаж експертної роботи з 1996 року.

Дослідження

Матеріали для проведення дослідження надійшли в інститут поштою. В поштовому конверті знаходиться CD-RW диск Verbatim серійний №HLD 676 LI 26070109 B 03 із написом від руки «Фото І.Франка», виконаним маркером чорного кольору.

При перегляді інформації, зафіксованої на диску, встановлено, що на ньому розміщена папка «Фото Франка», у якій знаходиться тридцять одне цифрове зображення відсканованих фотокарток. Тридцять фотокарток із зображенням Івана Франка в різні роки та одна фотокартка під назвою «Фото А».

Для проведення дослідження вибрані дві фотокартки Івана Франка різних років, на яких зафіксовані деталі обличчя, які прооблені на «Фото А». Збільшені фрагменти «Фото А» та репродукції фотокарток, на яких зображений Іван Франко, наведені у Додатку 1.

Цифрова фотокартка «Фото А» невідомої особи (ймовірно Іван Франко) розмірами 4808 х 3620 точок. Фотокартка чорно-біла. Фотозображення чітке, середньо контрастне, виконане при природному верхньому освітленні. На фотокартці зображена група людей на фоні будівлі. На зображенні зафіксовані пошкодження у вигляді згинів, відсутність фрагментів фотоемульсії, подряпин, темних крапок в області очей сфотографованих. Зображення особи (другий ряд п'ятий зліва, з книжкою в руках) розмірами 774 х 648 точок, яке наведене у додатку (фото 1), середньо контрастне, частково розмите. На зображенні зафіксовані пошкодження у вигляді згинів, подряпин, темних крапок в області зіниць очей сфотографованого.

На фотокартці зображений чоловік середнього віку. Сфотографований зображений на темному фоні. Голова повернена та нахи-

лена вправо, права вушна раковина частково відкрита, ліва відкрита повністю. Деталі обличчя, в основному, пророблені. Фотокартка придатна для проведення ідентифікаційного дослідження. Фотокартка «Фото А» оброблена в графічному редакторі та наведена в Додатку 2. Фрагмент фотокартки «Фото А» обробленої в графічному редакторі наведений у Додатку 1, фото 2.

Фотокартка (Фото 3. Іван Франко, 1912 рік) розмірами 672 х 868 точок. Фотокартка чорно-біла. Фотозображення чітке, середньо контрастне, виконане при верхньому, лівому освітленні. Сфотографований зображений на темному фоні. Голова повернена вліво, права вушна раковина відкрита, ліва частково прикрита поворотом голови. Деталі обличчя, в основному, пророблені. Фотокартка придатна для проведення ідентифікаційного дослідження.

Фотокартка (Фото 4. Іван Франко, 1903 рік) розмірами 560 х 754 точок. Фотокартка чорно-біла. Фотозображення чітке, середньо контрастне, виконане при верхньому, лівому освітленні. Сфотографований зображений на темному фоні. Голова повернена вправо, ліва вушна раковина відкрита, права - закрита. Деталі обличчя, в основному, пророблені. Фотокартка придатна для проведення ідентифікаційного дослідження.

Дослідження зображень осіб на фотокартках

При роздільному та порівняльному візуальному вивченні збільшених зображень осіб на фотокартках фото 1, 2 та фото 3, 4 Додатку 1 виявлено наступні співпадаючі ознаки зафіксованих портретів:

Обличчя овальне, середньої повноти, риси обличчя середні. Волосся темне, хвилясте, зачесане вверх. Лінія росту волосся – хвиляста. Обличчя має асиметрію.

Лоб високий, широкий (Фото 1 - 4).

Брови дугоподібні, середньої довжини, висоти і ширини, темного кольору, низькі за положенням.

Очі мигдалевидні, горизонтальні, середнього розкриття. Внутрішні кути очей загострені. Нависання повік відсутнє.

Ніс (поз. 3) викривлений вправо, середньої висоти та ширини, крила носу підняті, форма кінця носа заокруглена. Спинка носа середньої довжини та ширини, викривлена. Крила носа середні за розміром, припідняті, овальні.

Рот прикритий вусами, частково відкрита нижня губа. Вуса великі, широкі, низькі, густі, прикривають губи

Підборіддя овальне, середньої ширини, середньої висоти.

Вушні раковини овальні, середньої величини та середньої відтопиренності, праве вухо (поз.1) — середньої верхньо-нижньої відтопиренності, у лівого вуха (поз.2) більше проявляється верхня відтопиреність. Співпадає форма завитка та протизавитка. Мочка вуха — заокруглена, відокремлена.

На основі проведеного роздільного та порівняльного дослідження співпадіння зовнішніх загальних та індивідуальних ознак обличчя, малюнка вушної раковини можна зробити висновок, що на фотокарточках №1, №2 та фото №3, 4 зображена одна і таж особа.

Присутні на фотозображеннях відхилення форми та деталей обличчя, зумовлені віковими змінами, відмінностями ракурсів зображення портретів та різними умовами фотографування.

Встановлені співпадіння загальних та індивідуальних ознак зовнішності свідчать про те, що на фотокартці «Фото А», зафіксованій на CD-RW диск Verbatium серійний №HLD 676 IL 26070109 BO3, зображений Іван Франко.

ВИСНОВОК 1.

На фотокарточці «Фото А» (другий ряд п'ятий зліва, з книжкою в руках), зафіксованій на CD-RW диску Verbatim серійний № HLD 676 LI 26070109 B 03, зображений Іван Франко.

Довідка: разом з висновком спеціаліста повертається на CD-RW диск Verbatim серійний №HLD 676 LI 26070109 B 03.»

Під документом печатка установи та підпис спеціаліста І.Й. Робура.

Проведена експертиза задоволення не з дешевих. Музей не спроможний оплатити вартості її проведення. Тому вона проведена на спонсорських умовах, за що висловлюємо щиру вдячність директору інституту Володимиру Борисовичу Кисельову та заввідділу інституту Євгену Валентиновичу Тимку за допомогу та вирозуміння.

Таким чином, науково встановлено, що на світлині Іван Франко, а разом з тим виникла низка проблем, пов'язаних з тим, що в жодних спогадах, газетних свідченнях, а також в епістолярній спадщині письменника досі не зафіксовано факту перебування Івана Франка на той час на Тернопільщині взагалі. Нічого не було відомо і про стосунки Івана Франка з Євгеном Білинським та його родичами..

На жаль, прізвище «Білинський» у статтях та епістолярній спадщині Івана Франка згадується доволі рідко. Найперше найчастіше згадується воно у зв'язку з Ольгою Білинською, яка назавжди залишила слід у Франковій поезії віршем «Олі» зі збірки «З вершин і низин». Вірш є дев'ятим в циклі «Знайомим і незнайомим» у друго-

му виданні збірки 1893 року. Вперше цей вірш був опублікований під назвою «Думка», чим викликав у франкознавстві деяке непорозуміння: а властиво якій Олі він присвячений, Тривало непорозуміння доти, поки ясність не внесла сестра Ольги Білинської Марія, заміжем за Василем Білецьким. Коментаторам першого тому, де цей вірш був поміщений, на той час якихось ближчих даних про неї не було відомо і обійшлось тим, що її було названо «одною з приятельок Франка». Декілька разів промайне це ім'я та прізвище і в листах Івана Франка до Уляни Кравченко від 20 та 26 грудня 1883 року. У фонді Івана Франка, що в Інституті літератури ім. Т.Шевченка, зберігаються шість листів Ольги Білинської до Івана Франка [6, фонд 3, №1818) та одна записка [6, фонд 3, №1628]. Листи торкаються подій березня-квітня 1884 року. Вони й відкрили ще одну таємницю Франкового серця: бо вже пошила собі сукню до шлюбу Ольга Білинська, але так і не довелось бути дружиною Франка. Вчителювала у селі Чижки на Бродівщині, відтак втекла у глухе село під Ходоровом, а опісля зникла з овиду, залишивши у Франковому серці біль і сумні спогади, що час від часу виливались у сумні рядки його поезії. Про їх стосунки стане відомо ширшому загалу пізніше. Вони стануть предметом мого дослідження у есеї «Ольга Білинська — найзагадковіша з Франкових обраниць» (журнал «Вітчизна» №11-12 за 2006 рік).

Декілька згадок про невідомого Білинського, на той час студента Віденського університету, який належав до «Січі», спорідненість якого з родом Білинських невідома, є в листі Івана Франка до М.Драгоманова від 8 червня 1891 року, написаного після повернення з празького з'їзду слов'янської молоді, а відтак після поїздки у Відень. « З Праги поїхали ми, львов'яни і краков'яни, до Відня, — писав Іван Франко у цьому листі М.Драгоманову, — щоби там порадитися з січовиками над запомогою для «Народу». Нарад було кілька: перша на комерсі, друга офіціальна в «Січі», спільна, а третя самих січовиків, на котрій я не був. Дві перші наради зробили на мене дуже пригнітаюче враження, бо показали, що більшість січовиків, з виїмком хіба Гриневецького, Лаврівського та почасти Партицького, Лопатинського й Білинського, — народ зовсім не серйозний і не освічений, вдоволяючийся або голими фразами, або, ще гірше, відносячийся з нехтуванням, а то й з нехіттю та погордою до всього, що виходить поза сферу печені, пива і дівчат. Се таке дрантя, якого я серед нашої львівської молодежі не бачив. На комерсі більшість всилувалась як мога скоротити «часть офіціальну», т. є. розмову власне про ті речі, задля котрих ми приїхали до Відня, щоб тільки

якнайшвидше розпочати «часть забавну»; головний аргумент був: завтра зійдемось до «Січі» при днині, по тверезому, та поговоримо. Дискусія велась так глупо і безладно, що просто сором, а коли я по скінченні тої нещасної офіціальної часті встав і вийшов, ті люди здивувались і мало що не розгнівались на мене за те, «що я своїм відходом протестую проти того, що, по їх думці, є найінтересніше. Зате вони на другий день запротестували проти того, що для мене було інтересне, бо на заповіджену спільну нараду в «Січі» явилась більшість гостей, а з січовиків щось тільки 4 чи 5» [1, 49, 276].

В листі до дружини Ольги Франко згадується Клавдій Білинський, про його адресу розпитувала Олена Пчілка, бо її про це просила Леся Українка. З ним та студентом Гриневецьким Леся Українка познайомилась у Відні 1891 року. Якимсь чином адресу Іван Франко роздобув, а тому писав до Ольги Франко з Відня 19 травня 1893 року, вже коли вчився в аспірантурі у Ягича: «Бувша княгиня Чарторийська, у котрої є Клавдій Білинський, затребувала через нього книжок — драгомановщини, я й вислав, що мав» [1, 49, 400]. У фонді Івана Франка, що в відділі рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т.Шевченка НАН України, зберігся лист Клавдія Білинського від 12 березня 1893 року [6, фонд 3, №1609, арк. 115-118]. На той час Клавдій Білинський був студентом Віденського університету, а лист був писаний в селі Яблунові біля села Сухостава теперішнього Гусятинського району Тернопільської області. Зберігається у фонді І.Франка й лист Клавдія Білинського зі Станіслава від 3 квітня 1900 року [6, фонд 3, №1611, арк.249-250]. Лист надзвичайно цінний з точки зору вияснення питання про час встановлення зв'язків Івана Франка з митрополитом Андреєм Шептицьким. Як видно з даного листа, ініціатором встановлення зв'язків виступив сам митрополит Андрей ще тоді, коли був на єпископському престолі в Станіславі. Завдяки вже згадуваній монографії З.Служинської «Рід Білинських», Клавдій Білинський був рідним братом Євгена Білинського. Він народився, як і Євген, в селі Синяві під Збаражем (згідно даних «Енциклопедії Українознавства» — 1865 року, а згідно монографії З.Служинської — 1866 року), а помер 28 травня 1937 року в Бережанах. Довший час працював гімназійним учителем у Чернівцях. В часі національних змагань був членом Національної Ради, після програшу яких румуни вислали його в Галичину і він став працювати у Снятині, в організованій ним народній школі. Невдовзі став після смерті Василя Білецького, чоловіка Марії Білинської, учителем гімназії в Рогатині, а 1924 року перейшов до

Бережан, де працював там учителем та де й помер і похований. Як виявиться вже опісля, брав активну участь у втечі Мирослава Січинського з тюрми і на згадку про це тримав у себе верхній одяг, в якому втікав М.Січинський, а також його топірець.

Не встановленою особою є й Юліан Білинський, про якого Франко згадує в листі до Василя Давидяка від 13 жовтня 1874 року: «Кланяйтеся від мене г. Юліану Білинському; шкода, що-сте на празники не загостили до наших Нагуєвич» [1, 48, 15].

У фонді Івана Франка зберігся лист і Володимира Білинського, лікаря у Збаражі, діда Тараса Білинського, писаний зі Збаража 11 квітня 1897 року [6, ф.3, №1628, арк.177-180]. Лист помилково приписується Діонізію (Денису) Білинському. Насправді писала його рука Володимира Білинського.

Від Дениса Білинського зберігся тільки один лист, писаний з Відня 9 березня 1904 року [6, фонд 3, №1628, арк.181-182]. Лист стосується змін до статуту наукового Товариства ім. Шевченка. Діонізій закінчив право у Віденському університеті і став працювати на різних посадах, останньою з яких була посада адвоката в Тернополі. 1944 року при загадкових обставинах був вбитий німцями.

Плідною була співпраця Івана Франка з о. Петром Білинським, який збирав фольклор Поділля і вивчав тамтешній говір. Зокрема Іван Франко у студії «Пісня про комара» на один з варіантів запису цієї пісні посилається на співаник з початку 18-го століття Леонтія Ягольницького, переданий о.Петром Білинським із Зарваниці крилошанину о. А. Петрушевичу. Надрукований той збірник М.Грушевським у «Записках наукового Товариства ім. Шевченка», т.XV. Згадується П. Білинський і у статті Івана Франка «Етимологія і фонетика в южноруській літературі», опублікованій в журналі «Народ» №13-14 та №15 за 1894 рік. В цій праці П.Білинський зазначений як один з перших збирачів народних пісень, який прийняв фонетичний правопис. В архіві Івана Франка зберігається зошит з фольклорними записами П.Білинського [6, фонд 3, №4078]. Зберігається у фонді Івана Франка і лист Петра Білинського до Омеляна Огоновського від 30 травня 1882 року з Бірок Великих з різними етнографічними записами [6, фонд 3, №1610, арк.1-8], який свідчить, що Іван Франко користувався ним, зокрема для вияснення питання, як деякі предмети називають на Тернопільщині і як вимовляють окремі слова.

Петра Білинського Іван Франко знав ще з часів навчання у Львівському університеті, де Петро Білинський навчався на теологічному факультеті, який закінчив у 1876 році [4, 41]. Відразу після

висвячення дістав скерування на парохію у Залізці Нові Зборівського повіту, де був до 1879 року. Відтак став спочатку асистентом, а потім адміністратором села Бірки Великі Тернопільського повіту, де й був написаний згаданий лист до Івана Франка.

З 1882 до 1883 року був священиком в Кійданцях (Кийданцях) Бучацького повіту, а відтак парохом у Несторовичах Зборівського повіту (1884-1886). З 1886 до 1896 року був парохом у селі Довжанці Тернопільського повіту, а відтак з 1896 року до самої смерті, яка сталась 13 грудня 1916 року, парохом села Зарваниці Підгаєцького повіту. 1894 року в Тернополі він видав у друкарні С. Коссовського історичну розвідку «Місто Тернопіль і його околиці». Похований на Успенському цвинтарі в Тернополі, який разом з церквою 1962 року був знищений.

Дід Петра Білинського Дмитро Білинський був і дідом Євгена, Діонізія та Клавдія Білинських.

Окрему сторінку складають стосунки сестри Ольги Білинської Марії, в заміжжі Білецької, хоча в епістолярії Франка ці взаємини не такі вже й жваві. Перший раз про неї згадка в листі до К.Попович від 20 квітня 1884 року, де він пише, що з панною Маринею та з її товаришкою по учительській семінарії Юлією Карачевською «потрохи з ними знакомий і пізніми часами частенько у них бував» [1, 48, 414]. Познайомив Івана Франка з сестрами Ольгою та Марією Володимир Коцовський, що підписував свої твори як Корженко. Він був родичем Білинських, тому в листі до К.Попович від 26 квітня 1884 року І.Франко писав: «Я й не знав, що Ви так близько знайомі з панною Ка[рачевською]. Мене познакомив з нею і з панною Бі[лінською] товариш Корженко, але обі ті панни мені якось не подобаються» [1, 48, 421]. Марія та Ольга були сестрами Володимира Білинського, з якими Іван Франко вчився в Дрогобицькій гімназії. Проте чимало місця займає Марія Білецька у спогадах про Івана Франка. Сама вона також написала спогади про нього під назвою «Картина з життя Івана Франка», які вперше були надруковані у журналі «Назустріч» 1937 року. На тому й вичерпується згадка Івана Франка про Білинських.

Сестри Ольга та Марія Білинські були з тієї самої гілки родини, що й Петро Білинський. Як стверджував сам Іван Франко, познайомив його із Марією та Ольгою Білинськими їх двоюрідний брат Володимир Коцовський, у ті роки чи не найкращий товариш Івана Франка.

Чи знав Євген Білинський, коли гостив того, 1911 року, Івана Франка про те, що його родичка Ольга Білинська, колись була нареченою І. Франка — невідомо.

Про відвідини Іваном Франком у Збаражі Володимира Білинського відомо принаймні з двох джерел. Перше — «Спогади збаразьких селян», опубліковані у книзі «Іван Франко у спогадах сучасників» [2, 263-264], де зазначено: «Франко після зборів відвідав лікаря Білинського. Тут він весь час був мовчазний. І як згадує дружина Білинського, мало розмовляв, лише надвечір, виходячи з хати сказав до неї:

— Отаке життя мужицьке — для панів свині дорожчі від людей». Так сказав Іван Франко, бо перед тим чув, як селянин Антон Гриciняк розповів історію, яка лягла в основу «Свинської конституції». Відразу після цих пафосних слів, в достовірність яких важко повірити і які без сумніву є видумкою районних журналістів, котрі вважали, що саме так мав казати «революціонер-демократ», у цих спогадах є продовження: «Письменник пішов ночувати в село Залужжя до Шмигельського Тимоша, з братом якого — Андрієм — він був знайомий». Справді, чого він мав ночувати між панами. Він їх не любить і в нього нема нічого спільного з ними.

Друге джерело — це спогади Луки Іщука [3,127.], «Був у Збаражі, — мовиться у тих спогадах, — лікар Білинський. Знав його Франко та й він Франка знав. Але, скажу правду, Білинський, як перекотиполе, перекочувався з партії в партію; спершу він був соціалістом, потім в радикали перейшов, а нарешті став націоналістом. І був він такий, що все йому мало, дай більше.

Узнав цей Білинський, що в Красносільцях треба лікаря, і захотілось йому стати там лікарем, не кидаючи посади в Збаражі. То й став він писати, щоб посаду лікаря в Красносільцях дали йому теж.

Дізнався про це Франко:

— Що ти робиш? Адже ж ти знаєш, що на весь повіт всього два платні лікарі. Ти ж не зумієш всім хворим дати допомогу, — говорив йому Франко.

На запитання Білинський відповів запитанням:

— А скажіть, — каже, — якби вам трапились два плуги, щоб виорати свою ниву — один новий, другий старий, поламаний, — який би взяв пан?

— Я узяв би той плут, — відповів розгніваний Франко, — який би виорав таке зілля, як ви, пане лікарю, з ниви народної».

Ніхто не записав спогади про Івана Франка від дружини Володимира Білинського. Зрештою, чого записувати від неї, коли вона дружина націоналіста.

Найприкріше, що про останній візит Івана Франка у Збараж ще перед тим, як виступити наприкінці грудня 1911 року в «Міщансь-

кому братстві» із читанням поеми «Мойсей», взагалі ніхто не залишив жодних спогадів.

Галина (Олена) Білинська похоронена на міському цвинтарі в гробівці, в якому похоронені її чоловік Володимир та замордований більшовицькими садистами син Тарас. Пам'ятник нагадує витесану з теребовлянського пісковика свічку, яку завчасно згасила недоля. На пам'ятнику напис про тих, що спочивають тут: « Тут спочивають

др. Володимир Білинський
Лікар.
*5/V 1869+7/V 1918.
Олена Білинська
1877-1960.
Др. Тарас Білинський
1903-1941
Донька Наталія
22/II 1897-7/V 1898

Останній напис означав, що в той час, коли по селах відбувались виборчі віча, в родині Володимира Білинського переживали велике горе. Померла їх дочка Наталія.

Євгена Білинського поховали у родинний гробівець, який він збудував, коли померла його дружина Ольга. Аби люди знали, що він відомий пасічник з найбільшою в Польщі пасікою, то на гробівці за хрестом з каменю поставив вулик.

В цьому гробівці знайшли вічний спочинок його дружина Ольга (15.08.1880-16.03.1934), він сам (1870-1955), його брат Ісидор (15.05.1860-17.06.1915), дідусь Зиновії Служинської, напис про якого говорить, що він був начальником станції в Тернополі, та сини Ісидора: Стефан, що був, як помер, студентом третього року філософії (1.01.1902-9.03.1923) та Олександр, батько Зиновії Служинської (1908-1946).

Гробівець з вуликом неподалік від могили Володимира Білинського. Літом його обсаджують бджоли і ту завжди ростуть медоносні квіти. Бджоли генетично пам'ятають про великого пасічника. Ми забули.

ЛІТЕРАТУРА

1.Франко І. Зібр. творів: У 50 т. – К., 1986.
2. Іван Франко у спогадах сучасників. Книжково-журнальне видавництво, Львів, 1956. С.263.
3. Іван Франко у спогадах сучасників. Книга друга. Видавництво

«Каменяр», 1972. С.127.
4. Блажейовський Д. Історичний шематизм Львівської архієпархії (1832-1944). Том II. Духовенство і Релігійні Згромадження. Львів, 2004 р.
5. Борис Тарасович Білинський (до 75-річчя від дня народження). Біобібліографія. Львів, 2008.
6. Інститут літератури ім. Т.Шевченка НАН України. Відділ рукописів та текстології.
7. Служинська Зиновія. Рід Білинських. Видавництво «Арсенал», Львів, 1998.
8. Українські лікарі. Бібліографічний довідник. Книга 1. Львів-Чикаго, 1994.
9. Центральний державний історичний архів України у Львові.

Листи Клавдія Білинського до Івана Франка[1]

№ 1

Яблонів почта Сухостав[2], 12/3 893

Високоповажаний добродію!

Я післав вам через «Курьера» мойї записки про «Сл. Старину» та що я припізнив ся. Не знаю, чи зможете Ви там богато відчитати, бо се прудко писано та ще 886/7році. Коли ще много треба було баламутити. Єсли дісталисьте, то дайте мені про се звістку — та задержте у себе. Я собі від Вас відберу при нагоді.

Сьогодні я маю маленьке діло до Вас, не хотів би я Вам часу гайнувати, тим більше, що Ви єго тепер много не маєте, но інакше не можу ніяк справити ся, бо і ваша жінка вийіхала зі Львова, та не могу до нейі звернутьи ся. Сьогодні моя княгиня мені віддала «Чудацкі думки» Драгоманова, котрі я єйі дав прочитати, та сподобала собі видно сю книжку — просила мене чиби я не міг для нейі записати за посліплатою «Чудацкі думки», ще до що з таких річей Драгоманова. Ну я і просто сказавши не знаю докладно літератури сейі, тільки тямлю то єго «Спомини австро-руські» щось таке подібного, а впрочім думаю не вийшло нічого осібного книжочкою. Колиб Ви думали, що «Громада» буде для нейі інтерес, і коли буде мож єйі дістати, то пришліт і се. Ви певно будетье мусіли про се писати до своєй жони — та може і вона не має сього на селі, але десь у Львові в переховку.

Вже не знаю як Ви зробите — в кождім случаю — а вас прошу єсли Ви можете — вишліт за посліплатою до нейі «Чудацкі думки» і «Австроруські спомини», Шевченкові ідеали она тоже читала, но на тепер она просила о Драгоманова, а коли розсмакує ся лучше, то я потім і щось другого зарекомендую. Адрес до нейі ось такий: П. Флорентина Вольневичева в Яблонові почта Сухостав. Єсли не хочете за посліплатою висилати то вишліт на мойі руки, але лучше таки так як вона просила. Я думав що на 1. Червня пойіду до Львова на цілий місяць з мойім учеником, та пляни змінили ся. Я остаю тут до початку липня, а лиш на іспит з ним пойіду — відтак верну в Яблунів єще на вакаційі — а вже з початком 93/4 він буде ходити у Львів до школи, що зі мною стане ся не знати, я і сам нічого ще не думаю. В кождім случаю перегорода стала ся, бо в часі перебуваня у Львовів червни, був бим собі полагодив мою справу — о котрій я вам розказував, а так нічого не могу вдіяти. Я був у Ст. Б3. він казав, що об сім нічого не знає, але єсли мене рекомендуют, то він побалакає о тім з братом. Я й з тим пойіхав. Треба буде колись тепер скочити до Львова.

Як Вам там веде ся з роботою?

Єсли маєте хвилю часу. Дайте о собі звістку. Колись тутки сиджу я собі спокійно в моєй цимбрі — аж чую, якихось двох панків шурує до мене галяреєю (бо то бачите, я сиджу на поверху — та і єще до того маю балькони!). Вступают в хату «Дай Боже здоровля».» Дай Боже, витайте гості в хату. Я Щурат[4] з Кобиволок, а я Ковальский, син учителя з Кобиволок. Так бачите зробили мені несподіванку. Вони прийшли пішки, бо се не далеко. Перебалакали ми де що та вечером вони відійшли. Він остане тут цілий май, а відтак піде до Відня. Обіцяв ся я піти до них на мужицке весілля, та не хватило часу, але сими днями мушу єго відвідати.. Житє моє пусте, тільки що свіжий воздух маю, котрого Ви мені у Відни певно завидуєте. Я був на другий день у вас з Величком[5] вечером та не застав вас в хаті. Напив ся чаю та відтак потелепав ся на бесіду, там перебув може ½ години та утік, бо довше остати я бов ся.

Чи Облак[6] єсть у Відни чи він єще жіє?

Здоровлю Вас, дай Боже витримати при роботі.

Клявдій Біліньскій

[P.S.] Подайте свою адресу!

ІЛ, ф. №3, №1609, арк.115-118. Рукопис. Оригінал.

№ 2

Станіславів, 3/4 900.

Поважаний Товаришу Добродію!

Тут живу я тихо про себе, та однак часами годі не здибати ся з людьми. Кілька разів єписк. Шептицкий[7] просив мене, щоб я Вас де з ним звів, та він має охоту до балаканя, і хоче конче з Вами видітись, просив щоби з Вами, якбисьте коли були в Станіславі зайти до нього. Та я осім Вам не згадував. Бо і мені не до того, щоб темнити, а Ви до здаєсь до сего привикли! Так бачите вчера я був у нього на вечері(11), та він він каже, що м йіде в середу до сойму — та конче зайде до Вас на Крижову улицю 7. Просив мене, щоб я Вас просив, чи бисьте не були такі добрі і до нього зайти. Зайдіт може в сойм, та дайте собі де reudervous. Я з ним кілька разів розбалакався довго про всьо і вся — та троха відмінно як другі станісл. Рутенці балакают. Отсе Вам пишу, а ви зробіт, як знає

Те, в кождім случаю бачити ся варто.

Здоровлю Вас сердечно.

Клявдій Біліньскій, школа реальна.

ІЛ, ф.3, №1611, арк. 249-250. Рукопис. Оригінал.

Лист Володимира Білинського до Івана Франка

Збараж, 11.IV. 97

Високоповажаний Пане Добродію!

Писалисьмо до вас по статути котрого небудь з товариств чи то «Просьвіти», чи то якього інчого небудь товариства, щоби мати підставу до уложеня статуту, бо так з воздуха тяжко зхватити.

Даруйте, що так напираєм, але ось у нас в місті Збаражи вибори до ради громаццкоі в осени. Мусимо отже мати конче якійсь центр, такій що би ніхто не знав (оскілько можна) що рорбить ся, бо з шинків все сей час діставали ся таке де не потреба.

У нас тепер тишина, мужики сіють, тай все ііно питають ся що там в парляменті. Зацікавленя справами публичними моцне. Люде, котрі іно тілько вміютъ літери складати інтересуют ся газетами книжками. Навітъ наші міщане збаражскі тепер при пиві про нічо

більше не говорять тільки про Дашиньского, Окуневского, Баденього і т.д.

Конче треба роботу континувати.

Подавайте Статути.

З поважанєм
Др. Біліньскій.

ІЛ, ф.3, №1628, арк. 177-180. Рукопис. Оригінал.

Лист Діонізія Білинського до Івана Франка.

[Відень, 9.3.904].

Високоповажаний Добродію!

Зволіть і моє імя під проектом статута «Наукового Товариства імени Шевченка» підписати.

З поважаньом

Др. Денис Білиньскій.
Відень, 9.3.904.

ІЛ, ф.3, №1628, арк.181-182. Рукопис. Оригінал.

Лист Петра Білинського до Омеляна Огоновського

Бірки Великі, 7 30/4 1882 [р.]

Високопреподобний Отче професорь!

На Ваше Всепочтенне письмо з дня 2.III звольте ласкаво яко відповідь слідуюче прийняти:

1). Колишних носових звуків ан (ą), ę, o, ц загально сказавши нігде не здибав-им, але наведу слова може ВПреподобіє у тих слід повисших звуків знайдут; говорят: стожка (stążka); ґоґель (gągel); слово «хадожити» (chądożyty) чув-им лиш раз від скалатского уроженця; звичайно тоє слово уживают лиш жиди; тęґий (tęgyj), але і теньґий; тęґійший; тęґший и найтęґший;

коза «кламцає» зубами; слово трембіта не знане ту; вękший (wjększyj); 2) звичайно

2) звичайно кажут в Бірках і околиці «рибóм», «рукóм» зам. рибою, рукою; часами, але рідко кажут «рибоєм» (rybojom), «рукоєм»

(rukojom), ніколи не кажут руковйов

3) все каже ся «робиу» (robyu), лаука, боудур; гоукати.

4) Меже *и* и *ы* не чути ріжниці; все польске *у*.

5) Futurum: буду хвали́ти або буду хвали́в; тільки що до поставленя глагола ріжниця: буду січку різати; буду різав січку; буду рубау дро́ва. Слово «дрова́» єсть Nominativ plur. а «дро́ва» accus: plur.

6) Аорісти не ма сліду.

7) «сіль» согласна «с» не мягчить ся, «дім» також «д» тверде.

8) Форми якби dualis уживані звичайно при именниках женських н. пр. дві руці, нозі, ха́ті (plur: хати), дві копі (sing.: копа́, plur.: ко́пи). Кажут також дві яйци, plur.: яйця або яйці; при чім *и* акцентоване здаєт ся мати свої правила, хотяй не певні: nom.: sing: рука́, нога́; gen.: руку́, но́ги (oxitona); plur.: руки (paroxitona); dualis руці, нозі (oxitona); plur. руці, нозі, хата (paroxitona); gen. sing.: ха́ти plur.: хату́ (oxitona); dualis: ха́ті (paroxitona); и так єсть звичайно що oxitona в sing. суть в plur.; paroxitonu, а в наведеній формі дуаліс oxitona в сімпіляріс суть в plur. oxitona, а в dualis paroxitona. Мимо того sing. : копа́ oxitona gen. копу́, має plur.: ко́пи parox. і dualis ко́пі parox. sing.: яйце́, gen.: яйця (oxitona) має plur. яйця (paroxitona) а dualis яйцу́ (oxitona). Кажет ся : двермі́ и двери́ма; плечима.

9) Самогл.: «ъ» не чути на кінци.

10) Каже ся : «сад»,але все в «сатку».В слові «біб» буква кінцева мас звук лежачий меже *б* а *п*, але всекаже ся бобу.

11) Согласні ж не двояться н.пр. весіле тільки одно л., каміня, волося.

12) numeralia: самодруг.

Скрипка :

1) денка; 2) шийка; 3) кілки; 4) и 5) голосниці (у цимбал рожі) — стуниця; 7) пупец.

2) Части воза.

3) 4 колеса; 4 осі (осьі); підойма — подушка — скрут — штинвага або або

4) штильвага — линва (sing. ли́нва; plur. линви́ або ли́нви, дві линві) — дишель

5) насад — льоники — орчики, ворчики — сворінь (gen. своріня або свірня plur. свірні) — розвора- запєсти або запясти — люшні — палюшники — кульпаки -затильник — спиці - драбини (коли снопові. то мают щеблі, а як звичайні, то мают яглиці, т. є. щеблі тесані з дощинок до звичайних драбин у волзах) —полудрабки — стріли (на дишли).

Сані або сани

1) дві санки або дві санці sing. санки ; 2) корса; 3) копіла також кóпила або копелú gen. копелів sing. кóпело; 4) наморозні; 5) вязи ; 6) підтока; 7) ріжни sing. рожен; 8) дишель; 9) підлатки; 10) прикрути; 11) ліски; 12) крижаниці.

Плуг

1) леміш; 2) чересло; 3) гриділь; 4) тяж; 5) пяти; 6) полиця (при старих плугах); 7) дишель; 8) корок; 9) підволока; 10) ключ; 11) істик (ястик); 12) вісця (малі осі); 13) столець (або столецъ); 14) чепиги або чепіги.

Я зауважив, що деякі рускі слова ужиті в польскій мові означают щось гидкого, хоч в рускій мові означают щось доброго н.пр. благе (добре) blage (не добре); череда — польске czereda (горда); голос — польске halas и т.д.

Слова менче знані.

Дуди у сорочки = манжети;

Каганчурка = поличка на каганец;

Кіся = ручка від коси;

Дывчук = podljtek dziewczena;

Дывчур = любячий товариство дівчат ;

Бабяр = любяч ий товариство бабів;

Дывочит ся = пне ся бути вже великою дівчиною;

Прошак = той, що ходит за милостинею але не жебрак ино погорілец або такий що через вилев водистатив маєток.

Вожег = патик відкоцюби;

Живчик 9 =

Запри двері = замкни

Дваста = 200;

Листик 9 =

Трійня = терля до лену;

Щиґель = щутек;

Заячий холодец = шпараґи.

Кінчу моє письмо бо здает ся на всі поставлені питаня вже відповівим, єсли Ваше Високопреподобіє хотілиб знати, як у моїй околиці що виголошує ся, або уживає ся, значит хотілиб знати тернопільский провінціалізм, то прошу до мене написати, в формі питань як тепер, а я з охотою відповім и не дам вже так довго на мою відповід

чекати, як на отсей лист.

З високим поважанєм
покірний слуга

Петро Білиньскій

ІЛ, ф.3, №1610, арк.1-8. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Листи публікуються зі збереженням всіх особливостей тексту.
2. Тепер село Гусятинського району Тернопільської області.
3. Особа не встановлена. Цілком можливо, що мова йде про одного з братів Олександра Барвінського, який у листі згадується як «брат». Відомий політичний діяч Олександр Барвінський був близьким родичем К.Білинського.
4. Мова йде про Василя Щурата. В Кобиволоках, що неподалік Теребовлі, мешкав його вітчим М.Семків.
5. Григорій Величко (1863-1937) – приятель Івана Франка, географ.
6. Ватрослав Облак (1864-1896) – словенський славіст, автор досліджень з діалектології та історії південнослов'янських мов.
7. На той час Андрей Шептицький очолював Станіславське єпископство.
8. Тепер село Тернопільського району Тернопільської області.
9. Значення слова автором листа не приведено.

Іван Франко у Збаражі 1911 року

Тут була зроблена світлина з І.Франком восени 1911 року

ПЕТРО ЗОЗУЛЯК

НОВІ ЕКСПОЗИЦІЇ МУЗЕЮ

Експозиція Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка розміщалася у двох будинках: у меморіальному («Життя і творчість І.Франка») і в сусідньому будинку М.Грушевського («Значення творчості письменника і вшанування його пам'яті»), що був переданий музеєві в 1944 році.

1986 року у будинку І.Франка відповідно до спогадів доньки Анни Франко-Ключко, синів Тараса й Петра, знайомих письменника відтворено меморіальну квартиру. Тоді реставровано шість кімнат першого поверху і відтворено передпокій, бібліотеку, спальню І.Франка і сина Андрія, їдальню, жіночу кімнату (дружини і дочки Анни) і робочий кабінет Франка.

Неоціненними у меморіальній експозиції є особисті речі І.Франка: письмовий стіл, за яким він написав свої безсмертні твори, в тому числі й поему «Мойсей» — шедевр світової поезії, письмове приладдя, власноручно виплетені письменником рибальські сіті, подарунки від друзів. Як і при житті Івана Франка, в експозиції робочого кабінету картини художника І.Труша та ікона Божої Матері з Дитятком. Внаслідок пошукової і збиральницької роботи науковців Музею ця експозиція періодично оновлюється. Наприклад, у цьому році придбано Біблію — рідкісне видання (переклад П.Куліша, І.Нечуя-Левицького, І.Пулюя. Відень, 1903р.). Біблія стала цінним експонатом на робочому столі І.Франка поряд з поемою «Мойсей». У передмові до другого видання поеми він вказував, що єдиним джерелом для написання поеми «Мойсей» була Біблія.

У зв'язку із створенням і відкриттям у 1998 році в будинку М.Грушевського його музею, літературної експозиції Музею І.Франка тривалий час не було.

Готуючись до 150-річчя від дня народження Івана Франка, колектив Музею зобов'язався створити дві нові експозиції — «Родина Івана Франка» та літературну.

Експозиція «Родина Івана Франка»

Експозиція «Родина Івана Франка» створена у двох кімнатах на другому поверсі будинку Франка. Автор тематико-експозиційного плану — завідувач експозиційного відділу В.Бонь.

Дещо з історії цих кімнат. При житті І.Франка ці дві кімнати були майже пусті. Стояло ліжко, стіл, крісла. Тут часто зупинялись гості сім'ї Франків. Сини Тарас і Петро зробили собі у цих кімнатах спальню і кабінети. Коли повернулися з війська, деяких час жили на першому поверсі. На другому поверсі з 1917 по 1941 рік (до смерті) проживала дружина Франка Ольга Хоружинська.

Меморіальних меблів у цих кімнатах не збереглось. Зате дуже багато матеріалів (рукописи, фотографії, книги) збереглось про дружину І.Франка і дітей. Було прийнято рішення — одну кімнату присвятити Ользі Франко, другу — синам Тарасові й Петрові. Варто підкреслити, що діти Франка залишили вагомий науковий, літературний доробок, були активними у громадському житті. У зв'язку з цим, у новій експозиції було вирішено поєднати меморіальний матеріал із матеріалом, що висвітлював би життєвий і творчий шлях дітей Івана Франка, оскільки всі вони були не просто дітьми свого великого батька, але й визначні особистості, які внесли свою помітну лепту у розвиток української культури.

Тарас — вчений-літературознавець.

Петро — відомий у громадському, науковому й культурному житті Галичини першої половини 20 століття. Був організатором «Пласту», четарем Українських Січових стрільців та сотником Української Галицької Армії, видатним вченим-хіміком, професором, членом Наукового Товариства ім. Т.Шевченка, письменником, першим директором Музею І.Франка. Загинув у червні 1941 року за нез'ясованих обставин.

Анна — активна громадська діячка.

Донедавна про дружину Франка було відомо мало. Походила з дворянської родини, мала високу освіту (закінчила Харківський інститут шляхетних дівчат і вищі жіночі курси у Києві), була доброю піаністкою. Ширші відомості про неї подала донька Анна у книзі «Іван Франко та його родина» (Торонто. 1956р.), але ця книга у підрадянський час була заборонена. Відомо, що у 1914 році Іван Франко віддав дружину до лікарні. За його труною вона не йшла. Повернулася додому у 1917 році у зовсім пусту хату. У музеї збереглися листи дітей до матері, з яких постає її життя. Ці листи зберігалися у фондах музею. Експонуються вперше.

Збереглися автобіографічні спогади Ольги Франко «Епізоди з мойого життя», написані у 1926 році. Їх передала до Музею донька Анна. Подаємо їх вперше в експозиції.

На стінах цієї кімнати вперше експонуються фотографії родини Ольги Федорівни: батька, матері, сестер Антоніни, Олександри зі своїми сім'ями, фотографії молодої Ольги, її сестер і братів у молодому віці.

З меморіальних речей тут стоїть диван і крісло-фотель. Є два старовинні віяла і коробка для прикрас, які належали Ользі Федорівні. У кімнаті рояль рідкісної австрійської фірми. Відомо, що Ольга Франко була доброю піаністкою. Все життя мріяла про музичний інструмент. Коли син Петро став директором Музею, придбав для матері рояль. 17 липня 1941 року вона померла. Той рояль не зберігся.

У кімнату Ольги Франко «вплетено» деякі матеріали про Анну: фотографії з чоловіком і дітьми, фотографії з працівниками Музею, коли вона приїжджала з Канади в Україну у 1967 і 1971 роках.

У кімнаті Петра і Тараса експонати, що розповідають про синів Франка. Хімічні прилади, з яких починав Петро науку в хімію, рукописи Петра, його літературні праці — він написав кільканадцять книжок, переважно на стрілецьку тематику. Подані фотографі його сім'ї, які ніколи не публікувались. Петро був заборонений. Із проголошенням незалежності України його ім'я повернулося нашому народу.

Аналогічно подані матеріали про Тараса і його сім'ю. Є тут його особисті документи, наукові праці, в тому числі про творчість батька, переклади з грецької та латинської мов, фотографії сім'ї, особисті речі.

Вагомим внеском у мемуарну Франкіану є спогади дітей про І.Франка, зокрема книга Тараса «Про батька», спогади Петра «Іван Франко зблизька», книга Анни «Іван Франко та його родина».

Таким чином, у створенні згаданої експозиції ми відступили від суворого принципу меморіальності і створили її як меморіально-літературну, розкривши духовний світ родини Івана Франка, що й надало їй нового цікавого звучання.

Літературна експозиція

1992 року Музею передано сусідній з меморіальним будинок палацового типу, який побудований у 1924 році і був власністю польського підприємця Антоні Ув'єри. У 1939-41 рр. тут проживав Петро Франко. З приходом німців мешкав німецький староста, за радянських часів будинок належав військовим структурам.

Після передачі тут розміщено фондосховища, виставкові зали, службові приміщення, які знаходились у будинку М.Грушевського.

До 150-річчя від дня народження Івана Франка у цьому будинку створено літературну експозицію.

Над тематико-експозиційним планом працювали усі науковці Музею під керівництвом і за участю директора Музею Р.Горака, письменника, одного з найпліднішних і найактивніших франкознавців України.

Складено план за тематико-хронологічним принципом.

Тематико-експозиційний план рецензували Національний музей літератури України та Інститут літератури ім. Т.Шевченка НАН України.

При формуванні експозиції було чимало проблем. Насамперед, відсутність вчасного фінансування на ремонтні роботи залів, виділених для експозиції (4 зали, площа 190 м2) та на підготовку і створення самої експозиції.

Згадані роботи фінансувало Міністерство культури і туризму України.

Під час підготовки до ювілею письменника ці питання були під постійними контролем Львівської обласної державної адміністрації, обласного Оргкомітету та Всеукраїнського Організаційного комітету з підготовки та проведення заходів, присвячених 150-річчю від дня народження І.Я. Франка (голова — Віце-прем'єр-міністр України В.Кириленко), засідання яких відбувались безпосередньо у Музеї. За їх сприянням та за сприянням Міністерства культури і туризму України ремонтні роботи виконані, літературну експозицію відкрито у день 150-річчя від дня народження Івана Франка — 27 серпня 2006 року.

Нова літературна експозиція створена згідно з тематико-експозиційним планом.

Над створенням експозиції працювала творча група у складі: П.Зозуляк — заступник директора з наукової роботи, керівник, В.Бонь — завідувач експозиційного відділу, О.Стець — головний хранитель фондів, З.Стець — науковий працівник.

Художній проект експозиції та його втілення виконала кафедра художнього проектування інтер'єрів Львівської національної академії мистецтв. Проект схвалено Вченою радою академії та науково-методичною радою музею.

Працюючи над експозицією, над її науковою концепцією, працівники Музею ставили перед собою завдання представити Івана Франка справжнього, на засадах історичної правди, без фальші, без ретуш-

шування, без заборон, без пропагандивних нашарувань, які мали місце в умовах тоталітарного режиму.

В експозиції подаються оригінальні матеріали — книги, журнали, документи, фотографії, газети, плакати, поштівки, листи, предмети етнографії, деякі меблі — експонатура, яка ілюструє життя і діяльність Каменяра як письменника, вченого, видавця, перекладача, громадського діяча.

Починається експозиція темою «Велич Івана Франка» — про світове значення творчості Івана Франка.

Наступні теми експозиції висвітлюють життєвий і творчий шлях письменника — від отчої хати в селі Нагусвичі до смерті і похорону у Львові.

Нові архівні документи розповідають про дитячі та юнацькі роки Івана Франка, про середовище, в якому формувався майбутній письменник. Подаються документи, які доказують українське походження Івана Франка і тим самим знімають інші версії, якими спекулювали дослідники.

Життя і творчість І.Франка подаються від людей, з якими він співпрацював, від друзів з дитячих років, вчителів гімназії, викладачів університету, відомих діячів культури, літератури, громадських діячів. Усе це підтверджується документами, фотографіями, іншими фактичними матеріалами. Тут подано час, оточення, які засвідчують, що Іван Франко не один.

Вперше подаються матеріали про співпрацю І.Франка з істориком М.Грушевським, взаємини з О.Барвінським, А.Вахнянином, О.Колессою та іншими відомими вченими.

Новим в експозиції є показ матеріалів про зв'язки І.Франка з Українськими Січовими стрільцями, про його перебування у притулку Січових стрільців. Ці сторінки у житті письменника у радянському франкознавстві замовчувались, бо ця військова організація вважалась націоналістичною.

Експозиція висвітлює взаємини між митрополитом Андреєм Шептицьким та Іваном Франком. Ці взаємини також замовчувались. Документи розповідають, що стосунки між двома велетами української духовності та культури були глибокі і щирі. Ця тема відповідає на одвічні питання відвідувачів щодо Франкової релігійності.

Новий окремий вузол «Розстріляне франкознавство», де поряд з книгами з франкознавства, забороненими радянською владою у 30-х роках, подаються фотографії вчених, письменників, причетних до цих видань і розстріляних. Окремо виділені видання, здій-

снені в Західній Україні до 1939 року, і зарубіжне франкознавство, які до 1991 року були заборонені і зберігалися у спецфондах.

Цікавими з позиції сучасності є теми «Праця І.Франка у Науковому товаристві ім. Т.Шевченка», «Франко — літературний критик», «Франко і театр», «Франко і музика».

Тема «Літературна діяльність І.Франка. 1885-1905рр.» висвітлює період найповнішого розквіту його таланту. Саме тоді побачили світ його чудові збірки поезій, оповідань, повісті. Виокремлені і акцентуються найбільш вагомі збірки і твори.

Збагачують експозицію прижиттєві портрети Івана Франка відо-

Фрагмент літературної експозиції

мого українського художника Івана Труша, а також предмети меморіального характеру, як, наприклад, стіл з редакції газети «Kurier Lwowski», за яким працював І.Франко, речі з Гуцульщини, де він бував, траурні вінки, конкурсні проекти пам'ятника на могилу І.Франка.

У даній статті ми зробили акценти на тих ключових темах, які є ключовими і в експозиції — експозиції Духу Івана Франка.

ВІРА БОНЬ

«З МУЖЕМ МОЇМ ВАШ БАТЬКО ЖИВ СЕРДЕЧНО»

(СПОГАДИ ВАЛЕРІЇ КОЦОВСЬКОЇ ПРО ІВАНА ФРАНКА)

Подружжя Коцовських можна зачислити до тих щирих довголітніх приятелів сім'ї Франків, якими були Бандрівські, Щурати. Сердечність єднала їх багато літ, незважаючи на часті партійні незгоди та наукові суперечки, які виникали між Іваном Франком і Володимиром Коцовським[1]. Подружились вони в час навчання у Львівському університеті, згодом співпрацювали в одних виданнях. Багато спільного єднало їх у приватному житті. Молодими юнаками разом відвідували своячку В.Коцовського Ольгу Білинську, яка мешкала у Львові, потім учетилювала у селі Цішки і з якою у Івана Франка на деякий час склалися теплі особисті відносини[2]. Володимир Коцовський їздив з Іваном Франком до початкуючої поетеси Юлії Шнайдер (Уляни Кравченко), яка учителювала в Бібрці та до Климентини Попович — учительки в Жовтанцях. У 1885 році вони разом відвідали Київ, де Франко познайомився з Ольгою Хоружинською і згодом одружився з нею. Коцовський же захопився курсисткою Доброграєвою, хотів одружитися з нею, але вона хворіла туберкульозом і скоро померла. У 1887 році Володимир Коцовський одружився з молодшою сестрою Юлії Шнайдер Валерією, яка стала найкращою подругою дружини Івана Франка. Дочка Осипа Олеськова Софія Федорчак запам'ятала, як молоді мами — Ольга Франко з чотирма дітьми, дружина Олеськова також з чотирма і Валерія Коцовська з сином-одинаком часто ходили на прогулянки по Львову, дивуючи горожан гамірністю, допитливістю, веселою поведінкою дітей, якої навчала Ольга Франко своїх подруг-галичанок. «Вона ніколи не читала нам моралі такої модної у ті часи... Була крайньо демократична і передова в своїх поглядах» — згадувала Софія Федорчак[3]. Валерія Коцовська стала хрещеною мамою дітей Франка, яких охрестили в

один день — коли Анні було чотири роки, а Петрові п'ять. Анна Франко-Ключко твердить, що В.Коцовська була тільки її хрещеною мамою[4]. Зі спогадів В.Коцовської виходить, що вона була хрещеною мамою Анни і Петра.

Валерія Коцовська розповідає про окремі епізоди з домашнього життя Франків. Так, цінні папери — виграшні квитки, які дістала Ольга Федорівна в придане (їх згодом виміняли на гроші і використали на побудову власного дому) були б назавжди знищеними, якби не випадковий прихід до Франків Валерії Коцовської (діти спалили б їх у забаві). Після цього стався другий випадок — Франко відніс цінні папери до депозиту фірми «Sokal і Lilien» і забув про них, оголосивши в пресі, що вони пропали. Банкір Лілієн (добрий знайомий Франка) розповів про це В.Коцовському і повернув Франкові його вклад. Про другий випадок повідомив ще в 1905 році Михайло Павлик (М.Павлик. «Пан Франко супроти мого 30-літнього ювілея. Льв., 1905). У 1941 році В.Коцовська підтвердила цей факт.

Валерія Коцовська любила Ольгу Франко, не докоряла їй, не засуджувала, а гірко плакала, коли вона у приступі хвороби вигнала Коцовську з хати. «При нагоді мушу додати пару слів в обороні Вашої мами — писала вона Петрові Франку. — Через довгі роки співжиття пізнала я доброту її серця і ніжну вдачу. Була она взірцевою жінкою і Матерою. Ту дісталася она в окруження, яке ю нерозуміло і докучало, в міру своїх поглядів осудило».

У часи своєї важкої недуги Іван Франко шукав захисту у давніх друзів. Деякий час жив у Райхерта, ночував у Бандрівських, часто приходив до Коцовських. «Нераз уже запирають браму, приходить змучений і питає: «Приймете мене, пані, нині на ніч, бо попередна [ніч] страшна була»... Займалисьмося Ним мов рідним братом», — згадувала В. Коцовська.

Так було до 1910 року, коли Коцовські виїхали на постійно до Сокаля. Зустрілася Валерія Коцовська з Ольгою Франко вже після смерті Івана Франка та втрати свого єдиного сина Миколи — військового лікаря, який помер, заразившись тифом, рятуючи хворих стрільців. Метрика народження Миколи Коцовського збереглась. Вона занесена у метричну книгу народжень церкви Успення, що на вулиці Руській. Згідно з 190 записом за 1889 рік (стор. 53) Микола-Роман (подвійне ім'я) Коцовський народився 20 листопада 1881 року. Про батька зазначено, що Володимир Коцовський був на той час суплентом (помічним учителем) академічної гімназії у Львові, а мати — Валерія Шнайдер, дочка Юліана Шнайдера та Юлії Лопачинсь-

кої. На той час мешкала сім'я за адресою: вул.. Кохановського,12 (тепер Костя Левицького).

У 1921 році Валерія Коцовська похоронила свого чоловіка, який помер в Сокалі, де працював директором учительської семінарії. Останні роки проживала у Винниках (біля Львова). У 1941 році написала спогади про Івана Франка та його сім'ю і поштою вислала Петру Франкові.

Лист Валерії Коцовської до Петра Франка 13.IV.1940 р.

Листа писаного ще 3.4. отримала я доперва 11.4. і тому опізнилася з відповідею. За лист Вам вдячна і щиро дякую, трохи він мене покріпив в невідрадних моїх відносинах. Вспомини про по-к[ійного] Вашого Батька опишу радо з тим однак, що цікаві они хиба для Родини. Про значіня Єго яко літерата і заслугу, що пробудив нарід, писали і писати ще довго будуть покликані до сего люди. Б[атько] пізнала я 1884 році. В семинари учит. заповів нам щоби постаратися книжечку з вершами Франка проф. Омелян Партицький, додав, що слава молодого писателя дорівнює славі автора «Кобзаря». Під заохотою сего проф. і сестра моя Уляна почала писати свою «Prima vera»[5]. З мужем моїм Ваш Б. жив сердечно. Єму посьвятив Б[атько] вершик «Друже прекрасний ми підемо разом»[6] і они оба, наколи на горизонті указалася нова звізда, старалися ю пізнати. Так було з моєю сестрою. Б[атько] приїхав перше сам до Бібрки, де сестра учителькою була, а потім з К[оцовським] уже оба до Трускавця. Оба їздили також до Жовтанця, де була учителькою Клементина Попович. Щоби писати під доглядом Б[атька] Наталя Кобринська переселилася з Болехова до Львова. Бували у Вас тогди 1889 р. Остап Терлецький, Михайло Павлик, значно пізнійше уже Грушевский, обоє Лозіньски, Гнатюк, зі сьвящеників о.Бурячок з Яйкович і о. Воляньський з Криворівні. Б[атько] на вакациях мав одиноку розривку вандрівки і ловленя риб, а навіть умів шукати гриби і ліськові оріхи. Про побут в Криворівні докладно пам'ятає п. Гнатюкова, однак її нема тепер у Львові іно єї сестра Зоня Майковська замешкала у Львові при у. Heringa. У Львові за моєї пам'яті мешкали Родичі при у. Крижовій, тепер Потоцького, і на Стежковій, тепер Романовича. Зразу Б[атько] мав занятя в Ділі, потому впливом нагінки клерикалів стратив посаду у своїх, пам'ятаю як сказав тогди «годі, прийдеся закушіти і чужого хліба, якби так не

родина, шукавбим долі деинде». А ті переслідоваия і шпіонажі, знущаня і за малими винятками усуненям своїх. Мама нездужала, діти дрібні. Але знаходилися опікуни, котрі без розголосу нарадж жувалися як перетривати ті важкі часи. Діти старші пішли до школи, нові клопоти на убраня і потреби шкільні. Тогди з Києва, здаєся від Родини Мами, прийшла поміч на прожиток, ще лишилося на початок будови дому, котру рівночасно з будованям віллі пр. Грушевского розпочали. Гроші Б[атько] перемінив на льоси і папері7. Приходжу раз до Вас: всі три лобузи домашні і мій до спілки розпочали забаву стріляти і пускати фаєрверки, огонь не хотів займатися — «нічо, каже Андрій, я найду папері, що будуть ліпше палитися» — побіг до шафи і витягає вартісні папері. Відобралам єму впослідній уже хвили. Зачекалам на Б[атька] і оповіла, на що лишає цінні папері до розпорядку малих ще дітей. — «Скажіть те моїй жінці, бо мені невільно навіть крикнути на них, зараз переб'є: — чом так строго мой друг, — но і папері відніс до депозиту до кантору фірми «Sokal і Lilien». З часом Б[атько] забув де умістив папери, думав, що пропали они в хаті і в часописи умістив числа нумерів і пересторогу, щоби тих паперів не купувати. Здивований Lilien прийшов до мужа і сказав, що Б[атько] сам передав єму на переховук папері і є они забезпечені. Таких дрібних епізодів далобися навести много. Раз мама зі мною до міста вибралася і запитала Б[атька] які овочі єму купити. — «Купи мамо грушку, сказав Тато, грушку як зїси, то почуєш», «мені виноград», сказав Андрій, «мені сливок» — Тарас, «помаранчу мені» — Петро. «Ай, головко бідна моя, прийдеся хиба самому овочарню закладати», сказав тато. Вщо як вщо, але в яблока хата була заосмотрена майже в цілий рік і мама щедро ними гостила, а то любила і до хати принести. В школі від діток зажадали метрики, якої ще не мали. «От і маю новий клопіт, сказав Б[атько], шукай і проси дяка і попа». Але піднявся і сего і перепровадив все «благополучно». Дістав зі села великого щупака і був зладжений в галяреті, решту меню уложили ми з мамою. Точно прийшов о. Воробкевич парох з православної церкви, з пань крім мене була іно Н.Кобриньска. Церемонія розпочалася, священик виголосив: «Во імя Отця» і тд. розуміеся, що присутні всі зачали хреститися, я подивила на Б[атька], він також склав пальці і легко, мовби відганяв муху, приклав їх до чола, але коли на собі почув мій погляд, почервонів і вийшов з покою. З чужих мужчин, а тоді уже товаришів по праці, були директор Kurjera Henryk Rewakowycz, Jan Kasprowicz, Stanisiaw Pszybyszewski — мешкав в тім самім домі і

нераз заходив до Б[атька] на спокійну і дружну розмову, яку ще в тім часі з «ними» вести можна було. При оживленій розмові мило переминуло пару годин, пили много вина за здоров'я «нових католиків» і все пішло по традиції.

З часом перетерлися чорні хмари, нове покоління, студенти і студентки, зрозуміли вартість Б[атька] і якби хотіли затерти прикру згадку про старших злучилися в гурток, котрий назватиби можна «Культом Франка». Спокійно принимав тепер Б[атько] всі нові овації, як перше написати, іно здає меніся був ними більше змучений, мусів за ті заяви реваншуватися та дедиковати верші, писати листи, оціньовати працю нових сил на поли літерацкім, нераз листи приходили нечиткі і я пару рази помагала їх відчитувати. — «Нашкрябає щось без глузду і трать ту час і очі», — скаржився тогди Б[атько]. Коректу звичайно переводила мама. Тато працьовав снова в Вістнику і в тов. імени Шевченка. За товаришів праці мав тепер проф. Грушівского і Гнатюка, сей послідний їздив з Б[атьком] в гори і на ріжні екскурзиї. В році 1888 і девятім, всі переживаня, які не лишилися без сліду, зачали проявлятися у Б[атька] в бажаню змінити форми житя і окружіня. Він, котрого до тепер годі було намовити піти на комерс, до кавярні, почав сам всюди ходити а то і подорожувати. Цікаво, бо мав уже руки без власти, на ні зав'язаний мішок з дрібними грішми а в ресторанах і каварнях повіряв платникам, щоб і собі самі відбирали приналежну суму. Почував страх в потемки і перед самотою навіть у власній хаті. І тогди, як вспомин з ясніших днів, шукав захисту у давних знакомих з котрими їх переживав. Часто заходив до нас, улиця Fridrichiw, нераз уже запирають браму, приходить змучений і питає, — «приймете мене пані нині на ніч, бо попередна страшна була. Дух Драгоманова...». — Розуміється, займалисьмося Ним мов рідним братом, подала вечеру, муж мій розібрав його, умістив в ліжку, а сам сів в середнім покої і поправляв задачі. Не минуло ще і пів години — каже муж — приходить Батько і просить, щоби не лишати єго самого, він буде зовсім спокійний, не буде в роботі перешкоджати, а в самоті боїться пасти жертвою мести духів, котрі на него змовилися. Над раном, як Б[атько] збудився, поміг єму муж знова убратися і кусник відпровадив додому. В році 1910 виїхали ми до Сокаля, пізнійше війна перебила посередний контакт з Родичами, аж в році 1917 могла я дістатися до мами. Від Вашого Б[атька] мала я гарний лист і оден вершик, на жаль затратилося все підчас руїни — в помешкано завели шпиталь а річи вивезли. Може листи збереглися у сестри Уляни. Знаю, що муж мій мав їх много, разом творили пляни для відбудови,

пізнійше пішли іншими дорогами. Муж мій їздив пару рази на Україну, возив там книжки і часописи, мав жидка, котрий їх перевозив через Збруч. Тамошній гурток пань, під взглядом образованя і національної сьвідомости стояв тоді много висче від пань наших. Пізніше в переїзді за границю пані ті затримувалися на пару день у Львові, були се Надя Кібальчіч, Ольга Хоружинська і Вера Доброграєва. Олю вибрав Ваш Б[атько] за товаришку життя, мій муж хотів Доброграєву, але та була хора на груди і в Mentoni лишилася на все, через товаришку сказала — перекажіть Коцовському нехай «полишить мертвих хоронить мертвим». При нагоді мушу додати пару слів в обороні Вашої Мами. Через довгі роки вспівжитя пізнала я доброту єї серця і ніжну вдачу. Була она взірцевою жінкою і Матерою. Ту дісталася она в окруженя, яке ю незрозуміло і докучало, в міру своїх поглядів осудило. На сю тему розмовляла я зі др.Щуратом, він також бував часто у Ваших Родичів, був сьвідком їх пожитя і вповні погоджувався зі мною, що загал видав кривдячу опінію щодо єї особи. Она відплачувала за злоби оцінкою, так що потім сторонили від неї і так до одної сказала, що виглядає «як ета гадюка лукава етак шипит на небосклоні». В році 1895 була я в Києві, там була вдома Старицкіх, питали о Маму і я розповіла, тоді сказав Кониський — «тішуся, що Ви так гарно про нашу небогу вислолюєтесь, ми питали іншу Галичанку, а та сказала, що з нею не жиє, бо тая немодні сукні носить». Ще пару слів, що до симпатій Вашого Б[атька]. Чулам, що кілька пань мали верши, листи і здавалося, они завладіли Б[атьком] і могли Его ущасливити. Таке переконаня мала одна поштарка — полька, дві учительки, Розковичівна, і на моє здивованя перед 3 роками п. Білецька читала мені вспомини про свою сестру Ольгу, що Ваш Б[атько] приїздив до Добрівлян щоби Ользі осьвідчитися. Характеристика Б[атька] була там дуже гарна, а що спадок — рукописи ті обняла пані Константина Малицька — мешкає у Львові, Лєсьна, може час відобрати, сли не були друковані. Треба віднестися до невеликого уже числа знакомих, бо пізнійше декотрі мають буйну фантазію і з того повстають легенди. На маму може подіяла зміна обставин, она любила скромне уряджєня і можливо, що почувалася тогда ліпше.

Здумілам ся, коли побачила я Вашу теперішню відбитку, от дочекали слави і потіхи, з маленького худорлявого хлопчати, котрого мати до трох літ носила на руках бо не мав сили ходити.

Здоровлю Вас щиро і Маму сердечно зокрема.

Коцовська.

До характеристики Мами нагадалам собі, що сказав про ню проф.

Веретена[8] — «що як довго учу, такої мами небуло, щоби підчас науки входила до кляси, щоби переконатися, яким воздухом її діти віддихаютъ. Взимі годинами возила їх на санчатах і була товаришкою в забаві. Як котре захоріло даром лічив др. Кобринський, Сельський або Kossak».

ЛЛММІФ. Фонди музею Інв. №14. Ор. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Коцовський Володимир (1860-1921) український вчений, письменник і педагог. В юнацькі роки йшов разом з І.Франком, пізніше став одним із діячів-народовців. Дійсний член НТШ. Співробітник газет і журналів «Світ», «Діло», «Зоря», «Літературно-науковий вісник» та інші. Був викладачем гімназій Львова, згодом — директором учительської семінарії в Сокалі, де й помер. Псевдоніми: Корженко, Голка та інші.
2. Роман Горак, Ксенія Левків. — Ольга Білинська (Про стосунки Івана Франка та Ольги Білинської)
3. Олеськів-Федорчак Софія. Із спогадів про Івана Франка. Фонди музею Інв. №1036 Ор.
4. Анна Франко-Ключко. Іван Франко і його родина. Спомини. Торонто, 1956.
5. «Prima Vera» перша збірка поезій Уляни Кравченко.
6. У 1882 році Іван Франко присвятив Володимиру Коцовському вірш під заголовком «Корженкові».
7. Льоси і папері — Ольга Хоружинська отримала в придане від свого діда — генерала Іллі Семеновича Федоровського (жив в Одесі) десяток виграшних квитків за курсом на 2440 рублів.
8. Очевидно, проф. Врецьона.

ВІРА БОНЬ

КОМПОЗИТОР ЯРОСЛАВ ЯРОСЛАВЕНКО ПРО ІВАНА ФРАНКА

Серед різноманітної роботи новоствореного у 1940-у році Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка — ремонтних робіт, збору експонатів, побудови експозиції, проведення масових заходів — працівники музею почали збирати спогади про Івана Франка[1]. У той час жили ще люди, які особисто знали письменника і його родину. У музеї проводились літературні ранки — «вечірки», на яких зачитувались надіслані спогади, виступали сучасники Івана Франка, що проживали у Львові. Так, 10 травня 1941 року на «вечірці» директор музею Петро Франко (син письменника) зачитав надіслані спогади Кирила Трильовського[2]. Присутній композитор Ярослав Ярославенко сказав, що спогади дуже цікаві, в них є пісні, до яких він написав ноти. Композитор повідомив, що недавно написав спогади про Івана Франка та завершив працю «Іван Франко в музиці».

На прохання присутніх Ярославенко прочитав свої спогади під назвою «Як бачу Івана Франка ще й сьогодні». Це щира розповідь про захоплення молодого композитора творчістю Івана Франка та складання музики до його творів, про зустрічі з письменником, маловідому поїздку Івана Франка в Комарно (біля Львова) у 1900 році та його виступ на зборах «Просвіти», про останній уклін Ярославенка Франкові при випадковій зустрічі на початку 1915 року.

Спогади Ярославенка, як і зібрані спогади інших людей, мали бути опубліковані в музейному збірнику. Розпочалась війна і збірник не вийшов друком. Згодом деякі з них були опубліковані в окремих виданнях. Спогади Ярославенка залишились в рукописі як і його праця «Нотографія музичних творів до слів Івана Франка (по день 1/V 1941 р.)»[3].

Спогади Ярославенка «Як бачу Івана Франка ще й сьогодні» друкуємо вперше, його ж «Нотографія...» ще чекає на свою публікацію.

Щоб мати уявлення про цю працю, процитуємо автора, який у «Вступі і поясненнях» пише: «Опис композицій, себто пісень до слів Івана Франка розділено ось-тут на дві групи. Перша група це такі композиції, що появились друком по день 1 травня 1941-о року і таким чином є доступні для всіх тих, що цікавляться того рода музичним набутком, натомість друга група обіймає музичні твори залишені поки що в рукописах, значить такі, що по день 1 травня 1941 р. ніде не були ще опубліковані [...] Найбільше музичних творів до Франкових слів видано як показується у довоєнних часах в Галичині. Були це головно видання співочих товариств, а саме: Станіславського й Львівського Бояна, а далі кооперативу: Музична накладня «Торбан» у Львові і др.»

Я.Ярославенко подає в алфавітному порядку прізвища композиторів і їх музичні композиції на слова І.Франка. Це такі композитори: Алчевський Григорій, Безкоровайний Ярослав, Безвісний С., Годзяцький Ол., Золотарьов В., Кудрик Борис, Левицький Іван, Лисенко Микола, Лопатинський Ярослав, Людкевич Станіслав, Лятошинський Борис, Нижанківський Нестор, Рогатинець(псевдонім Бориса Кудрика), Рудницький Антін, Січинський Денис, Смеречанський Ярослав, Степовий Яків, Стеценко Кирило, Хоткевич Гнат, Ярославенко Ярослав.

В «Нотографії» подаються короткі дані про композиторів, історії створення їх творів, ноти з автографами, описуються окремі видання.

Ярослав Ярославенко є автором багатьох музичних творів на слова Іван Франка. Це такі твори (у першому виконанні за його ж «Нотографією»):

Не пора! Чоловічий хор. «Торбан», ч. 46.

Кантата «Розвивайся лозо, борзо...» Мішаний хор. «Торбан, ч. 90.

Пісня геніїв ночі. Чоловічий хор. «Торбан», ч. 92.

Місяцю князю (нічкою темною...). Мішаний хор. «Торбан», ч. 93.

Пластовий марш (В дорогу!). Сонце по небі колує...). На фортепіано зі словами. «Торбан», ч. 94.

Суне, суне чорна хмара. Мішаний хор. «Торбан», ч.99

Ой, ідуть, ідуть тумани... (В осени). Мішаний хор. «Торбан», ч. 103

Журавлі (Ключем летять...) Мішаний хор. «Торбан», ч. 114

Не винен я тому... Солоспів в супр. ф-н для бас баритона. «Торбан», ч.118

У долині село лежить. Чоловічий хор. «Торбан», ч. 133.

Христос і хрест; і Сипле, сипле сніг... Дві пісні та мішаний хор. «Торбан», ч. 145

Конкістадори. Chor meski na 4 glosy. Ця пісня була видана й співана товариством «Chor drukarzy» у Львові. Вийшла з заголовком польською мовою, але з українським текстом, друкованим польськими буквами.

Дивувалась зима... Жіночий хор. «Торбан», ч. 148

Сонце по небі колує... В дорогу! Пластовий марш на мішаний хор. «Торбан», ч. 154

Гей, Січ іде! Мішаний хор. «Торбан», ч. 167

Гримить! Благодатна пора наступає. Чоловічий хор. «Торбан», ч.171.

Ой, жалю мій, жалю... Солоспів з фортепіано для баритона. «Торбан», ч.224

Вічний революціонер. Для мішаного хору a capella. Музика М.Лисенка. З чоловічого на мішаний хор переклав Я.Ярославенко. «Торбан», ч. 278.

Всюди нівечиться правда... Мішаний хор. Пісня вийшла друком в журналі «Література і мистецтво» (за місяць квітень 1941 р.), що виходив у Львові.

Багато музичних творів Я.Ярославенка на слова І.Франка представлені в експозиції музею та зберігаються у фондах.

* * *

Ярослав Дмитрович Ярославенко (Вінцковський) народився 30 березня 1880 року у Львові. Навчався у Львівській консерваторії (1898-1900), в 1904 році закінчив Львівський політехнічний інститут, за фахом — інженер шляхів.

Він композитор, диригент, організатор та керівник духових оркестрів, творець багатьох маршових мелодій для «Січей» і «Соколів».

У 1959 році іменем Ярославенка названа вулиця, на якій проживав з родиною (в районі музею Івана Франка). Мешкала родина Ярославенка в гарному двоповерховому будинку ними ж побудованому у 1923 році. Будинок (№30) був взятий під охорону держави як історична пам'ятка. На ньому встановлена меморіальна дошка. 2 вересня 2008 року будинок був зруйнований, на його місці побудований багатоповерховий приватний будинок.

Помер Ярослав Ярославенко 26 червня 1958 року. Похований на полі №46 Личаківського цвинтаря.

Як бачу Івана Франка ще й сьогодні

З Іваном Франком я, властиво не був особисто знакомий, бо студіюючи технічні науки, я не зачитувався у його цінних працях чи в белетристиці, маючи натомість сякий-такий музичний хист, мене здебільше цікавили його поезії, під які пробував добирати мелодію. Але складаючи музику, я завжди сумнівався й до сьогодні я непевен того, чи добре я її скомпонував, чи по мисли поета віддав у музиці всі його думки належно. І з цею душевною непевністю в'яжеться у моїх спогадах постать великого поета, яку бачу перед очима ще й сьогодні, по стільки прожитих роках.

Живучи постійно у Львові, я нераз стрічав Івана Франка, бо ж це була загально відома постать Львівчанам не тільки Українцям, але й Полякам. Розголос, який йому вчинили навіть самі Поляки — може й нехотячи — був так великий, що ім'ям Франка лякали всякі духовники та деяка частина інтелігенції, яка у починаннях великого поета бачила тільки одне зло. Покійний мій батько, старший товариш Франка з Дрогобичської гімназії, приносив нераз бувало газети та й показував нам в хаті що в них повиписували на Франка. Ми читали й сердечно сміялися з отих, описаних в газетах, що так скажу «страхах на ляхів».

Будучи студентом Політехнічного Інституту, я брав живу участь теж у студентському житті і тоді що-й-но мав я нагоду вперше лично зустрітись з Франком. Це було мабуть у 1900-му році з нагоди просвітних зборів, чи якогось політичного зібрання в містечку Комарні, недалеко Львова. В містечку був влаштований з тої нагоди вокально-музичний концерт, в якому я теж брав участь як співак. Приїхавши на залізнодорожну станцію Щирець ми, т.є. співаки й гості зі Львова, дібралися фірами до Комарна і зайшли, поскільки собі пригадую до просторої читальні, в якій був уже І.Франко. Він сидів посередині за столом та вів бесіду на всякі, а головно ж на політичні теми. Кругом стола сиділи господарі місцеві й довколичних сіл, а решта стояла й з великим зацікавленням слухала його соковитих слів, що розпливалися по кімнаті. Вечером відбувся у міській залі концерт, а після концерту ми співаки повернули ніччю знову через Щирець до Львова. Як і коли вертав Франко — не знаю.

Довгі роки я не зустрічав І.Франка, живучи зрештою в іншій стороні міста та не стикаючись з ним ніколи у жадній справі, хіба що бачив його тільки десь принагідно. Врешті всі, хто тільки міг, бачили Франка на академії-концерті влаштованій у 1913-му році в

залі колишнього театру ім. Скарбка у Львові з нагоди його 40-річного ювілею літературної діяльності. Тоді Франко з ріднею сидів у льожі й повстанням з крісла дякував усій авдиторії за гарячі й грімкі оплески, що довго-довго лунали у просторій залі в його честь.

Я хотів теж бодай хоч трохи і як змога причинитися до вшанування його, того справді великого нашого поета і став читати його вірші, що виходили давніш окремими випусками, та складати до них музику. Увагу на деякі вірші Франка звернув мені м.і. композитор Денис Січинський[4], з яким я приятелював й до якого я часто доїздив у тих часах до Станіславова. Разом з ним ми перечитували поезії Франка вміщені у «Зів'ялих листях» й зараз рішали які з них були б добрі для хору, які для соля і т.д. Д.Січинський вже тоді написав був і видрукував ось які пісні до Франкових слів: «Не пора», «Пісне моя», «Як почуєш вночі», «Даремне пісне» і др., а далі задумував писати музику до вірша: «Журавлі ключем летять» і т.д. Але життєва боротьба та вкінці передчасна смерть цього композитора, не дала йому, на превеликий жаль, написати дальших намічених ним пісень. Я-ж взявся писати пісні на слова Івана Франка що-й-но десь у 1909 році, розуміється спершу для мішаних хорів що в тих часах почали краще розвиватися у колишній Східній Галичині. Були й хвилі, коли із збірниками поезій Івана Франка я не розлучався тоді, коли виїздив в ріжних службових справах, а початок до одної з популярних пісень, зложених у формі марша: Сонце по небі колує...[5] я написав таки аж в Алупці (Крим), куди у 1913-му році виїздив лікуватися.

Часи минали. Деякі з намічених мною пісень були таки написані й видані, аж Світова війна на деякий час перебила мої праці. Саме в той час, десь зимою з початком 1915-ого року, я в останнє бачив Івана Франка. Я мешкав тоді при вул. Зибликевича[6] і йдучи нею біля вулиці Миколая[7], я спостеріг, як по другому боці йшла мізерна, худощава людина, досить швидким кроком. На голові якась чорна бараняча кучма, пальто зіпняте в безладдю чи не на два ґудзики, руки звисали непорушно, а під лівою пахою торчало поліно, ну таке звичайне собі, що вживається для палива. Я пристанув, опісля підійшов ближче, добре поглянув, пізнав Франка, вклонився йому і це був мій останній пошанівок за життя Великому поетові-революціонерові. Людина — Франко помчалась дрібним кроком з поліном вверх вулиці Зибликевича щоб дібратись до власної хати по вул. Понінського[8] та затопити собі бодай оцим одним куском дерева, яке мабуть одержав від когось з кам'яниці Н.Т. ім.

Шевченка по вул.Чарнецького[9] (тепер Радянській).

Композитор Я.Ярославенко
Львів 1941 р.

ЛЛММІФ. Фонди музею. Інв. № 1044 Ор. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

[1] Про організацію музею див. статтю «З історії створення Літературно-меморіального музею Івана Франка у Львові (1916-1941)»
[2] Архів музею. 1941 р. Опис №1, Справа №3. Протокол ч. 18 від 10 V.
[3] Я.Ярославенко. Нотографія музичних творів до слів Івана Франка (по день 1 V.1941 р.) Львів, 1941. ЛЛММІФ. Фонди музею. Інв. №1096 Ор. Рукопис. Оригінал.
[4] Композитор Денис Січинський (1865-1909) — автор багатьох музичних творів на слова Івана Франка. Він перший написав ноти до поезії-гімну «Не пора!». (За «Нотографією» Ярославенка стор. 14): «Не пора! Мішаний хор з фортепіаном і мужеський хор (a capella). Слова Івана Фрнка. Гармонізація Дениса Січинського. Червень 1902. 3 стор. (32x23) літгр. Видавництво «Станіславського Бояна» ч. 1. Співоче тов.-о «Станіславський Боян» почало у 1902 році за почином члена виділу Євгена Якубовича й тодішнього свого директора Дениса Січинського видавати деякі ноти, а в першу чергу вокальні твори українських композиторів. Як перше число цього видавництва вийшла саме оця пісня-гімн, що вже тоді від кількох літ була загальновідомою й популярною».
[5] Ярослав Ярославенко. Пластовий марш. В Дорогу! Сонце по небі колує... Слова Івана Франка. Фортепіан зі словами... «Торбан». Ч. 94
[6] Вул.Зиблікевича — тепер Івана Франка
[7] Вул. Миколая — тепер вул. Михайла Грушевського
[8] Вул. Понінського — тепер вул. Івана Франка
[9] Вул. Чарнецького, згодом Радянська — тепер вул. Володимира Винниченка

ВАЛЕНТИНА КУХАР

ДВА СПОГАДИ ПРО ТЕОСОФСЬКІ ПОГЛЯДИ ІВАНА ФРАНКА

Вести мову про атеїстичні чи релігійні огляди людини — невдячна річ. Матеріалів, які дозволяють реконструювати теософські уявлення людей зберігається, як правило, дуже небагато. Люди нечасто говорять про релігійність чи атеїзм як мотивацію своєї діяльності. Нерідко за демонстративною релігійною чи атеїстичною поведінкою криється соціальна мімікрія. І попри це не можна не погодитися з німецьким філософом Е.Шпрангером, що релігійність в тій чи іншій мірі притаманна кожній людині. Основа релігійності — пошук вищої цінності духовного існування. Релігійна людина — це особистість, духовність котрої постійно перейнята прагненням долучитися до вищих цінностей світу [6, с.220].

Порушувати мову про теософські погляди І.Франка дослідники бралися неодноразово і за життя, і після смерті. За життя — найчастіше акцентуючи увагу на атеїзмі письменника-«соціаліста». Після смерті — неоднозначно. Радянська історіографія не відійшла від традиції — беззастережно наголошувати на атеїзмі І.Франка. Зарубіжна — не відкидала думку, що «Франко — українському народові невідомий християнин»[4, с.1-2].

Релігійність і атеїзм тісно переплелися у свідомості молодого Франка. «Ідеалом молодого Франка є «свята Русь». Про його релігійність важко сказати щось однозначно — але принаймні він вважає за потрібне маніфестувати її публічно у своїх віршах. Ми рівно ж не знаємо достеменно, як співвідносились у свідомості молодого Франка його релігійність із його патріотичними почуттями. Щоб захищати цілісність «Русі», розколотої на православну і греко-католицьку церкву, треба було піднестися над релігійні почуття» [1, с.161]. Потреба виявляти свою релігійність для І.Франка на цьому хронологічному відтинку означає демонструвати свою сутнісну ідентичність. Іден-

тичність релігійна у нього більш визначена, ніж соціальна і національна. А, отже, апелювати до неї надійніше, ніж до двох інших.

Цілком не заперечує своєї релігійності І.Франко і у більш зрілому віці. Спогад Тита Реваковича доносить до нас інформацію про деїзм доктора Франка на схилі віку. Деїзм — філософське вчення, яке визнає бога першопричиною світу, але заперечує його втручання в явища природи й суспільного буття. Визнаючи деїзм основою свого світобачення, І.Франко разом з тим відкидає думку, згідно з якою світ створено з нічого, бо щось із нічого не може бути створене, бо з нічого ніщо може бути тільки ніщо. В своїй сутності «найвищий Дух» не є спокоєм, а вічною та нескінченною динамікою, творчістю, активністю, що й генетично позначається на природі людського духу. «Дух, як «вічний революціонер»... є вічною творчою силою, що збуджує, стимулює і скеровує до дій» [5, с.224].

І.Франко виразно розділяє релігійне віровчення і релігію як соціальний інститут. Віра — для І.Франка — точка відштовхування дії. У його діяльності чимало охопленого вірою, що об'єктивно націлене «поза межі можливого». На противагу визначному французькому соціологу Е.Дюркгайму І.Франко важливішим моментом релігії вважає віровчення, а не релігійну організацію — інститут з великою кількістю мирських нашарувань. Разом з тим І.Франко відкидає ідею державної релігії, адже визнаючи зверхність однієї релігії, держава обмежує свободу вибору своїх громадян [6, с.147-148].

Другий спогад, що стосується релігійності І.Франка, — невідомий широкому загалу спомин Василя Лукича. У ньому йдеться про релігійну толерантність І.Франка, його відмінне знання релігійних традицій, звичаїв, спадщини. Принагідно нагадаємо, що псевдонім Василь Лукич використовували два галицькі автори — Володимир Левицький і Василь Панейко. Пропонований увазі читачів варіант споминів належить перу винниківського нотаріуса Володимира Левицького з опублікованих споминів котрого був вилучений такий немаловажний уривок, який доносить до нас газета «Новий час» (1926. Ч.38): «Одного разу завітав до нас Франко у великий тиждень і враз з нами вибрався у Великодні свята до Завалова, де мій тесть о[тець] Дмитро Гузар був тоді парохом. У мого достойного тестя удержувалася з давен-давна практика; що ціла родина враз з евентуальними гостями не тільки в неділі, але й в будень йшли до церкви на Службу Божу, а щойно по ній вертали до снідання. Ми з жінкою побоювалися, чи до сеї практики схоче приноровитися Франко, який визнавав вільнодумні переконання. Але яке ж було наше розчарованнє, коли Франко не тільки

за весь час нашого побуту в Завалові ходив враз з нами пильно до церкви, але ще більше — ставав у крилосі і брав діяльну участь у всенародному співі, чим так собі з'єднав мого тестя, незвичайно взірцевого священика, що той запрошував його прибути на довший відпочинок до Завалова, до сеї, як кажуть, галицької Швейцарії».

Ревакович Тит

Чи д[окто]р Іван Франко стоїть тепер на становищі атеїзму?

Спогади про І[вана] Франка, зокрема його промову, виголошену 15 червня 1913 р[оку] в залі «Народного Дому» на святкуванні 40 річниці письменницької діяльності І[вана] Франка.

Се належить рішучо заперечити. Уже в своїм ділі «Нарис історії української літератури до 1890 у Львові 1910» находиться на сторінці 375 в третій лінії з долу уступ, що дальші розділи (І.Франка — *Т.Р.*) просторого курсу «Історії української літератури» будуть — «Коли Бог дасть діждати» й освободити свої руки, публіковані в дальших томах «Записок» (Наукового Товариства і[мени] Шевченка у Львові — *Т.Р.*).

Коли 15 червня 1913 [року] обходила «Січ» у Львові святочним обходом в салі «Народного Дому» у Львові 40-літну письменну діяльність Д[окто]ра Івана Франка, тоді сказав він у своїй промові: «...я не трачу надії на провидіннє Боже, і я певний, що прийде той час, коли мої руки увільняться і я буду міг у дальшім своїм життю віддати нашому народови і цілій людскости більші услуги, ніж зробив досі».

В кінці 8 липня 1913 [року], коли я Д[окто]рови І[ванови] Франкови відчитав єго промову із 15/6 1913 [року] — він пам'ятав дуже добре її, справив відчитований текст промови після здійсненого стану річи і сказав з натиском до мене. Мене впровадила та єго пам'ять в подив — що я єму з утіхою кілька разів заявляв. А тота промова єго в цілості була така: «Наша суспільність поспішилася з обходженєм мого ювілею, бо сей припадає аж 15 мая 1914 [року]. Тоді якраз мине 40 літ, коли появився мій перший літературний твір до друку. Дякую щиро шановній громаді і всім тим, що зволили піднести се ювілейне свято. Моя праця була дуже ріжнородна. Тому не легко її всю обняти і вичерпати. Тому і в промовах бесідників не все було докладно сказане; та се не вина бесідників, а сталося се просто з причини браку часу. Для зазначення історичного факту мушу заявити, що коли я виступив з радикальної партії[1], то головне через Д[окто]ра Трильовського. Не роблю єму з того закиду, бо він так робив як міг. Сей ювілейний рік

заскочив мене неприготованого, бо я надіявся стати перед нашою громадою з вільними руками, і се була би для мене найбільша радість у моїм житю[2]. Однако чи я не трачу надії на ті слова: «Я стою на деїстичнім становищи і дав сему вираз у своїм ділі «Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 у Львові 1910».

Д[окто]р Івана Франко належитъ і належатиме до наших найбільших письменників. Всякі єго заяви, всякий крок єго, поступованя будутъ в своїм чолі з великою подрібностию описовати, як то водиться зі всіма визначними людьми. Для того — гадаю, — і повисшї заяви Д[окто]ра І[вана] Франка на вічну пам'ять ствердити — тим більше, що в часі всіх тих заяв стан єго був зовсім нормальним і що неправдою є, буцім то Д[окто]р І[Ван] Франко сказав повисшї слова в потраченім стані свого Духа.

Львів 16 липня 1913 [року].

Титко Ревакович

[1] Д[окто]р Кирило Трильовський сказав на тім обході в своїй промові, Д[окто]р І.Франко покинув радикальну партію.

[2] Провидіннє Боже, і я певний, що прийде той час, коли мої руки увільняться і буду міг у дальшім своїм житю віддати нашому народови і цілій людськості більші услуги, ніж зробив доси.

Левицький Володимир Лукич

Спомини про Івана Франка

Картка з записника

З Іваном Франком познакомився я в жовтни 1875 р. у Львові, де ми яко «зрілі» прибули на університет — він з Дрогобича, а я з Бережан, — і небавки стали щирими товаришами. Не знаю, що нас притягнуло так скоро до себе, чи однаково живі і веселі вдачі, чи може спільність ідей і нахил до письменства в такім значіню, що Франко, поміщуючи ще яко гімназист свої твори в «Друзі», прийшов до Львова вже з маркою письменника, а я був пристастним любителем української, тоді ще такої вбогої літератури. Ми вступили яко члени до «Академ[ического] Кружка», хоч зовсім не були москвофілами, а хіба тілько «етимольогами» та при тім рішучими прихильниками живої народної мови, і записалися між іншим також на виклади української літератури, де вкупі з Іваном Белеєм, Михайлом Павликом, Леонідом Заклинським, Омеляном Калиновським і інш[ими] були вельми пильними слухачами цих викладів, правильно здавали кур-

сові іспити з історії рідного письменства і стояли в близших зносинах з проф[есором] Омеляном Огоновським та через те і значно під його впливами. В «Акад[емическом] Кружку ми завсігди з Франком держалися разом, відтак працювали спільно при укладі літературного збірника «Днестрянка», при видаванню двотижневика «Друг», котрий опісля по усуненню так зв[аного] «язичія» став видаватися чистою українською мовою. Між нами, студентами університету, Франко, розуміється був, передовиком, і всі ми клонили голови перед його великим талантом. Але то він з сего приводу не вбивався пиху [зверхності — *К.В.*] і був супроти нас усіх зовсім звичайний.

З природи живої вдачі, вельми дотепний і бистрий, не відказувався ні від ніякої роботи; а навіть коли в «Академ[ическом] Кружку» виставлю[вали] любителі його драматичний твір з часів князівських, приняв на себе ролю і відіграв її зовсім прилично.

Ми обидва жили в близьких взаєминах. Я заходив тоді дуже часто до него; він мешкав тоді (в 1875-1876 рр.) на першім поверсі каменицї, положеній в тім місци, де тепер міститься «Центральна кав'ярня», разом з М.Павликом і Ярославом Рошкевичем. А коли скінчився шкільний рік, ми всі разом вибиралися в околиці Долинщини, де жили родичі Рошкевича, те де Франко мав знакомих: були се Велдіжи, Долині, Вишкові, Сенечолі і ин[ші], всюди по кілька днів, а найдовше в Сенечолі у місцевого священика о[тця] Юліана Охрімовича, батька д[окто]ра Володимира Охрімовича. До нас прилучився наш товариш з «Акад[емического] Кружка» теперішній радник двора Антін Дольницький, Михайло Вагилевич (братанич Івана В[агилевича]ча, автор історичного оповідання «Домна Розанда» і ин[ші]) та ще дехто, так що ми творили поважний гурток. У о[тця] Охримовича пробули ми з тиждень. Сам господар був вельми симпатичний, товариський і балакучий, а при тім дуже розумний чоловік. Цілий день нас не відступав, а коли по вечері ми лягали спати, де нам на долівці вигідно стелено, він бувало кладеся в середині поміж нас і ми розмовляємо про всілякі наші народні справи. А ся розмова велася так, що ми говоримо, а господар всему перечить. Ми, а Франко передовсім, уживали найсильніших доказів, якими розпоряджали, щоби переконати опозиційного господаря, та се не удавалося, бо він заєдно перечив і ми замовкали. Декому з нас з того приводу аж стало досадно і ми замовкали... Та доперва коли збиралися від'їздити, господар признався нам, що він тих самих, що й ми поглядів та тільки хотів видобути з нас можливі «аргументи» щоби відтак ними послугуватися, коли зайде потреба боронити своїх пересвідчень в тій глухій

стороні, де почти не було 35 кілометрів... Ми розумієся, розпрощалися щиро з сердечним господарем.

Наступив 1877 рік, а в нім арештованя молодих «соціялістів», між ними і І.Франка. Та се вже досить звісні річи. Близше ми обидва стрічаємося знов аж у 1884 р. в Болехові, куди я одружившись 1882 р[оку] і виступивши зі суду, виїхав на посаду нотаріального кандидата. Тоді в часі нашого побуту в Болехові в рр. 1883-1886 заїздив часто до нас Франко і перебував у нас разом довший час. Бувало в день я зайнятий в бюрі, а він дома у нас замкнеся і пише... В часі обіду, підвечірку і вечорами сходимося в трійку (моя жінка, він і я), а часто ходимо на проходи по гарних околицях Болехова й обговорюємо ріжні літературні, суспільні й політичні питання. З сих часів походить його прегарна імпровізація віршем, яку він вписав до мого альбома, котру у мене читало багато людей, а котра, на жаль, в часі наїзду пропала враз із значною частию мого цінного архіву, кореспонденції і майже з цілою бібліотекою.

Живучи з нами в сердечній дружбі, не відказував він нашій просьбі потоваришити нам два рази на Свята — Різдва Хр[истового] і Великодні до мого достойного тестя о[тця] Дмитра Гузара в Завалові. Ми, знаючи вільнодумні погляди нашого товариша подорожі, побоювалися трохи, що він, завитавши на свята до «попівського» дому, може не схоче приноровитися до традиційних практив в священичій хаті. Та всякі наші побоювання оказалися зовсім неоправдані. Іван Франко оказав великий такт. Отже на саме Різдво досвіта встав, пішов до церкви, зайшов на крилос та цілу так зв[ану] «повечерниця» і Службу Божу співав з людьми, хрестився, цілував Євангеліє, клякав в приписаних місцях і т[ому] п[одібне] і взагалі поводився як примірний християнин, тямлячи завсігди, що є гостем священика, до того гостем мило вітаним і сердечно гощеним. Так поступав через всі святочні дні в часі обидвох побутів в Завалові. По богослуженю, оглянувши докладно образи в церкві і стародавні церковні книги, відтак вів про се розмову, виявляючи свої поміченя щодо часу повстаня тих образів, що до школи, яку вони наслідують, їх вартости тощо. Мій тесть не міг надякуватися нам, що ми привезли йому так милою, освіченого і культурного гостя, котрого дуже полюбив.

Коли в другій половині 80-их рр. ми перенеслися на сталий побут до Станіславова, дружні зносини між нами і Іваном Франком зовсім не уставали, а навпаки з ним часто переписувався і в часі приїзду до Львова часто його відвідував. Відплачуватися мені, він прибув в р[оці] 1895 до нас до Станіславова з своєю дружиною, був

у нас гостем, і заразом на великих вечерницях «Р[уської] Бесіди» в пам'ять Шевченка держав перед великим збором присутніх відчит відповідний народному святу.

Сі наскрізь дружні між нами взаємини були причиною, що в редагованих мною календарях «Просвіти», у «Ватрі» та в річниках «Зорі», які виходили під моєю редакцією, брав Франко участь. А навіть, коли в 1915 р[оці] союзні війська увільнили від наїзду переважну часть Галичини і для нас настала змога, що-небудь видавати рідною мовою, і тоді він вже тяжко знеможений, не відказав моїй просьбі та з сталою готовністю запоміг редаговану мною літературно-наукову частину календаря «З великого часу» на 1916 р[оку] своїми поетичними творами. Крім сего часто, хоч се приходило йому тяжко, заходив до мене та розмовляв про те, що нас обидвох боліло і до живого діймало. Пізно осінню відвідав я його в його віллі та застав при літературній праці, до якої він ще тоді спроваджував з Німеччини численні книжки, на що видавав чимало грошей. Відчитуючи дещо з своїх праць, оживився, оповідав свої пляни на будуче, що вже не зможе їх здійснити та, що вже буде так небавом — буде мусіти розпрощатися з нами...

За цілий час — взаємини між нами були дуже гарні і ніколи ніякий розлад («дісонанс») їх не закаламутить. Можу сміло сказати, що я завсігди тішився з боку великого нашого письменника не тільки щирою приязню, а й великою ласкавістю і зглядами: бо коли він супроти інших наших робітників пера був вельми строгим і дуже вимагаючим критиком, то супроти моєї скромної діяльності мав тільки слова, незаслуженого зрештою, признаня і прихильної оцінки.

3 січня 1917 р.

ПРИМІТКИ

1. Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота. Київ: Критика, 2006.
2. Діло. 1917. 6 січня.
3. Львівська національна бібліотека ім. В.Стефаника. - Рев.74. - П.III.
4. Музичка І. Іван Франко — українському народові невідомий християнин//Каменяр. 2006. №5.
5. Пашук А. Філософський світогляд Івана Франка. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007.
6. Романенчук Б. До проблеми світогляду Івана Франка//Записки Наукового товариства ім. Шевченка. Т.184. Нью-Йорк-Париж-Торонто, 1968.
7. Юрій М. Соціологія культури. Київ: Кондор, 2006.

МАРІЯ ОРКУШ

ПРОВОКАЦІЯ

Тільки ми, працівники тодішньої філії Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка в Нагуєвичах, знали, що найважливішою річчю цього музею, з якої не можна спускати ні на хвилину ока, є книга відгуків, у якій відвідувачі мали право записати свої враження від почутого та побаченого в музеї. Люди у своїх записах здебільшого щиро кланялись Франковій землі, дякували працівникам музею за те, що зберігають пам'ять про Каменяра, дехто висловлював дрібні критичні зауваження, пов'язані з обслуговуванням відвідувачів. І не більше.

Моїм обов'язком, як завідувача філіалу, було кожний день перечитувати зроблені записи і в разі виявленого чогось «ненадійного» доносити в КДБ, яке приходило до нас дуже часто і само перевіряло ці записи. На ніч книжку клали у спеціальний сейф, а зранку знову виставляли на місце в експозицію.

КДБ вимагало пильно стежити за тим, хто пише і що пише. Виходило так, що черговий науковий працівник, який вів екскурсію, чи наглядач залів повинні були кожного разу стояти над головою тих, хто пише, а також відразу читати, що написано.

Відвідувачі не були вже й такі наївні, щоб не знати про це, а тому антирадянських записів у книзі не залишали і не робили. Як пояснювали нам у КДБ, такими антирадянськими записами могли бути обурення з того, що Україна русифікована, що в селі Івана Франка люди є рабами і за копійки мусять працювати в колгоспі, а також що Радянська Україна є не те, про що мріяв Іван Франко тощо.

Та не завжди вдавалось дотриматись того, чого вимагало КДБ.

Під час святкування 110-ї річниці від народження Івана Франка в рамках Юнеско в Нагуєвичі приїхав вчитель-історик з Івано-Франківщини, прізвище якого я так і не довідалась, і серед відвідувачів, яких було на той час кожного дня тисячі, розповсюджував поза ме-

жами музею самвидавівські антирадянські видання. Органи КДБ його заарештували вже коли він поїхав з Нагуєвич. На допиті він признався, що зробив у книзі відвідувачів свій відповідний запис. Зробив він це хитро на попередніх сторінках, яких я не прочитувала, бо прочитувались завжди свіжі записи. Дивом втрималась на посаді, але з того часу я вимушена була кожен тиждень від першої до останньої сторінки прочитувати книгу. Багато записів я вивчила напам'ять. Книга вражень і досі сниться мені. Жаль, що вона пропала під час затоплення підвалів літературного комплексу 2001 року.

Коли в моїй хаті дзвонив телефон, я зі страхом підіймала слухавку, боячись чергового виклику в КДБ.

Як не стерегли книгу від антирадянських записів, але таки не встерегли. 1978 року до когось з Нагуєвич приїхав чоловік з Франції. Зрозуміло, що за ним приїхали специ з КДБ. Був це дуже пристійного вигляду чоловік, а з ним жінка. Зрозуміло, що прийшли вони й до музею і у книзі вражень зробили такий запис:

Тверда скала, тверда, Іване,
Та вірив Ти, той час настане,
Що рознесуть її на штуки.
Минуться злидні, болі й муки.
Скажи, скажи, коли Іване
Той віщий час уже настане?

Інструкції про те, що чинити, коли з'явиться такий напис, КДБ не дало, а тому я на свій розсуд вирвала цю сторінку і повезла її до тодішнього директора Львівського музею Марії Семенівні Кіх. Марія Семенівна запис прочитала, але поспішала на пленум обкому і цей листок забрала з собою, сказавши, щоб я нічого не боялась і їхала додому. Я так і вчинила.

Через декілька днів за цим листком прийшов працівник КДБ і виявив, що листка з віршем нема. Навіть процитував його, з чого я зрозуміла, що запис був провокацією і перевіркою (вже в котрий раз!) нашої пильності. Я пояснила, що вирвала листок, щоб доповісти про це директору музею Марії Семінівні, а також, що цей листок у неї. Я навіть заявила, що погано пам'ятаю, про що в цьому вірші була мова. Крім того, я пояснила, що його не переписувала, але не змогла відповісти на питання, чому я вважала, що цей вірш антирадянський...

Стояло питання про моє звільнення з роботи. Втрутилась Марія Семенівна Кіх і ситуацію врятувала. Мене не було звільнено, а я до цього часу так і не знаю, хто написав такий пророчий вірш.

Вшанування пам'яті

РОМАН ГОРАК, ІВАН ГОРАК

ПО ТЕРНОПІЛЬЩИНІ

На основі документальних свідчень уперше в Тернополі Іван Франко побував у лютому 1883 року по дорозі у Вікно, де погодився на основі тамтешнього архіву написати біографію Івана Федоровича, колишнього власника цього села та посла у Віденський парламент. Це була каторжна робота, але іншої, щоб заробити грошей на прожиття, на той час у нього не було.

Приїздив і від'їздив у Львів, щоб побувати «між людьми». Потім знову приїздив у Вікно. Їхав залізницею через Тернопіль.

Один із приїздів до Тернополя засвідчила поезія «Vivere memento», під якою стоїть дата та місце написання «Тернопіль, 14.X. 1883». Якраз їхав зі Станіславова, де бачив Йосифу Дзвонковську, оту, що в поезії «Тричі мені являлася любов» — «Явилась друга — гордая княгиня» і в Тернополі вимушений був чекати на поїзд у Підволочиська, щоб їхати у Вікно. У поета, незважаючи на осінь, буяли весняні почуття:

Весно, що за чудо ти
Твориш в моїй груди?
Чи твій поклик з мертвоти
Й серце к жизні будить?
Вчора тлів, мов Лазар, я
В горя домовині —
Що ж се за нова зоря
Мені блисла нині?
Дивний голос мя кудись
Кличе — тут-то, ген-то:
«Встань, прокинься, пробудись!
Vivere memento»

Про перебування Івана Франка в цьому чарівному селі в підніжжі гірського пасма Товтрів сьогодні майже вже ніщо не нагадує. Зни-

щено все, що можна було знищити ще в Першу світову війну. Впорядкований Іваном Франком архів згорів. Його спалила п'яна російська солдатня, яка шукала захованих скарбів. Згоріли неоцінної ваги документи нашої історії. Згоріли маєтності дідича, а він сам ледве врятувався втечею.

Каторжна праця Івана Франка в цьому архіві принесла нашій культурі цикл робіт, які стосувалися історії знесення кріпосного права в Галичині 1848 року, але якнайменше знайшла відображення в його художніх творах. Робота над біографією Івана Федоровича несподівано закінчилась. Франко не міг погодитись на вимоги роботодавця, який вимагав ідеалізувати деякі моменти в історії свого роду, зокрема діяльності батька. А принциповий Франко не міг на це погодитись і праця була припинена на половині написання біографії, яка за життя Івана Франка так і ніколи не була надрукована. Вперше вона з'явилась у першій книзі 46 тому відомого 50-томного видання творів Івана Франка під назвою «Життя Івана Федоровича і його часи». За зароблені гроші Іван Франко зміг пошити собі новий для вінчання з Ольгою Хоружинською 1886 року костюм та купити собі й дружині золоті обручки.

1963 року у Вікні поставлено письменнику пам'ятник масового паркового виробництва. 1991 року цей пам'ятник відновлений, а 2006 року перенесений біля сільради. Висота погруддя — 0,75 м, постаменту — 2 м. На сільському цвинтарі збереглись могили дідичів села Федоровичів. Це й вся пам'ять про перебування Івана Франка в цьому селі.

Немає даних про те, що в цей час Іван Франко зупинявся у когось зі знайомих у Тернополі. Був тут проїздом, але знав і чув, що діється навколо. Свідчить про це поетичний цикл сатиричних мініатюр І.Франка «Сучасна літопись», який торкається подій, що відбувалися в Тернополі та його околицях. Зокрема, у творі, датованому 19 червня 1884 року, про жорстоке придушення австрійськими властями «тернопільського бунту» міщан, які виступили проти нововведених дорожніх податків та незаконних повинностей. Про ті ж події та розправу жандармів над жителями подільського містечка Копичинці І.Франко опублікував статтю «Бунти в Тернополі і Копичинцях» у варшавській газеті «Prawda» від 24 травня 1884 року.

Добра обізнаність письменника з тернопільськими справами пояснюється тим, що Іванові Франку доводилось таки часто їздити на вимогу сина Івана Федоровича Владислава, замовника біографії батька, у Вікно. Ці поїздки, як свідчать листи В.Федоровича до Івана

Франка, опубліковані Р.Гораком в «Українському літературознавстві», випуск 68 за 2006 рік (стор.206-306).

Побував тоді ж Іван Франко в селі Завалові Бережанського району. Наприкінці квітня 1883 року І.Франко гостював у батька свого приятеля Василя Лукича (В.Левицького). Зацікавившись старовинним іконостасом, письменник того ж року публікує у «Зорі» нарис «Два образи в церкві Завалівській». У Завалові до рук І.Франка потрапив лист одного львівського монаха з реакційної єзуїтської організації «змартвихвстанців», який закликав українців підтримувати цей чернечий орден. Письменник використав лист у статті-памфлеті «Воскресеніє чи погребеніє» (1884 р.), показавши згубні наслідки політики «змартвихвстанців» для українського і польського народів.

Нема жодного меморіального знаку в Завалові. Навіть церкви старої нема. На місці колишньої стоїть нова.

У серпні 1885 року львівські студенти влаштували чергову мандрівку за маршрутом Тернопіль -Теребовля й далі на Буковину. До участі в мандрівці, в програмі якої виступи з лекціями перед населенням, було запрошено й Івана Франка, за яким тягнулась слава відомого соціаліста та небезпечного елемента.

Гості 1 серпня прибули поїздом зі Львова в Тернопіль, де на вокзалі їх вітала інтелігенція міста. І.Франко зупинився в будинку адвоката І.Зарицького на Зарудці. Тільки в 1924 році художник Ю.Панькевич, що був учасником мандрівки, згадуючи про своє знайомство з І.Франком саме на цьому вечорі, в «Українській бесіді» розповість, що письменник промовляв до присутніх про служіння творчої інтелігенції трудовому народові, її внесок у загальнолюдську культуру.

Наступного дня, в неділю, гості оглядали місто. Вечір за участю гостей і місцевих артистичних сил спочатку був заборонений тернопільським староством, але потім заборона була знята, і він відбувся у залі замкового палацу, де зібралось понад 500 осіб. На концерті виступив ансамбль Євгенії Любович, у складі якого була і юна Соломія Крушельницька з сестрами Осипою й Оленою. Чи запам'ятав цей виступ і Соломію Крушельницьку Іван Франко, невідомо. На цьому ж вечорі виступив і відомий хор священика з Денисова о. О.Вітошинського. Третього серпня мандрівники вирушили пішки по навколишніх селах.

З 27 червня до половини липня 1887 року І.Франко як кореспондент газети «Kurjer Lwowski» перебував у Тернополі на крайовій етнографічній виставці, розкинутій в основному на території пізнішого міського парку, а також у будинку міського магістрату (нині тут

міський сквер між головпоштамтом та готелем «Україна»). Виставка була справою єдиного в дотогочасній історії бургомістра Володимира Лучаківського. Виставка мала широкий розголос в Австро-Угорській імперії, її відвідав сам престолонаслідник архикнязь Рудольф. Письменник надіслав з виставки ряд кореспонденцій до Львова, а також підготував огляд виставки для петербурзької польської газети «Кгај». Цій події Іван Франко присвятив чимало своїх кореспонденцій, які друкувалися як в українській, так і польській періодиці того часу.

18 січня 1885 року в селі Прошова теперішнього Тернопільського району відбулось весілля з нагоди одруження товариша Івана Франка Осипа (Йосипа) Олеськова, сина священика зі Скваряви Нової на Львівщині, із Осипою (Йосипою) Варапучинською, прийомною дочкою священика Прошови о. Осипа (Йосипа) Варапучинського. На тому весіллі Іван Франко був дружбою зі сторони молодого. Всього раз у житті був дружбою. Більше не був нікому. Молодим Іван Франко присвятив одне з найкращих своїх оповідань «Місія», яке вперше було опубліковане в літературно-науковому збірнику «Ватра», що вийшов у Стрию 1887 року, а опісля було включене до збірки «Місія. Чума. Казки і сатири», що вийшла у Львові 1906 року.

Про стосунки Йосипа Олеськова та його дружини з Іваном Франком, а також їхнє листування йде мова в есеї Романа Горака «Товариш юності Йосип Олеськів», опублікованому в №4 «Наукового вісника музею Івана Франка у Львові», а також у монографії Романа Горака «Іван Франко та Жовківщина», що вийшла у видавництві «Логос» (м. Львів) 2004 року.

В Прошовій збереглась плебанія, де жили Варапучинські та де був Іван Франко, збереглись церква, де дружбив, та могили батьків Йосипи.

Третього серпня 1885 року приймала Прошова не тільки Івана Франка, але й гостей-мандрівників, що були з ним: К.Устияновича, М.Івасюка, Ю.Панькевича, а також київських гостей Катерину Мельникову, що стала дружиною Володимира Антоновича, та Олену Доброграєву, про яку можна дізнатись з дослідження Романа Горака «Листи Олени Доброграєвої до Івана Франка», опублікованому в №5 «Наукового вісника музею Івана Франка у Львові». Про перебування Івана Франка в цьому селі сьогодні засвідчує пам'ятник письменнику, відкритий 1989 року і про державне зберігання якого досі не прийнято рішення.

На час згаданої мандрівки припадає і перебування Івана Франка

в містечку Микулинці. Жителі містечка хотіли за звичаєм привітати гостей хлібом-сіллю, але тут же з'явилося сім жандармів з Тернополя на чолі з комісаром, який заборонив будь-які урочистості. Поліція заборонила Франкові читати доповідь «Як почалася і як скінчилася панщина на Галицькій Русі». Організувати концерт власті теж не дозволили. Тільки й пам'яті про цю подію, що на картині місцевого художника М.Гончарука «Іван Франко в Микулинцях» (1956 р.), яка зберігається у Тернопільському обласному краєзнавчому музеї.

З Микулинців учасники мандрівки пішли в село Конопківку, де зупинились у приміщенні водолікарні, власниця якої І.Рибачик (І.Рибачук) гостинно їх прийняла. Однак і тут виступ І.Франка та літературно-музичний вечір були заборонені. Дана подія не знайшла свого відображення ні в пам'ятнику І.Франку, ні в меморіальній дошці.

З різними пригодами Іван Франко з мандрівниками добрався до містечка Теребовлі, батьківщини народного героя Северина Наливайка. Там учасники мандрівки оглянули місто, ратушу, старовинний замок і, переслідувані на кожному кроці поліцією, вимушені були 5 серпня покинути Поділля.

1999 року в Теребовлі відкритий пам'ятник І.Франку (скульптор — В.Одрехівський, архітектор — М.Ковальчук. Погруддя — бетон, постамент — червоний теребовлянський пісковик. Висота постаменту — 3 м, погруддя — 0, 75м). Пам'ятник встановлений на вулиці князя Василька біля міської бібліотеки. Наказом Тернопільської обласної комунальної інспекції охорони пам'яток історії та культури №8 від 30.11.2004 року об'єкт взято під державну охорону.

У селі Яблунів, що праворуч від шосейної дороги Теребовля-Копичинці, в старому парку над ставком стоїть будинок, який колись належав графу Р.Чарторийському і в якому в радянський час відкрився дитячий санаторій. Тут побував Іван Франко, який разом з дідичем с. Вікна Владиславом Федоровичем 22-23 листопада 1884 року наніс візит графові, про що письменник оповів у статті «Роман Чарторийський Калінка», опублікованій у №№26, 27 від 1 та 15 липня 1887 року в польській петербурзькій газеті «Kraj». В пам'ять про перебування письменника у цьому селі поблизу будинку графа 1992 року встановлено бетонне погруддя Івана Франка. Наказом Тернопільського облвиконкому №147 від 22.03.1971 року цей пам'ятник взято під державний нагляд.

У Підволочиську письменник зупинявся в 1883-1884 роках, коли добирався в село Вікно. Під поезією «Похорони», перекладом з

Г.Гейне, що вперше була опублікована в журналі «Зоря» №22 за 1883 рік, є авторська помітка про те, що написано її 14 жовтня 1883 року в Підволочиську. Був тут І.Франко з Лесем Мартовичем і в травні 1898 року на передвиборних зборах. Тепер у Підволочиську на вулиці Богдана Хмельницького стоїть пам'ятник І.Франку, споруджений 1960 року. Висота погруддя — 1 м, постаменту — 1,5 м. Рішенням Тернопільського облвиконкому №147 від 22.03.1971 р. пам'ятник взято під державну охорону. На спортклубі, що на теперішній вулиці Д. Галицького, 2 в Підволочиську, де на селянському віче виступав Іван Франко, встановлена меморіальна дошка, яка наказом Тернопільської обласної інспекції охорони пам'яток історії та культури №2 від 10.02.2005 року взята під державну охорону.

Цими подіями і завершується перша частина перебування Івана Франка на Тернопільщині, яке сьогодні відтворено в пам'ятниках.

У ті дні Іван Франко навіть не міг собі уявити, якою фатальною для нього стане станція Глубочок Великий, яку проїздив кожного разу, коли їхав у Тернопіль. Тут знайде свій вічний спочинок його наймолодший син Петро, який в перші дні німецько-радянської війни буде насильно як радянський діяч і депутат Верховної ради УРСР вивезений в тил. Тут в Глубочку Великому він потрапить під бомбардування німецької авіації і при спробі втекти разом з Кирилом Студинським буде скошений автоматною чергою радянського конвоїра. Був закопаний в якійсь з ям від авіаційних бомб...

Друга частина перебування Івана Франка на Поділлі стосується передвиборчої кампанії в так званому четвертому виборчому окрузі, який охоплював Тернопільский, Збаразький та Скалатський повіти по виборах посла (депутата) у Віденський парламент. Зовсім недавно в цьому виборчому окрузі на чергових виборах перемогу здобув над іншими кандидатами граф Пінінський, який був родом з Грималова, що по дорозі з Тернополя до Вікна, а далі до Сатанова, що вже по той бік Збруча. 30 березня 1898 року цісар Австро-Угорської імперії прийняв відставку Намісника Галичини графа Сангушка і на його місце назначив графа Пінінського, в результаті чого й вийшло розпорядження про вибори у цьому виборчому окрузі замість вибулого посла. Повідомлення про цю подію з'явилось 30 квітня і вже в наступні дні стали відомі кандидати на цю вакантну посаду. Найперше кандидатом на цей пост став отець Олександр Мерунович з села Березовиці Великі, що в Збаразькому повіті, в якому він з 1893 до 1917 року був парохом. Він був 1859 року народження та 1884 року був висвячений. Починав свою діяльність

в селі Петриків під Тернополем, де дуже швидко став парохом і в 1893 році прибув на парохію в Березовицю Велику. 1917року покинув парохію і був у таборі переміщених осіб у Гмінді. Після повернення з Австрії став парохом у селі Кип'ячка, де й помер 29.12.1929 року. Саме він зробив все можливе й неможливе, аби з цього виборчого округу не був обраний послом Іван Франко. Методи боротьби отця не належать до тих, які важко піддаються поясненню з огляду на його духовний стан. Саме він розпускав чутки, що Іван Франко прикидається українцем, насправді є жидом на прізвище Ян Френкель, а тому інтереси руського селянина у разі вибору його до парламенту не буде захищати.

Окрім того, ще до реєстрації кандидатури Івана Франка кандидатами по цьому виборчому окрузі були зареєстровані, крім о. Мериновича, Тадей Федорович з села Клебанівки, який був двоюрідним братом Владислава Федоровича, власника Вікна. На вибори з цього ж округу претендував від народовців і В'ячеслав Будзиновський, а також Пляцид Дзівінський, ректор Львівської політехніки.

Ще раніше радикали цього виборчого округу вирішили виставити кандидатуру Івана Франка на вибори у 1897 році, тобто на вибори, коли з цього виборчого округу переможцем вийшов граф Пінінський, але головний заряд радикальної партії вирішив виставити кандидатуру Франка по третьому виборчому округу, куди входили Перемишль, Мостиська, Рудки, Самбір, Дрогобич. Балотувався Іван Франко й по п'ятій курії, але в обох випадках вибори програв. Ще не знаючи, яке рішення щодо балотування його кандидатури прийме заряд радикальної партії, Іван Франко 2 лютого 1897 року прибув у Тернопіль на селянське віче, на якому виступив з промовою. Тоді ж він натрапив на рукописні спогади одного польського шляхтича, датовані 1845 роком, про знущання над селянами. Ці спогади письменник використав у сьомому розділі поеми «Панські жарти». На ті спогади Іван Франко посилається у «Передмові» до четвертого видання поеми, що вийшла 1911 року: «Значно пізніше, — писав він у тій передмові, — в часі радикальної агітації, здається, в р. 1897, я одержав у Тернополі від адвоката і бувшого судді д(октора) Гриневецького рукописні спомини одного польського шляхтича про одного польського пана в Галичині, що позволив собі ще в р. 1845 на дуже доткливий жарт із руським інтелігентним селянином та з німецьким урядником. Сі спомини будуть опубліковані при нагоді з відповідним апаратом і послужать одним із многих доказів, що моє поетичне оповідання не так дуже фантастичне та тенденційне, як се декому здавалося».

Ще до передвиборчої кампанії на Тернопільщині Іван Франко, коли вирішувалось питання про затвердження його габілітації у Міністерстві освіти та віросповідання, тобто чи стане він працювати у Львівському університеті, разом з сім'єю знайшов влітку 1895 року захисток у селі Циганах, перейменованих в радянський час на село Рудка Борщівського району, куди його разом із сім'єю запросив священик Омелян Глібовицький, рідний брат матері Богдана Лепкого Домни Глібовицької. Спочатку в липні прибула дружина І.Франка з дітьми, а пізніше, 1 серпня, приїхав і сам Іван Франко. Очікував тут стосовно своєї габілітації у Львівському університеті. Франки прожили в селі до середини серпня. За цей час Іван Франко їздив у Відень у вище згаданій справі, а також з делегацією українців на етнографічну виставку у Прагу. Решта часу провів з родиною. Ходив досвітками у ліс збирати гриби, любив ловити рибу, співав у церкві разом з дяком на церковних відправах, чим дуже гордилась дружина. Редагував черговий номер журналу «Житє і слово», в якому помістив фольклорні записи Д.Глібовицької та слухав у її виконанні на фортепіано українські народні пісні. Дарія Глібовицька і придбала дітям Франка вишивані киптарики, в яких вони і сфотографовані на відомій фотографії. Стосункам Глібовицьких з Іваном Франком присвячені дослідження Романа Горака «Листи Омеляна Глібовицького до Івана Франка та «Листи Дарії Глібовицької до Ольги Франко», опубліковані у №3 «Наукового вісника музею Івана Франка у Львові».

1992 року в селі встановлено пам'ятник Іванові Франку роботи скульпторів Тернопільських художньо-виробничих майстерень. Наказом Тернопільської обласної інспекції охорони пам'яток історії та культури №2 від 2.10.2005 року цей об'єкт взято під державний захист. На колишній плебанії встановлена меморіальна дошка, яка стосується всіх, хто тут бував в гостях у о. О.Глібовицького, але ще не взята під державну охорону.

У травні 1898 року селяни висунули кандидатуру І.Франка на додаткових виборах до австрійського парламенту по виборчому округу Тернопіль-Збараж-Скалат. По цілому краю розпочалась агітація за кандидатуру Івана Франка. Відомо, що зустрічам Івана Франка з виборцями всіляко перешкоджала поліція. І все ж Іван Франко знаходив спосіб разом зі своїми довіреними особами зустрічатись з виборцями. 16 травня він прибув разом з Лесем Мартовичем до Тернополя, де їх зустріли А.Шмигельський, П.Думка та інші діячі радикального руху на Поділлі. На другий день, одразу після віча, в залі військових бараків відкрилися передвиборні збори. У своєму вис-

тупі І.Франко запевнив: буде він депутатом чи ні — все одно й надалі докладатиме всіх сил для захисту прав рідного народу, не піде на змову з ворогами трудового селянства.

Відтак відбулось віче у селі Тарасівка Збаразького повіту, про що повідомив «Громадський голос» від 20 травня 1898 року. «Віче в Тарасівці, — збаразького пов., — писав він, — хоч відбулося в робочий день і ще до того в слоту, стягло коло 300 селян головно із збаразького повіту, але були також учасники з тернопільського і з скалатського повітів. Віче отворив тов. Яцко Остапчук, по тім д-р Іван Франко виголосив промову про панщину, її скасування і її наслідки, взиваючи селян, щоби всіми силами поборювали ті рештки панщизняного ладу, які лишилися ще досі, а чей хоч за сто літ по знесенню панщини будемо могли справляти празник повної громадської свободи і рівності, до котрої нам ще нині далеко. По нім промовляли ще в тій справі численні селяни, головно Ант. Грицуняк, Шмигельський і інші. Вичерпавши розмову про панщину замкнено віче. Комісар віддалився, завід омивши учасників, що власне розписані з сего округу вибори до ради державної, через що нарада над виборами посла відбулася без його участі. По короткій перерві приступлено до наради. Тов. Шмигельський обширно референував про теперішнє політичне положення, про нужду і голод серед селянства, про заходи різних партій, а особливо клерикалів, ворожих народному поступові, а підносив з одушевленням заходи партії соціал-демократичної для добра робітного народу. Тридцять літ досі ми давали себе заступати то панам, то попам, тридцять літ накидувано нам заступників против нашої волі, зразу ковбасами та п'ятками, а останнього разу вже багнетами, розбоєм та краденням голосів. Нас доведено до нужди, до жебрацької торби, але про те ми провиділи, ми зрозуміли своє положення і тепер не дамо себе ані дурити ані застрашати. Ми не зломилися досі і не зламаємося й далі.

В тім дусі промовляли й інші бесідники, особливо знаменитий Грицуняк одушевляв зібраних своїми притчами, критикуючи остро поступування духовенства з селянами. «Перед 30 роками, — говорив він, — я не видав у своїй хаті паперу, хіба тільки, що жінка з перцем принесла. А нині до мене приходять листи, газети і я хоч неписьменний, слухаю, як читають мої діти і радуюся. Але чи маю за то дякувати нашим отцям духовним? Ні! Вони як перед 30 роками обходилися з селянином, так само обходяться й тепер, а на мене мій парох ще недавно кричав: «Люди, клякайте, моліться за нього, аби його Бог уздоровив, бо він з розуму зсунувся!»

В кінці поставлено кандидатуру д-ра Івана Франка. Сей заявив, що нерадо приймає ту кандидатуру не тільки для того, що не рад би накликати своєю особою такі нещастя і переслідування, які були при попередніх виборах, але також для того, бо боїться, чи в теперішніх тяжких політичних відносинах нашої держави буде мав досить сили, вмілості і відваги, щоби виступити так, як би сего потрібно для інтересів нашого народу. Докладної програми своєї праці, коли би був вибраний на посла, тов. Франко не розвивав, заявляючи тільки те одно, що чує себе хлопським сином, уважає селянство головною основою нашого народу і бажає віддати всю силу і працю для піднесення того селянства. Зібрані прийняли ту заяву з запалом і постановили підпирати кандидатуру д-ра Франка».

На цьому віче Іван Франко ще раз зустрівся з Антоном Грицуняком, з яким познайомився раніше, коли його кандидатуру хотіли зареєструвати по цьому ж виборчому округу, коли був обраний граф Пініський.

Був Антін Грицуняк з села Чернихівці, що недалеко від Тернополя, по дорозі на Збараж. З уст його І. Франко записав кілька сатиричних оповідань: «Притча про графа Баденього», «Розбійник і піп» та дрібніші оповідання. Записав від нього і легенду «Чоловіка не наситиш». А. Грицуняк був у селі війтом. На смерть свого приятеля І.Франко відгукнувся некрологом «Антін Грицуняк», який був опублікований в газеті « Свобода» від 5 квітня 1900 року.

Був Антін Грицуняк 1820 року народження. Так твердять довідники та франкознавча література. На жаль, метричні книги села Чернихівці не збереглись, і сказати, чи ця дата правильна, важко. «Дня 1 квітня с(ього) р(оку) в селі Чернихівцях Збаразького пов(іту), — писав у некролозі Іван Франко, — при великім здвизі народу поховано чоловіка, яким наше селянство справедливо може гордитися. Поховано Антона Грицуняка, знаного не тільки в Збаразькім, але також у Тернопільськім повіті як незрівнянного народного бесідника, як гарячого борця за мужицькі права, за мужицьку гідність і справедливість. Та що я говорю. Ім'я Антона Грицуняка знане було по всім руськім краю, та й не тільки по руськім. Можна сказати сміло — його ім'я облетіло цілий світ, лунало на багатьох мовах, дійшло там, де перед тим, може, й не доходила ніяка відомість про існування руського народу. Сталося се завдяки його прекрасному оповіданню про «Свинську конституцію». Чувши се оповідання на вічі у Збаражі, я списав його, переклав на німецьку мову і подав до віденської газети «Die Zeit». Надруковане там, воно так

сподобалося, таким ярким і правдивим світлом освітило нещасливу долю нашого народу, що його зараз же передрукували відтам кілька німецьких газет у Чехії, Моравії і в Німеччині. Його перекладено на мови: польську, чеську, хорватську, литовську, французьку і англійську, а видрукуване по-руськи в «Хліборобі», воно було передруковане в американській «Свободі». Можна сказати сміло, що ще ніякий руський твір в такім короткім часі не облетів такого широкого світу, як Грицунякове оповідання, не здобув такого розголосу і такої прихильності для руського селянина і співчуття до його недолі. Жодна вічева промова, хоч би яка остра, не пошкодила стільки ворогам нашої селянської долі, як ота Грицунякова повістка.

Про життя Грицуняка я не багато вмію сказати. Був се простий, неписьменний чоловік, досить заможний господар, але найбільшим його маєтком був той дар, який йому вложила в серце сама природа, його гаряче почуття справедливості, його живе, сильне, остре, як бритва, слово, його ясний практичний розум. Із його власних оповідань знаю, що він, бувши ще молодим чоловіком, три рази був вибираний громадою на начальника громади: два рази він викрутився від тої гідності, третій раз мусив її приняти. А викручувався від неї тому, бо громада Чернихівців тоді, зараз по скасуванні панщини, була в страшеннім неладі, було в ній багато злодіїв, що доти господарювали собі безкарно, було страшенне п'янство і занедбання на кождім кроці. Ставши війтом, Грицуняк зумів побороти се лихо, викоренив злодійство і дав почин до заведення ліпших порядків у громаді. Уже в старшім віці він належав до тих, що перші відгукнулися на заклик львівських патріотів, коли ті розпочали політичну роботу в народнім дусі. Він поспішив у 1880 році на перше руське віче до Львова і тут своєю коротенькою, але ядерною промовою здобув собі перші оплески зібраних. Пізніше, коли в Збаразькім повіті почався селянський радикальний рух, Грицуняк, старий і слабовитий тілом, але молодий і гарячий духом, пристав до нього всім серцем, не жалував труду і заходу при агітації, бував майже на кождім вічі, на кождім зібранні, яке тільки відбувалося чи то в його повіті, чи в Тернополі. Два рази приїжджав також на з'їзди радикальної партії до Львова, але, втомлений і недужий, не міг тут виголосити ані одної з тих блискучих промов, якими так поривав своїх слухачів на зборах у Збаражі або в Тернополі.

Грицуняк був чоловік глибоко релігійний, релігійний в тім високім значенні, як се розумів Христос, коли говорив: «Ищите царствия божия, вся же прочая приложатся вам» і додавав: «Царствіє божіє

у вас». Оте шукання вищої правди і справедливості, те змагання до згідності діл з почуттями і поглядами, те посвячення власних вигод, власного спокою, власного здоров'я для добра і підношення інших, та гаряча любов до людей, — се були головні прикмети його душі. От тим-то й не диво, що такі духовні, як теперішній парох Черниховець о. Курдидик, уважали його своїм тяжким ворогом. Справді Грицуняк для таких людей не знав пощади, бичував прилюдно своїм живим словом їх сумлінність, їх деморалізаційну роботу серед народу.

Такі духовні — то грабарі поваги нашого священства. Грицуняк, як сказано, чоловік глибоко релігійний, не був ворогом віри ані ворогом добрих священиків, — се переконання я виніс, розмовляючи з ним і не раз гостювавши в його хаті.

На його похороні був присутній посол Остапчук, а від львівських знайомих небіжчика наспіли телеграми з заявою співчуття.

Нехай же живе твоя пам'ять серед українського народу, дорогий товаришу, чесна, гаряча душе, невтомний поборнику мужицької кривди, щирий робітнику при будові кращої будущини нашого народу».

Син, згаданого у некролозі посла Дмитра Остапчука (1844-1907) Яків (1873-1961), який опісля також був послом у Віденський парламент, залишив цікаві спогади про Антона Грицуняка та його дружбу з Іваном Франком. Ці спогади вперше були опубліковані у збірнику «Іван Франко», виданого у Києві-Харкові «Книгоспілкою» 1926 року. «Франка, — писав у цих спогадах Я.Остапчук, — попросили ми до себе на віче 15 жовтня 1896 р. Ми не оголошували публічно його приїзду, бо знали: як влада почує, що Франко приїде до Збаража, то цього буде досить, щоб нам віче заборонили.

На це віче ми мобілізували не тільки все, що мали в своєму повіті, але й закликали відозвами та іменними листами із звісткою про приїзд Івана Франка також активніші села Тернопільщини і Скалатщини. Люди з'їздилися із усіх усюдів, як на якусь небувалу врочистість. Приїхали тут наші радикали-ветерани аж з Купчинців, Довжанців і Керовців. По Франка вислали коні селяни з Чернихівців. Він приїхав досить вчасно, коло 10-ї години перед полуднем, саме як ми звикли були починати віча. Оточений юрбою товаришів, радих та ущасливлених приїздом дорогого гостя, Франко оглядав місто, придивлявся до положення Збаразького замку, славетного облогою Хмельницького 1648 р.

Люди, що вже наслухалися від нас про Франка та його працю, роєм ходили, щоб як-небудь доступитися до нього, аби потиснути йому руку або бодай побачити його, почути його голос.

А непричетні до нашого руху або й нам неприхильні дивилися збоку заздрісно та примовляли:

— Бачиш, — кажуть, — радикали привезли собі свого рабина та самі не знають, що мають з ним почати...

Почалося віче. По коротких формальностях, по виборах президії, забрав слово Франко. Громи оплесків привітав його появу. Говорив до порядку денного: про близькі вибори до парламенту, пояснював, що таке конституція і яку роль в конституційнім ладі відіграє представництво в парламенті. Говорив легко, просто, без жодної напруги. Кожна думка, кожне слово були в нього ясні та зрозумілі. Прикладами та вдалими дотепами немов підмащував і тим робив ніби легшою до зрозуміння свою промову. Не говорив довго, але, здається, вичерпав геть усе, що на ту тему можна було сказати на народнім вічі, де поруч цього питання мусили бути обговорені ще й інші, не менш важливі справи. Скінчив, і знов оплески, немов подяка за щирий труд нинішнього дня і за всі труди життя, що досі поклав найбільший Каменяр українського народу для його визволення.

— Чи хоче ще хто що сказати в цій справі? — питав голова.

— Прошу коротке слово.

До столу пропхався старий, худенький дідусь з довгим волоссям, коротко підстриженим над високим зморщеним чолом.

— Браття-товариші, — гомонів дзвінкий голос промовця, — хоч, правда, чоловік я неписьменний, та я не звик ніколи говорити із пам'яті, коли мене отак, як нині, слухає багацько людей. Мушу мати перед собою письмо і говорити за допомогою письма, щоб, звичайно, чого-небудь не забути, якого слова не проковтнути. Тут говорив нам щойно Іван Франко про конституцію. Про це право, котре вибрали собі люди. А те, що чоловік собі зарадить або люди собі виборюють, — мало б їм послужити на пожиток. Воно й певно, що де люди розумні і знають світовий лад, то там конституція для них добро і спасіння, а де мир грішний, такий, як у нас, там конституція стоїть собі на папері, а людям з неї тільки хісна, як з торішнього снігу. А я вам покажу, що у нас, правду сказавши, конституції люди зовсім не мають.

І ось тепер розгорнув Грицуняк газету, яку йому хтось подав до рук, і він почав з неї ніби щось читати.

— Віз мужик свиню на торг. Як звичайно робиться в такім разі, пов'язав їй ноги, потім поприв'язував спереду і ззаду до воза, щоб потім на торговиці одв'язати і повести на своє місце. Але при в'їзді до міста, де платиться торгове, два сторожі міські, почувши крик свині,

приступили до воза, накинулися на мужика з лайкою, що він мучить тварину, та, погрожуючи карою за таке збиткування над божим створінням, перерізали гострим ножем мотуззя і звільнили свиню, яка мерщій, тільки-но дочула себе вільною, схопилась на ноги і, зробивши один скок через полудрабок, опинилася на волі та давай утікати поміж вози і юрб" людей. На превелику силу пощастило йому приступити до свині та піймати її за вуха і за допомогою інших покласти її назад на віз. Тепер, замість в'язати, бо він уже знає, що так невільно, дав жінці віжки до рук, а сам з усієї сили держав свиню, щоб не втекла. Їдучи отак у місто, мужик побачив здалека, як жандарми гнали перед себе дві пари людей, зв'язаних по двоє. «Чекай, — подумав собі мужик, — ви не знаєте, катюги, що вас там чекає за те, що отак бідних людей мучите. Мені лиш за свиню, та й то ледве вдалося втекти з рук тих панів з гострим ножем на рогачці, а за людей буде вам не те, почекай!» Але дивиться мужик, придивляється, чекаючи, що далі буде. От уже той супровід зрівнявся з рогачкою, а стражники гарненько вклонилися жандармам — і ані слова.

От подумав я собі: то коли так, то і яка ж у нас конституція?

— Свинська конституція! — голосно загуділа кілька-соттолова громада, а одночасно гамір, сміх, регіт і буря оплесків вкрили цю всім до розуму і серця припаду промову.

Я дивився на Франка протягом цієї промови. Він як узяв Грицуняка на око від першого слова та ані на мить не змигнув з нього свого зору. Усміхався, прижмурював очі, відхилював уста, радів, сміявся...

Як Грицуняк скінчив і треба було довго чекати, поки люди вийдуть із захоплення та заспокояться, Франко звернувся до найближчих сусідів. «І чого тільки, — каже, — в тім народі не здибаєш? І чи був би в силі хто-небудь зладити вдатнішу сатиру на австрійську конституцію, як ця простенька притча вашого Грицуняка?»

До пізнього вечора просидів Франко серед селян Збаражчини, весело розмовляючи при скромній перекусці та при склянці пива. Старого Грицуняка він не відпустив і на хвилю від себе. Старий весь час згадував щось нове та радий був, що трапив на такого уважного слухача, який присвятив того дня всю гостроту своєї пам'яті, щоб понести в широкий світ на вічну пам'ятку все, що досі цей неписьменний дідусь приказував на святих та різних оказіях людям, не те що байдужим, а все ж таки таким, що не знали ціни цій високорозвиненій поетичній душі.

За яких два тижні після збаразького віча вийшла «Свинська конституція» окремою брошуркою. Всі, хто був на тім вічі і чув

оповідання Грицуняка, не могли тепер надивуватися з надзвичайної пам'яті Франка до того оповідання, щоб після списати його слово в слово так, як воно було переказане».

Від Чернихівців до Збаража всього сім кілометрів, село з боку шосе, що з Тернополя веде до Збаража, через нього тече річка Гнізна, а своїм заріччям торкається до полів, що належать Старому Збаражу.

Дідичем села був не хто-небудь, а добрий знайомий Івана Франка, дідич села Вікна, голова «Просвіти» у Львові Володислав Федорович...

При вході до села з боку шосе стоїть висока висипана могила борцям за волю України, верх якої вінчає кам'яний хрест, до котрого ведуть високі сходи. У підніжжі могили на кам'яних скрижалях викарбувані прізвища тих, хто віддав своє життя на вівтар волі України, а також повідомлення, що та могила реставрована 2006 року стараннями місцевих патріотів.

Трохи далі — дім «Просвіти», на якому свого часу було відкрито меморіальну таблицю із барельєфним зображенням Івана Франка. На ній напис: «У селі Чернихівці Іван Франко побував в 1897, 1898, 1900 роках у Антона Грицуняка — активного борця за народні інтереси».

На жаль, немає жодного документального підтвердження про перебування в Чернихівцях Івана Франка. Не був Іван Франко і на похоронах Антона Грицуняка...

Трохи далі «Просвіти» до дорозі до сільської ради стоїть відновлений пам'ятник на честь знесення кріпосного права 1848 року. В радянський час 1951 року, як свідчить напис на пам'ятнику, його зруйнували. У 1990 році на місці давнього хреста поставили новий. Тепер його обсадили деревиною та обнесли огорожею. Збоку — залишки зруйнованого пам'ятника.

У тій частині села, що називається Ковалівщиною, ще не так давно під стріхою стояла хата Антона Грицуняка, на місці якої тепер стоїть нова. Тепер тут господарює праправнучка Антона Грицуняка Любов Кумчик. Заробила грошей в Італії, де була дев'ять років, і поруч прапрадівської хати вибудувала багатоповерховий палац.

Колись сюди, на обійстя автора «Свинської конституції» на кожне свято радянської конституції приїздила делегація, обдаровували хату різними подарунками, а найчастіше з поля привозили для худоби декілька машинних причепів бурякової гички. Тепер ніхто не приїздить. Дарунків і бурякової гички ніхто не привозить...

Забули люди дорогу до могили Антона Грицуняка, в густих заростях акації та бур'яну на цвинтарі біля церкви Святої Трійці.

Довідники стверджують, що церква була збудована 1778 року.

Цю могилу знайшли, сфотографували і навели порядок біля неї працівники Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка під час спеціальної експедиції 13-14 липня 2009 року.

Хрест на могилі Антона Грицуняка розбитий. Під ним на кам'яному постаменті напис, видовбаний в камені: «Антін Грицуняк. Л[іт] 70. 12/3 1900». Згідно цього напису мав би бути Антон Грицуняк 1830 року народження. Пам'ятник на могилі Антона Грицуняка був споруджений, очевидно, пізніше, коли багато чого забулось, а тому й були допущені помилки у написі.

У фондах Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка збереглась єдина світлина Антона Грицуняка. Виявилось, що вона унікальна, бо її нема в жодному архіві чи музеї.

Місяців через два по згаданому вічу були розписані вибори до Віденського парламенту. Керівництво радикальної партії вирішило поставити кандидатуру Івана Франка не на Збаразький повіт, а на округ Перемишль-Добромиль-Мостиська. Замість нього на Збаражчині було виставлено кандидатуру товариша Василя Стефаника Сафата Шмігера, який програв вибори графу Пінінському. Невдовзі граф Пініський волею цісаря монархії став намісником Галичини і склав свій посольський мандат. На його місце в червні 1898 року волею того цісаря і вирішено було провести додаткові вибори. На цей раз на Збаражчині вирішили поставити кандидатуру Івана Франка. Розпочалась нова передвиборча кампанія.

Про віче у Тарасівці залишилося чимало спогадів, які дають можливість відчути ту специфічну передвиборчу атмосферу, яку неможливо вичитати між скупими рядками преси. Автором цих спогадів є селянин Антін Іванчук (1887-1966), а записав їх і опублікував у книзі «Спогади про Івана Франка», що вийшла у видавництві «Дніпро» 1972 року, місцевий краєзнавець П.Медведик. «У селі Тарасівці, що недалеко Збаража, — оповідав А.Іванчук, — жив заможний дяк Дмитро Остапчук. Він мав двох синів — Левка та Яцька. Перший з них успадкував у батька господарство, а другий — Яцько — навчався у Тернопільській та Львівській гімназіях. Ще юнаком він захопився політичною боротьбою і став згодом палким учасником радикального руху. З 4-го класу він навчався у Львівській гімназії, де й познайомився з Михайлом Павликом, Іваном Франком, Лесем Мартовичем. За дорученням Івана Франка Яcько Остапчук їздив у села Збаразького і Тернопільського повітів, де проводив широку політичну роботу по згуртуванню селян-радикалів, зокре-

ма напередодні виборів до австрійського парламенту чи до галицького крайового сейму...

Малим хлопцем я пас худобу у Дмитра Остапчука і мав змогу скоро пізнати середовище політичного життя радикалів свого села. Пригадую, було мені 12-14 років, коли в наше село Тарасівку приїхав Іван Франко. Це був час, коли в Галичині котилася хвиля протестів після неврожайних років. Тоді ж у Львівському університеті за революційну діяльність звільнили близько 40 студентів. Значна частина звільнених студентів, зокрема ті, що проживали на Тернопільщині (з Нового Села, Збаража, Добромірки, Кошляків), зібрались на свою нараду у Тарасівці. Сюди прибули також місцеві селяни, молодь.

Пригадую, як сьогодні: у стодолі Остапчука я наводив порядок для майбутніх «гостей», що сходились з сусідніх сіл. Тоді я вперше побачив Івана Франка і слухав його виступ перед студентами. На зборах спочатку виступив Яcько Остапчук, після нього інші студенти, а тоді слово взяв Франко. Свою розмову він пересипав дорогоцінними діамантами — уривками поезій, народними прислів'ями. Він розповідав про народні страждання, наводячи факти з життя галицького селянства різних околиць краю. Письменник говорив з гнівом, але повільно. Проте зміст його виступу та інших промовців я, звичайно, за давністю літ втопив у своїй пам'яті»

Активними діячами радикального руху на Збаражчині були Андрій Марценюк з Добромірки, студент Сафат Шмігер з Розношинців, університетський товариш Василя Стефаника, селянин Андрій Шмигельський із Залуччя та Яцько Остапчук.

У Тарасівці великі маєтки належали графу Лементовському. Його землею розпоряджався орендар Фраєнберг, що був жорстокою людиною. «Серед моїх односельчан, — оповідав Антін Іванчук, — були і безземельні селяни, які батрачили у панському дворі. Щоб одержати більше прибутків, орендар вимагав від них працювати з ранку до пізнього вечора, платячи їм по 70 крейцерів на день. Така низька плата часто викликала незадоволення серед наймитів та сільської бідноти».

Не обминув Франко Тарасівку й під час селянських страйків 1902 року. Приїхав перед жнивами. «Пам'ятаю добре, — згадував А.Іванчук, — була субота, я пригнав з пасовиська Остапчукові корови. Зайшов у хату і побачив вдруге Івана Франка. Письменник розмовляв з Дмитром і Яцьком Остапчуками та ще з невідомими мені селянами з Базаринців та Добромірки. Вечором того ж дня Франко у товаристві Яцька Остапчука пішов на панський фільварок до двірських наймитів». Страйк у Тарасівці тривав два дні і закінчився перемогою селян.

Про перебування Івана Франка в Тарасівці залишилось чимало спогадів, зібраних місцевими журналістами 1940 року, які друкувались в районних газетах, а відтак потрапили на сторінки книжки «Іван Франко у спогадах сучасників», яка вийшла у Львівському книжково-журнальному видавництві 1956 року.

Про «цінність» тих спогадів свідчить хоч би наступний уривок із виступу Івана Франка на вічі: «Але пам'ятайте, — говорив Іван Франко, — що прийде такий день, коли народ сам відкриє сковані залізом двері темниць і випустить звідти правду. Тоді навіки пропадуть кривда і ті, які народили її, — пани!»

Лука Іщук, селянин з села Добромірки, від котрого було записано чимало спогадів, які публікувались у різних виданнях, твердив навіть, що в час виборчої кампанії Іван Франко здибався із своїм університетським товаришем О.Заячківським, котрий запросив його до себе в гості, але революціонер-демократ Іван Франко гордо відповів : «З тобою наші дороги розійшлись». Мова йде про Олексія Заячківського, який був 1851 року народження, а в Збаражі був парохом з 1897 року там же помер 22.11.1926 року. Похований на Збаразькому цвинтарі.

Проходив як свідок на так званому першому соціалістичному процесі Івана Франка у 1877-1878 роках. Вів себе достойно і йому загрожувало виключення з Львівської духовної семінарії. Був завжди у приязних стосунках з Іваном Франком. Ніколи не обминав Іван Франко його хату, коли приїздив у Збараж. Ця хата збереглась. На ній нема жодної меморіальної таблиці. Могила о. Олексія Заячківського, на жаль, у бур'янах.

Від Мирослави Ковбуз, професора Львівського університету, батько якої Олексій Ковбуз був директором Коломийської гімназії з українською навчальною мовою і приятелював з родиною о. Заячківського, Львівський літературно-меморіальний музей Івана Франка дістав в подарунок унікальну світлину, на котрій о. Олексій Заячківський та його родина.

Тиміш Шмигельський із Залужжя чув, як Іван Франко між селянами казав: «А що, — каже Франко, — чи не пора нам сказати до грибів отих державних: «Посунься, грибе, нехай козар сяде», тобто посунься, пане. Нехай мужик сяде. Бо завели пани таку конституцію, де свиням світлиця, а людям темниця».

Автори спогадів стверджують, що під час виборчої кампанії Іван Франко відвідав села Збаражчини, Скалатчини та Тернопільського повіту. На жаль, спогади про це перебування були записані значно пізніше в радянський час. Не залишило це перебування по собі і

багато меморіальних знаків. Нема ні пам'ятника, ні хоч би меморіальної дошки і в селі Тарасівці.

Є, проте, в Добромірках меморіальна дошка роботи самодіяльних майстрів на будинку, в якому зупинявся Іван Франко 1898 року. В цьому селі жив активний член радикальної партії Андрій Марценюк, який писав до «Народу» та «Хлібороба» під псевдонімами «Селянин», «Яндрульський хлоп», а також до «Літературно-наукового вісника» під псевдонімом «Сумовитий Грицько». Меморіальна дошка взята під державну охорону рішенням Тернопільської обласної інспекції охорони пам'яток історії та культури №2 від 10.02.2005 р.

Споруджѐно 1991 року пам'ятник І.Франку в селі Супранівка біля хати селянина Миколи Черкаса, де в 1898 році був Іван Франко. У Львівському літературно-меморіальному музеї збереглись світлини господарів цієї хати та спогади про перебування Івана Франка. Пам'ятник виготовили художньо-виробничі майстерні в Тернополі. Погрудддя — латунь, постамент — бетон.

19 травня 1898 року виступав Іван Франко на селянському віче в Заднишівцях коло Підволочиськ, про що повідомив «Громадський голос» від 20 травня 1898 року.

Передвиборча кампанія кидала Івана Франка з одного віче на друге, з одного села в друге. У село Курівці, що біля Тернополя, І.Франко з Лесем Мартовичем приїздив 18 травня 1898 року. Тепер село належить до Зборівського району. В ньому народився відомий актор та режисер Микола Бенцаль. У селі школа носить його ім'я і є в селі його музей. Нема в селі ні пам'ятника І. Франку, ні меморіальної дошки.

У село Лозівку, що тепер у Теребовлянському районі, І. Франко приїздив двічі — в 1898 і 1902 роках. Виступав перед селянами і, як твердять автори спогадів, радив рішуче ставати на шлях страйкової боротьби, яка огорнула всю Галичину.

У Новому Селі жив нотаріус Михайло Гординський, колишній гімназійний товариш Івана Франка. В нього зупинився Іван Франко під час виборчої кампанії 1898 року. Про цю подію сьогодні нагадує меморіальна дошка на будинку нотаріуса, а також пам'ятник в центрі села роботи відомого українського скульптора Якова Чайки, дружина якого Володимира Чайка, тепер професор Львівської національної музичної академії ім. М.Лисенка, народна артистка України, колишня провідна солістка Львівського театру опери та балету ім. С.Крушельницької, виростала в неподалекому селі Шили. Пам'ят-

ник споруджено 1966 року. Висота скульптури — 2м, постаменту — 2,5 м. Рішенням Тернопільського облвиконкому №147 від 22.03.1971 р. пам'ятник взято під державну охорону.

На мальовничому березі річки Стрипи лежить село Купчинці теперішнього Козівського району. Тут 30 серпня 1650 року Іван Богун розбив польське військо гетьмана Калиновського. Село в 16-у столітті було містом, а за австрійських часів стало селом. Тут жив поет-селянин Павло Думка, який увійшов в історію України як поет, публіцист, громадсько-політичний діяч, один із лідерів Українсько-Руської радикальної партії.

Він народився 21 березня 1854 року шостою і останньою дитиною в сім'ї, але рано залишився сиротою. У Купчинцях закінчив початкову школу, деякий час навчався в місцевого дяка. Самотужки оволодів різьбою по дереву, майстерність удосконалював у Тернополі, згодом — у різьбярській та столярській школі у Львові. Ще молодим брав участь у знаменитому Денисівському хорі о. Осипа Вітошинського і духовно зростав під його впливом.

У 1874 р. П.Думка разом із купчинськими селянами організував товариство "Просвіта», що належало до його централі у Львові. У селі були невдовзі також організовані хоровий, драматичний і сільськогосподарський гуртки.

7 липня 1878 р. у Купчинцях П.Думка організував Братство тверезості, і свідоме селянство заприсягнулося назавжди покинути вживати алкогольні напої. На честь заснування цього товариства встановили пам'ятний хрест, що зберігся досі.

У 1890 р. П.Думка став одним із організаторів і лідерів Українсько-Руської радикальної партії. Розгорнув діяльну роботу на теренах галицької землі. Часто виступав на селянських і міських вічах, зборах. Друкував свої твори і публіцистичні статті на сторінках тодішньої української преси Львова, Тернополя, Коломиї.

Був організатором товариства «Сокіл», а 1900 року — спортивного товариства «Січ».

1908 року був вибраний послом до Галицького сейму. Вдруге був обраний 1912 року і знову став народним обранцем, де серед двохсот послів — австрійців, німців і поляків було лише 13 українців. 1911 року з його ініціативи організували «Пласт».

Із утворенням ЗУНР П. Думка став членом Української Національної Ради. Він заохочував молодих хлопців та колишніх вояків австрійської армії йти у лави УГА, в якій був і його син Тарас. Інший син поета — Григорій став активним членом ОУН.

Він підтримував щирі зв'язки з І.Франком, М.Павликом, О.Барвінським і присвятив їм віршовані твори. Не прагнув до власного збагачення, а допомагав бідним родинам, вдовам, сиротам, самотнім, спрямовував здібних дітей до гімназій, семінарій, університетів.

Твори П.Думки опубліковані в газетах, журналах, збірниках, антологіях, гімназійних читанках, календарях. Окремим виданням у Тернополі вийшла його збірка «Молитва рільника» (1994).

Помер П.Думка 19 листопада 1918 року на хуторі поблизу свого рідного села Драгоманівка. Похований у Купчинцях.

Серед світлин сімейного альбому Франків, який зберігається у Львівському літературно-меморіальному музеї Івана Франка, є і світлина Павла Думки, подарована письменникові.

І.Франко написав прекрасну рецензію на поезії Павла Думки. Ця рецензія називалась «Із поезій Павла Думки» і була опублікована у №7 журналу «Народ» за 1890 рік. «Та проте ми не сумніваємось, — писав Іван Франко, — що й вірші наших поетів-селян, особливо таких талановитих та щирих, як д. П.Думка, можуть мати важне значення в нашім народнім розвої. Одно, що поети ті стоять серед самого народу, живуть його життям і можуть ліпше, ніж хто інший, висказувати думки, потреби і бажання народу, а друге те, що, не вибігаючи своєю освітою надто далеко поза звичайний рівень нашого селянства, вони будуть у всім зрозумілі для простого народу і пісні їх можуть мати тим більше для нього значення».

У відповідь Павло Думка із вдячністю писав своєму вчителеві: «Я Вам дуже вдячний, що порушили-сьте мою пружину, котра марно тліє...». У фонді Івана Франка, що в Інституті літератури ім. Т.Шевченка, збереглось чотири листи П.Думки до Івана Франка, які охоплюють 1892-1908 роки (3). Пам'ятник І.Франкові біля середньої школи в Купчинцях — вияв шани великому Каменяреві від людей. Він відкритий 1970 року, скульптор І.Гончар з Києва. Висота скульптури з білого мармуру — 1м, постаменту — 3,5 м. Рішенням Тернопільського облвиконкому №286 від 12.06 1978 пам'ятник взято під державну охорону. В селі 1994 року відкрито і пам'ятник П.Думці, автором якого є скульптор І.Мулярчук.

Ще один пам'ятник Іванові Франку масового виробництва встановлено 1976 року в селі Покропивна цього ж Козівського району на згадку про перебування тут письменнка у 1898 році.

Цікаві спогади про перебування Івана Франка в селі Купчинці залишила українська письменниця Іванна Блажкевич. Спогади називались «Іван Франко в с. Купчинцях». «В 90-х роках, — писала вона,

— письменник порушив справу економічного піднесення селян через сільськогосподарські спілки. Про це писалось в журналі «Народ» (№5 і 7 за 1890 р.). Про це чимало говорилося тоді, хоч, правда, багато було нам і неясно. За вказівками Франка деякі люди в селі почали спільно працювати на своїх господарствах. Так, Степан Гарматій і Андрій Білий на хуторі Драгоманівка зорганізували невелике спільне господарство. Всі члени тої спілки разом обробляли землю, вони першими в селі і купили деякі сільськогосподарські машини. Обидва рази свого перебування в селі Франко приходив на це господарство, розпитував про хиби, приглядався, давав поради. Спілка добре розвивалася і проіснувала аж до першої світової війни.

Два роки пізніше я знову бачила Франка в Тернополі. Він приїжджав на передвиборну агітацію, йшов вулицею задуманий, але енергійний. Мені дуже хотілось підійти до нього, поздоровити і привітати, але не відважувалася, та й тоді я хворіла на очі і поспішала до повітового лікаря Гладишевського, в якого я лікувалася. Через якусь годину я вже сиділа в кабінеті того лікаря, він оглянув мене і збирався запускати якісь краплі в око. В той час відкрилися двері і влетів блідий юнак, гімназист 7-го класу. Він не помітив мене і піднесеним схвильованим голосом заявив:

— Чи ви, тату, знаєте, проти кого висуваєте свою кандидатуру на посла? Як ви можете ставати на дорозі такої великої людини, як Франко? Тату, що ви робите?!

Побачивши мене, хлопець вибіг з кімнати.

Старий лікар почервонів, як рак, звісив голову і не відповів ні слова. Чи з огляду на мене, чи в ньому дух перехопило, що власний син виступає проти нього...

Франко на виборах, як відомо, не пройшов».

Не обійшов увагою згаданий хутір Драгоманівку у своїх спогадах Андрій Білий (1878-1966), селянин з цього хутора, активний учасник передвиборчої кампанії Івана Франка, згідно з якими назвати так хутір запропонував сам Іван Франко. Сталось це тоді, коли гостював Іван Франко в Степана Гарматія. «Іван Франко спокійно і доступно говорив про стан сільського господарства в Галичині, — згадував А. Білий, — про життя селян і їхню важку працю, про користь культурних заходів у селах. Пізніше розказував про життя селян в інших країнах. Він наголошував на тому, що варто селянам організувати невеличкі сільськогосподарські спілки, які у певній мірі поліпшили б їхнє становище. Наприкінці схвильовано розповів про великого вченого і просвітителя Михайла Драгоманова. Ми

слухали оповідача з великою увагою, хоч багато дечого цікавого про Драгоманова ми вже знали від Думки, а також з галицьких газет і журналів. Франко ж оповів про те, що Михайло Драгоманов, щоб не стати жертвою російського царизму, був змушений покинути Київ і жити в еміграції спочатку в Швейцарії, потім у Болгарії. Все своє життя він невтомно працював на ниві рідної культури. Він помер на чужій землі, хоч жив духом свого народу до самої смерті і залишив для нього свою велику спадщину..

— А зараз, — продовжував Франко, — розказує мені наш спільний приятель Думка, що у вашому розкішному поселенні Микитівці йдуть суперечки за його назву: Степан Гарматій хоче, щоб його назвати Гарматіївка, а Петро Білий — Біла. Ми радились з Думкою і надумали, що найкраще назвати його Драгоманівкою — на честь нашого дорогого і щирого вчителя Михайла Драгоманова. Так і зробили. Хутір назвали Драгоманівкою» (2). До Козівського району належить і село Денисів. Там працював парохом о. Вітошинський (1838-24.01.1901), який з 1866 року був парохом Денисова і в нашу історію увійшов як організатор прекрасного і славного на всю імперію селянського хору. В його домі гостювали Іван Франко, Василь Стефаник, Богдан Лепкий, Осип Маковей. А.Чайковський. Тут 1988 року встановлено на колишній плебанії о. Вітошинського меморіальну дошку в честь Івана Франка з барельєфом письменника. Автором барельєфу та дошки є скульптор В.Садовник. Рішенням Тернопільської обласної інспекції охорони пам'яток історії та культури №2 від 10.02.2005 року і будинок і дошку взято під державну охорону.

Всі старання 1898 року були даремні. Кандидатура Івана Франка була провалена.

Тепер про цю подію нагадують лише пам'ятники та меморіальні дошки, яких не так і багато.

Шанує пам'ять про Івана Франка чортківська земля. Правда, пам'ятники тут всі до одного масового тиражу. Всі вони встановлені 1959 року. На всіх висота скульптури — 1м. Тільки в самому Чорткові пам'ятник на вулиці Гоголя має постамент висотою півтора метри.

Неподалік цього пам'ятника в тюрмі було 1942 року розстріляно племінника Івана Франка по брату Захару Михайла, якого радянського влада поставила головою сільради в селі Нагуєвичах. Його дружину Розалію німці розстріляли на площі в Дрогобичі за те, що переховувала у себе євреїв. Пам'ятники Івану Франкові встановлено в селах Палашівка, Полівці, Чорнокінці. Рішенням Тернопільського облвиконкому №147 від 22.03.1971 року всі вони взяті під

державну охорону. Аналогічний пам'ятник Івану Франкові масового виробництва встановлено 1964 року в селі Вілія Шумського району. Рішенням Тернопільського облвиконкому №147 від 22.03.1971 року взято під державну охорону.

Цим же рішенням взято під державну охорону пам'ятник Івану Франкові в селі Луці Монастириського району. Пам'ятник встановлений 1962 року і є авторською роботою скульптора з Івано-Франківська С.Мацієвського. Висота погруддя — 1 м, постаменту — 1 м 67 см.

Пам'ятник масового виробництва 1967 року встановлено в селі Возилів Бучацького району. На постаменті напис : «Мій поклик праця. щастя і свобода». І підпис під цими словами — Іван Франко. Його також рішенням Тернопільського облвиконкому №147 від 22.03.1971 року взято під державну охорону.

Погруддя Івана Франка в місті Борщові на вулиці Івана Мазепи відкрито 1983 року. Це робота Чернівецьких художньо-виробничих майстерень. Пам'ятник взято під охорону згідно з рішенням Тернопільського облвиконкому №322 від 27.11.1984 року.

Пам'ятник Іванові Франку 1966 року до 110-ї річниці від дня його народження встановлено в селі Киданці Збаразького району. Висота скульптури — 2,5 м, постаменту — 3,5 м. Виготовили пам'ятник Тернопільські художньо-виробничі майстерні. Рішенням Тернопільського облвиконкому №147 від 22.03.1971 року пам'ятник взято під державну охорону.

Вибори в окрузі Тернопіль-Збараж-Скалат Іван Франко програв. На чотири голоси більше дістав лікар Омелян Гладишовський, який був старшим повітовим лікарем у Тернополі і, як пише пропам'ятна таблиця на могилі його сина Антона Гладишовського, що на п'ятому полі Личаківського цвинтаря у Львові, був до того ж «властителем дібр», тобто дідичем, а також був лицарем ордена цісаря Франца Йосифа.

Син Омеляна Гладишовського (22.05.1860-12.10.1923) у 1912-1923 рр. був директором крайового товариства у Львові, у 1914 та у 1919-1923 рр. був головою Українського педагогічного товариства «Рідна школа» у Львові. Разом з ним у могилі спочиває його дружина Іванна Гладишовська (6.08.1868-29.01.1929).

І саме славне місто Заліщики, і села Заліщицького району Гиньківці, Лисівці можуть похвалитись пам'ятниками Івану Франкові масового виробництва. В самих Заліщиках пам'ятник відкрито на теперішній вулиці С.Бандери 1956 року, 1967 року відкрито в селі Лисівці, а в с. Гиньківцях — 1972 року. Та ж всюди однакова висо-

та постаменту, таж висота бюста. Той же матеріал і для бюста і для постаменту. Рішення про державну охорону цих пам'ятників для м. Заліщик прийняте Тернопільським облвиконкомом за №147 від 22.03.1971 року, у с. Гиньківці — №286 від 12.06.1978 року і у с. Лисівці — №147 від 22.03 1971 року.

Виборами 1898 року закінчується другий етап відвідин Тернопільщини Іваном Франком.

Крім приємних спогадів були й гіркі.

В суботньому номері «Діла» (№208 від 19 вересня/1 жовтня 1898 року) поруч з оголошенням про те, як буде святкуватись 100-літній ювілей відродження русько-української літератури у театрі Скарбка, було й оголошення, що «Дня 3 н. ст. жовтня с. р. відбудеться в міському суді в Тернополі карна розправа проти д-ра Івана Франка о побиття господаря Михайла Підгайного з Березовиці Великої на передвиборчім зборі в Тернополі» (Михайло Підгайний — то один з патріотів-селян, засуджених за аферу виборчу в Березовиці в часі загальних виборів до Ради державної; дістав він чотири місяці в'язниці).

Іван Франко звернувся за захистом до тернопільського адвоката і поета Володимира Лучаківського, який невдовзі стане першим українцем-бурмістром цього міста. «З поради д-ра М.Шухевича удаюся до Вас, — писав Іван Франко В.Лучаківському в листі від 26 вересня 1898 року, — з запитанням, чи були б Ви ласкаві заступити мене в тернопільськім суді. Маю на слідуючий понеділок, дня 3 жовтня, візвання на розправу о perekrocenie §411 п. к., здається за мниме побиття Підгайного на зборі в Тернополі в червцю сього року. Я маю свідків, котрі в чолі того збору стояли близько мене і котрі потвердять, що я п. Підгайного навіть пальцем не доторкнувся. Сьогодні я пишу до них, щоб на понеділок були в Тернополі. Якби Ви схотіли взяти на себе оборону (дуже легку) в сій справі, то прошу написати мені. Я думаю приїхати сам до Тернополя і ставитися особисто до розправи, а в такім разі, сказано мені, треба інстигації адвоката».

Володимир Лучаківський погодився. Іван Франко також приїхав на процес. Газета «Діло» (№220) від 4 жовтня 1898 року присвятила першому дню розправи досить солідну інформацію: «Розправа против Івана Франка в місько-делегованім суді в Тернополі о побиття селянина Михайла Підгайного з Березовиці Великої відбулася вчора пополудні перед суддею Айхелем. Д-р Франко заперечив, мов би він на передвиборчім зборі в Тернополі ударив М.Підгайного. Коли Підгайний сказав, що «Франко жідовский кандидат і агітує за

жідовські гроші», предсідатель збору академік (студент університету — *авт.*) Мартович зі Львова казав привести Підгайного, щоби він то сказав д-ру Франкові в очі. Бійки тут ніякої не було. — Переслуханий за свідка Михайло Підгайний рішуче каже, що його д-р Франко ударив у лице, коли він (Підгайний) під натиском людей зігнувся над столом. Д-р Франко ударив його з долини в сам рот, аж кров потекла. — Свідок Левандовський стояв із заду, видів, як Підгайного били, але не видів хто бив. — Відводові свідки радикали Гарматій, Луцишин, Флінта та Пригода зізнали, що Підгайного не било. На просьбу Підгайного, щоби суддя переслухав новоподаних свідків, суддя відстрочив розправу».

Трохи із запізненням прокоментував перший день розправи «Громадський голос» (№21) — а саме 15 жовтня 1898 року. Тут, на відміну від «Діла», події висвітлювалися в дещо іншому ракурсі. «На одно передвиборче зібрання, — писалось у замітці під назвою «Чепився сліпий плота», — що відбулося в Тернополі, Підгайний прийшов п'яний і з наміром наробити галасу і розбити збори. Ледве тільки почалося уконституування збору, він почав галасувати, а потім викрикав на д-ра Франка, що він куплений жидами. Голова збору Л.Мартович візвав його, щоби приступив до стола і сказав Франкові до очей, хто і за яку ціну підкупив його, але Підгайний не був на се приготований. Тоді зібрані власним коштом приставили його до стола і він, шарпаючи ся в нетверезім стані і в великім стиску, десь драпнувся в ніс. Ставши при столі він не мав відваги сказати нічого, тільки одно: «та я не знаю». Тоді Ст.Гарматій попросив людей зробити вулицю і, взявши Підгайного за руку, вивів його на свіже повітря. Але Підгайний, а властиво ті, що його намовили розбивати збори, думали собі, що треба використати сю добру нагоду і післали його з деякими свідками до суду заскаржити Франка і інших радикалів. Суд скаргу прийняв, визначив розправу на 3 с. м., але коли прийшлося ставати до очей, Підгайний почав так брехати, що сам собі найбільше пошкодив. Він сказав, що при столі «сі радикали» налягли на нього, зігнули його лицем під стіл, а Франко стоячи «сам один» обік нього, знизу вгору вдарив його долонею в лице. Всі оскаржені (крім Л.Мартовича, котрий не дістав завізвання) і також покликані д-ром Франком свідки, що стояли коло самого стола і мусили бачити все, що діялося, зізнали, що Підгайний перший почав робити галабурду, що не хотів стати до очей Франкові, що його вели до стола серед великого тиску і галасу, а Сидір Луцишин посвідчив, що прийшовши до стола він уже мав кров на

лиці. Далі зізнали, що Франко стояв зовсім спокійний і тільки запитав Підгайного: Ну скажи тут при людях, хто і за кілько підкупив мене? А на се Підгайний відповів: я не знаю. Далі зізнали свідки, що при столі Підгайний стояв зовсім свобідний, що ані Франко, ані жоден з оскаржених не бив його. Підгайний покликав собі був трьох свідків, але з них одного не можна було відшукати, один перед розправою був, а до розправи не явився, а один, Левандовський, зізнав тільки, що стояв здалека і зовсім не видів, що діялося при столі. Задля неприсутності оскарженого Мартовича, про котрого навіть сам Підгайний не вміє сказати, чи він бив його (Мартович задля стиску стояв на столі) суддя п. Айхель відложив покінчення розправи на пізніше. Користаючи з сего, Підгайний пригадав собі ще двох свідків, та таких, що в ту пору навіть не були в залі зборів. Покінчення розправи відбудеться д. 22 сего місяця. Ми ще будемо мати нагоду сказати про сю справу пару слів».

14 жовтня Іван Франко знову звертається до свого адвоката Володимира Лучаківського. «Друга розправа, — пише він, — в моїй справі з Підгайним визначена на 22 сього місяця о год. 3 пополудні. Прошу високоповажаного пана заступити мене на тій розправі і залучую в тій цілі потрібне повномочіє і заразом дрібненьку квоту яко гонорар. Коли б вона не вистарчала, то прошу без церемонії написати мені. Зрештою надіюся, що або з паном меценасом, або з паном д-ром Вітошинським побачимось в часі ювілею» (1, 50, 119) — тобто 25-літнього ювілею письменницької праці Франка.

№228 «Діла» від 13/25 жовтня, описуючи цей процес, не мав чим особливим похвалитись: «Процес д-ра Франка, Мартовича і інших о побиття Мих. Підгайного з Березовиць закінчився в тернопільськім суді увільненням обжалуваних. При розправі не міг Підгайний доказати, що д-р Франко ударив його; противно навіть свідки, покликані Підгайним, зізнали, що не виділи, щоби обжалуваний бив Підгайного. А один з тих свідків сказав, що д-р Франко лише спокійно запитав Підгайного, на якій підставі він каже, мов би його, Франка, підкупили жиди; тоді Підгайний застидався і відійшов від стола; аж на середині залу якісь сторонні люди його штуркали, але свідок їх не знає».

Трохи більше мав що сказати №22 «Громадського голосу» від 1 листопада: «Друга розправа в справі Підгайного против Франка і тов. закінчилася увільненням усіх оскаржених. Підгайний покликав собі на сю розправу свідків, котрі зізнали зовсім не так, як йому хотілося. Именно свідок Стшалковський під присягою зізнав, що стоячи близь-

ко стола, бачив докладно, що там діялося і може потвердити, що Франко стояв зовсім спокійно, Підгайного не бив і не лаяв, а тільки запитав його: «Ну скажи, хто мене купив і кілько дав грошей?» Підгайний не був зігнений, стояв просто, але не міг нічого відповісти. Свідок ще перед тим говорив Підгайному: «Сиди тихо.» Але він каже: «Я мав відкричати своє, бо я дістав від Гладишовського 20 зр.». Пан суддя лишив на боці останній уступ сего зізнання яко неналежний до речи і увільнив усіх оскаржених».

Проте засудив тернопільський суд тих, хто вимагав переглянути вибір Гладишовського...

Ще погнали на Тернопільщину Івана Франка події 1902 року, коли відбувався загальний селянський страйк, а відтак ні в епістолярній спадщині, ні в спогадах нема свідчень про перебування письменника в цьому краю. Зрештою, було не до поїздок. 1908 року він став спаралізованим. Не володів руками, без сторонньої допомоги не міг обійтись.

Приїхав сюди 1911 року читати свого «Мойсея». Цим читанням мав попрощатись з землею, яка так багато для нього значила. Саме тут він і задумав написати цю поему...

І тільки одна меморіальна дошка у Бережанах нагадує про перебування Івана Франка у цьому місті. Зрештою, не так про це, як про перебування в гостях у письменника Андрія Чайковського. Ця дошка встановлена на будинку письменника Андрія Чайковського по вулиці Валовій, 11. Автор меморіальної дошки львівський скульптор З.Мигоцький. Вона встановлена 1981 року і на ній відповідно до духу часу підпис: «У цьому будинку в 1894 році перебував український письменник, вчений, революціонер-демократ І.Я.Франко». Знак взято під державну охорону розпорядженням Тернопільського облвиконкому №34 від 25 січня 1982 року.

А за цією скромною дошкою багато спогадів і подій, які залишили в нашій літературі глибокий слід.

Приїхав Іван Франко в Бережани влітку 1894 року, ще перед передвиборчими перегонами, на запрошення письменника А.Чайковського, щоб ознайомитися з книгозбірнями в Краснопущі, де був монастир, та приміському селі Рай (нині частина Бережан). Його цікавили пам'ятки давньої літератури. Він розшукував матеріали для дослідження апокрифів. Саме завдяки тим апокрифам і вдалось А.Чайковському виманити І.Франка у Бережани. Потім він згадував: «Одного літа запросив я його до себе до Бережан у гості. Щоб його до того намовити, я згадав про недалеку Краснопущу, монастир василі-

ян, в котрому повинна би знайтися якась старша бібліотека.

Приїхав до мене Франко в гості. Таких гарних днів у моєму житті мало. Чого я тоді від Франка не почув і чого не навчився. А він умів так любо, ядерно говорити, що не пропустиш ні одного словечка. Ми оглянули замкову історичну каплицю Синявських в Бережанах і вибралися до Краснопущі.

У тому монастирі жив один старий священик, нереформований василіянин Федоренчук. Я про нього чував, що то страшний дивак. Як він почує, хто до нього приїхав, то певно нас не прийме. Бо перед Франком деякі людці хрестилися, а я також, завдяки моїм приятелям, мав опінію недовірка. Тоді ми обидва поїхали до Жукова за протекцією о. Сильвестра Лепкого, батька Богдана Лепкого. «Бодьо» був тоді на феріях. Я забрав з собою моїх хлопчиків Миколу і Богданка. Як я розповів Лепкому, пощо ми приїхали, він заявив охоту поїхати з нами. Федоренчука він знав добре, як близький сусід. Для придобрення того старого василіянина взяв о. Сильвестр кілька пляшок вина і закуску.

Старий, почувши від Лепкого, яких гостей йому привіз, не був з того радий. Але церкву нам показав. Оглянули ми церкву і величавий іконостас, фундований королем Яном Собєським, а тепер добратись би до бібліотеки. Поки що ми пішли під дзвіницю відпочити та напитися чудотворної водиці з монастирської криниці.

Та Лепкий вийняв свої припаси. Це вправило Федоренчука в добрий гумор, і тоді він признався, що якась там бібліотека в монастирі є, і обіцяв нам показати її. Випили ми чарку одну та другу, закусили, і тоді пішли до бібліотеки в монастир. Господар завів нас до невеличкої келії. Було тут трохи книжок на полицях, трохи на лавці, а решта валялася на долівці у смітті. На тій долівці лежали ще останки церковних органів: свистілки, трубки тощо. Мої хлоп'ята кинулися на ті дорогоцінності, звичайно, діти. Франко став шукати між книжками. Знайшов тут «Мінеї» в кількох примірниках і тим дуже зацікавився. Хотів один примірник для себе добути. Предкладав Федоренчукові то заміну, то купно, то просив бодай позичити йому за порукою. Ні та й ні. На це мусів би щойно згодитися конвент. Франко став переглядати далі, а Федоренчук присів до моїх хлопців на долівці, і давай бавитися тими свистілками і радіти, мов мала дитина, показує їм, дує в ті рурки та сопілки. Ми з Лепким стоїмо та дивимося.

Нарешті Франко дає знак, що нічого йому тут робити, і ми прощаємося з господарем.

Вже вечоріло, як ми вийшли поза межі обителі. Франко такий

радий, хапає мене під паху, стискає сильно і каже до вуха:

— Маю...

— Що? Як?

Показує, вийнявши з кишені якийсь зшиток, і каже:

— Це дуже цінне...

— Де ж воно було?

— На долівці. Ви його приступили ногою. Хіба ж ви не чули, як я вашу ногу відсунув?

Я нічого не пам'ятав, бо не запримітив.

Як ми вернулися увечері до дому Лепкого, показав нам Франко свою добичу. То був зшиток старого сірого паперу. На першій сторінці червоним атраментом якийсь трикутник, на ньому якісь кабалістичні цифри та літери.

— Це, каже, походить з того а того віку. Це ворожба, тільки дивно мені, звідкіля взялося воно в монастирі, бо той а той папа заборонив духовенству тим займатися.

Опісля став нам тлумачити значення тих знаків, та, далебі, мене це не цікавило, бо я нічого цього не розумів. Франко був радий дуже з тої знахідки. І добре, що Франко це забрав, бо певно були б вимели на сміття. Коли я невдовзі приїхав до Львова і зайшов до Франка, знахідка була вже в шафі, оправлена і закаталогована.

Пізнім вечором вертали ми двома фірами до Жукова ночувати.

Ми їхали з Франком на одній фірі. Чудовий був вечір. Мої хлоп'ятка позасипляли: Богданко у мене на руках, Миколка поклав голову на коліна Франка. Він обкрив його своєю загорткою і приспівував якусь ніжну колисанку. Його милий тихий голосок донині лунає мені в усі»

Не обминув цей випадок і спогади сина Андрія Чайковського Миколи. Його спогади опубліковані у другій книзі «Іван Франко у спогадах сучасників».

Залишив спогади про цей приїзд і Богдан Лепкий у своїх знаменитих спогадах «Три портрети». Він вважав, що саме в Жукові, в Івана Франка народилася думка написати поему «Мойсей».

«Франко, — писав Богдан Лепкий у цих спогадах, що вперше були опубліковані у книзі «Богдан Лепкий. Три портрети», що вийшла у видавництві газети «Діло» 1937 р. «став гостро критикувати поезії та образи Корнила. Батько боронив. Казав, що це справжній, вроджений поет, людина з Божою іскрою, ширококрилий дух. Ви-в'язалася літературна полеміка, тим більше цікава, що обоє полемістів визначалися незвичайною пам'яттю і дуже широкою освітою (мій

батько знав Шекспіра, Ґете, Шіллера напам'ять, правив, а навіть Євангеліє читав з пам'яти, латину й греку так умів, що я пильно оминав розмови на ті теми. Як прочитав кілька томів Гомого, то в розмові з єзуїтами, на їхнє превелике диво, цитував з голови цілими сторінками). Яка була пам'ять у Франка, то всі ми знаємо. До тієї полеміки д-р Чайковський мало мішався, а я слухав побожно і дивувався, як можна так багато вміти. Встрявати і пхати свої чотирі грейцарі туди, де сипалося золото, я попросту не смів.

Прийшла черга на Устияновичевого «Мойсея», на образ і на вірш. Батько процитував: «Мертва очам, німа для уха, жене від себе жизні духа» і т.д.

— Невже ж воно не гарне, не поетичне й не сильне? — питався батько.

— Гарне, та неглибоке, — відповів Франко. — Устиянович пише й малює поверху, нічого з глибин душі Мойсея не добуває, не розуміє його трагізму.

І пішла далі бесіда про біблійного Мойсея. Не міг я надивуватися, що Франко так добре знав Святе Письмо, історію церкви, патристику тощо, забувалося тоді, що це поет, можна було гадати, що доктор святої теології, тільки не зовсім покірний канонам. Полеміка скінчилася, як звичайно, — противники залишилися на своїх позиціях.

По обіді пішли ми до саду оглядати щепи, рожі, кавуни та мельони, а як трохи похолодніє, мали їхати до Краснопущі, до тамошнього славного монастиря. Але мати не хотіла пустити нас без кави. Це був один із канонів жуківського життя: ніде не їхати без «вчесної» кави і нікого з гостей без неї не пускати. А робили каву «стоячу», на три поверхи; партер — чорна, перший поверх — біла сметанка, а до того домашня, легка, як пух, булка. Франко вернувся з проходу в добрім настрої. Сідаючи до тієї кави, сказав, звертаючись до мого батька.

— А все ж таки, отче, не вдовольняє мене Устиянович своїми Мойсеями. Побачите, якого я колись напишу.

І написав, але батько вже не побачив.»

Помер.

Не стало монастиря з прекрасним монастирем в Краснопущі. Згорів. Федоренчук забув згасити свічку, — і весь монастир пішов з димом за лічені години.

Сьогодні у Бережанах є музей Богдана Лепкого і біля ратуші йому пам'ятник. Є музей у Жукові. Прекрасний музей. Є там же прекрасний пам'ятник великому творцю «Мазепи». Є хата, в якій

жив Сильвестр Лепкий. Є стара церковця, в якій правив.. Нема липи, під якою йшла бесіда про твори, картину й поему Устиянови-ча. Не вберегли..

Тепер поемою «Мойсей» він вирішив розпочати прощання з своїм народом. Отим замученим і розбитим...

Розпочав його з Тернополя...

Так склалось, що Тернопіль — єдине місто Поділля, де він читає свою поему...

Про неодноразове відвідання І.Франком Тернополя нагадують пам'ятник в центрі міста на вулиці Сагайдачного та меморіальні дошки. Автори пам'ятника : скульптор І.Сонсядло та архітектор Д.Чепіль. Відкритий 1995 року. Висота — 3.6 м. Франко зображений у молодому віці, повний сил до боротьби. Безумовно, пам'ятник належить чи не до найкращих, відомих на сьогодні пам'ятників. Розпорядженням голови Тернопільської облдержадміністрації №209 від 26.05.1997 року він взятий під державну охорону.

Меморіальних дошок, пов'язаних з перебуванням у місті Івана Франка, всього три. Найдавніша відкрита 1963 року на будинку, який колись належав одному із засновників радикальної партії та швагрові Василя Стефаника Северину Даниловичу. Він має перший номер на вулиці Йосифа Сліпого, про що сповіщає пропам'ятна таблиця на цій вулиці: «Во славу Бога і на спомин нащадкам. Цій вулиці дано ім'я блаженійшого патріарха — кардинала Йосипа Сліпого» та роки його життя: «17.II.1892-7.IX.1984». Тепер у будинку С.Даниловича знаходиться ціла низка громадських організацій, серед яких і Тернопільська спілка письменників України. Меморіальна дошка Іванові Франку, виготовлена Тернопільськими художньо-виробничими майстернями, повідомляє: «У цьому будинку підчас приїзду до Тернополя у 897, 1898.1905 рр. зупинявся великий український письменник Іван Франко». Рішенням Тернопільського облвиконкому № 14 від 22.03.1971 року будівля і меморіальні дошки на ній взяті під державну охорону. Поруч з цією дошкою ще одна — Василю Стефанику, який тут бував часто. Напис на ній сповіщає: «В цьому будинку проживав у 1900, 1901, 1903 рр. видатний український письменник Василь Стефаник». Громадські організації займають тільки партер триповерхового будинку, який давно вже потребує ремонту та ретельнішого догляду. Напроти — корпус Тернопільського медичного інституту ім. видатного українського хіміка-органіка Івана Горбачевського, пропам'ятна таблиця на якому сповіщає: «Горбачевський Іван Якович — 1854-1942 — уродженець Тер-

нопільщини, дійсний член АН України з 1935 р., перший міністр здоров'я Австрії, ректор українського університету в Празі». Напроти цього будинку на площі прекрасний пам'ятник королю Данилу Галицькому.

Встановлена меморіальна дошка і на колишньому приміщенні готелю «Подільський», що знаходиться на бульварі Шевченка, 23. Тут зупинявся І.Франко у травні 1902 року. На Поділля привели Івана Франка так звані аграрні страйки, які охопили всю Галичину, в тому числі й Поділля, ініціатором проведення яких був відомий політичний діяч і посол до парламенту, уродженець Поділля В.Будзиновський. Страйки закінчились перемогою страйкуючих. Про цей приїзд Івана Франка розповів у своєму спогаді «Доручення Івана Франка» Дмитро Макогон, батько Ірини Вільде. Спогад був опублікований у другому виданні збірника «Іван Франко у спогадах сучасників».

Вдруге у цьому готелі жив письменник у грудні 1911 року, коли приїздив на запрошення «Учительської громади» читати свою поему « Мойсей».

Меморіальну дошку виготовлено у Тернопільських художньовиробничих майстернях. Напис на ній повідомляє: «У цьому будинку під час перебування у Тернополі зупинялись видатні діячі літератури і мистецтва І.Франко (1905, 1911), Павло Тичина (1958), Максим Рильський (1959), Соломія Крушельницька (1907, 1928, 1932), Марія Заньковецька (1906), Микола Садовський (1905, 1911), Наталія Ужвій (1959, 1971, 1977)». Рішенням Тернопільського облвиконкому №147 від 22.03.1971 року будівля і меморіальна дошка на ній взяті під державну охорону.

У колишньому будинку готелю «Подільський» сьогодні готель під назвою «Україна». Він на центральному проспекті Т.Шевченка, 23, який розпочинається від площі, на якій красується своїми сходами та колонами Тернопільский український драматичний театр ім. Т.Шевченка. До готелю припирає невеликий скверик, в центрі якого пам'ятник Олександру Пушкіну.

Партер готелю займають стоматолог, адвокат, ще якийсь необхідний місту «культурно-діловий центр», представництво фірми «Оріфлейм» та ще чимало подібних організацій, найповажнішою з яких є Тернопільська обласна громадська приймальня блоку Юлії Тимошенко. Меморіальна дошка діячам культури, які тут зупинялись під час відвідин Тернополя, зроблена з рожевого граніту, розміщена справа від вхідних дверей.

Тернопіль і його околиці Іван Франко зафіксував на сторінках

своїх прозових і поетичних творів. Він у « Вільгельмі Теллі», «На дні», «Місії», «Між добрими людьми». Увічнений Тернопіль і в «Свинській конституції», бо саме при в'їзді до нього збоку Збаража стояла рогачка, на якій і відбулися події, описані в оповіданні.

Меморіальна дошка на будинку, де тепер знайшла приміщення обласна філармонія, що на вулиці князя О.Островського, 9 : «У цьому будинку 5 квітня 1905 року на селянському вічі виступав великий український письменник, революційний демократ Іван Франко. У 1911 році читав свою поему «Мойсей»». Дошку виготовили Тернопільські художньо-виробничі майстерні. Встановлена 1963 року. Рішенням Тернопільського облвиконкому №147 від 22.03.1971 року будівля і меморіальна дошка взяті під державну охорону. Про селянське віче, яке відбулося 5 квітня 1905 року, подала інформацію газета

«Новий громадський голос» №16 від 13 квітня 1905 року у статті «Віче в Тернополі», а також газета «Воля» №2 від 22 квітня 1905 року у статті «Радикальне віче в Тернополі». В обох було приведено промову Івана Франка у справі народної освіти та потребу створення народних університетів. Висловив він також побажання, щоб усюди по містах засновувались публічні бібліотеки, з яких могли користати найбідніші верстви населення.

А 17 грудня 1911 року на запрошення «Учительської громади» І.Франко читав тут свою поему «Мойсей».

Про цей приїзд Івана Франка залишилось чимало спогадів, опублікованих у різних виданнях та в різний час. Автори цих спогадів, написаних вже через багато років по цій події, вказують, що відбулось це читання то в 1911, то в 1912, то в 1913 році.

Ясність внесло повідомлення в №275 газети «Діло» від 13 грудня 1911 року про те, що на запрошення «Учительської громади» Іван Франко 17 грудня виступить у «Міщанському братстві» з читанням поеми «Мойсей».

Знаходилось «Міщанське братство» при тодішній Микулинецькій вулиці, якою не раз їздив Іван Франко, коли з Тернополя вирушав на села Поділля.

«Франко, — писав у своїх спогадах Йосиф Застирець, опублікованих у книзі «Звідомлення з курсів українського учительського семінару», виданій у Відні 1917 року, — був у часі мого побуту в Тернополі один раз гостем нашої тамошньої громади, де читав виїмки з «Мойсея» серед переповненої салі. Я просив поета перед тим заїхати до мене, але він сказав мені опісля, що в хвилі виїзду не отримав ще листа та не переглянув кореспонденцій з того дня. В

ресторані, де ми по відчиті зібралися, поета вбирали і роздягали з верхньої одежі другі люди та син, який йому товаришував. Так само не міг він їсти. Його годували, як малу дитину».

Залишив спогади про це перебування й відомий український актор і режисер Йосиф Гірняк, спогади якого вперше були опубліковані у його ж книзі «Спомин», виданій «Сучасністю» в Нью-Йорку 1982 року.

«З того часу, — писав Йосиф Гірняк, — пройшло сімдесят років, а мов сьогодні бачу похилу, безпомічну постать великого поета галицької землі, якому син перегортав сторінки поеми і хустинкою висушував піт на виснаженому й болісному обличчі батька. Хворі, безвладні руки лежали на столі, наче притримували книжечку, та це тільки так здавалось... вони були власникові завадою, він не знав, що з ними робити, куди їх діти, було помітно, що ті руки хворого поета обтяжували. З напруженою увагою вся аудиторія прислуховувалась до приглушеного голосу читця, вона жадібно ловила кожний звук, кожне слово із хворих грудей поета. Ця мала, немічна постать прикувала увагу сотень людей, що принишкли на своїх місцях і, здавалось, боялись найменшим порухом потривожити напругу, з якою слідили за словом і мислю поета.

Величний образ Мойсея, його любов, його картання і докори, його проникливі слова до сліпого, невдячного народу лягли в серцях і мозках зачарованих слухачів. Із розмов сусідів я чув про тяжкий стан здоров'я, я й помічав фізичне безсилля поета, яке підкосило його тіло, проте він не здавався — навпаки, він покоряв і переможно провадив за собою всю загіпнотизовану аудиторію «Міщанського братства».

Публіка, що заповнила залу, не становила якоїсь однорідної громади, це були представники місцевої інтелігенції, були тернопільські міщани, учні гімназії, учительської семінарії молодших і старших класів, було й чимало селян із ближчих околиць. У перших рядах сиділи священики, що ще перед виходом Івана Франка на сцену викликало між старшими учнями палку дискусію. На партері, відгородженому від сидячих місць бар'єром, уся стояча братія гаряче обговорювала неприхильне ставлення духівництва до поета за його соціальні та радикальні погляди і за ті твори, в яких Іван Франко їх пропагував. Поява поета на сцені припинила гарячий обмін думками, глядачі, мов за помахом чарівної палички зустріли спричинника темпераментних дебат.

Автор закінчив читання поеми, а слухачі не зважувались пору-

шити тишу, яка тривала підчас цілого вечора, вони, здавалось, боялись потривожити той чарівний стан, у який привів їх автор поеми. Тільки, коли син згорнув книжку і став помагати батькові підняти-ся з крісла — всі глядачі спонтанно стали дякувати великому поетові за неоціненний твір і за особисту присутність серед них.

Батько і син зійшли зі сцени, вони мусили пройти через усю залу, щоб вийти із «Міщанського братства» на вулицю. Глядачі розступились, і серед грому оплесків при доземному поклоні тернопільців похилений, немічний Іван Франко пройшов немов імператор поміж вірнопідданими — своїми громадянами. Від палких дискусій на студентській гальорці й згуку не осталось: і критики, і звеличники в ентузіастичному захопленні ледве втримались від пориву, щоб підняти кумира галицької землі на руки й цілою громадою понести його по вулицях столиці золотого Поділля. Тільки завдяки благанням сина, який оберігав батька, немов малу дитину, пощастило переконати громаду, що такі вияви подяки й ентузіазму не під силу хворому поетові. Візник підігнав коня, щоб скоріше визволити з полону глядачів автора того надзвичайного, історичного літературного вечора.

На вулиці біля «Міщанського братства» громадяни міста й околиці до пізньої ночі не розходились. Розмови про поета, його творчість, його здоров'я, його трагічне життя довго не вщухали. Прислуховуючись до тих оживлених розмов, глибоко переживаючи виступ автора «Мойсея», його тиху, але могутню декламацію геніального Прологу, я не був у силі опанувати зворушення. Я не міг дати собі ради з враженнями й мислями, мій п'ятнадцятилітній мозок не був спроможен з тим усім упоратись, мої літературні і громадські пізнання ще не встигли все почуте й пережите збагнути та сквалі-фікувати. Одне тільки було очевидне — я був свідком і пережив велику подію. Ця подія ще й сьогодні, в час уже глибокої старості, ясніє у моїй пам'яті тією ж величністю, що й сімдесят років тому».

Доповнив ці спогади Яким Ярема. Його доповнення вперше було опубліковане у №6 «Жовтня» 1956 року. Він писав: «Знаючи, що він перебуває у матеріальній скруті, ми вирішили йому допомогти. Якось ніяково було посилати поштою гроші Франкові, тому всі ми чекали, щоб Франко у відповідь на наше запрошення прибув до Тернополя, зустрівся з нами, а при цій нагоді ми могли б йому вручити нашу скромну допомогу.

Наше запрошення Франко прийняв. Його вітали дуже тепло. В залі, де він виступав, не було жодного вільного місця, учні повилазили на підвіконня, щоб побачити Франка.

Читав він «Мойсея». Читав спокійно, виразно.

Після його виступу ми організували обід на честь письменника. За столом розмова зайшла за карпатську флору, і я здивувався, які великі, докладні і глибокі знання має Франко про рослинність Карпат. Потім я запросив його проїхатись саньми, погода була дуже гарна. Я замовив візника, який незабаром під'їхав, ми сіли в санки і години півтори їздили по Тернополю і його околицях. Говорили про різне. Його цікавили люди, що зустрічалися з ним під час виборчої кампанії. Декого з них я також знав і відповідав на його розпити про долю цих людей.

Провели Франка до поїзда, посадили у вагон. Почував себе погано, хвороба давала себе знати. На прощання я поклав йому в кишеню 300 корон, ми попрощалися, і більше я з ним не зустрічався»..

Яким Ярема ці спогади відносить до 1913 року. Насправді Іван Франко у цьому році в Тернополі не був.

Стефанія Садовська у своїх спогадах «Епізоди з життя І.Франка» писала: «Восени 1912 року розійшлась вістка в Тернополі, що Франко буде читати свого «Мойсея». Були афіші, оголошення. І справді поет незабаром приїхав з сином. Його урочисто зустрічали на залізничному вокзалі.

Коли він вийшов з поїзда, його підхопили на руки, навіть несли аж до Міщанського братства (тепер вул. Островського, де міститься Будинок культури). Зал був переповнений публікою: були селяни, міщани, інтелігенція, а від учнів то аж роїлося. Продаж білетів вів професор Ярема і його товариші.

Франка провели в зал. Він вийшов на підвищення, був дуже зворушений теплою зустріччю. Дрижачим голосом почав читати...

У залі була така тиша, що можна було вважати зал зовсім занімілим. Після прочитання поеми піднялася така буря оплесків, що здавалося: впаде стеля.

Коли Франко закінчив читати, його забрали в ресторан «Поділля» на вечерю. Побував поет в будинку «Бесіди»...

Тоді в Тернополі я востаннє бачила Івана Франка».

Коментатори спогадів про Івана Франка твердили, що приїздив Іван Франко до Тернополя 1913 року, посилаючись при цьому на спогади Якима Яреми.

Неймовірно сильне враження справило читання поеми на тодішнього гімназиста Мар'яна Крушельницького, опісля народного артиста Радянського союзу та головного режисера Київського державного українського академічного драматичного театру ім. Івана

Франка. Про це він постійно розповідав у своїх спогадах.

Виступом у Тернополі із читанням «Мойсея» Іван Франко розпочав прощання з рідною землею.

Скромний, але ошатний наче шкатулка, будинок «Міщанського братства» тепер опинився насупроти поважного в Тернополі Палацу правосуддя зі своєю характерною для правосуддя символікою.

Тоді, як і тепер, до самого приміщення братства вели сім сходинок з теребовлянського пісковика. Ті самі колони, а над вхідними дверима символіка, котру переробили на радянський кшталт. Тепер її взяли знову приводити до первісного вигляду, але, знявши радянський герб з центру композиції над дверима, на цьому всі реставраційні роботи припинили. Про видатні події, які проходили в цьому будинку, тепер нагадують лише меморіальні дошки. Справа меморіальна дошка, присвячена Соломії Крушельницькій: «Тут у будинку Міщанського братства в 1928 році відбувся великий сольний концерт української співачки світової слави Соломії Крушельницької». Такої честі від Соломії Крушельницької Львів у ті часи не удостоївся. Біля цієї меморіальної дошки інша: «В цьому будинку в 1915-1917 рр. працював український театр «Тернопільські театральні вечори», який очолювали Л.Курбас та Микола Бенцаль». Вони й на меморіальній дошці. Театр у Тернополі був стартом Л.Курбасу у «Березіль».

Справа від вхідних дверей меморіальна дошка Богдану Лепкому: «Тут у домі Міщанського Братства в 1929 р. з своїм твором «Мазепа» ознайомив тернопільчан Богдан Лепкий». Та ще одна меморіальна дошка: «Михайло Юрків. 1877-1914. Відомий український есперантист жив і творив у Тернополі».

Не обминув Іван Франко і старовинного Збаража. Про цей факт нагадує тепер чимало пам'яток.

У самому центрі міста, на фронтоні середньої школи №2, яка носить ім'я Івана Франка (колись ця школа була приміщенням «Українського Дому»), у 1970 році відкрито меморіальну дошку з барельєфним зображенням Каменяра (автори — скульптори І.Козлик та В.Колесник з Тернополя). На дошці напис: «На майдані біля школи 26 грудня 1895 р. і в червні 1897 р. виступав І.Франко на передвиборчих вічах». У часи, коли у Збараж приїздив Іван Франко, тут був заїжджий двір. Тут 26 грудня 1895 року відбувся великий мітинг, який на ті часи звався вічем, і на якому Іван Франко говорив про причини еміграції західноукраїнських селян за океан. Торкнувся письменник і питання докорінної зміни виборчої системи та шкільної освіти в Галичині. Тоді ж почув І. Франко від А.Грицуняка розповідь,

яка лягла в основу оповідання «Свинська конституція».

На майдані, напроти школи, на котрій меморіальна дошка, 1992 року відкрито пам'ятник Іванові Франку, авторами якого є львівський скульптор В.Одрехівський та архітектор В.Скочеляс. Висота скульптури – 3,1 м, постаменту – 3,5 м. Рішенням Тернопільського облвиконкому №147 від 22.03.1971 року об'єкт взято під державну охорону. Пам'ятник має реєстраційний номер 1443 в Тернопільській обласній комунальній інспекції охорони пам'яток історії та культури.

Напроти пам'ятника І.Франку в Збаражі зберігся дім лікаря Володимира Білинського. На ньому таблиця, яка сповіщає: «У цьому будинку зупинявся Іван Франко в 1895, 1896, 1897, 1900, 1902 роках, як кандидат в депутати до австрійського парламенту та Галицького сейму». Автори таблиці, яка встановлена 1995 року, невідомі. Рішенням Тернопільського облвиконкому №147 від 22.03.1971 року вона взята, як і весь об'єкт, під державну охорону. Сьогодні тут крамниця «Людмила».

Будинок належав повітовому лікарю Володимиру Білинському (1869- 1918). Він був активним громадським та політичним діячем. Професію батька успадкував син Тарас Білинський (1903-1941), якого 1941 року заарештували і замордували енкаведисти. Про трагічну долю Тараса Білинського нагадує меморіальна дошка на будинку районної лікарні в Збаражі. Одну з вулиць міста названо іменем родини Білинських. На місцевому кладовищі зберігся гробівець, в якому поховані Володимир і Тарас Білинські...

Син Тараса Білинського Борис (1933 року народження), відомий український вчений-онколог. 2008 року, коли відзначався Міжнародний день музеїв, подарував Львівському літературно-меморіальному музею Івана Франка досі невідому світлину Івана Франка, зроблену у Збаражі 1911 року. На ній письменник серед членів філії «Сільський господар» у Збаражі.

Зберігся у Збаражі і будинок Євгена Білинського, який доводився братом Галині Білинській, дружині лікаря Володимира Білинського. Євген Білинський був відомим у Галичині пасічником і тримав одну з найбільших пасік на Тернопільщині. Від неї і були чималі прибутки, які не шкодував на громадські справи. Був активним діячем «Просвіти» та «Сільського господаря».

В гостях у Євгена Білинського восени 1911 року побував Іван Франко і з тієї нагоди була зроблена світлина письменника разом з членами товариства «Сільський господар».

Будинок на теперішній вулиці М.Грушевського обдертий і дав-

но не ремонтований, має два поверхи. Важко повірити, що його можна було так знищити. Важко повірити, що тут колись була пасіка, що тут було приємно і затишно. Важко повірити, що саме тут, біля сходів, що з подвір'я ведуть до хати, була зроблена єдина за весь час перебування Івана Франка на Тернопільщині світлина.

У Євгена Білинського цей будинок було відібрано. Позбавлений засобів до життя, він помер 1955 року. Ніхто ніколи до нього не приходив, щоб записати спогади про Івана Франка.

Його поховали у родинному гробівці, який збудував, коли померла його дружина Ольга. На даху цього гробівця поставив кам'яний вулик аби люди пам'ятали про нього і його пасіку. В цьому гробівці знайшли вічний спочинок його дружина Ольга (15.08.1880-16.03 1934), він сам (1870-1955), його брат Ісидор (15.05. 1860-17.06.1915) та сини Ісидора: Стефан (1.01.1902- 9.03.1923) та Олександр (1908-1946).

Гробівець Євгена Білинського неподалік від могили лікаря Володимира Білинського та його родини, а також гробівця о. Олексія Заячківського на Збаразькому цвинтарі.

На жаль, меморіальної таблиці Іванові Франку на будинку Євгена Білинського нема.

Будинок Євгена Білинського, 1911 рік

Антін Грицуняк

с. Чернихівці. Решткизруйнованого 1951 року пам'ятника на знесення кріпосного права

с.Чернихівці. Могила А.Грицуняка

с. Чернихівці. У цьому будинку живуть нащадки А.Грицуняка

Євген Білинський з дітьми

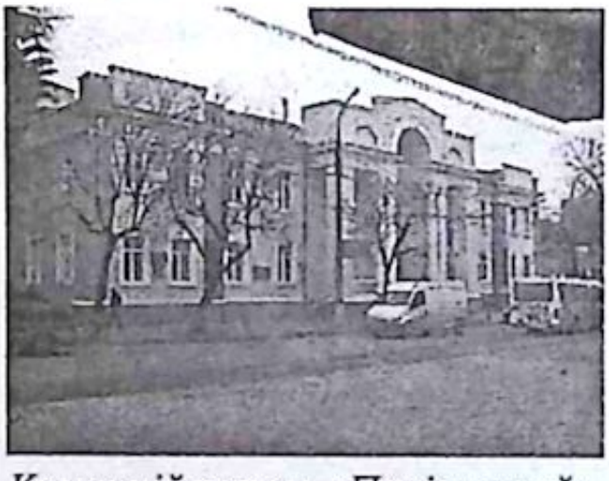
Пам'ятник І.Франку у Тернополі

Будинок Р.Даниловича у Тернополі

Меморіальні дошки В.Стефанику та І.Франку на будинку С.Даниловича

Колишній готель «Подільський», де зупинявся І.Франко

Будинок «Міщанського братства»

Гробівець Євгена Білинського у Збаражі

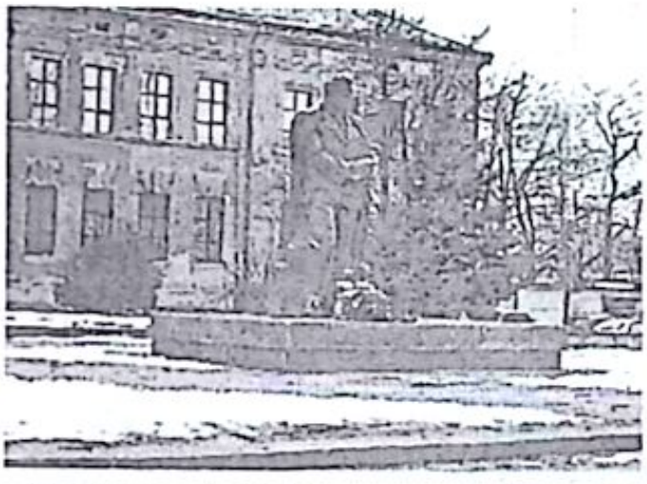
Могила Володимира і Тараса Білинських у Збаражі

Будинок лікарів Білинських у Збаражі

Меморіальна дошка І.Франку на будинку лікарів Білинських у Збаражі

Пам'ятник І.Франку у Збаражі

Будшнок Євгена Білинського у Збаражі, 2009 рік

ПРИМІТКИ

1. Франко І. Зібр. творів: У 50 т. — Київ, 1986.
2. Іван Франко у спогадах сучасників. Книга друга. «Каменяр», 1972. — С.127.
3. Відділ рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т.Шевченка, фонд 3, №1612-1629.

РОМАН ГОРАК

ЛИСТИ ОЛЬГИ БІЛИНСЬКОЇ ДО ІВАНА ФРАНКА

Кому зі своїх знайомих, або тих, котрих сам, як писав у листі до А.Кримського від 26 серпня 1898 року, мали значний вплив на його життя, а відповідно й на літературу, був присвячений вірш під назвою «Олі», що був включений у цикл «Знайомим і незнайомим» другого видання збірки «З вершин і низин» 1893 року, було довгий час невідомо. Здогадка, що міг би він бути присвячений Ользі Рошкевич, не підтверджувалась ні нею, ні Михайлиною, її сестрою, яка у своїх спогадах про стосунки Івана Франка з Ольгою не обмовилась про цей вірш ні словом. Окрім того, у публікації під цим віршем стояла дата написання — 1886 рік. Ольга Рошкевич, на той час уже років з сім, як була замужем за Володимиром Озаркевичем. Вся інтрига полягала в тому, що цей вірш під назвою «Думка» вперше був опублікований у №12 «Зорі» і під ним стояла дата — 24 лютого 1884 року. Виходило, що Іван Франко або помилився при датуванні цього вірша для збірки «З вершин і низин», або ж зробив це зумисне. Одні вважали, що Іван Франко помилився і мало би бути 24 лютого 1884 року. Для читача, зрештою, це вже не так важливо, але от для такого прискіпливого критика, як Василя Щурата мало значення, а тому, даруючи йому на пам'ять це видання збірки у 1913 році, Іван Франко власноручно виправив дату і зазначив при цьому, що вірш «Писано д[ня] 24 лютого 1884 року». Подібне траплялось з Іваном Франком не вперше. Зокрема добре відома всім історія з датуванням поезії «Не пора», де так само наплутано з датами її написання.

Зрештою, не всі вірили, що Іван Франко випадково помилився, а зробив це зумисне, ставлячи під віршем час написання вірша «1886 рік». Вперше таке припущення висловив академік Михайло Возняк. Виходячи з того, що перше видання збірки було присвячене дружині поета Ользі Федорівні Хоружинській, він припустив, що

дата «1886 рік» мала нагадати їй про час одруження і була їй своєрідним подарунком. Але чому такий сумний вірш він мав присвятити їй, своїй дружині, яка заради нього покинула Київ, зреклась свого становища і поїхала за ним у Галичину, прекрасно усвідомлюючи, що може чекати її тут? — М.Возняк не пояснював. Хіба так легко зрозуміти поета? — і цього було достатньо. Адже вже на той час написав вірш «Моїй дружині», під котрим стоїть дата написання — 27 січня 1887 року. Там оті слова, які цілком годяться для присвяти, чи посвяти, як у ті часи говорилось:

Спасибі тобі, моє сонечко,
За промінчик твій — щире словечко!
Як промінчика не здобуть притьмом,
Слова щирого не купить сріблом.

В сльоту зимною, в днину млистую
Я дорогою йду тернистою;
Кого я любив, ті забулися,
А з ким я дружив — відвернулися» [1,2,401]

Проти такої явної підміни часу написання поезії з 1884 на 1886 рік та переміни назви з «Думки» на «Олі» першою виступила Марія Білецька, дружина відомого громадського та просвітянського діяча, професора академічної гімназії у Львові, а також редактора дитячого журналу «Дзвінок», Василя Білецького. Її дівоче прізвище було Марія Білинська.

Чому видавництво газети Івана Тиктора «Новий час», яке до десятої річниці смерті Івана Франка готувало про нього збірник спогадів, не запросило написати спогади Марію Білецьку, невідомо. Упорядники збірника мусили знати, що вона і її чоловік Василь Білецький були найкращими друзями Івана Франка і що саме в них у приступах хвороби дружини Іван Франко шукав прихистку і довший час вимушений був ночувати. Правда, до цього збірника спогади написав Василь Білецький, однак у них ні словом не обмовився про Ольгу Білинську, що доводилась рідною сестрою його дружини і якій, на думку Марії Білецької, був присвячений вірш «Олі».

І все-таки Марія Білецька незадовго до своєї смерті вирішила розповісти те, про що мовчала довгі роки і про що не знало багато шанувальників та біографів Івана Франка. У десятому номері вельми популярного на той час українського журналу «Назустріч», що

вийшов у червні 1937 року, вона опублікувала свої спогади, правда, під вельми прозаїчною назвою — « Картина з життя Івана Франка», де оповіла про стосунки між Іваном Франком та її сестрою Ольгою,

«В 1926 році, — писала вона, — редакція «Нового часу» звернулася була до деяких сучасників Івана Франка з проханням подавати їй спогади про поета. Скупі й принагідні дані про вислід анкети, які дійшли до мого відома, кажуть здогадуватися, що у присланих матеріалах автори спогадів висвітлювали головно діяльність духового велетня галицької землі як митця, що силою великого духу витісував душі молодого покоління та неустрашимо розкривав широкі горизонти світла й поступових гасел перед очима громадянства»[2]. Створюється враження, що Марія Білецька для видання «Нового часу» вирішила не писати, а відтак, коли вже корпус книжки був готовий, вирішила таки написати, але знову якась сила стримала її. Була чогось переконана, що теми, яку вона хоче порушити у своїх спогадах, не зачепить ніхто. Мала рацію: всі писали про Івана Франка як про митця та велета духа. « З приватного життя поета, — продовжувала Марія Білецька, — подибуємо, мабуть, небагато картин. Здогад свій опираю ще й на глибоко вкоріненій свідомості, що найстарше, а згодом і наймолодше громадянство звикло було дивитися на Франка як на Каменяра, що живим та писаним словом, наче сильними ударами молота, кував долю нації. Приватним життям того, що «з приходом на світ поквапився на ціле століття», мало хто цікавився. Виправдання байдужості громадянства щодо Франка як приватної людини дає до деякої міри вдача поета. Свої особисті справи, свої переживання ховав він глибоко у «святая святих» своєї душі — ніхто не смів туди заглянути.

Та дарма. По смерті великих людей ніхто не числиться з їх волею. Щирі прихильники, а то й суперники на полі слави розкривають найтайніші закутини душі генія та інтерпретують кожну сторінку на свій лад. Може виринути питання: чи не грішить проти етики той, хто торкається струни померлого генія, про яку в писаній чи друкованій його спадщині не находять ніяких слідів. Мені не відомо, чи вирішував коли хто це питання.

Та в передсвідченні, що ніяка подія, яка виповнила б хоч би одну сторінку великого громадянина, не кривдить пам'яті про нього, не повинна пропасти в забутті, подаю тут картину з життя Івана Франка, невідому громадянству. Бажання моє було переповісти подію, щоб, як що до чого, використав її хтось авторитетний забрати голос про великих людей. Особисто й посередньо звертаюсь я

до деяких наших вчених, та, на жаль, безуспішно; залишається шлях — накидати картину, на якій доля твердою рукою визначає розстайні дороги людям, зв'язаним сердечними духовними взаєминами. Однаково тверда рука для геніїв і звичайних одиниць. Лихо в тому, що, передаючи спогади про других, мусиш згадати і про себе. Та годі...»[2].

Марія Білецька осмілилась оповісти про душевні справи Івана Франка, про які на той час ніхто не згадував з огляду на те, що багато хто, про яких довелось би писати, ще жили, мали свої сім'ї і нагадувати їм про колишнє виглядало б не вельми коректно. Не коректно це виглядало б і по відношенню до дружини Івана Франка. Очевидно, це було й основною причиною, чому Марія Білецька так пізно вирішила опублікувати свої спогади. Зрештою, могли бути й інші...

Спогади Марії Білецької вельми поетичні, а тому, як і всякі спогади подібного типу для дослідника дають мало конкретних даних. Охоплюють вони вельми короткий період — 1883-1884 роки. Для неодруженого Івана Франка це був час знайомства з двома українськими поетесами — Уляною Кравченко та Климентиною Попович, котрі опісля свідчили у своїх спогадах, що мали намір вийти за нього заміж, але обставини склались так, що цьому не судилось статись. Климентина Попович вийшла за священика Омеляна Боярського, а Уляна Кравченко за народного вчителя Яна Неметовського. Обидва шлюби виявилися нещасливими. Трохи інакше трактував цей зв'язок з поетесами Іван Франко у згаданому листі до Агатангела Кримського від 26 серпня 1898 року: «Пізніше я познайомився, — писав у тому листі Іван Франко, — з двома руськими поетесами, Юлією Шнайдер і Клементією Попович, але жодна з них не мала на мене тривкого впливу. Більше враження зробила на мене знайомість з одною полькою, Йосифою Дзвонковською» [1,50,114]. Про Ольгу Білинську — ні слова. Ніби її не існувало...

Познайомились вони, Ольга Білинська та Іван Франко, у Львові. Так твердить Марія Білецька. «В роках 1883 і 1884, — писала вона, — жила я «на станції» з товаришкою Ю. Карачевською по вул. Академічній. Туди часто заходив Франко з моїм свояком В.Коцовським (Корженко, Голка). Приманювала їх, мабуть, атмосфера ясної, охайної кімнати та ті свобідні розмови, які вели вони в нашій хаті. Раз у раз приходили обидва коло сьомої години ввечері. Коцовський своїм звичаєм зав'язував розмову якоюсь провокаційною зауважою, мабуть нароком, щоб спонукати нас на неї реагувати. Щиро обидва раділи, коли Коцовському діставалась від нас заслужена відплата

за його саркастичні дотепи. У згаданому словесному двобої Франко вряди-годи записував щось у свій записник» [2]. Велись розмови на різні теми, політика, твердить Марія Білецька, «завжди виходила на перше місце».

Батьками Володимира Коцовського був Микола Коцовський, парох села Отиневичі коло Ходорова та Олавія Книш, дочка Йосифа Книша, секретаря Тернопільської циркули, та Анни Дреслер [3, фонд 201, опис 4а, справа 3370, арк.2]. Володимир Коцовський у ті роки був нерозлучним товаришем Івана Франка. Він супроводжує Івана Франка, коли той їздить до народної вчительки і початкуючої поетеси Юлії Шнайдер у Бібрку. З одного боку так вимагав звичайний етикет, бо непристойно було їздити парубку до незаміжньої дівчини самому, а з другого боку несміливий Іван Франко був радий його товариству, бо той знав, як в ці часи говорилось — «товариську огляду», тобто знав товариську поведінку, був сміливішим, і вмів у потрібний момент сказати відповідне слово. Там Володимир Коцовський познайомився з сестрою Юлії Шнайдер Валерією. Він же був з Іваном Франком, коли той перший раз 1885 року їздив у Київ і познайомився з Ольгою Хоружинською. Там Володимир Коцовський познайомився з Оленою Доброграєвою, яка закінчувала Вищі жіночі курси і брала активну участь в громадському житті та займалась переправленням забороненої літератури з Женеви від Драгоманова в Київ. Роман Володимира Коцовського з Оленою Доброграєвою закінчився трагічно. Хвора на туберкульоз, вона невдовзі померла на одному з курортів Франції. Роман з Валерією Шнайдер аж 1887 року закінчився шлюбом.

Ольга Білинська на цей час училась у жіночій учительській семінарії, яку вже пару років тому закінчила Уляна Кравченко. Потім... потім на станції, де мешкала Марія Білинська, з'явилась вона — Ольга Білинська, її сестра. Приїхала до кваліфікаційного учительського іспиту. «А з нею, — згадувала Марія, — неначе святочний настрій увійшов у хату. Ішла розмова весела, загальна. Спинятись на політичних темах не стало часу. Франко розпитував про умови життя вчительки на селі, цікавився іспитом, виявив готовність помагати в підготовці до нього. Котрогось дня він прийшов сам і застав у нас мого брата з товаришем, що співав прегарним ліричним тенором. Пливла одна пісня за другою, будила тужливі акорди в душах молодих слухачів. Всі ми були тоді молоді. Пісенька «Понад тими гороньками» та «Одна гора високая, а другая низька» полонили були наші душі. Ми задумались. Ніхто не ворохнувся. Франко у

сумному настрої дивився на долівку. Нагло встав і, не оглядаючись ні на кого, вийшов з хати. Під спущеними повіками не вдержались сльози. Вони покотились по лиці. Дарма, що поет хотів їх заховати перед нашими очима, ми доглянули його зворушення. Спів замовк. Гості розпрощались»[2].

Йшов присмерклим Львовом. А за ним вслід лементувала пісня. Така проста і всім зрозуміла:

Поміж тими гороньками
Сходить місяць з зіроньками,
А ще вище підлітає
Сивий сокіл з вірлоньками.

Ой летить же він летить,
Крилоньками блудить, —
Ой, як тяжко на серденьку,
Як хто кого вірно любить...

Ще боліла в серці рана за Ольгою. Не вмів скривати свого болю. Шукав знайомства з іншими. Ніхто не міг заслонити її образ... «Доношу Вам тільки, — писав при кінці листа до Уляни Кравченко від 23 грудня 1883 року, — що вірш Ваш (нині присланий) уже переданий Партицькому і дуже йому сподобався — заховав го до 1-го номера «Зорі» слід[уючого] року. Чи знакома Вам трохи дещо учителька панна Ольга Білінська? — запитав ніби ненароком. — Надіюсь листа від Вас в вівторок. А коли Вас самих надіятисть? Може, також в вівторок або середу досвіта?» [1,48, 394]

Уляна Кравченко відчула небезпеку. Що відписала вона Іванові Франку невідомо, бо лист той з відповіддю не зберігся. Збереглась лишень відповідь Івана Франка на нього від 26 грудня 1883 року. Вимушений був пояснити ситуацію. Вперше признавався у листах, писав про свої колишні любовні пережиття. «Що я такої спільної праці бажаю, — писав Іван Франко, попередньо пояснивши, що під спільною працею розуміє такий зв'язок, коли його спільник буде де в чім користати від нього, а він від того спільника, — і що для такого спільника, котрий би своєю натурою і своїм розумом корегував хиби моєї натури і мого розуму, готов би понести великі жертви, — на се доказом історія цілого мого життя, мій приятельський стосунок з Павликом, Белеєм і деякими другими людьми, в кінці мій любовний стосунок з панною Ольгою Рошке-

вич, котрий тривав около 7 літ і приніс мені в результаті за кілька хвиль правдивого, хоч і неповного, щастя 7 літ тяжкої муки, тисячних терпінь та тривог. Стосунок той розірвався давно вже — панна Ольга нині вже пані Озаркевичева, життя не оправдало моїх надій, але я можу сказати, що я старався щиро, щоб наше спільне життя, на котре я надіявся, було справді спілкою людей мислячих, перенятих одною думкою і однакими цілями.

Якже ж — спитаєте ви — було се можливе, через 7 літ помилятися або ошукатися? Отже ж, скажу вам, що ані помилки, ані ошукування не було, що панна Ольга справді могла б була статися людиною пожиточною для загалу і писателькою». Далі напише по суті: «А щодо Ольги Білінської, то я питався вас, чи не єсть вона Ваша колежанка. Єсть се сестра (нерідна) одного з моїх добрих знайомих, і я запрошений до неї на свята, а впрочім, дано мені свободу приїздити коли хочу, та тільки що не можу вибратися. А видівся я з нею всього раз, всього з півгодини. Славна дівчина, було б з неї дві такі, як Ви, і ще би, може, дещо трохи лишилося» [1, 48, 397]. Як розуміти останній жарт Івана Франка, важко сказати. Очевидно, ревнивій Уляні Кравченко він давав зрозуміти, що небезпеки для неї з боку нової знайомої немає.

Надходило Різдво, ніяких занять у Львові не було, екзаменаційна комісія, яка приймала екзамени від вчителів, не працювала, і Ользі Білинській довелось повертатись на роботу в свою школу. Марія Білецька твердить, що за день перед її виїздом Франко розпитував, які присилати їй книжки на село, а також просив писати йому. А в листах виповідати свої думки, стосовно прочитаних книжок.

«Минуло кілька днів, — писала у спогадах Марія Білецька. — Раз якось раннім ранком застукав хтось до вікна.

— Хто там?

— Революція! — була відповідь. Я привіз Вам книжки. Краще привезти, ніж висилати поштою, — сказав гість» [2]

У Бібрці на львівського гостя жде — не діждеться Уляна Кравченко. На Різдво не приїхав. 5 січня Іван Франко пише Уляні Кравченко: «Признаюсь Вам — думаю, що не прогніваєтесь за се признання, — що я маю велику охоту заїхати на йорданські свята до Вас до Бібрки, і навіть все у мене було до тої дороги приготоване. Дістався нині Ваш лист, я побачив, що Вам мій приїзд був би тепер дуже неприємний, і для того покинув сей план, тим більше, що і Ви ані словечком о нім в своїм листі не згадали. Ну, розуміється, Вам ніколи було, а може, й « не випадало» — бо то у наших женщин щирість чуття і любов звичайно єсть тільки там і тільки тоді, де і коли

«випадає», а поза границю — ні-ні! А уколи Вам не випадає написати до мене одне словечко: приїдь! — то мені тим більше не випадає приїздити. Чи як там Ваші правила доброго тону кажуть?» [1, 48, 399]. А через деякий час писав їй: «Отсе хіба нещастя, що я, мавши якраз їхати до Вас, та й заслаб, вправді не тяжко, але все ж так, що виїжджати було годі. Тож не прогнівайтесь за мою несловність! Сам не знаю, коли буду міг бути в Бібрці Вашій» [1,48, 400].

У дванадцятому, червневому, номері журналу «Зоря» 1884 року за підписом «Мирон» з'явився вірш «Думка» із зазначенням часу його написання — 24 лютого 1884 року. Цей вірш під назвою «Олі» був включений у збірку «З вершині низин» у розділ «Знайомим і незнайомим»:

Коли часом на улиці побачу
Вдову бездомну, сиротя мізерне,
Що к мені руку простяга жебрачу
І тускле око в сльозах к мені зверне,
Тремтить в лахмітті. Босе на морозі,
Сльотою бите і погордов ситих, -
Огнем на серце мні падуть ті сльози,
Той стон голодних, нищих і невкритих,
І думаєсь мені: недовго, може,
Коли холодна вкриє мня могила, -
І ти оттак підеш на роздорожжє
О хліб просить, моя дружино мила.
І зжовкне- зв'яне те лице, що нині
Любов'ю, блиском щирості ясніє,
Погаснуть очі, що так сяють к мені,
І горе стлить тебе, моя надіє!
І діти наші — ох, аж серце в'яне ! —
Сльотою биті, босі, у лахмітті,
На сльози й горе нерозсвітно — тьмяне,
Як сиротята, геть підуть по світі.
І тайком я тремтячою рукою
Послідній гріш їм ткну, і мислю: може,
Хтось змилуєсь колись і над тобою
І сиротятам нашим допоможе... [1,1,95]

Той вірш, — запевняє Марія Білецька, — дуже схвилював Ольгу Білинську. Вона аж ніяк не сприйняла його, як просто художній

витвір поетової уяви, а як такий, що малював перспективу їх відносин. «Він указував, — пояснювала вона, — що перспектива життя на спільному шляху викликає в душі автора марево матеріальних злиднів. Важка проблема стає головною темою листування». Чому так сильно схвилювала Ольгу Білинську перспектива, змальована в поезії, Марія Білецька не пояснила, хоч зі всього сказаного виходило, що мова йшла не про просте листування та невинні відвідини Іваном Франком молодої вчительки та постачання її літературою. Не відомо чому Ольга Білинська вирішила, що вірш скерований до неї. Очевидно, справа тут була значно серйознішою. «Ольга, — писала Марія Білецька, — в своєму розумінні обов'язку вирішила була уступити письменникові з дороги, не спиняти свобідного лету в високі простори творчості поета. Франко зі свого боку запевняв, що настрій, який проявився в творі, не все є вірною відбиткою психічної настанови поета. Часто рішають посторонні, переходові впливи, так воно було і з віршем «Думка». Написана вона була, мовляв, давно, як згадував Франко далі, на основі розмов із «вашим свояком» (Коцовським). Він раз у раз змальовує жахливі картини сімейного життя, опертого на хитких матеріальних основах. Настрій минувся — вірш не мав іти до друку. Появу «Думки» в «Зорі» в червні 1884 р. Франко приписував випадкові. Рукопис попався випадково під руки, дістався на редакційний стіл та пішов до друку без ніяких тенденційних намірів. Та як-не-як, а вірш, що, неначе в дзеркалі, відбивав настрій душі поета, був надрукований. Не було сили перетворити його в невидне й забуте так у друку, як і в людській душі. В часі листування на теми майбутнього життя помітна була в Ольги важка задума. В душі змагалися в боротьбі особливі почування з голосом, що висував на перший план добро сівача золотого зерна на рідній ниві» [2]. Пояснення Франком випадкового потрапляння на сторінки журналу «Зоря» вірша, не переконливі. Іван Франко не зумів, очевидно, переконати Ольгу Білинську в протилежному. В нього не вистарчало відваги... Вони розсталися.

Через деякий час Марія запитала сестру:

«— Хто винен? Франко чи ти?

По хвилині мовчання відповідь звучала:

— Ми не зривали, а розійшлися добровільно. Такі зв'язки не зриваються» [2].

Вона покинула село, в якому доти вчителювала і куди приїздив до неї він. Переїхала в Добровляни.

Спогади Марії Білецької опісля були опубліковані ще раз вже в

радянський час у виданні «Іван Франко у спогадах сучасників» у Львівському книжково-журнальному видавництві 1956 року, упорядниками якого були О.Дей та Н.Корнієнко. Вони у коментарях зазначили, що мова йде про село Добровляни, яке знаходиться у тодішньому Ходорівському районі Дрогобицької області. Ці ж самі коментарі були збережені і в наступній публікації спогадів Марії Білецької у виданні «Спогади про Івана Франка», що вийшли 1981 року у видавництві «Дніпро», упорядником яких виступив О.Дей, правда, в зв'язку з ліквідацією Дрогобицької області село Добровляни тут стало селом Жидачівського району Львівської області. Ця ж сама інформація була автоматично перенесена при останній публікації цих спогадів у книзі «Спогади про Івана Франка», що вийшла у Львівському видавництві «Каменяр» 1997 року, де упорядником та автором приміток був М.Гнатюк.

Ця інформація без перевірки була сприйнята чисельними дослідниками, які повірили, що Ольга Білинська після Цішок стала працювати в Добровлянах, які згідно з територіальним поділом тоді належали до Стрийського округу, опісля до Ходорівського району Дрогобицької області, а відтак Жидачівського району Львівської області. Ця, як виявилось, хибна інформація зіграла рішучу роль, що пошуки слідів по Ользі Білинській були скеровані у хибне русло.

Отож, Ольга Білинська в Добровлянах у школі якраз перевіряла домашні завдання учням, як почула, що служниця когось спиняє і не впускає до неї в клас. Це був він. Впав, як грім з ясного неба. Жестом, без слів, запросила його з класу до своєї кімнати. Мовчки попросила сісти у крісло. Мовчала. Першим порушив мовчанку він. Запитав, як їй живеться. Відповіла, що добре. Потім зайшла розмова за вчительську працю, про кількість годин та дітей у класі. Потім говорили ще про щось. Обоє розуміли, що не про це потрібно зараз говорити, але боялись змінити тему розмову на іншу. Для чого? Він запитував, вона чемно відповідала. Ніби інспекторові при перевірці. «Нестримний, безнадійний настрій», — скаже сестра Марія. Мовчки розійшлись. Ольга себе потім довго запитувала, чи це була реальність, чи сон.

Потім був вірш:

Раз зійшлися ми случайно,
Говорили кілька хвиль —
Говорили так звичайно,
Мов краяни, що нечайно

Здибляться з-за трьохсот миль.
Я питав про щось такеє,
Що й не варт було питать,
Говорив щось про ідеї —
Та зовсім не те, не теє,
Що хотілося сказать.
Звільна, стиха ти, о пані,
І розсудно річ вела;
Ми розстались, мов незнані,
А мені ти на прощанні
І руки не подала.
Ти кивнула головою,
В сінях скрилася як стій;
Я ж мов одурілий, стою,
І безсилий за тобою
Шлю в погоню погляд свій,
Чує серце, що в тій хвилі
Весь мій рай був тут — отсе!
Два-три слова, щирі, милі
І гарячі, були б в силі
Задержать його на все.
Чує серце, що програна
Ставка вже не верне знов...
Щось щемить в душі, мов рана:
Се блідая, горем п'яна,
Безнадійная любов. [1,2,124-125]

Зберігся автограф цього вірша. Остання строфа в ньому відсутня. Дати написання нема. Вірш вперше був опублікований у другому виданні «З вершин і низин» у циклі «Зів'яле листя»... І змістом і описом ситуації цей вірш відрізняється від інших віршів збірки.

Напевно, вона першою попросила, щоб всі листи, котрі писала до нього, він їй повернув. Вона повернула йому його листи. В цьому переконують й спогади Марії Білецької: «Взаємний зворот листів, — писала вона, — а відтак спалення їх відбирає змогу проаналізувати хід думок одної та другої сторони» [2].

Як би це романтично не звучало, але взаємний обмін листами, а тим більше спалення їх, як свідків любові, не відбулося. Листи Ольги Білинської збереглись. Їх сім, всі вони з 1884 року і зберігаються у фонді Івана Франка відділу рукописів та текстології Інсти-

туту літератури ім. Т.Шевченка НАН України. Листів Івана Франка до Ольги Білинської не виявлено жодного. У випадку повернення їх вони мали бути у фонді Івана Франка, однак їх відсутність говорить за те, що вони залишились у Ольги. Їх доля невідома. Принаймні після її смерті тих листів вже не віднайшла у сестри Марія Білецька. Іван Франко листи Ольги зберіг.

Через свого чоловіка Василя Білецького в бібліотеку НТШ Марія Білецька передала дві книжки в одній оправі — «Жіноча неволя в руських піснях народних. Написав Іван Франко. Накладом редакції «Зорі». У Львові, 1883». На звороті титульної сторінки посвята Ользі:

Тобі, що власною рукою
Собі здобути вміла долю,
Робітнице на світла нив,.
Я шлю «Жіночу сю неволю»,
Най світло, сіяне тобою,
Пораннов заблисне зорою,
Що нам віщує дні щасливі!
Най плоди принесе твій труд!
І по життя твого дорозі
Най злоте жито, чудні рожі
Неув'ядаючі цвітут!

Львів, 23 січня 1884. Іван Франко» [1,2,376]

Другою книжкою була «Захар Беркут. Образ громадського життя Карпатської Русі в XIII віці. Написав Іван Франко. Накладом редакції «Зорі». У Львові, 1883.». На звороті титульної сторінки цієї книжки напис рукою Івана Франка: «Ользі Білінській — щирий Іван Франко». Доля книг невідома.

Публікація спогадів Марії Білецької, очевидно, мала великий резонанс серед дослідників творчості Івана Франка та його біографів, яких цікавило питання, хто з конкретних жінок, близьких серцю Івана Франка, стали отою чарівною незнайомкою зі збірки «Зів'яле листя». Чи не Ольга Білинська?

Вже в наступному, одинадцятому, номері газети «Назустріч», який вийшов 1 червня 1937 року, виступив академік Михайло Возняк зі статтею «Із страху перед життєвою незабезпеченістю». Стаття мала підзаголовок «Коли розходились Іван Франко і Ольга Білинська». Дана публікація була побудована на листах Ольги Білинсь-

кої до Івана Франка, які знаходились у фонді Наукового Товариства імені Т.Шевченка. Вони були написані етимологічним правописом і Михайло Возняк нарахував їх шість. Михайло Возняк деякі з тих листів процитував, а зміст деяких просто переповів, оскільки вважав, що цитувати їх недоцільно. Листи підтверджували сказане Марією Білецькою. Заспокоюючи читачів стосовно того, що Ольга Білинська стала героїнею «Зів'ялого листя», Михайло Возняк вимушений був припідняти завісу таємничості збірки і вказати ім'я справжньої героїні. «Нема сліду, — писав він, — зворотних листів Франка в його архіві. Тим більша шкода, що в них були автографи віршів Франка. На підставі їх текстів можна було б говорити про відгомін зносин Франка з Білинською в його літературній творчості. ***Хоч як складна ґенеза «Зів'ялого листя» Франка, тяжко в ньому дошукатися згаданого відгомону. Головна героїня «Зів'ялого листя», це зв'язана з низкою творів Франка («Лелюм і Полелюм», «Маніпулянтка», «Перехресні стежки» тощо) Целіна Журовська, заміжна Зигмунтовська.»*** Більше жодних пояснень...

Хоч спогади Марії Білецької часто публікувались у різних збірках спогадів сучасників про Івана Франка, однак особа Ольги Білинської ніколи не зачіпала дослідників і про неї майже нічого невідомо, окрім того, що переписується із одного видання до другого про те, що вона знайома Івана Франка та вчителька.

Згідно «Звіту дирекції учительської жіночої семінарії У Львові», що вийшов 1897 року і містив список всіх, хто закінчив дану семінарію від часу її заснування 26 травня 1871 року до 1908 року, ім'я Ольги Білинської не значиться. Значилась Юлія Шнайдер. Вона закінчила семінарію 1881 року і на час виходу «Звіту» була вчителькою в селі Солець, що біля Трускавця, де її чоловік Ян Нементовський був директором цієї школи, оскільки подібні посади дозволялось займати тільки полякам. 1885 року дану семінарію закінчила сестра Ольги Білинської Марія, про яку на той час вказано, що вона є вдовою по священику Лисецьким та котра на час виходу «Звіту» вчителює в селі Луки Золочівського повіту. В цьому ж році закінчила семінарію Юлія Карачевська, про яку згадує у своїх спогадах Марія Білецька. У 1897 році вона була вчителькою в Клепарові, передмісті Львова і писалась Юлія Чиж.

Ім'я Ольги Білинської, однак, згадується в іншому довіднику — в так званому «Шематизмі Королівства Галіції та Лодомерії з великим королівством Краківським», який випускався кожного року та містив дані про всіх, хто був на державній службі. 1882 року про

Ольгу Білинську сказано, що вона працює вчителькою однокласної етатної (державної) школи в селі Цішки Бродівського повіту, про яке можна дістати повну інформацію з тодішнього «Словника географічного», найбільш популярного тодішнього довідника про місцевості. Згідно з ним Цішки або ж Чишки — село Бродівського повіту, що лежить в півмилі на північ від Олеська та в двох милях на південь від Бродів на самому початку бродівських пісків. Посілість більша, тобто власність дідича, в селі виносить 160 моргів орного поля та 6 моргів лук та городів. Селянам, тобто посілості меншій, належить 724 морги орного поля, 607 моргів лук та городів та 156 моргів пастівників. В селі 758 греко-католиків, тобто українців, один римо-католик, тобто поляк, та 7 ізралітів, тобто євреїв. Загальна кількість мешканців — 766 чоловік.

Костьолу в селі для одного римо-католика не було. Найближчий був в Олеську. Греко-католики мали свою церкву в селі. До парафії входило село Лабаш з 128 душами греко-католицького віросповідання. Сама парафія належала до Олеського деканату. Церква Пророка Іллі в Цішках була старою і дерев'яною. 1902 року на її місці поставили нову муровану церкву. Від 1879 року парохом села був Тома Дуткевич. Він був 1846 року народження і Львівську духовну семінарію закінчив у 1870 році. Власником фільварку, тобто більшої посілості, був Йозеф Скшишовський.

В це село на Різдвяні свята і приїхав Іван Франко. Дібрався поїздом до невеличкої залізничної станції Заболотці, а відти очевидно пішки прийшов у Цішки. Були морози і болото замерзло. Можна було йти безпечно. Привіз Ользі книжки. До науки, як обіцяв ще у Львові, а також і свої. Можливо, в той приїзд привіз трагедії Шекспіра німецькою мовою, про які Ольга згадує у листах та котрі їй дуже важко вдавалися читати. Можливо, саме тоді й привіз річну підшивку журналів «Зоря» та «Правда», про котрі також Ольга згадувала в листах, нарікаючи, що не може в одному пакунку відіслати йому їх назад. Надто вони різні за розмірами. Не обійшлось без того, щоб не привіз Іван Франко Ользі найновіші свої книжки: «Жіноча неволя в руських піснях народних» та «Захар Беркут», якими зачитувались тоді в Галичині і на Великій Україні. Обидві книжки вийшли при кінці 1883 року. На одній з них — «Жіночій неволі в руських піснях народних» — написав вірш, присвячений Ользі. Дата, яку поставив під віршем, дає підставу думати, що цього дня й відвідав Ольгу Білинську в Цішках. Захоплювався тим, що сама обрала свою життєву дорогу й сміливо йде по

ній. Будучи разом з тим корисною людям. Ця риса характеру у жінках завжди подобалась Франкові. На книжці «Захар Беркут», яка вийшла також 1883 року, Іван Франко вірша не написав. Написав просто: «Ользі Білінській — щирий Іван Франко». Обидві книжки Марія Білецька оправила в одну оправу і подарувала НТШ. Зараз вони зберігаються у відділі рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т.Шевченка у фонді Івана Франка (ф.3) під №313.

Про приїзд Івана Франка в Цішки майже ніхто не знав, окрім сестри Анни, яка мешкала разом із Ольгою й допомагала їй у роботі. Школа стояла на краю села. В одній половині вчились діти, а на другій половині було помешкання пані вчительки. Сестра Анна могла часом підмінити на деякий час Ольгу, коли та мусила відлучитись від роботи. Не знали про приїзд Івана Франка й на проборстві. Дружина отця Томи Дуткевича довго жаліла, що особисто не познайомилась із Франком. Очевидно етикет, котрого Ольга дуже притримувалась, не дозволив їй затримати Франка у себе довше і того ж дня вечірнім поїздом він виїхав до Львова.

Потім був один лист, а відтак другий. Їх зміст невідомий, але відповідь Ольги на ці два листи разом дає підстави здогадуватись, що в другому (Ольга признається, що саме цей лист їй більше подобався) Іван Франко попросив руки в Ольги, жартівливо погрожуючи, що коли вона не згодиться бути його дружиною, то він засвататься до поетки Юлії Шнайдер і та напевно погодиться та по пості стане його дружиною. Від двоюрідного брата Володимира Коцовського Ольга знала, що сватання Івана Франка до Уляни Кравченко закінчилось відмовою. Уляна Кравченко воліла мати справу з Мироном, який пише «небесної краси вірші», ніж з реальним Іваном Франком, який не забезпечить їй майбутнього.

Ольга Білинська знає про нещасливе перше кохання Івана Франка до Ольги Рошкевич і, якщо судити по спогадах Марії Білецької, бачила, як він її й досі не може забути та як на нього одного разу подіяла пісня «Поміж тими гороньками». І коли Іван Франко повідомив її у листі, що працює над перекладом драми Шекспіра «Буря» і має намір опублікувати цей переклад в «Зорі» з посвятою Ользі Озаркевич, тобто колишній своїй нареченій Ользі Рошкевич, то нетерпеливо чекала, коли до неї прийде черговий номер журналу, де мав бути надрукований той переклад з посвятою, а побачивши, що в журналі його немає, полегшено зітхнула і вважала це добрим знаком у їх відносинах з Франком. Він їй, вірила і писала про це йому в листі, присвятить кращий за «Бурю» твір. Цьому статись не

судилось, але в листах присилав їй свої вірші, які до нас не дійшли. Була вдячна йому за них.

Готувалась до весілля. Час промине швидко. Навіть не очуєшся, як пройде піст, відтак наступить Великдень, а там через два тижні по нім можна вже й весілля справляти. Так багато потрібно ще встигнути зробити до нього, а на все те нема грошей. Франко вважає, що на весілля потрібно їх позичити. Вона проти цього. Для чого позичати? Якщо не можна справити весілля своїм коштом, то краще не справляти вже жодного.

Невдовзі про намір Ольги Білинської вийти заміж за Франка довідалась родина і в першу чергу Володимир Коцовський, відтак отець парох Тома Дуткевич з дружиною, відтак пан Рогульський, від якого Ольга сподівалась допомоги з одержанням місця вчительки у Львові. Не буде ж вона сидіти на ласці свого чоловіка і покине працю!

Найперше почав відраджувати Ольгу виходити заміж Володимир Коцовський. Однак його докази для неї не були переконливі. Отець Дуткевич твердив, що вона, вийшовши заміж за Франка, ніколи не дістане роботи вчительки. Справді, Франко вже двічі сидів у тюрмі. Пані їмость єхидно радила Ользі, знаючи, як скромно вона живе, купити лотерейний квиток і виграти собі на нього багатство, бо такого при Франкові не доробиться. Пан Рогульский заявив також, що вона на своїй кар'єрі покладе хрест, коли вийде за Франка. Її і її майбутніх дітей чекає голод і холод.

Вона чекає на Франка, щоб йому про все оповісти. Але погода така, що якби він приїхав на станцію, то в Цішки через болото не дістанеться. Вона бігає по селу і шукає якогось воза з фірманом, щоб привіз Франка. З горем та бідою знайшла, але довідується, що він не приїхав. Вона така смілива, що готова його переночувати, бо й так усі вже в селі знають, що він буде одружуватись з нею.

Ах, ця клята дорога. Або нехай випаде сніг, вдарить мороз, і тоді він зможе приїхати до неї і розрадити, або ж нехай буде тепло і болото підсушиться!

Дорога підсохла. Погода стала теплою. Прийшла весна.

Даремно чекала Ольга приїзду Франка. Не приїхав. Прислав лист і в цьому листі отой вірш, що називався «Думкою».

Були це роздуми над майбутнім. Сумні роздуми. «Коли часом на улиці побачу...» Про таке майбутнє говорили їй всі знайомі і розраджували йти за нього заміж. Всі. А тепер отой лист і отой вірш, який підтверджував їх слова. Ольга в розпачі. Якщо так, то краще зараз все розірвати і забути. Розійтись. Але ще не все втра-

чено. Вона благає Івана Франка приїхати. Зі всього видно, що вона не лякається труднощів. Їй нагло потрібно знати, чи справді вона втратить посаду вчительки, якщо вийде заміж за Івана Франка, як про це твердять всі навколо.

Він не приїхав. Невідомо чи написав листа...

Прийшов Великдень. Ольга їде у Львів. Не зустрілись. Чекала на нього перед від'їздом у свої Цішки. Так близько була його редакція, де працював від того місця, де чекала на нього. Не прийшов. Мусила їхати у село. Звідти пише листа і благає приїхати. Зробити оцю останню жертву для неї. Для тої, яку любив і хотів назвати своєю дружиною.

Даремно чекала. Не приїхав і на сей раз.

При кінці квітня поштою відправила йому книжки, які привозив для неї. «Правду», — писала в листі, — затримала. Але опісля пришле. І вже підписалась «Ольга Білинська». Не так, як раніше. Тоді писала «Ольга»...

Не було чого залишатись у селі. До Львова не було також чого їхати. Замість неї до Львова переїхала працювати у школі сестер Василіанок, що по вулиці Длугоша, Юлія Шнайдер. У «Ділі» на початку червня їм обом було представлено цілий підвал газети. Писали у віршах про щасливу любов. №12 «Зорі», що вийшов 1 червня 1884 року, опублікував «Думку». Той вірш, що прислав їй у листі. Приїхала до Львова після того, як закінчилась школа. Оббивала посади шкільної ради, аби дістати посаду вчительки в якомусь іншому селі. Франко поїхав зі студентами у мандрівку, про яку писали газети та для якої він написав та видав «Мандрівничу літопись». Не знала, що під час тої мандрівки в Коломиї зустрів на вечірці Ольгу Рошкевич і довго з нею говорив. Аж всі дивувались. Після його повернення з мандрівки, про що дізналась з «Діла», відправила йому решта книжок, які він привозив їй. Коротка записка, — і все.

1885 року вона вже була вчителькою однокласної етатної школи в селі Добровляни. Згідно з щорічними шематизмами державних працівників Королівства Галіції та Лодомерії в Добрівлянах в однокласній школі Ольга Білинська пропрацювала до 1888 року, а опісля прізвище Ольги Білинської з довідників щезає назавжди. Зі спогадів Марії Білецької виходило, що Ольга Білинська ніколи не вийшла заміж, а перед своєю смертю вона мала з нею розмову про Івана Франка. Про її смерть, як не дивно, не повідомила жодна газета. Ніхто ніколи не згадав про неї, крім Марії Білецької. Не подав років життя Ольги Білинської і Михайло Возняк, хоча на час написання

статті в газеті «Назустріч» він міг би легко про це дізнатись...

Час ніби спеціально затирав усі сліди по ній і по цій любові. З усіх жінок, близьких Франковому серцю, вона єдина залишалась найбільш загадковою і невідомою.

А був час, коли вона вже пошила шлюбну сукню і складала список, кого потрібно було запросити на весілля. Потім у всьому звинуватять її, і дослідники в один голос за Михайлом Возняком будуть повторювати, що у всьому винна вона, бо злякалась «життєвої незабезпеченості».Тобто того життя, яке пропонував їй Іван Франко. Ніби перед тим народна вчителька в глухому-преглухому селі під Бродами, куди неможливо дібратись у весняну розталь, ні в осінню бездоріжжя, жила в розкошах і дуже-дуже боялась втратити місце сільської вчительки. Яка ще могла її страхати «життєва незабезпеченість»? Можливо й оте висвітлення Михайлом Возняком причин розриву Івана Франка та Ольги Білинської отими страхами «перед життєвою незабезпеченістю» знеохочувало дослідників до постаті Ольги Білинської.

Якщо про Ольгу Білинську було майже нічого невідомо, то про її сестру Марію Білинську, котра була видатною громадською діячкою, можна дізнатись з чисельних статей в довідниках та різних енциклопедичних виданнях. «Відійшла від нас, — писала відома українська письменниця Костянтина Малицька у некрологі про неї («Нова хата», у №2 від 15 січня 1938 року), — одна з найкращих, найідейніших, найбільш діяльних громадянок — людина, що її ціле життя було одною службою своєму народові.

Ще як учениця львівської учительської семінарії належала до гуртка тих молодих українок, що перші здобували права українській мові поміж польками. А відтак, не покінчивши семінарії, стає дружиною молодого богослова о. Лісецького і разом з ним «їмостує» спершу у Ветлині на угорській границі, опісля в Торгановичах коло Самбора. Перебуваючи на селі, мала нагоду пізнати селян, та інтерес в прихильність до мужицької долі зберегла ціле своє життя.

Та молоде подружжя не тривало довго. Внедовзі тратить Марія двох синків, вмирає і чоловік, і вона стає вчителькою спершу в Яричеві коло Львова, відтак у Луці під Золочевим. Любила школу, любила сільських дітей, цілою душею віддавалася праці над ними і не один із Її учеників за Її спонукою й підготовкою пішов до вищих шкіл і, вдячно згадуючи свою «паню» навідувався часто до Неї у Львові». «Зложивши виділовий іспит, — писав цей же журнал, — дістала Марія Лісецька посаду в Клепарові підо Львовом і від тоді Її діяльність тісно зв'язана зо столицею краю й інтересами широкого

українського громадянства. В тому часі (1898 р.) постає у Львові заходом українського Педагогічного Товариства перша дівоча українська школа ім. Шевченка. Покійна Марія належала до її основників і, як учителька доходила спочатку на лекції з Клепарова від 1899 року як дружина проф. Василя Білецького разом із ним вела управу цієї школи зовсім безкорисно, не жаліючи ні труду, ні часу. На ті роки припадає постепенний розвиток школи на повну виділову, яка й здобуває собі право прилюдности. Від часу повернення Марії Білинської до Львова дуже часто про її діяльнсть пише газета «Діло», нагадуючи громадянам про її добрі справи. При створеній нею школі організовується курс грамоти для слуг, а також курси української мови та історії для дітей, що навчалися в польських школах. «А коли згадати, — писала К.Малицька, — що в тому самому часі була теж членом Виділу жіночого інституту ім. Св. Софії, відтак ім. Св. Ольги, не тільки з назви, але й по ділу, так можна собі уявити, як багато праці й серця вложила Вона у виховання українських дівчат у своїй школі й у своїй бурсі».

Обставини примусили її покинути педагогічну роботу в школі, але не примусили її бути активною в громадському житті. Вона поринає у вир цієї роботи. Очолює «Клуб Русинок», в якому згуртовує всі визначні жіночі сили для створення цілого ряду жіночих установ у краю. 1901 року вона організовує жіночу економічну спілку «Труд», товариство опіки над слугами та інститут Св. Ольги. Завдяки її невтомній праці створюється «Захоронка» для дітей працюючих матерів, «Дешева кухня» для вбогої студентської молоді. 1909 року «Клуб Русинок» було реформовано в «Жіночу Громаду», який вона очолює, а опісля дана організація переростає у відомий «Союз Українок».

У 1906-1913 роках, коли йшла гостра боротьба за реформу виборчої системи та скасування старої куріальної системи виборів, Марія Білецька є одною з активних організаторок жіночих віч, створює з польськими та єврейськими жіночими товариствами блоки для оборони прав жінок. На тих вічах вона здобуває славу визначної громадської діячки. Важко назвати ту ділянку громадської праці, в якій би Марія Білецька не брала діяльної участі: сецесія українських студентів із Львівського університету, процес Мирослава Січинського, котрий вбив Намісника Галичини Андрія Потоцького, смерть Адама Коцка в боротьбі за Український університет. Участь у відомому «Процесі 101», коли було вбито Адама Коцка і уряд притягнув до відповідальності 101 найактивніших діячів руху, Марія Білецька

щоденно варить обіди для всіх і доставляє їх у тюрму. За таку поведінку Марія Білецька разом з іншими жінками була заарештована. В тюрмі Марія Білецька разом з ними оголосила голодування.

Під час Першої сітової війни, побоюючись репресій окупаційної російської влади, яка активно кинулась нищити всі українські інституції на загарбаних нею землях, Марія Білецька з чоловіком виїхала у Відень, куди виїхали й інші українські діячі. Марія Білецька знайшла роботу в шпиталях, надаючи санітарну допомогу пораненим українським солдатам, працювала у сумнозвісному Гмінді, де австрійська влада депортувала з Галичини всіх, кому недовіряла.

Після повернення до Львова Марія Білецька працювала в управі Горожанського Комітету, а відтак у секції цього ж комітету, опікуючись інвалідами війни, а після реорганізації у 1925-1926 роках очолювала його. Була першою жінкою — членом Народного Комітету націонал-демократичної партії, а відтак перейшовши в опозицію до даної партії, була одною із засновниць Трудової Партії.

Мала письменницький хист, хоч зі своїми творами не часто з'являлась на сторінках часописів. «Навіть на смертній постелі, — писав про неї у некролозі журнал «Жіноча Доля» №4 від 15 лютого 1838 року, — пам'ятала покійна про український народ. Своє майно розділила вона на народні цілі. Саме видавництво «Червона Калина», що поставило собі за ціль передати друкованим словом історію визвольних змагань українського народу, одержало від Покійної 5000 золотих».

Автобіографічні дані, які можна було знайти в статтях про Марію Білецьку, були суперечливі між собою. Преса подавала, що вона була дочкою отця Білинського, народилась у селі Козівці коло Тернополя, а ще в інших статтях подавались інші дані, зовсім відмінні від отих.

Таким чином надії на те, що завдяки статей, опублікованих у пресі, а також чисельних некрологів вдасться бодай дізнатись час народження Ольги та її соціальне походження, виявились марними. Ніхто ніколи бодай словом не згадав про неї, Ольгу. Ніби її не було. Не згадав навіть після опублікування спогадів Марії Білецької та статті Михайла Возняка.

Певну інформацію могли дати метричні книги села Ветлини Балигородського деканату, де у 1885-1886 роках був священиком чоловік Марії Василь Лисецький, про якого церковні шематизми подають, що був 1856 року народження, закінчив теологію Львівського університету та Львівську духовну семінарію у 1884 році, а отже саме в цьому році і мусив перед висвяченням одружитись. Однак метричних книг цієї церкви не збереглось. Не збереглось і метрич-

них книг села Торгановичі, де після Ветлини у 1886-1888 роках працював Василь Лисецький де і помер. Невідомо ні метрик народження та метрик смерті його синів. В метричних записах мусили б бути дані й про батьків Марії Білинської.

...1998 року у видавництві «Арсенал» (м. Львів) вийшло монографічне дослідження Зиновії Служинської «Рід Білинських», де між багатьма представниками цього відомого в Галичині роду було згадано й Марію Білецьку та її сестер Анну та Ольгу тільки на основі спогадів Ольги Сліпої, сестри кардинала Йосипа Сліпого, яка також є з роду Білинських. Автор монографії виділила цю гілку в окрему і не змогла дати пояснення, як вона пов'язана з іншими. Єдиним документом, що заслуговував на увагу, був відпис метрики народження дочки Анни Білинської Марії-Марти, де було зазначено, що батьком Анни був Теофіл Білинський, а матір'ю Кунегунда Кліш, але як потім виявилось, священик, що виписував метрику, допустився помилки: не Кліш, а Книш. Знайти якогось достовірного документа про те, що й Марія Білинська також по батькові є Теофілівна, було неможливим через недоступність до метрики її смерті, яка, як відомо, сталась 31 грудня 1937 року. Згідно з некрологами, які були опубліковані про Марію Білецьку, вона померла в будинку на вулиці Гіпсовій у Львові. Ця вулиця належала до парафії церкви святого Юрія у Львові, метричні книги якої зберігаються у Львівському обласному РАЦС і згідно з новими положеннями є недоступними для дослідників. Тільки 6 квітня 2005 року після неодноразових звертань Музею Івана Франка у Львові Львівське обласне управління юстиції і відділ реєстрації актів цивільного стану таку довідку дав, і в ній було сказано, що Білецька Марія померла 31 грудня 1937 року в м.Львові по вулиці Гіпсовій, 44 на сухоти легень, про що в метричній книзі про смерть церкви Юра міста Львова складено актовий запис №139 від 2 січня 1938 року. Тобто в цей день її хоронили. В метричному записі сказано, що вона була дружиною покійного професора академічної гімназії Василя Білецького, а батьком її був Теофіл Білинський. Народилась покійна 1864 року в Тернополі. Хоронив Марію Білецьку священик Леон Куницький.

У тій же книзі є й метрика смерті її чоловіка Василя Білецького, який помер 18 лютого 1931 року на склероз у віці 76 років. Хоронив його священик церкви Юра Василь Лаба, який і склав актовий запис №17 від 20 лютого 1931 року в метричній книзі померлих парохіян даної церкви.

На щастя, метричні книги церкви Різдва Христового в Тернополі збереглись. У Центральному державному історичному архіві Украї-

ни у м.Львові збереглись метричні книги від 1835 до 1865 року [3, фонд 201, опис 4а, справи 5561-5564]. Згідно з ними 8 квітня 1864 року в домі з конскрипційним (переписним) номером 1473 народилась Марія Білинська [3, фонд 201, опис 4а, справа 5564, арк.60]. Про батька новонародженої в метриці зазначено, що ним був Теофіл Білинський, канцелярист Тернопільського циркулу, а матір'ю була Кунегунда, дочка Йосифа і Анни Книш. Хрещеним батьком новонародженої був канцелярист Тернопільского циркулу Модест Хомінський, а хрещеною матір'ю — Луція Літинська, дружина канцеляриста. Хрестив новонароджену Михайло Білинський, Тернопільский парох і дідусь новонародженої.

На сторінці 38 даної справи знаходиться метрика народження її старшої сестри Анни Білинської, яка народилась 25 липня 1862 року в домі №1473. Ці ж дані про батьків. Про маму, Кунегунду Книш, дещо розширеніша інформація — вона була дочкою Йосифа Книша та Анни Дреслер. Хрещеними батьками новонародженої були канцелярист Ладіслав Глаас та дружина офіціаліста Йоанна Добровська. Хрестив отець Михайло Білинський. Найстаршою в сім'ї була Ольга. Вона народилась 26 листопада 1857 року, а була хрещена отцем Михайлом Білинським 4 грудня цього ж року. При хрещенні отримала подвійне ім'я: Філліпіна-Ольга. Хрещеними батьками новонародженої були др. Іван Котовський, офіціаліст Тернопільської циркули, та пані Скоморовська, дружина деканального адміністратора. [3, фонд 201, опис 4а, справа 5563, арк.42]. Це і було метричне свідоцтво народження Ольги Білинської...

Про її батька Теофіла Білинського відомо небагато. Згідно з довідниками про державних службовців Королівства Галіції та Лодомерії з великим Князівством Краківським, які випускались на кожен рік, відомо, що з 1850 року Теофіл Білинський був канцеляристом Тернопільського циркулу, а після реорганізації цього органу влади у 1869 році став секретарем Староства у Збаражі, де пропрацював на цій посаді до 1876 року і в цьому ж році був призначений секретарем Староства в Бучачі. 1879 року він став секретарем староства в Теребовлі, а 1881 року його прізвище щезає з довідників.

Теофіл Білинський був сином тернопільського декана Михайла Білинського, про котрого з цих же шематизмів відомо, що був 1791 року народження, 1820 року був висвячений у сан священика і від цього часу працював у Тернополі. Десь у 1850-1852 роках повдовів. Відомо також, що його дружину звали Йосифою. Скільки дітей було у Михайла Білинського встановити не вдалось, а судячи по збереже-

них книгах, складається враження, що Теофіл був у них одинаком. Помер Михайло Білинський, як свідчить метричний запис [3, фонд 201, опис 4а, справа 5564, арк.85] 3 січня 1865 року. Хоронив його парох з Глубочка під Тернополем Григорій Домбровський. Помер отець Михайло в будинку із конскрипційним номером 1473, де свого часу народились діти Теофіла Ольга, Анна та Марія. Братом Михайла Білинського був Дмитро Білинський, котрий народився 1785 року. 1812 року був висвячений і працював на душпастирській ниві в селі Козівці коло Тернополя до самої смерті, яка сталася 22 грудня 1857 року на 69 році життя. Він був одружений з Теклею Юськевич. На приходстві в Козівці залишився його син Ілларіон. Він був одружений з Бачинською, дочкою о. Михайла Бачинського та Катерини Варапучинської. Дочка Михайла Бачинського Олімпія вийшла заміж за Луку Олещука, батька товаришів Івана Франка Володимира та Йосипа Олеськових і пароха Скваряви Нової. Два старші сини о. Гілярія Бачинського Володимир та Лео, обидва 1855 року народження (перший народився 22 лютого, а другий 25 грудня) вчились з Іваном Франком в Дрогобицькій гімназії, а відтак в університеті у Львові. Вони були тими братами, що так гарно співали, коли приходили в гості до Ольги та Марії Білинських у Львові оту знамениту пісню «Поміж тими гороньками», яка так постійно хвилювала Франка і слухаючи її він не міг стримувати сліз. Третім братом був Йосиф Білинський. Отой легендарний особистий лікар єгипетського короля, котрий одного разу запропонував руку і серце Соломії Крушельницькій, а та відмовилась.

І Михайло Білинський, і Дмитро Білинський, а також старший від них отець Григорій Білинський, що був 1781 року народження та 1805 року рукопокладення в священичий сан і сповняв душпастирські обов'язки в селі Псари, були в свою чергу синами отця Олексія Білинського пароха Чернихова Залозецького деканату. Він помер 4 січня 1845 року, залишивши свою парафію синові Стефанові Білинському, котрий помер 1899 року і похоронений в Чернихові.

Після смерті отця Стефана Білинського на парафії в селі Чернихові став священиком Іван Гарматій (1864-1951), котрий доводився сином Василя Гарматія, який був послом до першого австрійського конституційного парламенту. Він помер 24 січня 1901 року, як повідомило «Діло» №10 від 13/26 січня 1901 року, перед десятьма днями похоронивши свою дружину Анну Дичковську та залишивши по собі трьох синів, найстарший з яких Іван і одружився з Анною Білинською, рідною сестрою Ольги та Марії. В Чернихові

Іван Гарматій був з 1899 по 1903 рік, а з 1903 року до самої смерті в 1951 році був парохом Стриганців Бережанського повіту. Мали четверо дітей. Костянтин Гарматій став лікарем, Маркіян загинув на фронтах Першої світової війни в рядах УСС, дочка Марія-Марта була вчителькою німецької мови в Перемишлі, дочка Людмила залишилась на господарстві в Стриганцях.

Зв'язок Івана Франка з цією родиною тим не вичерпувався. Ще один з синів Василя Гарматія Лука (1864-1924) став вчителем, етнографом, фольклористом, відомим громадським діячем, близьким знайомим Івана Франка, Володимира Гнатюка та Михайла Коцюбинського. Передостанній з дітей Василя Гарматія Григорій (1871-1925) був лікарем, в роки навчання головою «Академічної громади», був добре знайомим Івана Франка та Лесі Українки.

Одна з чотирьох дочок Василя Гарматія Тетяна вийшла заміж за просвітянина зі Струсова на Тернопільщині Йосипа Ситника. Їх дочка Ольга Ситник вийшла заміж за Родіона Сліпого. У Ольги, дочки Ольги Ситник та Родіона Сліпого, збереглись світлини сестер Білинських та їх батька Теофіла. Тепер ці світлини зберігаються у Львівському літературно-меморіальному музею Івана Франка, а вперше вони були опубліковані в монографії Зиновії Служинської «Рід Білинських».

Засумніватись в достовірності коментарів про перебування Ольги Білинської в Добровлянах, що біля Ходорова, дозволили досі неопубліковані листи відомого церковного та просвітянського діяча Івана Чапельського до Івана Франка, які зберігаються у фонді Івана Франка відділу рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т.Шевченка НАН України.

В одному з листів до Івана Франка, писаного 1885 року [3, фонд 3, справа 1615, арк. 365-368), він згадує про брошуру «Жіноча недоля в руських піснях народних», яка вийшла 1883 року і на котрій Іван Франко написав присвяту Ользі Білинській «Тобі, що власною рукою». Цю брошурку Іван Чапельський побачив, будучи в гостях у Добровлянах, і взяв її, щоб перечитати, але десь, як писав, затратив. Чи було не забрав її Іван Франко, коли був у нього в гостях?

Іван Чапельський на той час був священиком у селі Старий Кропивник і був родом з села Добровляни, що біля Дрогобича. В цьому селі був парохом його батько Антон Чапельський (1816-1885), який якраз хворів і синові доводилось часто бувати в нього. Згадує про Ольгу Білинську і Антон Березинський, товариш Івана Франка, який був онуком Антона Чапельського і часто бував у Добровля-

нах. Листи Антона Березинського до Івана Франка збереглись. Вони, як і листи Івана Чапельського, зберігаються у згаданому фонді Івана Франка в Інституті літератури ім. Т.Шевченка. В одному з таких листів, писаного у 1888 році, А.Березинський просить, щоб Іван Франко вислав у Добровляни журнал «Товариш», який нещодавно вийшов, для Ольги Білинської...

Дві інформації, почерпнуті з тих листів дають підставу твердити, що Ольга Білинська аж ніяк не викинула з серця Івана Франка, як в цьому намагалась переконати у своїх спогадах про неї Марія Білецька. Вона зберігає, а не викинула після розриву з Франком подаровану їй книжку з його присвятою. Не скриває своїх зв'язків з ним, а навпаки, гордиться тим, що колись була людиною, близькою його серцю, і на доказ того дає Івану Чапельському брошуру «Жіноча недоля в руських піснях народних» з посвятою, а через декілька років після даної події просить Антона Березинського, щоб він попросив Івана Франка вислати їй у Добровляни журнал «Товариш».

Щорічні довідники державних службовців, до котрих належали і вчителі народних шкіл, та які називались «Шематизмами королівства Галіції і Лодомерії», якими зігнорували укладачі та упорядники збірників спогадів про Івана Франка, ствердили, що насправді Ольга Білинська працювала не в селі Добровлянах, що біля Ходорова, а в селі з такою ж назвою, що біля Дрогобича.

На відміну від Добровлян біля Ходорова, де збереглась документація, яка могла б засвідчити про перебування в цьому селі Ольги Білинської, документація з Добровлян біля Дрогобича не збереглась, а тому стверджувати, що сталось з Ольгою Білинською після 1888 року, неможливо.

Проте встановити подальшу її долю неочікувано допомогла та, яка згідно з запевненнями Володимира Чапельського, автора книжки «Я любив їх усіх», що вийшла у Дрогобицькій видавничій фірмі «Відродження» 1997 року, була тією, яку Іван Франко кохав і заради котрої часто бував у Добровлянах. Цією жінкою була Наталія Чапельська, дочка пароха Добровлян о. Антона Чапельського. Вона опісля розповідала своєму племіннику Володимиру Чапельському цілі історії про те, як Франко «переслідував» її і як вона не «хотіла» його, бо він не належав до таких типів, які подобались молодій попадянці. Зрештою, Наталія Чапельська і не скривала свого ставлення до Івана Франка і радила йому стосовно неї «затратити всілякі надії», що й Іван Франко зробив. Року Божого 1884 Наталія Чапельська, дочка Антона Чапельського, вийшла заміж за вихованця Львів-

ської духовної семінарії та випускника Львівського університету Йосифа Яворського. Він був 1857 року народження і після одруження з Наталією Чапельською висвятився у священичий сан і залишився при тестеві Антону Чапельському асистентом, а після його смерті став адміністратором церкви Покрови в селі Добровлянах. З незрозумілих причин не захотів тут надовго затримуватись і перейшов працювати в Горожану Малу Рудківського повіту, де пропрацював рік. А відтак став адміністратором у Горбачах на Рудківщині. Його змінив о. Петро Хаба, який був тут священиком з 1918 до 1923 року. З 1923 до 1931 року тут був священиком Матвій Мокрівський.

Отець Йосиф Яворський 1888 року перейшов з Перемиської єпархії у новостворену Станіславську єпархію і став парохом в селі Путятичі, де виконував свої душпастирські обов'язки до 1899 року, а відтак став парохом села Лучинці на Рогатищині. Він помер 9 січня 1940 року. Його дружина, Наталія Яворська, померла 29 червня 1923 року. Її могила та могила чоловіка збереглась. З надмогильного напису відомо, що була Наталія Чапельська 1861 року народження. Саме Наталія Чапельська і розповіла своєму племіннику Володимиру про захоплення нею Іваном Франком. Володимир Чапельський був сином брата Наталії Чапельської Людвіка Чапельського і народився він 29 березня 1882 року. При хрещенні він дістав подвійне ім'я Володимир-Олексій. Його батько був поштмейстром (так називали директора пошт) в Добровлянах, рано став вдівцем, оженився вдруге з Михайлиною Кульчицькою і перейшов працювати на таку ж посаду в Трускавець, де в нього народилось ще декілька дітей, хрещеним батьком яких був директор Трускавецької народної школи Сильвестр Охнич. Доводився він хрещеним батьком і Володимиру-Олексію Чапельському, який народився в Добровлянах.

Несподівано у метричній книзі м. Трускавця, де були зареєстровані метрики народження дітей Людвіка Чапельського та Михайлини Кульчицької, був виявлений запис, який свідчив про те, що 25 квітня 1889 року народився, а 10 липня був охрещений та миропомазаний священиком о. Петром Кошалкевичем, парохом Трускавецької церкви Св. Миколая, син директора тамтешньої школи Сильвестра Охнича та Ольги, дочки Теофіла Білинського і Кунегунди Книш. Ким працювала на той час Ольга Білинська — метрика не повідомляла. Про Сильвестра Охнича в метричному записі сказано, що він був сином Михайла Охнича та Катерини Галушкович. Син Ольги Білинської та Сильвестра Охнича при хрещенні дістав ім'я Богдан [3, фонд 201, опис 4а,. справа 7269, арк.43).

Виявлений метричний запис пояснив загадкове зникнення прізвища Ольги Білинської з різних довідників, де фіксувались прізвища учителів народних шкіл. Тепер вона перейшла на прізвище чоловіка і стала писатись Охнич. 1888 року прізвище Ольги Білинської останній раз згадується у відповідних довідниках, а вже наступного року у двокласній школі в селі Добровляни директором значиться Ян Нементовський — чоловік Уляни Кравченко, з якою колись також думав побратись Іван Франко.

Із шематизмів, в яких фіксуються вчителі народних шкіл та гімназій, можна почерпнути доволі широку інформацію про чоловіка Ольги Білинської Сильвестра Охнича. Відомо, що 1884 року він був викладачем співу у Дрогобицькій гімназії ім. Франца Йосифа, а також учителем співу в Дрогобицькій нормальній школі отців Василіан. Відтак 1888 року він став директором народної двокласної школи в Трускавці, а 1890 року він був переведений на посаду директора школи в селі Бабині біля Самбора.

У 1891 році довідники повідомили, що Ольга Охнич працює учительською практиканткою у школі на Микулинецькім передмістю в місті Тернополі, а її чоловік Сильвестр Охнич працює на посаді вчителя рисунків у Тернопільській цісарсько-королівській вищій гімназії. Наступного року прізвище Ольги Охнич із довідників щезає, а Сильвестр Охнич працює професором педагогічних вправ у вчительській семінарії. На цій посаді його прізвище фіксуютъ довідники до 1905 року. Відтак його прізвище з довідників щезає назавжди.

Стало зрозуміло, що вести пошук про Ольгу Білинську та її сім'ю потрібно у метричних книгах міста Тернополя. Згідно з ними 31 грудня 1891 року в домі, що мав у Тернополі конскрипційний номер 396, народився син Сильвестра Охнича, професора цісарсько-королівського семінарії, та Ольги, дочки Теофіла Білинського та Кунегунди Книш, уродженої в Тернополі і одруженої в Добровлянах 2 серпня 1888 року, Олександр. Про батька новонародженого Олександра в цьому метричному записі Церкви Різдва Христового у Тернополі [4, фонд 487, опис 1. справа 293, арк.2]. зазначено, що він був сином Михайла і Катерини Галушкович, та народився в Дубно біля Лежайська 9 березня 1854 року [4, фонд 487, опис 1. справа 293. арк.2]. Про Олександра Охнича відомо, що він навчався у Тернопільській гімназії, в 1901 році він був учнем першого «а» класу.

Коли померли Сильвестр та Ольга Охничі, невідомо. В метричних книгах померлих парохіян церкви Різдва Христового в Терно-

Ольга Білинська

Сильвестр та Ольга Охничі

Наталія Чапельська-Яворська

полі до 1939 року їх прізвища не значаться. Не значаться вони й у цвинтарних книгах міста Львова, а також у цвинтарних книгах Микулинецького цвинтаря в Тернополі. Як парохіянка Ольга Охнич належала до церкви Успіння Богородиці, яку ще в Тернополі називали церквою «на рогатці», «Монастирською», «Микулинецькою» та «Свято-Успенською». Неподалік неї був цвинтар. В листопаді 1962 року її, каплицю, дзвіницю та кладовище було підірвано потужним зарядом динаміту. Тепер ця церква відновлена. Метричних книг від неї не збереглось. Залишилось тільки вважати, що на цьому цвинтарі й похована Ольга Білинська, яка відважилась свого часу стати дружиною Івана Франка, але не стала.

Всі ці дані про Ольгу Білинську, звичайно, можна було дізнатись відразу після публікації спогадів Марії Білецької та статті Михайла Возняка. Однак цього не було зроблено, а нефахові і неперевірені коментарі до пізніших публікацій спогадів Марії Білецької привели до втрати слідів по ній, віднайти яких допоміг тільки випадок. Чи цей випадок допоможе знайти дату її смерті та могилу, покаже час.

В музеї Івана Франка зберігаються дві світлини Ольги Білинської, які й публікуються тут. Одна (№ інв.2952 ор.) була придбана від родини Ольги Білинської, а друга — світлина з чоловіком Сильвестром Охничем (№ інв. 4297 ор.) — від родини о. Матвія Мокрівського, який був парохом в селі Добровлянах. Збереглась у фондах Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка також світлина Наталії Чапельської-Яворської (№ інв. 4296 ор.)

Таким був довгий шлях дослідження, щоб дізнатись про одну з жінок, близьких серцю Івана Франка, сліди від чого залишились у декількох згадках в листах до Уляни Кравченко, спогадах Марії Білецької, декількох поезіях, присвячених їй Іваном Франком і шести листах, про котрі вона просила, щоб вони були їй повернуті та вона могла їх спалити. Щоб зовсім не було й сліду по цій любові. Ті листи вперше й публікуються тут зі збереженням усіх особливостей тексту.

Листи Ольги Білинської до Івана Франка

№ 1

[6 березня 1884 року][1]

Почтенний Пане!

Казали-сьте собі відписати на четвер, а я вже в понеділок забераю ся до того, аби скорше позбути ся немилого обовязку. Не знаю, чи єсть на світі щось прикрійшого для мене, воліла-бим вже цілий день стратити в вашім товаристві, як оден лист написати. Але може то вже послідний раз пишу до Вас: як ожените ся с поеткою[2] то на що ж Вам буде моїх листів. Ой, то то добре буде! Коби скоро! Пишете, що Ваші жарти готові мені привести кілька ночей безсонних; не знаю для чого б так мало бути, або ж то вже пропало? Маєте єще, Богу дякувати, час надуматися. Коли б Ви так собі зачали гадати poniewczesie, тогди може би напрáвду прийшло мені трохи перцю покушати, але тепер єще нема чого горювати, коли так легко зарадити лихому: вернути ся і конец. Хто знає, може би то і на моє добро вийшло, хоч би і для самих листів. Добре, що вже в пості прийшла вам охота женити ся з поеткою; якби так скорше, то можебисьте і не були могли вже до нас приїхати, а так до великодних свят можемо ся єще часом видати. Хіба б поетка була заздрісна, але я гадаю, що она ту не мала би причин до того. Може не буде гнівати ся на Вас, аби-сьте хоть раз єще приїхали до Цішок[3], они вже трохи затужили за певним Іваном[4] і раді би єго повитати скорше, як в неділю, таке єще в четвер 6 с[его] м[ісяця][5] і то рано. Я пополудни не маю школи. А рано тілько до 11-ої г[одини] і тол Ганя[6] обіцює трохи мене заступити. Правда, який шкандал. Я гадаю, що і для Вас було б ліпше в четвер, бо в неділю може будете потрібні у Львові, у нас знов гості мають бути і я не могла би-м з Вами свобідно поговорити, а хотіла би-м Вам устно відповісти на оба листи, бо писати якось зле. Ви волите о всім писати, то пишіть,

але не бороніть мені відповідати устно, коли я так волю. Понеже до четверга недалеко, то можна вже попращати Вас на нині, но сама не знаю як, може тепер тіль[ки] уклонити ся випадає. Але, правда, руку подати можна преці і чужому нареченому, тож може позволите стиснути легенько Вашу руку хоть не Вашій Ольдзі.

[P.S.]. Ганя засилає Вам своє поважанє.

ІЛ, фонд 3, №1618, арк. 263-266. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Датується на основі зміста листа, згідно з яким Ольга Білинська почала його писати в понеділок, а в четвер мало бути 6 березня.
2. Уляною Кравченко.
3. Цішки або Чишки — село тодішнього Бродського повіту, що знаходиться в півмилі на північ від Олеська та на дві милі на південь від Бродів.
4. Іваном Франком.
5. На четвер випадало 6 березня за новим стилем 1884 року або ж 23 лютого за старим стилем.
6. Ганна Білинська — рідна сестра Ольги Білинської. Була одружена з о. Іваном Гарматієм (1864-1951). Все життя прожила в с. Стриганцях на Тернопільщині, де її чоловік був парохом.

№ 2

15.3.[1]884 [р.]

Почтенний Пане!

Беру ся писати до Вас, хоть правду сказавши, сама не знаю о чім, бо нічо нового нема у нас. То, що я утішила-м ся дуже Вашими листами, знаєте і самі, тілько може не знаєте, котрим більше, а того власне написати не можу. Сказати мала-бим дещо о тім, але писати не умію, тож могло би Вам видати ся не так, як я хотіла-бим, для того зачекаю до приїзду Вашого, що хоть не за три неділи (від 9 с.м.), то бодай за десять, а таке колись наступить. А може за 10 заскоро? Того вже не знаю, для того і не буду виглядати Мирона[1], бо як з досвіду знаю, тілько гризти ся дармо добре, але чекати — ні! Тішить мене тоє, що Ви є каприсьний чоловік, бо може схочете коли і чиїм каприсам догодити, от н[априклад] моїм. Мені трохи не подобав ся проект, що до весілля добре було би урядити так своїм коштом, але коли на то не стає, то може ліпше обійти ся без жадного, так цілком

тихо. Напишіть мені, чи згодите ся на то, но не конче і писати, буде час єще і поговорити о тім. Перед кількома днями говорила-м о Вас з Дуткевичами[2]; дуже жалували, що не знали, коли Ви тут були; пані Д[уткевичева] казала. Що бодай сама прибіжить тепер, як приїдете. Радила мені купити собі льос[3] і виграти багато, бо без того буде зле. Допитувала ся мене також, чи Ви знаєте о тім, що мені здало б ся виграти, а я сказала, що не знаєте. Видите, як дивують ся ту люде, а що скажуть і Ваші знакомі, як пізнають? Чи не буде Вам встид ? Ой треба буде таке добре встидати ся.

Я читаю тепер Шекспіра «Heinrich der IV», властиво мучу ся не читаю; була би-м вже давно покинула, якби не Коцовський[4], котрому на злість хочу все прочитати. Я гадала, що як прочитаю одно, друге піде легше, а ту противно. «König Joann»-а я десять разів скорше зрозуміла-м, як то. В тій хвили дістала-м «Зорю» і урадовала-м ся дуже, що не побачила-м «Бурі»[5], посвяченої п. О.Озаркевичевій[6]. Вправді Ви мені обіцюєте потім щось ліпшого посвятити, але волі би я, аби Ви тоє ліпше лишили для п. Озарковичевої, аби тоє посвяченє вийшло на світ трохи пізніше не рівночасно з вістою о вашій женитьбі. От і всьо написала-м, о чім хотіла-м поговорити, а то через «Зорю», котру тепер піднесли. Я хотіла-м, аби Ви перше посвятили, а потім, потім Вам сказати свою гадку, але зробила-м інакше, хоть не маю і претенсії, аби-сьте ся до того стосували.

Ага! Дякую красненько за присланий вірш.[7] Єще одно! Може Вам видасть ся, що я хочу, аби Ви мені таке посвятили «Бурю», то прошу вас не гадайте так, слово части Вам даю. Що, що не о то ходить мені, тілько о то, аби не так зараз тамто посвяченє вийшло, але коли тепер виходить що іншого до «Зорі», то я вже спокійна. Ганя засилає Вам поклін, а я стискаю Вашу руку сердечно. Може занадто!

Ольга.

ІЛ, фонд 3, №1618, арк. 299-302. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Один з найпоширеніших у той час псевдонімів Івана Франка, яким він користувався при підписуванні художніх творів.
2. З родиною місцевого пароха Цішок Томи Дуткевича.
3. Лотерейний квиток.
4. Володимир Коцовський (1860-1921) — український вчений та письменник, літературознавець і педагог. Директор учительської чоловічої семінарії у Сокалі. Товариш юності Івана Франка. Двоюрідний брат

Ольги Білинської по матері. Чоловік молодшої сестри Уляни Кравченко Валерії Шнайдер.

5. Мова йде про переклад драми У.Шекспіра «Буря». В листі до Василя Лукича від 13 квітня 1884 року Іван Франко повідомляв: «Я зачав для «Бібл[іотеки]»зорі» ладити переклад Шекспірової «Бурі», але на поміщення цього року нема надії». Переклад не з'явився друком ні в «Зорі», ні в іншому виданні. В архіві Івана Франка збереглись окремі фрагменти його. Це початок і кінець другої сцени першого акту. Фрагменти вперше опубліковані у книзі : Літературна спадщина. Т.1. І.Франко, С.236-237.

6. Ольга Озаркевич (1857-1935) — до заміжжя Ольга Рошкевич. Колишня наречена Івана Франка. Вийшла заміж за о. Володимира Озаркевича, брата письменниці Наталії Кобринської. 1884 року минало десять років від їх знайомства. Очевидно, переклад «Бурі» і посвята його О.Озаркевич мали бути присвячені тій даті.

7. Невідомо, про який вірш йде мова.

№ 3

24.3.[1]884 [р.]

Почтенний Пане!

Одержавши Ваш лист в суботу о другій годині післала я зараз на село по коні, але тяжко було допоросити ся кого, укождий бояв ся болота. Я уже не знала-м, що діяти, була-м приготована на то, що Ви таке з двірця вернете ся до Львова, але на щастє трафила ся дурничка. Десь коло третьой г[одини] приходить якійсь чоловік і каже, що він везе пана до Заболотець[1], а з відтам буде сам їхати, то може кого привезти. Я урадовала-м ся дуже, хоть уже було за пізно, але гадаю собі — все таке ліпше, як цілком не посилати. Вибрав ся той господар ледве о 4 г., а взяв тілько два коні. Через Чехи[2] якось переліз, але в Заболотцях, як застряг на якійсь там гребли, так ані руш далі. Осі сховали сяв болоті і возом ані в перед, ані в зад, аж позичив собі у якогось чоловіка єще два коні і так ледве дістав ся до двірця. Тай дурно. Я тимчасом чекаю, чекаю, нема Мирона. Хотіла-м уже переспати той час, але ні сон не брав ся мене, ні робота жадна, вибігала-м тілько що хвилі до фіртки, то слугу посилала-м на дорогу, чи не чути, аби хто їхав. Минуло так зо 4 години. Я уже гадала-м, що може де заїхали-сьте на нічліг, або — борони Боже — стало ся що. Так ся журу страх! Аж ледве по 8 г. чую: їде хтось,

кричу до Гані, що Мирон приїхав, а сама вибігаю на дорогу, хоть болото, і радостним криком витаю — та й-не Мирона. Через темноту не виділа-м нікого, тілько фірман каже, що він сам їде, бо не було жадного пана на двірци. Що мені тогди діяло ся, не потребую Вам і казати, не жичила би-м Вам коли щось подібного дізнати. Правда, була б то велика жертва з Вашої сторони, але коли написали-сьте, що стрібуєте, то я вже напевно чекала-м на Вас.

Як той чоловік вернув. То казав. Що тепер і за десятку не поїхав юи, але по годині, як ми з ним побалакали, почастували єго гарбатою, та й він і змяк, обіцяв в кінци і в таку саму дорогу поїхати, тільки з трьома кіньми. Но помимо того, я мусіла-бим бути зовсім без серця, аби Вас в таку дорогу витягати до Цішкова, хоть дуже-дуже хотіла-бим тепер побачити дорогого Мирона. Мені здаєсь, що то так давно, як ми бачили ся, не знаю, чи Вам так. Може Бог дасть — до неділі підсохне або замерзне, або най би і сніг упав тай санна єще була, аби тілько дорога була. Ну. Але як то крім дороги і єще инна яка причина не позволяє Вам їхати, може і брак охоти, то на то нема ради. А хотіла-бим знати, для чого Ви властиво в суботу зістали, чи справді дороги бояли ся?

Надіюсь тепер, коли не Вас, то листу бодай такого, як послідний. Стискаю Вашу руку.

Ольга

[P.S.]. Ганя засилає Вам своє поважанє.

24.3. [18]84.

[P.P.S.]. Забула-м написати єще аби-сьте не виберали до Цішкова без завідомленя мене, бо хоть дорога поправить ся, то тяжко буде в Заболотцях фіри дістати.

Єще мушу і то написати. Що на перше не знала-м, аби така страшна дорога була, для того Вас на суботу просила-м. може і перед неділею погода буде?

ІЛ, ф.3, №1603, арк. 111-114. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Заболотці — найближча залізнична зупинка на дорозі Львів-Броди.
2. Чехи — село між Заболотцями та Цішками.

№ 4

Почтенний Пане!

29.3.[1]884 [р.]

Солодкій віршик[1] прислали-сьте мені, нема що казати, подякувати Вам за него не можу. То певно, але за то дякую за отвертість в другій части листу. Маю уже тепер добре понятіє о Вашім теперішнім успособленю, дуже-сьте щасливі!

Поцтивий Коц[овський] може і не знає, що він своїми клеветами помагає, місто шкодити, бо й без того мусіло б ся скінчити, так що Ви мене знати не схочете, він тільки приспішив такий кінець. От тепер можу вас упевнити, що посади у Львові навіть і з виділовим іспитом не дістану. Протекція Рогальского[2], на котру тілько мала-м надію, відпадає на случай нашого подруженя ся, бо він єсть тому дуже противний. Перед тижднем прислав мені лист, подібний до вашої поезії, тілько, що він не згадуючи о могилі, пророкує мені таку будучність. С початку гнівали мене тіє представленя Рог[ульського] і не гризла-м ся, що страчу єго протекцію, гадала-м собі — може преці удасть ся таким способом посаду дістати, але тепер, коли знаю, що і Ви в тім помочи не можете. Та що Ви з инших причин представляєте собі таку щасливу будучность, виджу, що він не зле радив. Такой треба нам конечно закінчити всё так, аби Вам було лекше і мені не тяжко, а тяжко мені не раз через ту нещасливу ріжницю в переконанях. А Вас то вже так собі представляю, як якого невинно на смерть засудженого. Можете тепер поняти, яко би то було і моє щастє, якби-м в такім переконаню, щодо Вашого задоволеня, мала дістати Вашого товариства. Но хоть так кінчать на наші наміри не хотіла-бим, аби ви такой на правду не хотіли і знати мене, бо то б мене дуже боліло, ну. Але єсли маєте до того важний повід, то дарма. Я Вас упевнити не можу чи єще хто з моєї родини не срікся: мені такі, як Коц[овський], а може бути, що суть такі, а потім зачали би ся мішати ся в такий спосіб, як Коц., та й уже не було би ради. Коц[овський] добре зробив, що єще в пору відізвав ся і коли власне й інші перешкоди стають в дорозі.

У нас дорога все єще бездонна, в Цішках не так дуже, тілько в Заболотцях, кажуть, що дуже зле. На тій греблі якойсь, але як бисьте схотіли ту приїхати, то знайшли б ся в Цішкові таки коні. Щоби Вас з Заболотцкої греблі витягнули. Не знаю. Чи Вам ся тоє донесеня на що придасть, єсли схочете додержати своє приреченя, що єсли ми зриваємо з собою. Ви не гадаєте навіть оден раз приїха-

ти тут. Може так не буде. Поздоровляю Вас сердечно, а Ганя засилає свої поважаня.

29.3.884 Ольга.

ІЛ, ф.3, №1618, арк.295-298. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Мова про вірш «Думка», який Іван Франко прислав у цьому листі, а відтак опублікував у червневому номері «Зорі» 1884 року.
2. Іван Рогальський – посол до Галицького сойму від Брідщини.

№ 5

Цішки, дня 13/4 [1]884 [р.]

Почтенний пане!

Дуже мені прикро, що не могла-м видіти ся з Вами в середу рано перед своїм виїздом з Львова, тим більше, що не знала-м з якої причини Ви не зявили ся під ч. 40 по ул. Галицькій так близько редакції[1]. А мала-м много важного до помовленя з Вами. Межи иншими то, що пан Фонко[2] сказав, довідавши ся о нашім намірею. Ото він запевнював мене, що я, вийшовши замуж під жадним услівям посади не получу і що він навіть мішати ся до того не буде. Я якось не хочу єго запевненю вірити, хотіла-бим від кого иншого довідати ся. Чи направду було б то неможливо. Рогальский також так страшить мене, отже, зостає мені тілько просити вас, аби-сьте були ласкаві самі довідати ся від кого і мені скоро донести, аби-м могла уже раз вилізти з тої непевности, бо то дуже немила річ.

Мала-бим єще о чімсь написати, але може Ви мені не щиро не відпишете на то і мою щирість возьмете за Бог знає що, отже лишаю до устного порозуміня, а чим скорше оно наступить, тим ліпше для нас обох. Може би-сьте були ласкаві приїхати до нас в сей вторник пополудни. В четвер можемо разом виїхати відси. Дорога тепер дуже добра і погода красна, то вже можете посвятити трохи часу і грошей, тим більше, що то може послідна Ваша жертва для мене. Та й Вам ліпше скорше щось певного знати, на що здоровє тратити на даремнії гризоти. А скажу Вам, що теперішній стан і вашого здоровля обтяжає мою совість, хотяй то і Ви потрохи тому

самі винні. Єще раз прошу приїдьте в вівторок, а тепер прийміте щире поздоровленє від щиро Вам жичливої

Ольги.

[P.S.]. Ганя засилає Вам своє поважанє.

Цішки, дня 13/4 884.

ІЛ, ф.3, №1618, арк.429-434. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Редакція «Правди», редактором якої був у 1884 році Іван Франко.
2. Тома Дуткевич — парох села Цішки.

№ 6

Цішки, дня 29/4 [1]884 [р.]

Почтенний Пане!

Дуже красно дякую за позиченє книжок, особливо за Шекспіра. «Правду»[1] позваляю собі єще на якийсь час лишити, раз для того, що не прочитала-м доси цілої, а впрочім не знаю, чи потрафила-бим ті обі книжки запакувати. Як довідаю ся, коли буде знов у Львові, тогди Вам відішлю.

З поважанєм

О. Білинська.

Цішки, дня 29/4 884.

ІЛ, ф.3, №1618, арк.137-138. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. «Правда» — літературно-науковий і політичний часопис, який виходив у Львові з різною періодичністю у 1867-1897 рр.

№ 7

[кінець серпня 1884 р.][1]

Красненько дякую за книжки і перепрашаю, що так довго не відсилала-м, но доперва тепер довідала ся з « Діла», що Пан суть уже у Львові[2].

С поважанєм.

ІЛ, ф.3, №1618, арк. 68-69. Рукопис. Оригінал. Візитка Ольги Білинської.

ПРИМІТКИ

1. Датується на основі змісту записки.
2. У серпні 1884 року Іван Франко брав участь у студенській мандрівці, для якої написав віршовану «Вандрівничу літопись». Спеціального оголошення в «Ділі» про повернення Івана Франка не було. Були його кореспонденції, з яких Ольга Білинська зрозуміла, що він у Львові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Франко І. Зібр. творів : У 50 т.— К., — 1986.
2. Спогади про Івана Франка. — Львів: Каменяр, 1997 р., — С.119-123.
3. Центральний державний історичний архів України, м.Львів.
4. Державний архів Тернопільської області.

КАТЕРИНА ЗОЗУЛЯК

ВИСТРАЖДАНЕ ІМ'Я ВИДАТНОГО ВЧЕНОГО

Кость Михальчук.
Фотографія з портрета невідомого художника

У радянські часи ім'я знаменитого українського мовознавця-діалектолога, етнографа, громадського діяча Костянтина Михальчука вимовлялося з острахом — було під забороною. Через свою громадсько-політичну активність вчений, як сам він висловлювався, просидів у кутузках[1], під домашнім арештом. Його наукових досліджень не знали навіть студенти-філологи. А хіба не парадокс? Досконало, до тонкощів знаючи українську (рідну) мову, Кость Михальчук більшість своїх наукових праць змушений був друкувати мовою російською.

Про Костя Михальчука почали писати лише у 1914 році — в році його смерті (М.Грушевський, О.Шахматов), а потім знову замовкли,

особливо в Західній Україні. Такою була доля видатного вченого.

Народився Костянтин Петрович Михальчук 21 грудня 1840 року в селі Зозулинці Бердичівського повіту Київської губернії. Спочатку вчився в однокласній школі в Сквирі, потім — у трикласній в Полонному, далі — в чоловічій Житомирській гімназії, у 1859 році почав навчання у Київському університеті на історико-філологічному факультеті. Не закінчив університету — за політичну діяльність його було виключено з нього. Якраз тоді студенти-українці, від'єднавшись від студентів-поляків, заснували самостійну «Українську Громаду», одним із ініціаторів якої і став Кость Михальчук. Опинившись без роботи, він найнявся на посаду вчителя у недільну школу. Поляки незалежне утворення «Українська Громада» цинічно називали «хлопоманами». Це утворення викликало обурення поляків, і вони з переляку покликали собі на допомогу російський уряд. На «хлопоманів» з обох боків посипалися утиски, заборони. Одна за одною закривалися школи, учителі ставали безробітними. Безробітним став і Кость Михальчук. Університету він так і не закінчив до кінця свого життя. Задля кусника хліба найнявся на посаду бухгалтера в одну з київських броварень. На цій посаді, що не мала нічого спільного з наукою, пробув більше сорока років. Лише у вивільнені хвилини міг віддатися науці. Перебував у когорті національно свідомих українців, які присвятили себе боротьбі за національний розвій, за розвій української освіти і культури. До цієї когорти належали П.Житецький, Є.Тимченко, П.Чубинський, В.Антонович, В.Науменко, Ф.Вовк, Т.Рильський, Б.Познанський. Імена багатьох з них теж були заборонені — стали недоступними для майбутніх поколінь українців.

Костянтин Михальчук працював науково як міг. Відвідував засідання філологічної комісії «Українського Наукового Товариства ім. Шевченка в Києві», допомагав Є.Тимченкові в укладанні «Російсько-українського словаря» і «Української граматики» та Б.Грінченкові — в укладанні «Словаря украинскаго языка». Його було обрано дійсним членом «Російського Імператорского Географічного Общества» в Петербурзі, в «Історичне Общество Нестора Літописця» в Києві, в «Українське Наукове Товариство в Києві», став дійсним членом «Наукового Товариства імени Т.Шевченка» у Львові. Свої статті, матеріали підписував анонімами чи псевдонімами. У галицькій газеті «Діло» за підписом «Хохол» друкував обширну публіцистичну статтю «Чого хочуть од нас Росіяне», у львівській «Правді» за підписом «Х-а» помістив статтю «Славянским гостям, що завитали в Київ на ювілей 900-літного християнства Русі» (1888 р.). У «Зорі.

Письмо літературно-наукове для рускихъ родинъ» (Рфкъ V, число 4) надрукував за підписом «Мих. К.» некролог «П.П.Чубиньскій. Допись зъ Украины».

За таких несприятливих умов Костянтин Михальчук написав чимало мовознавчих досліджень. Так, у 1871 році створив фундаментальну працю з української діалектології «Нарьчія, поднарьчія и говори Южной Россіи в связи съ нарьчіями Галичины» (була поміщена в 7-му томі «Трудовъ» експедиції П.Чубинського — виданні «Географическаго Общества»). У 1886 році написав, а у 1909 році в Києві надрукував окремою брошурою «Открытое письмо къ А.Н.Пыпину по поводу его статей въ «Вьстнике Европы» о спорь между южанами и сьверянами». В 1899 році підготував полемічну статтю «Что такое малорусская (южнорусская) рьчь?» з нагоди археологічного з'їзду в Києві, на який не допускали рефератів українською мовою. Разом з Є.Тимченком Костъ Михальчук склав «Программу до збирання діялєктичних одмін української мови», а разом з А.Кримським — «Программу для собирания особенностей малорусскихъ говоровъ».

Костъ Михальчук — автор ряду досліджень з фонетики української мови («Къ вопросу объ отверденіи слоговъ въ малорусскомъ», «До правопису деяких форм м'якої деклінації в українській мові»).

Костянтин Михальчук став фундатором української діалектології. Своєю працею «Нарьчія, поднарьчія и говоры Южной Россіи въ связи съ нарьчіями Галичины» вчений поставив досліди над українськими говорами на справжній науковий грунт і дав першу класифікацію цих говорів. Як додаток до праці понині маємо «Программу для указанія особенностей мьстныхъ народныхъ говоровъ въ Южной Россіи». Карта українських говірок, яку Костъ Михальчук склав, користуючись відповідями на питання цієї програми, ще й тепер залишається єдиною. А його «Открытое письмо къ А.Н.Пыпину по поводу его статей въ «Вьстнике Европы» о спорь между южанами и сьверянами» дає відповідь на аргументи ворогів нашої культурно-національної самостійності.

Прожив Костъ Михальчук сімдесят чотири роки. Тяжко хворіючи, бідкався, що «забарився на сім світі. Близькі друзі й товариші... Антонович, Рильський, Познанський, Панченко, Житецький вже полинули в ирій, а я, як старий гусак з перебитим крилом, одбився від зграї і ще волочуся по землі. Та час уже, пора й мені рушати в далеку дорогу»[2]. Говорив так, а перед ним були ще великі плани.

Підготував і надіслав «Шановному Науковому Товариству імени Шевченка у Львові» свою «Автобіографічну записку» (написав її 12.08.1911 р. з нагоди іменування його дійсним членом філологічної секції). «Автобіографічна записка» Костянтина Михальчука залишилася для нас всіх документом-основою для наукових досліджень про вченого-філолога і етнографа, дійсного члена «Наукового товариства імени Т.Шевченка» у Львові, «Українського наукового товариства» в Києві, члена-кореспондента Петербурзької академії наук. Надруковано було цей останній, власноруч писаний Костем Михальчуком документ аж 30 квітня 1914 року в «Записках Наукового Товариства імени Шевченка» (т. CXXI). Поміщено «Автобіографічну записку» разом з некрологом «Костянтин Михальчук (1840-1914)»[3].

Помер Костянтин Михальчук 20 квітня 1914 року. Сумувала за ним і Галичина, в яку він вірив і писав в «Автобіографічній записці»: «... що ж властиве до аґітаційної діяльности своєї, то більш усього я ставлю собі в заслугу те, що з давен-давна твердо вірив, що Галичина стане для нас «Піемонтом» і завсіди горяче пропагував цю ідею між нашими громадянами, підтверджуючи в них таку віру особливо в тяжкі лихоліття... коли всіма опановав великий сум, упадок Духа і апатія та зневіря до всього»[4].

Після смерті Костя Михальчука — 24 квітня 1914 року — львівська газета «Діло» з сумом сповістила про його смерть: «Зійшов у могилу один з останніх представників правобережного українства 50-60-их років», який «поруч Потебні... є найбільшим українським фільольоґом»[5]. Цінив Галичину Кость Михальчук, і Галичина належно віддячила йому за його подвижницьке політичне і творче життя.

Ім'я великого Костя Михальчука не могло пройти повз увагу Івана Франка. Іван Франко бачив у ньому діяча, що в'яже Велику Україну з Галичиною. Іван Франко і Кость Михальчук були особисто знайомі, листувалися, зустрічалися. Познайомилися у Києві під час приїзду туди Івана Франка. У 1891 році Кость Михальчук перед виїздом на лікування в Емс (Австрія) цілий тиждень був у Львові і, мабуть, таки добре поспілкувався з І.Франком.

Дружба між Костем Михальчуком та Іваном Франком утверджувалася на засадах шанобливості і поваги. Залишився досі ненадрукованим лист Костя Михальчука до І.Франка від 9 червня 1891 року (був ще один лист без дати, але його не вдалося виявити. — *К.З.*). Доцільно повністю навести тут текст цього листа (у первісному вигляді, без змін), щоб збагнути характер стосунків між цими двома великими людьми.

Лист Костя Михальчука до Івана Франка

9/ 21 Іюня 1891 р.
Hleichenberg

Вельмишановний Добродію,
Пане Франко!

Замість Емса, як думалось спершу, я с поради Віденьських докторів, опинився у Глейхенбергу і оце роспочав тут свою курацію, — по цїлісеньких днях тикаючись, мов неприкаяний та зранку до вечора знай виконуючи приписану мені программу тієї курації — нуда страшенна! Чи не були б Ви ласкаві, Добродію, — як я просив Вас — висилати мені «Народ» до 15/ 27 Іюня, бо до того власне часу мені доведеться тут, мабуть, забаритись. Коли гроші потрібні зараз, то напишїть, будьте ласкаві, скільки треба, а я Вам зараз вишлю, коли ж можете заждати, то розплатимось, як вертатимусь додому у 20-х числах Іюня. Моя адреса: Курорт Глейхенберг. Villa Max № 49. Конст[антин] Михальчук.

Сердечне стискаю Вашу руку і прошу приняти запевненнє щирого поважання і прихильности.

Ваш К[ость] Михальчук[6].

Зміст листа чіткий і ясний: відправник довірливо (як близькій людині) розповідає про своє лікування і просить надіслати йому літературу, яка його цікавить, — журнал «Народ».

Іван Франко досконало знав творчі зацікавлення і громадську діяльність Костя Михальчука. Він виявляв це, зокрема, у листах до Михайла Драгоманова. Цінив участь Костя Михальчука в «Старій Громаді». Рекомендував йому передплачувати галицькі журнали «Зоря» і «Народ» і друкуватися в них. Заохочував старогромадівців привозити до Львова свої книжки, бо й сам жадав їх. У праці «Михайло Петрович Старицький» Іван Франко пише: «З початком 70-х років XIX в. зложилася в Києві громадка людей, українців, якій у історії нашого духовного розвою нелегко підшукати пару. Переважно люди з немалими, деякі з них з першорядними талантами, високоосвічені, оживлені найкращими ідеями свого часу. Вони внесли всі свої великі духовні засоби, свій запал і енергію в діло двигання українського народу... тепер видимим центром їх праці зробився Південний відділ Російського географічного товариства в Києві. Головними верховодами тої громади були В.Антонович і

М.Драгоманов. А обік сих двох — ... Житецький, Михальчук і Науменко... Русов, Вовк, Лисенко — ціла плеяда діячів... що... поклали... нові, ширші підвалини для розвою укр[аїнського] народу... І коли б пильній громадській діяльності тої плеяди судилося протягти свою лінію... з яких 10 літ то справа укр[аїнського] національного відродження в Росії і навіть у Галичині була би сьогодні стояла далеко вище й краще...»[7]. У своїх листах до Михайла Драгоманова Іван Франко не забував говорити про Костя Михальчука, вітав його і в листах до інших людей.

У праці «Южнорусская литература» Іван Франко ще раз повторює свою оцінку старогромадівців[8]. А в праці «Метод і задача історії літератури» він знову-таки називає старогромадівців «високоталановитими, широко, по-європейськи освіченими людьми. І цим людям «неприхильні обставини політичні, а особливо заборона українського слова 1876 р. не дозволили розвиватися...»[9].

ПРИМІТКИ

1. Кутузка — в'язниця.
2. Михальчук Костянтин (1840-1914)//Записки Наукового Товариства імени Шевченка. Рік 1914, т. CXXI. — Львів: Накладом Товариства, 1914. — С.227.
3. Там само. — С.233-240.
4. Там само. — С.237.
5. «Дїло» від 25 квітня 1914 року.
6. ІЛ. — Ф. 3. — №1612, арк. 93-94. Рукопис. Оригінал.
7. Франко І. Зібр. творів: У 50 т.— К. 1986. — Т.33. — С.237.
8. Франко І. Зібр. творів: У 50 т.— К. 1986. — Т.41. — С.141.
9. Там само. — С.20.

СОЛОМІЯ ВІВЧАР, ВІОЛЕТТА ЧЕРНІЄНКО

ЛИСТИ ВОЛОДИМИРА КМІЦИКЕВИЧА ДО ІВАНА ФРАНКА І СПОГАДИ ПРО ІВАНА ФРАНКА

У фондах Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка зберігаються спогади В.Кміцикевича про Івана Франка. Ці спогади ще не були опубліковані. Написані вони від руки на чотирьох аркушах, які знаходяться в обгортці з написом «Володимир Кміцикевич» і мають інвентарний номер 1068 ор.

Біографічні дані про В.Кміцикевича є в Енциклопедії Українознавства, а також у газеті «Краківські вісті» (випуск 9 вересня 1942 р.), де вміщена посмертна замітка про нього авторства В.Сімовича.

В.Кміцикевич народився у 1864 р. (за даними Енциклопедії Українознавства) і, як стверджує В.Сімович, походив з Покуття. У спогадах про Івана Франка В.Кміцикевич пише, що його рідне село називалося Семаківці (нині Коломийський район Івано-Франківської області), а також згадує про своє навчання у Коломийській цісарсько-королівській гімназії. В.Кміцикевич називав К.Трильовського, випускника цієї гімназії своїм шкільним товаришем [2, 70]. Можна припустити, що В.Кміцикевич закінчив Львівський університет, адже, як пише В.Сімович, він був — «класичний філолог, дуже добрий знавець античної культури, закоханий у грецьких авторах і римських державних порядках, з захопленням міг цілими годинами розповідати про враження зі своєї наукової подорожі по Греції» [3, 4]. Про професійну діяльність В.Кміцикевича знаємо, що працював вчителем у середніх школах, гімназіях, найдовше — у Перемишлі.

В.Кміцикевич відомий як перекладач з німецької мови. Найбільш знаним є його переклад драми Ф.Шіллера «Вільгельм Тель», про появу якого вдалося дізнатися таке: «студентська молодь, об'єднана у товаристві «Академічне братство», вирішила видавати серійні книжки. Першою такою книжкою стала драма Ф.Шіллера «Вільгельм Тель» [8, 148]. Іван Франко написав передмову до перекладу, у якій розкрив політичні, історичні, культурні причини написання п'єси [6, 27,

117]. Переклад В. Кміцикевича І.Франко відніс до «добрих перекладів на українську мову класичних творів чужих літератур» [6, 34, 385]. В.Кміцикевич у своєму перекладі, для того, щоб наблизити його до українських читачів використав гуцульські діалектизми, підкреслюючи, що події відбуваються у горах (не обов'язково в Альпах).

Про стосунки І.Франка і В.Кміцикевича ми можемо довідатися зі спогадів останнього. Відомо, що вони познайомилися у 1885 році. Про це знайомство В.Кміцкевич написав у спогадах і відбулося воно у зв'язку з підготовкою до друку перекладу драми «Вільгельм Тель» Ф.Шіллера. Знайомство з І.Франком, як стверджує В.Кміцикевич, мало для його подальшої долі величезне значення — «Бож не був би мій манускрипт дістався в його добрі руки, то мабуть, круть або фатально було б з моєю літературною кар'єрою». В.Кміцикевич у своїх спогадах про Івана Франка, написаних у вересні 1940 року детально розповідає про свою роботу над перекладом «Вільгельма Теля» Ф.Шіллера і «Оборони Сократа» Платона, про особисті стосунки І.Франка і В.Кміцикевича у цих спогадах не написано. Можливо, В.Кміцикевич планував написати детальніші спогади, адже наявну у нас частину він назвав «Причинки до спогадів», однак це лише наша гіпотеза, аргументів на користь якої ми на даний час не маємо.

З наукового доробку В.Кміцикевича окремо виділяються «Німецько-український словник», який з'явився у Чернівцях у 1913 р., який автор присвятив І.Франкові і О.Кобилянській, а В.Сімович назвав «дуже цінною працею», а також «Грецько-український словник», який вийшов у 1922-1923 роках. У 1912 році побачив світ підручник авторства В.Кміцикевича для III класу гімназії — «Хрестоматія з Непоса і Курція Руфа зі словарцем».

В.Кміцикевич відомий також і як журналіст, адже був співробітником багатьох українських часописів Буковини, серед яких «Час», «Буковина», «Рідний край», був період, коли, за твердженням В.Сімовича, В.Кміцикевич заповнював своїми статтям, практично сам, фейлетони чернівецького видання «Час» [3, 4].

Про перекладацьку діяльність В.Кміцикевича ми вже згадували, але, слід додати, що, крім перекладу драми Ф.Шіллера, він ще переклав і працю Платона «Оборона Сократа». Цей переклад мав два видання — перше з'явилося у 1898 році у Перемишлі у «Звідомленні української гімназії» з передмовою перекладача, а друге — у Берліні у 1920 році у серії «Загальна бібліотека» з передмовою В.Сімовича.

У 1920 році В.Кміцикевич готував нове, перероблене видання перекладу драми Ф.Шіллера «Вільгельм Тель», яке, на жаль, так і не

було надруковане.

В.Кміцикевич займався і активною громадською і педагогічною роботою. У 1910-1912 роках він був викладачем на «Курсах вищої освіти» у Чернівцях, у 1913 році виступив засновником і головою «Товариства учителів вищих шкіл імені Григорія Сковороди» [5].

Помер В.Кміцикевич 29 липня 1942 року на 79 році життя, залишивши чималий літературний і перекладацький доробок.

Спогади Володимира Кміцикевича про Івана Франка ми друкуємо вперше із збереженням усіх особливостей оригінального тексту автора.

Також, ми вперше друкуємо шість листів В.Кміцикевича до І.Франка за період 1901-1903 рр., оригінали яких зберігаються у відділі рукописів Інституту літератури імені Т.Шевченка НАН України у фонді Івана Франка. Листів Івана Франка до Володимира Кміцикевича немає.

Причинки до споминів про І.Франка з уваги на його передмову до Шіллера В.Теля в перекладі В.Кміцикевича

Переклав я Ш[іллера] В.Теля[1] в 1885 [дещо вже у Відні, під 1. вражінням вистави драми в Burgtheater[2] (раніше бував я в театрі тільки в Коломиї[3] — у заїзному домі, у стайні) після на селі рідному, в Семаківцях[4], де бував тоді у своєї сестри[5] Остап Терлецький[6], і де він перший прочитував зі мною деякі частини цего перекладу і настоював на тому, щоб дати цілий переклад і — видати у світ друком, — ось так і це була в мене перша спонука та товчок до літератури].

Опинившись у Львові (1885-[188]7), показав я цей переклад з деякими заввагами та поправками О.Терлецького — уперше мому шк[ільному] товаришеві К.Трильовському[7], а він розтрубів про нього своїм товаришам із "Акад[емічного] Брацтва"[8], а вони всі разом "in capite et macubris" — "unisano" задекретували, щоб той переклад подати до друку, але найперше хотіли дістати "placet"[9] від брацького цензора: М.Павлика[10].

Цей злегка переглянувши манускрипт[11] — похвалив його й мене, — але настоював на тому, щоб його ґрунтовно перелицювати, але як саме перелицювати, то я того і тоді і до нині не міг би зміркувати, бож я ніяк не міг з'орієнтуватись в тих літер[атурних] тонкощах. Та йому на вдивовижу, я "homo novus"[12], а по нашому літер[атурному] ніщо, яке досіля ні стрічки не написало — от так якось інстинктивно — рішуче заклав "veto"[13] — супроти всяких травестій[14] та коротко заапелював в тій справі до Ів[ана] Франка, та розповів йому про мої дотеперішні "хожденія від Анни до ", а він по кількох днях сказав мені: "Цей переклад і останеться перекладом, бо таких

книжок нам і треба для нашої вбогої переклад[ної] літератури. — Опісля не говорив я вже в тій справі з М.Павликом. — Аж уже геть пізніше вичитав я в Павлика переписці[15] з Драгомановим[16]: "Появилась тепер книжка Шіллера В.Т. в перекладі Кміцик[евича] — не мудра книжка". — Згодом згадав я про те І.Франкові; — та він — тільки злегка скривившись — сказав: "Ніщо, ніщо; таких книжок нам здалося якнайбільше!" — Опісля нераз при всякій стрічі пригадував мені займатися перекладами зі світової літератури. Особливо дорадував мені, а опісля і проф[есор] М.Грушевський[17], Тацітову Германію[18], бо мовляв, чейже саме и потраплю на тон та особливий Тацит[овий] стиль цеї книжки. — Нераз і дорікав мені за байдужість про літературу чи лінивство.

Нарешті здобувся я написати: "Платона Оборона Сократа"[19] під знаменною девізою чи "мотто"[20] — "На дохід школи[21] анальфабетів[22] (-ок)" в Чернівцях, чим деякі люди без потреби дуже згірчилися. Повертаючи назад до перекладу В.Теля, не можу не згадати про те, з яким спокоєм, ви розумінням та поблажливістю — без найменшого менторства[23] — трактував Він, тоді вже гаразд відомий Письменник, авторитет для молоді — мене 24 літнього младенца, ніколи не накидуючи мені свої думки, поправки, а нераз кажучи: "Може це так вийшло б лучше, бо так а так є в наших піснях чи Приповідках народних". — І тепер, нераз згадую я Його слова з пієтизмом[24], бо ж не бувби мій манускрипт дістався в його добрі руки, то мабуть: круто або фатально було б з моєю літер[атурною] карієрою.

А тепер іще слівце до проф[есора] В.Сімовича[25]. Може поталанило йому бодай тепер видати вдруге В.Теля а враз із тим і написати передмову як додаток до І передмови[26] І.Франка. А чому ж я самий не пишу ту передмову — тому що і І передмову не писав я, а хто другий.

В передмові проф[есора] В.Сімовича не конче треба б доторкуватись мориторичного боку драми, давати оцінку її (бо нині вже з іншого боку дивляться та оцінюють письменники цю драму, — а може б радше взяти тільки формальний бік 2. видання цеї книжки, а про це вже сказано здебільшого тут в цих картках. — від себе міг би проф[есор] Сімович згадати: Чом так пізно і серед яких труднощів появляється тепер це 2. видання книжки.

Дещо поправок подав я від себе на залученому тут примірнику книжки, а решта чейже найдеться у справленому примірнику проф[есора] Сімовича, який він має у себе.

10/9 1940 Здорові були!

В. Кміцикевич.

P.S. Далі радо можу Вам подати нотки чи завваги для пояснення геогр[афічних] чи історичних неясних місць в тексті — а то вже при кінці книжки, можу опісля переслати Вам поштою.

(підпис)

Листи Володимира Кміцикевича до Івана Франка

№ 1

Добродію!

Ось Вам опис моєї літератур[ної] діяльности за 15 лїт. Лише коб не вреклисьте. Впрочім, єсли думаєте, що лучше нїчо як таке за 15 лїт — то найшлибися в повній згоді зі мною. Тому-то бачите я і не посилав Вам книжочки сей час. Одно лише сказав бим на своє оправдання.

Сї «образки» то вибачте якийсь автоматичний чи мимовольний внесок думки прибраної в алгебрі.

З глубоким поважанням здоровлю Вас щиро

В. Кмицикевич.

Перемишль[27], 2.III.1901.

ІЛ, ф. 3, №1611, арк. 319-320. Рукопис. Оригінал

№ 2

В[исоко]п[поважаний] Добродію!

Маю готову працю «Свобода люцкої волі»[28].

Маю також те «почуванє» що она не зробить сорому запискам Товариства Шевченка[29]. В кінци знаю, що она містить — так би сказати — лише половинні правди і затім широке поле усяким замітkам і я прийму їх іменно від Вас зовсім супокійно...

Згадане питанє поясняю і стараюсь єго порішити остаючись також на нашій сірій землиці і не тому, будто би я не знав або не чував метафізику, лише бачите так без патенту учености ніяково пускатися в далеку непевну дорогу.

Впрочім як кажуть доволі трудно уміти розумно ходити и по земли.

Місто посилати сю працю у Львів, хотів би я також поїхати до Вас, сли маєте час і охоту де-що послухати.

Для мене було б можливо зробити се з початком червня в такі

дні як субота та неділя (праця займає з 20 арк[ушів] битого письма).

При тій нагоді могли би ми порозумітись де-що про який перевід фільоз[офської] праці з німецького оригіналу, бо так мова як і термінологія німецька мені доволі звісні.

Тепер скажіть Добродію:

Коли Вам було би догідно послухати моєї музики? Щоб'я бачите трапив в пору для Вас свобідну

З поклоном
В. Кміцикевич
Перемишль 12. 05. 1902

ІЛ, ф. 3, №1611, арк.. 479-482. Рукопис. Оригінал.

№ 3

Високоповажані Добродію!

Нічо й казати: насолили Ви мені що як влізло. Тепер ще прийміте до відомости, що Ваші заміти не змогли мене вивести з рівноваги по тій простій причині, що они — з одним виїмком — зовсім слушні а надто ще глибше умотивовані.

Тому то я мав би лише дещо сказати про той один виїмок.

Я можу лише за Вами повторити, що детермінізм — індетермінізм? «се не виключно психологічні теорії, а окремі і суперечні з собою світогляди» або іншими словами се так незвичайно скомпліковане питанє, що відповісти на него вдовольняючи не вміють навіть люди з великими апаратами науковими... Я це поняв але трохи запізно. Із усіх боків єго прояснювати — це великанська робота, скажімо одверто: як на тепер она переходить сили людські. То ж лише з певних боків і тим чином вносять цеголку до дальшої роботи.

Я взявся за внутрішню обсервацію де почування (gefühle) так важну ролю відіграє: взяв ся тому, що нині що-раз то більше починають сею наймолодшою та найніжнішою бруною займатись а індетермінізм головно на неї покликуєсь, а також і тому що з усяких точок мені неможливо пояснювати. Я старав ся провірити о скілько ті почування в нашім питаню суть оманливі а оскілько они відповідають дійсности. Я з сеї точки погляду головно старався прояснювати наше питанє, тому-то і стілько бесіди про внутрішній досвід або внутрішну обсервацію. Що аналіза тих почувань показалася неостаточною, сему я ніяк не хочу перечити. Лише не можу нїгде

добачитись жерела раціоналізму, котрий тій роботі закидаєсь.

По моїй думці я досить виразно сказав, що думаю про дитину раціоналізму се є т[ак] з[ваний] «категоричний імператив» (в етичній части).

Прикметник раціоналізму якраз сїдав би на сего книги і порішенє питаня вже майже готове (по мисли Канта).

Я думаю також що ся «мара раціоналізму» ніяк не була б появилася наколи б я в I части (в грубшім зошиті) зараз на початку був ширше поговорив про елементи почувань афекти і т[аке] п[одібне] я і зазначив там і заповів про них поговорити — але мабуть на обітниці на разі скінчилось. В тім пункті признаюся і моя вина.

Стілько мав би я сказати про той виїмок, той заміт раціоналізму, до котрого поминувши вже інші моменти не маю навіть симпатії.

І я також вважаю свою розвідку за перший нарис а ніяк за викінчену роботу, так само думаю, що "ein gut Ding – braucht Weile"[30].

Певно, Що доконче треба обмежитись на деякі точки і поглубити їх, а тим чином і буде можливо "eine Klare Fragestellung"[31] без котрого робота не може мати претенсиї до друку — годжу ся проте зо всім, що в тій формі не можна єї предкладати Тов[ариству] Шевченка.

Я говорив Вам Добродію, що тепер не хочу і не можу займатись більше сею роботою, але се не виключає, що нею буду займатись на ферзях і скористаю з заміток, які можуть принести лише хосен мені в роботї.

Тож дякую Вам Добродію за те, що в своїм письмі не позбули мене чим-небудь — як то звичайно — буває, а в інтересі нашої науки потрудились подати мені добрі ради.

29.06.1902

З поклоном В. Кміцикевич

(P. S. Маю вже написані висновки своєї роботи тож сими днями вишлю їх на Ваші руки, прочитали Ви Добродію більше, то мабуть прочитаєте і менше, хоч би з самої цікавости).

(В липни буду у Львові, тож і пошукаю за Вами).

ІЛ, ф. 3, №1630, арк. 631-638. Рукопис. Оригінал

№ 4

Високоповажний Добродію!

Посилаю Вам конець роботи, така вже бачите уперта натура: що зачав, треба й кінчити.

Після мого першого листу роблю се зовсїм безпретенсиально,

не питаючись зовсїм, що з тої роботи буде, кажуть чоловік не знає від чого жиє. Одно лиш знаю що Ви Добродію зволиш ви прочитати більше, прочитаєте і менше.

Ще одно слівце до Вашої замітки після якої: я розпочинаю аналізу «волевих явищ від явищ найбільше «скомплікованих» се є — «етичних» а поминаю на боці найспростійші явища: скорчі etc.

Я переглянув бруни і тепер можу відповісти на сю першу для мене не ясну замітку, а роблю се не для того щоб як то кажуть «моє було на верху» а лише з огляду на те, що мені вправді вільно думати і писати усякі нісенітниці, але мабуть не вільно тикати їх в руки людий поважних і так сильно працею занятих як Ви Добродію.

Моя відповідь така:

1) Етичним справам призначене в моїй розвідці місце послідне, вперед говорить ся про прості явища волі починаючи від рефлексів а скінчивши на постанові або виборі (при тім зазначено, що ся частина потребує поповнення).

Опісля йде річ про свободу волї, тож слідує аналіза явища дорогою внутр[ішньої] обсервації та деякі висліdки патологічної обсервації, доперла по тім усім ідуть яко окрема зовсім частина (на осібних картках) справи етичні і ся частина урвана зовсім не докінчена.

2) Етична частина (II) різко відокремішнена від психольогічної частини (I). в ч[астині] I ні словом не доторкуєсь етичних явищ, а згадуєсь про них лише в історичнім шкіцу, що стоїть для себе окремо.

Стілько мав я сказати. Незабавом стрінувшись з Вами маю велику охоту украсти Вам ще з ½ години часу.

Єсли маєте час — звольте кілька слів відписати.

З поклоном
В. Кміцикевич
4.07.1902

ІЛ, ф. 3, №1630, арк. 639-642. Рукопис. Оригінал.

№ 5

Дуже поважаний Добродію!

Нині після я Вам свою книжку: перевід Платонової Апольогії[32]. З першу мав я на думці післати Вам свою робітку ураз з другою частиною, яку заповів.

Між тим не появить ся она зараз, бо я в Чернівцях[33] хорую,

відколи ту заїхав.

Зміна клімату і прочая вплинули на мене дуже некорисно.

З поклоном
В. Кмицикевич.
Чернівці 30. 09. 1903

ІЛ, ф. 3, №1630, арк. 643-644. Рукопис. Оригінал.

№ 6

Адреса: Дуже поважний доктор Іван Франко
В[исоко] п[оважаний] літерат
Lemberg Львів

Товариство ім[ени] Шевченка

Добродієви — Авторови передмови до українського «Вільгельма Теля»

В. Кміцикевич

ІЛ, ф. 3, №1630, арк. 645. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. «Вільгельм Телль» (1804) — остання із завершених п'єс Ф.Шіллера, являє собою масштабну картину боротьби чотирьох швейцарських лісових кантонів проти тиранії імператорської Австрії.
2. Burgtheater (Бургтеатр) — придворний театр у віденському Хофбузі. Заснований 14 березня 1741 року за наказом імператриці Марії Терезії. У XVIII і XIX ст. був одним із найпрестижніших театрів німецькомовного світу.
3. Коломия — районний центр Івано-Франківської області. У 1848 році у місті було організовано перший театр.
4. Семаківці — село Коломийського району Івано-Франківської області.
5. Йдеться про сестру О.Терлецького Анну, чоловік якої був директором школи у Семаківцях.
6. Остап Терлецький (псевд. В.Кістка, І.Заневич, Р.Мак) (1850-1902) — галицький громадсько-політичний діяч, публіцист та літературознавець.
7. Кирило Трильовський (1864-1941) — громадсько-політичний діяч, основоположник і один із засновників Української радикальної партії, засновник «Січей», голова Бойової управи УСС, член Національної Ради ЗУНР.
8. «Академічне братство» — студентське товариство, засноване у

Львові у 1882 році, об'єднувало молодь вищих шкіл, перебувало під наглядом народовців. У 1896 році злилось з товариством «Ватра», утворивши «Академічну громаду».

9. Šlacet (*лат.*) – постановляти, ухваляти, веліти.

10. Михайло Павлик (1853-1915) — письменник, публіцист, громадський діяч. Пропагував соціалістичні ідеї в Галичині. Разом з І.Франком у 1890 р. створили Русько-українську радикальну партію.

11. Манускрипт (від лат. *manus* – рука і *scribo* – пишу) – старовинний документ, написаний від руки.

12. Komo novus (*лат.*) – вискочка, новачок.

13. Veto (*лат.*) – заборонено.

14. Травестія – (від італійської *travestire* – перевдягати) – один із різновидів бурлескної, гумористичної поезії, в якому твір серйозного або й героїчного змісту та відповідної форми переробляється, «перелицьовується» у твір комічного характеру з використанням панібратських, жаргонних зворотів.

15. Йдеться про "Переписку Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876-1895)", яку видавав у Чернівцях у 1910-1912 роках др. Лев Когут. Ця публікація мала обіймати 9 томів. Вийшли тільки томи II-VIII, які містять саму переписку.

16. Михайло Драгоманов (1841-1895) – публіцист, історик, філософ, економіст, літературознавець, фольклорист, громадський діяч. Один з організаторів "Старої громади" у Києві. З 1870 р. – доцент Київського університету. Після звільнення за політичну неблагонадійність у 1876 р. емігрував до Швейцарії, де створив своєрідний осередок української політичної еміграції. У 1889-1895 рр. – професор університету в Софії (Болгарія).

17. Михайло Грушевський (1866-1934) – український історик, організатор української науки, політичний діяч і публіцист, голова Центральної ради (1917-1918), академік, автор понад 2000 наукових праць.

18. Тацит (**Tacitus**) (бл.58-бл. 117) – римський історик. Головні праці присвятив історії Риму та Римській імперії в 14-68 рр. ("Аннали") і в 69-96 рр. ("Історія" в 14 книгах, до нас дійшли перші чотири і початок п'ятої), а також релігії, суспільному устрою і устрою давніх германських племен (нарис "Германія").

19. У 1903 р. в Перемишлі з'явився друком переклад В.Кміцикевича "Апологія Сократа" Платона (у перекладача – "Платонова оборона Сократа". "Апологія" (Процес і смерть Сократа) – твір Платона, в якому змальована захисна промова Сократа перед судом.

20. Мотто (від італ. *motto* – гострота, слово) – лозунг, девіз.

21. Мова йде про Педагогічне товариство ім. Г.Сковороди в Чернівцях.

22. Анальфабет (гр.) – неписьменний, неграмотний.

23. Менторство – наставництво, покровительство. Ім'я Ментора, персонажа давньогрецької міфології, часто використовують у значенні

наставника юнацтва.

24. Пієтизм (у широкому значенні) – релігійно-містичний настрій, поведінка.

25. Василь Сімович (1880-1944) – визначний український мовознавець, філолог і культурний діяч, дійсний член НТШ (з 1923).

26. Передмова І.Франка вперше надрукована в книзі "Вільгельм Тель. Драма в п'яти діях Фрідріха Шіллера, З німецького переклав Володимир Кміцикевич, Львів, видання "Академічного братства", 1887.

27. У місті Перемишль В.Кміцикевич мешкав і працював учителем у гімназії.

28. «Свобода люцкої волі» – праця В.Кміцикевича, яка не була надрукована.

29. Записки наукового Товариства імені Шевченка (Записки НТШ) – головний друкований орган Наукового товариства імені Шевченка, почав виходити у 1892 р. у Львові.

30. Ein gut Ding – braucht Weile (нім.) – поспішити – людей насмішити, що добре, то не швидко.

31. Eine Klare Fragestellung (нім.) – зрозуміла постановка запитання.

32. «Апологія Сократа» – праця Платона, яка містить його версію промови Сократа у суді 399 року до н. е. на свій захист проти висунених йому звинувачень. «Апологія» – перший текст Платона, який зберігся, написаний незабаром після суду у 397 або 396 році до н. е. В.Кміцикевич переклав цю працю українською мовою і вона була видана у Перемишлі у 1903 р.

33. В.Кміцикевич декілька років мешкав і працював (зокрема у часописах «Час», «Буковина», «Рідний край») у місті Чернівці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Енциклопедія Українознавства. – Т.3. – Львів, 1994.

2. Мельник Л. Чужомовні гімназії. Гімназія цісарсько-королівська в Коломиї//Енциклопедія Коломийщини. Зшиток 4, літери Г, Г. – Коломия: Вік, 2006.

3. Сімович В. Володимир Кміцикевич//газ. «Краківські вісті» від 9 вересня 1942 р.

4. Сімович В. Праці в двох томах. Т.1. Мовознавство/Упорядкування і передмова Л.Ткач. Чернівці. Книги. – 2005.

5. «Учитель». – 1890. – 27січня (ч.2).

6. Франко І.Передмова [до видання «Вільгельма Телля» Ф.Шіллера. Драма в п'яти діях. Переклав з німецької Володимир Кміцикевич]/ /Зібр. творів: У 50 т. – К., 1986. – Т.27.

7. Франко І. Шекспір в українців//Зібр. творів: У 50 т. – К., 1986. – Т.34.

8. Якимович Б. Іван Франко – видавець: Книгознавчі та джерелознавчі аспекти. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006.

АЛЛА КОЦУР

ЛИСТИ ЛЕВА ЛОТОЦЬКОГО ДО ІВАНА ФРАНКА

Український письменник Лев Лотоцький народився 1 січня 1850 року в селі Тростянець Бережанського повіту (тепер Тернопільської області) в родині священика. У родині було 8 дітей: 6 хлопців і дві дівчини. Володимир і Анастазій стали священиками, Лев — народним учителем, поетом, батьком відомого письменника Антона Лотоцького. Відомостей про Мелетія, Петра, Ромелію і Марію не вдалося знайти. Тит помер у молодому віці.

Л.Лотоцький навчався в Бережанах в «німецькій» школі, а згодом в «латинській» гімназії. З дитинства він полюбив народну пісню і рідне слово. У гімназійні роки захоплювався творами німецьких, польських, французьких письменників, а також Івана Котляревського та Тараса Шевченка. Після закінчення навчання Лев Лотоцький повернувся до батьківського дому, де зайнявся письменництвом.

У 20 років Лотоцький пішов служити в австрійську армію, у Відень. В армії він вдосконалив знання німецької мови та продовжував писати українською та німецькою під псевдонімом Лео Буш. Твори Л.Лотоцького німецькою мовою ще досі не перекладені українською.

У 1873 році Лотоцький отримав посаду вчителя в с.Вільхівець поблизу Бережан. У 1880 році він вчителював в с.Ценів. Ця робота забирала багато часу, а Лев Лотоцький дуже хотів писати. Свої новели та поезії він не часто друкував, багато їх вдосконалював.

У 1888 році Лотоцький перейшов учителювати в с.Тростянець, де його рідний брат Анастазій був священиком. Через два роки Лев Лотоцький знову повертається вчителем в с.Ценів, де працював три роки

У 1893 р. — знову Тростянець (до 1904 р.), потім переїзд у Львів, хоча прожити на мізерну пенсію не зміг. Довелося поїхати вчителем у с.Малі Шумляни Бережанського району.

Творчість письменника Л.Лотоцького стала відомою лише у 90-х роках XIX століття, бо лише тоді, за порадою друзів, він надіслав деякі рукописи для публікації.

Лев Лотоцький друкувався у періодичних виданнях: «Діло», «Неділя», «Літературно-Науковий Вістник», «Світ», «Молодіж», «Свобода». В останньому був вперше надрукований вірш «Цвітка на могилу Маркіяна Шашкевича» (№52, 1911 р.). Відомі поезії : «В мене в хаті дуже бідно», «Шевченко» (1910), поема «Смерть Довбуша» (1921), що вийшла окремим виданням.

Найбільше працював Лев Лотоцький у жанрі новели, писав оповідання із сільського життя: «Сила помсти» (1901), «Прокіп Чіпчик» (1904), «На роботу» (1908), «Червоні яблучка» (1911) та ін. Вони вийшли окремими виданнями «Горицвіт» (1911), «Сила молитви». Письменник — автор комедій «Заверуха», «Два будинки — й одна хвіртка» (обидві — 1904), «Людські язики» (1923), «Закукурічені тітки» (1926). Дві його п'єси були нагороджені на конкурсі товариства імені І.Котляревського. Лев Лотоцький написав декілька статей («Причинок до історії перекладів українських народних пісень» (1912), «Ювілейні згадки про театр» (1914)).

Твори письменника друкувалися в літературних антологіях, які вийшли на початку XX століття (антологія «Для всіх»).

Лев Лотоцький повернувся у Львів у 1917 р., де продовжував займатися літературною працею. Однак його вабило сільське життя, яке він добре знав. Уже на схилі віку Лев Лотоцький повернувся в рідний Тростянець, де й помер 21 жовтня 1926 року. Похований на місцевому цвинтарі.

На смерть Л.Лотоцького були надруковані великі некрологи в газеті «Діло» та в «Календарі «Просвіти» на 1928 рік».

Листи публікуються вперше з повним збереженням особливостей тексту й орфографії.

Листів Івана Франка до Лева Лотоцького не знайдено.

№ 1

[Тростянець 16/10 1895]

Високоповажаний Пане!

Вчера на запит «чо я під вечір так розщедрив ся, значить, розписав ся відповів я: на березу дивив ся...

Та отвіт се не вірний Високоповажаний Пане Доктор, як не вірний, бо аналізував ся ось на що... Добре тому, сів під березою, та стихи писати став...

а воно не так. Правда в мене є тих стихів яких триста нумерів, й поеми маю більші, та все те писав я дось [раніше], рік за роком, ще від року 1869, не думаючи сього в світ пускати. —

Розщедрив я ся в гадції, що справді вдасть ся менї з сим фактом на [беріжок]. Пускав багато, за дещо лутше заплатять або через те вдасть ся мені сперша переймавши в пенсію получити деяку посаду, бо я знав, що через всіляки інтриги не зможу всіх літ вислужити.

Сегодня я на пенсії, а вона 70 к[орон] 40 hr[1] на місяць — а в мене жінка і чотири сини які гімназіясти. Вчера якраз розпочав я хід на Голгофту, значить пустив ся по сходах, через високі пороги до можних «наших» в надії, що за їх притекцією до малої мої платнї ще найду живий заробіток. Та воно повіяло з відтіля таким холодом, що ступаючи назад менї привиджувалося запалення легких, Голгофта Пане Доктор, Голгофта! Так щож робити. В душі повно надії, а по за нею чорна, непроглядна ніч — між моїми стихами є і сей:

За собою чую громи;
на супротив потїк рвучий ...
Не вернутись менї до дому,
чи втопитись в совіт їдучи?
І там горе й ту не лутше!
Немов в яслах я знайшов ся;
Ту скінчивши може хутше
Так до смерти ще гостив ся!
Ні не вернусь вже до дому
Й ненаступлю в потік рвучий ...
Тутки ждати му пролому,
У тяжкім ярмі стогнучи...

Тростянець[2] 16/10 1895.

Мій дім, се молодість, поезия — потік рвучий ся будучність непевна, а ярмо ось се той учительський стан повний [слово не відчитується] й свідчив мій лист, а написав його тому, щоб перепросити Вас Високоповажаний Пане Доктор за труд який з моєї пречини маютъ.

Бо я в неділю раніско відїзджу назад до Тростянца, де позістану ще який місяць або й два, щоби зібрати дещо з мойого огороду. —

Й тому прошу Пане Доктор, будьте ласкаві перечитати тоту книжечку «Прокіп Чінчика»[3] і поезиї, а відтак прийду в суботу по висьлід.

[Прошу не возити ся] нїчим, жадними взглядами — а сли то є до нічого, то казати мені тоє по батьківски, бо Ви Пане Доктор та справдї батьком літератів. —

Воно мене не заболить, бо я переконаний, що висьлід Ваш буде щирий і правдиви. —

З найглубшим поважаням Лев Лотоцкий

В прилозі ще одно оповіданя може придасть ся з часом до Літ. Наук.Вістника[4]

ІЛ. — Ф. 3 — №1621. — Арк. 107 — 110. Рукопис. Оригінал.

№ 2

Високоповажаний Пане!

[Львів 10/9 1904]

Вчера був я в канцелярії товариства — та на жаль не мав вже щастя застати...

Й тому ще сих кілька слів, прошу не гнівати ся, я відїзджу до себе значить до Тростянця в понеділок ранїшним — тож не буду мав при нагідности зайти до канцелярії, хиба аж поверну до Львова що наступить вже в Жовтни. —

Єслиб Високоповажаний Пане Доктор були ласкаві мене повідомити о вислїді по перечитанню моєї писанини — то просив бим на адреси будь: Тростянець — п. Потутори[5]; — будь: Львів улиця Сьнїжна ч.4 II поверх. —

Єсли б Редакция[6] рішила відослати мої рукописи яко не придатні до друку — то просив бим стримати ся з сим, а я в жовтні сам виберу собі — заощаджуючи тим способом видаток на порто[7] поштове.

З найглубшим поважаням Лев Лотоцкий

Львів 10/9 904.

ІЛ. — Ф. 3. — №1632. — Арк. 245 — 248. Рукопис. Оригінал.

№ 3

[Львів 24/V 1905.]

Хвальна Редакция!

Посилаю новелю[8] може буде придатна до друку, то просив бим помістити в Літ.Наук. Вістнику. —

З найглубшим поважаням Л. Лотоцький
Львів 24/V 1905.

ІЛ. — Ф. 3. — №1632. — Арк. 249-250. Рукопис. Оригінал.

№ 4

[б. д.][9]

Високоповажані Панове!

В прилозї посилаю мою драму до перегляду взглядно до друку сли придатна. Еї радо і даром відступив по працю, та в мене, як вже згадував я в одному з моїх листів, суть дїти, трох ходить до академічної гімназії — видатки в двоє більші як доходи — біда...

Й тому, лиш тому прошу, сли драма окаже ся придатна до друку — о який такий гонорар, а я відступлю всі права авторські т.е. і друк і виставу штуки.

Висилить нагороди поштою Вам Високоповажані Панове. Осудїть і дайте, а може ще що вишлу, як буде мені легше. —

Сли однак окаже ся моя драма не придатна до друку і вистави в театрі, то прошу переслати еї ласкаво на мою адресу за рецепісом. —

З високим поважаням
Лев Лотоцкий
учитель народний
в Тростянци
п. Потутари

ІЛ. — Ф. 3. — №1632. — Арк. 251-254. Рукопис. Оригінал.

№ 5

[б. д.]

П.Т.

Посилаю чотири поезійки — може придадуть ся...

В данїм разії просив бим ч. Літ.Наук. Вістника де б їх уміщено, мені ласкаво прислати. —

З поважаням
Лев Лотоцкий
учитель народний
в Тростянци
п.п. Потутари.

ІЛ. — Ф. 3. — №1632. — Арк. 255-258. Рукопис. Оригінал.

№ 6

[б. д.]

П.Т.

Посилаю зшиток стихів і одно оповіданє — може придадуть ся до друку. —

Що до посьлїдного, то просивбим, сли окаже ся, що в Літ.Наук. Віснику поміщеним не буде — щоби його менї ласкава звернено в листї оплаченім за рецеписом — а я кошта поштою сі зверну. —

При тій спосібности запитую чи Хвальна Редакція платить за переводи придатні для Вістника і чи пожадані булиби в такім разї переводи з Окт[ава] Мірбеau[10] і з Леонїда Андреєва[11] — бо досі даючи їх твори в німецкому виданю — міг би я взятись до переводу і таким чином заробити бодай що то — бо маючи трох синів в акад.гімназ. у Львові здав би менї ся дуже і найменший заробок. —

З найвижшим поважаням
Лев Лотоцкий
учитель народний
в Тростянци
п.Потутари

ІЛ. — Ф. 3. — №1632. — Арк. 259-260. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Hr (грейцар) — дрібна австрійська монета.
2. Тростянець — село у Бережанському районі Тернопільської області,

рідне село Л.Лотоцького.
3. «Прокіп Чінчик» – оповідання Л.Лотоцького, опубліковане у 1904 р.
4. «Літературно-Науковий Вістник» – художній, науковий і публіцистичний журнал, що виходив у Львові щомісячно з 1898 р., у 1898-1906 рр. до складу його редакції входив Іван Франко.
5. Потутори – село Бережанського району Тернопільської області, поштова станція.
6. Автор має на увазі редакцію «Літературно-Наукового Вістника», куди він надсилав свої рукописи.
7. Порто – поштові витрати.
8. Можливо, йдеться про новелу «Рискаль», яка була надрукована у ЛНВ, т. 42, книга 4, річник 11 за 1908 р, с. 85-86. Це єдина новела Л.Лотоцького, яка з'явилася на сторінках ЛНВ від часу написання цього листа.
9. Дату створення цього листа встановити не вдалося.
10. Мірбо Октав (1848-1917) – французький письменник, романіст, драматург, публіцист і художній критик.
11. Андреєв Леонід (1871-1919) – російський письменник, один із зачинателів російського експресіонізму.

ЛІТЕРАТУРА

1. «Літературно-Науковий Вістник», 1908.– Т.42, Кн.4, річник 11.– С.85-86.
2. Мельничук Б. Лев Лотоцький: (Коротка біогр.доваідка)//Тернопіль: Тернопільщина літературна.– Тернопіль, 1991. – Дод.4. Вип.2.Ч.1.– С.29.
3. Франко І. Зібр.творів: У 50 т. – К., 1986. – Т.41.– С.668.
4. Франко І. Зібр. творів: У 50 т. – К., 1986. – Т. 50. 5. Хома В. Довга дорога до читача: Про Л.А.Лотоцького//Вільне життя.– 1991.– 21 лютого.

ІВАН ГОРАК

ЛИСТИ ТЕОФІЛА КОРМОША ДО ІВАНА ФРАНКА

Теофіл Кормош (26.01.1861-26.11.1927) належить до одних з найвідоміших громадських і політичних діячів Галичини кінця позаминулого та початку минулого століття. Був за освітою адвокат і ціле своє життя пропрацював за спеціальністю у власній адвокатській конторі в Перемишлі. Був одним із активних організаторів українських економічних інституцій.1894 року він організував українське кредитове товариство «Віра» в Перемишлі, а також у 1907 році організував «Руський щадничий банк». Був одним із співорганізаторів відомого страхового товариства «Дністер» у Львові (1895 р.) та Центросоюзу (1893 р). 1913 року був обраний послом до Галицького сойму. Належав до української націонал-демократичної партії (згодом УНДО) і був її одним з активних членів. Провадив активну участь в роботі «Просвіти» , а також «Рідної школи», яка опікувалась початковими та середніми навчальними закладами українською мовою в Галичині.

Листи Івана Франка до Кормоша не збереглись, але про наявність таких свідчить лист Івана Франка до М.Драгоманова від 6 листопада 1888 року. «Кормош, — писав у ньому Іван Франко, — писав мені про получені від Вас книжки і обіцявсь прислати гроші частками, та поки що нічого не прислав [1, 49, 179], проте вже в наступному листі від 19 листопада 1888 року повідомляв; «Від Корм[оша] частину грошей получив». Як свідчать листи, що публікуються у цій статті вперше із збереженням всіх особливостей тексту, мова йшла про книжку Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні» та «Політичні пісні українського народу», які М.Драгоманов вислав Т.Кормошу із Женеви.

№1

[23.08.1888][1]

Высокоповажаний Добродію!

За повість Мирного[2] и за політичні пісни укр. народу и котрі я

з Женеви собі спровадив, маю я після припоручення Вам Вп. Доб. заплатити 19 франків. Прошу отже ласкаво троха мені почекати бо теперь не есьм при грошах також за «З вершин и низин»[3] щось Вам прийде від мене, але не много.

Остаю с глубоким
поважанням

Кормошь

ІЛ, ф. 3, №1602, арк. 765-766. Рукопис. Оригінал.

№2

[Перемишль, 22.10. 1896 р.]

Дорогий Товаришу!

Жаданий акт обжалованя[4] посилаю Вам до ужитку. При нагоді запитую длячого не присилаєте мені Житя і слова. Доси не отримав я від Вас за рік 1896 жадного випуска, а за рік 1895 бракує мені випуск III і VII (за май, червень і грудень). Будьте ласкаві все те мені надіслати. Пренумерату за 1895 рік я заплатив — лиш за 1896 належитъ ся.

Здоровлю Вас цілую сердечно

Т.Кормош
Перемишль 22/10 896

ІЛ, ф. 3, №1613, арк. 677. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Датується на основі поштового штемпелю.
2. Мова про роман Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», написаний у співавторстві з братом І.Рудченком та виданий у Женеві 1880 року.
3. Збірка «З вершин і низин» вийшла друком 1887 р.
4. Мова про протест проти статті «Nasi omladiniscі», надрукованої в №99 «Gazety Narodowej» за 1896 рік, скерованої проти злобних видумок редакції цієї газети проти Івана Франка .

ЛІТЕРАТУРА

1. Франко І. Зібр. творів: У 50 т. — К., 1986.

ІВАН ГОРАК

ЛИСТИ ВАСИЛЯ РАВЛЮКА ДО ІВАНА ФРАНКА

Ім'я Василя Равлюка найперше пов'язане із іменами Леся Мартовича, Марка Черемшини та Василя Стефаника, які були його друзями та з якими він навчався у Коломийській гімназії. Він є й автором спогадів про них. Ці спогади найчастіше публікувалися у виданнях про Василя Стефаника. Вперше вони були записані 1952 року відомим дослідником української літератури Ф.Погребенником [2, 316-323], оскільки на старість В.Равлюк втратив зір і самостійно записати їх не міг. Перед тим Василь Равлюк диктував спогади різним особам, але ніхто їх не впорядкував. Фрагменти цих спогадів використав В.Костащук у книзі «Володар дум селянських» [4]. Снятинський дослідник М.Попадюк віднайшов ще одні спогади Василя Равлюка про Василя Стефаника і опублікував їх у книжці «Василь Равлюк. Спогади про «Покутську трійцю» [5]. Суттєвої інформації від попередніх спогадів вони не внесли, але є дещо ширшими від відомих. В згаданій книжці є найбільш повна біографія Василя Равлюка, написана В.Харитоном. Згідно цієї біографії відомо, що народився Василь Равлюк 7 вересня 1872 року в Орельці Снятинського повіту. Поступив навчатись у коломийську гімназію 1883 року, але в п'ятому класі вимушений був покинути її, оскільки його звинуватили в антирелігійній пропаганді в повіті, чого не міг стерпіти директор гімназії.

Коли і як познайомився учень гімназії з Коломиї Василь Равлюк з Іваном Франком, невідомо. Про цей факт він не залишив спогадів. Не згадав про цей факт й Іван Франко. За спогадами інших гімназистів з Коломиї Іван Франко був частим гостем у місті, здибався з гімназистами, залучав їх до радикальної агітації, тому можливо і знайомство наступило саме тоді [3]. Дотичним свідченням того можуть бути два листи, які молодий Василь Равлюк надіслав Іванові Франку з проханням вислати йому та його товаришу Т.За-

борському, учневі сьомого класу, по одному екземпляру журналу «Товариш», який якраз і вийшов 1888 року.

Після виключення з гімназії у 1890 році Василь Равлюк робить спробу стати учнем Станіславської гімназії, але даремно, а тому він поступив в Станіславську учительську семінарію, директором якої був відомий польський письменник, вчитель Івана Франка в Дрогобицькій гімназії Юліан Турчинський, який славився своїм шовінізмом і ненавистю до українців.

1895 року він закінчив учительську семінарію в Станіславові, щасливо уникнувши арешту за участь у таємному семінарському гуртку. 1898 року склав учительський екзамен і після довгих митарств став працювати в містечку Радехові на Львівщині у чоловічій виділовій школі. Тут він заклав читальню «Просвіти», а при ній чоловічий хор та драматичний гурток. Весною 1900 року громада села Вовчківців вирішила запросити його йти вчителювати до своєї школи, оскільки там помер управитель школи, а шкільна рада оголосила конкурс на вакантну посаду. Однак громада села Вовчківців делегувала до Василя Равлюка свого посланця, відомого громадського діяча Снятинщини Грицька Зарапенюка, щоби той особисто запросив Василя Равлюка на дану посаду. Від того часу доля Василя Равлюка була пов'язана з цим селом.

Дякуючи Василю Равлюку школа в селі стала чотирикласною, замість двох учителів стало восьмеро, до школи ходило біля 500 дітей шкільного віку. При школі Василь Равлюк заклав дослідну ділянку, взірцевий сад і пасіку, вчив дітей рільництва, садівництва і бджільництва. Створив шкільний та церковний хор, який співав на Богослуженнях у Вовчківцях та рідному селі Орельці. На службі завжди говорив українською мовою, чим заслужив велику повагу учителів-українців. Мав велику бібліотеку, з якої користувалось село. Василь Равлюк до кінця життя залишився радикалом. Був членом Радикальної партії, вів просвітницьку та агітаційну роботу в селах Покуття, засновував читальні «Просвіти», записував фольклорні матеріали, серед яких є декілька добірок пісень і приповідок з Покуття, а також запис весільного обряду з с. Вовчківців. Всі ці матеріали зберігаються у рукописному відділі Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Т.Рильського та у відділі рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України. Опис весілля опубліковано у збірнику «Весілля».

Разом з В.Стефаником у 1905 році В.Равлюк започаткував у Снятині окружний відділ товариства «Взаїмна поміч українського вчи-

тельства». В 1917 році російська окупаційна влада віднеслася до Виділу з проханням урухомити всі українські школи в повіті та настановила рівночасно голову Виділу т. В.Равлюка повітовим шкільним інспектором. У 1920-1923 рр. обов'язки голови після незначної перерви знову виконував Равлюк.

У 1908 році його ж заходами в Снятині засновано філію товариства «Просвіта», якій до початку 1914 року підпорядковувалося 27 сільських читалень. У 1911-1914 рр. разом з В.Стефаником і М.Черемшиною Равлюк організував на Снятинщині відзначення ювілеїв Тараса Шевченка, Маркіяна Шашкевича, 40-річчя літературної праці Івана Франка.

У часи Української Держави Василь Равлюк був обраний учителями повіту шкільним інспектором. Був він обраний і послом до парламенту ЗУНР, у Станіславові. 24 травня 1919 року окупаційні війська Румунії, які зайняли Буковину та Покуття, звільнили В.Равлюка з учительської посади. У 1920 році уже за виступ проти польської окупаційної влади був заарештований.

В.Равлюк не прийняв польського громадянства і втратив учительську працю, а з нею згодом і заслужене пенсійне забезпечення, далі працював у «Просвіті». Завдяки йому у повіті на 30 червня 1924 року було відновлено діяльність тридцяти восьми та створено двадцять п'ять нових сільських читалень «Просвіти». При них діяв 21 аматорський гурток, 14 хорових колективів, 15 бібліотек з числом книг 2151. Повітова просвітянська сім'я нараховувала 1627 селян та селянок.

15 грудня 1938 року газета «Учительське слово» опублікувала статтю Василя Равлюка «Василь Стефаник, як оборонець народного учительства». В.Равлюк був особисто знайомий і підтримував тісні зв'язки з І.Франком, В.Гнатюком, композитором Д.Січинським, листувався з ними, а у Вовчківцях його відвідували І.Франко, В.Гнатюк, О.Роздольський. За довголітню культурно-освітню діяльність товариство «Просвіта» іменувало Василя Равлюка своїм почесним членом. З цієї нагоди в Українській міщанській читальні Снятина 14 лютого 1926 року відбулось вшанування ювіляра. Вечір вів Марко Черемшина. Промова Марка Черемшини вперше була опублікована в третій книзі журналу «Радянська література» за 1940 рік.

Помер Василь Равлюк 3 січня 1955 року в Орельці і був похований на місцевому кладовищі.

В передмові до першого тому «Галицько-руських народних приповідок», що вийшли у Львові 1905 року, серед тих, хто прислав

йому збірки приповідок та які він використав у своїй праці, називає й Василя Равлюка, який прислав йому збірку з села Орельця Снятинського повіту [1, 38, 300]. Використав Іван Франко і записи народних пісень у своїх «Студіях над українськими народними піснями», що вийшли окремим виданням у 1913 році. Зокрема, Іван Франко використав записаний в Орельці В.Равлюком варіант пісні про батька, який продає дочку турчинові [1, 42,80], пісню, записану в цьому ж селі про те, як брат продає свою сестру турчинові, а також про тещу в полоні у зятя, записану В.Равлюком у Старих Кутах Косівського району [1, 42, 115]. Листи Івана Франка до Василя Равлюка невідомі.

У відділі рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т.Шевченка НАН України зберігаються два листи В.Равлюка до Івана Франка, які публікуються у цій статті зі збереженням всіх особливостей тексту.

№ 1

Коломија 21/10 888.

Світла Редакција!

Прошу присилати 2 екземплярі «Товариша»[1] під адресов «Т.Заборськиј Коломија poste restante». Гроші вишлем невдовзі. Але прошу прислати і 1. число.

З поважанєм

Т.Заборскиј[2] — В. Равльук

VII. кль. — IV кль.

ІЛ, ф. 3, №1602, арк. 857-859. Кореспонденційна картка на адресу: «Світлоїі Редакції «Товариша» у Львові ул. Зиблікевича ч. 10».

№ 2

Коломија 30/10 888

Світла Редакција!

Прошу прислати дла двох нишче підписаних предплатників 2 екземпларі «Товариша» під адресов: «Т.Заборський Коломија poste

restante». Прошу прислати І число а ми пішлем гроші невдовзі по першім.

Т.Заборський — Ученик VII кл.

В.Равлюк — уч. II кль.

ІЛ, ф. 3, №1602, арк. 875-876. Рукопис. Оригінал. Кореспонденційна картка на адресу: «Світла Редакція «Товариша» у Львові, ул. Зиблікевича, ч.2»

ПРИМІТКИ

1. Літературно-науковий журнал, заснований студентами у Львові 1888 року. До складу редакції входив Іван Франко. Вийшов тільки один номер.
2. Тимофій Заборський – товариш В.Равлюка, закінчив Коломийську гімназію 1889 року. Подальша доля невідома.

ЛІТЕРАТУРА

1. Франко І. Зібр.творів: У 50 т. – К., 1986.
2. «Василь Стефаник у критиці та спогадах». Видавництво художньої літератури «Дніпро», Київ – 1970.
3. Горак Р. Лесь Мартович. Роман-есе. Видавництво «Молодь», Київ-1990 р. – С.18,19
4. Костащук В. Володар дум селянських. Книжково-журнальне видавництво, Львів – 1959.
5. Равлюк В. «Спогади про «Покутську Трійцю», видавництво «ПрутПринт», Снятин – 2006.

ІВАН ГОРАК

ЛИСТИ ОЛЬГИ БОГАЧЕВСЬКОЇ ДО ІВАНА ФРАНКА

Про авторку цих листів відомо зовсім мало. Працювала скромною сільською вчителькою [1] у невеличкому селі Івачів теперішнього Зборівського району з 1896 до початку Першої світової війни. Встановити якісь біографічні дані про неї не вдалось, оскільки метричні книги, в яких зафіксовані дати її життя, цивільний стан, зберігаються в Зборівському відділі реєстрації актів цивільного стану і згідно вимог ст.4 Закону України «Про органи реєстарції актів громадянського стану» від 24 грудня 1993 року та п.9 розділу 1 «Правил реєстрації актів цивільного стану в Україні», затверджених наказом Міністерства юстиції України 18 жовтня 2000 року №52/5, зареєстрованих в міністерстві юстиції України 22 листопада 2007 року за №1305/14572, інформація, яка міститься в цих актах, є конфіденційною і розголошенню не підлягає.

Належала до тих учителів, які своїм словом намагались прислужитись рідній культурі, вважаючи, що навіть найбільші поети можуть мати слабші твори, а тому, висилаючи їх на руки Івана Франка, просила зважити на той факт і допомогти виправити ці твори і надрукувати їх.

Зазвичай Іван Франко дуже чуйно відносився до подібних прохань і допомагав початкуючим, якщо в їх творах, як сам казав, бачив іскру таланту. Дякуючи йому на широку літературну ниву вийшли такі вчительки як Уляна Кравченко та Климентія Попович. Судячи з усього, цього не сталось з творами Ольги Богачевської. Ні її поезія, прислана Іванові Франкові 1904 року, ні проза, прислана 1912 року, на сторінках «Літературно-наукового вістника» опублікована не була [2]. У фонді Івана Франка, що зберігається в Інституті літератури ім. Тараса Шевченка НАН України зберігся рукопис прозового твору, яку 1912 року надіслала О.Богачевська Іванові Франкові. Твір має назву «Ідеали подружнього щастя. Свій твір Ольга Богачевська про-

сила опублікувати під псевдонімом «Мар'яна». [3, 489].

У цьому ж фонді зберігаються і три листи О.Богачевської до Івана Франка, які публікуються тут зі збереженням всіх особливостей тексту.

№ 1

Івачів[1] дня 30.IV.1904

Хвальна Редакціє!

Як узнаєте мій твір незлим, то прошу помістити в вашім «місячнику»[2] і поробити потрібні уліпшеня. Зрештою не ходить менї о цїлковите признанє. Не хотїлам занадто вимірувати римів і ритмів, аби поезия не статила властивої ціхи. Поодинокі фрази суть живцем вийняті з уст сучасних людий.

Місце де приходить: «Оно в мене жнива батька сївбу заступам» троха не ясне —хотїлабим сказати, що як булам малою, найбільша приємність була для мене, як збиралисьмо з братом розмаїті зіля і робилисьмо «ніби то жнива!». Коли би твір цїлком не подобав ся, то прошу рукопис відослати.

В каждім разї хотїлабим, аби моє назвиско було заховане в тайні, бо мене би то дуже наразило, колиби о тім дізнались «некомпетентні», що я се написала.

З поважанєм.
О.Богачевска

[P.S.] Може би то дало ся укрити під назвиско когось другого. Найбільший поет може щось гіршого написати, а мене така дурниця моглаби позбавити можности працювати дальше на рідній ниві.

ІЛ, ф.3, №1628, арк.193-194. рукопис. Оригінал.

№ 2

Івачів дня 15.XI. 1912

Високоповажаний Пане Доктор!

Опираючись на ласкавій обітниці, в першім тиждни дістати відповідь від Високоповажаного Пана Доктора, з нетерпеливістю очікую Ваших цїнних замїток і спостережень. Коли б оповіданє моє зовсїм відхилялось від принціпів Високоповажаного Пана Доктора,

то в кождім разї рада би я мати певність, що просьба моя зістала відкинена. А коли лишеи в части засади мої, якіб не пробивались з оповіданя, незгідне з Вашими Високоповажаний Пане Доктор, то можна би їх оминути, а замість них поставити засади автора, бо сказано: чоловік не може бути судиєю у власній справі. Ще раз прошу о ласкаву відповідь. Звольте приняти заяву найглубшого поважаня.

О.Богачевска
Івачів, п.п.Нуще.

ІЛ, ф.3, №1628, арк. 199-202. Рукопис. Оригінал.

№ 3

Івачів дня 25.XI.1912

Високоповажаний Пане Доктор!

Незмірно менї прикро, що на підставі фальшивих інформацій, будь-то би Високоповажаний Пан Доктор не переставаючи працювати на полі літературнім, мимовільно завдала Вам тілько прикрого труду. Вірте менї Високоповажаний Пане Доктор, що з засади не робилабим нїкому прикрости з розмислом, тимбільше тим, котрі менї нїчого злого не вчинили. Судячи по словам Високоповажаного Пана Доктора, припускалам, що хтось з молодих панів прочитає ще першого вечора мою рукопис, а в разї, коли-би она показалась негідною чиати, я зараз дістану якусь відповідь. Не надїялась я того, що тема моя покажесь нецікавою, — хоч признаю, що треба бути специяльним любителем жіночої квестиї, аби признати єї більше актуальною, чим справу злочинців і куртизанок, яких нащастя в нашім народї дуже мало. А однак же на такім тлї маємонайкрасші твори європейскі. Хоч Метерлїн[3] інакше задивляє ся на новійшу естетику, бо не оправдує злочинів ані наметностей. Тому хоч не моглабим Вам в данім разї признати цїлковиту слушність: єсьм певною, що такої відповаіди не дісталабим анї від англійского Доделя[4], анї від французского Раймунда[5]. На питанє, що зробите з моєю рукописею, сьмію відпорвісти, що се лишаю до Вашої ласкавої диспозиції. А з мої сторони буду дуже вдячна, як цїла справа лишит ся при нас. Прийміт заяву найвисшого поважаня і прихильности для Дому Високоповажаних Паньства.

О.Богачевска.

ІЛ, ф.3, №1628, арк.195-198. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Село Зборівського району Тернопільської області. Розташоване на річці Стрипа, на північному заході району. Підпорядковане Вовчківській сільраді. До районного центру 14 км. Найближча залізнична станція Зборів.
2. Мова про «Літературно-Науковий вістник».
3. Метерлінк Моріс (1862-1949) — бельгійський письменник, один з основоположників символізму і декадентства в драматургії. Писав французькою мовою. Лауреат Нобелівської премії 1911 року за драму-казку «Синій птах», написану 1908 року.
4. Очевидно, мова про відомого французького письменника Альфонса Доде (1840-1897), твори якого в перекладах Івана Франка друкувались на сторінках «Літературно-наукового вістника».
5. Очевидно, мова про Раймунда Голо. Під цим псевдонімом друкувала свої твори німецька романістка Берта Фрідеріх (1825-1882). Автор відомих повістей «В обороні честі» та «Міщанське плем'я», які були опубліковані українською мовою в серії «Бібліотеки найзнаменитіших повістей», відповідно у 1881 та 1883 року.

ЛІТЕРАТУРА

1. Szematyzm Krylewstwa Galicyi i Lodomtryi z wielkim ksikstwem Krakowskim. Львів. 1891-1914 рр.
2. Ясінський Богдан. «Літературно-Науковий Вістник». Покажчик змісту. Видавництво «Смолоскип», Київ-Нью-Йорк-2000.
3. Путівник по фондах відділу рукописів Інституту літератури. Видавничий центр «Спадщина», Київ-1999.

ІВАН ГОРАК, ЯКИМ ГОРАК

ЛИСТИ СТЕФАНА ФЕДАКА ДО ІВАНА ФРАНКА

Кілька листів крайового адвоката у Львові доктора прав Стефана Федака (9.01.1861-6.01.1937) до Івана Франка, які збереглись у фонді письменника (ф.3), що у відділі рукописів та текстології Інституту ім. Т.Шевченка НАН України (ІЛ), суттєво доповнюють наші знання у справі будівництва ним власного дому на тодішній вулиці Понінського, 4 (тепер вул. Івана Франка, 152) [1]. Ці документи засвідчують, що Стефан Федак вів справу погашення письменником гіпотетичного кредиту в банку, оформленого на 37, 5 років під чотири відсотки щорічного нарахування. Сплачувати цей борг Іван Франко розпочав уже з початком січня 1902 року, тобто ще задовго до поселення в збудований дім.

Стефан Федак вів також справу оформлення власності на будинок, а також встановлення конскрипційного номера. Окрім того, Іван Франко залучав Стефана Федака до інших фінансових оборудок, бо, очевидно, мав до нього довіру у цій справі. Останній з опублікованих листів стверджує, що Іван Франко залучав Стефана Федака й до інших майнових оборудок. Зокрема, як слідує з листа Стефана Федака до Івана Франка від 7 листопада 1904 року на прохання останнього Стефан Федак займався справою створення в селі Завадові на річці Колодниці спільного рибного господарства з селянином Федором Дергалом, однак реалізувати цей проект не вдалося через смерть останнього [2].

Стефан Федак — один з найвизначніших українських громадсько-політичних діячів Галичини кінця позаминулого та першої половини минулого століття [3] і належав до тих діячів, яких радянська історіографія і, відповідно, українське радянське франкознавство [4, 34,538] вважало не інакше як «українським буржуазно-націоналістичним діячем». Зрештою, така оцінка діяльності Стефана Федака не випадкова. Він був міністром ЗУНР, очолював Горо-

жанський комітет для опіки й допомоги українським полоненим, інтернованим та політв'язням. Був засновником Українського католицького союзу, а також співзасновником «Дністра», «Народної Торговлі», ревізійного союзу українських кооператив. Займав пост голови Союзу українських адвокатів та був сеніором Ставропігійського Інституту у Львові. Був тестем Євгена Коновальця та Андрія Мельника, які очолили боротьбу українського народу за національне визволення в часи польської окупації. Був він батьком Стефана Федака, який здійснив замах на прем'єр-міністра Польщі Й.Пілсудського. Звідси й зрозуміле відношення радянської ідеології до Стефана Федака як відомого політичного діяча.

Листи Івана Франка до Стефана Федака не виявлені, хоч судячи зі змісту публікованих тут листів, такі листи мали би бути. В статтях Івана Франка про Стефана Федака виявлено лише дві цілком принагідних згадки, які не дають підстав стверджувати про відношення Івана Франка до відомого адвоката як політичного і громадського діяча [4, 28,130 та 4,34,467].

№ 1

Д-ръ Стефанъ Федакъ
Адвокатъ краєвый у Львові
Ул.Сикстутска ч.48
Телефон ч.65
Конто чек.щад.почт. ч.825/297
Львфвъ, 2 сїчня 1902

Вп. Др. Іван Франко зложив на цїлковите вирівнянє свого рахунку в справі пожички квоту 67 кор.50 коп. словами шістьдесять сім кор.50 сот.

Львів, дня 2 сїчня 1902.
За адв. Д-р Федака В.Загайкевич[1]

ІЛ, ф.3, №1638, арк.649-650. Рукопис. Оригінал.
Штамп адвокатської контори друкований.
Лист писаний невідомою рукою.

№ 2

Львів 6/IX 902

Високоповажний Пане Доктор!

Прошу можливо як найскорше прислати мені резолюцию Магістрату що до числа конскр[ипційного], бо випис вже готовий, а не можу внести поданя, бо не маю повизшої резолюції.

З глубоким поважанєм
Др. С.Федак

ІЛ, ф.3, №1635, арк. 69-70. Кореспонденційна картка за адресою: «Високоповажаний Пан Др. Іван Франко у Львові ул. Крижова 12²». Рукопис. Оригінал. Лист писаний невідомою рукою. Підпис рукою С.Федака.

№ 3

Львів. 1/X 902

Високоповажаний Добродію!

Прошу прислати мені ухвалу, котрою заінтабульовано Вас за властителя реальности і квіт з потвердженям заплати такси перенесеня.

З високим поважаням
Др. С.Федак.

ІЛ, ф.3, №1635, арк.71-72. Кореспонденційна картка за адресою: «Високоповажаний Пан Др. Іван Франко у Львові ул. Крижова 12». Рукопис. Оригінал. Лист писаний невідомою рукою. Підпис рукою С.Федака.

Дописано перед підписом рукою С.Федака: «Квіту поки не треба».

№ 4

Д-ръ Стефанъ Федакъ
Адвокатъ краєвый у Львові
Ул. Сикстутска ч.48
Телефон ч.65
Конто чек. щад. почт. ч.825/297
Львфвъ, 7 падолиста 1902

Високоповажний Пане Доктор!

Пересилаю в залученю рахунок з канцелярії нотара п.Онишкевича[3] на 57 кор.57 сот. за скрипт з стемпелями, а крім того належить ся п. Онишкевичеви єще за легалізацию підпису 3 кор. І прошу о ласкаве вирівнанє обох сих рахунків безпосередно в канцелярії п. Онишкевича.

З правдивим поважаням
С.Федак.

ІЛ, ф.3, №1624, арк.649-650. Рукопис. Оригінал. Штамп адвокатської контори друкований. Лист писаний невідомою рукою. Підпис рукою С.Федака.

На листі дописано рукою С.Федака: «Мій рахунок вишлю пізнійше».

№ 5

Д-ръ Стефанъ Федакъ
Адвокатъ краєвый у Львові
Ул.Сикстутска ч.48
Телефон ч.65
Конто чек.щад.почт. ч.825/297
Львфвъ, 10 грудня 1902

На жаданє маю честь переслати в прилозї рахунок канцелярийний на квоту 67 корон 50 сот.

З високим поважанєм
За адв. Дра Федака
Кітай [4]

ІЛ, ф.3, №1624, арк.649-650. Рукопис. Оригінал. Штамп адвокатської контори друкований. Лист писаний невідомою рукою.

№ 6

[7/1904]

Вповажаний Пане Доктор!

Прошу мені донести, яка [слово не відчитується] належитъ до ὰῖ ᾶ ðåêóðñó[5] и яке число того рекурсу, бо ані після Дергало[6] ані після Колодниця[7] в регістратурі не годен вишукати якаж.

З високим поважаням

Др. С.Федак.

17/11 904

ІЛ, ф.3,1635.Рукопис.Оригінал.Кореспонденційна картка за адресою: « Високоповажний пан Др.Иван Франко, властитель реальности во Львові. Зофіївка побіч панорами

ПРИМІТКИ

1. Володимир Загайкевич (1881-?) – на даний час конципієнт адвокатської контори С.Федака, опісля доктор права та адвокат, а з 1898 року до розвалу Австро-Угорщини був заступником посла В'ячеслава Будзиновського до Віденського парламенту.
2. Остання адреса, за якою проживав Іван Франко та його сім'я перед побудовою дому на вул. Понінського. Зараз вулиця Генерала Чупринки, 12.
3. Йосиф Онишкевич (1868-?) – відомий львівський нотаріус, спеціаліст в цісарсько-королівському суді м.Львова по оцінці вартості більших реальностей. Його контора оформляла акт купівлі-продажі земельної ділянки на вулиці Понінського під забудову будинку Івана Франка.
4. Йосиф Кітай – конципієнт адвокатської контори С.Федака.
5. Подання (лат).
6. Федір Дергало (1862-1908) – дяк сіл Голобутова та Завадова на Стрийщині, в гостях якого часто бував Іван Франко.
7. Річка, що протікає через Голобутів та Завадів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горак Я. Франкова оселя у Львові.//Науковий вісник музею Івана Франка у Львові. – 2000. – Випуск 1. – С.5-35.
2. Рикмас О., Горак Р. Федір Дергало.//Науковий вісник музею Івана Франка у Львові.– 2006.– Випуск 6. – С.206-215).
3. Encyclopedia of Ukraine. Edited by Volodymyr Kubijovyи.- V. I.- Toronto-Buffalo – London: University of Toronto Press.– P.865.
4. Франко І. Зібр. творів: У 50 т.– К., 1986.

ФРАНКІВСЬКИЙ СЕМІНАР У ЛІТЕРАТУРНО-МЕМОРІАЛЬНОМУ МУЗЕЇ ІВАНА ФРАНКА

КЕРІВНИК СЕМІНАРУ – ПРОФЕСОР Р. ГОРАК

УДК 821. 1612 «18/19» — 6.09 І. Франко

ЛИСТИ ПАВЛА ДУМКИ ДО ІВАНА ФРАНКА

МАРІЯ БАРАНДІЙ
Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна

Вперше публікуються листи відомого громадсько-політичного діяча, посла до Віденського парламенту та Галицького сойму, письменника Павла Думки до Івана Франка. Ці листи засвідчують про участь І.Франка в різних соціальних процесах, які проходили на той час у Збаражчині, від якої 1898 року була виставлена кандидатура І.Франка до Віденського парламенту.

Ключові слова: Іван Франко, Павло Думка, листи.

Павло Думка увійшов в історію України та нашої культури як талановитий поет і публіцист, видатний громадський діяч, посол до Галицького сойму, один з лідерів української радикальної партії, сподвижник Івана Франка, член уряду Західноукраїнської народної республіки (ЗУНР). Мало відомий тепер, але на той час талановитий селянський поет зробив великий вклад у національно-визвольний рух та культурне відродження Галичини кінця 19- початку 20 століття.

Павло Думка — поет-селянин. Моральні цінності, які йому були притаманні, також були виплекані в думах поневоленого віками українського народу і якого не вдалося знищити колоніальним режимам. Вони завжди жевріли і були властиві ментальності українського етносу. Павло Думка органічно зв'язаний із такими селами

Козівського району як Купчинці, Денисів і Драгоманівка в культурному та економічному житті [3].

Павло Андрійович Думка народився 21 березня 1854 року у селі Купчинцях на Тернопільщині в селянській родині. Він був шостою і останньою дитиною в сім'ї. Його батьки скоро повмирали від важкої праці, і малий Павло залишився жити в старшого брата Михайла.

Здібний, допитливий хлопчина успішно закінчує початкову школу в Купчинцях, далі тягнеться до науки. Деякий час працює і навчається в купчинецького дяка, самотужки оволодіває різьбою по дереву, а відтак вчиться на майстра по дереву в Тернополі, згодом опановує столярство і різьбярство у двох приватних школах у Львові [4].

Після повернення зі Львова додому, займається ремеслом і поповнює свої знання самоосвітою. У 1874 році П. Думка разом із купчинськими селянами організував товариство «Просвіта».

У 1876 році наймається на роботу до відомого москвофільського письменника і громадського діяча Івана Наумовича у місті Скалаті. Робить вулики для пасіки, привчається практично до бджільництва, читає різноманітні літературні видання з багатої бібліотеки Наумовича.

Повернувшись додому на зароблені гроші, купив хату, частину якої згодом віддасть для читальні «Просвіти», яка в селі була заснована 1895 року. З ініціативи Павла Думки при ній невдовзі були організовані хоровий, драматичний і сільськогосподарський гуртки. Діяло тут активно і «Братство тверезості», яке він організував 1878 року, члени якого заприсягнулися назавжди покинути вживати алкогольні напої. На честь заснування цього товариства встановили пам'ятний хрест, що зберігся досі. Ще молодим він брав діяльну участь у славному хорі пароха Вітошинського (1838-1901) у сусідньому селі Денисові і духовно зростав під його впливом.

Перші поезії почав друкувати П. Думка у 1884 році. У таких віршах, як «Восени» (1889), «Весняна думка», «Молитва рільника» (1890), «Жіноча доля» (1890), «Думки рільника» (1892), «Веснянка» (1898) автор з гіркотою малює страждання, нестатки, курні хати, важку хліборобську працю селянства та гірку жіночу долю.

У віршах «До руських хлопів» (1895), «До братів», «До братів хлопів» (1900), «До братів радикалів» (1907) П. Думка закликає до соціального і національного визволення українців, що терплять важкий гніт поневолювачів. Більшість поезій Думки пройнята оптимізмом, вірою в силу народу і надихана надією в його перемогу [8].

Поезії та публіцистичні статті Павла Думки друкують авторитетні львівські журнали і газети, календарі, а також шкільні читанки.

«Складанням д. П.Думки, — писав Іван Франко у статті «Із поезій Павла Думки», — не можна відмовити таланту і вдатності. Видно з них, що він перейнявся піснями народними і складає свої пісні на їх лад. Але, з другого боку, треба замітити, що пісні його ще не такі глибокі та багаті на зміст а скупі на слова, як пісні народні, що в них люди і обставини обрисовуються дуже загальними рисами, майже словами пісень народних, без жодних власних додатків автора. Виглядає то так, як коли би автор не дивився на життя власними очима, але крізь пісню народну. А тим часом теперішні поети загалом змагають до того, щоби в своїх піснях, повістях, оповіданнях і т. і. малювати життя людське таке, яким вони його бачать, оповідати вже не з чужих слів, але такими словами, які мимоволі насуваються на думку в хвилі оглядання якоїсь події чи якоїсь речі. Ціль поезії є — викладати в душі читателя живі образи тих людей чи речей, котрі нам малює поет, і ними будити ті самі чуття, які проймали душу самого поета в хвилі, коли творив ті образи... В поезії П.Думки ми дуже добре розуміємо, що в поетичній творчості, давати раду і вказівки простому селянинові — дуже трудно. Творчість поетична — діло свобідне, залежне від натури і успособлення чоловіка; правдиві, великі поети ніхто не подібний один до другого, кожний має щось свого, осібного, чого ніхто інший не має, і для того вказування поетові взірців до наслідування завсіди має свої злі сторони. При тім же у кожного правдивого поета головна річ не те, що він навчився від других, але те, що з власної душі, з власного чуття вносить в свою поезію і в суспільність. Але, з другого боку, в нинішніх часах жаден правдивий поет не може обійтися без школи, без вироблення форми і язика, без знання того, що і як висказували і висказують інші великі поети. Всеї сеї школи дуже трудно пройти нашому селянинові, хоч би й як він був талановитий. Та про те ми не сумніваємось, що й вірші наших поетів — селян, особливо таких талановитих та щирих, як д. П.Думка, можуть мати важне значення в нашім народнім розвої. Одно, що поети ті стоять серед самого народу, живуть його життям і можуть ліпше, ніж хто інший, висказувати думки, потреби і бажання народу, а друге те, що, не вибігаючи своєю освітою надто далеко поза звичайний рівень нашого селянства, вони будуть у всім зрозумілі для простого народу і пісні їх можуть мати тим більше для нього значення. Одно тільки скажемо тим поетам та й взагалі всім нашим поетам: не в тім поезія, щоб зложити докупи не глупі вірші. Треба в них малювати життя людське. А щоб могти малювати те життя (не говорити про життя), на те треба любити дітей,

пильно і з любов'ю придивлятись і прислухатись їм, вглиблятись в їх горя й радості, в їх думи і надії і все те показувати нам щиро, простими, але образовими словами, без проповіді і моралізування. Тоді ми певні, що й простолюдні наші поети стануть гідно обіч інтелігентних...» [1, 28, 89-92].

У відповідь П.Думка із вдячністю писав своєму вчителеві: «Я Вам дуже вдячний, що порушили-сьте мою пружину (складанє поезій), котра марно тліє; тепер богзна-що би ся писало, але бог зна, як людям догоджати. А по друге, тяжко бідному хлопові найти чоловіка, «егда возмутишася води», щоби хто єго вкинув та навів на дорогу. Як палить не раз мою душу, то Господь єден знає — але і Ви, може, дасте віру. Проте прошу, будьте ласкаві, сли з тих віршів може що бути, покажіть стрій. Коли приймете мене в свою громаду, то я рад буду трудитися для збільшення єї храмини, а сли до нічого, то, як той каже, шкода голови морочити» [1, 28, 89].

Наслідком дружби Івана Франка з Павлом Думкою є назва села Драгоманівка, запропонована письменником для увічнення пам'яті видатного громадського діяча. До 25-річного ювілею літературної діяльності І.Франка П.Думка написав поезії «Веснянка», «Гей, хто на світі кращу долю має».

Писав П.Думка також вірші і для дітей. Як тільки організувався дитячий журнал «Дзвіночок», він надсилав йому цілий зошит своїх дитячих творів. Однак із них побачив світ у журналі лише вірш «Циганя».

П.Думка листувався з Іваном Франком, М.Павликом, а також з Лесем Мартовичем, Олександром Барвінським, Василем Стефаником та ін.

У 1890 році, коли «Русько-українська радикальна партія Павло Думка зразу став її членом. Разом зі своїм старшим братом Михайлом, односельчанином С.Гарматієм та іншими проводив найактивнішу агітаційну роботу. Як досвідченого у громадській роботі, П. Думку майже на кожному з'їзді партії обирають в його керівні органи. В пресі радикалів — журналі «Народ», в газетах «Хліборо6», а потім «Громадський голос» друкуються промови, публіцистичні статті, інформації і вірші Павла Думки. Природний розум, талант промовця і публіциста, відвертість і непідкупність роблять П.Думку улюбленцем хліборобів, викликають шану в І.Франка і М.Павлика.

За ініціативою Павла Думки 28 червня 1892 року у селі Купчинцях вперше було організоване товариство «Сокіл», а 1900 р. товариство «Січ».

З 1909 по 1914 рік П. Думка був послом у галицькому соймі. Перебуваючи на цьому посту, він домагався від австрійського уряду, щоб держава виділила більше фондів на народну освіту і науку, щоб викладання в Львівському університеті велося українською мовою, щоб селяни платили менші податки за свою землю, щоб давати професійну освіту жінкам та поліпшувати медичне обслуговування населення [2]. Вдруге до сойму був обраний 1912 року. Серед двохсот послів він був одним із 13 українців обраний у цей орган.

Із утворенням ЗУНР Думка став членом Української Національної Ради. Він заохочував молодих хлопців та колишніх вояків австрійської армії йти у лави Української галицької армії (УГА), в якій був і його син Тарас. Інший син поета — Григорій став активним членом Організації українських націоналістів (ОУН). Помер Павло Думка 19 листопада 1918 року на хуторі Драгоманівка, що поблизу його Купчинців. Похований на цвинтарі в с.Купчинці.

На превеликий жаль, бібліотека, рукописна спадщина і листи поета, які він одержував від багатьох письменників та громадських діячів, загинули ще в роки Першої світової війни. Та не загинула пам'ять селян про свого співця і ватажка.

У «Моїх спогадах про батька» Петро Франко згадує Павла Думку як одного з добрих друзів і приятелів свого батька». [7].

У селі Купчинцях біля середньої школи відкрито пам'ятник у 1970 році І.Франкові, скульптором якого є І.Гончарик з Києва, а у 1994 році відкрито і пам'ятник і П.Думці, автором якого є скульптор І.Малярчук.

Листи Івана Франка до Павла Думки не збереглись. У відділі рукописів та текстології Інституту літератури Т.Шевченка НАН України збереглося чотири листи П.Думка до І.Франка, які публікуються тут із збереженням всіх особливостей тексту.

№ 1

Купчинці[1], 20.7.1892

Високоповажаний Пане!

В нашім селі заміряют женщини засновати жіноче товариство в цілі ширення просвіти межи жінками сельскими за помочею читання. Книжок и часописей, як по менше образованя в всіх галузях як господарстві, шитю, печеню, вареня и т. д.

Женщин основательок, розуміючих добре справу тую и домагаючих ся ввденя в житє сеі гадки, єст вже 12, и тіж радіби як найскорше

взятись до діланя, но наколи в справі тій найважнішою точкою єст статута для того в листі наших жінок просили Вас Пане, порадьте Им в сій справі, як до ней вдатись за що Вам дуже и дуже будемо вдячні.

Будучи певними що не повідмовите нашому прошенію очікуємо Ваші відповіди з нетерпеливістію, и пересилаєм Вам и Вашій Достойній Родині сердечне поздоровленя

в имени нашого жіноцтва
Павло Думка
Климентій Жмур

ІЛ, ф.3, спр. 1612, арк. 433-434. Рукопис. Оригінал.

№ 2

[31.08.1903р.]

Високоповажаний Пане!

Дякую за ласкаву память щосьте в своім письмі до Гарматія[2] і мене не забули запросити до участи до участи великого празника який відбудесь во середку нашой Украіни в честь великого нашого пророка Котляревського[3].

Но радой дума до раю та гріхи не пускают так і в мене тісно та на гроші сімя розрослась, та тяжкось приходит тепер чи то на з йізд, чи хоть би на таку величию урочистість.

Прийміт щирий поклін, та дай Бог щасливу дорогу, а я хоть думкою буду нестись туди куди чесне сонце ...

З глубоким поважанням

Павло Думка
31/8 903
Драгоманівка[4]

ІЛ, ф.3, спр. 1629, арк. 515-518. Рукопис. Оригінал.

№ 3

Драгоманівка 7/8 908.

Дорогий наш Батьку і Світоче!

Прикро і дуже болючо нам було що Тебе така тяжка слабість[5]

навістила, і вороги раділи що нестане того великого борця та Світоча в нашій запустілій ниві що Ти лишиш нас мов сиріт безталанних для них на поталу. Но велика сила богів охоронила нам Твоє життя і спасла нам Тебе від смерти та дозволила ще нас потішити та не в однім мов малоліткам добру раду дати.

Тож ми радіючи з Твого виздоровленя шлем Тобі щирий привіт, жий нам на славу та Неньці на потіху, та осолоджуй нашу недолю.

Я не маю слів до висказу того чутя яке наповнює моє серце

Ти був моім мотором мойов зорев, що пізнавши Тебе пізнав я чистий світ, пізнав правдиве людське житьє та любов до друга а хвилі котрі нераз довелось провести с Тобою як найкраши та наймилійші в житю своім зачисляю, і котри я до гроба не забуду.

Ти своім могучим словом нас рабів вивів на люди, Ти знизив престоли та трони, а осіяв ту ту пригноблену робочу хлопску масу, і з того прибитого та всіми потураного раба вивів на великого і сильного мужа громади, що чим раз на гнобителів зачинає страх наносити. Тож прийми сих кілька слів щирого признаня та радости, Ори і сій те золоте зерно на пухку рілю, та скріпляй ще наші сили на много много літ. Сіяй і проводи ще нам та путящого путя доводи в тім безкраім мори нашої рідної ниви.

Прийми і ту малу ленту від подільських пасічників що засилаєм[6], та най буде Тобі осолодою, як Ти нам солодив своіми творами, най покріпляє Тебе до ліпших, а нам довелось ще Тебе побачити, та дороге слівце почути.

Прийми глибокий поклін і щире поздоровленьє
від високоповажаючих і люблячих
Тя радикалів Купчинецьких за котрі висказую.

Павло Думка

Щирий і глибокий поклін і поздоровленьє засилаю всій Вашій дорогій сімї.
з поважаньєм

П. Думка

ІЛ, ф.3, спр. 1629, арк. 519-522. Рукопис. Оригінал.

№ 4

Високоповажаний Пане Товаришу!

З розправи вчорашньої всі повиходилисьмо ціло но шкода що Вас не було бо бисьте були де що важнійше при зізнаннях свідків зібрали.

Др. Гриневецкий боронив знаменито і казав щоби того Підгайного[7] суд потягнув за ошуканство суду бо все виказалось неправдою, а притім виказував підлоту нашої інтельегенційі що того хлопа впхнула в болото.

Інтересне було зізнаньє свідка Стисалковского того що він на першім ще терміні додав. а є ним хрунь мож найпершого сорта, фацендор виборів і т. д. але видно що все робили з інтересу і гнеси туди куди більший кус видимь. Отже коли ми здибались з ним, нуж щоби єму платити йісти і пити, а я вам раз буду говорив. Ми єму дали йісти і пити хоть єсьмо недовірили але що з бідов робити. І в правді вив'язав си знаменито так що цілу вину приписав

Підгайному так то змалював по майстерки, а коли судия питав чи Ви били єго, то казав, нас пане сендзя присєчну й сто ради Франко стояв як аньол от так як ви пане сендзя но спитав хто мене купив і кілько дав грошей, але Підгайний не міг ніц сказати, а стояв просто як свічка но потому було му видно вертати же таку брехню кинув, а люди кричали му аге! Але го не били але ще панье сендзя маю сказати що я Підгайного казав сиди тихо, але він каже що я мушу відкричати бом дістав від Гладишовского[8] 20 рн. Але судія се пустив помимо, а Др. Гриневецкий[9] казав що се не могло бути щоби Гла дав гроші. Тогді по обороні др Грине[9].. відчитав вирок що всі нас увільняє. Може Ви дістанете й борше вість від Гри[10].. але й нам би тра якось подумати що дальше с тим орантом робити.

Ми є тойі гадки щоби біду трохи провчити, а бодай най би справа на тих череватих патріотів прояснилась, і йіх підлоту та облуди ліпше світ пізнав та які вони святці.

Може би сю справу здати на Гри[10].. а він най би як за ощирство так і за кошта міг впоминатись. Сли буде ще час то на зйізді поговорим.

здоровимо Вас щиро

Павло Думка
і Стефан Гарманій

ІЛ, ф. 3, спр.1629, арк. 523-526. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. с.Купчинці – тепер Козівського району Тернопільської області, це село, де народився Павло Думка.
2. Гарматій Лука (1866-1924) – учитель, культурно-просвітній діяч у Галичині, походив з Купчинців, син посла Василя Гарматія, народного учителя і визначного збирача етнографічних матеріалів.
3. Свято І.Котляревського – 65 років з дня смерті І.Котляревського і 135 років з дня народження.
4. с.Драгоманівка – тепер Козівського району Тернопільської області.
5. У 1908 в серпні стався параліч рук Івана Франка.
6. Мається на увазі – мед.
7. Підгайний – людина, яку підкупили з метою компрометації Івана Франка під час виборів. Друга розправа над ним була визначена на 22.10.98. о годині 3 пополудні.
8. Гладишовський Омелян – повітовий лікар. Внаслідок махінацій був обраний замість Івана Франка.
9. Гриневецький І. – адвокат і колишній суддя. В 1897році передав І. Франку рукописні спомини одного польського шляхтича про одного польського пана в Галичині, що позволив собі ще в році 1845 не дуже дотклівий жарт із руським інтелігентним селянином та з німецьким урядником.
10. Гри. – очевидно Гриневецький.

ЛІТЕРАТУРА

1. Франко І. Зібр. творів: У 50 т. – К., 1986.
2. Хома В. Увіковічнимо пам'ять героїв//Свобода. – 1999.
3. Хома В. Старовинні Купчинці//Історико-краєзнавче дослідження. –Тернопіль, 1998.
4. Хома В. 140 р. з дня народження П. Думки//Молитва рільника. – Тернопіль, 2003.
5. І. Франко у спогадах сучасників. – Львів, 1956
6. Спогади про І.Франка: Збірник/Упор. О.І.Дей. – К.: Дніпро, 1981.
7. Спогади про І.Франка/Упоряд., вступ. стаття і прим. М.І.Гнатюк. – Львів: Каменяр, 1997.
8. Українська Літературна Енциклопедія: У 5 т. – К., 1990.– Т. 2. – С.126

УДК 821.1612 «18/19» – 6.09 І.Франко

ЛИСТИ ДМИТРА ДМИТЕРКА ДО ІВАНА ФРАНКА

МАР'ЯНА БОЙКО
Львівський Національний університет ім. Івана Франка
вул. Університетська 1, 79000, Львів, Україна

Вперше публікуються листи учителя Тернопільської учительської семінарії Дмитра Дмитерка до Івана Франка, які торкаються обговорення та затвердження нового статуту Наукового Товариства Шевченка, а також зв'язків І.Франка з учителями Галичини.

Ключові слова.: Дмитро Дмитерко, Іван Франко, листи, статути, Наукове Товариство ім. Т. Шевченка.

Наукове Товариство ім. Шевченка, найстаріше, довгий час єдине і провідне українське наукове товариство, засноване 11 грудня 1873 р. у Львові, спершу як літературне Товариство ім. Шевченка, з метою створити базу для вільного розвитку української літератури й науки поза засягом російської цензури й адміністраційних утисків [1].

1873-1892 рр. Завданням Товариства імені Шевченка було «спомагати розвій руської (малоруської) словесности» [3].

У 1893 р. Товариство ім. Шевченка було реорганізоване за зразком західно-європейських наукових установ і з метою стати в майбутньому українсько-ською академією наук у Наукове товариство ім. Т. Шевченка (НТШ). Першим головою НТШ був О.Барвінський [2].

У 1899 року під впливом тодішнього голови НТШ Михайла Грушевського була проведена 1899 р. зміна статуту з розподілом членства на дійсних, вибираних секціями, і звичайних, які не мають вирішального голосу в наукових справах, чим надано НТШ більш академічного характеру.

Важливу наукову роль виконувала філологічна секція НТШ, яка до 1908 року очолювалась Іваном Франком. Праці згуртованих у ній українських і чужоземних філологів та істориків літератури стали основою вивчення історії української мови та давньої і нової української літератури. Значним досягненням у цій ділянці були видавані Археографічною Комісією «Пам'ятки української мови і літератури» (з 1895) особливо ж 5-томний корпус староукраїнських апокрифів за редакцією І.Франка, як також багатотомні «Матеріяли до українсько-руської бібліографії» (з 1900) опрацьовувані Є.Левицьким та В. Дорошенком.

Іван Франко брав активну участь у роботі етнографічної комісії, очолюваній В.Гнатюком, результатом якої було кількадесят томів серій «Етнографічного Збірника» (з 1895) і «Матеріалів до українсько-руської етнології» (з 1898). [2]

Велику роль зіграв Іван Франко в редагуванні (1898-1906 рр.) «Літературно-наукового вісника», опубліковані твори в якому українських письменників стали золотим фондом української літератури.

Вже на початку 1900-х років виявилося, що назріла потреба чергової реорганізації Товариства та створення для нього нового статуту.

Зміни статутів НТШ 1902-1904 рр. широко обговорювалися серед усіх членів Товариства. Найширше ці зміни торкались організаційних моментів. Іван Франко був активним членом цього процесу [4] і до обговорення змін у статуті залучив велику кількість членів Товариства. Одним з таких, хто взяв активну участь в обговоренні змін, був Дмитро Дмитерко, про якого не вдалось знайти якихось конкретних даних.

Завдяки стараннням Івана Франка на засіданні відділу НТШ 18 лютого 1903 року було прийнято проект статуту і запропоновано представити його наступним загальним зборам [4]. Такі збори було вирішено 28 червня, однак як свідчить хроніка НТШ за 1903 рік [4], новий статут на них не був затверджений і питання про його затвердження перейшло на 1904 рік.

Призначені загальні збори Товариства відбулися аж 29 червня 1904р.

Листи Івана Франка до Дмитра Дмитерка невідомі. У відділі рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т.Шевченка НАН України збереглося два листи Дмитра Дмитерка до Івана Франка в справі змін до статуту НТШ, а також один лист його брата Михайла, учня тернопільської гімназії. Листи публікуються зі збереженням всіх особливостей тексту.

№ 1

Тернопіль, 21/1.904.

Високоповажаний Добродію!

Надісланий мені "Проект статута" я переглянув і годжуся на се, щоби і моє імя було під сим проектом підписане.

При сій нагоді прошу розважити єще і сї додатки які мені на скорі підсунули ся, а іменно:

§: 3 бук. в) з наук математичних природописних — та лїкарських

§: 21. непотрібне може се ограниченє, щоби Секция дозволяла вступленє до неї. Гадаю, що дійсний член може і у другій Секциї зголосити свій реферат і може бути членом часовим, як довго трактує ся там справа, в котрій і він може сказати своє значуче слово.

§: 22. зовсїм неясно стилїзований і могутъ повстати спори. Треба ясно означити чи абсолютною більшостю, чи простою? Також треба зазначити, коли ухвали Секций суть важні, або поручити Секциям, щоби разом в границях Статута, опрацювали для себе регулямін[1] — потверджений Видїлом.

§: 35. по словах — "справозданє зі своєї дїяльности" єще додати повідомити о загальних зборах а крім того оголосити ...

Некождий все може часописи читати, нераз чоловік в дорозї або і так занятий, що нїколи часописи читати.

§: 39. занадто боронитъ Видїл з кривдою загалу. Єсли Видїл не складає справоздання — то на що здасть ся скликати надзвичайні збори?

Гадаю що Видїл є обовязаний на таких зборах 1.оправдати ся, чому на жаданє не скликав загаль. збору і дати докладне поясненє в справі задля якої надзвич. заг. збір скликано.

Також §: 41. можна би розширити в той спосіб: Єсли 10 членів Товариства спостереже, що Видїл марнує маєток товариства злою управою, або обертає єго на цїли не зачеркнені в §: 2. ст. могутъ зібраний в тій справі материял передати судиї мировому і повідомити Видїл, щоби зі свої сторони вибрав судию мирового, а ті під проводом вибраного зверхника маютъ або увільнити Видїл від закидів, або оречи[2], котрі з членів Видїлу провинилися і маютъ винагородити шкоду та виступити з Видїлу, а на їх місце покликати заступників. Я незнаючи докладно відносин виявляю такі гадки, але на підпис годжуся, хотъби моїх заміток зовсїм не увзгляднено.

Дмитро Дмитерко
уч. ц. к. сем.

ІЛ, ф.3, спр. 1629, арк. 393-396. Рукопис. Оригінал.

№ 2

[24.05.1904]

Високоповажаний Добродію!

У вельми важній справі потребую з Вами побачитися — чи не були — би Ви ласкаві визначити менї у Львові місце і час. Коли би се могло наступити, а для Вас не було перешкодою. Є потребую пів години часу з Вами обговорити справу. Догіднїйші для мене були би години коло полудня — нїж вечірні, бо я умисно задля того поїду до Львова. Картку на відповідь залучаю — та остаюсь з високим поважанєм.

Дмитерко
24/V.904.

ІЛ, ф.3, спр.1629, арк. 397-398. Рукопис. Оригінал.

№ 3

Високоповажаний Пане Добродію!

Сердечно дякую Вам Пане Добродіїю за Вашу доброту.

Буду просити щиро до книжок тих словарів а іменно: грецкий до Іліади п. пр Огоновського[3] і наколиб можливо єще латинський і препарації

чисті.

Єще раз сердечно дякую з глибоким поважанєм.

М. Дмитерко
уч. VI. кл. гімн.

ІЛ, ф.3, спр.1629, арк. 399-402. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Правила, що регулюють порядок діяльності якоїсь установи введення засідання, конференції.
2. Час, відведений для виголошення промови на засіданні, конференції тощо. Назва деяких актів міжнародних конгресій і конференцій.
3. Огоновський Іларій (1854-1929рр.), клясичний філолог і педагог, брат Омеляна Огоновського, учитель Академічної гімназії у Львові

(з 1884р.), автор "Словаря до Гомерової Одісеї і Іліяди" (1900р.), "Методичної граматики руської мови" (1894р. разом з В.Коцовським).

ЛІТЕРАТУРА

1. Гнатюк В.Наукове Товариство імені Шевченка у Львові III вид. (110-річчя НТШ)/провідне слово В.Янева. — Мюнхен-Париж,1984.
2. Енциклопедія Українознавства/за ред. В.Кубійовича: Вид-во "Молоде життя". — Львів,1993.
3. Нарис історії Наукового Товариства Шевченка (1873-1949). — Львів, 1991.
4. Хроніки Наукового Товариства Шевченка у Львові.

УДК 821. 1612 «18/19» - 6.09 І. Франко

ЛИСТИ ЮРІЯ ДЗВІНЧУКА ДО ІВАНА ФРАНКА

НАТАЛІЯ ВАХУЛА
Львівський Національний університет ім. Івана Франка, вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна.

Вперше публікуються листи учня Коломийської гімназії Юрія Дзвінчука до Івана Франка, що своїм змістом нагадують трагічну історію Євгена Юринця, який, подібно до героя «Зів'ялого листя», покінчив з собою. Листи свідчать про вплив збірки «Зів'ялого листя» на молодих людей.

Ключові слова: Юрій Дзінчук, Іван Франко, листи.

Про Юрія Дзвінчука не вдалось віднайти будь-яких біографічних даних. Але з листів можна зрозуміти, що він був родом із Космача, вчився в Коломийські гімназії, а відтак у Львові в торговельній школі, що неподалік Політехнічного інституту.

Юрій Дзвінчук мав багату фантазію, закохався і відчув себе в тілі героя «Зів'ялого листя». В результаті почав писати поезії, подібні до даної збірки. Одночасно з тим вважав, що Іван Франко буде тим, хто найкраще його зрозуміє, а тому писав до нього листи, пересипаючи їх своїми поезіями. Вважав, що Іван Франко опублікує їх у «Літературно-науковому віснику», де на той час працював. Очевидно Іван Франко вступив у листування з молодим хлопцем і,

як видно із змісту листів, розраджував його від необдуманих вчинків, оскільки Юрій Дзвінчук страшив, що від нещасного кохання накладе на себе руки.

Іванові Франку вже довелося чути подібну історію з гімназистом Євгеном Юринцем. На жаль, вона закінчилась трагічно, про що письменник повідомив у статті «Євген Юринець», надрукованій у №36 «Неділі» від 17 вересня 1911 року: «Дня 2 вересня, — писав Іван Франко, — одержав я з почти запечатану пачку від невідомого мені чоловіка, в якій оказалася збірка поезій, переписаних на чисто на 126 сторонах, а до неї долучений ось який лист: «Високоповажний Пане Докторе! Недоля мене жене на вічний спочинок. В останніх часах, коли я втратив всяку життєву енергію, обізвалась в мені пісня і от присилаю власне тих кільканадцять віршів і прошу вже на мертвій постелі, пустити їх між людей. Чи є що в них путнього, не знаю, але писав я се, що чув в собі. Прошу ще раз о сповнення мого посліднього бажання. З правдивим побажанням. Євген Юринець уч. VII гімн. Львів 31. VIII. 1911». Другого дня опісля почув я від сина Петра вечером принесену відомість, що в «Народній гостиниці» застрілився ученик Євген Юринець, а слідуючого дня прочитав в «Ділі» новинку про його смерть. І вважаю своїм обов'язком подати до прилюдної відомості сей невеличкий факт відносин до мене отсього так молодого чоловіка, якого я не знав за життя, і якому при особистій знайомості може зумів би був вияснити, що опускати життя в таких молодих літах, хоч би й серед найтяжчих обставин, ніяк не годиться.

Збірка Євгена Юринця поділена на 5 розділів. Перший розділ посвячений очевидно якійсь любовній історії молодого хлопця, яка вже задля його молодого віку не могла мати реальної основи і могла мати більш або менш неясними мріями, викликаними першим живішим рухом розбудженого чуття.

Не мавши досі змоги прочитати всіх поезій покійного Євгена Юринця, я задоволяюся на сей раз отсею короткою звісткою про його духовну спадщину, з якої сповняючи його останню волю подали до відома ширшої публіки усе те, що знайду вартим друкування"

Чи покінчив з собою Юрій Дзвінчук, як обіцяв зробити в листах, принаймі, повідомлення у пресі про це не було.

Листів Івана Франка до Юрія Дзвінчука не виявлено. У фонді Івана Франка, що у відділі рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т.Шевченка НАН України збереглося 5 листів Юрія Дзвінчука до Івана Франка, які подаються тут із збереженням всіх

особливостей тексту. Вони охоплюють період 1905-1911 р. Подібну історію із впливом «Зів'яле листя» на молодих нещасних закоханих хлопців та їх трагічну розв'язку.

№ 1

Коломия
[31.05.1905р.]

Високоповажний Пане і Редакторе!

Судьба потрудила мене, на цей вельми для мене тяжкий шлях, але не зі взгляду через те, що може це тяжка справа і задача, але тому, що не каждому можна на нім щиро працювати, працювати для добра суспільного. Не кождого природа обдарила гарними прикметами, благородною душею і добрим серцем щоб міг своєю великодушностею наповняти серця своїх земляків. Бо покидати полови та марних фраз це мабуть здає ся мені не коньче потрібне і корисне для нас. Нам треба сигналів палких, щоб могли вливати надію, житя в наші зрезибновані серця. А щоб до сего дійти, треба знати всі верстви нашої нації, її обставини — ситуацию, її бажаня-стремління.Та тепер мушу віднестись до свого «я».

Я людина, що стою на дуже ниськім лоні просьвітнім. Ходжу тепер вправді до школи і учу ся грамоти, та однак в ворожім мені язиці і чужім. Не судилось нам матерним! Людина наче та цьвітка переселена під чуже їй підсонє з часом марніє, вона і завмерає так помало вяне й людина,коли не може нагорбати знаня в своїй мові. Вона розвиваєсь ся вправді на чужій мові, та з часом через психічний процес, кожний позбавляє таку людину дідичних прикмет. Тому то у нас так багато слабодухів, байдужих, котрі з часом завмерають для свого народа навсе, стають ся індивідуа, — безхарактерники. Стають катами свого питомого своєрідного. Так буде, так довго, доки ми не меч мати своєї сили і волі та свободи свого рідного слова всюди. Багато ще води уплине. Багато гарних цьвітів у нас зівяне, багато гарних наших людей перейде в ворожий нам табор і стануть засліпленими ворогами. Аж тоді в нас настане кіпуче житє, коли аж на дно сірої буденьшини заглянуть лучі сонця. То на жаль тре сказати, що між нашим сірим пролітаріатом та сурдуговцем (той, що ходить і сурзиті) лежить ще бездонная прірва. Багато ще треба праці! Багато поту пролляти, щоб виповнити то бездонне море прірви і на бистрих його хвилях переплисти одним до других, обняти ся

вольними руками на все. Та це далекий і тяжкий шлях..! Судьба не позволила мені нате щоб я міг ходити до гімназії, ходжу до иньшого заведеня. Нині я побачив що там не можна ся розвинути. Найбільшою перепоною того що так нисько стою це була материяльна нужда. Але колим прийшов до путері і під впливом добрих людей я став жити новим житєм. Багато думок роїться в голові, та вони ще бліді. Вони томили мене, тож я мусів поділитися ними з людьми. Посилаю тепер своєї праці: «Щасливі» і поезиї під псев. Гірський Каменяр. Під питомим назвиском не посилаю бо теперішній час на те не позволяє. Нікогом ся не зарадив як то посилати і ще то добре бо немаю нікого так вірного. Задумав си відразу післати до центрального органа. Може оно нічо й не варта. А знов я післявши роздумую над тим, що так як єм післав на свистках не лишилося. Але Ви Високоповажний Пане простіть мені мій цей поступок. Тож благаю Вас Високоповажний Пане о пораду щоб Ви були так ласкаві і поучили мене, а передовсім звістили чи то має яку вартість. То як нема там нічого гарного то шкода труду та марних мрій. Прочтіть Ласкавий Пане що може це все холодне і не щире. Але як знаю так сьпіваю. Очікую ласкавої відповіди і поради.

Остаю з глибоким поважанєм
Гірський Каменяр

Прошу сердечно всяку раду чи нагороду посилати: поет арестант Козак Коломия 31/5 1905. у. 18.

Коломия, /31.05.1905

ІЛ, ф.3, спр. 1629, арк. 357-360. Рукопис. Оригінал.

№ 2

[1910 р.]

Високоповажний Добродію!

Мене до краю зламало те, що ніяк дійти до мети.

Вже кинув усе, все... не лихо не спить. Засновує ся школа торговельна при Тов. Просвіта. Удав ся я туда. Мій лист, під заголовком: «Ще в справі торговельної школи» подати до публічного відома. I — sta³o na niczem! Одначе я справи не залишив і куди лише міг писав, просив, благав. Та ніхто. Однак лише професор Іван Раков-

ський обіцяв споратися. Та бодай відписав! Спасибі йому. Се одинока, щира, ідеальна людина. Котрого я лично знаю. Честь таким людям. У нас так мало їх!

Лист мій находить он (в 201 числі Діла з 11п (Сового)2ст.)

Вже жить в школі в передодні — чи поспіємо що, незнаю побачу. Остання надія гасне... послідна година для мене вибиває — і розносить розпучні тони вістуни блиської смерти. Ні! Тільки спокою!

Юра

Посьвачую мислителям «вільної думки»
(молитва)

На землі повинен бути лад
Братерство, без хлопа і пана;
Ідейність, — гуманості свегад
Велика родина, добром осяяна
А ся родина щоб поділена
Була на хутори — народні...
Щоб тюрма була розвалена
І всі закони не людські, холодні!..
Щоб воля була безкрая
Жандарми не стерегли царя,
В безодню пірнула чиновницька зброя,
І всім світила рівності зор'я!..

Космач. 1910
Юра Дзвінчук

ІЛ, ф.3, спр. 1629, арк. 361-366. Рукопис. Оригінал.

№ 3

Космач
[24.09.1911р]

Слово до моїх сльоз

Ніжні, субтельні нерви не могли витримати удару жорсткого житя... Я-мусів провалитесь і, упасти... Стати жертвою молодости — жертвою дівочих... жіночих пестощів...

женщино, ти моя вічна опікунко, що піклувала ся мною від дитячих літ; вилеліяла в мені ніжні нерви — субтельну душу, роз-

пестила до абсурду — не загартувала на житєвий шлях, не виховала в менї каменярської натури-вдачі...

Та дійсно, щиро ти не любила мене ніколи, тільки бавила ся мною, наче ляльков..

І я став жертвою нерозсудку... Твої пристрасті кохання, твої фальшиві пестощі переходячи всякі границі, зробили з мене рабаплаксія...

Так твоя душа стала відтіню моеі душі!

І скорше, як того сподівав ся, я — зімлів в твоїх обіймах, біля фалюючого лона...

Із найвисшого пядесталу чистоти, упав я на дно скону, на дно посьміховиська...

Найліпша частина моєї душі — мої ідеали умерли в обіймах женщини, спопеліли від пристрастних поцілуїв...

Вічні рефлексиї, що грали на моїй струні розпещеного кохання порвали ся від розпуки і туги за свободою. Так, я хотів увільнитися від обіймів женщини, від її пристрастних обіймів — її жадоба переслідувала мене!

Блиск надії згас, бо мої крили згоріли від кохання і до лету не двигну ся. Се тільки мрія!...

І в мрії я став погасати, розкладати ся — гаснути! Непогамована пора рве мене до житя — до книжки... я хочу учити ся — жити... я — хочу жити, одначе розпещеним ідеалом любови — конаю...

Женщино — я твоя жертва... жертва твоєї хіти... На жертвеннику твоєї пристрасти кладу останки своїх хвиль... Прийми їх, і умийся в послідне нектаром моїм! Я — гасну далеко від тебе в синіх горах... в обіймах барвінкових смерж... На крилцях шепітного гірського потока шлю тобі останній луч мого кохання, та щирого, а не такого як ти фальшивого, крамарського...

за твою любов спасибі Тобі
за піклування — моя пісня Тобі...
за зрабоване житя — прощаю тобі

вмираючий Юра Дзвінчук.
Космач 24/9,1911.

ІЛ, ф.3, спр. 1629, арк. 361-366. Рукопис. Оригінал.

№ 4

[26.09.1911р]

Душе моя — чарівниченько палка,
Так скоро гаснеш, попелієш;
Ой більше ти неварта п'ятака,
Коли нікого- ніколи не загрієш.

Високоповажний Добродію і Пане Доктор!

Немає у мене нікого щоб зайняв ся мною. Я жадний науки, згораю в жадобі — і гину перед часом на шляху... Так мусить бути, мене засудила лиха доля на бурлацтво. А толерантна чесність не дана зійти з шляху правдивої людини. Не було і без хиб. Хтож нині ідеальний.

Що в житю я здибав людей фалшивих (ніде правди діти таких більше, чим добрих) що у вічи були милі, солодкі, благі, як то кажут — хоть до рани приложи. Але поза плечі — там, за кулісами, та найогидніші пси вішали. Сего не беру ім в рахубу бо знаю, що вони недоросли — правдивої людини. Впрочім, я ніколи не числився з людьми прозаїчного характера — вони готові все і всюди обкидати болотом людей не підходячи під їх лад.

Часто кидати обиди, та прогнозувати, що я граю «великого генія» — кам'яні, та дивні ці істоти. Деж я тоді мав понятє о геніях, о поезіях, коли я ходив (бо все таки не цурався свого сардака) в гуцульськім одязі і то правдиво артистичнім, бо здає ся мені, що в Гуцульщині найбільш естетичний смак одяганя е в Космачи. Тож і я яко космачан мусів ся так одягати. Тож ся неконсеквентність людців з плитким поняттям не була на місці. Не для їх шанованя носив я гуцульський одяг, або як деякі поганенько виражалися «для зваблювання дівчат гуцульськими «блискотрями» чиж не смішні сі доктринери «великомійської культури»! От вилазить шило з мішка! Носив я його тому, бо в поки не виліз, в школі ніхто мені за се нічого не казав, а втім поляки тішили ся, тай я остав до нині вірний свому рідному сардакови, а вже ніколи не міг одягати чуже вишуроване, коли свое таки хорошеньке. Небавком прийдуть смутні, жовтневі дні — я тоді заколишу себе на вічний сон. Хвиля терпіня, болю, тільки момент і всьо скінчить ся — а там нірвана... країна щастя...

Не знаю яка доля стріне мої стрічки. Тож благаю ласкаво розглянути їх, чи є там що здорового, пригожого.

Єсть гаразд. нема, тим краще. Не дивота, се тільки сльози. За страчені кілька годин, чи днів, за Ваш труд складаю на перед найсердечнійшу подяку і бажаю Вам здоровля та довгого житя; жити і працювати в хосен грязучих поколінь Неньки Украши — і, всеї людськости.

Остаю з великою вдячністю і глубоким поважаням Вашій непохитности.

Згасаючий Юра Дзвінчук. Космач, 26.Іх.1911.

[P.S.] У сшиткові в чорній оправі находять ся лист і фотографія.

Юра

ІЛ, ф.3, спр. 1629, арк. 367-370. Рукопис. Оригінал

№ 5

Високоповажний Пане доктор!

Сьогодні, коли чую що в моїй груди смерть — беру... хапаю притьмом за перо, і — хочу сказати кілька слів — чую, що вже не сила у мене осьвітлити своє «я».

Вже пізно... і, не поверне ніхто, ніколи!

В передзгонних конвульчиках — судорогах блисла мені гадка, щаслива гадка віднестись до Вас, яко одинокого неустрашимого борця на шляху судьби, єго недостижимого згадему, що цілею і метою повзав Собі борбу для ідеї і відродженя свого народа. Таких величних сьвіточів у нас відчувається. Брак! А таких радять хиба тисячеліття. Ми молоді люди песимісти — люди зневіри. Ніжні, та незагартовані.

Як багато сих жертв. І я жертва зневіри! Немає для мене вдоволеня. Попадаю в розстрій, і то з дня на день, все гірше і гірше...

Шуму не роблю. Не треба мені похвали, не треба нічого... Сказати хочу одно: написав я кілька оберемків сеї поганенької поезиі — погана вона, бо я мусів сам всью добувати. Одтак падь за падню, наче сліпий... Манівцями ішов, а не було кому вивести на добрий шлях... Найбільше пошкодило мені еротичне успосіблення — і, накид женщини.. найсильний накид! Вона заберала в мене всью насильством. Висмоктувала всі гарні соки — а наситивши ся доволі кинула наче банальну непотріб. З матеріальної нужди неодин сьвідомий, палкий молодець, при тім етично виморзований, та естетично виснажений упав жертвою, ненаситної, багатої женщини. Віддав їй запал -енергію,

благородні клітини свого «я», і в її обіймах згорів-сконав. Чому ж се так! Чиж се не вина сих недагогів-демагогів... Їм не залежить (хиба 1%) на сім, щоб виховати гарне покоління. Тільки, щоб тих, котрі виходять поза границі їх тісних педогогічних поглядів змакрувати, знищити, зруйнувати до тла і кинути на блук погорди! Ніколи сі засліплені прислужники холодного ідола не спитають своєі совісті (як ще не вбив заскорузлий цинізм) чи сі молоді люди винні своїх вчиників. Чи до сього не довела їх нужда матеріальна, а часом погана молода пристрастність. Про се не читають, винний і най покутує, і — прибивають печатку на гідности, нелюдяності — нечоловіка і — пускають в сьвіт!

І до чого се доведе, що принесе «жорстким»!

Не всі спосібні піти вибраним шляхом. Багато гине на шляху. Багато іде на услуги найрядійшим інстинктам, а се плід нерозсудної — тісно егоїстичної педагоги.

Тіште ся прислужники звірських шумовин, публічної влади. Се пам'ятник вашого «я»! заслуга перед холодним ідолом... Богато, неможучи дивитись на ту брехню, на ту комедию, не можучи носити маски упідлення — підлоти, мусить видати на себе вирок і — відійти з царини гною — підлої брехні! І — мені треба відійти. Субтельні нерви, розніжена душа не може витримати сеї жорстокости. І я — жертва гарної, брехливої жінки — демона мого житя... смока мого чутя!.... Женщино! я твоя жертва.. Жертва молодого нерозсудку.

Біля твого фалюючого лона я, згорів... а, нині ласку вимагаю. Яко не затертий слід, видаю слабі строчки. Чи є що в них путнього, пригожого для людей, чи є бодай одно здорове зеренце мого «я» — не знаю... Се не мені розберати. Вічне неповоджене, заскорузлють обставин убили мене, розстроїли нерви. Тож благою Вас, Високоповажний Добродію, благаю словами вигасаючого молодого єства, загляньте до нутрі моєї душі, розберіть стрічки, чи є там що гідне друку. Може мені вже не оглядати їх друкованими. Небавком прийдуть сірі жовтневі дні, такі молотонні, одностайні, вони мабуть вилеліють мені гріб. Гріб — вічний спокій...Якась демонічність тхне від тих голодних челюстий... німого горла абстрактної безодні... німої тишини...! Довго жде людськють віднови, довго снує в непевнім ожиданю, а над собою чую холод зневіри — бачить темні хмари — хмари утопії.

Поклон тобі великий творче — Нірвани!

Маю надію, що вислухаєте мого крику — крику гаснучого бурлаки і — на забуту сотворену могилу кинете мої забуті стрічки, стрічки — молодого болю. Заплата за се нехай Вам буде довге і сенсове житє — здоровлє. Яснійте довго незгасаючою зорею для

України і її народу, се моє бажання для Вас.

Щирий та безрадний Юра.

[P.S.]. Для характеристики засиляю фотографію і частину листа що єще обтяли. Позаяк всі живучі, тож прошу імені їх задержати втой хиба одного покійника І.Бовчуна. Про його імя можна в повні балакати. Се один з більших моїх приятелів. Йому посьвачую кілька стрічок і складаю на сьвіжу забуту могилу. Так перед часом згас.

Залишися його матеріальна нужда, а опісля негласне коханє. Так нагло згас, по першім році приятелювання. Земля йому пером...

Юра.

Якби можна то прошу 25% чистого зиску віддати на, «Рідну школу». Очевидно тоді, як би то були річі пригожі до друку і, розходилис ся в народ. Остаю з правдивою пошаною і глибоким поважанєм хоть не знаємий, та

щирий Юра.

ІЛ, ф. 3, спр. 1629, арк.. 371-378. Рукопис. Оригінал.

№ 6

Високоповажний Пане Доктор!

Хотай немаю права докучати,
то хочу я в послідге запитати,
Чи стрічки не доспілих літ,
Побачут коли широкий сьвіт...

От вже рік минає, як я післав Вам, Пане Доктор мої стрічки.

Правда, то була хвиля важливої резигнації я мусів зробити те, що казала душа, що чуло серце.

Стало ся. Я не став жертвою; жию до нині. Одначе в послїдних днях я до краю зневірений; крайня материальна нужда вигонить мене з хати, жене зі школи, жене зі Львова. Хто зна де і як опиню ся, тому рад би я знати, чи побачуть мої стрічки сьвіт божий.

Тож з сеї причини осьмілью ся просити Високо поважного Пана Доктора, о ласкаве повідомлення мене чи в короткім часі не могли би Ви заняти ся «моїми сльозами».

Відносини суспільні, обставини життєві, убивають мене і хто знає чи зможу я полинути шляхом молодечого пориву.

Може, коли побачив я «мої сльози» на папері друкованими, а також Ваше слово, або чиє инше, то знав би я на якому грунті стати, чи писати, чи брати ся до якої иншої роботи.

Гадаю, що коли би можна видати, то скоро би й розийшло ся, бо маю досить знакомих, шо таки радо купили би.

Тож прошу ласкаво не погордити моєю просьбою, а сказати мені послідне слово чи маю мати надію на згляд мойї просьби у Вас.

В случаю, як би коли була надія на опублікуваня моїх стихів, то просив бим ласкаво о повідомленє.

Очікую радісної вістки і остаю з правдивим поважанєм.

Юра Дзвінчук

Адр: Юра Дзвінчук
студент торгов, школи у Львові
ул. Міцкевича. Ч 11.

ІЛ, ф.3, спр.1629, арк. 353-356. Рукопис. Оригінал.

УДК 821.1612 «18/19» — 6.09 І. Франко

ЛИСТИ ТАРАСА КОРИТОВСЬКОГО ДО ІВАНА ФРАНКА

ЛЕСЯ ВОРОЖБИТ
Львівський Національний університет ім. Івана Франка
вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна

Вперше публікуються невідомі листи учня VI класу гімназії в Коломиї Тараса Коритівського до Івана Франка. Вони стосуються пошуків старих документів та літератури в районах Калуша і Коломиї.

Ключові слова: Іван Франко, Тарас Коритівський, листи

Про Тараса Коритовського не вдалось віднайти будь-яких біографічних даних. Але зі змісту листів видно, що він був учнем VI класу гімназії Руської в Коломиї, а також, що був родом із Калуша. Він відгукнувся на заклик Івана Франка збирати старі документи, які б стосувалися історії та культури, і в своїх листах він повідомляв письменника про свої знахідки. Зокрема, в листі від 10.03.1903 року Тарас Коритівський повідомляє, що в Калуші знайшов дев'ять пергамінових карток, де на першій стороні, на початку є зображен-

ня орла з одною головою, який дивиться в ліву сторону і в лівій лапі він тримає меч. Цей герб є намальований і до нього поданий опис на німецькій мові. Також відомо, що цей герб наданий Фердинандом Благим 1628 року якомусь Каспару Дольгоперену з Відня. У листах від 13.03.1903 та 1.05.1903 року він повідомляє Івана Франка про те, що знайшов листи, у яких згадується про списки виборців до громадських рад, а також про віднайдення ним у Калуші великої кількості різних документів з 1821-1840 рр.

Ці листи становлять певний інтерес. Адже саме в цей час Іван Франко розшукував документи, що стосувались історії і культури краю, і звертався до різних людей допомогти йому.

Зібраний у цих томах матеріал дає тривку і важливу підставу для різнорідних студій язикових та етнологічних, які знайшли собі щоб якнайшвидше здібних та науково підготованих робітників. [1, 38, 323]

Ні в епістолярії, ні в історичних чи етнографічних статтях Іван Франко не згадує про Тараса Коритовського [1, довідковий том], а отже невідомо, чи придбав Іван Франко ці документи, про які йдеться у листах Тараса Коритовського, чи ні. У фонді Івана Франка також важко встановити чи є тут ті документи, про які йде мова.

Листи Івана Франка до Тараса Коритовського [2] не збереглися, а у відділі рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т.Шевченка НАН України збереглося сім листів Тараса Коритовського до Івана Франка, що охоплюють 1903-1904 роки, і які тут публікуються вперше із збереженням всіх особливостей тексту.

№ 1

[Калуш, 10.03.1903 р.]

Високоповажний Пане Докторе!

Хочу донести Вам Вп. П. Докторе, що ту в Калуші найшов я у одного пана якусь стару річ, якесь якби наданє шляхоцтва.

Девять пергамінових карток є в обкладинках овитих плюшом. Зараз на першій стороні на початку є орел з одною головою дивиться в ліву сторону, в лапі лівій має меч, в правій провідіня (око) є писане в мові німецькій. Не подаю навіть опису гербу бо не знаю, чи буде потрібне, або чи варта що то все, є і герб намальований і цілий опис його. Наданий є він ще за Фердинанда Благого №(1628) року, якомусь Каспар Дольгоперен в Відни.

Пишу лиш тільки та очікую ласкавої відповіди чи варта то що.

Бо Пан той хоче відсилати до якогось поляка. Маю взяти за се гроші, я думаючи, що то малоби вартість і в руських руках постановив Вам занести о всім.

Чекаю відповіди ласкавої, а опісля на жаданнє можу або ширше описати або прислати відпис, чи навіть оригінал.

Остаюсь з поважаням

Тарас Коритівський
(син)
В Калуши $^{10}/_{III}$ 1903

ІЛ, ф. 3, спр. 1631, арк. 239-242. Рукопис. Оригінал.

№ 2

[Калуш, 11.03.1903 р.]

Хвальна редакція!

Перепрошую, що буду сьмів просити о дорученя листу, який разом посилаю — Вп. П. Др. Франкови.

Остаюсь з поважанням

В Калуши $^{11}/_{III}$ 1903

ІЛ, ф.3, спр.1631, арк. 243-244.
Візитна картка Тараса Коритівського. Рукопис. Оригінал.

№ 3

[Калуш, 13.03.1903]І

Х[вальна] **Р**[едакція]

Є ту ще у мене різні листи голосуючих при виборах громадських, повномочє голосуючих, виказ збираних грошей для вчителя в копіях року 1873 виказ грошей на конскрипту різні кавалки старости до війта.

Т.К.
Т. К.

ІЛ, ф.3, спр. 1627, арк. 313-316. Рукопис. Оригінал.

№ 4

[Калуш, 1.05.1903]

Високоповажний Пане Докторе!

На вступі мушу щиро, правдиво щиро подякувати Вам за Вашу гарячу палкість на мене та за довіря Ваше до мене.

Тепер хотів би я дещо ширше розвідатись, що до тих шпаргалів.

Не багато їх у мене... Я довгий час хорував — недавно подужав дещо — тай тепер доперва діяв я щиро тим на Ваш тільки зазив.

Є ту у Калуши у кількох різників кілька фір тих шпаргалів закуплених у старостві. Не знаю, чи мають вони яку вартість. Є там якісь німецькі кавалки. Найбільше від року 1840. Є деякі і з 1821. Се уже найстарші та багато їх нема. Нині був я власне у одного різника та перекидував ті папери по трохи. Є там різні кавалки з уряду податкового, часів якісь німецькі протоколи зі староства, і иньші кавалки. Не знаю, чи варта вони що...

Буду тепер старатись дістати дещо від дяків-попів. Тяжко мені се приходить, бо я з попами близше стикатись, раз що не хочу, опісля, що умію, а в кінці може і відаю Вп. П. Докторови, які в наших околицях попи.

Тяжко дістати і таких паперів по селах від війни, чи то від якого небудь господаря. Усе понищене. В селах де є склепи, то там тих шпаргалів, ще дуже маленько. — У горах здаєсь, що буде може щось дістати.

Не знаю, чи мають яку вартість папері також з Видїлу, з уряду гром. В Калуши, з [.....][2] і пр. — Напишіть будьте так ласкаві. Напишіть, чи загалом усе маю брати, що лиш є, чи вибирати; єсли, вибирати, то що...

Вічно Ви мені на думці... Все пам'ятаю та очікую ласкавої відповіди як найскоріше остаюсь з поважанням.

В Калуши $^{1}/_{v}$ 1903
Т. Коритівський

P. S.

Чи присилати ті папери зараз по знайденю, чи як? — Я маю трохи зібраних шпаргалів... Я можу прислати Вам тую книжку («ті пергамінові папери») разом з шпаргалями?

Чи знаєте книжку з стихами (друковану 1857 року) польськими буквами писана?...

ІЛ, ф.3, спр. 1624, арк. 441-443. Рукопис. Оригінал.

№ 5

[Калуш, 4.05.1903]

На вступі дякую за відповідь і заодно посилаю отсе дещо з паперів начеб на показ. Що буде здатне то лишіть, а що ні, але що, безусловно ні, се будьте ласкаві надіслати мені під опаскою назад, щоб я міг менше більше відповідно до тих паперів шукати за иньшими. То я мимо уже так ясно виложеного усе ще непевний, що брати, що відкинуть...

Вправді я нуджу Вп. П. Доктора тими своїми письмами чимало, але вірте, що то лиш щирість моя виною. Хочу усе якнайліпше та як найсовісніше залагодити.

Остаюсь усе з поважаням
Тарас Коритівський
В Калуши $^{4}/_{v}$ 1903

ІЛ, ф.3, спр. 1624, арк. 447-448. Рукопис. Оригінал.

№ 7

[Калуш, 25.12.1903]

Високоповажний Пане Докторе!

На вступі мушу перепросити Вас, що занедбав свою працю через ферії вакаційні. Але не міг — не мав нагоди ніяк дістатись в далыші сторони. Навколо Калуша де що було все звидів — перешукував, хотяй ще в нашім Калуши, не шукав в церкві. А є там, якісь книги.

Тяжко — дуже тяжко що не будь дістати. Почти (побільшій части кацапи) бояться що не будь показати, бо то святе. Простий чоловік, що на тім не розумієсь не хоче показати знов тому, що без вартости та не варта за тим шукати. — Тай таке...

Я все пам'ятаю на кожнім кроці. Дивлюся всюди, чи дечого нема. І отсе найшов в Добрівлянахі случаймо у сестри (в школі)

якесь оповіщеня з 1846 року.

Не відаю, чи здасть ся до чого.

Я тепер в Коломиї у школах і отсе приїхав лиш на короткий час домів.

Коби то Доктор були ласкаві пофатигуватись у Калуш, то ми у двох більше дістали, чим я сам незамітний студентяга...

Й мимо того все старатись буду дослужитись суспільству бодай тим збираням шпаргалів.

Остаюсь з глибоким та правдивим поважанням

Тарас Коритівський
уч.VI клс. гім. руської в Коломиї
В Калуши з $^{25}/_{XII}$ 1903 р.

ІЛ, ф.3, спр. 1624, арк. 521-523. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Фердинанд II, Ф.Штирийський (9.VII.1578-15.II.1637), – імператор з 1619, австрійський ерцгерцог. Спочатку (з 1590) правив у Штирії, Коринтії і Крайне (наслідник Карла Штирійського, представник штирійської лінії габсбургського дому). Вихованець єзуїтів, зарекомендував себе як фанатичний поборник контрреформації (яку перш за все провів в 1598-99 на своїх землях). Призначення його наслідником імператора Матвія в Чехії (1617) дало поштовх до Чеського виховання 1618-20 і початку Бетлена Габора дій 1619-1626, в ході яких Фердинанд II був позбавлений чеського (1619) і угорського (1620) престолів. Успіхи габсбургсько-католицького табору в перші періоди Тридцятилітньої війни 1618-1648 дозволили Фердинанду II повністю підкорити Чехію, в якій був впроваджений окупаційний режим, вернути Габсбургам угорський престол, придушити християнські повстання 1626 у Верхній Австрії, видати для всіх реституціонний едикт.
2. Нерозбірливе слово.

УДК 821.1612 «18/19» — 6. 09 І. Франко

ЛИСТИ ФРАНЦА КОКОВСЬКОГО ДО ІВАНА ФРАНКА

ГАЛИНА ВЕНГЖИН
Львівський Національний університет ім. Івана Франка
вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна

Вперше публікуються листи письменника і суспільно-політичного діяча Бережанщини Франца Коковського до Івана Франка. Вони висвітлюють стосунки між ними та історії публікації окремих творів адресата.

Ключові слова: Франц Коковський, Іван Франко, листи

Франц Коковський (псевд. — Франц Михайлів, Богдан Левченко, Елепідон), народився 17 вересня 1885 р. в м. Бережани, тепер Тернопільської області, помер 9 вересня 1940 р., м. Тернопіль) [2] — український письменник, журналіст, етнограф, перекладач. У нужді здобув початкову освіту, після чого в 1898 р. продовжив навчання у Бережанській гімназії, після закінчення якої у 1906 р. вступив на юридичний факультет Львівського університету, але в наступному році заарештований за участь у русі проти полонізації вищих шкіл і виключений з університету. Освіту закінчив у Чернівецькому університеті. Три роки працював адвокатом у Підгайцях біля Бережан, а у 1928 р. переведений на посаду судді в Сяноці (Польща), де зі своїми приятелями (зокрема малярем Л.Гецом) започаткував у 1930 р. культурне товариство «Лемківщина» і музей такої ж назви. Редагував газети «Зеркало», «Руська рада». Друкувався в журналах «Дзвінок», «Руська хата», «Бджола», «Рідна школа», газетах «Діло», «Буковина» та ін. Як письменник відомий ще зі студентських років. Спочатку писав поезії. Перша з них «В хвилі розлуки» була надрукована в «Руслані» (1903). У 1907 р. вийшла збірка поезій «Сердечні струни», потім «Настрої» (1909), дитячі вірші «Малим другам» (1909), п'єс «В ніч св. Миколая» і «Дві сили» (1937). Не опублікованими лишилися поема «Богдан Хмельницький» (1904), балада «Над озером» (1906), збірка сонетів і терцин (1905), повість «Марія» (1939). У 1909 р. видав популярну біографію «Оповідання про Тараса Шевченка».

У 1930-х рр. він видав збірки «Вчорашні дні. Веселі оповідання» (1931), «Людська вдячність та інші веселі оповідання» (1934), «Слідами

забутих предків. Оповідання з минулого Лемківщини» (1935), «Лемківська справа», а також твір — «За землю. Лемківська повість» (1936), в якій порушено болючу тему землі. Повість друкувалася в тижневику «Наше слово» (з 2 липня 1967 до 3 березня 1968). Ряд оповідань, написаних 1937-38 для дітей, присвячено подіям громадянської війни в Україні. Переклав низку п'єс, що йшли 1908-13 рр. на сцені Руського народного театру у Львові, а також лібрето опер «Травіата» Дж.Верді, «Євгеній Онєгін» П.Чайковського.

Ще одна яскрава грань творчої біографії Франца Коковського — це його численні дослідження з етнографії, діалектології і топоніміки лемків. Йому належать етнографічні розвідки і нариси про лемків: «Забуті могили», «Пам'ятки старовини на Лемківщини», «З лемківського говору», «Історія села Карликова», «Назви сіл у Сяніччині в XV ст.», «Скорочення дієслів у лемківському говорі», «Писанки на Лемківщині», «Віддовження села» (1935), «Культурний рух на Лемківщині» (1936), «Східними межами Лемківщини» (1937), а також літературно-критичні статті про творчість своїх сучасників — О.Маковея, М.Коцюбинського, С.Коваліва, Т.Бордуляка, О.Авдиковича. Прихід більшовиків у вересні 1939 р. застав Франца Коковського в Бережанах за підготовкою повісті з лемківського життя «Марія». Але реалізувати свої плани йому вже не судилося.

У ніч з 23 на 24 грудня 1939 р. його разом із сином Степаном та іншими діячами Бережан заарештували і кинули до тернопільської тюрми, де він помер від тортур і виснаження [3]. Де похований Франц Коковський — невідомо. Його син страчений наприкінці червня 1941 р. у тюрмі Тернополя.

Ні в епістолярній спадщині, ні в окремих публікаціях Іван Франко ім'я Франца Коковського не згадує [1, довідковий том]. У відділі рукописів та текстології Інституту літератури ім.Т.Шевченка НАН України у фонді Івана Франка зберігається три листи Франца Коковського до Івана Франка, які публікуються тут із збереженням всіх особливостей тексту.

№ 1

Хвальна Редакціє!

Посилаю моє оповідання, може придасть ся до журнала.[1]

Відповідь у «Відп. Ред» під буквами: С — т в Б[2]

З глибоким поважанєм

Фр.Коковський

ІЛ. ф. 3, спр. 1631, арк. 163-164. Кореспонденційна картка заадресована заадресою: Високоповажна редакция «Літературно Наук.Вістника», Львів.Чарнецького, 26. Рукопис. Оригінал.

№ 2

[8. 05. 1903 р.]

Високоповажаний добродію!

Будьте ласкаві й повідоміть мене, відворотною почтою, чи з присланих мною речей[3] буде що друковано, а чи так, то що і коли.

Притім прошу мене повідомити, чи не отворилаб редакция у «Хроніці» нової рубрики, де б можна поміщувати короткі справоздання про нові наукові й літературні видавництва чужих народів.

Сли би так, то я дуже рад підняв бим ся присилати коротенькі справозданя під тим услівям, щоби Ред. дала міні «Вісник» за нього вину ціни.

З поважанєм

Фр.Коковський

Бережани 8/ \/ 03

вул. Жигмонтівська

ІЛ, ф. 3, спр. 1631, арк. 159-160. Рукопис. Оригінал.

№ 3

[3. 02. 1905 р.]

Високоповажаний Добродію!

Прошу уклінно о повідомленє мене, чи будете друкувати мої вірші[3] які я вислав Вам тоді під псевдонімом Франц Михайлів. Слиб Ви не могли їх друкувати, будете ласкаві мені відослати. На переписку зглядно пересилку я післав марку.

Сподіючись скорої та ласкавої відповіді остану з напевним поважанєм.

Франц Коковський
В Бережанах 3. II. 905.
ул. Жигмонтівська

ІЛ, ф. 3, спр. 1631, арк.161-162. Рукопис.Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Мова йде про «Літературно-Науковий Вістник».
2.Очевидно, в Бережани.
3. Жодного твору Ф.Коковського на сторінках «ЛНВ» не було опубліковано.

ЛІТЕРАТУРА

1. Франко І. Зібр. творів: У 50 т. — К., 1986.
2. Бемко В. Бережанщина в спогадах емігрантів. — Тернопіль, 1993.
3. Українська Літературна Енциклопедія: У 5т. — К., 1990. — Т.2. — С.524.

УДК 821. 16. 12 «18/19» — 6.09. І Франко

ЛИСТИ ВОЛОДИМИРА ЛЕВИЦЬКОГО ДО ІВАНА ФРАНКА

НАТАЛІЯ ВИХОПЕНЬ
Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна

Вперше публікуються листи від українського математика Володимира Левицького до Івана Франка, які проливають світло на їх стосунки, а також на справи в НТШ.

Ключові слова: І. Франко, В. Левицький, листи.

Біографія відомого українського математика Володимира Левицького достатньо відома [1]. Він народився у Тернополі 31 грудня

1872 року, у старовинній родині священика. Прадід і дід майбутнього математика були священиками, а вже батько — Йосип Левицький закінчив правничий факультет Львівського університету. Коли Володимирові минуло п'ять років, померла мати і родина переїхала до Золочева. Там Володимир Левицький пішов до першого класу чотирирічної народної школи, а відтак 1882 року вступив до Золочівської гімназії, в котрій закінчив чотири класи, а відтак продовжив навчання у Тернопільській гімназії [2].

У 1889 р. Левицькі переїздять до Львова і там Володимир 1890 року з відзнакою закінчує польську гімназію ім. Франца Йосифа, після чого стає студентом філософського факультету Львівського університету. Ще студентом він написмав першу свою наукову працю, яку опублікував у збірнику «Prace mamematyczno-fizyczny», яка у перекладі П.Огоновського вийшла в «Записках НТШ», т. IV, 1894 р.

Після створення в Науковому товаристві ім. Т.Шевченка (НТШ) у 1893 математично-природописно-лікарської секції на чолі з Іваном Верхратським, до складу її увійшли тільки три математики — Петро Огоновський, Володимир Левицький і Клим Глібовицький. На п'ятому засіданні секції молодому випускникові університету В.Левицькому було доручено укласти українську фізичну і математичну термінологію, що й він виконав за півроку.

Після закінчення навчання в університеті у вересні 1894р В.Левицький отримав місце помічника вчителя математики в Академічній українській гімназії у Львові, а в травні 1895 р. став учителем з математики і фізики для середніх шкіл з українською і польською мовами викладання. У жовтні цього року він був забраний на рік до війська, а по закінчені служби продовжив викладацьку діяльність уже в Тернопільській гімназії. У Тернополі 1899 р. він одружився зі своєю своячкою Софією Левицькою.

Невдовзі на пропозицію М.Грушевського він переїздить до Львова для роботи в НТШ, де йому пропонують редагувати разом з І.Верхратським науковий збірник математично-природописно-лікарської секції, у VII томі якого (1895 р.) В.Левицький друкує свою статтю «Додатки до термінології математичної», яка містила 69 термінів, поданих у вигляді українсько-німецького словника. Це була перша публікація українських математичних термінів. У наступному VIII томі (1902 р.) було опубліковано решта матеріалу, який стосувався елементарної і вищої математики та охоплювали близько двох тисяч термінів.

Матеріали математичної термінології В.Левицького стали основою для створення наступних термінологічних словників і полегши-

ли написання нових підручників та фахових статей. Крім того, він видрукував у чотирьох частинах «Матеріали до фізичної термінології» та «Начерк хімічної термінології», які були критиковані А.Ю.Кримським за їх «галицьку жаргонність» [3], проте основний корпус математичних термінів, створених в НТШ, увійшов до всіх словників.

Спроба Володимитра Левицького габілітуватись у Львівському університеті 1901 року закінчилась невдачею. Шовіністичний сенат університету категорично виступив проти нього і надав перевагу іншому. Для Володимира Йосиповича це була велика невдача, що зменшувала шанси на майбутню наукову кар'єру.

У 1899 р. Володимир Левицький став членом національно-демократичної партії, одним з пунктів практичної політики якої було створення українського університету у Львові. Для потреб цього університету кільком українцям було призначено стипендію і відпустку в наукові центри. Володимир Левицький проходив стажування у Німеччині у Геттінгені у 1901 р. Провчився він у Геттінгені лише один семестр, а відтак поїхав на студії до Берліна, де був до літа 1903 року. На той час В.Левицький вже був автором понад 30 наукових статей з теорії аналітичних функцій. Зокрема, теорії еліптичних функцій присвячено цикл його найбільш значних робіт.

Після Берліна В.Левицький повернувся до Львова у вересні 1903 р. і став учителем 5-ї державної гімназії, де працював до початку Першої світової війни.

Справа із створенням українського університету у Львові затягувалась, через що у 1907 р. було створено Товариство наукових викладів ім. Петра Могили. Серед фундаторів цього був і В.Левицький.

У 1909 р. В.Левицький стає членом багатьох іноземних математичних товариств.

У передвоєнний період В.Левицький плідно працює над створенням українських підручників. В 1906 р. виходить перша, а у 1908 р. друга частина «Алгебри для вищих кляс шкіл середніх». У 1912 році побачила «Фізика для вищих кляс», яка вважалась довший час одним з найкращих підручників з цього предмету [4].

У 1914 р. В.Левицький їде працювати до Відня у міністерство освіти, однак з початком війни його як офіцера забирають до війська. У Карпатах він потрапив до російського полону і був відправлений у Пензенську губернію, звідки повернувся у 1918 році. Після повернення з Росії працював інспектором середніх шкіл, а 1920-1921 навчального року викладав в Українському таємному університеті. У червні він був обраний заступником декана філософського факультету. 1923 року

влада розпочала слідство викладачів цього університету, а тому В. Левицький змушений припинити роботу в університеті.

У березні 1921 р. В.Левицького обирають до керівництва НТШ. Крім того, він очолив математично-природописно-лікарську секцію і термінологічну комісію, входить у видавничу, друкарську та фізіографічну комісії.

У 1925 р. тимчасово налагодився зв'язок НТШ з ВУАН. Саме тоді членами НТШ обираються київські математики Д.Граве, М.Кравчук, М.Крилов, М.Куренський. За рекомендацією академіка М.Крилова В.Левицький був обраний членом «Societe mathematigue de France». Коли у Києві було організовано ВУАН, то його почесним членом було вибрано В.Левицького.

Восени 1929 року М.Кравчук висунув кандидатуру Володимира Левицького до ВУАН, але вона не пройшла. М.Кравчук також неодноразово запрошував В.Левицького на роботу до Києва, але він відмовлявся і цим самим уникнув гіркої долі своїх товаришів М.Чайковського та академіка С.Рудницького, які у 30-х рр. переїхали до УРСР і були репресовані. Така ж доля спіткала і М.Кравчука, котрий загинув за колючим дротом.

З 1924 року В.Левицький працював у гімназіях фаховим інструктором з математики і фізики, що належать до Львівської національної округи. З 1926 до 1932рр. Левицький був заступником голови НТШ, а з 1932 по 1934рр. — головою. Після 1934р. через погіршення стану здоров'я він вийшов з керівництва НТШ і очолив математично-природописну-лікарську секцію [4].

У тридцятих роках В.Левицький редагував математичні і фізичні матеріали для Української загальної енциклопедії.

З жовтня 1939 року В.Й.Левицький став працювати у новоствореному Львівському педагогічному інституті, а з 1940 року — у Львівському державному університеті імені Івана Франка, де через рік йому було присвоєно звання професора.

Володимир Левицький є автором майже 100 науково-популярних статей і понад 30 наукових праць та перекладів. Свої праці він друкував українською, польською, німецькою, французькою, англійською та іспанською мовами. Майже вся наукова і громадська робота В.Й.Левицького проходила в Науковому товаристві ім. Т.Шевченка. Він був також членом Польського астрономічного товариства, Французького та Німецького наукових товариств.

14 липня 1956 року Володимира Левицького не стало [5]. Про стосунки Володимира Левицького з Іваном Франком можна судити

на основі листів до Івана Франка, які збереглись у відділі рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т.Шевченка НАН України. На основі їх аналізу можна зробити висновок, що вчений з великою повагою і шаною ставився до Івана Франка. Листи Івана Франка до Володимира Левицького невідомі. Листи (їх шість) Володимира Левицького до Івана Франка публікуються тут із збереженням всіх особливостей тексту.

№ 1

Тернопіль 27/3 1903

Впов. Редакціио!

Єще в вересню минувшого року передав я д. Гнатюкови[1] перевід роботи Van' Hoff'a[2] про розвиток стислих наук природописних в 19. ст. Д. Гнатюк обіцяв се надрукувати, та до нині сего не зробив. В виду сего прошу або звернути мені мій перевід, або надрукувати єго в «Лїтературно-науковії бібліотеці»[3] думаю, що робота одного з найбільших нинішних учених заслугує на се, щоби й присвоїти і нашій лїтературі. В разі надрукування сего переводу прошу о присланя менї коректи.

З глубоким поважаням
В Левицький

ІЛ, ф.3, спр.1632, арк.31-32. Рукопис. Оригінал.

№ 2

Тернопіль 2/4 1903

Високоповажаний Пане Добродію!

Не розумію, чому кілька гадок, що я їх порушив через проф. Днїстр[4]., мали викликати у Вас того рода рефлексиї. — Вперед рішучо застерігаю ся против сього, мовби я брав ся критикувати редакцію Лїт. Наук. Вістника[5], а Вас специально. Я все надто високо цїнив Вас і Вашу працю, що бим єї брав ся критикувати, тим більше при моєї некомпетенциї. А єсли я звернув ся до проф. Д., що лиш для добра самого товариства і нашої науки. Не заперечите в хиба сього, що наша мова лїтературна переходить в послїдних часах, особливо від заведеня т. зв.правописи шкільної, великі зміни, слїдні дуже добре в

виданях Товариства[6]; а зміни ті виступають так спонтанічно, що люди, що інтересують ся нашою наукою і літературою (а чейже інтересувати ся може і «некомпетентний» математик) не знають, як писати, щоби доьре було. А тимчасом многі з наших критиків (чи то в Записках[7] чи Вістнику) не числять ся тим фактом що наша літературна мова є єще «in statu nascendi»[8], і майже кожній роботі закидують і лиху мову і польонізми і брак ритму і Бог зна що, не навівши дуже часто анї одного прміру, анї не сказавши нїде, як властиво має ся писати. Чейже тому, що так є, не заперечите! (Очевидно маю ту на думці лиш писаня на українськім мові, а не обскурнокацапско-галицкі твори). І тому-то я думав вже давно просити Тов. Шевченка, щоби оноя ко наша найвисша інституция наукова видало або словар або бодай якісь вказівки, щоби урегулювати нашу літературну мову, хотїв я піднести на зборах, а не могучи особисто ся явити, просив о се проф. Д. І тепер єще думаю, що виданя таких вказівок буде дуже корисна річ. Я чейже ми всі є і на стільки лояльні і на стільки здисциплїновані, щоби ся піддати рішеню, яке видасть наша найвисша наукова магістратура. Отже осудїть самі, чи дїйсно в сїй моїй гадці сидить «швець Апеляса» і чи через се відбираю Вам і другим охоту до праці, там де я хотівби, щоби охота до роботи огорнула як найширші кругі нашої інтелїгенциї. Чейже до тепер менї хиба нїхто не може закинути якусь неохоту чи то до Товариства самого, чи до розвою нашої науки. Думаю, що сего виясненя буде досить!

Що ся тичить справи переводу Van' Hoff'a, то я передав д. Гнатюкови є ще в вересню цілий перевід (рекомандовано!), а де затратився єго конець, не знаю; на кожний случай н у мене. Але, щоби з сего не робити великої квестиї, постараю ся о новий перевід хотяй дуже тепер не маю часу, на доказ, що мене того рода справи, як загуба скрипту, не знеохочує до праці.

З глубоким поважаням
В Левицький

ІЛ, ф.3, спр.1632, арк. 33-36. Рукопис. Оригінал.

№ 3

Тернопіль 15/4 1903

Високоповажаний Добродію!

Про дарвінізм існує «eine vozzugliche Schrift»[9] (як критика каже)

Oskar Schmidt: Descendenrlehre n. Darvinimus (3 auf. Leiprig 1884), се є другий том виданя: Interuationale wissenlelliihe Bibliotek)[10]

З поважаням
В Левицький
Berlin — N — Ackestrasse 1a, III. Treppe11

ІЛ, ф.3, спр.1632, арк.37-38. Картка кореспонденційна, заадресована за адресою: «Високоповажний Пан Др. Іван Франко, Львів, ул: Чарнецкого, 26. Товариство Шевченка». Рукопис. Оригінал.

№ 4

Тернопіль 17/4 1903

Високоповажаний Добродію!

Переглядаючи папери по бл. п. Дрі В. Лучаківским[12] найшов я поки — що ось які рукописи.

1). збірку приповідок, забобонів і сонник сільский (здаєсь покійний збирав се в Ременові)[13].

2). Іспит на мужа (комедія в 1. актї) — 12 великих аркушів письма. (р. 1886).

3). Недоспілі женихи (комедія в 1. акті зо співами) — 10 великих аркушів (р. 1885).

4). Любимець щастя (гумореска р 1868). здаєсь се було друковане в Правдї[14] р 1868.

5) кілька вершиків (між ними перевід Schiller'a: klage der. Ceres).

Як з записків покійного виплива, лишив він рукописи:

1). Атамаз Шаран — 2). Як я ся женив і оженив — 3). Потумійко — 4). Він незаздрісний (перевід з німецького -). Зе тї рукописи є, покищо не знати; мабуть є у директора Цеглиньского15, або можна оголосити в газетах зазив до звернення їх. — отже справа є тепер така: Можеби можна було видати тї твори, як і друковані покійним деякі гумореси (в старих річниках Правди, та гумореску «по матурі» в збірнику Лукича «Ватра») виданям Видавничої Спілки, та можеби Ви були ласкаві переглянути рукописи і приладити їх до друку. З тим, що вже було друковане, і що є в рукописи, назбираби ся певно один том такої величини, як томи Видавн. Спілки. Здаєсь менї, що шкода, щоби пішли на марно труди чоловіка, що в вільних хвилях писав от так для себе безпретенсионально. Які річи (прозою і віршом)

друкував покійник давніше в Правді, се бедете лїпше знали, як я.

Етнографічні матеріали по покійнім моглиби увійти в один з томів етногр. збірника.

В разї Вашої прихильної відповіди (а прошу о ню як найскорше, бо в суботу на другий тиждень їду до Берліна) передав би я згадані рукописи до Ваших рук (иньші, про які я згадував, що десь пропали, Ви дістали від людий), Ви би їх переглянули і надрукували. Рукописа родина покійного і застерігає собі на власність!

Остаю з глубоким поважаням
В Левицький

ІЛ, ф.3, спр. 1632, арк.39-42. Рукопис. Оригінал.

№ 5

Тернопіль 21/4 1903

Високоповажаний Добродію!

Кромі рукописий пок. Лучаківского, про які я Вам писав, найшов я ще слїдуючі.

1). Як ся Вопифат женив і оженив (р. 1881. гумореска писана віршом — 6 аркушів)

2). Переклад комедій Фредри[16] : а). Гельдгаб, б). Іовіальский.

3). Переклад комедії Добржаньского[17] : Золотий Телець.

4). Переклад мітольогії Fippr'a для молодїжи 24 аркушів (те моглоб надрукувати товариство педагогічного), з тим переводом стоїть в зьвязи лист пок. Ільницкого[18] з р. 1886 — но Вам пересилаю до відповідного ужитку.

5). Збірка поезій з ріжних часів (послїдний є перевід з Шілєра. Klaga der Ceres д р.1898.р). Тих поезий є досить много. Між ними є перевід Фариса.

Кромі сего найшов ся перевід кодексу карного (Ч. І) і деякі материяли до словара правничого. Але се остає поки — що в родині.

Найшов я також між паперами покійного карточку, яку Вам передаю.

Листів інтереснїйших не найшов я: є — о скільком бачив - один лист Гладиловича[19], один Сушкевича[20], один Цеглинского, але я всі з пізніших часів і не много в них інтересного.

За се у покійного найшов ся оригінальний акт фондацийний князя Острогского[21] (досить грубий зшиток) здаєсь з 16. віку; забрав єго

проф.. Юрій Гецав яко член фондацциї кн. Острогского. Я єго просив, щоби сей акт передав проф. Грушевському[22], бо се на мій погляд акт дуже важний і має велику вартість. Він вправдї обіцяв, але добре би було, щоби Тов. Шевч. вислало письмо до совіту, управляючого фондацією кн: Острогского (на руки о. Якова Вацика, катехита при семінари) з просьбою о подарованя сего документу до музею Товариства. Оно булоби шкода, щоби ся запропастив, бо і так вже доситъ знищений.

Всї рукописи охотно віддам в Ваші руки, але опісля прошу звернути їх синови покійного (д. Тадей Лучаківский)[23], бо таке є бажения родини покійного; (хотяй на мій погляд ліпше би було лишити рукописи в товаристві).

У Львові буду імовірно в наділю в переїзді до Берліна, тож прошу мені ласкаво подати Вашу адресу, щоби я міг рукописи віднести Вам особисто до хати.

З глубуким поважаням
В Левицький

ІЛ, ф.3, спр.1632, арк.43-46. Рукопис. Оригінал.

№ 6

Берлін, 10/5 1903.
(N — Ackerstrasse,1 A,Ш Trepps).

Високоповажана Редакциє!

Пересилаю до Вістника переклад дуже інтересної та актуальної статії[24] з области фізики, то як думаю зможе заінтересувати як найширші пересічно інтеліґентні круги. Прошу ласкаво її помістити, о скілько можливе без змін (особливо в термінології). Коректу може сам перевести.

З глубоким поважаням
В Левицький

P.S. Про дарвінізм виходитъ «Algemeine vers tandicke abhlgen»[25] — то що вийшла брошурка: Errera: Darwinismus (gemeinvertanlish dergeitellt)[26].

ІЛ, ф.3, спр.1632, арк.4748. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Гнатюк Володимир (1871-1926 рр.) – визначний етнограф, організатор наук. праці, з 1899 р. секретар Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові; з 1901 р. секретар, а з 1916 гол. Етногр. Комісії НТШ, ред. (з 1900) всіх її видань.
2. Van' Hoff' – видатний німецький фізико-хімік.
3. "Літературно-наукова бібліотека» – видавництво І.Франка (в 1889-98 рр.
4. Дністрянський Станислав (1870-1935) – визначний український правник, професор цивільного права в університетах у Львові і Празі, ректор УВУ, чл. ВУАН і д. чл. НТШ.
5. «Літературно-Науковий Вістник» – місячник (1898-1906 у Львові, 1907-14 і 1917-19 у Києві, 1922-32 знов у Львові), заснований за почином М.Грушевського як вид. НТШ на базі журн. «Зоря» (вид. НТШ) і «Життє і Слово» (вид. І.Франка). До складу ред., крім М.Грушевського (гол. ред.), входили І.Франко, О.Борковський і О.Маковей. Останні два скоро відійшли, а на їх місце прийшов В.Гнатюк. Фактично ред. «ЛНВ» першого львівського періоду був І.Франко.
6. Наукове Товариство ім.Т.Шевченка.
7. Записки – головне видання НТШ, присвячене різним ділянкам українознавства..
8. «in statu nascendi» – в стані народження *(лат).*
9. «eine vozzugliche Schrift – прекрасне писання (тут – прекрасна стаття) *(нім).*
10. Oskar Schmidt: Descendenrlehre n. Darvinimus (3 auf. Leiprig 1884, се є другий том виданя: Interuationale wissenlelliihe Bibliotek) – Оскар Шмідт: Вчення про наслідство і дарвінізм (3 видання, Ляйпцніг 1884, ще є другий том видання: Міжнародна наукова бібліотека). *(нім).*
11. Berlin – N – Ackestrasse 1a, III. Treppe – Берлін – N – Оскештрасе 1а, III. під'їзд. *(нім).*
12. Лучаківский (Лучаковський) Володимир (1839-1903) – громадський діяч і письменник, адвокат і бургомістр Тернополя, засновник багатьох українських культурнних установ.
13. Ременів – село у Кам'янко-Бузькому районі Львівської області.
14. «Правда» – літературно-науковий і політичний часопис, який виходив у Львові з різною періодичністю, у 1867-79 рр. як тижневик, півмісячник і місячник; за 1880 р. як літературно-науковий збірник, у 1884 р. – за редакцією І. Франка; у 1888 – 96 місячник.
15. Цеглинський Григорій (1855-1912) – громадський діяч, педагог і письменник
16. Фредро О. (1793-1876) – польський комедіограф, мемуарист, поет. Рідний дід Андрея Шептицького по матері.
17. Добржаньский Ян (1820-86) – польський публіцист у Львові, редактор ряду часописів, де в 50-60 рр. містив чимало матеріялів з

української етнографії, історії та письменства.
18. Ільницький Василь (1823-95) — греко-католицький священик, педагог і письменник.
19. Гладилович Дем'ян (1844-92) — громадський діяч, голова Товариства ім. Шевченка, один із засновників «Діла» і товариства «Дністер».
20. Сушкевич Корнило (1840-85) — громадсько-культурний діяч, один з керівників народовців, за фахом правник. Співзасновник Товариства «Просвіта» та Товариства ім. Шевченка (його перший голова 1874-85), Руського Педагогічного Товариства (1881). Видав своїм коштом «Поезії» Т.Шевченка. (2 т., 1867).
21. Острозький Костянтин (1526-1608 рр.) — князь, відомий діяч і меценат української культури, заснував перший вищий навчальний заклад на Україні, Острозьку вищу школу.
22. Грушевський Михайло (29.9.1866-24.11.1934) — відомий український історик, визначний організатор української науки, політичний діяч і публіцист.
23. Лучаківский Тадей — син Володимира Лучаківського.
24. Невідомо, про яку статтю йде мова.
25. «Allgemeine vers tandicke abhlgen» — «Загально зрозуміла праця» *(нім).*
26 Errera: Darwinismus (gemeinvertanlish dergeitellt) — Помилка: Дарвінізм (подана в доступні формі) *(нім).*

ЛІТЕРАТУРА

1. Аксіоми для нащадків: Українські імена у світовій науці. Зб. нарисів/Упорядкування і передмова О.К.Романчука. — Львівська істор.-просвіт. організ. «Меморіал», 1992.
2. Енциклопедія Українознавства./За ред. В.Кубійовича. — Т.4. — Львів, Вид-во «Молоде Життя», 1994.
3. Кримський А.Ю. Українська мова, звідкіля вона взялася і як розвивалась//Твори: У 5 т. К- : Наук. думка, 1973. — Т.3.
4. Нарис історії НТШ (1873-1991). — Львів,1991.
5. Українська загальна енциклопедія «Книга знання», під ред. І.Раковського, Львів-Станіслав-Коломия, травень 1930. — Т.2.

УДК 821.16.12 «18/19» – 6.09. І.Франко

ЛИСТИ ЄВЗЕБІЯ ГРУШКЕВИЧА ДО ІВАНА ФРАНКА

МАР'ЯНА БОЛИНОВСЬКА
Львівський національний університет імені Івана Франка
Вул.Університетська, 1, 79000, Львів, Україна

Вперше публікуються листи Євзебія Грушкевича до Івана Франка, які охоплюють період від 17.12.1885 р. до 19.11.1889 р. і які публікуються вперше, дають можливість суттєво доповнити відомі стосунки між ними.

Ключові слова: Іван Франко, Євзебій Грушкевич, листи.

Біографічних відомостей про Євзебія Грушкевича практично немає. Відомо лише те, що брат його діда (Дмитро Грушкевич) був парохом у Висоцьку, а стрийко Теофіл Грушкевич (1846-1915) був відомим українським педагогом, публіцистом, видавцем та редактором [2].

Деякий час Теофіл Грушкевич працював учителем у Дрогобицький гімназії, в якій на той час навчався Іван Франко. 1897р. дочка Теофіля Грушкевича Софія записала спогад свого батька про його учня гімназиста Івана Франка.

«На цього учня, на його великий талант, – згадував Т.Грушкевич, – звернув увагу мій товариш Верхратський, що рік перед тим вчив української мови в класі де був Франко. Почувши похвальні відгуки про учня, я пильніше поставився до нього: заохочував до праці у всіх предметах, усе робив, щоб при кінці І-го і ІІ-го семестрів змістити його при класифікації на І-му місці між кращими учнями.

Ще нині пригадую його собі як маленького, марненького на лиці хлопчину, з руденьким волоссям, хлопчину тихої вдачі, спокійного, майже байдужого. Цю останню прикмету я подаю підкреслено, бо вона вже тоді характеризувала цього чоловіка».

Теофіл Грушкевич звернув особливу увагу на талант Івана Франка: «Франко, – писав він у згаданих спогадах, – дійсно виявляв великий талант у письмових роботах. Коли я роком пізніше, в четвертому класі, вчив дітей української мови, Франко написав замість звичайної школярської розвідки довгу повісту на задану тему зовсім вправним стилем, майже вільним від усяких похибок як граматичних, так і правописних.

Шкільні предмети були для Франка замало інтересні. Уже в п'ятому класі він під час уроків читав твори Шекспіра у німецькому перекладі. В шостому класі теми з польської мови опрацював у формі комедії або драми» [3].

Двоюрідний брат Євзебія Грушкевича Ярослав (1873-1964)[4] був лікарем-окулістом і до нього часто за допомогою звертався Іван Франко, який постійно страждав кон'юктивітами.

З листів Івана Франка до свого товариша Сельського (Щасного) відомо, що Євзебій Грушкевич у Дрогобицькій гімназії, а потім у Віденському університеті [1, 46, 20], де закінчив юридичний факультет і опісля працював поодатковим інспектором у Перемишльському окрузі, а відтак у Тернополі.

Залишив Євзебій Грушкевич деякий слід у літературі. Зокрема у «Зорі» були опубліковані дві статті Є.Грушкевича : «Марія, княжна руська. Повість історична з початку XII століття» і «Торгівля руськими дівчатами».

Листи Євзебія Грушевського є цінним матеріалом до історії руського театру та читалень у Галичині.

Листи Івана Франка до Євзебія Грушкевича не збереглись. У фонді Івана Франка відділу рукописів та текстології Інституту літератури ім.Т.Шевченка НАН України зберігається шість листів Євзебія Грушкевича до Івана Франка, які публікуються тут із збереженням всіх особливостей тексту.

№ 1

Ниско[1], 17/12 1885

Всечестный Пане!

Прочитавши въ «Зорі»[2] ч.23 початокъ Вашой статі. «Руській театръ въ Галичині» починаючой ся словами: Першихъ початкôвъ рускихъ представлень....шукати треба...пôдъ конець четвертого десятка літъ сего столітія, — осьміляюсь написати тихъ нісколько строкъ до Васъ Всечестный Пане. — Не хочу я оспаривать вишъ наведенихъ словъ, хочу только звернути Вашу увагу на статю пок. О. Ант. Добрянского[3] поміщену въ Перемишлянині[4] на 1856 годъ, пôд заглавіемъ «Краткіи воспоминанія» — суть то 3 короткіи згадки про перемишскихъ крилошанъ: Лапчинского Якова, Гончаковского Василія и Госаковского Василія. — Въ тôй то третей згадці про Госаковского пише якъ слідуе: «Малъ онъ брата Іоанна кот-

рый по німъ биль парохомъ въ Стебнику[5] и намістникомъ Дрогобицкимъ. Зять тогоже Іоаннъ Сточковичъ, бывшій ще на Богословію въ общôмъ сіменіщи вô Львові, переложилъ поему Кляйста на польское и далъ ю потому пôдъ заглавіемъ: «Wiarna werszem Kleista opisana» во Львові р. 1802 напечатати. Тойже Іоаннъ Сточковичъ, яко питомець ще семінаріи, прославился драмою театральною польскою пôд заглавіемъ: «Syn marnotrawny», котра въ сімейнищи питомцями представляема была. Сточкевичъ самъ малъ въ ній головну ролю блудного сына, котрий житьем своимъ блуднымъ розличныи и численыи долги на отця свого позатягалъ, котрый потому, понеже не былъ въ состоянію тихже заплатити, верженъ былъ до темниці. Теперъ отямился синъ, жаль зробилося муôтця, присталъ тому до войска, а получеными ту грôшми позаплачовалъ долги и такъ освободилъ ôтця зъ темниці. Знати треба, що передъ р. 1794 не было жадного представлєнія театрального въ польскôмъ нарічію во Львові. Первый крокъ къ тому предпріяли и зділали тагдешніи питомці общого сіменища въ тôмъ році. Предметомъ первого такого зрілища была съ выключеніемъ женщинъ комедія Богомольця, въ котрой, а по них и въ иныхъ тогдашній питомець Іосифъ Чернецкій къ удивленію зрітелей превосходно ôтличался. Прикладъ той питомцівъ былъ поводомъ, що потому въ палаті Каетана Бранавского, совітника форального, зрілища польскіи черезъ теченіе многихъ літъ представляемыи были. Тое знову заохотило Богуславского, представленія театральныи польскіи передше въ огороді князя Яблонавского, а пôзнійше въ зданію такъ зовімомъ францисканскôмъ давати. До якои стег ени совершенства потому тіиже представленія Іоаннъ Каминьскій[6] привілъ, річъ всімъ достаточно відома. Що до сіменища: ту потому зрілища того рода съ такимъ успіхомъ представленыи не были ажъ въ мясниці р. 1829м 1830, въ котрихъ тогдашніи питомці: Ковальскій, Шудлиньскій, Урицкій, а Слоневскій въ роляхъ женщинъ, сміло можно сказати, не тôлько въ очах другихъ питомцівъ, но и въ очахъ зрітелей городскихъ и въ очахъ присутствовавшого самого Каминьского достойно прославилися. О зрілищахъ того рода на якіи въ семінаріи Львôвскій и въ Перемишли въ питомôмъ нашôмъ нарічію въ часахъ найкращихъ представляемыи были, ту не вспоминайся, понеже о нихъ въ Зори и въ Вістнику[7] уже много, а може ажъ за много писано.

Столько Ант. Добрянскій. Теперъ нісколько словъ ôтъ мене.

Звістный нам естъ змістъ драми «Syn marnotrawny». Любопитно

было бъ знати о сколько хôснавался нею ауторъ комедіи «Student» котру въ театрі польскомъ за дирекціи Камінского многократно представляно. Змістъ майже той самъ съ изятіемъ кôнця. Дисципліна и критика семінарска велитъ блудному синови за для отпокутованя грôховъ ити до войска — а батька вязнитъ докôлъ синъ не узберае грошей на сплаченіе довгôвъ. Пôсля моей гадки мусілъ нещастный отецъ за для твердыхъ сердецъ критиковъ семінарскихъ — долги літа сіділи въ вязници! Иначе кôнчится въ театрі Каминьского. Блудный синъ «student» львôвского всеучилища — протративши все, надибуе ненадійно въ одной кавярні свого батька — приспівшого передъ хвилею во Львовъ — падае до нôгъ, проситъ о прощу вини — и удержуе туожъ. Початокъ одной пісни зъ той пьеси запамяталъ я отъ мого покойного швагра, котрій въ то время ходилъ во Львові в гімназіи:

Wyjdż tam na piaskową górę
I wnet pobaczysz tam
Mtodziana, co chący zhadac naturę
Chodziv jak pustelnik sam
Z sygara co go dopala.
Otręsza z bolecią pył,
Na ludzię się użala –
Ktoż by to taki był?
To student! –To student[8]

На оканченіе гденокаторіи дати (данніи). Посада ректора львôвського сіменища въ літах 1802-1806 була не заміщена. Вицеректоромъ булъ Стефанъ Теліховскій [9] ректоръ провизорычный 1836 до 1838 Венедиктъ Левицкій[10] а по нимъ Григорій Якимовичъ[11] 1838до 1841. Вищеректори: Кирилъ Дембіцкій 1836 до 1838. Айталь Витошинскій[12] 1838 до 1840. Іоаннъ Лотоцкій 1840 до 1841. Іоаннъ Ільницкій[13] 1841 до 1848. Префектъ: Іоанъ Сімаковский 1831 до 1839. (Пôсля шематизмôвъ[14] епархальныхъ и правительственныхъ).

По суть мои замічанія —Котріи если ся придадуть до чого — най служатъ. А теперъ отъ мене просьба до Васъ Всечестный Пане: знаючи що отъ трехъ літъ майже, изключно веденіе редакціи «Зорі» почивае въ Вашихъ рукахъ —осміляюсь проситъ о ласкавій зворотъ моихъ писемъ — висланихъ въ минувшихъ літахъ до редакціи — еслі тіи уже не суть приданіи и не знищеніи а именно повість «Местъ черезъ пôдступъ»[15]; «Святаникольска гора близъ Рогатина»[16] — зъ котрои знімокъ поміщено въ «Зорі» 1881. и монографію цер-

кви въ Кракові. — Єли суть знищеніи —то прошу бодай повідомити мя о томъ.

Съ почтеніемъ Єузевій К. Грушкевичь
адюнктъ податковый.

[P.S] Адресую по польску бо у насъ не хочутъ инакше читати.

ІЛ, ф.3, спр.1603, арк. 803-806. Рукопис. Оригінал

№ 2

Ниско,31/V 1887

Високоповажаный Пане!

Въ «Зорі» ч.22 зъ 1886 уміщено оповістку о маючой издатись книжці: «Про руськи народни читальні вь Галичині и на Буковині (1871-1886)». На книжку ту пôслаль я посредства редакціи «Зорі» нужну предплату. —Въ «Ділі»[17] ч.45 есть оповістка о изданію «Науковой Библіотеки»[18] — где межи инними мае бути поміщена статья: Руськи читальні въ Галичині, Буковині и Угорщині». — Слибъ расправа та, було то саме що принесла оповістка въ «Зорі» — то прагну посланіи гроши на руки «Зорі» — взяти яко предплату на «Наукову Библіотеку».

Єузевій К. Грушкевичь

ІЛ, ф.3, спр.1602, арк.93-94. Рукопис. Оригінал.
Кореспонденційна картка

№ 3

[4.12.1887][19]

Високоповажаній Пане!

Бутьте такі ласкавіи если можь прислати Вами издавану «Дрôбну библіотеку»[20] хотяй не комплетъ то бодай що можь — ужитім примирнику прійму и гроши сейчасъ зверну. Съ поважанємъ

Єузевій К. Грушкевич

ІЛ, ф.3, спр.1602, арк. 383-384. Рукопис. Оригінал

№ 4

Ниско, 10/II 1888

Високоповажаній Пане!

Прочитавши въ Вашой «Науковой бібліотеці»: про руcько-українскі народні читальні — хочу мя подати відомости котри може придадутся до чого въ II части расправи.

Такихъ якъ Вашъ (на стор.18) Ст. Грировичъ — знаю я бôльше — вправді судьба ихъ не була така якъ его:

1. Іоаннь Цепановскій (рож. 1789 рук. 1821) парохъ въ Хлівчанахъ[21], деканъ учнôвськiй — училъ своихъ парафіянъ нотного піния.

2. Деметрій Грушкевичъ (братъ мого діда) [рож. 1777 рук. 1803] парохъ въ Висоцку[22] — умеръ 1842 училъ при сопроводі скрипокъ співати — и булъ въ томъ такъ загорілый — що о своем домашномъ господарстві забувалъ лишаючи тое жені и дітямъ.

Сли порôвняемъ літа — то покажеся що школа співу въ Высоцку буде старшою отъ школи епископа Снігурского[23] въ Перемишли. Долгіи літа по смерти Деметрія — співъ нимъ заведеный удержовался въ Высоцку — ажъ якъ его ученники повимирали и спів сей загинулъ. Теперъ ще жіе тôлько оденъ зъ того хору: Троханякъ — долгіи літа dirigens choru.

3. Василій Гавришкевичъ, рож.1799, рук. 1826 — парохъ в Новомъ Селі[24], деканъ любачевскій, умеръ 1883.16/7. Занимался садовництвомъ — лишилъ на попôвстві великій садъ — що року роздавалъ щêпи своимъ парафіанамъ — заохочуючи ихъ до господарства, садовництва, а даже г.1844 видалъ «Руководство ко умноженію и годованію садовины по селахъ» (Бібліог. Левицкого 283) занимался тоже пасічництвомъ. Г.1848 отступилъ кусникъ огороду пôд будинокъ школьный — и занимался горячо тою справою. Въ томъ всемъ помагалъ му его дякъ Деметрій Грабецъ (рож. 1819 ум. 1869), которій тоже до года 1864 булъ учителемъ въ сей школі. — Отъ покойного Василія Гавришкевича учился его зять Іванъ Наумовичъ[25] — якъ жити и сообщатися съ простолюдиномъ — а «Кріслати тополі» тогожъ суть вірнимъ скопіованіемъ Нового села за часôвъ О. Гавришкевича.

Читальні:

1. Рогатинъ[26]: Іоаннъ Киричинскій (рож.1825 рук. 1853) завідатель прихода въ Рогатині 1866 до 1874 съ помочею свого швагра Теодора Трусевича містцевого учителя (+1882) заложили читаль-

ню котра при ревной діятельности Кирич. — красно розвивалася. По обсадженю прихода — теперішнимъ парохомъ, засновано ще тутъ филію общества Качковского[27] — но вскорі все розпалось — зъ филіи нема сліду — а книжки зъ читальні розхватили кто хотілъ. За труди О. Киричинского можъ много сказати — та може кто зъ Рогатинцквъ то зділае.

2. Бабинці[28]. Въ р.1880 донесло «Слово»: що О. Чиравскій закладае читальню. Була то бляга! — пущене тумана заушникомъ Чиравского. — Чиравскій виділивши кілька книжокъ-учебникôвъ релігіи и книжочки общества Качковского — зъ своей бібліотечки утворилъ бібліотечку зъ которой пожичалъ хлопцямъ сельськимъ до дому. Отъ! И все — а въ «Слові» зареєстровано читальню!

Ще одно:

Михаелъ Новодворскій пôпъ въ Долгôмъ[29], деканата стрийского (умеръ 1824) записалъ умираючи на містцеву школу 1000зл.

Прийміть ласкаво мою базгрянину — може ся до чого здасть. Дай Боже вскорі побачитись съ дальшими книжками «Науковой бібліотеки».

Съ глубокомъ поважанемъ
Еузевій К. Грушкевич

ІЛ, ф.3, спр.1602, арк.479-482. Рукопис. Оригінал

№ 5

19.II.1889

Високоповажаній Пане!

Камяння не єсть в близи Ниська єсть она в повіті Грибôвъ. О вижеченіє рукописей о котрих згадуйте — найлутше удатись впрость до містцевого священника, але! мабуть надурно бо въ шематизмі перем. зъ ч.1879 стор. 272 где бесіда о тихъ рукописяхъ стоить: «Книги тіи употребляються до тепер въ Церкви» — видко що церковъ до нинішного дня немає книгъ печатнихъ — але пробувати не зашкодитъ. В Дубровецкой церкві (Dobrawka)[30] Ниського повіта єсть писане євангеліє, але безъ початку и кôнця. О сей церкві и єй старинностях писалъ я до «Нового галичанина» але п. редакторъ такъ «покерашовавъ» мою допись — що читаючи єю, можъ аутора посуд-

жати о фриксацію — въ добавокъ того заявилъ мні упоминающомуся о рукопись — що уничтожилъ тую...

Писаніи книги церковніи въ 1718-1722 бачилъ я въ церкви Кречевицкой (Krzkczawice) близъ Канчут. — Красній сборникъ церковнихъ пісень писаній бачилъ я у О. Хотинецкого, пароха ярославского. Книга та зберегаеться нимъ яко памятка родынна.

Шукаючи по архивахъ родын священическихъ т.е. такихъ котры суть зъ діда — прадіда попами можъ многоби надибати — але з того скажу Вамъ одну тайну — шукаючій мусить бути «свой» т.е. самъ зъ діда-прадіда попъ-поповичъ-предо иннимъ суть тіи сокровища закритіи — а допитиваючому даютъ отрицательну ôтповідь. То кажу зъ мого досвіду. Вишукайте собі такіи личности а все буде добре. Гиеронимъ Анонимъ (Хилякъ) зъ Бартного хотяй твердый літератъ — пацтива душа — могъ би такожъ въ тôмъ помочи. А съ моей сторони — не залишу Вамъ якъ тôлько що подибю донести.

Теперъ ще одно! Попалась мні до рукъ Basń nad basniami, napisal Wojciech Dzieduszycki[31] Піснь VI, стор.291 — початокъ есть нищо инне тôльки «Наймичка» Шевченка — годитъ ся то для такого великого пана якъ гр. Дідушицкій — рускою сіромахою вкриватись и величатись що то его. Вы можебъ бôльше такихъ річей тамъ надибали! Приймітъ мое заявлєніе що всегда охотно буду по моей змозі Вашимъ трудамъ помагати

Єузевій К. Грушкевич

ІЛ, ф.3, спр.1607, арк.161-164. Рукопис. Оригінал

№ 6

Ниско, [7.08.1906р.]

Високоповажаний Добродію

Звертаюсь до Вас, яко до референта музея в одній справі. Маю стрільбу знайдену в місци де колись Богдан йшов з Запорожцями на во[ ][32] і де імовірно стояли запорожці табором бож околиця красуєсь валами. Стрільбу знайшов один рибак при ловленю риби, а я від него набув.

На жаль вже без ложа. Рибалка витягнувши єї з води і лишив на березі і під впливом сонця ложе розсипалось на дрібні кусники, котрі він всунув в воду.

Лишилась отже люфа, набивач (пуцисток) тай дві рихви а зам-

ка не було жадного, бо порох імовірно запалювано губкою і кремінем. Люфа довга на 1,30м. І мала ложе дубове, бо слої відбились на люфі.

Маю ще кулю гранїтову симетрично круглу великости пястука. Походитъ она з часів, коли Старгород[33] був містом і боронився перед Татарвою. Маю ще золоту монету знайдену в воді так як і кулю. На нумізмі годї розпізнати руку людску.

Ті старинности може схоче Наукове товариство ім. Шевченка набути, то я відступлю.

З глубоким поважанєм
Кланяюсь
Володимир Молїшко,
учитель,
Старгород — п.Угринів[34]
Poviat Sokalski
7/8 1906 р.

Отсей лист був писаний до мене, то по роках я вже не є референтом, тож відсилаю єго до хв.Товариства[35] з просвітою о переданє референтови музея.

З поважанєм
Др. Грушкевич
Тернопіль
14/VIII 906.

ІЛ, ф.3, спр.1629, арк.223-226. Рукопис. Оригінал

ПРИМІТКИ

1. Місто в Польщі Підкарпатського воєводства.
2. Часопис «Зоря» — двотижневий часопис. З 1891 р. ілюстрований. Виходив у Львові 1880-1897рр.
3. о. Антін Добрянський (1810-1877) — галицький церковний письменник, греко-католицький священик у Валяві, автор старослов'янської граматики, численних історичних статей та проповідей.
4. Календар, що видавався у Перемишлі у 1850-1861рр. і 1863-1864рр., за редакцією о. А.Добрянського і з 1857р. Я.Величка.
5. Місто теперішнього Дрогобицького району Львівської області.
6. Директор польського театру, в якому було показано драму «Syn Marnotrawny».
7. «Літературно-Науковий Вістник».
8. Вийди там на піщану гору.
І побачиш там

Молодика, що хоче згадати природу
Ходить, як пустельник сам.
З сигари, яку допалює,
Струшус з болем попіл,
На людей нарікас
Хто б це такий був?
То студент! — То студент! (*поль.*)

9. Віце-ректор Львівської Духовної Семінарії.
10. Венедикт Левицький (1789-1851) — професор морального богословія Львівського університету, ректор Духовної Семінарії, крилошанин, цензор книжок і театральних вистав.
11. Був ректором Львівської Духовної Семінарії після Венедикта Левицького (з 1838 до 1841рр.)
12. Віце-ректор Львівської духовної семінарії після В.Левицького.
13. Ільницький Іоанн (1806-1883) — священик галицької церкви і культурний діяч, з 1839 — віце-ректор греко-католицької семінарії у Львові, з 1868р. в Перемишлі — крилошанин і ректор духовної семінарії.
14. Шематизми — (з гр. схема-фігура) список осіб чи установ. У церковних шематизмах подаються списки духовних осіб, звичайно з найважливішими даними, деколи і інших осіб, зайнятих у церкві, списки усіх парафій, стан церковного майна тощо. Такі шематизми з цінними матеріалами до минулого української церкви почали друкуватися вперше в спархіях під Австро-Угорщиною. Найстаріший друкований шематизм появився 1814р. в Мукачівській епархії.
15. «Месть черезъ поступъ» — не була надрукована в «Зорі» 1881р.
16. «Святаникольська гора близъ Рогатина» — не була надрукована в «Зорі» 1881р.
17. Галицький провідний часопис, який виходив у Львові 1880-1939 рр.
18. Видавництво Івана Франка в 1889-1898 рр. у Львові.
19. Датується по поштовому штемпелю.
20. Видавництво у Львові 1878-1881 рр., яке постало з ініціативи І.Белея в порозумінні з І.Франком. Вийшло 14 випусків, переважно переклади Байрона, Успенського, Золя, виконані І.Франком, І.Белеєм, Є.Олесницьким, В.Полянським, О.Рошкевич.
21. Село теперішнього Сокальського району Львівської області.
22. Село Ярославського повіту (Польща).
23. Снігурський Іван (1784-1847) — український церковний діяч, з 1818 р. перемиський греко-католицький єпископ, філантроп і меценат. Відновив навчання у духовній семінарії, організував разом з крилошанами І.Лаврівським та І.Могильницьким цінну бібліотеку та заснував крилошанську друкарню. Закладав разом з І.Могильницьким парафіяльні школи, давав стипендії для студентів. Завдяки йому Перемишль став центром музичної освіти.

24. Село Чесалівського повіту (Польща). Василь Гавришкевич (1799-1863рр.) – парох у Новому Селі.
25. Наумович Іван (1826-1891) – священик, письменник, видавець. Один з найвидатніших представників москвофільства в Галичині. Зять Василя Гавришкевича.
26. Центр теперішнього Рогатинського району Івано-Франківської області.
27. Качковський Михайло (1802-1872) – суспільний і культурний діяч, суддя, народовець, австрофіл. Його коштом засновано у Львові журнал «Слово», залишив товариству «Народний Дім» у Львові фундацію (понад 60 000 гульденів) та нагороди за твори українською літературною мовою, добродій академічної молоді. За це тодішній провід старорусинів назвав його ім'ям засноване 1874р. на зразок товариства «Просвіта» просвітнє общество ім.Качковського, хоч він москвофілом ніколи не був.
28. Бабинці – село у Борщівському районі Тернопільської області. Розташоване на південноиу заході району на річці Нічлава.
29. Село теперішнього Дрогобицького району Львівської області.
30. Dobrawka (Дубровецька церква) – церква барокового стилю у Ниському повіті.
31. «Байка над байками, написав Войцєх Дідушицький» *(поль.)*
32. Текст ушкоджено. Не відчитується.
33. Село у теперішньому Сокальському районі Львівської області.
34. Село у Сокальському районі Львівської області.
35. Товариство «Просвіта» – українське громадське товариство для масового поширення освіти і національної свідомості серед народу, що існувало на українських землях з кінця 1860 до 1940-их рр. Перша «Просвіта» була заснована у Львові 8.12.1868 р. заходами народовців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Франко І. Зібр. творів: У 50 т. – К., 1986. – Т. 46. – С.20.
2. Журналістика в іменах: У 16 т. Випуск 4/за ред. В.М.Романюка, Львів, 1997.– С. 64-66.
3. Спогади про Івана Франка. Львів: Каменяр, 1997. – С. 59.
4. Лікарський збірник. Львів-Чикаго, 1994. т.2,– С.– 66.

УДК 821.16.12 «18/19» — 6.09. І Франко

ЛИСТИ ВАСИЛЯ ТА КОСТЯ ГУКЕВИЧІВ ДО ІВАНА ФРАНКА

АННА БУЧКО
Львівський національний університет імені Івана Франка
вул.Університетська, 1, 79000, Львів, Україна

Листи Василя та Костя Гукевичів до Івана Франка, які охоплюють період від 18.10.1895 р. до 19.05.1897 р. та які публікуються вперше дають можливість суттєво доповнити відомі стосунки між ними підж час виборчої кампанії 1895 року.

Ключові слова: І.Франка, В.Гукевич, К.Гукевич, листи.

Про Василя та Костя Гукевичів майже ніяких відомостей знайти не вдалось, і в епістолярній спадщині немає про них жодних згадок. Іван Франко згадує, що Василь Гукевич був студентом-медиком, сином священика в Квасинині, селі Добромильського повіту.[1, 46_2, 284, 285] Ще дещо згадується про нього у листі Франка до Михайла Драгоманова: «Не знаю, чи писав до вас Гукевич. Він тут був у мене, коли одержав Ваше письмо, і розпитував мене де про що. Метеликів тепер у Львові нема,також писав Гукевич за «Турками», але не можна було й одного лишнього примірника добути....» [1, 48, 620]

Детальніше про розвиток виборів до Віденського парламенту дізнаємося і з книги «Протистояння» Горака Р., Гнатіва Я., розділ «Вибори І.Франка» [2]

Вибори до сейму з курії громад відбулися 25 вересня 1895 року.

Перед тим по всьому краю проводилась передвиборча агітація. 20 жовтня 1895 року на нараді виборців з Перемишильщини відбулося обговорення кандидатур до Віденського парламенту. Збори одноголосно прийняли кандидатуру Івана Франка. Таку ж постанову було прийнято і в Мостиськах. Цього ж дня виборчі комітети Перемишльського, Добромильського та Мостиського округів випустили відозву до своїх виборців із закликом вибрати до парламенту Івана Франка. Відозву підписали новообраний посол до Галицького сейму, голова виборчого комітету Стефан Новаковський та секретар Василь Павуцький.

Про те, як проходили вибори, чи не найкраще оповів у своїх спогадах Семен Вітик у №5 за 1930 рік журналу «Західна Україна».

«Хоч ці вибори були надзвичайно важливі, — писав він, — бо ординація виборча була складна, що давала навіть у сільських громадах можливість виходити поміщикам, та все ж Франко став як кандидат для використання виборчого часу й для агітації [...] Майже половина виборців сиділа в тюрмах. Увесь час виборчої акції держали й мене в тюрмі, а навіть і вибраного тоді послом до сейму Стефана Новаковського. Комісари староства й урядовці фальшували вибори, розбиваючи виборчі урни, виборців забирали до в'язниць».

Кандидатура Франка провалилася при виборах, але на довгі роки ці вибори принесли селянам великий підйом.

Вибори 1895 року та їх проведення обурили всі верстви населення Галичини.

Трохи пізніше у віденському часописі було опубліковано статтю І.Франка «Найновіший галицький вибір» [1, 46, 280-291], де Франко пише, що він кандидував у Галичині і випробував «повну законність» галицьких виборів на власній шкірі. Правибори проводилися від 13 до 20 жовтня. За Франка агітував тільки радикальний селянський комітет у Торках та декілька молодих людей у Перемишлі та Добромилі. «Я дивуюсь, — зауважував Іван Франко, — самовідреченню та геройству цих людей». Усіх, хто агітував за Франка або хоч прихильно виповідався про нього, було заарештовано. Польська преса робила все можливе, аби знеславити його в очах публіки. Іван Франко міг займатись передвиборчою агітацією тільки по неділях.

30 жовтня 1895 року Франко перебував у Добромилі, де на нього було влаштовано справжнє полювання. Він переховувався у свого знайомого ще по Дрогобицькій гімназії Ісаака Тігермана, мати якого пророкувала Франкові майбутнє австрійського міністра.

Усіх, хто голосував за Івана Франка, було обсипано лайками та наругами. Михайла Сташківа з Кропивника було побито до крові, побито також Миколу Зайця з Телесниці та Михайла Мильковича з Соколі. Виборців, що прибували до Перемишля, переймали агенти п.Тишковського, заводили до шинків і пригощали стравами та напоями. Головну роль у цьому грав глинський війт із Вершатич, що недалеко Перемишля. Він перед зібранням виборців вихваляв п.Тишковського, кидав громи на радикалів та Франка.

У день виборів на вулицях було порозставлювано сторожу з жандармів, поліціянтів та агентів Тишковського. Ця сторожа вимагала показувати легітимаційні карти та радила голосувати за п.Тишковського, якому сприяють уряд та пани, а не за Франка.

Виборці в Перемишлі виявились надто впертими і на них треба

було ужити гостріших способів. Двох таких характерних виборців – Гната Слабого та Михайла Двуліта із Гороховець, які не хотіли переходити на сторону п.Тишковського, було арештовано. Виборча комісія складалася з самих прихильників п.Тишковського. Вибір п.Тишковського дістався йому досить дорого. Довіра 400 виборців коштувала йому 8-10 тисяч золотих.

«Громадський голос» оповів про результати виборців і провал кандидатури Франка в окрузі Перемишль-Добромиль-Мостиська від 13 листопада 1895 року у №9.

В чергову атаку проти Івана Франка пішла «Газета народова», яка опублікувала статтю, де переконувала читачів, що Франко пропонує всім українським силам сконсолідуватись на соціалістичному ґрунті. Іван Франко категорично заперечив це.

На цьому й вичерпується інформація про зв'язки Іван Франка з Гукевичами.

Листи Івана Франка до Василя та Костя Гукевичів невідомі. У фонді Івана Франка, що у відділі рукописів та текстології Інституту літератури ім.Т.Шевченка НАН України зберігаються чотири листи Василя Гукевича та три листи Костя Гукевича до Івана Франка, які публікуються тут із збереженням всіх особливостей тексту.

Листи Василя Гукевича до Івана Франка

№ 1

Квасинина[1] 18/X 895

Вповажаний Добродію!

В Добромили[2] жадних зборів не буде, бо жандармерія розганяє, а я не хочу людей надармо скликувати і Вас трудити. Бою ся щоби мужикі, видячи, як кажді збори жандарм розганяют, не знеохотили ся; і тяжко би прийшло потім на дозволене віче людей стягнути.

Надію ся, що будете в неділю на зборах в Перемишлі, для того з людьми там приїду.

Поздоровляю
Василь Гукевич

ІЛ, ф.3, спр.113-114, арк. 16.10. Рукопис. Оригінал

№ 2

Квасинина 22/X 895

Високоповажний Добродію!

Довірочні збори (виборців) відбудут ся в неділю 27 го в полудне. Будьте ласкаві приїхати до Добромиля тим поїздом, що виходит з Перемишля о 7.30. В понеділок маю намір устоїти віче за завідомленєм староствав Добромили при нагоді річного ярмарка, котрий на сей день випадає. Єсли віче удасть ся устроїти, будете мусіли задержатись до понеділка.

З поважанням
В.Гукевич

ІЛ, ф.3, спр. 233-234, арк. 16.29. Рукопис. Оригінал

№ 3

Квасинина дня 29/1 896

Господине Докторь!

Яко доказъ самоволі urzadów polskich! сообщаю рекурсъ залучений ко употребленію а именно: прошу сділати допись и умістити ю въ Курієрі и Галичанині[3].

Також прошу нашому послови котрому може (Окуневскому:)[4] дати той рекурсь, аби оголосиль в соймі або пана Павлюся Тишковского[5] здемасковати. Не меньше здемасковати Виділъ краєвий котрий много рекурсу внесеного, самоволю Тишковского затвердилъ.

На послідокъ прошу дописъ умістити вь німецких денникахъ. Кілька чиселъ переслати. При той случайности мило мен? заявити моє почтеніє Нижайшін слуга

К.Гукевич
Приходникь

ІЛ, ф.3, спр. 233-234, арк. 16.29. Рукопис. Оригінал

№ 4

Краків 19/3 1897

Високоповажний Добродію!

Від п. Л. Вас. довідалисьмо ся що Яросевич[6] не думає вступати до Клюбу соціалістичного у Відни. Вістка ся здивувала нас дуже, позаяк не видимо жадного резону, котрий оправдував би такій крок Яросевича, Партія наша на програмі є справді партією соціалістичною, отже і посол, котрий з єї рамени і за єї підмогою вийшов, а признає се сам Яросевич, є послом соціалістичним, а тимсамим єго місце в Клюбі соціал. У Відни. Так виходилоби з дедукції чисто льогічної. Та крім того є ще інші аргументи чисто практичної натури: 1) позиція Яросевича, яко посла, скріпилаби ся, колиб мав попертя цілого Клюбу. 2) Через застереження прав національних для всхідної Галичини,загородилоби ся соціалістам польським дорогу до мандатівзх рускіх округів виборчих, неможливі отже булиби на будуче такі комедії, як кандидатура Гудеца в Перемискім. 3) Наша партія,скажім отверто слаба, знискалаби поперше зі сторони зв'язку соціалістів австрійских. 4) Границі партії сталиби ся вирайзніші, бо відпалиби всякі елементи нездицидовані, котрі лиш заколот в партію вводят і програму затемнюют. Но учені досвідом послідних виборів, а маю ту на думці захован ь ся попів насупротив кандидатури Шмігера і Вашої, ми мусимо організацію вести і становиско наше яко партії соціалістичної зазначити ясно і виразно так, щоби мужиків радикалів вихопити цілком з під впливу попівства в справах політичних. Волимо мати в попах і інчих нездекларованих елементах здецидованих ворогів,як непевних прихильників. Додам ту, що в тій ціли требаби змінити назву партії з «радикальної» на соціалістичну, бо передовсім назва ся ничо властиво не значит, а рівночасно дає вступ до партії всякій братії «званій і незваній» Нам треба створити сильну організацію і на ній оперти ся, а не глядати пожерти у попів ріжної барви політичної. Єсли ми сего не зробимо, не зроблят се соціалісти польські. Їх поводження в львівськім повіті не вільно нам легковажити. Остаточна дерективa, що до становища тов. Яросевича і Окуневського яко послів рад в парламенті віденскім і евентуального вступлення їх до Клюбу соціалістичного, належит до централного заряду партії. Будьте ласкаві піднести на засіданю наші думки в тій справі.

Поздровляю

В.Гукевич

ІЛ, ф.3, спр. 35-36, арк. 16.26. Рукопис. Оригінал

Листи Костя Гукевича до Івана Франка

№ 1

Квасинина 23/8.1896

Високоповажний Пане Доктор!

Маю честь запросити Вас Пане Доктор на отвореня читальні, котре відбуде ся в нашим селі, дня 30 с:т.є в слідуючу неділю о 4 год по полудни. Дуже велика честь нам припаде,єли Ви Пане Доктор возьмете участь в так для нас великим святі. Надію ся що не відмовите моєму прошеню, тим більше що позвилив єм собі наших селян як і поблизьких котрих запрошуємо на се свято майже запевнити що Ви певно приїдете. З надзвичайною втіхою приняли сю звістку наші селяне, бо раді би вже раз побачити того, про котрого тілько вже чули котрого чудні новели та поезії чули та читали. Бажали бисьмо, щоби се свято випало велиавійше, бо перша то буде читальня в добромильським повіті на 96 сел, щоби тим бодай в части дати заохоту сусідам до закладаня читалень.

Отвореня читальні зачне ся коло 4-ої години, бо будем ждати на гості, котрі приїдуть поїздом з Перемишля о 3-ій годині т-з з Перемишля виходит сей поїзд перед 2-ою годиною пополудни.

Єсли бисьте могли скорше приїхати то просимо дуже бо може за томляча буде їзда зі Львова до Добромиля, прошу лиш написати, а фіра буде чекати. Прошу дарувати, що несвідомий пишу, но маю надію, що у коротці буду мати честь Вас Пане Доктор пізнати.

З принадлежним побажаням за комітет

Кость Гукевич.

ІЛ, ф.3, спр. 233-234, арк. 16.29. Рукопис. Оригінал

№ 2

Квасинина 17.12.1896

Високоповажний Пане Доктор!

Будучи вчера в Перемишли дізнавєм ся, що С.Вітик[7] сидит в так зимній казни, що під час морозів попухли му цілком ноги, руки і лице; се були доперва початкові морози, а що буде, коли настанут

ще більші до 30° С, як то звичайно бувае в січни? Може би можна як тому зарадити. В Перемишли не ма одної душі, котра би хотіла тим занятись, щоби єму помочи.? Чувєм також в Перемишли що Др. Кормош[8] запізнив термін рекурсу Стефанови Новаковскому[9], якщо хотів внести против відкиненя йому скарги против Мірскому!? У нас вже по виборах до ради повітової — побили нас страшно, — за те моральна побіда при нас! Як є, та є, а все поступ видко великий в нашім повіті. Коли зважимо, що ледви рік минув, як зачало ся на добре у нас робити, то при каждих виборах можна бачити зріст нашої партії. І так при першій нашій пробі, се є при виборах тих тогорічних до Львова одержалисьмо всего 14 голосів, при Других до Відня 22, а тепер до ради пов. 48.? Ми надіялись більше голосів, та селяне, котрі тим інтересовались мали надію, що цілком перейдемо, але дарма при так сильной агітації з противної сторони, де агітує кто лиш хоче, чи лікар,чи лісничий, чи секретар ради пов: чи навіт і руский піп! Оправозданя до «Гром: Гол.» надішлю, як лиш лучше поінформуюсь, як відбули ся вибори.? Коли би наш повіт мав одного однісінкого інтелегентного чоловіка тоді справа стала би цілком інакше!

Зостаю з достоїним поважаням
Кость Гукевич

ІЛ, ф.3, спр. 233-234, арк. 16.29. Рукопис. Оригінал

№ 3

Бистра[10], 19.5.1897

Високоповажний Пане Доктор!

Хотячи прийти в поміч нашій партії, бодай під взгладом фінансових, рішивєм ся посилати місячно 5 злр: і то на руки редакції «Житє і Слова» щоби утечи від всяких пригод неприятних, які могли би може стрітити, яко упорядника хотячого забавляти ся політикою. Прошу проте з грошей, які присилати му місячно, брати 5 злр. на цілі партийні, щобим не потребовав сего на переказі писати.

Прошу висилати «Житє і Слово»[11] моєй сестрі під адресою: А Кнуркевич, учителька в Дахнові пп: Цішанів (Ciezanow); пренумерату надішле. Дальше прошу висилати згаданий журнал товариству «Січ» у Відню на мій рахунок. Що же касає ся двох пренумерат, котрі заплативєм, то прошу оден журнал посила моєй сестрі в Кваси-

нині і то за місяць січень, я відтак дальше від марта, а другий мені від марта під адресою: Бистра пп: Йорданів, бо за март і цвітень не одержавєм при тім всім маю часто бути Вашим Добродію довжником за закуплені від Осідача книжки. Довг сей зредукований послідними часами на 11 злр 43 кр, а до то пренумерата за «Житє і Слово» для тов «Січ» 5 злр: разом 16 зл. і 43 кр, буду сплачувати місячно, бо одноразова така сума знівечила би цілком еґзістенцію бідного практиканта!? Від місяця вже майже сиджу між мазурами, реґулюю ріку Бистру а відтак Дністер, при зміні місця подам нову адресу.

Глубокім поваж
К. Гукевич
Бистра [10]
пп: Йорданів

ІЛ, ф.3, спр. 233-234, арк. 16.29. Рукопис. Оригінал

ПРИМІТКИ

1. Село Добромильського повіту.
2. Місто теперішнього Старосамбірського району Львівської області. Науково-белетрестичний додаток до газети «Слово», москвофільського напряму, виходив у Львові 1867-1870; видавець Б.Дідицький.
3. Щоденник москвофільського напряму, підтримуваний польською головною адміністрацією для боротьби з українським національним рухом виходив у Львові 1893-1913, редактор О.Марков та інші.
4. Окуневський Теофіл (1858-1937)— відомий політичний діяч.
5. Тишковський Павло — контркандидат Івана Франка.
6. Яросевич Р. (1862-1934) — відомий політичний діяч, посол до Віденського парламенту.
7. Вітик Семен (1876-1937?). Галицький громадський і політичний діяч, член-засновник Української Соціально-Демократичної Партії й провідник її крила, що співпрацювало з Польською Партією соціалістів, посол до Віденського парламенту.; член УН Ради ЗУНР, член президії Трудового Конгресу. На еміграції у Відні (з 1919) виступав проти обох українських урядів, 1923-1925 видавав радянофільський місячник «Нова Громада»; переїхавши до Харкова, займав ряд відповідальних постів, на початку 30-х рр. був ув'язнений, дальша доля невідома.
8. Кормош Теофіл (1861-1927), адвокат, громадський діяч, політико-економічний організатор Перемишильщини; засновник кредитового товариства «Віра» і банку «Народна Щадниця» в Перемишлі, співзасновник ряду господарських установ у Львові; посол до

галицького сейму, видатний член Української Національно Демократичної Партії, а згодом УНДО.
9. Новаковський Стефан – голова Перемиського селянського комітету, сеймовий посол, селянин з Торок.
10. Село неподалік від м.Турки Львівської області.
11. Журнал, який видавав та редагував Іваги Франко у 1894-1897 рр.

ЛІТЕРАТУРА

1.Франко І. Зібр. творів: У 50 т. – К., – 1986.
2.Горак Р., Гнатів Я. Іван Франко/Книга сьома. Протистояння. – Львів, 2006.

УДК 821.1612 «18/19» – 6.09 І.Франко

ЛИСТИ ПЕТРА ДЯТЛОВА ДО ІВАНА ФРАНКА

УЛЯНА АТАМАНЧУК
Львівський Національний університет ім. Івана Франка
вул.Університетська,1,79000, Львів, Україна

Вперше публікуються листи від Петра Дятлова до Івана Франка, які проливають світло на їх взаємини і стосуються перекладу поеми«Мойсей»російською мовою.

Ключові слова: Петро Дятлов, Іван Франко, листи.

Громадський та політичний діяч, публіцист і перекладач Петро Юрійович Дятлов (Дятлів) народився у місті Стародуб (нині місто Брянської області) у сім'ї ремісника-маляра. У 1896-1901рр. навчався у Ніжинській гімназії, яку закінчив зі срібною медаллю, потім вступив на юридичний факультет Московського університету і включився у студентський рух. У лютому 1902 року за участь у підпільній студентській сходці був заарештований і виключений з університету без права вступу до будь-якого іншого навчального закладу. Після виходу з в'язниці перебував під наглядом поліції в містах Курськ, Ворожба, Ніжин, Глухів та інших. У 1903 році незважаючи на заборону, вступив до Петербурзького політехнічного інституту і знову влився в революційну боротьбу – став членом студентської громади, друкував та розповсюджував революційну літературу, брав

участь у студентських сходах, за що восени 1904 року був виключений з інституту.

Повернувшись до України, Дятлов взяв активну участь у діяльності Революційної української партії, згодом — Української соціал-демократичної робітничої партії. У 1907 році за редагування підпільної полтавської газети «Соціал-демократ» у черговий раз заарештований і засуджений до річного ув'язнення. Відбувши покарання, у 1908 році емігрував за кордон. У 1909-1910 рр. проживав у місті Цюріх, 1911-1914 рр. — у Празі, де закінчив машинно-будівний факультет тамтешнього політехнікуму, активно займався літературною й перекладацькою роботою. У липні 1913р. опублікував у газеті «Рабочая правда» статтю «Пам'яті Лесі Українки», в якій назвав письменницю «другом робітників» [5].

На початку Першої світової війни Петро Дятлов переїхав до Відня, де почав співпрацювати з Союзом визволення України. Як член ЦК УСДРП підтримував зв'язки з групою лівих в УСДРП (Л.Юркевичем, В.Левинським та іншими), які 1915р. об'єдналися навколо газети «Боротьба», яку видавав Л.Юркевич.

У 1918 році після припинення діяльності Союзу визволення України Петро Дятлов відійшов від українських соціал-демократів, вступив до української секції комуністичної партії Австрії й у 1919 році почав видавати у Відні організовану за допомогою українських комуністів США і Канади «Комуністичну бібліотеку».

1921 року увійшов до складу Закордонного комітету комуністичної партії Східної Галичини, очолив його й організував видавництво друкованого органу партії — газети «Наша правда». Наприкінці 1921 року, уникаючи переслідування з боку австрійських властей, Дятлов переїхав до Берліна, вступив до української групи комуністичної партії Німеччини, почав працювати в радянському представництві й активно співпрацювати з центральним друкованим органом комуністичної партії Західної України (КПЗУ) — журналу «Наша правда». Влітку 1924 року переїхав до Праги, працював у радянському представництві в Чехословаччині, співпрацював з українською секцією комуністичної партії Чехословаччини, брав участь у видавничому збірнику «Чуєш, сурми заграли» для української молоді. [6]

У січні 1925 року на запрошення Наркомосу УРСР Дятлов повернувся на Україну. Через рік вступив до комуністичної партії України, активно працював на різних посадах: був ученим секретарем Наркомосу УРСР, одним із редакторів журналу «Народний учитель», перекладачем і редактором Державного видавництва України.

Для повнішого розкриття широкої перекладацької діяльності П.Дятлова важливе значення має його епістолярна спадщина, з якої в науковий вжиток введено тільки дещо. Так, М.Пархоменко у своїй праці «М.Горький і Західна Україна» (Львів, 1946) уперше опублікував листи Петра Дятлова до Івана Франка (датується 1913 роком), в коментарях до поеми «Мойсей», ввів в науковий облік і деякі фрагменти з інших листів П.Дятлова. [2]

Цим, власне, й вичерпується знайомство з епістолярною спадщиною Петра Дятлова.

Мета даної публікації — докладніше розкрити лінії творчого зв'язку П.Дятлова з І.Франком.

Перебуваючи в еміграції у Празі, Відні, Петро Дятлов встановив широкі творчі зв'язки з українськими письменниками — Ольгою Кобилянською, Іваном Франком, Василем Стефаником, працюючи над перекладами їх творів з української мови на російську. Перекладацька робота Петра Дятлова значною мірою була підпорядкована його революційній діяльності, про що яскраво свідчить перекладений ним вірш Лесі Українки «Досвітні вогні», вміщені у газеті «Путь правди». Без сумніву, що саме з тої точки зору він взявся за переклад поеми «Мойсей», яка вимагала від перекладача значних зусиль, вбачаючи в ній могутній революційний заклик боротьби за державну незалежність України, твору, в якому поет висловив свою незламну віру в світлу долю народу.

Відтворення поеми російською мовою було пов'язане з багатьма труднощами. Її ідейно-філософська насиченість, художня образність важко давалися Дятлову, який взявся за цю працю, не маючи належного досвіду. Листи П.Дятлова до І.Франка засвідчують, що він розумів усю відповідальність розпочатої справи, прагнув зробити все від нього залежне, аби поема якнайменше втратила в перекладі. Перекладач багато що врахував з поправок автора. І.Франко двічі читав переклад у рукописі, написав до цього перекладу передмову [3].

Деякі важливі виникнення російського перекладу поеми, як і творчої співпраці автора й перекладача, розкривають листи П.Дятлова до І.Франка (ф.3, №1638, арк. 151-167)

Передмови Івана Франка з помітками Петра Дятлова в архіві письменника не виявлено. Що ж до перекладу самого тексту поеми, то цей лист свідчить про схвалення Франком другого, виправленого його варіанта.

Однак з різних причин переклад не вдалося видати 1914р. Та перекладач не втратив надії познайомити з ним російських читачів.

Переїхавши з Праги у Відень, він робить спроби опублікувати поему «Мойсей» для російських військовополонених, які перебували в австрійських таборах.

14 серпня 1915 року Петро Дятлов знову звертається до Івана Франка з листом, в якому запитує, чи сміє він видати свій переклад.

І нарешті, останній лист П.Дятлова від 23 жовтня 1915року розкриває ще одну сторінку цього перекладу. Петро Дятлов зауважує: «Я переглянув ще раз переклад й буду таки друкувати його». Кінець передмови, останні два абзаци, що безпосередньо стосуються перекладу, Іван Франко в одному місці змінив. Та закінчення передмови з цією суттєвою поправкою І.Франко чомусь не вислав П.Дятлову. У російському перекладі закінчення передмови подано без уточнення.

Поема Івана Франка має велику громадсько-культурну біографію. З цим твором поет неодноразово виступав на зборах громадськості. Виступи І.Франка викликали великий резонанс серед широких кіл громадськості Галичини та Буковини. [1, 5, 366-370].

Видана окремою книжкою у 1917 році у художній інтерпретації П.Дятлова, незважаючи на її хиби, все-таки мала велику політичну вагу. [4]

Проти видання поеми «Мойсей» російською мовою був М. Горький. І виною тому не є досконалість перекладу П.Дятлова, а скоріше всього той великодержавницький шовінізм, на котрому на той час стояв М.Горький.

У 30-х рр. П.Дятлов незаконно репресований.

Листи І.Франка до П.Дятлова не збереглися. У відділі рукописів та текстології Інституту ім. Т. Шевченка НАН України збереглось чотири листи П.Дятлова до І.Франка, які публікуються із збереженням всіх особливостей тексту.

№ 1

Прага

Високошановний Іване Яковлевичу![1]

Пересилаю Вам свій переклад Вашого «Мойсея»[2] з проханням переглянути його й дозволити мені його надрукувати, коли він того вартий.

За усякі оправи[3] або примітки буду дуже вдячен.

Я перекладу й передмову.

Як дозволите надрукувати «Мойсея», я звернувся з ним до марксівських журналів або до видавництва «Знаніє»[4].

Чи не згодитеся Ви тоді написати ще увод до російського видання?

Вибачте, що я турбую Вас та окрадаю Вас очас, але я почитав необхідним заслати Вам «Мойсея» ще перед друком, бо це мій перший віршований переклад, тож боюся, щоб він не вийшов нікудишнім та не зкомпрометував Вашого «Мойсея».

З поважанєм та привітом
Петро Дятлів
Чехія, Прага.
Адреса: P. Datlov, Reznicka, 14[II], Praha II.

ІЛ,ф.3, спр.1638, арк. 159-160. Рукопис. Оригінал.

№ 2

[Прага 9/10 1913]

Високошановний Іване Яковлевичу!

Дуже дякую Вам за Ваш лист та зараз ж озиваюся на його. Ваша правда, що многі освічені великоруси зможуть прочитати «Мойсея», як він написан. Але 1) многі ще не значить усі, а 2) далеко не усі великоруси освічені. Я ж хочу, щоб «Мойсей» став доступним кожному великоросу, або й кожному слов'янину. Гадаю, що усякий, навіть і не зовсім художній переклад штовхатиме к ознайомленю з орігіналом, к новим більш вдалим перекладам. Перекладникові — чеху, наприклад, легше буде перекладати, коли він матиме, крім оригіналу ще хоч мій переклад в руках. Хтось з майстрів великоруського слова, як Бальмонт[5], Тан[6] та інші, ознайомившися з моїм невдалим перекладом, захоче придати ліпшу форму поемі, бо й мій переклад може показати, що Ваш «Мойсей» того вартий.

Я вельми радий, що Ви признаєте можливим виправити «Мойсея». Сподіваюся, що перечитавши його до кінця Ви не зміните того свого назору. На жаль не можу ні зараз ні в близчім часу приїхати до Львова. Перешкода проста, не маю стілько грошей. Тож пропоную Вам, коли буде Ваша ласка на це згодитися — перекреслити усі місця, котрі не завдовольнюють Вас, з поміткою зміст (смисло), або форма, щоб я знав, на що звернути більшу увагу оправляючи свій переклад. Виправивши я ще раз надішлю його Вам. Як він знову не задовольнить Вас полишимо цю справу або назавжди або до мого майбутнього приїзду до Львова. Праці свої я не жалію: вона не пропала задарма. Я

дечому все ж навчився на ній. Без Вашого дозволу не друкуватиму.

А що вже хтось[7] перекладав «Мойсея», то розуміється, хай і він друкує свій переклад. Це не пошкодить мені й не перешкоджатиме якомусь видавцеви видрукувати переклад инший. Я надсилаю Вам разом з цим листом свій переклад «Псоглавців»[8] Ираска. Се вже п'ятий переклад на великоруську мову. Передмову до другого видання вишлю разом з виправленим перекладом самої поеми.

Попрошу товаришів своїх Льва Юркевича[9] або Вас. Левинського, щоб — на разі Ви це дозволите — зайшли до Вас та записали передмову до російського видання.

Сюди до Праги збірається приїхати в грудні місяці М.Горький.[10] Я хотів би мати до цього часу готовий переклад, щоб показати Горькому та запропонувати його в збірниках «Знанія» або в журналі «Просвьщеніе»[11].

Прошу вибаченя за турботу з цією справою та дуже дякую за ласкавість, з якою Ви згодилися переглянути переклад та навіть й одшліфувати його спільно зі мною.

П. Дятлів.
Адреса: Петро Єгорович Датлів
Прага II, Reznicka, 14[III], Чехи
9-X-1913

ІЛ,ф.3,спр.1638,арк. 151-154. Рукопис. Оригінал.

№ 3

[Прага, 16/12 1913]

Високошановний Іване Яковлевичу!

Спішу заслати Вам передмову. Я де в чім змінив продиктовану Вами часть її. Тому надсилаю Вам оріґінал з проханям повернути мені його, коли на потребуватимете його самі. Виправляючи передмову, я дбав про те, щоби не змінити смислу сказаного Вами. Коли ж проти моєї волі це сталося, справте, прошу Вас, мої хиби. Зверніть увагу на кінець.

«Предразсудок», мені здається, не уживається з предлогом проти, тому я замінив його словом «предубъжденія». Почасти сім міняється і смисл. Міняється він і до зміни «племени» словом «общество». Я гадаю, що великоруське племя в величезній своїй части не має проти українського слова та духу ані передсудків ані передвзятости. Воно просто

не знає про них нічого. Майже нічого не знає й «читающая русская публика» общество, але остання оправду має проти українців предвзяту неприязність. Коли Ви вважаєте необхідним зоставити Ваші вирази, Ви можете це легко зробити: я написав їх рядом з моїми оправами.

На стор. VIII я знову оправив червоним чорнилом «ниже». В українському тексті стоїть «понизше»; ст. XII 3 рядок здола. Коли память мені не зраджує, в географії сказано, що Мертве море лежить під морським рівнем.

Дуже радий, що Ви найшли мій виправлений переклад вартим надрукуваня.

Жалію, що не можу виправити знову помічених Вами слабих місць, бо Ви надіслали мені чорновий список без поміток. Але сподіваючися, що значних хиб тепер небагато, та що Ви їх виправили або виправите самі, прошу Вас надіслати переклад з передмовою М.Горькому на адресу: M. Qorki. Capri; Italie.

Зашліть разом і орігінал.

Горького зовуть Олексієм Максимовичем. Живе він тепер на Капрі. Він редагує белєтристичний відділ марксівського журналу «Просвещеніе», а також прийма активну участь в видавництві й збірниках «Знанія».

Запропонуйте Горькому надрукувати «Мойсея» в «Просвещеніи» або в «Сборниках Знанія» а потім випустити поему окремо, в дешевій серії того ж видавництва.[12]

«Знаніє» друкує тепер переклад творів М.М.Коцюбинського. Я гадаю, що воно мало б випустити перевод і Ваших творів. Запитайте Горького про це.

На кінці ще раз щиро дякую за ласкаву прихильність та потрачений час.

Моє передслово «От переводчика» можете й не надсилати видавництву, коли признаєте його зайвим або недоладним. Я лічив неможливим писати довге передслово, бо й так передмова займе значну частину цілої публикації, а тому я зупинився лишень на бадьорім настрію Мойсея та висловив своє бажання, аби й робочій лад дівстав до своїх рук поему.

З найкращім привітом
Петро Дятлів
Прага, Reznicka, 14[II]
16-XII-1913

P.S.: Тут один коляєга Єврей перекладає «Мойсея» на есперан-

то й звернувся, аби я позичив йому свій переклад.[13] Я охоче дам йому тепер чорновий список.

ІЛ, ф3, спр.1638, арк. 155-158. Рукопис. Оригінал.

№ 4

Відень, 14-VIII-1915

Високоповажаний пане докторе!

Вже скоро два роки тому, як ви дозволили менї надрукувати переклад Вашого «Мойсея». За сей час так багато змінилося, що я вважаю потрібним знов запитати Вас, чи смію я видати свій переклад. Коли так, то чи не були б Ви ласкаві написати відповідне передслово до читачів. Читачами тепер будуть майже самі полонені Росіяне.[14]

Я хочу видати переклад книжечкою такого формату, як друге виданнє оріґіналу, власним накладом в 5000 примірників у Відні в університетській друкарні Гольцгаузена[15].

Чи можна додати Ваш портрет і який? Присилїть ласкаво менї для сього свою фотографію.

Який авторський гонорар повинен я Вам заплатити? Се менї конче треба знати, щоб призначити відповідну ціну за книжечку.

Прошу о скору відповідь.

Бувайте здорові й щасливі.

Бажаю найскоршого кінця війни, що так тяжко налягла і на наш нарід. Хоч би вже щось здобули по сїй війнї народи усіх держав!

З привітом і пошаною

Петро Дятлів

Адреса:

Petro Djatliw.

Josefstadter str., 79, II, 26;

Wien VIII.

ІЛ, ф.3, спр.1658, арк. 161-164.Рукопис. Оригінал.

№ 5

Відень, 23-X-1915

Високоповажаний пане докторе!

Як Ви знаєте, я посилав свій переклад Вашого «Мойсея» Горькому, щоб він надрукував його в однім з близьких йому видавництв.

Горький повернув мені «Моисея», написавши таке:

«Уважаемий товарищъ.

Въ сборникахъ «Знанія» я давно не принимаю никакого участія. Для «Просвъщенія» поема Ив.Франка неудобна. Книгоиздательство «Прибой»[16] отказалось издать Ваш перевод, найдя его несовершеннымъ. Мнъ тоже кажется, что переводъ не удался Вамъ. Приветсвую.

А.Пъшковъ»

Сю картку Горького я одержав 20-VI-1914.

Я переглянув ще раз переклад и буду таки друкувати його.

На обкладинці хочу дати се ось і таким письмом, як на листку, що засилаю Вам.

Коли дозволите, дам ще Ваш портрет. Буду дуже вдячен, як знайдете можливим вислати менї для сього свою фотографію.

Хочу також дати знимку з «Мойсея» Микель Анджело, але професор Б.Лепкий[17], з котрим я говорив про се, не радить менї сього робити. Він каже, що у Мик. Анджело Мойсей — Виявлена сила, а у Вас — сумнів. Я гадаю що і в Вашім «Мойсею» багато сили та й в Анджеловім можна відкрити все Мойсеєве.

Що Ви скажете на се?

З Вашого передслова посилаю Вам ще раз кінець. Може Ви знайдете можливим чи навіть і необхідним змінити що в нїм.

Нагадую, що читачами будуть в більшости полонені.

Для кращого розширення книжечка потрібує якусь фірму. Чи можу я на титульнім листї зазначити: «Изданіе Автора»?

Дуже прошу Вас по змозї скоро відписати менї на все, про що питаю.

З щирою пошаною, горячим привітом та бажаннєм усього найкращого

Петро Дятлів

Адреса:

Petro Djatliw.

Josefstadfer str., 79, II, 26;

Wien VIII.

ІЛ, ф.3, спр.1658, арк. 165-168.Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Судячи по змісту, це був перший лист П.Дятлова до Івана Франка.
2. Поема»Мойсей» написана Іваном Франком 1905 року.
3. Тобто поправки.
4. Видавництво засноване 1898 року у Петербурзі групою літераторів за ініціативою П.Пятницького. Ставило за мету популяризацію наукових знань. У 1900-х роках членом товариства був М.Горький, який перетворив його на видавництво художньої літератури, розрахованої на широкого читача. Навколо "Знанія" згуртувалися письменники Бунін, Купрін, Золотарьов, Коцюбинський. Крім творів цих письменників, "Знаніе" випускало зарубіжну класику – Софокл, Золя та ін. За ініціативою М.Горького видавалася масова "Дешевая библиотека". "Знаніе" існувало до 1913 року.
5. Поет-символіст, перекладач, один з найвизначніших представників російської поезії Срібного століття.
6. Псевдонім В.Г.Богораза (1865-1936) – російського етнографа, письменника, мовознавця і громадського діяча.
7. Про кого саме йдеться – поки що не встановлено.
8. Історична повість, переведена П.Дятловим з чеської і видана 1913 року. Книжка збереглася в особистій бібліотеці Івана Франка (№2823).
9. Визначний діяч і письменник, син заможного лікаря з гурту «українців польської культури», що виник під впливом В.Антоновича, з 1904 член РУП. Друкувався в журналі «Дзвін». Відстоював ідею української пролетарської революції. Виступав проти орієнтації на Австрію й Німеччину.
10. У грудні 1913р. М.Горький виїхав з о.Капрі до Росії. У Празі він не був.
11. Більшовицький, легальний щомісячний громадсько-політичний і літературно-теортичний журнал. Видавався в Петербурзі з грудня 1911р. Створений замість закритого царським урядом журналу «Мысль», вийшло 27 номерів. Керівництво журналом здійнювалось за кордоном. У 1913р. белетристичним відділом керував М.Горький. У червні 1914р. царський уряд закрив журнал. Восени 1917р. видання було відновлено. Журнал відіграв значну роль у пропаганді більшовицьких ідей.
12. Листів Івана Франка з цього приводу не виявлено.
13. Поема не була видана мовою есперанто.
14. Переклад вийшов у серії: «Библиотека пленника» як її перший випуск. Книжка призначалася для полонених царської армії.
15. Університетська друкарня у Відні.
16. Легальне більшовицьке видавництво, створене у Петербурзі у 1912 році. З 1913 року почало випускати літературу з питань соціального страхування робітників. Головну увагу приділяло політичній, агітаційно-пропагандистській літературі. На початку Першої світової

війни «Прибой» припинив діяльність. Відновив роботу у березні 1917р. У 1918р. влився у книговидавництво «Коммунист».
17. У своїх спогадах про Івана Франка Б.Лепкий про такий факт не згадує.

ЛІТЕРАТУРА

1. Франко І. Зібр. творів: У 50 т.— К., — 1986.
2. Волошко Є. Таємничий емігрант. «Вітчизна», 1967, №9. — С.94-96.
3. Погребенник Ф. З епістолярної спадщини П.Ю.Дятлова. «Радянське літературознавство», 1979, №7. — С.73-81.
4. Скоць А. П.Ю.Дятлів — перекладач Франкового «Мойсея». — «Вісник Львівського університету». Серія філологічна, — 1969, Вип.6. — С.119-120.
5. Українська Літературна Енциклопедія: У.5т. К. 1990. — т.2. — С.132.
6. Ярошенко А. Невтомний солдат революції (до 80-річчя з дня народження П.Ю.Дятлова). «Український історичний журнал», 1963, №1. — С.94-96.

УДК 821. 1612 «18/19» – 6.09 І.Франко

ЛИСТИ ЄВГЕНА ЖЕЛЕХІВСЬКОГО ДО ІВАНА ФРАНКА

НАТАЛІЯ ВАНЬО
Львівський Національний університет ім.Івана Франка
вул.Університетська,1,79000, Львів, Україна

В даній статті вперше публікуються листи від Є.Желехівського до І.Франка, які висвітлюють їх стосунки.

Ключові слова: І.Франко, Є.Желехівський, листи.

Педагог, видатний діяч національно-культурного відродження України Євген Желехівський народився 24 грудня 1844 року в селі Хишевичі Городоцького району Львівської області в родині священика Ієроніма Желехівського, який помер, коли синові було два роки. Мати Євгена згодом вийшла вдруге заміж за священика Ф.Желаговича, який одержав парафію в с. Худобинці біля Зборова на Тернопільщині. У цьому селі й пройшли дитячі роки Є.Желехівського. Навчався Євген Желехівський у гімназіях у Львові, Перемишлі

та Бережанах. З 1866 по 1869рр. навчався на філософському факультеті Львівського університету.

По закінченні університету з 1870 року працює помічником учителя у Перемишльській гімназії. У 1871 році в Краківському університеті успішно склав іспити з латинської і грецької мов з правом викладати їх у гімназіях по-українськи, по-польськи і по-німецьки. У 1872 році перебирається до Станіславова, де на посаді професора української і класичної мов працював до кінця життя. Помер передчасно від раку лиця 18 лютого 1885 року [5].

Євген Желехівський прожив коротке життя, але сповнене щоденної невтомної жертовної праці на благо свого знедоленого народу. Не можна сказати, що його ім'я невідоме в історії української науки й культури. Його іменем названо правописну систему, яка була запроваджена ним та згодом прийнята як офіційна у всіх сферах суспільного буття українців Галичини

Ще у студентські роки Є.Желехівський активно включився у просвітньо-громадську роботу. Під псевдонімом «І.Соколик» він у часописах «Правда», «Батьківщина», «Школьная часопись» та ін. друкував свої наукові розвідки, статті, етнографічні й фольклорні матеріали і рецензії [3]. Є.Желехівський відіграв важливу роль у становленні і розбудові «Просвіти». Ще студентом Львівського університету брав безпосередньо участь у формуванні цього Товариства, а переїхавши до Станіславова, згуртував міську інтелігенцію і у 1877 році заснував і очолив Станіславівську філію Товариства «Просвіта [2].

І все ж визначальним у науковій, просвітньо-педагогічній і громадсько-культурній діяльності Є.Желехівського була рідна мова. У Галичині шовіністично налаштовані викладачі — поляки і москвофіли чинили шалений спротив запровадженню української мови і літератури в навчальні заклади, часто вдавались до підбурювання учнів гімназії не ходити на такі уроки, оскільки в польських гімназіях її вивчення не було обов'язковим. «Ученики 8-мої кляси гімназії Станиславівської, — писав часопис «Правда», — забулися до того степени, що не хотіли слухати науки руского язика і літератури, котру їм проф. Желехівський в народнім дусі подавав, но, підбурені одним колегою, свояком не конче славно звісного Русского, одного разу в часі науки руского язика демонстраційно вийшли із кімнати шкільної, а відтак на виклади рускі зовсім не являлися» [4]. Є.Желехівський важко переживав таке ганебно-принизливе ставлення до науки рідного слова, водночас добре розумів причи-

ни деморалізації і винародовлення гімназіальної молоді. Відкинувши професорські амбіції і глум, усвідомлюючи свою місію наставника молоді, він докладає чимало педагогічного хисту, щоб переконати гімназистів у необхідності вивчення рідної мови і літератури, подальшого їх розвитку.

Є.Желехівський не може примиритися з тим станом, в якому перебувала українська мова в підросійській Україні. Справою всього життя Є.Желехівського можна назвати укладений ним «Малорусько-німецький словар».

За спогадами сучасників, задум створити словник української мови виник ще під час навчання у гімназії. З юначим запалом він взявся за виписування слів із української літератури для майбутнього словника. Ідея створення великого українсько-іншомовного словника не полишала його під час навчання в університеті і праці у «Просвіті». Він разом з однодумцями розподілив авторів для виписування слів і їх первісного лексикографічного опрацювання та укладання словничків, які, в свою чергу, послужили б матеріалом для одного укладача українсько-російського або польського словника [5]. І коли й цей задум колективної праці не вдалося реалізувати, Є.Желехівський вирішив укласти словник сам. Робота над словником поглинала увесь вільний від педагогічної праці час, але посувалася поволі. Після десяти років каторжної праці від 1882 року почав виходити цей «Словар» окремими випусками. Смерть не дала змоги завершити розпочату справу. Євген Желехівський видав тільки перший том і розпочав друкувати другий [4].

Довершив розпочату справу колега по роботі в гімназії Софрон Недільський, який у 1886 році в друкарні Товариства ім. Т.Шевченка у Львові окремим видав його завершений двотомний «Малорусько-німецький словар». Виконуючи останню волю Є.Желехівського, С.Недільський у другому томі словника подав і своє прізвище як співукладач.

Наукові засади укладання «Малорусько-німецького словаря» його автор обговорював з багатьма тогочасними філологами, культурними діячами. У них враховані слушні побажання й пропозиції М.Драгоманова, О.Огоновського, М.Бачинського, О.Барвінського та ін. Проте справжнім науковим порадником і натхненником Є.Желехівського в його роботі над Словником став видатний славіст Ф.Міклошич. Його поради щодо джерельної бази словника, реєстру слів, принципів їх лексикографічного опрацювання були настільки цінними для Є.Желехівського, що він мав намір свою працю присвятити Ф.Міклошичу.

Не випадково І. Франко серед учнів Ф.Міклошича називає й Є.Желехівського, хоч, відомо, він у Відні не вчився. [1, 31, 8]

«Малорусько-німецький словар» був на той час найбільшим словником української мови, він містив 64 тис. слів. Джерельна база словника, хоч і не зовсім повна, проте досить широка: використано понад 130 джерел та записи слів від більш ніж 90 осіб. У словнику подана лексика, почерпнута із творів художньої літератури, фольклорних збірників, етнографічних матеріалів, тогочасних словників та записів місцевих слів численних кореспондентів автора словника. І хоч у джерельній базі переважали матеріали Галичини, словник мав загальноукраїнське спрямування. Поряд із словами діалектними, штучно утвореними, при цьому не завжди вдало, словник містить і ті, які вживалися в творах письменників та збірках народної творчості, виданих у Східній Україні.

Окремо варто сказати й про правописні норми, застосовані у словнику. У часи створення словника у видавництвах кожний чинив на власний розсуд. У школах панівним був етимологічний правопис, складний для засвоєння не тільки учнями, а й учителями. Звичайно, він не міг сприяти поширенню освіти, її демократизації, бо не забезпечував головні засадничі умови: простоту, ясність, доступність для всіх. Є.Желехівський вирішив спростити правопис, усунути з нього зайві літери, уніфікувати графічне відтворення однотипних звуків.

Правопис, розроблений Є.Желехівським і названий «желехівкою», відіграв важливу роль у поширенні освіти й витісненні макаронічного язичія та зближенні правописних норм Західної і Східної України. Об'єктивно оцінив словник І.Франко. «"Словар" Желехівського, — писав Іван Франко у «Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р.», — як на свій час, був дуже добрий і, прийнявши фонетичний правопис, зробився основою пізнішої побіди фонетики в школі і урядах. Се була остатня і найкраща праця чоловіка дуже симпатичного і щирого народолюбця» [1, 41, 449].

«Малорусько-німецький словар» не втратив свого значення і нині. Він ввійшов в історію української лексикографії як найбільший словник свого часу. Лише словник за редакцією Б.Грінченка, який увібрав і лексику Є.Желехівського, перевершив його. Без нього й сьогодні не може обійтися жоден лінгвіст, який досліджує історію української мови, проблеми її нормалізації, українську діалектологію.

У відділі рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т.Шевченка НАН України у фонді І. Франка *(фонд 3)* зберігаються 4 ли-

сти Є.Желехівського до І.Франка, які подано тут зі збереженням усіх особливостей тексту.

№ 1

Станіслав, 20/3 84.

Високоповажний Пане Иване!

Немило вразила нас вістка, що твори покійного Навроцького[1] будуть видані «етимолюгіно». Уважаю тото за кривду для Него самого — і для нас передплатників. Без причини наробите Собі клопоту з переписуванєм. Осміляюсь я просити Вас о ласкове прислане 1-2 екз. Вашого стиха в память єго роковин[2], роковин Шевченка[3] і екз. Жіноча неволя в народних піснях[4] — о чім певно згадував Вам вже проф. Гладил[ович][5].

Здоровлю Вас всїм добром щирий друг
Єв. Желехівський

ІЛ, ф3. спр.1603, арк. 201-202.Рукопис.Оригінал.

№ 2

[Станіславів 12.05.1884 р.]

Високоповажний пане Іване!

Ще в місяци Мартї с. р. передав я проф. Главиловичеви 35 цен[тів]. щоби менї зволив прислати «Жіноча неволя о народних піснях». До тепер не отримав я нї від него нї від вас Вп. Пане тоі брошури.

Одже осьмілюся я просити Вас Вп. Пане щобисьте ласкаві були долученим листом супроводжуваним прислати мені:

a) 2 екз. Жіноча неволя (2-ий екз. Заплачу при нагоді).

b) 1 екз. всїх брошур Кістки[6] виданя Липського або Женевського.

c) Ваш вірш з якоїсьто послідної урочисти народної.

d) Драгоманова про школи на Украіні.

e) Хиба ревуть воли як ясла повні. (1 екз.)

Прошу ласкаво долучити рахунок за сеїї книжки — а я зараз гроші переказом відошлю.

Чи не будете знати що значить:
«Небосвіт»[7] Шевч. вид. Праске I. 363.
«Натикамж» Осн. 7/XI (61) 27.
«Новожемнє» Чуб. 8/ Груд. I. 68.
«Нечуй» Федьк. Поез. Колом. вид. стор. 39-190.

Чи вже переїздив Нечуй[8] через Львів? Бачинський має много листів (дуже займаючих) пок. Навроцького та не хоче оригіналів післати до Львова, а переписувати в Станїславі не ма кому.

Гарячо бажаю щоби видавництво утворів Навроцького скоро поступало, а — ще щоби конче фонетикою печатані були.

Здоровлю Вас всїм добром щирий ваш друг
Евген Желехівський

ІЛ., ф3. спр.1618, арк. 355-356. Рукопис. Оригінал.

№ 3

[Станїслав 2.06.1884].

Високоповажний Пане!

Перед Івана[9] тижнями післав я до Вас Вп. Пане лист (адресований до П. Вас. Нагірного[10]) з прозьбою щобисьте були ласкаві прислати менї за послї платою поштовою:

екз. 1 Женьска неволя в народних піснях.
екз. 1 всї брошурки Кістки (по можливости видання Віденьске).
екз. 1 Хиба ревуть воли як ясла повні.
екз. 1 Драгоманова о школах на Украінї.
екз. 1 дальші томики о піснях політ.
екз. 1 Ваш вірш на якусь урочистість роздаваних.

Міркую Вам Вп. Пане не стає часу тото запакувати, отож прошу я, щобисьте до пересилки тії книжки передали п. Беднарскому[11] (в друк. Шевч.) о чім я його рівночасно увідомляю

З глибоким поважанєм
Єв. Желехівський

ІЛ., ф3. спр.1603, арк. 187-190. Рукопис. Оригінал.
Кореспонденційна картка заадресована до «Хвальної Редакції часоп. «Зоря» у Львові, ул. Фредри, ч.3.»

№ 4

[Станіславів 1.01.1885]

Всечестний Пане!

Через Вас Всечестний Пане переказую — всїм Всечестним Панам, слухачам Львівского університету, котрі зволили добрим словом і теплим серцем пошанувати мене в день мої именин[1]. Дорогоцінною телеграмою, маю найсердечнішу подяку.

Прошу приняти від мене однако щирі желаня всякого добра на довгий веселий вік з нинїшним Новим Роком.

Всіх Всечестних Панів і Вас Любий Пане, всіх Вас Другів моїх Любих сердечно обнимаю.

Щирий ваш друг
Євген Желехівський

ІЛ., ф3. спр.1621, арк. 207. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Навроцький Володимир (1847-1882) — український публіцист, економіст-статистик.
2. Вірш «На смерть Володимира Навроцького, автора «Пропінації», «Народних шкіл», «Подвійної крейдки» і др. Іван Франко опублікував у №16-17 журналу «Світ» за 1882 рік.
3. Мова про вірш Івана Франка «В XXIII- ті роковини смерті Тараса шевченка», який був надрукований 1884 року до роковин Тараса Шевченка окремою листівкою.
4. Мова про відому працю Івана Франка «Жіноча неволя в руських піснях народних», вперше опубліковану 1883 року в журналі «Зоря», а відтак того ж року видану окремим виданням.
5. Гладилович Дем'ян (1846-1892) — відомий громадський діяч, голова товариства ім. Т.Шевченка та один із засновників «Діла» і товариства «Дністер».
6. Псевдонім Терлецького Остапа (1850-1902) — галицького громадсько-політичного діяча, публіциста та літературознавця. Був одним із керівників нової радикальної течії народовців, прихильник М.Драгоманова, разом з ним видав у Відні популярну соціалістичну літературу українською мовою («Метелики»).Товариш Івана Франка.
7. Тут і далі підкреслення авторські.
8. Мова про відомого українського письменника Івана Нечуя-Левицького (1838-1918).

9. Тобто перед іменинами Івана, які припадають на 7 липня.
10. Нагірний Василь (1848-1921) – видатний український архітектор та громадський діяч кінця XIX-початку XX століть. Засновник товариств «Славія», «Народна торгівля», «Зоря». Архітектурна спадщина В.Нагірного налічує кілька сотень об'єктів, серед яких церкви, каплиці, парохіальні будинки, громадські та приватні будівлі.
11. Карло Беднарський – довголітній директор друкарні Товариства ім.Т.Шевченка..
12. Іменини Євгенія святкуються 6 січня.

ЛІТЕРАТУРА

1. Франко І. Зібр. творів: У 50 т.– К., 1986.
2 «Зоря».– 1892.– №4. – С.277.
3. Левицький І.Є Галицько-русская библиография XIX столетия.- т. II.– Львів, 1895. – С.632.
4. С.Недільський//Малорусько-німецький словар. – Львів,1886. – Т.І. – С.І.5. «Правда». – ч.2. – річ.VI. – 1873. – С.94.
5. Худаш М.Л. Є.І.Желехівський//Мовознавство. – 1970. – №1. – С.49-50.

УДК 821. 1612 «18/19» – 6.09 І.Франко

ЛИСТИ ВАСИЛЯ ЗАГАЄВИЧА ДО ІВАНА ФРАНКА

ВІТАЛІЙ ВАРХОЛЯК
Львівський національний університет імені Івана Франка
Вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна

Вперше публікуються листи від Василя Загаєвича до Івана Франка, які доповнюють відомі стосунки між ними.

Ключові слова: Іван Франко, Василь Загаєвич, листи.

Маловідомий український письменник Василь Загаєвич народився 2 квітня 1868 року в Яворові у сім'ї тамтешніх міщан Дмитра та Теклі Загаєвич. Хрестив Василя Загаєвича отець Йосиф Лозинський, автор «Руського весілля», однієї з перших граматик української мови, один з тих, через якого почалась у Галичині «азбучна

війна», до якої були втягнуті майже всі інтелектуальні сили українців Галичини [2, 7].

Навчаючись у Львівській Академічній гімназії, познайомився з Іваном Франком. 1893 року Василь Загаєвич став студентом теологічного факультету Львівського університету, а також вихованцем Львівської духовної греко-католицької семінарії. Університет та семінарію він закінчив 1893 року і в цьому ж році після одруження був висвячений у священичий стан. Першим місцем його душпастирства було село Кунин, що неподалік відомого монастиря в Крехові, бібліотека якого постійно цікавила Івана Франка, а тому не дивно, що саме в ці роки, коли в цьому селі був священиком Василь Загаєвич, частим гостем його є Іван Франко. Він через шановного отця дістає доступ до монастирської бібліотеки, де, як виявилось, зберігались дуже цікаві стародруки та невідомі твори Івана Вишенського. На літо в гості до о.Загаєвича приїздила відпочивати з дітьми й дружина Івана Франка Ольга. Однак перебування о.Загаєвича у Кунині було недовгим. 1895 року його скерували на роботу в село Стібно (Стубно), що у Перемишльському окрузі. У 1896 році Перемиська єпархія скеровує Василя Загаєвича працювати священиком у село Кобильниця Руська Яворівського повіту, а в 1897 році — в село Порудно цього ж повіту. Наступного 1898 року Василь Загаєвич став парохом церкви Св.Юрія в селі Вовчухи Городоцького повіту на Львівщині, де пропрацював до самої смерті, яка сталася 10 серпня 1948 року.

На зелені Свята 1901 року у с.Вовчухи в гості до Василя Загаєвича приїздив Іван Франко. Так склалось, що через хворобу місцевого дяка, нікому було читати «Діяння апостолів» перед читанням священиком основного Євангелія, а тому на прохання Василя Загаєвича його функції виконував Іван Франко. Сьогодні про цю подію нагадує меморіальна стела роботи скульптора М.Дмитріва, яка була відкрита в селі 14 листопада 1993 року [2, 23]. З села Вовчухи Іван Франко вивіз цілу низку старих документів та стародруків. Про що повідомив у пресі [2, 22].

Літературний доробок Василя Загаєвича невеликий. Його книжка «Як дбаєш, так маєш!», що вийшла накладом «Просвіти» у 1895 році, увійшла в список обов'язкових книжок, які повинна мати кожна читальня. Не пройшли незауваженими й оповідання Василя Загаєвича з селянського життя, які публікувались у часописах. Цього ж 1895 року газета «Діло» у своєму №26 опублікувала його оповідання «Політик», а наступного року ця ж газета опублікувала його оповідання «Завіда-

тель» (№207) та «Опікун здоров'я» (№253). 1901 року «Літературно-науковий вісник» опублікував оповідання Василя Загаєвича «Легка смерть», а 1905 року — оповідання «Місяць». Широкого розголосу дістало оповідання «Опікун здоров'я», що друкувалось у декількох номерах «Буковинських відомостей» за 1897 рік. Роком раніше оповідання «Завідатель» опублікувало «Діло». Все це давало можливість Іванові Франку віднести Василя Загаєвича до нових сил в літературі, про що він написав у своїй статті «Южнорусская литература» для відомого словника Брокгауза та Єфрона. [1,41, 159].

Василь Загаєвич так і не відважився видати окремою книжкою свої оповідання, розсіяні по різних часописах. Вперше твори Василя Загаєвича вийшли у 2001 році у видавництві «Каменяр» [2].

Вперше листи Івана Франка до Василя Загаєвича були опубліковані в 20-му томі двадцятитомного видання творів Івана Франка у 1956 році.

У фонді Івана Франка, що у відділі рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т. Шевченка зберігається 4 листи Василя Загаєвича до Івана Франка, які публікуються тут зі збереженням усіх особливостей тексту.

№ 1

[29.01.1895]

Посилаючи в залученю повістку для Просвіти, котру Ви бачили у мене, прошу з ласки переглянути й передати, где належить; та не гнівайте ся на мене, що я знаючи, кілько у Вас занятія, труджу Вас своїми небелицями, бо я не маю до кого удати ся. Маковей[1], як зачуваю, йде до Черновец, а Щурата[2] боюся, бо нова мітла добре мете, а нужь він вимете половину з того и що втогди зістане ся? А Вас знаю яко толерантного и вирозумілого на все, отожь то і було причиною, що я до Вас вь той справь відношу ся. Я хотів зразу, що би той Петро[3], зіставши господарем заводив дальші порядки в селї, але коли він оженив ся з Ксенею[4] и гарно єму жити з нею, то не хочу єго відривати від жінки, нехай собі здоров жіє, добре що и тілько зробив.

Морали про конци не даю жодної а то для того, що би читатель сам собі вивів, а єсли Ви уважали собі за потрібне, яке закінченя, то додайте з ласки.

Надіюсь в коротці бути у Львові і бачити ся з Вами.

С правдивим поважанєм
В.Загаєвич

ІЛ. ф.3. оп.1609. арк. 471-472. Рукопис. Оригінал

№ 2

[1896]

Високоповажаний Пане Доктор!

Пан доктор здає си знают, що я мав іти в гори до Лосинця аж за Турку, де бойки ходять на шнурку, але Пан Біг ласкав (на чуду) забрав Юліяна до себе а єго теперішній заступник о.Чехович[5] вволив мою волю і дав мене до Кобильниці рускої коло Краківця, почта Великі Очи, станція желізнича Нова Гребля за Ярославом. Правда заказані назвиска але бодай рускі. Але не в сім діло, я маю орудку до пана доктора. Я набрав великої охоти поїхати до Rio Claro в Парані[6], щоб побачити сьвіта і прислужити ся бодай чим небудь нашій громадскій справі. Але в газетах пишут шо лиш безженні або вдівці смогут там дістати ся, жонатому не вільно. Однак на мою гадку то там повинні би їхати якраз жонаті так як я, бо безженний пійде за дівками і не буде мати на стілько часу, щоби заняти ся належно меншими братами тай подавати вісти до старого краю. За примір нехай послужить добродій Андрухович.

Сподіваючись що ви належите до того кружка патріотів, що занимаютъ ся долею тих бідаків за морем удаю ся до Вас з просьбою, чи би не були ласкаві перепертти такой мене і вислати єще раз депутатів до Кардинала, котрі б єму пояснили, що ліпше післати жонатого як целєбса. — Єсли в сій справі будете мати які цікаві вісти то пішліт за ласки мені до Кобильниці. З радостію довідав ся я в Перемишлі, що буде виходити Житє і Слово і в 1896 році. Щастє Боже! Єсли то правда, кажіть Хойнацкому післати мені 6 випуск за 895 скоро як вийде. Кінчу бо тягне мене за руку оден патріот (Британ) з Яворова, щоб іти з ним на прохід.

Здоровлю ваших патріотів. Кланяю ся п. добродійці і зістаю з правдивим поважаням.

В.Загаєвич.

ІЛ. ф.3. оп.1610. арк.273-276. Рукопис. Оригінал

№ 3

3.07.[1901]

Високоповажний пане доктор!

Гроші за древности долиняньскі[7] прошу виплатити п.. Чумі урядникови Дністра. Колись до Вас зголосить.

З високим поважанням
В. Загаєвич

ІЛ. ф. 3. сп. 1630. арк. 107-108. Рукопис. Оригінал

№ 4

[1904 р.][8]

Поважний товаришу!

Пишу до Вас у справі афери з Павликом[9] і прошу дочитайте лист до кінця.

Мені дехто дорадував, аби я публічно виступив в обороні Павлика і я сам — коли побачив П-а, як він по всім морально розбитий — постановив публічно виступити. Та роздумавши, відкинув я сю постанову. Бо сим би й не зробив ані П-ови ані вам ніякої прислути. Я хотів устно розмовити ся з вами про се, та ніяк не міг, бо коли ця справа — думав я — для так дуже прикра, то певне така сама вона й для вас. З такої розмови вийшли би хіба й між нами непорозуміння.

Я не знаю й ніяк додуматися не можу, що спонукало до такої безпощадної критики П-а. тим більше, що критика ця переступила далеко границі об'єктивності і безпристрастности. Коли й справді діткнув Вас чим небудь П-к у своїй ювилейній книжці, то ви зависоко стоїте, щоби се могло вам у чім небудь пошкодити і занадто добре вас люде знаютъ і цінять, аби П-к міг хоч у чім небудь зачепити Вашу славу. Відки ж набрало ся в вас тілько ненависти, що ви не вагалися виволікати на публічну арену справи П-ка, майже зовсім приватного характеру?

Чим як чим але своєю критикою Ви піднесли П-ка в очах людей дуже високо, вище навіть, ніж він на це заслужує. Тепер він вийшов на справдішнього героя-мученика.

ІЛ. ф.3. СП. 1630. арк. 109-110. Рукопис. Оригінал

ПРИМІТКИ

1. Маковей О. (1867-1925) — відомий український письменник. Редактор та громадсько-політичний діяч. Був земляком В.Загаєвича і в 1895-897 рр. став редактором часопису «Буковина» в Чернівцях.
2. Щурат В. (1871-1848) — відомий український письменник. Літературознавець та перекладач.
3. Герой оповідання В.Загаєвича «Як дбаєш,так маєш!».
4. Героїня оповідання В.Загаєвича «Як дбаєш,так маєш!».
5. Чехович К. (1847-1915) — український церковний діяч у Перемишлі. 1896 року був іменований перемиським єпископом.
6. Штат у південній Бразилії.
7. Мова йде про старі документи та стародруки, які І.Франко вивіз з сс.Долиняни та Вовчухи Городоцького повіту у 1901 році.
8. Датується на основі змісту листа.
9. Мова йде про публікацію Іваном Франком своєї статті «Михайло Павлик. Замість ювілейної сильветки», яка була опублікована у березневому номері «Літературно-Наукового Вістника» за 1904 рік.

ЛІТЕРАТУРА

1. Франко І. Зібр. творів: У 50 т. — К., 1986.
2. Василь Загаєвич. Твори/Упоряд. і текстолог., опрацюв. Р.Горака. — Львів: Каменяр. — 2001.
3. Блажейовський Дмитро. Історичний шематизм Перемиської єпархії. — Львів: Каменяр. — 1995. — С.890

Втрати

РОКСОЛАНА ЗОРІВЧАК

ЛАУРЕАТ ПРЕМІЇ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Віра Річ

Франкіану Віри Річ було започатковано понад півстоліття тому. 24 квітня 1956 р. вона — студентка Оксфордського університету (коледж Св. Гільди, спеціальність — давньоанглійська та давньоісландська мови)святкувала своє 20-річчя. У цей день Віра була приголомшена дивною пропозицією: перекладати англійською мовою українську поезію. Висловив її аспірант-українець Володимир Микула, якого зустрічала часто в студентському клубі «Звільніть Європу!».

В.Річ народилася і виховувалася в англійській родині. Хист до віршування прокинувся в неї рано: з десятирічного віку писала вірші, а з п'ятнадцятирічного — публікувала їх. Про Україну вона тоді ще майже нічого не знала. Ім'я ***Віра*** може навести на думку про українське чи, бодай, слов'янське, походження перекладачки. Серед англійців воно дійсно дуже рідкісне, його впровадив до англійського ономастикону своєю ранньою (на жаль, невдалою) п'єсою О.Вайлд. В.Річ твердить, що в її жилах немає ні краплиночки слов'янської

крові. В описуваний час вона знала дещо про білорусів, бо зацікавилася ними як католиками, що відправляли Службу Божу не латинською мовою. Поталанило В.Микулі переконати Віру (у молодості все видається легким, молодь — беручка), що зможе швидко вивчити українську мову. Так розпочалася перекладацька діяльність В.Річ.

Тонка художня особистість, вона зуміла відчути велич художнього слова України і збагнула, яку виняткову відповідальність бере на себе, намагаючись представити англомовному світові духове єство українського народу. В.Річ віддалася перекладацькій творчості вповні. З часом охопило її незборимe бажання перекладати твори, зокрема Т.Шевченка, І.Франка та Лесі Українки, бо усвідомила, що ці поети належать не тільки Україні, а й всьому людству, хоча кожне їхнє слово — про Україну. Розкошуючи українським словом, милуючись його живописною силою, намагалася проникнути в художній світ, у мовну картину невизнаної світом нації і відтворити бодай частково цей світ засобами рідної англійської мови для читача зовсім іншої історії, зовсім іншого побуту, зовсім іншої ментальності. В Інституті славістики Лондонського університету (Віра продовжувала там навчання) — цьому науковому осередкові україністики — мала повний доступ до українознавчої літератури. Чимало допоміг перекладачці В.Свобода, (справжнє прізвище — Тканов) родом із Степової України, що працював в Інституті славістики викладачем передусім російської мови, але чиї наукові інтереси були виключно українознавчими. Поліпшенню якості перекладів неабияк сприяв П.Зайцев, котрий уважно вчитувався в чорнові варіанти та робив свої конструктивні зауваження.

Першим твором, що його переклала Віра, був «Пролог» до Франкової поеми «Мойсей», другим — сонет М.Зерова «У травні». Обидва переклади опубліковано в лондонському квартальнику «The Ukrainian Review» («Український огляд») 1957 р., ч. 1.

На початку 60-х років у Великобританії, як і в усьому світі (передусім там, де химерна доля закинула українців), готувалися до Шевченкових ювілеїв 1961 та 1964 рр. Утворений 1960 р. Шевченківський ювілейний комітет Великобританії накреслив грандіозне завдання (зокрема враховуючи малочисельність українського населення у Великобританії, малу кількість українознавців там) — опублікувати всі твори Т.Шевченка англійською мовою в нових перекладах. Том перший (у кількох книгах) мав би охопити всю віршовану спадщину поета, том другий — прозу, том третій — драматичні твори, щоденник, листування. Один з перших перекладачів

Т.Шевченка у Великобританії П.П.Селвер (ще у 1915 р. він переклав «Заповіт», а 1916 р. — автобіографію та уривки з щоденника) працював над перекладом повісті «Художник». Незабаром переклади Шевченкових творів, що вийшли з-під пера В.Річ, з'явилися в британській періодиці. Першим опубліковано переклад поеми «Кавказ» — у весняному випуску «The Ukrainian Review» за 1959 р. Поряд подано розвідку В.Річ про цей вічний твір. У 1959-1969 рр. В.Річ опублікувала переклади 51 твору Т.Шевченка (у тому числі — дев'яти поем) та уривка з поеми «Княжна». Шістнадцять творів — «Причинна», «Неофіти», «Холодний яр», «Чигрине, Чигрине...», «Маленькій Мар'яні» та ін. — перекладено вперше. Більшість перекладів (38) уміщено в збірці «Song out of Darkness» («Пісня з темряви»), опублікованій у Лондоні 1961 р. Чимало перекладів подано в періодиці Великобританії, зокрема в «The Ukrainian Review», де опубліковано цикл «В казематі» (1965), поезії «Сон» («На панщині....», 1964), «На вічну пам'ять Котляревському» (1969, 1998), «До Основ'яненка» (1993), «Лічу в неволі дні і ночі...» (перша редакція), «Подражаніє 11 псалму», «Я не нездужаю, нівроку...» (1994). На пам'ятнику Т.Шевченка в Вашингтоні (відкрито 27 червня 1964 р.) уривок з поеми «Кавказ» викарбовано в перекладі В.Річ. 2007 р. київське видавництво «Мистецтво» опублікувало вибрані поезії Т.Шевченка в оригіналі та в перекладах В.Річ. У книзі вміщено репродукції найкращих зразків живописних та графічних творів, що вдало розкривають різнобічність таланту Т.Шевченка — поета і художника, його універсалізм. У книзі — 92 віршові твори Т.Шевченка, з них 39 нових перекладів, зокрема, балад «Русалка» і «Тополя», віршів «Нащо мені чорні брови...», «Коло гаю в чистім полю...», «Доля», «Муза» та ін. Вірш «Думка» (Тяжко-важко в світі жити...») загалом англійською мовою перекладено вперше. У раніше зроблені переклади В.Річ внесла чимало удосконалень, зокрема, творів: «Думка» («Тече вода в синє море...»), «Тарасова ніч», «Розрита могила», «Чигрине, Чигрине...».

Багато працювала В.Річ над перекладами творів І.Франка. 1973 р. заходами НТШ опубліковано в Нью-Йорку поему «Мойсей» у її перекладі разом з деякими перекладами творів І.Франка, що їх здійснив П.Канді. У цьому ж квартальнику опубліковано ще деякі Франкові твори в перекладі В.Річ, а саме: «Жіноче серце, чи ти лід студений...» (1961, ч. 3), «Ідилія» (1966, ч. 3), «Великдень! Боже мій великий» (18-ий розділ з поеми «Панські жарти» — 1966, ч. 3), «Тюремні сонети» (I-IX, 1967, ч. 2), «Вічний революціонер» (1968,

ч. 1), вірш «Не пора, не пора...» (цикл «Україна» — 1992, ч. 4), «Каменярі» (1992, ч. 4), частину циклу «Веснянки» (1993, ч. 2), Найновіша опублікована Франкіана В.Річ — це легенда «Смерть Каїна» («The Ukrainian Review», 1998, No 2) та твір «Великі роковини» («The Ukrainian Review», 1998, No 4). Завершує В.Річ переклад поеми «Іван Вишенський». На жаль, у рукописі уже давно лежать цикл «Поет», значна частина циклу «Excelsior!».

Слід відзначити, що англомовна Франкіана вже досить багата. Твори І.Франка відтворювали англійською мовою: часто поезію перекладали П.Канді, О.Івах, В.Семенина, М.Коулмен, К.Андрусишин і В.Кіркконел, Б.Мельник, А.Гнідь, О.Татчин, прозу — Т.Бореська, М.Скрипник, С.Шумейко. Вагомий внесок в англомовну Франкіану Джона Віра як перекладача і прозових, і віршових творів І.Франка.

В.Річ переклала також декілька більших за обсягом творів Лесі Українки: драматичні поеми «Кассандра», «Оргія», драму «Камінний господар», поему «Роберт Брюс, король шотландський», а також ліричні перлини: цикл «Сім струн», «Contra spem spero!», «І ти колись боролась, мов Ізраїль...», «Епілог». Переклади вийшли окремою збіркою під заголовком «Selected works» («Вибрані твори») 1968 р. у Торонто з вичерпним Лесезнавчим нарисом професора Оттавського університету К.Біди. Найновіша Лесіана В. Річ — це драматичні поеми «Бояриня», «Вавилонський полон» та драма-феєрія «Лісова пісня». Усі три переклади опублікував «The Ukrainian Review» у роках 1992-1994.

Перекладала В.Річ і твори інших українських письменників. Так, у зимовому випуску «The Ukrainian Review» за 1959 р. уміщено повідомлення В.Свободи про те, що 28 травня 1959 р. Англо-українське товариство провело в Лондоні перший вечір української поезії в англомовних перекладах, на якому прозвучали 22 твори українських письменників — Т.Шевченка, Лесі Українки, І.Франка, М.Зерова, М.Драй-Хмари та ін., головно в перекладах В.Річ. Загалом, В.Річ переклала поезії 50 українських авторів. У її перекладацькому доробку — твори українських поетів XVII-XVIII ст. (серед них Мазепин вірш «Ой горе тій чайці, чайці небозі»), вірші М.Шашкевича, новітня українська поезія — твори Є.Плужника, П.Филиповича, Л.Костенко, Є.Гуцала, М.Ореста, А.Содомори, Г.Кочура та ін.

Пише В.Річ і власні вірші. В 1962-69 рр. видавала присвячений поезії журнал «Manifold» («Розмаїття»), поновила це видання 1998 р. Вона — автор поетичних збірок «Ескізи» (1960), «Передвісники й образи» (1963), «Спадщина мрій» (1964). В останній з названих

збірок уміщено вірш «Elizabeth, the Wise King's daughter» про доньку Ярослава Мудрого. Під впливом серпневих подій 1991 р., щаслива щастям українського та білоруського народів, В.Річ написала вірш «Prologue» («Be swift, my friends, be swift») [«Пролог» («Не барітъся, друзі мої»)]. Помаранчева революція надихнула її на створення мультимедійного дійства «Україна: від Мазепи до Майдану» — стислої історії багатовікової боротьби українського народу за волю, як її представлено в українській поезії.

У доробку В.Річ — вартісні літературознавчі статті з україніки. Крім уже згадуваних статей, вона — автор розвідок про І.Франка та англійських поетів, про Т.Шевченка та В.Шекспіра, про «Бояриню» Лесі Українки, про одруження доньки Ярослава Мудрого — Єлизавети з норвезьким королем Гарольдом та про висвітлення цієї події в скандинавських джерелах. Ці статті цікаві тим, що їхній автор — глибокий знавець рідної англійської літератури і, отже, розглядає явища нашої літератури у контексті англійської культури. Розглядає всебічно, широко використовуючи праці дослідників з України. Приміром, у статті про І.Франка та англійських поетів В.Річ так пише щодо Байронової містерії «Cain» та Франкової легенди «Смерть Каїна»: «Байронів твір зосереджений на драматичних ефектах; Франкова легенда глибша своєю суттю. Це глибший пошук людської душі, це глибше осмислення тем страждання, справедливості, спокуси, примирення» («The Ukrainian Quarterly», 1966, ч. 1, с. 127).

В.Річ — Член Пен-клубу (з 1961)та Королівського інституту міжнародних відносин (з 1978), дописувач до провідних англійських періодичних видань, зокрема про стан освіти та науки в колишньому Радянському Союзі та загалом у Східній та Центральній Європі. Протягом двадцяти років (1969-1989) вона постійно подавала статті до британського наукового тижневика «Nature» («Природа»). Її матеріали часто друкують тижневики «The Economist» («Економіст»), «The Times Higher Education Supplement» («Таймз: Додаток про вищу освіту»), «The Sunday Times» («Недільний Таймз»), «Physics World» («Світ фізики»), «The Tablet» («Записник»), «The World Today» («Світ сьогодні»), «Index on Censorship» («Індекс цензури»).

В.Річ перекладала також польську поезію, зокрема твори Ц.Норвіда, давньоанглійський та давньоскандинавський епоси. За дорученням ЮНЕСКО вона упорядкувала антологію білоруської поезії від 1828 р., переклала її англійською мовою, написала до неї передмову й коментарі. Антологія під заголовком «Like water, like fire» («Наче вода, наче вогонь») вийшла друком у Лондоні 1971 р. У

1984 р. В.Річ опублікувала дуже цікаву монографію «Образ єврея у білоруській літературі». Вона переклала також поезію М.Богдановича, Змітрока Бядулі та Алеся Гаруна (опубліковано в Лондоні 1982 р.) та сонети Янки Купали для багатомовного видання (Мінськ, 2002). 2004 р. вийшла в перекладі В.Річ білінгвальна збірка віршів білоруських поетів про Волю. І нам би таке видання опублікувати!

Як же донесла В.Річ українське художнє слово до своїх земляків? Аналіз перекладів та зіставлення їх з оригіналами показує, що вона добре почувається в ролі перекладачки-інтелектуаліста з її, так би мовити, фаховим двомовним та двокультурним статусом. Вона ніколи не дозволяє собі будь-якої поспішності чи недбалості, поверхневого ковзання по матеріалі. У її перекладах майже немає випадків креолізації (надмірного впливу культури-рецептора) чи, навпаки, екзотизму (засилля культури оригіналу). Її перекладам властива дисципліна вірша, відточеність слова, висока поетична культура, ерудиція, досконала техніка віршування.

Перекладаючи «Пролог» до Франкової поеми «Мойсей», В.Річ наткнулася на труднощі з рядком «Тобі офіруючи душу й тіло». Адже для українців — тут алюзія до Національного гімну України («душу й тіло ми положим за нашу свободу...»). Заради вірного відтворення вона вжила в перекладі прикметник undaunted («The love that makes undaunted the final sacrifice») з добре відомого британцям патріотичного гімну (зокрема любила його Діана, Принцеса Уельсу) «I vow to thee my country...» («Клянусь тобі, моя країно...») пор.:

Невже задарма стільки серць горіло
До тебе найсвятішою любов'ю,
Тобі офіруючи душу й тіло?

Or was it all in vain that hearts uncounted
Burned for you with loves' holiest oblation,
Their souls and bodies sacrificing undaunted?

Дуже позитивним в перекладах В.Річ є послідовно реалізований принцип фонетичної транскрипції як єдино доречний при передачі звучання українських географічних назв, імен та прізвищ англійськими графемами (у межах звуково-графемних можливостей англійської мови).

В.Річ переконана, що найсвятіший обов'язок перекладача — передавати засобами цільової мови не тільки зміст оригіналу, а і його

поетичні своєрідності — риму, ритм, алітерацію та ін. Усупереч панівним тенденціям, вона намагається відтворювати в перекладах просодичні властивості оригінальних текстів, що оцінюється дуже позитивно. Адже не може того бути, щоб англомовний читач зовсім не сприймав римованої і ритмічної поезії і відчував лише вільний вірш, який часто позбавляє поезії поетичності. На жаль, перекладачка, що понад п'ятдесят років життя віддала перекладові творів української літератури, донедавна не могла похвалитися належною увагою з боку українських науковців і літераторів, зокрема діаспори, хоча реальне поцінування перекладів, конструктивна критика їй, як і кожному перекладачеві, — необхідна. При тоталітарному режимі В.Річ досить швидко потрапила в списки заборонених перекладачів в Україні, як тільки з'явилися її перші переклади. В людей, необізнаних з системою «тоталітарної пильності», може виникнути запитання: чому ж В.Річ стала «неблагонадійною»?

На це спрацювало чимало чинників. Підозру викликало навіть її ім'я. Але головний чинник полягає у тому, що тоталітарний режим загалом не був зацікавлений у популяризації української літератури в світі. До того ж, В.Річ друкувала свої переклади та статті в квартальнику «The Ukrainian Review» виразно антитоталітарного спрямування. Під впливом праць Ж.А.Медведєва (які перекладала англійською мовою) посвятилася боротьбі за права людини, зокрема в державах тоталітарного режиму. Під різними псевдонімами писала про дисидентський рух, різко виступала проти порушення людських прав, зокрема в СРСР, Польщі, Угорщині. Вона співпрацювала з В.Свободою, який ще в 1966 р. поставив перед Міжнародною Амністією питання про політичні арешти серед української інтелігенції. Була учасником Всесвітньої конференції про права людини, присвяченої А.Д.Сахарову (Москва, травень 1991 р.). Чималу роль відігравало і те, що деякі визнані тоталітарним режимом перекладачі намагалися з міркувань конкуренції приклеїти ярлики ворожості своїм колегам. Так, коли 1961 р. було опубліковано збірку перекладів з Т.Шевченка «Пісня з темряви», у «Літературній Україні» з'явилася (5 червня 1962 р.) нищівна рецензія Джона Віра (загалом, дуже хорошого перекладача, якому і боятися конкуренції не личило би!) під заголовком «Шевченко в англійському тумані». Це був уже вирок, що передбачав довгі роки замовчування або ж бридкої лайки. Мусило минути аж майже 30 років, мусив наступити період «гласності», і аж тоді з'явилася можливість писати об'єктивно про В.Річ. До речі, перша позитивна звістка про неї в «Літературній Україні» датується 14 березня 1991 р.

Тепер слід нарешті надолужити втрачене і всебічно дослідити творчість Віри Річ, цієї творчої особистості «абсолютного літературного смаку». Ми повинні віддати належне перекладачці, яка ціною самовідданої праці впродовж понад п'яти десятиріч гідно репрезентує Україну в світі. Висунення кандидатури В.Річ на Перекладацьку премію імені Івана Франка Спілки письменників України заініціювала 1996 р. Львівська організація НСПУ. В.Річ стала лауреатом цієї премії 1997 р. Коли у травні 1998 р. приїхала до Києва на запрошення НСПУ, мала змогу уперше в житті поклонитися Канівській Святині.

З великим пієтетом ставиться В.Річ постійно до Наукового товариства Шевченка, слідкує за всіма його публікаціями. Враховуючи її заслуги перед українською культурою, Президія НТШ запросила її до Львова на Міжнародний конгрес, присвячений 125-річчю НТШ, у жовтні 1998 р. Комісія всесвітньої літератури імені Миколи Лукаша цього товариства присвятила два засідання творчості В.Річ: на одному — знайомилися з її оригінальною поезією, а на другому — обговорювали її переклад Франкової легенди «Смерть Каїна». 2005 р. члени комісії висунули кандидатуру В.Річ на обрання її дійсним членом НТШ, що й відбулося 17 грудня 2005 р.

У грудні 2005 р. В.Річ перебувала у Львові на запрошення керівництва Львівського національного університету імені Івана Франка. Мала зустрічі з тодішнім ректором університету — проф. І.О.Вакарчуком, з викладачами й студентами. 12 грудня 2005 р. брала активну участь в розширеному засіданні кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура цього ж університету, на якому обговорювано і рекомендовано до захисту кандидатську дисертацію Ганни Косів на тему «Перекладацький метод Віри Річ як інтерпретатора української літератури». Завдяки присутності В.Річ, це обговорення було надзвичайно цікаве й корисне — і не лише для дисертантки. Свій ювілей у квітні 2006 р. В.Річ відзначала в Україні — у Львові та в Києві. Тоді ж уперше побувала в Нагуєвичах, була захоплена усіми Франковими святинями там. 24 серпня 2006 р. Указом Президента України В.Річ нагороджено орденом княгині Ольги III ступеня. У жовтні 2007 р. Національна спілка письменників України вручила В.Річ «Почесну відзнаку».

У листопаді 2008 р. В.Річ взяла участь у Міжнародній конференції, присвяченій сторіччю від дня народження видатного українського культуролога, перекладача і перекладознавця, патрона кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики Франкового університету — Григорія Кочура. На цій конференції вона виступила з

доповіддю про переклад Шекспірового «Гамлета», що його здійснив Г.Кочур. У лютому 2009 року В.Річ знову побувала у Львові, відвідала Літературно-меморіальний музей Івана Франка, послухала в Львівському театрі опери та балету ім. С.Крушельницької оперу «Мойсей» М.Скорика, прочитала декілька перекладознавчих лекцій кочурівцям — студентам кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики. Тепер вона готує до перевидання свій переклад Франкового «Мойсею». Планується білінгва з ілюстраціями заслуженого художника України Є.І.Безніска. Ото ж В.Річ задумується над кожним словом і висловом оригіналу, прискіпливо перечитує свій переклад, вносячи до нього зміни. Випрацювала В.Річ також детальні коментарі до поеми для англомовного читача. Українського читача коментарями забезпечив талановитий франкознавець (а їх, франкознавців, так мало в нашій науці!) Б.С.Тихолоз. Декілька днів тому задумалася перекладачка над Франковими рядками з дев'ятнадцятої пісні «Мойсея» — «І один за одним понеслись/Передтечі Єгови». Не зовсім зрозуміле для неї контекстуальне значення лексеми «передтечі». І знову роздуми, пошуки франкознавців, біблеїстів, консультування...

Логічно, уже найвищий час запропонувати кандидатуру В.Річ для обрання її членом нашої всеукраїнської письменницької організації. Слід подумати над повним багатотомним виданням перекладів В.Річ з української літератури, на порі й монографія про її творчість в контексті рецепції української літератури англомовним світом. Адже обов'язок кожної нації знайомити людство із своїми культурними здобутками.

Львів, 28 березня 2009 р.

Запис Віри Річ, залишений у книзі відвідувачів музею

This is a most inspiring museum — and I feel sure that the children who first collected the funds to buy the house surely rejoice in heaven to see how beautifully their effects have borne foruir.

As for Franko himself — it is now almost 53 years since I have began to translate his work — but I feel that this visit will be a new beginning of greater insights and understanding. I offer my sincerest thanks to everyone who has made the museum possible.

Wira Rich (Віра Юр'ївна Річ) *14/ II 2009*

Це є найбільш надихаючий музей і я впевнена у тому, що діти, котрі вперше зібрали кошти для купівлі цього будинку, неодмінно втішаться на небесах, побачивши як чудово реалізувалися їхні зусилля.

Щодо самого Франка, то уже 53 роки, як я розпочала перекладати його твори, однак, я відчуваю, що цей візит буде новим початком більшого поглиблення та розуміння. Я висловлюю свою щиру вдячність кожному, хто зробив можливим існування цього музею.

Віра Юр'ївна Річ *14/II 2009*

Переклад з англійської І.Горака

20 грудня 2009 року перестало битися серце Віри Річ. Світла пам'ять про велику англійку, лауреата премії імені Івана Франка назавжди залишиться в наших серцях.

Колектив Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка

РОМАН ГОРАК

ЩЕ ДВА ЛИСТКИ ОБЛЕТІЛИ З ДЕРЕВА РОДУ ЯКОВА ФРАНКА

У Дрогобичі 2 січня 2005 року померла Дарія Василівна Ковальська, онука Юлії Гаврилик, сестри Івана Франка по матері. Юлія Гаврилик вийшла заміж за ясеницького коваля Михайла Багрія. Її син Василь, який народився 27.07.1904 року, 1924 року одружився з Наталією Олексовською, дочкою Якова Олексовського (18.10.1862-29.06.1926), який був приятелем Івана Франка і активним діячем радикальної партії та котрий був у дружніх стосунках з багатьма видатними діячами української культури в Галичині. Саме йому присвятив свій нарис Богдан Лепкий «Ясениця горитъ», в якому оповідалось про події в рідному селі матері Івана Франка Марії Кульчицької під час Першої світової війни.

Дарія була п'ятою дитиною в сім'ї Наталії та Василя Багріїв і народилась 1 квітня 1929 року. У 1953 році закінчила Львівський медичний інститут і тривалий час працювала завідувачем відділу гінекології у Дрогобичі.

Щасливими були Наталія та Василь Багрії, бо повмирали в один і той же день — 13 лютого 1985 року. Спочатку вона, а через декілька годин він.

1953 року Дарія Багрій вийшла заміж за лікаря Володимира Ковальського (нар. 24.02.1922 р.).

Професію медиків успадкував син Юрій (нар. 31.01.1959 р.),молодша дочка Оксана (нар. 22.10.1962 р.) стала вчителькою музики.

Дочекалась Дарія Василівна внуків. Не одне покоління мешканців міста та району зобов'язані їй своїм здоров'ям. Залишила по собі добру пам'ять. Для Музею Івана Франка у Львові передала цілу низку важливих меморіальних матеріалів.

* * *

18 лютого 2007 року не стало Івана Михайловича Грома. Народився у Нагусвичах 16 травня 1948 року був сином Михайла Грома та молодшої дочки Йосифа Даніцького і Юлії Франко Насті, яка народилась 19.08.1920 р. Побрались батьки в 1943 році. Мати Насті Юлія була четвертою дитиною в сім'ї Захара Франка, рідного брата Івана Франка, та Марії Ясінської. Вона народилась 03.04.1890 р. Відразу по одруженню Михайло Гром та його дружина Настя взяли до себе осиротілих Стефанію та Михайла Франків, дітей наймолодшого сина Захара Франка Миколи, розстріляного в Чорткові, та його дружини Рузі з Кімаковичів, розстріляної у Дрогобичі за переховування євреїв.

Тяжко жилося Михайлові Грому, але дітей Миколи Франка прийняв як рідних. Не кривдив їх і не дозволяв іншим кривдити їх. Вони називали його татом. Хоч газети розпинались, що сиротам — дітям Миколи Франка радянська влада дає усе, вони одержували насправді такі мізерні копійки, що їх не вистачало навіть одному на черевички. Заробляв Михайло Гром на своїх дітей і на сиріт столяркою.

Батько Івана Грома Михайло був шанованим у селі майстром, бо будував хати. Він будував і музей-садибу Івана Франка на Війтовій Горі в Нагуєвичах. Опісля, коли вже важко було справлятись з цією роботою, став сторожем у музеї. Маленький такий, худий, спрацьовані руки та добрі очі. Приїхала якось комісія до Нагуєвич, спитала, що йому потрібно. Михайло відповів: «Нічого мені від вас не треба, хіба здалася б мені фузия, відстрашував би нею від музею злодіїв та бандитів...» Народився Михайло Гром 09.03.1920 року.

У маленькій хаті Михайла Грома було тіснувато: у ній жила велика челядь. Батьки дружини (Йосиф Даніцький помер 19.12.1970 року — на самого Миколая, а його дружина Юлія — у 1975 році), сам Михайло та Настя, двоє дітей Миколи Франка і власні діти — дочка Віра, що народилася 1943 року (тепер вона працює директором школи в Унятичах), середуща дочка Стефанія, 1945 року народження, навчає у школі дітей англійської мови. На батьківському обійстю залишився найменший син Іван. Закінчив школу в Нагуєвичах, відтак армія і повернення додому, де вчився ремесла коло батька. Він одружився з Ярославою Савчак з села Бердихів Яворівського району Львівської області (народилася 02.08.1949 року).

Як і батько, Іван Гром працював наглядачем музею-садиби в Нагуєвичах. Усе вмів Іван, як і його батько: стріху поремонтувати, пліт поставити, траву скосити, дорогу впорядкувати, навести лад на цвинтарі. Робота в нього горіла в руках. Він завжди був при ділі...

Залишив по собі чотири доньки і сина. Найстарша — Лариса, вона народилася 07.07.1970 року. Після неї — Руслана, народилася 08.07.1971 року, 19.08.1989 року вийшла заміж за Євтушенка Андрія Олександровича (народився 28.01.1968 року), має сина Володимира (народився 15.07.1990 року). Третя Іванова дочка — Богдана, народилася 05.02.1973 року. Після неї народився син, якого, згідно із звичаєм, назвали іменем діда — Михайлом. Народився 16.02.1978 року. Наймолодша дочка, Оксана, народилася 02.04.1979 року. Помер Михайло Гром 26.06.1996 року, а 18 лютого 2007 року не стало і його сина Івана.

Спокій їх душам.

РОМАН ГОРАК

НАРОДЖЕНА БУТИ ЩАСЛИВОЮ...

6 січня 2009 року перед самою Святою Вечерею відійшла в інші світи Стефанія Франко-Дрогобицька, онука Івана Франка по брату Захару, тому самому Захару, який вполював гірського беркута і вивісив його на жердці, аби в селі всі бачили і знали, що він за мисливець, та якому на весілля Іван Франко подарував одну із своїх найзнаменитіших повістей «Захар Беркут», взявши від брата для свого головного героя його ім'я, а від впольованого Беркута прізвище. Якщо комусь з її роду і дісталась якась слава і тріумфи за великого Каменяра, якого український народ назвав своїм Мойсеєм, то їй і її родині від невблаганної Долі випали одні страждання.

Ніби мала спокутувати всі гріхи свого роду.

За все.

За найменшу провину.

Ніби мусила допити чашу страждань до самого дна...

А всі ворожили, що мала бути щасливою, бо народилась 19 березня 1931 року. Саме тоді, коли святкується свято святої Йосифи і з вирію в Нагуєвичі прилітають лелеки.

Вона народилась в тій самій хаті, яку 1887 року на місці спаленої блискавкою хати свого прадіда Якова Франка збудував Іван Франко з братами Захаром і Онуфрієм та вітчимом Гринем Гавриликом.

1935 року Захар мусив розібрати цю хату і збудувати нову під Війтовою Горою. На колишньому батьківському обійстю мала бути збудована дитяча оселя імені Івана Франка. Її мали збудувати соціалісти і комуністи за могутньої підтримки шовіністичної Польської партії соціалістичної та партій радянофільської орієнтації. Проти цієї затії виступили національно орієнтовані товариства та партії. Зчинилось грандіозне побоїще, в якому загинуло і було чимало покалічено українських патріотів.

На її очах розгорталась відкрита боротьба на право володіти ідейним спадком її великого предка. З того часу вона з цією боротьбою і її наслідками зустрічалась до самої смерті.

Першою жертвою слави роду Франків став її батько Микола, наймолодший син Захара. Кому як не йому, племіннику Івана Франка, вирішила влада представляти голос селян Прикарпаття на так званих Народних Зборах 1939 року, де народовиявленням мав закріпитись прихід радянської влади в західні області України? Кому, як не йому, племіннику великого Каменяра, бути першим головою сільради в Нагуєвичах? Він нажив собі ворогів з перших днів на цій посаді. До влади прийшли звичайні бандити й мародери, які розкрадали людське майно, привласнювали його, допомагали новій владі арештовувати і вивозити чесних людей. Сталось так, що в Нагуєвичах був заарештований директор школи Корнелій Камінський. Його та інших заарештованих повезли вночі у Підбуж, але біля долішньої церкви порубали сокирами, саперними лопатками, покололи штиками і трупи кинули в рів коло цвинтаря. Майно Корнелія Камінського пограбували мародери, які були при владі. Не було тоді Миколи Франка в селі, але повернувшись, він повів з ними рішучу боротьбу і примусив повернути награбоване. А їх самих заарештувати. Вони затаїли на нього злобу і в перші дні німецької окупації з активних будівників радянського ладу стали активними співпрацівниками з німецькими окупантами. Тепер з відступом радянської влади вся вина у злочинах комуністичної системи в Нагуєвичах впала на нього, Миколу Франка. Мусив відповідати за злочини, яких не вчинив. Мусив покинути село і переховуватись в родини у Багнах коло Урожа в горах. Та сталось непередбачене. Захворіли діти: Стефанія та її молодший брат Михайло, який народився 1938 року. Батькові дали знати і він вночі прибіг до хворих дітей.

Не спав ворог. Доніс німецькій комендатурі. Оточили німці хату і взяли Миколу Франка...

7 липня 1942 року помер Захар Франко. Мати Стефанії, Євфрузина (Рузя) з Кімаковичів, залишилась з дрібними дітьми. На Йордан 1943 року вона дістала повідомлення, що в грудні 1942 року у чортківській тюрмі розстріляний її чоловік.

Та біда не любить ходити самотою. До Євфрузини звернулись знайомі євреї з Дрогобича, до котрих колись носила молоко. Просили переховати їх у себе. Була Євфрузина чула на чуже горе, бо надто багато мала свого. Сховок був викритий. Євреї врятувались,

а Євфрузина була заарештована і 16 червня 1944 року на Ринковій площі в Дрогобичі разом з 18 іншими людьми, здебільшого українськими учасниками супротиву, які для німців були не що інше, як бандити, була розстріляна.

Стефанія несла в той день матері в тюрму хліб...

Прибігла на площу, коли гриміли постріли. Бачила як расовий арієць зі свастикою дострілював розстріляних. Робив контрольний постріл...

Так і не дізналась ніколи, де могила батька і де могила матері. Не мала куди прийти з маленьким п'ятирічним братиком, щоб виплакатись. Стали круглими сиротами.

Дітей розібрала родина.

Нова влада проявила велику турботу про сиріт. Їхню хату забрали і в ній відкрили музей Івана Франка, який діяв аж до 1951 року, поки його не перенесли у більш пристойне приміщення — колишню сільську єврейську корчму...

Стефанія хотіла бути вчителькою. Вступила в Бориславське педагогічне училище. Та захворіла запаленням легенів, повернулась у село, а відтак мусила піти працювати в колгосп, аби прожити самій і виховати брата. Вийшла заміж за Дмитра Дрогобицького. Народила двох дочок — Віру та Любу. В колгоспі була доти, поки 1981 року у Нагуєвичах на Війтовій Горі не була відновлена садиба Івана Франка. В колгоспі доробилась до пенсії в розмірі дванадцяти карбованців п'ятдесят копійок.

Ніколи не користувалась для свого добра іменем свого великого предка. Ніколи не просила у влади нічого, бо вона з роду Франків. З відновлення обійстя на Війтовій горі пішла разом з чоловіком працювати в музей. Вона — прибиральницею, він — сторожем. Влада не знайшла для неї нічого кращого, як тільки місце прибиральниці. Навіть не знайшлось місця наглядачки. Мила підлоги, мела доліки, полола грядки, косила сіно, садила квіти, виполювала бур'яни, робила порядки в хаті, наповняла хату присутністю людини. Була найнепомітніша з усіх працівників і найнезамініміша. До всього ставилась як до свого. Тут до нічого вона не була байдужа.

Це була її хата. Тричі її палили і тричі вона зі згарищ піднімала хату предків. Працювала доки могла.

У Нагуєвичах живе багато з родини Франків, та всі, хто сюди не приїздив, йшов до неї. Вміла пригріти кожного. Вміла дати кожному розраду. Її хату не обминав ніхто, як колись хату її прадіда на Війтовій горі не обминав жоден жебрак. Ділилась з кожним остан-

нім. Така вже була... Не пхалась до виступів. Уникала журналістів та кореспондентів. Коли ж якомусь спритному з них і вдалося впіймати її, то не розповідала, а тільки плакала...

Рано прийшла до неї старість з своїми хворобами. Врешті і вони припинились. На самий Святий Вечір. Кажуть: тоді небо відкрите. В цей час помирають тільки обранці Божі і щасливі люди...

За всі страждання, які випали на її долю, напевно заслужила бути обраницею...

Не стояло в її головах Євангеліє, окуте сріблом, котре колись її прадід Яків Франко купив і подарував для церкви Миколая. Не стояли точені ним високі підсвічники. Не хоронили її з цієї церкви, яку будував Яць-коваль. Не ставили її труну в церкві при іконостасі, який зробив також її прадід Яків і для якого його весільний дружба намалював ікони. Не ставили її труну при бічному вівтарі, який розпочав будувати Яків Франко, але завершити перешкодила смерть. Мусила Марія, вдова по ньому, продати корову і дати майстрам гроші, аби докінчили.

Не несли її тіло попри хрест, який Яків Франко подарував селу на знесення кріпацтва. Навіть не хоронили її на цвинтарі, під який відступили три прути грунту її предки.

Рівно тринадцять років тому на Різдво 1996 року за загадкових обставин згоріла церква і ніхто так і не зміг знайти винних. За загадкових обставин згоріло Євангеліє, дароване Яковом, а з ним і два кілограми срібла, що було на окутті того Євангелія. На місці церкви тепер росте бур'ян. Її вже ніколи не відбудують. Тільки стара похилена дзвіниця проводжала її своїми дзвонами, що подавали горам вість, що не стало тієї, яка мала бути щасливою.

Біля самої церкви стояло покинуте і занесене снігом лелече гніздо, до якого на день Святої Йосифи, саме тоді, коли вона народилась, повернуться лелеки...

РОМАН ГОРАК

160 РОКІВ КАФЕДРІ РУСЬКОЇ СЛОВЕСНОСТІ ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Саме тоді, коли догоряли стіни старого Львівського університету від ударів цісарсько-королівської артилерії Гамерштайна, а рештки бібліотеки та уцілілих від пожежі меблів розтягували лібертини, як з-латинська називали себе мешканці королівського міста Львова, для слави і процвітання якого 1661 року цей університет був створений, і саме тоді, коли гвардійці його цісарсько-королівської моці багнетами намагались розігнати по домівках збунтованих студентів цього ж університету, які домагались опріч інших демократичних прав, котрі проголошував час, ще й права навчатись рідною мовою, у цісарській канцелярії поспішно готували цісарський декрет про відкриття у Львівському університеті кафедри руської словесності. З такою ж поспішністю Головна Руська рада робила усі заходи, щоб на чолі цієї кафедри поставити Якова Головацького, одного з тих, що залишився з «Руської Трійці». На нього, як на нікого більшого, покладала великі надії, але він тих надій не оправдав.

Відкриття кафедри руської словесності — це не дарунок долі, а тим більше не дарунок цісаря, як постійно про це твердилось, а виборене, саме виборене нашими попередниками право плекати в умовах окупації нашого краю рідну культуру і рідну мову. Виборене — є найцінніше і найміцніше і саме через те воно й збереглося, не зважаючи на це, що саме на цю кафедру в умовах усіх режимів окупації сипались перші і найстрашніші удари. Її від них захищав незборимий дух наших попередників і їхня віра в нас, їхніх нащадків.

Це вельми символічно, що перші слова українською мовою, перша лекція українською мовою відбулись не де-небудь, а в самій Львівській ратуші, куди після пожежі перенісся університет, і над якою 3 квітня 1990 року замайорів наш рідний синьо-жовтий стяг. І замайорів назавжди.

Не можемо не визнати, що саме створення кафедри руської словесності побіч із скасуванням кріпосного права, чи, як твердив Іван Франко, врегулюванням кріпосних відносин, було нашим найбільш здобутком у революції 1848 року, від якої в Європі починається новий відлік того часу.

Сьогодні важко навіть приблизно уявити собі розвиток руської словесності, як частини української культури, коли б не цей важливий акт, який відбувся 160 років тому і значення якого так відразу чітко зрозуміли в усьому світі. Найперше Росія. Саме з ініціативи царського уряду та його опричників в Галичину посунула могутня погодінська колонія, яка переконувала нас в тому, що ми «настоящие русские» і наше місце бути під царем, що й породило в нас ганебне для нашої нації москвофільство, що і створило в наші дні могутню третю колону, яка постійно мала на меті руйнувати наші спроби стати державою.

Займаючись науковою роботою, яка окреслюється смислом існування кафедри, ми в поспіху почали забувати згадувати тих, хто взяв на себе перші удари, щоб протистояти польонофільству, австрофільству, москвофільству і нашому звичайному хрунівству у всіх його яскравих проявах, за котрі нас так картав Іван Франко у відомій кожному статті «Дещо про себе самого». Ми не маємо права забувати тих перших, яких маємо завжди берегти у святцях своєї національної пам'яті. У 1875 та 1876 роках, коли в університет прийшов Іван Франко, згідно з студентськими каталогами на весь Львівський університет, де більшу половину на той час були українці, тих перших, які відвідували заняття Омеляна Огоновського, якого ми аби не образити пам'яті Івана Франка, боялись називати великим вченим-словесником, було біля десяти. Його перші учні стали основою, які прийняли на себе удари нелюдських геноцидних заборон української мови у вигляді валуєвських та емських законів і циркулярів створили товариство «Просвіта» і Товариство імені Тараса Шевченка, яке в 90-х роках тепер уже позаминулого століття стало Науковим Товариством імени Шевченка, тобто Першою неофіційною академією наук українців. Це вони — випускники кафедри руської словесності створили те, чим ми пишаємось і будуть пишатись наші пранащадки. До них в порятунку української культури протягнула руки Велика Україна, до них приїхав 1876 року Михайло Драгоманов. Це вони платили здоров'ям, кров'ю та життям за те, щоб українці мали свій національний університет. Це їх мордували і вбивали за те, що ставали

за свою національну честь. Це вони 1907 року вивісили над старим корпусом університету по вулиці Миколая національний український прапор і ознаменували в противагу польським шовіністам, які остервеніло твердили, що Львів «бил, єст і бендзє польським» сказали, що Львів ніколи не був, не є і не буде польським, а українським містом. Це їх, побитих поліцією, з обличчями, пообдряпуваними кігтями польських шовіністів, вели закутих у кайдани містом, а вони, горді і нескорені, на весь голос співали Франкове «Не пора, не пора, не пора москалеві й ляхові служить!». І німів від того співу Львів.

Не схотів Львівський університет і його Світлий Сенат, складений в основному з українофобів, щоб членом кафедри став Великий Франко. Тричі він робив спроби — і постійно безуспішно. Його не впускали на кафедру ті, імена яких забуде історія або якщо і збереже, то так як ім'я Герострата, але не більше.

Цілком природно, що маючи такі могутні генетичні корені, сьогодні нащадки цієї кафедри у Львівському національнім університеті імені Івана Франка стоять у форпості захисту нашої мови і нашої культури. Це об них розбиваються всілякі хвилі, підняті нашими явними ворогами або так званими друзями, яких нам ніколи не бракувало і від яких годі позбутись та які всіляко намагаються принизити і нашу культуру, і нашу мову, і її творців та діячів.

В університеті для нас завжди світила і буде світити лампада могутнього світла, запаленого 160 років тому, і нехай вона ніколи не гасне. І нині і присно!

ОЛЬГА ГЛІБОВИЦЬКА

ПЕРЕМОГА НА МІЖНАРОДНОМУ КОНКУРСІ

На VI Міжнародному фестивалі-конкурсі національних театрів, який відбувався у Москві від 5 березня до 10 квітня 2009 року і був приурочений до 200-ї річниці від народження Миколи Гоголя, вистава Львівського національного академічного українського драматичного театру ім. Марії Заньковецької за драмою Романа Горака «Ольга, дружина Франка» здобула два призи фестивалю: Диплом за кращу режисерську роботу режисеру-постановнику народній артистці України Аллі Бабенко та Диплом лауреата за кращу акторську роботу актрисі театру, випускниці театрального факультету Національного університету ім. Івана Франка Олександрі Лютій (клас народного артиста України Богдана Козака), яка зіграла роль дружини Івана Франка Ольги.

Алла Бабенко чи не єдиний український режисер, вистави якої на міжнародних фестивалях здобуваютъ головні призи і яку спеціально запрошуютъ з новими постановками на подібні фестивалі. Майже кожного року на відомих Чехівських фестивалях вона здобуває своїми постановками головні нагороди і визнається критикою як одна з найяскравіших теперішніх режисерів і театральних інтерпретаторів творчості Антона Чехова.

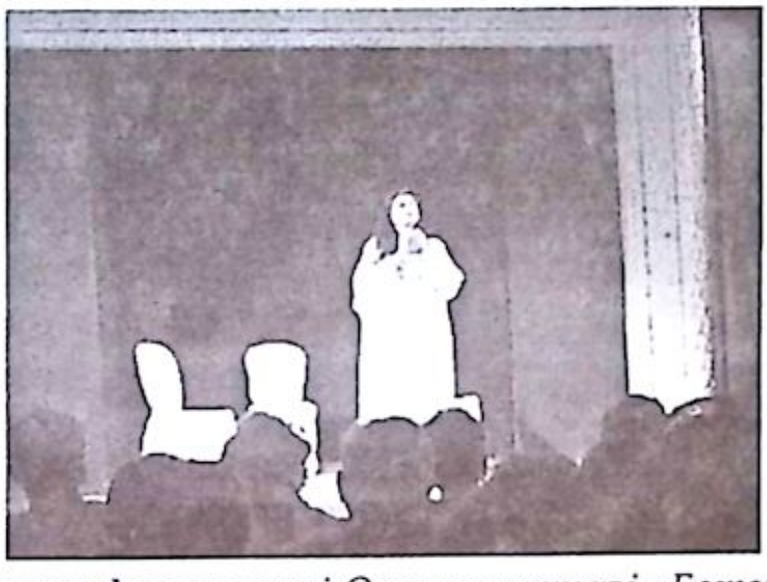
Московська критика високо оцінила як режисуру постановки, так і гру Олександри Лютої.

Прем'єра вистави у Львові відбулася у Дні пам'яті Івана Франка 28 травня 2009 року на Камерній сцені театру ім. Марії Заньковецької під назвою «Божевільна». Божевільною назвала родина Ольгу Хоружинську за те, що вона вийшла заміж за Івана Франка; божевільною називали її друзі, бо вона замість того, щоб залишитись з чоловіком у Києві і зробити його працю корисною для Великої України, виїхала у чужу і невідому їй Галичину; божевільною називали її в Галичині, бо вона вирішила захистити свого чоловіка від цього

божевільного світу. В змаганні з цим божевільним світом сама впала його жертвою.

Дія моновистави «Божевільна» відбувається 28 травня 1916 року в день смерті Івана Франка. Ольга не могла бути на його похороні. Їх навіть не поховали в одному гробівці на Личаківському цвинтарі у Львові. Проте, коли сідає сонце, тінь від Його могили ніжно обіймає маленький скромний надгробок, під яким лежить та, яка колись відважилась кинути виклик усьому світові.

На Камерній сцені театру ім. Марії Заньковецької з великим успіхом іде вистава за п'єсою Романа Горака «Картка любові» — про Ольгу Рошкевич, перше кохання Івана Франка. Вона пройшла уже понад сто разів і встановила рекорд серед вистав на малій сцені. Режисером-постановником цієї вистави був заслужений артист України Григорій Шумейко, тепер народний артист України.

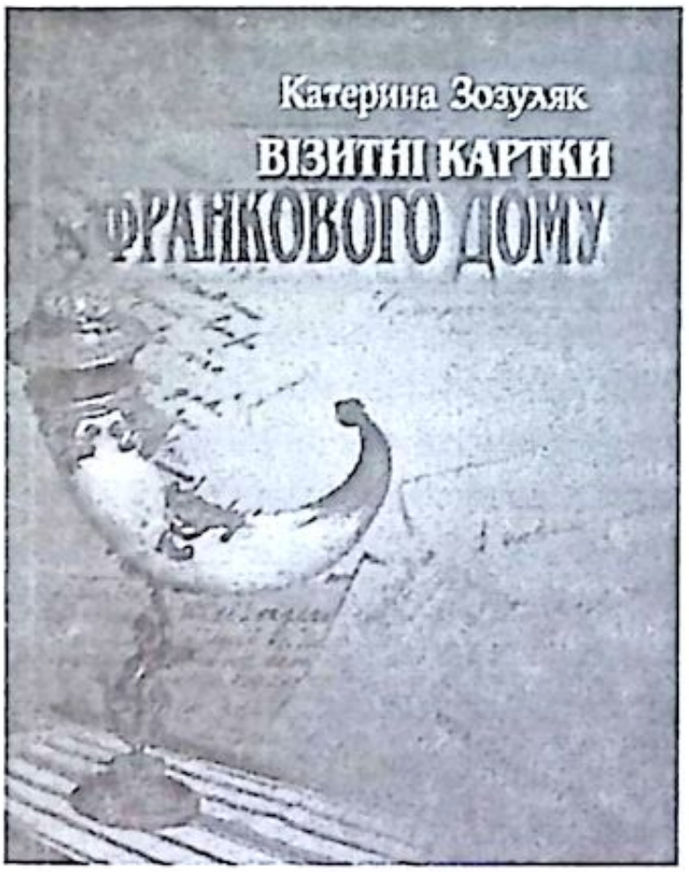

Олександра Люта в ролі Ольги у виставі «Божевільна» Романа Горака

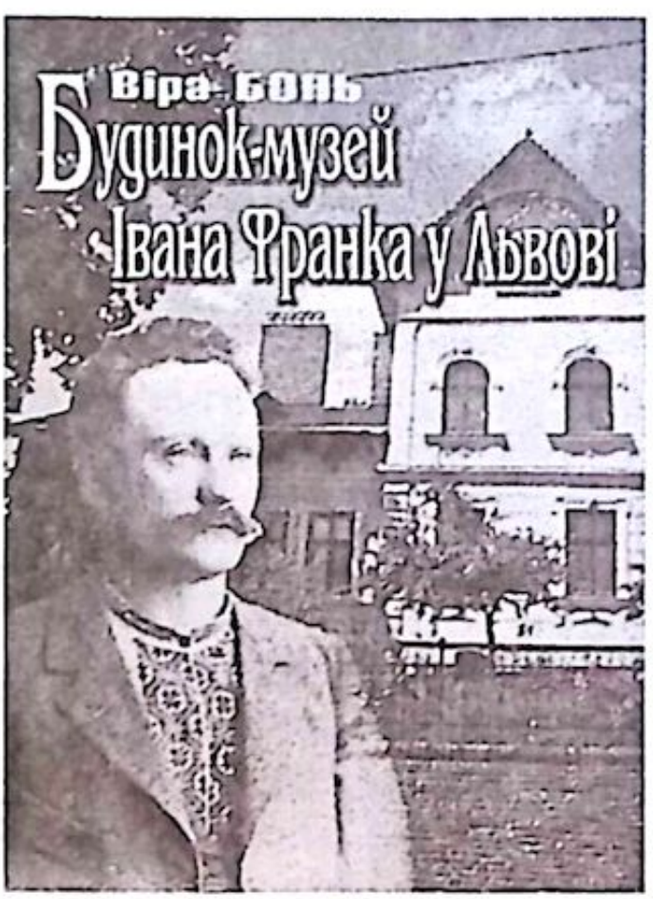

ВИДАННЯ МУЗЕЮ ОСТАННІХ РОКІВ

К.Зозуляк. Візитні картки Франкового дому. Львів, «Каменяр». 2006

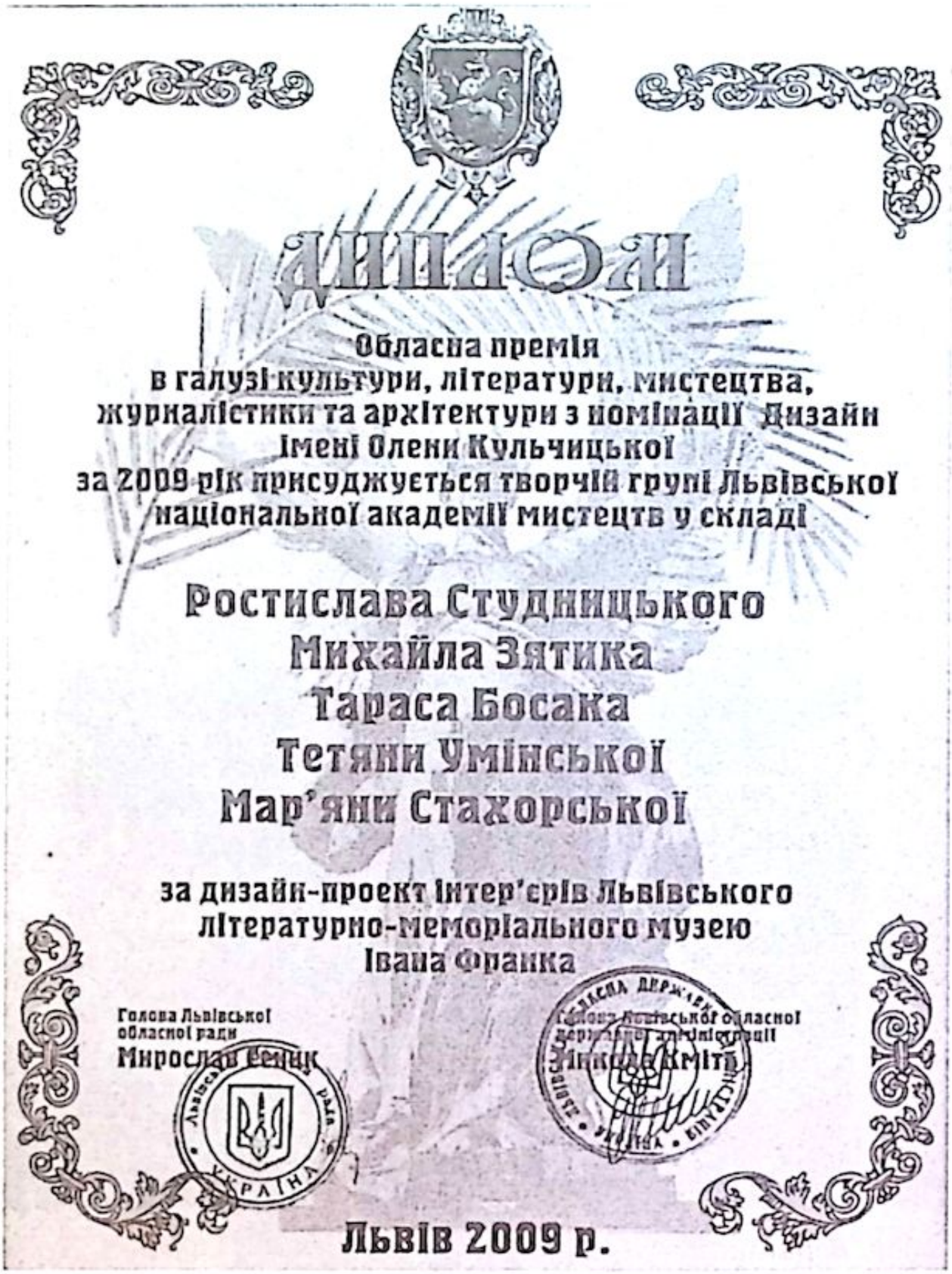

В.Бонь. Будинок-музей Івана Франка у Львові. Львів, «Каменяр». 2008

Р.Горак. Вершини людського духу: до життєпису І.Франка. Луцьк. 2009; Р.Горак. Так званий перший соціалістичний процес Івана Франка. Луцьк 2009; Р.Горак. Друга спроба Івана Франка стати доцентом Львівського університету. Луцьк. 2009; Р.Горак. Твого ім'я не вимовлю ніколи. Київ. Видавничий центр «Академія». 2008; Р.Горак. Лолин. Львів, «Ліга-Прес». 2009; Р.Горак, Я.Гнатів. Іван Франко. Катастрофа. Львів. Видавничий центр імені Івана Франка. 2008; Р.Горак, Я.Гнатів. Іван Франко. Quo Tendis. Відхід. Львів. Видавничий центр імені Івана Франка. 2009.

ПРЕМІЯ ІМЕНІ ОЛЕНИ КУЛЬЧИЦЬКОЇ

ДИПЛОМ

Обласна премія
в галузі культури, літератури, мистецтва,
журналістики та архітектури з номінації Дизайн
імені Олени Кульчицької
за 2009 рік присуджується творчій групі Львівської
національної академії мистецтв у складі

Ростислава Студницького
Михайла Зятика
Тараса Босака
Тетяни Умінської
Мар'яни Стахорської

за дизайн-проект інтер'єрів Львівського
літературно-меморіального музею
Івана Франка

Голова Львівської
обласної ради
Мирослав Гецик

Львів 2009 р.

За дизайн-проект інтер'єрів Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка для створення літературної експозиції творчій групі Львівської національної академії мистецтв у складі Ростислава Студницького, Михайла Зятика, Тараса Босака, Тетяни Умінської, Мар'яни Стахорської присуджена за 2009 рік обласна премія в галузі культури, літератури, мистецтва, журналістики та архітектури з номінації «Дизайн» **імені Олени Кульчицької.**

ПЕТРО ЗОЗУЛЯК

ХРОНІКА МУЗЕЮ: 2008-й РІК

Угода про співпрацю

20 березня керівний склад Повітряного командування «Захід» Повітряних Сил Збройних Сил України уклав п'ятирічну угоду про співпрацю з Музеєм. Угоду підписали командир Повітряного командування «Захід» Повітряних Сил ЗС України генерал-майор Станіслав Павлович та директор Музею Роман Горак.

Угода передбачає проведення для військовослужбовців екскурсій у Музеї, місцями, пов'язаними з життям і творчістю Каменяра у Львівській області, читання науковцями Музею лекцій, спільне відкриття виставок та проведення інших літературно-мистецьких заходів для особового складу військових частин Повітряного командування «Захід».

Цього ж дня військовослужбовці ознайомились з меморіальною та літературною експозиціями Музею. Як зазначив генерал-майор Станіслав Павлович, спільний пілотний проект між Повітряним командуванням «Захід» та культурно-мистецькими установами сприятиме вихованню у військовослужбовців шанобливого ставлення до культури, козацької слави, історії, мови, звичаїв і традицій українського народу та його війська, піднесенню бойового духу та зміцненню морально-психологічного стану захисників неба України.

З метою виховання захисників Вітчизни на кращих національних традиціях українського народу і враховуючи особисту роль у героїчній історії Авіації Української Галицької Армії Петра Франка — сина Івана Франка, Музей підтримав клопотання командування «Захід» про присвоєння командуванню почесного найменування «Повітряне командування «Захід» імені Петра Франка».

Ніч у музеї

З нагоди Міжнародного дня музеїв (18 травня) у суботу, 17 травня у музеях Львова відбулася «Ніч музеїв», експозиції яких можна було відвідати до 1-ї години ночі.

У Музеї Івана Франка відбулася джазово-поетична програма «Франкові...» за участю музикантів колективу «МТ-3», який виконував вірші І.Франка в супроводі ліричної музики. Вірші зазвучали по-новому.

Дні пам'яті Івана Франка

Дні пам'яті Івана Франка, які щороку організовує і проводить Музей, розпочалися 28 травня Заупокійною Службою Божою за Іваном Франком у церкві Святої Софії та панахидою на могилі, які відправив отець Богдан Смук за участю хору «Благовіст» церкви Святого Архистратига Михаїла (диригент — заслужений діяч мистецтв України Я.Мелех, президент хору — П.Сидор). Слово про Івана Франка виголосив письменник, лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка, Герой України Роман Іваничук, поезії Івана Франка читав народний артист України Святослав Максимчук.

Слово на могилі Івана Франка промовляє Роман Іваничук

У традиційних «Франківських читаннях» взяли участь студенти третього курсу філологічного факультету Національного універ-

ситету ім. Івана Франка (семінар професора Романа Горака): Марія Гриців — «Листи Віталія Боровика до Івана Франка», Галина Гусар — «Листи Олександра Горуцького до Івана Франка», Галина Карпа — «Листи Олекси Іванчука до Івана Франка», Тетяна Ковалінська — «Листи Олександра Барвінського до Івана Франка», Василина Козак — «Листи Кароля Беднарського до Івана Франка», Зоряна Костецька — «Листи Андрія Дубицького до Івана Франка», Ірина Камецька — «Листи Якова Біловодського до Івана Франка», Олеся Іванус — «Листи Теодора Галіпа до Івана Франка», Лариса Козак — «Листи Мелітона Бучинського до Івана Франка», Оксана Зінченко — «Листи Івана Ардана до Івана Франка», Оксана Древняк — «Листи Осипа Безпалка до Івана Франка», Галина Зайло — «Листи Василя Бережанського до Івана Франка», Галина Карпінська — «Листи Івана Драгана до Івана Франка», Анна Клімковська — «Листи Андрія Веретельника до Івана Франка», Марія Калапіщак — «Листи Івана Боднара до Івана Франка», Ольга Козак — «Листи Олександра Білобородова до Івана Франка».

У проекті «Маловідомі сторінки музичної Франкіани», презентація якого відбулася у Музеї, прозвучали солоспіви до слів І.Франка Б.Кудрика, А.Рудницького, Б.Дрималика, Я.Ярославенка, Р.Сімовича у виконанні викладача музичного училища ім.С.Людкевича Наталі Якимець (сопрано) та Оксани Басси (фортепіано). Автор проекту і ведучий — доцент Національної музичної академії ім. М.Лисенка, кандидат мистецтвознавства Яким Горак. Серед почесних гостей були художник Микола Горда, він подарував Музеєві портрет Івана Франка своєї роботи та постійна відвідувач Музею поетеса і перекладачка з Житомира Ярослава Павлюк, яка подарувала книгу «Шляхом пророка» — «Мойсей» Івана Франка у її перекладі на польську мову і «Мойсей» Марії Конопніцької на українську, а також збірник наукових праць з питань «Франкіани» Житомирського педагогічного університету ім. І.Франка.

У програмі Днів Пам'яті ще дві презентації — нотографічного покажчика «Творчість Івана Франка в музиці» та книг Р.Горака, Я.Гнатіва «Іван Франко. Протистояння», «Іван Франко. Роки страждань».

Нотографічний покажчик «Творчість Івана Франка в музиці» упорядкувала кандидат мистецтвознавства, науковий співробітник відділення «Палац мистецтв ім. Т. та О.Антоновичів» Львівської наукової бібліотеки ім. В.Стефаника НАН України Ольга Осадця. «Це перша спроба зібрати нотні видання, за їх відсутності — нотні рукописи чи звукозаписи, музичні твори, написані на тексти, сю-

жети і за мотивами творів видатного письменника», — читаємо в анотації. Презентацію відкрив і вів автор вступної статті, кандидат мистецтвознавства Яким Горак. Про роботу над упорядкуванням покажчика говорила Ольга Осадця. В обговоренні взяли участь професор Національної музичної академії ім. М.Лисенка, народна артистка України Марія Байко, професор академії, кандидат мистецтвознавства Лідія Ніколаєва, науковий співробітник бібліотеки ім. В.Стефаника Тетяна Гуцаленко, директор Музею Роман Горак.

Книги Романа Горака і Ярослава Гнатіва «Протистояння» і «Роки страждань» — сьома і восьма книги біографічного циклу «Іван Франко». Автори досліджують життя і творчість Каменяра у 1894-1900 роках («Протистояння») та у 1900-1906 роках («Роки страждань»). Книги презентували автори. Враженнями про книги поділилися співробітники Музею старший науковий працівник Віолетта Черніенко та старший науковий працівник, кандидат історичних наук Валентина Кухар.

Програму Днів пам'яті збагатили вистави львівських театрів за творами Івана Франка — «Мойсей» у Національному академічному театрі опери та балету ім.С.Крушельницької, «Захар Беркут» у Першому українському театрі для дітей та юнацтва, «Фарбований лис» у театрі ляльок.

Актор Національного академічного українського драматичного театру ім. М.Заньковецької народний артист України Святослав Максимчук виконав композицію «Моя Франкіана», а Роман Горак виголосив слово про Івана Франка в Івано-Франківському педагогічному університеті ім. В.Стефаника.

У вінок Каменяреві вплело свою квітку Галицьке районне об'єднання Львова Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Тараса Шевченка — у Палаці мистецтв виступили артисти філармонії, про Івана Франка говорив Роман Горак.

А традиційне літературно-мистецьке свято «Шляхами Івана Франка» Музей організував цього року у Бориславі. До міста прибули письменники, працівники Музею, артисти львівських театрів і філармонії, хор «Благовіст»» церкви Святого Архистратига Михаїла. Львів'яни поклали квіти до пам'ятника Франкові, хор «Благовіст» взяв участь у святій літургії у церкві Вознесіння Господнього, відправлено молебень на могилі матері та сестри Богдана і Левка Лепких.

Свято відбулося у міському Палаці культури. Його відкрив начальник відділу культури міської ради Андрій Спас, який запросив до вітального слова міського голову Олега Іваницького. Про Івана

Франка і Борислав говорили Роман Горак, голова міського товариства «Просвіта» отець Григорій Поворозник, голова Львівської Спілки письменників Марія Якубовська, професор Національного університету ім. Івана Франка Михайло Гнатюк, директор видавництва «Каменяр» Дмитро Сапіга.

Своє мистецтво дарували бориславській громаді солісти філармонії Ірена Грех, Ольга Фенюк, Катерина Штанько, Володимир Рибчук, Микола Габрук, заслужений артист України Мар'ян Шуневич, соліст оперного театру Віталій Загорбенський, хор «Благовіст», ведучим концерту був Петро Зозуляк. З подячним словом виступила заступник міського голови Марія Граблюк.

Слово на могилі Івана Франка письменника, лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка, Героя України Романа Іваничука, виголошене 28 травня 2008 року

Національний педагог

На Франківському стодвадцятип'ятирічному ювілеї Дмитро Павличко видав вельми влучну оціночну формулу праці українських національних корифеїв: «Маркіян Шашкевич розбудив Україну, Тарас Шевченко освітив, а Іван Франко навчив». З цього гранично точного визначення сутності подвигу наших найвизначніших письменників випливає й розгадка їхніх почесно-символічних імен, яких не удостоївся жоден у світі літератор, бо вага чину наших геніїв в державному становленні українського народу була унікальною, оскільки чин тої не лише наповнював ефір високою духовністю, а й формував національну ідею, яка, немов старозавітний вогненний стовп, виводила нас із страшнішої, ніж єгипетська, неволі.

Так Тараса Шевченка названо Кобзарем, Лесю Українку — Дочкою Прометея, а Іван Франко наділений аж кількома символічними іменами: Каменяр, Вічний Революціонер, Титан праці,Учитель. Крім того за творчістю Франка навічно закріпилася назва — Франкова Кузня.

Усі ці імена і назви — хоч далеко не повно — відбивають суть національного подвигу поета, який у другій половині XIX століття й на межі віків підвівся на галицькій землі й ударив ніби справді важким молотом каменяра об мур коронованих фортець, в понуру

скалу рутини й невігластва і в безнадійній, здавалось, безпросвітності почав навчати свій народ грамоти, правди і добра, присвятивши всього себе цій роботі так, як віддається праці коваль, який повинен зуміти зробити все — від цвяха, підкови, плуга, колеса, серпа до булатного меча, коли він стає необхідним, і, згоряючи в тій праці, мусить виховати ще й майстрів.

Іван Франко робив усе, й не було для нього більш чи менш важливого діла: наукові дослідження, редагування газетних матеріалів, філософські поеми, соціально-психологічні повісті, твори для дітей, ліричні й сатиричні поезії, переклади, критика, драматургія, публіцистика, етнографічні й економічні праці — одне слово, не було сфери літературної діяльності, в якій не працював би Іван Франко.

У результаті невтомної сорокалітньої праці Франко став національним педагогом, який крім могутнього таланту був наділений ще й сміливістю, величністю душі, непримиренністю — моральними якостями, які дали йому силу повстати проти тодішньої загальноприйнятої негації українського народу. І якщо ми називаємо Франкову школу Кузнею, то в цьому слові закладений глибинний смисл діяльності поета: син коваля і сам коваль мислі, він чітко й з повною відповідальністю за свій талант усвідомлював, як ніхто інший серед його сучасників, що народові, пробудженому із мертвотної сплячки, потрібні і цвях, і молот, і серп, і вогнепальна зброя — в духовній іпостасі.

Івана Франка цькували ідейні вороги, називаючи його «геніальним продуцентом», друзі докоряли за те, що він нібито вбиває свій талант, кидаючись від одного заняття до іншого, а поет відповідав друзям і недругам, що, ставши освіченою людиною, він мусить віддавати всі зусилля, щоб донести свої знання до простих людей.

Нам важко збагнути, як зуміла ця людина протягом відносно короткого життя написати тисячі творів, які насилу вмістились би у сто томів, яка зуміла стиснути так свій час, щоб його вистачило для здобуття фундаментальної європейської освіти, вивчення більше десятка мов, для праці на хліб насущний, на подорожі й мандрівки по краю і по світу, для виховання чотирьох дітей, для виступів і відпочинків, для зустрічей з видатними людьми й простими селянами й робітниками, для інтимного життя, для дискусій у колі високомудрих учених і молодих поетів, для фольклорних записів, для пошуків і впорядкування апокрифів, а як ще взяти до уваги, що з тих сорока літ, призначених для праці, щонайменше десять забрала важка недуга, — то втямити майже неможливо: як весь цей огром

діяльності могла здолати одна людина, яка прожила на білому світі тільки шістдесят літ...

Звідки ця сила, рішучість, усвідомлення своєї національно-культурної місії?

Івана Франка породив його час. На переломі віків, коли старий світ тріщав, ламався, коли трагедія «Титаніка» стала символом краху прогнилої політичної системи Європи, передові європейські письменники, в тому числі й Франко, були покликані розпізнати той час, проаналізувати його, вивчити й виконати історичну функцію — розчистити плац у авгієвих стайнях імперій для діяльності нового революційного покоління.

Веління часу зробило Франка одержимим. Ще дитиною він, лежачи під оборогом, спостерігав, як насуваються з гір градові хмари на його село, й до безпам'ятства заклинав, відвертав їх, узявши на себе місію рятівника рідних полів; восьмирічним школярем рятував від забуття народні пісні, записуючи їх у шкільний зошит, у юному віці вивчав світову філософію, вишукуючи для себе науку, яка здатна перемінити світ.

Одержимість не покидала Франка все його життя. Вона допомогла йому витримати цькування й гоніння: розгнуздані польські шовіністи кидали на вулиці в нього камінням, які завдали ран не тільки йому, а й спричинилися до смерті найулюбленішого його сина Андрія; перед вікном помешкання одного з найосвіченіших мужів Європи політичні хулігани вішали на каштані опудало мавпи з табличкою, на якій було написано «Франко — пройдисвіт»; університетські професори-шовіністи видирали з книжок про Франка його портрети.

Незгоди й цькування не пропали для Франка безслідно: у порівняно молодому віці він захворів паралічем рук і боровся все життя з цією хворобою мужньо, як Бетовен із глухотою. Переслідування спричинилися ще й до тяжчої недуги — сумнівів, адже написав він для людей тисячі творів, а зовні наче й нічого не змінилося на світі, бо ж на його очах ніхто не подобрішав і ніхто не озлився аж так, щоб кинувся розривати на своїх руках вогнива кайданів, і розпачливий зойк у поемі «Мойсей» — «одурив нас Єгова!» прозвучав стогоном людини, яка не могла бути впевненою, що довершила справу, яка докорінно перемінить спосіб життя рідного народу. Й хоч не раз опускалися у Франка руки й він тужив за своїми ненародженими дітьми-творами, дочасно утопленими в багнюці, хоч боліла його душа за те, що українські поети не мають змоги наповнювати духовним

продуктом світові шпихліри, бо їхні твори часто вмирають до народження, хоч страждав він від усвідомлення, що вся енергія народу йде на зализування завданих йому ран, — все одно він став повелителем у царстві муз, захищав мистецтво від розпаду й словоблуддя і у безперервних спалахах свого генія мурував величний дім літератури й науки, виливав у свої твори невтримний темперамент, розбуджуючи в такий спосіб зацікавлення до порушуваних ним питань у людей, які не знали, що такі проблеми існують.

Франко вишукував для себе найскладніші життєві комбінації, ніби все життя випробовував свої сили; через незмірну втому, що немов короїд, точила йому м'язи, нерви й мозок, не мав можливості втішатися славою, його талант був для нього самого прокляттям — він не став шанованим та багатим професором, бо доля й час веліли йому навчати весь народ, а не тільки якусь його частку; він не вмер ще хлопчиком під оборогом він надміру почуттів, не сконав у тюрмі від тифу, не впав на етапі, бо йому було призначено вивести великий український нарід із темряви на світло.

Франко безупину шукав істину за допомогою слова й за сорок літ праці вибудував високу вежу із своїх творів, а на її вершину виніс поему «Мойсей», якою проголосив фізичну й моральну здатність свого народу стати до боротьби й ствердив його зрілу готовність прийняти наказ вождя.

Франко глибоко усвідомлював потребу гартування різних видів зброї, й саме це усвідомлення додало йому сил стиснути час до стану плазми, — щоб після того, як з рук народу вибито меч, встигнути викувати зброю мислі, яка виховає нове покоління борців, здатне той опущений меч знову взяти в руки... І підняв його наш народ: чи ж то не наука Франка, його постійні звертання до молоді в час назрівання національної революції вивели українських хлопців у ряди усусусів, серед яких зайняли гідне місце й сини поета? Чи ж то не заклик великого Учителя «Кожен знає, що на тобі міліонів стан стоїть, що за долю міліонів мусиш дати ти одвіт!» підняли український нарід на створення могутньої армії УПА, без чину якої ми не могли б здобути нині Незалежність? Чи ж то не Франкова наука навчила український нарід міняти меч на мисль і навпаки, без чого ми б не вижили як нація?

Тож коли ми без найменшого перебільшення називаємо Івана Франка Учителем всієї нації, то закономірно перед нами постає питання: що із його доробку стало матеріалом для букваря, що — для підручника вищих шкіл, а який матеріал став мірилом світової вартості його науки?

Для того, щоб назвати Франка знаменитим поетом, досить «Зів'ялого листя»; ім'я доброго прозаїка завоювало йому оповідання «На дні»; написавши статтю «Література, її завдання і найважніші ціхи», він став видатним літературознавцем і критиком; вченим його визнали за працю «Варлаам і Йоасаф»; драму «Украдене щастя» міг написати тільки великий драматург; діти всіх поколінь будуть зачитуватися «Лисом Микитою» — для закарбування Франкового імені в літературному процесі досить одного з цих творів, але ж на підставі жодного з них не можна б назвати Франка національним педагогом, цим титулом можна найменувати його лише тоді, коли вся споруда його велетенської творчості матиме вінець — твір, який синтезує найрізноманітніші проблеми народного життя і стане ніби валютним фондом у скарбниці письменника.

Таким твором є поема «Мойсей» — воістину золота брила, яка забезпечує вартість розмінної монети. Франко писав цю поему все життя, починаючи із свого раннього оповідання «На дні». Саме з цього твору. У тюрмі був убитий мрійник Темера, душу якого роз'їдали сумніви — чи вірну вибрав він дорогу в боротьбі? Щоб народився Мойсей, мусив умерти Темера. Убив його темний плебей, він мусив спершу впитися невинною кров'ю й аж потім втямити, що не можна вбивати своїх проводирів, а тоді з праху мрійника, немов фенікс, зродилася нова сила — Мойсей. Плакав колись на тюремному тапчані Темера, розбитий стидом немочі й непрогляді, і не раз потім ридав Мойсей, падаючи обличчям до землі, та йому вже було дано зір: він зумів побачити нове покоління, яке увійде в обітовану землю й подасться у мандрівку століть з печаттю духа Пророка.

Тож коли все створене Іваном Франком стало багатющою бібліотекою, якою користається народ для пізнання себе і світу, то поема «Мойсей» стала політичним і естетичним підручником світового рангу, з якого український люд міг брати рецепти найдійовіших способів боротьби за визначення своєї ролі й місця в сузір'ї оновлених революцією народів.

Як національний педагог, як всеукраїнський Учитель, Іван Франко мусив викувати в собі ще й талант провидця, який вказує своєму народові не зримі ще реальні обриси мети, він повинен був побачити її першим і проекти: «Встане наша славна Україна щаслива і вільна, від Кубані аж до Сяну-річки одна нероздільна!» Й маючи нині вільну й нероздільну Україну, ми повинні це щастя завдячувати передовсім тій людині, яка першою висловила святе пророцтво. Проте, як провидець, Франко мусив ще й застерегти свій народ

перед злигоднями, які на нього чекали, щоб готовий був до найтяжчих випробувань. Він передбачив утворення сатанинської держави в праці «Що таке поступ?», уздрів у «Мойсеї» незрівнянне горе українського народу, коли-то «матері їдять тіло власного плоду», а теж передбачив у поемі «Похорон» небезпеку влади черні, якої ми ще й сьогодні дорешти не позбулися...

Доля скупо віддячувалася письменникові при його житті за подвижницьку, страдну і величну працю. До Франка прийшла світова слава, та він не мав часу нею втішатися; поет вічно перебував у матеріальній скруті, бо кожен зайвий гріш віддавав на видання журналів та книг — своїх і чужих, а коли український народ зібрав на сорокаріччя його діяльності доволі велику суму грошей, вибухла війна, і всі вони пішли в секвестер; не зазнав Франко й сімейного щастя: на схилку літ залишився цілком самотній і доживав віку у військовому притулку.

Осмислюючи сьогодні подвиг Франкового життя, задумуємося: що за фактори створили для нас цю велику людину, яка, об'єднуючи в собі досвід і знання численних мислячих особистостей, стала врешті-решт цілою академією?

Виняткова пам'ять? Так. Виняткові працездатність і працелюбність? Безумовно. Виняткова освіченість, ерудиція? Звичайно. Могутній природний талант, геніальність. Авжеж. Та не тільки.

Повернімося назад на якихось тридцять років до дня народження Івана Франка — і наштовхнемося на багатьох культурних діячів Галичини, серед яких не один міг у якійсь мірі наблизитися до Франкової величі, бо ж були то люди теж з винятковою пам'яттю, працездатністю, ерудицією і природним талантом. Це Іван Могильницький — автор першої української граматики, це світлий талант Маркіяна Шашкевича, знищений австрійською цензурою й сухотами, це спотворений погодінським москвофільством поважний учений Яків Головацький, це вбитий насмішками і злиднями видатний джерелознавець свого часу Іван Вагилевич, якого високо шанували Шафарик і Коллар — чому жоден з них не наблизився до Франкового рівня?

Та передовсім тому, що ніхто до них жодним променем не освітив поля, на яке ці діячі культури вийшли працювати. Перший вогник засвітили саме вони, та не вистачило в них сил розпалити ватру, а гостре око Франка освітило ті перші світлячки, й від його могутнього духа розгорілось полум'я.

Іван Франко народився тоді, коли Тарас Шевченко відбував останній рік солдатської муштри; юність Франка овіяв подих Весни народів, зрілість його збіглася із зрілістю Еміля Золя й Михайла

Драгоманова. Франко крім своїх природних і надбаних здібностей мав ще й сприятливе світове оточення, яке постійно давало йому приклад — як можна розвивати свої здібності до крайньої межі.

Доля не шкодувала Франкові випробувань, але ж вона не була скупою й до його попередників, проте по-різному впливали ті випробування на своїх вибранців: попередників Франка згинали — його ж загартовували до боротьби.

Франка не першого гнали по етапу. Подібний марш — з Коломиї до Ясенова Горішнього — здолав колись Іван Вагилевич. Та коли етапна дорога посіяла в Вагилевичеві страх, то в Іванові Франкові виховала мужність, яка не покидала його до останніх днів життя.

Якщо Маркіян Шашкевич, знесилений переслідуваннями поліції й семінарського духовенства, піддався лютій хворобі, а ще гірше — духовній депресії, то Франка, змученого тюрмами, «дух тіло рвав до бою», бо мав він приклад стійкості Тараса Шевченка.

Якщо Яків Головацький заплутався в погодінсько-москвофільській демагогії, то Франко у свій просвічений час мав змогу розпізнати фальшиву сутність москвофільства і перемогти його.

Однак Франко був не тільки продуктом свого часу — він сам формував епоху. В сімдесятих роках XIX століття серед галичан ще велися суперечки, яким алфавітом писати, ще провадились дискусії про те, чи українська мова самостійна чи діалект; в Росії шаленіла реакція після валуєвського та емського указів, які проголошували, що української мови не було, нема і бути не може, а у Львові мало кому відомий юнак тою ж українською мовою закликає розбити скалу темряви й прокласти шлях до нового життя.

Франко будив народ, виховував його національну свідомість, він став Учителем у своїй власній школі, де за парти сіли в першу чергу найталановитіші його учні.

Через Франкову школу пройшли видатні українські письменники і вчені, через неї пройшов весь народ — з печаттю духа великого Каменяра.

Прийдімо до Франка

Вшанування Івана Франка з нагоди 152-ї річниці його уродин розпочалося покладанням квітів до пам'ятника Каменяреві від облдержадміністрації, обласної ради, міської ради, Національного університету імені Івана Франка, Музею Івана Франка, Львівської Спілки письменників, представників громадськості.

Продовжилося вшанування у Музеї, на просторому подвір'ї. Прийшли до Івана Франка представники творчої інтелігенції, серед яких письменники Михайло Косів, Роман Лубківський, Марія Якубовська, Василь Стефак, вчені Франкового університету, митці, працівники музеїв, шанувальники його творчості.

Відкрив урочистість заступник директора Музею Петро Зозуляк читанням прологу до поеми Івана Франка «Мойсей».

З доповіддю «Бориславські ілюзії Івана Франка» виступив директор Музею Роман Горак.

Слово подяки директора Музею Р.Горака художнім колективам Борислава

Присутні привітали Романа Горака з нагородженням його за вагомий особистий внесок у забезпечення розвитку музейної справи, багаторічну сумлінну працю та високу професійну майстерність Почесною грамотою Кабінету Міністрів України.

З великою концертною програмою «Іван Франко і Борислав» виступили художні колетиви Борислава. Художнім керівником програми і ведучим був начальник відділу культури міської ради Андрій Спас. Різноманітною і цікавою була художня програма, яка засвідчила, що творчість Івана Франка займає вагоме місце у репертуарі художніх колективів і виконавців Борислава. Програму збагатив виступ поета Євгена Титикайла. Високу оцінку програми висловили уродженка Борислава, доктор філологічних наук Марія Вальо, Михайло Косів, народний артист України Святослав Максимчук,

професор Національної музичної академії ім. М.Лисенка, народна артистка України Володимира Чайка.

«Можна якнайвищими балами оцінювати виступ бориславців у Львові. І це не перебільшення — кожен номер супроводжувався дружніми оплесками. Так львівська творча еліта вітала таланти у творчому відношенні далеко не провінційного Борислава» — так написав у газеті «Нафтовик Борислава» її редактор, член Національної Спілки письменників України Роман Соловчук.

Конференції

Директор Музею Р.Горак взяв участь і виступив з доповідями на науковій конференції «Епоха Данила Галицького в науці, мистецтві, літературі»; на Міжнародній науковій конференції «Українська філологія: школи, постаті, проблеми», присвяченій 160-річчю заснування кафедри української словесності у Львівському національному університеті ім. І.Франка; на урочистостях з нагоди 160-річчя від дня народження письменника Стефана Коваліва, які відбулися у Бориславі.

Заступник директора Музею з наукової роботи П.Зозуляк виступив на обласному семінарі керівників музеїв на громадських засадах з доповіддю «Основні завдання і напрями літературних музеїв на громадських засадах»; взяв участь у роботі науково-краєзнавчої конференції «Музеєзнавство і сучасність» у Тернопільському обласному краєзнавчому музеї і виступив з доповіддю «З досвіду науково-освітньої роботи у Львівському літературно-меморіальному Музеї І.Франка» та науково-практичній конференції «Музейна експозиція: сучасний погляд та досвід побудови» у Національному музеї літератури України (Київ) і виступив з доповіддю «Нові експозиції Львівського літературно-меморіального Музею Івана Франка».

Завідувач фондового відділу музею С. Вівчар взяла участь у звітній конференції кафедри слов'янської філології Національного університету ім.І.Франка та у 18 Міжнародному славістичному колоквіумі, що відбувся у Національному університеті ім. І.Франка.

Виставки у 2008 році

До 145-річчя від дня народження письменника, перекладача Тимофія Бордуляка (автори М.Войціцька, М.Оркуш, О.Дворський)

«Іван Франко про Тараса Шевченка» — до 195-ї річниці від дня народження Т.Шевченка (В.Бонь, О.Дворський)

До 130-річчя від дня народження громадсько-політичного діяча, приятеля Івана Франка Євгена Олесницького (В.Кухар, О.Дворський)

Виставка нових надходжень музею (О.Стець, С.Вівчар, О.Дворський)

Виставка робіт В.Касіяна з фондів Музею у музеї В.Касіяна у Снятині Івано-Франківської області (О.Дворський)

Виставка до 10-річчя від смерті Н. Якимчук, яка подарувала Музеєві багато цінних експонатів (О.Стець. О.Глібовицька, О.Дворський)

До 70-річчя від дня смерті історика, діяча театру, письменника, приятеля Івана Франка Миколи Вороного (О.Стець, О.Дворський)

До 75-річчя від дня смерті педагога, вченого, громадського діяча, знайомого Івана Франка Іллі Кокорудза (К.Зозуляк, О.Дворський)

До 175-річчя від дня народження вченого, громадського діяча, вчителя Івана Франка Омеляна Огоновського (Г.Ліман, О.Дворський)

До 135-річчя літературної діяльності Івана Франка (В.Бонь, О.Дворський)

До 850-річчя міста Снятина (О.Дворський, О.Стець)

Виставка «Книги Музею з автографами видатних людей» (З.Стець, О.Дворський)

До 140-річчя від дня народження літературознавця, громадського діяча Кирила Студинського (В.Чернієнко, О.Дворський).

* * *

У 2008 році музейна збірка поповнилась
428 одиницями основного фонду.
Відвідали музей 20 532 особи.
Проведено 548 екскурсій.

ІЗ КНИГИ ВІДГУКІВ МУЗЕЮ

2008 рік

Дуже дякуємо за надзвичайну подорож у минуле, ми дізнались багато цікавого про Івана Франка.

12 січня 2008 р. — 11-А, 11-Б класи школи №18, м.Миколаїв

Щиро вдячні за дух українства, який ми відчули у нашому музеї. Дай Боже, щоб і надалі підростаюче покоління шанувало спадщину Івана Франка та його самого.

Бажаємо Вам Божого благословення у Вашій нелегкій, проте достойній праці.

9 лютого 2008 р. — З повагою філолог Яремчик С.М. та студенти Львівської Православної Богословської Академії

Безмежно щаслива, що доля надала мені таку дивовижну можливість — доторкнутись до вічності Його, Каменяревого Генія. Заради того, щоб подихати повітрям цих стін вдихнути на повні груди надзвичайної енергетики, — варто було подолати сотні кілометрів до Львова з Криму.

10 квітня 2008 р. — Вікторія, Керч

Ми, студенти Тернопільського музичного училища ім. С.Крушельницької, дуже раді можливості побувати в музеї нашого Тита-

на Духу, нашого Прометея — Івана Франка.

З трепетом в душі ми співали «Не пора», «Осінь», «Зима» — твори, які написані на слова поета. Щиро вдячні за чудову екскурсію.

10 квітня 2008 р. Тернопіль (підписи)

Ми сестри Куринські з Чернігова. Ми приїхали за атмосферою творчості і духовності у цей музей вдруге. Дякуємо тим людям, котрі зберігають все це для майбутніх поколінь.

9 травня 2008 р. Сестри Куринські

Дякуємо українській долі побувати в цьому будинку-музею Івана Франка. Читати твори добре, а побувати в цьому храмі — щастя.

16 травня 2008 р. Голова Гадяцької районної ради Полтавської області А.Цимбал, перший заступник голови Гадяцької районної ради В.Дудко

Видатному українському генію усіх часів — великому Іванові Франку низький уклін, глибока невимовна подяка за те, що Він був у нас і є — навічно! Неоцінений належно Він та його праця для нас і України й досі... Пробачте нас!..

21 травня 2008 р. Ірина Вернудіна, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, кандидат філософських наук

Щиро вдячні за те безмежне море незнаної нами інформації про Каменяра, великого проповідника Правди, Волі, Світла. Живіть довго і щасливо, бо таких джерел повчання для українців залишилося дуже мало.

22 травня 2008 р. З поклоном і шаною учасники

Всеукраїнського семінару директорів
позашкільних закладів «Малих академій наук»
України (33 учасники)

Щиро вдячні за цікаву і змістовно проведену екскурсію у музеї, яка поповнила наші знання про велетня національної думки, письменника, філософа, перекладача І.Франка. Зичимо Вам натхнення, снаги, одержимості у цій нелегкій, але дуже важливій справі.

4 червня 2008 р. З повагою учні 2-А та 3-Б
Щирецької ЗОШ №1 І-ІІ ст.,
вчителі Н.М.Кулинич та М.С.Пасіцька

Щиро вдячні за змістовну й цікаву розповідь про нашого генія. Повертаємось з музею ніби з прекрасного уроку, присвяченого І.Франкові.

5 червня 2008 р. Учні ЗОШ №73 м.Львова (10-В клас)
і вчитель рідної мови та літератури

Кожного разу, переступаючи поріг цієї святині, слухаючи розповідь про великого генія, дивуємося працелюбності цієї людини, його стійкості перед труднощами життя. Хотілося б, щоб сьогоднішнє покоління взяло від Івана Франка саме ці дивовижні риси. Щиро вдячні всім цим людям, які зберегли цю святиню, так ніжно й дбайливо оберігають її. Хай вона існує вічно, хай дух Франка живить силою і завзяттям наших дітей.

12 червня 2008 р. Вчителі та учні середньої школи
с.Потелич Жовківського району Львівської області

Щиро вдячні за змістовну розповідь про видатного письменника І.Франка працівникам музею, також вдячні всім, хто зберіг цю історію для нас!

16 червня 2008 р. З повагою працівники служби

у справах дітей і діти з числа
дітей-сиріт та дітей, позбавлених
батьківського піклування

Раєм для моєї душі є цей музей — осередок трудолюбивого, невмирущого Франкового Духа! Тут вдихаєш на повні груди повітря і хочеш хоч трішки помудрішати, черпнути хоч горнятко знань — літературної їжі для душі.

«І всі ми вірили, що своїми руками
Розіб'ємо скалу, роздробимо граніт,
Що кров'ю власною і власними кістками
Твердий змуруємо гостинець і за нами
Прийде нове життя, добро нове у світ!!!»
(«Каменярі»)

Тож низький уклін Іванові Яковичу Франку —Прометею української мови, культури! Поширюймо «нове добро» і продовжуймо діяльність Великого нашого Предка, Вічного Революціонера!!! Бажаю вашому дому щастя, блага і шани, а його працівникам — натхнення і тепла!

18 липня 2008 р.

Студентка III курсу
Черкаського національного
університету імені Б.Хмельницького
факультету української філології та
журналістики Лонська Оксана

Вельми цікава експозиція! Дякуємо за збереження пам'яті великого сина українського народу!

4 серпня 2008 р.

З повагою гості з Мінська
(переклад з білоруської)
(підписи)

Приємно повернутися у Франковий світ, так гарно і делікатно збереженого Вашими працівниками. Здається, що Франко десь по-

руч, ось зараз обізветься до нас світлим голосом своєї поезії. Дякуємо.

4 серпня 2008 р. З повагою (підпис)

Спасибі Вам за Франка!

22 серпня 2008 р. м. Маріуполь
Донецька область (підпис)

Вдячні за прекрасний музей! А особливо за чудову, пізнавальну розповідь працівників музею. Завдяки Вам побачили творчість і життя Івана Франка новими очима. Дякуємо, що зберігаєте творчість і пам'ять про письменника.

23 серпня 2008 р. м.Москва,
(переклад з російської)
Іван і Тамара

Щиро вдячні працівникам музею за самовіддану працю і збереження пам'яті Великого Каменяра! Світлиця ніби дихає життям Івана Франка та його родини! Ми щасливі, що долучились до духовної історії нашого народу.

Бажаємо Вам процвітання і натхнення у праці, щоб музей відвідували прийдешні покоління.

19 вересня 2008 р. З повагою працівники аптечної мережі
м.Львова та Львівської області
і викладачі кафедри фармацевтичної хімії
факультету післядипломної освіти
ЛНМУ ім.Данила Галицького

Спасибі берегиням великої спадщини Каменяра!

20 вересня 2008 р. Одинадцятикласники
Черченської ЗОШ з Волині

Щиро дякую працівникам музею. Я сьогодні змогла познайомити свого сина із життєвим шляхом Каменяра.

20 вересня 2008 р. Вчитель української мови та літератури
Карпова Н.М., син Григорій

Дякуємо усім працівникам літературно-меморіального музею Івана Франка за унікальну експозицію і можливість доторкнутися до духовного світу нашого генія! Із величезним зацікавленням оглянули літературну частину меморіального музею Івана Франка, геніального поета, драматурга, перекладача, унікальної людини. Дякуємо за безмежну любов до цієї постаті!

5 жовтня 2008 р. Кременець -Львів (підписи)

Із щирою вдячністю та найкращими побажаннями у вашій благородній праці від студентів та викладачів Університету банківської справи Національного банку України — учасників Франкових читань у м.Львові.

9 жовтня 2008 р. Проректор Університету Хоружий Г.Д.,
заступник директора Жеребило І.В.,
голова студентської ради Омельчук Я.І.

Щиро вдячні працівникам музею за збереження Франкового духу і відданість своїй благородній справі.

11 жовтня 2008 р. Відвідувачі з м.Києва
Валерій і Наталя Монотенко

Дуже дякуємо за цікаву подорож у минуле. Ми, гості з Полтавщини, задоволені побаченим і почутим про І.Франка. Ми в захопленні від садиби Каменяра. Приїдемо до Вас знову...

1 листопада 2008 р. с. Великі Будища,
Гадяцький район, Полтавська область,

колектив Великобудищенської
спеціалізованої школи І-Ш ст.

Учні 11 класу та група педагогів Львівської спецшколи-інтернату №100 висловлюють своє захоплення надзвичайно цікаво проведеною екскурсією, чуйним ставленням до дітей з глибокими порушеннями зору, за що щиро вдячні.

10 листопада 2008 р.

Від імені групи
учитель мови та літератури О.П.Кутна

Щиро вдячні працівникам музею за змістовну, захоплюючу розповідь, яка надовго залишиться в пам'яті наших дітей. Впевнені, що Ваша праця дасть хороший результат у вихованні молоді в дусі любові до нашої історії, літератури. Гордимося тим, що є земляками Каменяра. Хочеться сюди приїхати ще раз. Велике спасибі!

17 грудня 2008 р.

З повагою
учні і вчителі СЗШ №74 м.Львова

Підготував Петро ЗОЗУЛЯК

РОМАН СОЛОВЧУК

ЩЕДРІВКА МУЗЕЮ ІВАНА ФРАНКА

— Сійся-родися,
жито й пшениця,
всіляка пашниця!
Щоб родило з землі,
щоб був хліб на столі,
І на полі, і в стодолі,
щоб добра було доволі.
Щоб не знали вже розпуки
ваші діти і внуки.
Дай же, Боже, добрий час,
щоб добро гостило в вас...
— Сію жито і пшеницю,
щоб зародив Бог
пашницю!
З Новим роком йду
до хати,
щось Вам маю побажати:
Зичу сили й гаразду,
щоб прогнати всю біду!
Зичу урожаю в полі,
статку в хаті і в стодолі.
Не журби, але забави,
не упадку, але слави.
Зичу щиро в цій годині
всій українській родині!..
— Сію жито і пшеницю,
щоб зародив Бог
пашницю,

Зичу вам на Новий рік,
щоб щасливий був
вам вік,
Щоб вам з роси і з води
плили статки й гаразди.
Щоб вас Бог в опіці мав,
кажду напасть відвертав.
Будьте щасні, ваші діти,
будьте гожі, мов
ті цвіти!..
— Сійся-родися,
жито й пшениця,
всіляка пашниця!
Най пропаде весь кукіль,
най не мучить вас мозіль,
І не кашляйте ніколи
від Николи до Николи.
Най буде мука смачна,
щоб не видко в скрині
дна,
Щоб не було сварки в хаті,
ані вітру на загаті.
Щоб завжди був хліб і ніж,
як голоден — сядь і їж,
Щоб водилися при хаті
І безчубі, і чубаті,
І капуста головчаста,
І петрушка корениста,
І щоб діти всі здорові
Кашу їсти все готові,
Най Вам буде з них
потіха —
майте грошей хоч пів міха!
З Новим роком!
Христос ся рождає!

Такою щедрівкою віншував і засівав на добро Музей на Старий новий 2009 рік головний редактор газети «Нафтовик Борислава» Роман Соловчук.

ПЕТРО ЗОЗУЛЯК

ХРОНІКА МУЗЕЮ: 2009-й РІК

Дні пам'яті Івана Франка

28 травня, у 93-і роковини смерті Івана Франка, відправлені Заупокійна Служба Божа за Іваном Франком у церкві Святої Софії та панахида на могилі за участю отця Богдана Смука та хору «Благовіст» церкви Святого Архистратига Михаїла (диригент Тарас Мельник, президент хору — Петро Сидор). Слово про Івана Франка виголосив поет, лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка, Герой України Дмитро Павличко. Виступили заступник голови Львівської обласної державної адміністрації Ігор Держко, літературознавець, почесний доктор Львівського національного університету імені Івана Франка Леонід Рудницький (Філадельфія, США).

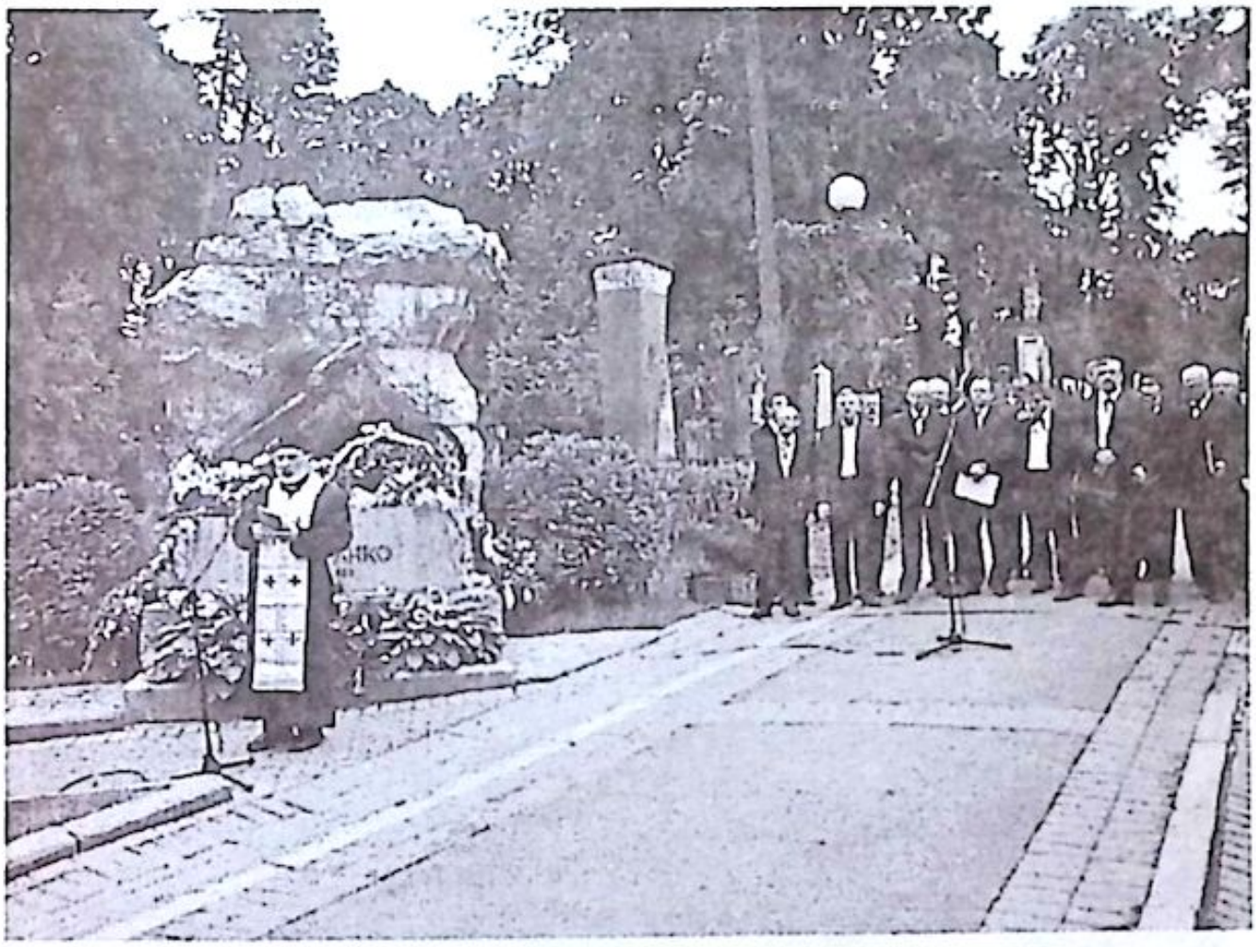
Поезії Івана Франка читали актори Львівського національного академічного українського драматичного імені Марії Заньковецької заслужений артист України Юрій Брилинський та народний артист України Святослав Максимчук.

У Музеї діє Франківський семінар для студентів третього курсу філологічного факультету Національного університету імені Івана Франка, який веде професор Роман Горак. Студенти виступили з доповідями у «Франківських читаннях»: Марія Барандій — «Листи Павла Думки до Івана Франка», Мар'яна Бойко — «Листи Дмитра Дмитерка до Івана Франка», Наталія Вахула — «Листи Юрія Дзвінчука до Івана Франка», Леся Ворожбит — «Листи Тараса Коритовського до Івана Франка», Галина Венгжин — «Листи Франца Коковського до Івана Франка», Наталія Вихопень — «Листи Володимира Левицького до Івана Франка», Мар'яна Волиновська — «Листи Євзебія Рошкевича до Івана Франка», Ганна Бурко — «Листи Василя та Костя Гукевичів до Івана Франка», Уляна Атаманчук — «Листи Петра Дятлова до Івана Франка», Наталія Ваньо — «Листи Євгена Жели-

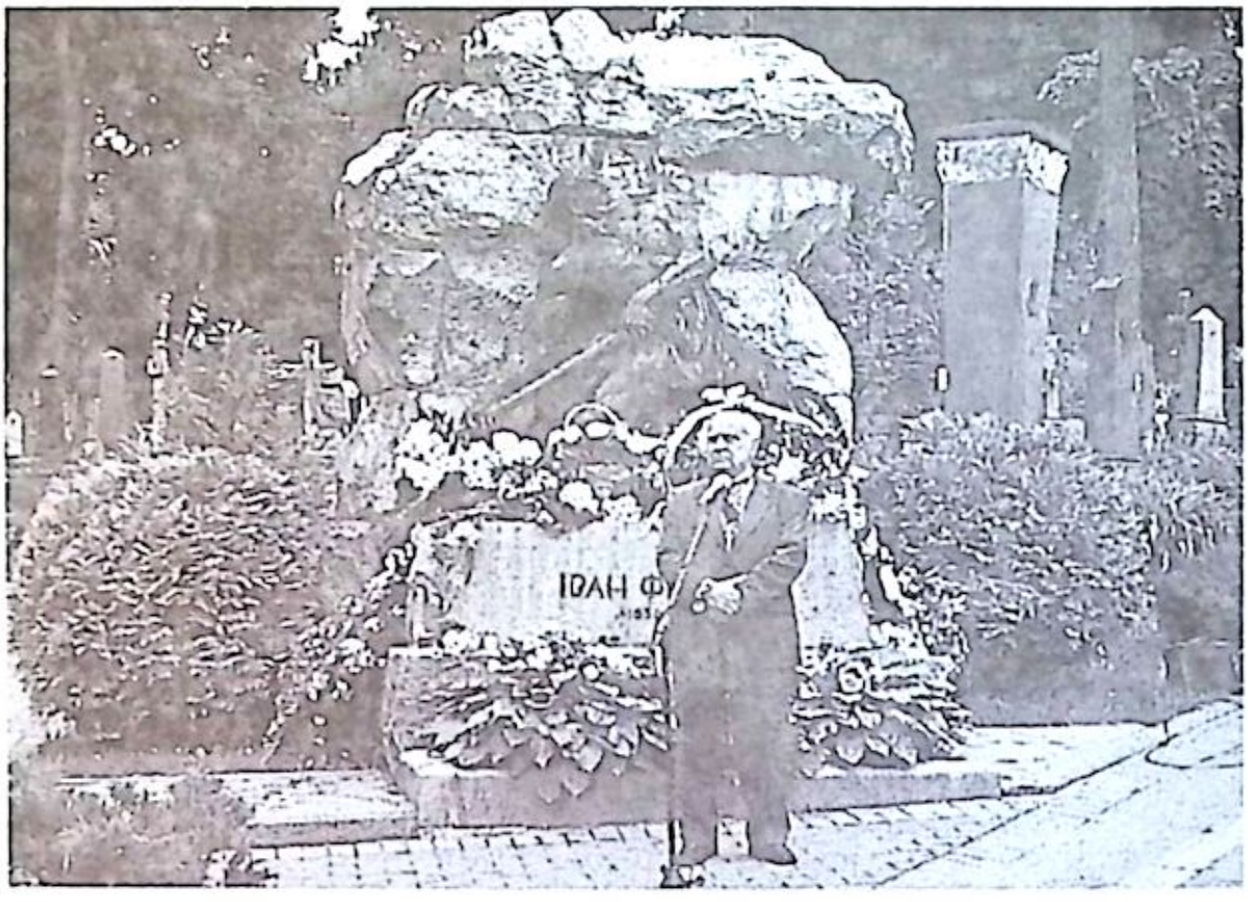
хівського до Івана Франка», Віталій Вархоляк — «Листи Василя Загаєвича до Івана Франка».

Солоспіви Д.Січинського. Я.Степового, А Штогаренка, Б.Лятошинського, І.Соневицького, Л.Левітової, Б.Янівського, А.Кос-Анатольського, В.Кварневського на тексти Івана Франка прозвучали у виконанні викладача музичного училища ім. С.Людкевича Богдана Косопуда (баритон) та Оксани Басси (фортепіано). Автор проекту «Маловідомі сторінки музичної Франкіани» і ведучий — кандидат мистецтвознавства Яким Горак.

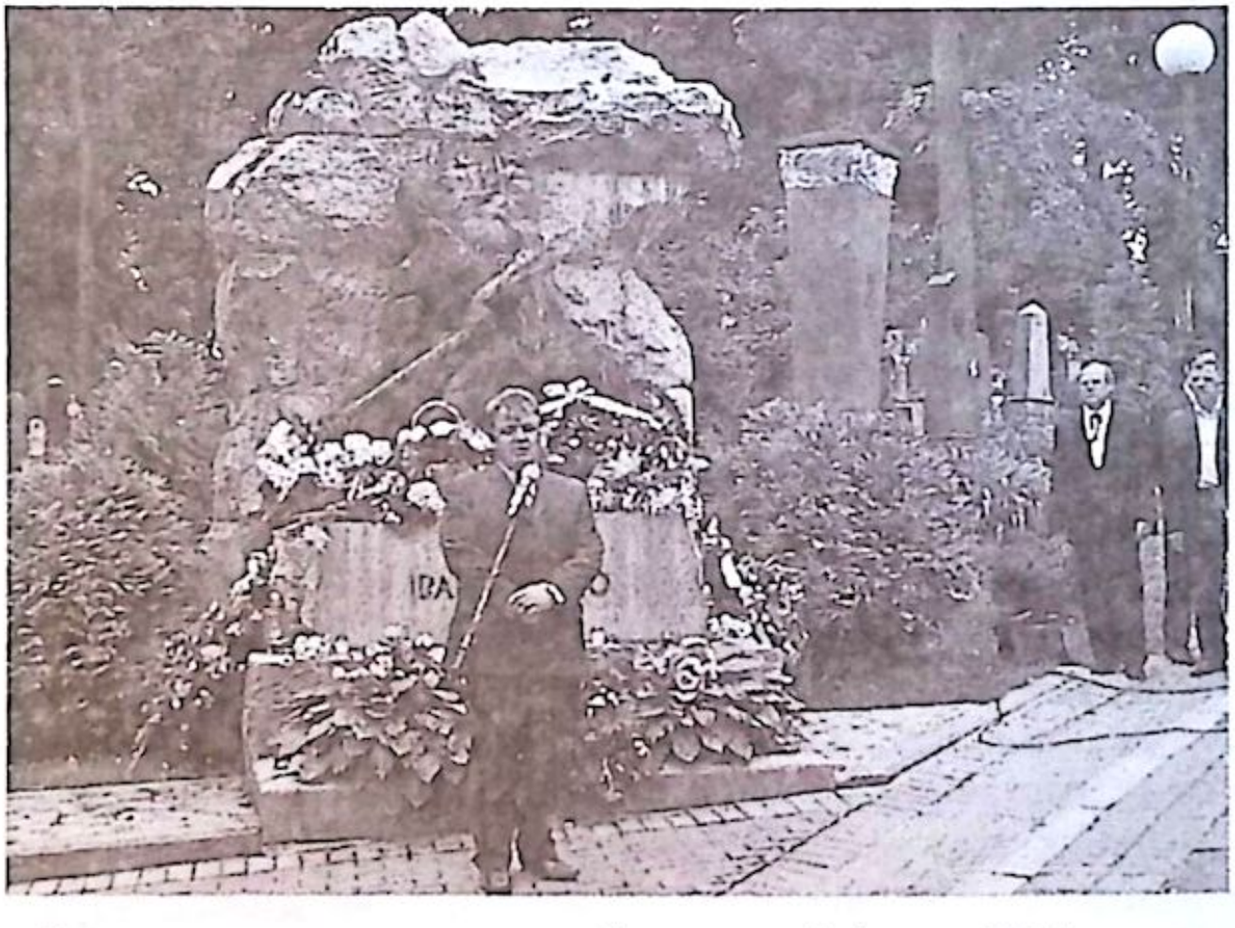
28 травня 2009 року

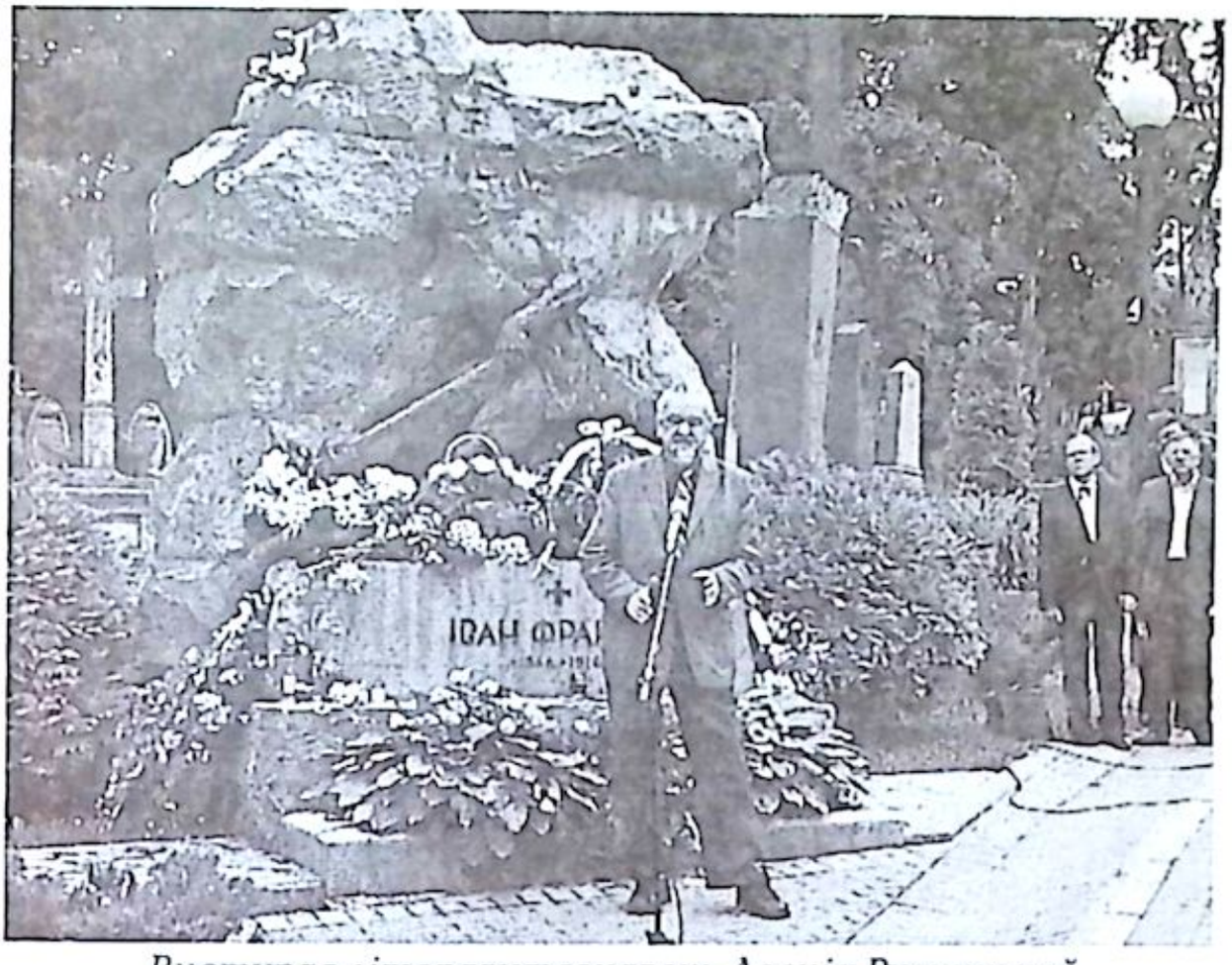
На могилі Івана Франка.
Отець Богдан Смук і хор «Благовіст»

Слово на могилі Івана Франка промовляє Дмитро Павличко

Виступає заступник голови облдержадміністрації І.Держко

Виступає літературознавець Леонід Рудницький (Філадельфія, США)

Літературно-мистецьке свято «Шляхами Івана Франка» відбулося 31 травня у селі Лолині Долинського району Івано-Франківської області — «Селі першого кохання Івана Франка», — як написано при в'їзді у село.

... *«Скінчивши сьомий клас,* — напише Іван Франко у своїй автобіографії 26 квітня 1890 року, — *я перший раз пустився під час вакацій в дальшу мандрівку, перший раз не поїхав додому пасти худобу та допомагати при збірці сіна і збіжжя. Я поїхав залізницею до Стрия, а відси рушив сільським трактом до Синевідська та Побук, Бубнище, Тисів, Церковну, Мізунь, Велдіж, зайшов до Лолина. Ця маленька мандрівка дала мені пізнати трохи більше світу і людей, ніж я знав досі...*

То був 1874 рік. Від цього часу Іван Франко залишить своє серце у Лолині... Сюди, у Лолин, незабаром полинуть його листи Ользі»... — пише у своїй повісті-есе «Тричі мені являлася любов» Роман Горак.

Урочистості в Лолині розпочалися Службою Божою у церкві Святого Миколая за участю хору «Благовіст».

Митці Львова поклали квіти до пам'ятника Іванові Франку.

На майдані біля Народного дому про Івана Франка, про його відвідини Лолина, про історію кохання Ольги Рошкевич та Івана Франка промовляли Роман Горак, доцент Національного університету імені Івана Франка Михайло Чорнописький, поет Богдан Залізняк, поетеса Ліліана Косановська, родич якої отець Едвард Косановський був парохом у Лолині в 1939-1944 рр., поетеса, заслужений журналіст України, депутат Івано-Франківської обласної ради, головний редактор журналу «Перевал» Ольга Бабій, сільський голова Іван Дацьо.

Роман Горак представив свою нову книгу «Лолин».

У художній частині свята виступили солісти Львівської філармонії Ірена Грех, Ольга Фенюк, Лілія Коструба, Василь Понайда, Микола Габрук, відомий бандурист, заслужений артист України Остап Стахів, народний артист України Святослав Максимчук, хор «Благовіст», заступник директора музею Петро Зозуляк, який прочитав уривок з повісті-есе «Тричі мені являлася любов», був режисером і ведучим концерту.

Роман Горак вручив подяки представникам села, причетним до організації свята. Сільський голова Іван Дацьо виголосив подячне слово.

Усі співали «Не пора...».

Про свято у Лолині розлогий матеріал подала газета Долинської районної ради «Свіча» (№41 від 3 червня). Зокрема, читаємо:

«У ранішню тишу села, вмитого суботнім дощем, розбудив проникливий духовний спів хору «Благовіст» церкви святого Архистратига Михаїла зі Львова. Давня, але оновлена дружною громадою сільська церковця Святого Миколая засяяла від співу на лінії сердець. Наче розсунулися гори, і небо всотувало величні слова на спомин Івана Франка, який серцем уріс у це гірське село.

... Усе тут живе Франковим духом, аурою чистоти і світла. І вдарив «Вічний революціонер» у виконанні хору «Благовіст». Покотилися хмари, розганяючи дощ. А далі громом великого Франкового слова розіпнув задумливу тишу народний артист України Святослав Максимчук. Лолин іще не чув такої могуті...».

ЛЬВІВСЬКИЙ ЛІТЕРАТУРНО-МЕМОРІАЛЬНИЙ МУЗЕЙ ІВАНА ФРАНКА
ЛОЛИНСЬКА СІЛЬСЬКА РАДА

ДНІ ПАМ'ЯТІ ІВАНА ФРАНКА

31 ТРАВНЯ 2009 РОКУ

ЛОЛИН

ДОЛИНСЬКИЙ РАЙОН
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛАСТЬ

11.00 СЛУЖБА БОЖА У ЦЕРКВІ СВЯТОГО МИКОЛАЯ ЗА УЧАСТІЮ ХОРУ «БЛАГОВІСТ» ЦЕРКВИ СВЯТОГО АРХИСТРАТИГА МИХАЇЛА (Л ь в і в)

13.00 ПОКЛАДАННЯ КВІТІВ ДО ПАМ'ЯТНИКА ІВАНУ ФРАНКОВІ

13.30 ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКЕ СВЯТО «ШЛЯХАМИ ІВАНА ФРАНКА»

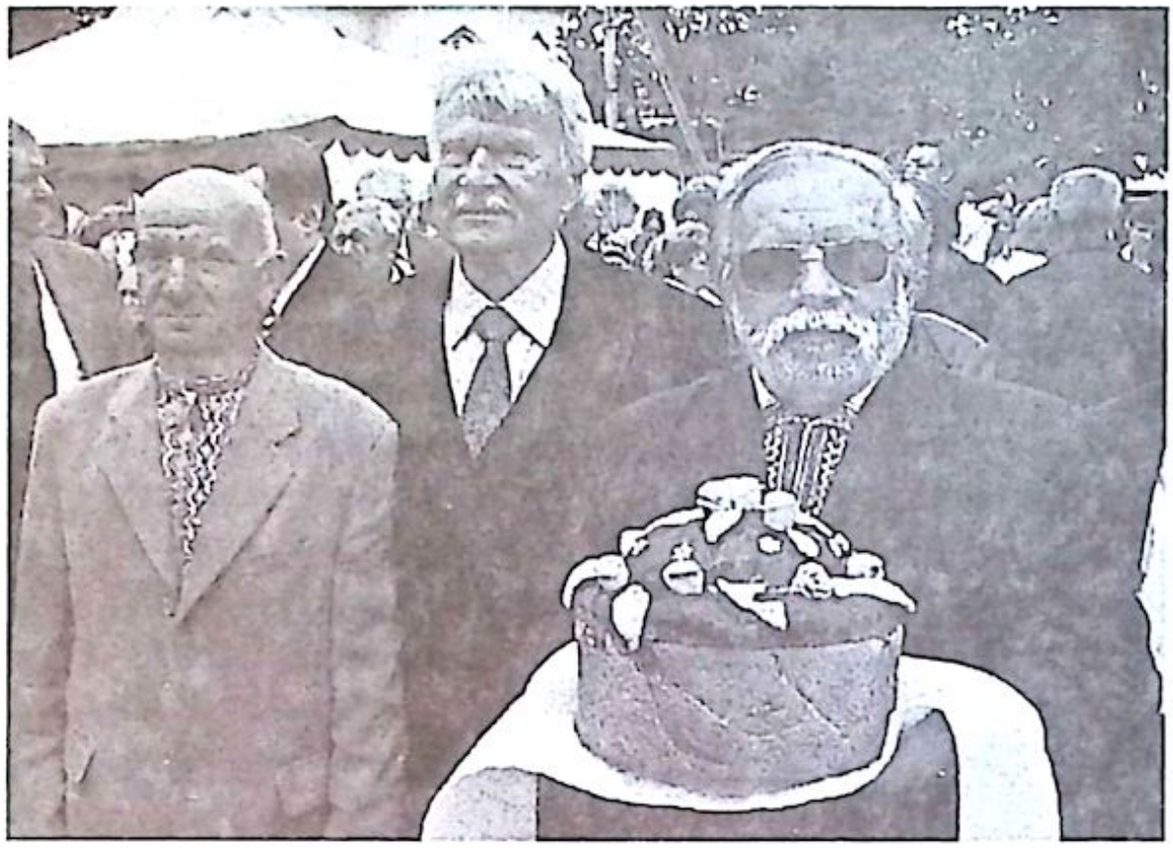
– ПРЕЗЕНТАЦІЯ КНИЖКИ Р.ГОРАКА «ЛОЛИН»

– ВИСТУП ПИСЬМЕННИКІВ, АРТИСТІВ ЛЬВІВСЬКИХ ТЕАТРІВ І ФІЛАРМОНІЇ, ХОРУ «БЛАГОВІСТ»

МАЙДАН БІЛЯ НАРОДНОГО ДОМУ

ЛАСКАВО ПРОСИМО!

31 травня 2009 року. Лолин

Хліб-сіль — львів'янам.
Сільський голова І.Дацьо, С.Максимчук, Р.Горак

Усі співають «Не пора...»

Львівський літературно-меморіальний
музей Івана Франка

ДНІ ПАМ'ЯТІ ІВАНА ФРАНКА

Програма виступу переможців конкурсу читців-учнів шкіл Сихівського району м.Львова на краще виконання творів Івана Франка

МУЗЕЙ
2 червня 2009 року

У Музеї відбулося кілька презентацій.

Презентація книжечки віршів для дітей «Покотилося яблучко в світ» поетки, вчительки і активістки, зокрема серед жіночих організацій, в часи Івана Франка Северини Кабарівської. Працюючи в Ходорові, була організатором делегації до Франка з привітаннями у 1913 році з нагоди його сорокарічного ювілею літературної діяльності.

Подаємо уривок зі спогадів Северини Кабарівської «Хвилина в хаті генія», надрукований в журналі «Жіноча Доля» №6 від 1926 року:

«Мені також випала честь належати до цієї ювілейної депутації і навіть іменем її вітати ювіляра в його хаті.

Сердечний погляд ювіляра підбадьорив мене, і я почала слова привіту. Стояв тихо і уважливо слухав, вставляючи голосно замітки. А в мент, в який я, не можучи знов знайти слів досить сильних на заяву нашої любові й пошани, прохала його, щоб він, як вибачливий батько, оком своєї великої душі глянув у глибінь сердець наших, які з молитовною почестю клоняться до стіп його, співаючи йому радісний гімн слави і подяки за превелику його жертву для народу, — заміткою його були сльози, які дорогоцінними перлинами заблистіли в його зболілих очах і скотилися по його стурбованім, стомленім лиці.

По привіті він підходив до вінків, які депутація установила вздовж шаф, і приглядався до них уважливо. Затримався довше перед великим терновим вінком з китицею білих рож і червоними стрічками, на яких яснів золотий напис...

— Від кого цей вінок? — спитав.

— Від жіноцтва ходорівської землі.

— Чому ж терновий? — усміхнувся неначе.

— Бо тернова ваша слава.

— А червоні стрічки?

— Це червона кривава стежка, яка йде через ваше тернове життя.

— Золоті ж букви на ній?

— Це вже сліди вашої високожертовної сорокалітньої діяльності.

— А ця китиця білих рож?

— Це китиця ясних хвилин у вашому житті, високодостойний ювіляре!

Поглянув на мене швидко й допитливо і тихо, і якось болісно сказав:

— І стільки їх не було... але... — додав у мент якийсь, — ця хвилина, яку дарисьте мені нині, є одною з тих білих рож...».

Хутко підійшов до стола, посунув у напрямі до мене свою

збірочку віршів «Із літ моєї молодості», видану в ювілейному році, яких багато лежало на столі, і сказав:

— Візьміть це на спомин. Ці вірші ще з ясних днів мого життя, з хвилин білих рож ...».

Цей епізод про терновий вінок наукові працівники Музею часто цитують під час екскурсій.

На презентації книжечки «Покотилося яблучко в світ» виступили поетеса Марія Людкевич, яка написала післяслово «Люби Україну! — вона твоя мати», завідувач науково-експозиційного відділу Музею Віра Бонь, Роман Горак.

Книжечка видана завдяки ініціативі вдячного нащадка Андрія Кабарівського.

«На якусь хвильку обидвом прийшло, отож, до тями — о значимість сего візиту, о грізну-предгрозову значимість! о грізну-передгрозову напруженість сеї зустрічі — двох титанів! Через те, мабуть, у зіницях обидвох і заіскрило —діамантово, — до речі, на ту пору низьке сонце посипало на них крізь вікно яскраві промені. Здавалось, і подумали водночас одне і те ж: ось і зібралися нарешті разом — «руський князь мислі й красного письменства» і «князь руської греко-католицької церкви», — сеї знаменної хвилі перший раз перетнулися життєві стезі польського графа, сиріч Митрополита Галицького, високо преосвященного Андрея Шептицького, зі стежками ковалевого сина з-під селянської стріхи, пак звісного русько-українського поета, філософа-гострослова Івана Франка. Чи на добро?.. Чи на радість Лукавому ? Тому перші слова діалогу були мовлені не вголос, а в душах».

Це уривок з романа-есею письменника, лауреата премій імені А.Головка та О.Гончара Левка Різника «Поет і Владика» — про взаємини Івана Франка і Митрополита Андрея Шептицького, презентація якого відбулась у Музеї.

Левко Різник розповів про роботу над книжкою, свої враження висловили письменник Ярослав Гнатів, старший науковий працівник Музею, кандидат історичних наук Валентина Кухар, доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу гуманітарної освіти Львівського науково-практичного центру Академії педагогічних наук України Григорій Васянович, Роман Горак.

Тему «Музей і школа», яка у Музеї є активною завжди, під час Днів пам'яті збагатили композиція за п'єсою Івана Франка «Украдене щастя» у виконанні учнів СШ №7 м.Львова (вчитель — Наталія

Бойко) та виступ переможців конкурсу читців — учнів шкіл Сихівського району м.Львова на краще виконання творів Івана Франка (координатор конкурсу — працівник відділу освіти Сихівського райдержадміністрації Ірина Марець), які відбулися у Музеї.

Музей і театри — особлива сторінка в науково-освітній роботі музею, і, зокрема, у програмі Днів пам'яті.

«Украдене щастя» Івана Франка і «Мойсей» (за однойменною поемою Івана Франка) М.Скорика, лібрето Б.Стельмаха і М.Скорика у Національному театрі опери та балету імені С.Крушельницької, «Картка любові» і «Божевільна» Р.Горака у Національному академічному українському драматичному театрі імені М.Заньковецької, «Захар Беркут» за Іваном Франком у Першому українському театрі для дітей та юнацтва, «Лис Микита» за мотивами твору Івана Франка у новоствореному навчально-професійному театрі «Просценіум» Національного університету імені Івана Франка під керівництвом відомого режисера Ф.Макуловича, «Фарбований Лис» за Іваном Франком в академічному театрі ляльок — такими виставами вшановано пам'ять Івана Франка. Серед них — прем'єра драми Р.Горака «Божевільна» («Ольга, дружина Франка»), відзначена дипломами на фестивалі-конкурсі національних театрів, що відбувся у Центрі міжнародних культурних програм у Москві.

Вплело свою квітку у вінок Каменяреві переглядом вистави «Божевільна» Галицьке районне об'єднання м.Львова Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Т.Шевченка. Перед виставою зі словом про Івана Франка виступила доктор філологічних наук, професор кафедри радіомовлення і телебачення, заслужений професор Національного університету імені Івана Франка Олександра Сербенська.

Дні пам'яті, наповнені іменем, словом і духом Івана Франка, — скромні сторінки пошани нашого Мойсея, генія України, які пишуть працівники Музею Івана Франка.

Слово на могилі Івана Франка поета, лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка, Героя України Дмитра Павличка, виголошене 28 травня 2009 року

Сьогодні між франкознавцями триває суперечка, чи Іван Франко — це «вічний революціонер», чи добровільно прикований до молота Каменяр, чи мислитель, що в роздвоєнні свого внутрішнього єства прочитує страждання, як чинник нездоланності свого і взагалі людського духу. Ця дискусія — знак зростання інтелекту не тільки в середовищі вчених, а й у житті зверненої до Івана Франка за порадами української громадськості, прагнущої в тяжкі часи становлення нашої держави назвати найголовнішу зорю в космосі творчості найвидатнішого свого письменника й політика.

Іван Франко не любив давати собі характеристику, але в поемі «Похорон», де він виведений в образі героя твору, ми чуємо його відповідь на образу з боку панства, що назвало його плебеєм:

Чи є плебейське щось в моїм лиці,
В моїх чуттях, і помислах, і мові?
Ні, зроду я плебейства ворог, рад
Його знівечить у самій основі.

Від перших літ, коли мні тямка встала,
З плебейством я воюю безупину.
І я плебей? Ні, я аристократ!
Таким родився і таким загину.

Я з тих, що люд ведуть, мов стовп вогнистий,
Що вів жидів з неволі фараона;
З тих, що їм дана власть і ціль висока,
Життя чи смерть, все є для них корона!

Сьогодні, в день відходу Івана Франка, ми прийшли до його могили не ридати, а скласти йому довічну вдячність, за те, що, перемагаючи свою смерть, він додав до невмирущості свого народу найголовнішу прикмету: державність.

Вічний революціонер, і Каменяр, і Пророк, який розмовляє з Богом, Іван Франко — універсальний геній, що зарядив поневолену українську націю державотворчою енергією. Оце і є та осьова

зірка в безмежному небі світил, що він їх запалив своєю працею і своїм розумом.

Силою пророчого слова Іван Франко рівня Тарасові Шевченку. Але широтою знань, творчою закоріненістю в джерела загальнолюдської духовності, об'ємом і глибинами історичного мислення він виділяється як перша величина поміж усіма своїми попередниками і сучасниками. З усіх предтеч відновлення української державності він не просто найближчий до нашої сучасності, а стоїть в самому центрі нашого дня, як сонце, дає світло нашим думкам і впевненість, що ми переможемо всі знегоди — і житимемо, як незалежна нація, і завтра, і на просторах майбутніх тисячоліть.

Аналізуючи світогляд свого вчителя Драгоманова, Іван Франко пише:

«... в його духовнім арсеналі не було поняття нації як чогось органічного, історично конечного, нерозривного і вищого над усяку територіальну організацію, чого не заступимо ніякою не опертою на ній автономією». Отже, нація, за Іваном Франком — це не рядовий, матеріальний організм, як будь-яка соціальна, професійна, виробнича, конструктивна чи деструктивна спільнота. Це — дух, який дає безсмертя мові й культурі, вічність — землі, яка є колискою і домовиною для національно одухотвореної одиниці, віру — людині — наче в Бога-вседержителя — в рідний народ, у невмирущості якого сховане її непроминальне життя.

Націоналізм Івана Франка тим дорогий для нас, що не вивищує наш народ над іншими народами, а надихає вірою в духовне безсмертя рідної нації, найголовнішою запорукою якого є національна державність. Націоналізм Івана Франка відкриває Україну світові, а світ — Україні, вся планетарна література і культура великою мірою завдяки Франковій титанічній праці стає надбанням нашого народу. Націоналізм Івана Франка — це наша патріотична релігія, під гаслами якої пройшли наші повстання в XX ст. і звершилася перемога нашої національної ідеї 1991 року.

Ми так дорого заплатили за той 1991 рік кров'ю вояків Коновальця, Петлюри і Шухевича, мученицькими смертями мільйонів наших родин на кострах комуністичних голодоморів, у тюрмах і концтаборах червоної імперії і гітлерівського Третього рейху, що повірили в справедливість Божу і подумали, що наші невольницькі страждання залишилися назавжди позаду. Але Іван Франко застерігає, що рабське призвичаєння жити лишень хлібом, зовсім не думати про духовний, попереду усього національний триб і сенс буття супроводжуватиме нас ще

довго в поході до справжньої, людяної, а не тваринячої свободи, гальмуватиме наш розвиток від істоти з почуттям людської меншовартості до особистості, яка шанує в собі гідність і душу свого народу. Почавши будувати свою державу, ми зустрілися з ворожим ставлення до неї маси перевертнів, що їм не потрібно від своєї батьківщини нічого, крім дешевих цін на поживу і на комфортне життя. Ми їм давали владу, сподіваючись, що вони полюблять мову та історію своїх предків, але вони ще більше зневажали та обкрадали свій народ. Користуючись нашою демократією, вимагаючи, щоб їхній суржик став державною мовою в Україні, вони взялися виконати наміри царської і секретарської Росії — раз і назавжди покінчити з національним відродженням українства.

І, наче за покликом Івана Франка, тоді вибухнула Помаранчева революція, в якій несподівано, наче з прологу поеми «Мойсей», з'явився український народ, виразник національної ідеї. Зійшлись на Майдані єдинокровні береги Дніпра. Ніхто не закликав до збройної боротьби з манкуртами. Народ, а не його розсварені «патріотичні» вожді, явив мудрість і благородство, розуміючи, що тільки злагодою, а не силою, можна й треба будувати єдність народу, і навіть безбатченків силою терпеливості й духовного переконання обертати в мислячих людей.

Помаранчева революція продемонструвала відроджену й консолідовану українську націю. Майдан молився, співав славень України, радів єднанням людей, міст і сіл від Сяну до Дону. Але цього не збагнули актори помаранчевої сцени. Вони жили своїми амбіціями й прогайнували в ненастанних міжусобицях усе, на що сподівався, чого прагнув і за що молився Майдан.

І в нинішній, невиразній, тривожній, розчаровуючій атмосфері ми чуємо Івана Франка, як він говорить, ніби звертаючись до нашої влади, що не здатна чи не хоче зрозуміти, що зневага до національного ідеалу та опікування виключно соціальними благами народу — це дорога на цвинтар нації. «Ми мусимо, — каже Іван Франко, — серцем почувати свій ідеал, мусимо розумом уяснювати собі його, мусимо вживати всіх сил і засобів, щоб наближуватись до нього, інакше він не буде існувати, і ніякий містичний фаталізм не сотворить його нам, а розвій матеріальних відносин перший потопче і роздавить нас, як сліпа машина».

Іван Франко не покинув нас 28 травня 1916 року. І ніколи не покине, не відійде з нашого національного, державницького життя. Його незламна віра в український народ — це наша незламна

воля служити тому народові, об'єднувати його знаннями про наш національний ідеал, і франківськими заповідями виховувати його провідників. Нам працювати, а не проклинати наше початкове державницьке двадцятиліття; нам треба чути в ньому голос Народного Руху, могутнього повстанського загону нашої інтелігенції, і клекіт переможного Майдану, коли на нас дивилися і заздрили нам народи. Відповідно до пророцтва Івана Франка український народ постав у народів вольних колі, як велика духом європейська нація. Йому вистачить Франкової мудрості, сили і посвяти, щоб жити й розвиватися, та не лише задля себе, а й задля збагачення світової цивілізації своєю культурою й визвольною історією, унікальною серед воскреслих народів.

Слава Іванові Франку! Слава Україні!

«Музеєві Івана Франка, моєму вічному домові»

Це запис на одній з книг, яку Дмитро Павличко подарував Музеєві. Поет давній і частий гість Музею. Тільки у 2009 році відвідав Дім Івана Франка двічі — 29 травня та 6 жовтня. На запрошення директора музею Романа Горака Дмитро Павличко приїхав до Львова і 28 травня виступив з промовою на могилі Івана Франка.

Подаємо лист Дмитра Павличка, його записи у книзі відгуків Музею та автографи на подарованих книгах, які переконливо засвідчують, що Музей Івана Франка для поета «вічний дім».

Дорогі мої Франківці!

Посилаю лист «До матері», як Ви просили. Переписування власних віршів — мука для мене, Не знаю, навіщо Вам того манускрипту, адже в оселі Франковій є що показувати. Як вийде книжка моя, де будуть опубліковані вірші, цього року написані про Франка, я не забуду Вам її прислати. Не так для музею, як для Вас. 1 грудня має відбутися Франківський вечір у Москві, в Колонному залі. Хтось із Ваших повинен приїхати. Це я пишу напівофіційно. Зв'яжіться з Ів. Федотовичем Карабутенком у Спілці письменників СРСР, який відповідає за вечір, він скаже точніше, можливо, навіть запрошення організує.

Добре було б, що Ви до 130-ліття Франкового зробили все, що обіцяли цього року — реконструкцію кабінету і т.д. Мені здається, що в лінії розповіді про Франка, яку подає музей, треба посилити тему «Франко — філософ», а також тему «Франко в світовому літературному контексті». Сучасна молодь, ознайомлена з осяг-

неннями світової літератури, повинна знати, що Франко у всіх найважливіших і найчастіше опрацьовуваних геніями темах і сюжетах залишив свій глибокий слід, своє неповторне і геніальне слово. На тему ріпників тепер уже не піймаєш молодий ум; ми можемо возносити Франка на крилах його ж філософських і загальнолюдських прозрінь та осяянь.

Даруйте, що вмішуюсь не в свої справи, але, зрештою, нічого рідніщого на світі за постать Франка, за його боління, за його приклад — у мене нема.

Фотографію свою надішлю пізніше — до наступного Франкового свята.

Київ 13. XI. 81 Д.Павличко

Із книги відгуків музею

Випадково — з Кракова їдучи — ми опинилися у Львові і відчули близькість духу огненного — Каменяра побачили. Вдумалися у його велич і зміст життя нашого прояснився перед нами.

27 травня 1980 р. Д.Павличко, Микола Зарудний, А.Мороз, Віталій Петльований, В.Коломієць

Живи, Іване, сину Якова,
Хрещений потом і слізьми,
Твори, хай наша доля шлакова
Народить крицю в надрах тьми...
Живи, незламаний за гратами,
Розп 'ятий на твердій журбі,
Твори, тебе народ читатиме
І воскресатиме в тобі!

9 березня 1983 р. Д.Павличко

29 липня 1984 року, віддаючи декілька книжок своїх під опіку музею, пройшов кімнатами Франкового дому й помолодів духом. Да святить-

ся непогасенний вогонь Франкової душі в душі нашого народу.

29 липня 1984 р. Д.Павличко

Їдучи в Підлисся, на батьківщину першого проповідника українського національного відродження в Галичині Маркіяна Шашкевича, ми повернули до головного дому нашої літератури, до Франкової оселі, щоб скласти шану генієві, народженому з болінь і мрій не лише України, але й усього людства. Від Шашкевича до Франка, яка ж це велика дорога! Такий шлях не може мати кінця!

22 листопада 1986 р. Д.Павличко,
Микола Жулинський,
А.Ратнер

Давно я тут не був. Шкодую. Тут оживає в мені все, що дав Бог для розумного життя. Іван Франко сьогодні в очах деяких дрібних людей втрачає своє пророцьке значення для України. Та це тимчасове.

Іван Франко назавжди зостанеться найбільшим трудівником і найяснішим Генієм України.

Мені доводиться жити між людьми, які його не знають. Це тяжко. Я не можу прожити і дня, щоб не згадати Його. Думки про Франка — думки печальні. Але в печалі і з печалі встає сонце.

10 квітня 2000р. Д.Павличко

Мабуть, найбільше щастя України, що вона мала, має і матиме завжди Івана Франка, свого не тільки пророка, а й будівника державного. Добре, що маємо Музей, де зберігаємо речі, меблі, одежу і т.д. великої Людини, гарний музей, завдяки мудрим і працьовитим людям. Але недобре, що не маємо належного визнання Івана Франка на всій Україні, не маємо ані його музеїв, ані його пам'ятників по тій землі, яку він підніс до сонця. Та прийде час і Він дійде до всіх закутин нашої території і нашої української душі. Ми як нація аж тоді будемо повноцінною організацією, коли Іван Франко буде в кожному домі, в кожному розумі українському як Дух життя.

29 травня 2009 р. Д.Павличко

Д.Павличко у Музеї Івана Франка

Автографи Дмитра Павличка на його книгах, подарованих Музеєві

Музеєві Івана Франка (його співробітникам жінкам!)
28 V 84 Д.Павличко

З поклонами душі Музеєві Івана Франка у Львові —
29 VII 84 (шість книг) Д.Павличко

Музеєві Івана Франка у Львові - будь же нам навіки, пам'ятнику Мойсеєвого Духу —
27 VIII 2006 Д.Павличко

Музеєві Івана Франка, найбільшого українського письменника й політика, з поклонами до святих порогів його дому —
29 травня 2009 р. Д.Павличко

Музеєві Франка, святині мого духу,—
я в Господа прошу, щоб дав мені
Франкового таланту хоч окруху,
Щоб даром не прожити свої останні дні!
29 V 2009 Д.Павличко

Таке приснилось, що Франка нема,
Нема Франка, то й жить мені не треба,
Бо ж буде нація моя німа,
Не матиму я ні землі, ні неба.
Франко — мій дух, єство мойого слова,
Мойого серця невтишима кров.
Він — України й людськості основа,
Мого посмертя — радість і любов!

6 X 2009 Д. Павличко

Музеєві Івана Франка, моєму вічному домові —
6 X 2009 Д.Павличко

28 вересня 2009 року Дмитрові Павличку виповнилося 80 років. Музей Івана Франка організував виставку, присвячену ювілярові, і надіслав вітальну телеграму:

Високоповажаний Дмитре Васильовичу!
У високий Ваш День приймiть з Франкового Дому — святині Вашого духу найщиріші вітання з великою вдячністю за Ваш талант, Вашу працю задля рідної літератури, задля Івана Франка, задля України.
Міцного здоров'я Вам і нових творчих звершень на многії літа!
Від імені колективу
Львівського літературно-меморіального
музею Івана Франка
директор музею Роман Горак

Через газету «Літературна Україна» (№ 33 від 8 жовтня 2009 року) Дмитро Павличко переслав усім, хто його привітав, низький уклін, в тому числі і «директорові музею І.Франка у Львові Р.Гораку».

Прийдімо до Франка

З нагоди 153-х уродин Івана Франка прийшли з квітами поклонитися Йому, що стоїть біля університету його імені, представники влади, університету, Музею, письменники. Прозвучали вірші Івана Франка у виконанні Святослава Максимчука.

Головні урочистості відбулися у Музеї. Серед присутніх — заступник голови обласної державного адміністрації Ігор Держко, начальник управління культури і туризму облдержадміністрації Галина Дорощук, начальник Головного управління освіти і науки облдер-

жадміністрації Павло Хобзей, заступник міського голови Василь Косів, відомий вчений і громадсько-політичний діяч Михайло Голубець.

Відкрив урочистості і прочитав пролог до поеми «Мойсей» Петро Зозуляк.

Завідувач відділу франкознавства Львівського відділення Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України, кандидат філологічних наук Микола Легкий виступив з доповіддю «Іван Франко в культурно-історичному просторі України».

Про Івана Франка і сучасність промовляв кандидат філософських наук Ігор Держко.

Постійна гостя урочистостей у Музеї, лауреат премії ім. Лесі Українки поетеса Ярослава Павлюк, яка приїхала з Житомира, привітала усіх від Лесиного краю, розповіла про роботу над перекладами поезії Івана Франка на польську мову та прочитала свої поезії, присвячені Каменяреві.

Відома співачка, дружина художника Миколи Бідняка Марія Бідняк подарувала Музеєві багатоілюстровану книгу-альбом «Микола Бідняк», що репрезентує творчість унікального художника, який «явище у світовому малярстві» (Дмитро Крвавич, скульптор). У книзі-альбомі і портрет Івана Франка. Директор музею Роман Горак висловив пані Марії за таку цінну книгу щире подячне слово.

Зразковий театр української пісні «Джерельце» Моршинської школи мистецтв представив композицію «Пісня і праця — великі дві сили!».

Виступає зразковий театр української пісні «Джерельце» Моршинської школи мистецтв

«Джерельце» — відомий за межами України колектив, який на високому мистецькому рівні відтворив незнищенні традиції українського народу, обрядові пісні Франкового краю, повстанський фольклор, переконливо утверджує любов до України та її героїв, до Івана Франка, поезія якого органічно вплетена у композицію.

Львів'яни надзвичайно тепло сприйняли програму «Джерельця», високо оцінили мистецтво юних аматорів, оркестру, художнього керівника заслуженого працівника культури України Ірини Король, директора школи, керівника оркестру, скрипаля-віртуоза Ростислава Фединця, мистецтвознавця Оксани Король.

Поезія Івана Франка прозвучала у талановитому виконанні народного артиста України Святослава Максимчука.

Роман Горак висловив подяку і вручив пам'ятні подарунки усім, хто підтримує велетенський духовний світ Каменяра.

Усі співали «Не пора, не пора...».

Слово завідувача відділу франкознавства Львівського відділення Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України, кандидата філологічних наук Миколи Легкого, виголошене у Музеї 27 серпня 2009 року

Творчість Івана Франка в культурно-історичному просторі України

Печать Франкового духу помітна на багатьох і багатьох сферах духовної діяльності. Можна тут вести мову мало не про його всеохопність і всюдисущість. Погляньмо самі.

Він — той письменник, творчим доробком якого можемо, кажучи словами самого Франка, повеличатися перед світом. Новатор (причому не лише в контексті українського письменства) у царинах літературного змісту й форми, у використанні тем, мотивів і сюжетів, з-поза яких випрозорюються новітні ідеї, що мають безпосередній зв'язок із національними, соціально-політичними, економічними потребами й запитами тогочасної й сучасної України. Не буду вдаватися в їх детальний перелік, зазначу лишень, що вже в середині 80-х років XIX ст. Франко закликав: «Нам пора для України жить» та «Під Украйни єднаймось прапур» (вірш «На пора!»), а на початку XX-го передбачив наше сучасне: «Засяєш у народів вольних колі І глянеш, як хазяїн домовитий, По своїй хаті і по своїм полі» (поема «Мойсей»). До речі, пророчі візії поета стосуються не лише національно-політично-

го майбуття України. Вселюдський поступ не мислився йому й без індивідуальної свободи особистості, без поваги до її елементарних людських прав. Та ж не випадково навіть у здеградованих постатях, що їх він сміливо вводив у свої художні тексти, завжди віднаходиться хоч крихітка людяності. Любов до людини, насамперед безправної й утисненої, — ось, без перебільшення, провідна мегаідея Франкової творчості. Література, на його думку, покликана представляти читачеві «не романтичнії фантасмагорії», а «життя, яким всі живем», дійсний світ; любити людей такими, як вони насправді є; зазирати «вглиб душі земним людям» і виводити «їх хорошії, добрії, ідеальнії сторони», знаходити в їхніх душах «іскру божества» [т.26, с.398-399]. Не випадково Бовдур у повістці «На дні», убивши Андрія Темеру, зі сльозами на очах долонею поділив рану на його тілі на дві половини й докоряв дозорцям: «Отсе моя половина, а то — ваша» [т.15, с.163]. Самé суспільство нерідко доводить людину до скоєння злочину, отож одне з завдань літератури Франко бачив у тому, щоб «вказувати в самім корені добрі і злі боки існуючого порядку», а відтак формувати з-посеред читацької публіки нову інтелігенцію, здатну «служити всею силою для піддержання добрих і усунення злих боків життя, — значить, зближувати інтелігенцію з народом і загрівати її до служби його добру» [т.26, с.12]. Універсалізм письменника, як бачимо, тісно пов'язаний із його філантропією.

Вже в молоді роки Франко відчув нагальну потребу у вихованні національно свідомої української інтелігенції, яка взяла б на себе роль духовного провідника нації, відкривала б для народу нові перспективи, вела б його до вирішення першочергових завдань у національному питанні. «У нас був тільки один знаряд — живе рідне слово. І можемо сказати собі, що ми не змарнували його, не закопали в землю, але совісно і чесно вжили на велике діло. І коли сьогодні те наше рідне слово блискотить багатством, красою й силою і знаходить відгомін у серцях сотоk тисяч синів України-Русі, розсипаних капризами долі по обох півкулях землі, коли воно здобуває собі, а разом із тим і цілій нашій нації право горожанства серед цивілізованих народів, коли розтіч серед нашої суспільності зменшилася в прямій пропорції зі зменшенням числа анальфабетів, то все те гарний доказ на те, що слово, те марне летюче слово, найбільше, бачилось би, хвилевий і нетривкий витвір людського духу, проявило чудотворну силу, починає двигати з упадку ту масу, якій, бачилось, не було рятунку», — писав Франко [т.41, с.527-528].

У праці «[План викладів історії літератури руської. Спеціальні курси. Мотиви]» він стверджував, що «майже всі діячі української

літератури свідомо визнавали і в писаннях своїх проводили ту думку, котра заразом була думкою всіх чільних і поступових умів цивілізованого світу, що головною задачею літератури є служити до піддвигнення народних мас на вищий ступінь цивілізації, чи то подаючи їм безпосередньо здобутки культурної праці вселюдської, чи прихиляючи якнайширші круги інтелігенції до таких народолюбних думок, будячи в них симпатію для бідних і темних та охоту до праці для їх добра. Можна сміло сказати, що все, що було ліпшого і справді стійного в руссько-українській літературі XIX віку, пройняте було, власне, такими думками» [т.41, с.46].

«Що таке чоловік для чоловіка? І кат, і Бог! З ним живеш — мучишся, а без нього ще гірше! Жорстока, безвихідна загадка!» — медитував один із його персонажів [т.22, с.92]. Майстер художнього слова, тонкий знавець людської психіки і психології й при цьому витончений аналітик, котрий умів зануритися у найглибші схрони людського «я», митець, який умів добачити і запропонувати читачеві «скомпліковаий паралелограм сил» міжособистісних, межисоціальних та міжнаціональних стосунків, — все це також риси універсального творчого таланту І.Франка. Таланту, котрий умів поєднати влучні спостереження за довколишньою дійсністю з умовністю й фантастикою, творчо опрацювати книжні й сновізійні сюжети, епізоди з реального й трансцендентного буття. Таланту деміурга, який із атомів видимого й пересічним оком невидимого всесвіту творив багатий і ошатний художній світ, у якому з-посеред інших творів «для грядущих поколінь» виблискуватимуть «З вершин і низин» та «Зів'яле листя», «Із днів журби» й «Semper tiro», «Іван Вишенський» та «Мойсей», «Вільгельм Телль» і «Перехресні стежки», «Неначе сон» та «Украдене щастя».

Наприкінці XIX-на початку XX ст. значущу роль у творчому процесі І.Франка відігравав уже не факт сам по собі, а його глибока взаємодія із психологією персонажа, з її свідомою та несвідомою складовими; з тією психологією, котра здатна перегрупувати навіть визначальні чинники буття й пересотворити світ. «Захар Беркут», «Мавка», «Вільгельм Телль», «Панталаха» й «Під оборогом», «Для домашнього огнища», «Основи суспільності» — ці та інші твори засвідчують відхід Франка від натуралізму й пошук нових форм осмислення складних стосунків між психікою індивіда та світобудовою.

Ба більше, слухаючи доповіді Міріама (З.Пшесмицького), полемізуючи з «Молодою Музою», читаючи твори молодших письменників (В.Стефаника, Марка Черемшини, Л.Мартовича та ін.) і захоплюючись ними, Франко у своєму творчому єстві відчував напругу між

старим і новим у літературі (його «Хлопська комісія» стара у порівнянні зі «Злодієм» В.Стефаника!), прагнув «йти за віком», встигати за молодшими, «модернішими» письменниками, тому шукав нових способів «оброблювання» тем і сюжетів, намагався заглянути в «сутінки» людської душі, в оту «нижню свідомість», яка, виявляється, є значно глибшою, багатшою на збережені враження, ніж свідомість «верхня» (власне свідомість). Можемо тепер сміливо говорити про виразні риси модернізму у прозі Франка, зокрема про такі його стильові різновиди, як декаданс (його елементи виразні в ліричній драмі «Зів'яле листя» і оповіданні «Odi profanum vulgus», деяких інших творах), символізм («Терен у нозі», «Як Юра Шикманюк брів Черемош»), сюрреалізм («Неначе сон», «Син Остапа»). Є й декілька суто імпресіоністичних оповідань, новел і поезій (їх «цикл» започаткований ще «давньою» «Лесишиною челяддю», доповнений «Полуйкою», «Під оборогом», «Дріадою»). Відомо, що багатьма своїми рисами модернізм немовби повертається (на іншому рівні розвитку) до «старого» романтизму, зокрема унезалежненням особистості від суспільних умов її існування, абстрагуванням індивідууму від загалу, незвичністю й незвичайністю цієї особистості, відступом од наслідування й копіювання, використанням ірреального й містичного тощо. Творчість Франка, власне, теж проходить такий шлях. З іншого боку, глибокий зондаж у психологію персонажа, студіювання мотивів його поведінки, чого вимагав Франків «науковий реалізм», логічно провокував письменника до пошуку нових засобів ословлення психічних процесів. Не випадково І.Франко називав натуралізм «батьком усіх тих (модерністських. — *М.Л.*) напрямів» [т.35, с.373].

Іншими словами, стара програма «наукового реалізму» також стала підґрунтям для створення цілком модерних творів. Такий хоча б приклад: у ранньому оповіданні «На роботі» (з циклу «Борислав», 1877) Франко використовує цілком нову (причому не лише для української літератури) техніку «потоку свідомості», яка «о власній силі йде» також в оповіданнях «Із записок недужого», «Odi profanum vulgus», «Вівчар», романі «Перехресні стежки»). Зрештою, до своїх колишніх творчих підходів Франко ставиться тепер надто критично: «Та й ще одно, оте вічне говорення про аналіз життя, характерів, душ чи навіть економічних відносин, що буцімто має бути метою, навіть найвищою метою поетів-белетристів. Пора б, нарешті, дати собі спокій з тим надуживанням наукового терміна там, де йому зовсім не місце. Аналізує — то зн[ачить] розкладає явище на простіші елементи хімік, психолог, статистик, економіст, але не поет. Навпаки, поетова задача зовсім про-

тивна аналізу: з розрізнених явищ, які підпадають під наші змисли, сотворити цілість, пройняту одним духом, оживлену новою ідеєю, сотворити новий, безсмертний животвір. *Се синтез* в найвищім розумінні сього слова» [т.35, с.110. *Виокремлення наше. — М. Л.*].

Видимими ознаками синтезу у Франковій прозі стали потужний філософський струмінь, схильність до оперування глобальними абстрактними категоріями (добро-зло), до параболізації художньої структури, до сміливого застосування засобів художньої умовності, фантастики, ірреального, до ліризації й драматизації епічного тексту, що характерне для таких творів, як «Хмельницький і ворожбит», «Терен у нозі», «Під оборогом», «Батьківщина», «Як Юра Шикманюк брів Черемош», «Сойчине крило», «Великий шум», «Син Остапа», «Неначе сон», «Гуцульський король» та інших.

Звичайно, розвиток індивідуального стилю письменника не був прямим і поступальним, у ньому можемо спостерегти одночасну дію кількох різнобіжних тенденцій; еволюція його творчості складна, суперечлива й неодновимірна. Художні методи не змінювали один одного згідно зі свідомими наперед визначеними авторськими інтенціями. Тут, очевидно, відігравали свою роль такі творчі імпульси, як час і місце написання конкретного твору, лектура й внутрішня полеміка з іншим твором, побачене й почуте, врешті — настрій, темперамент, обставини особистого життя.

Можна ствердити, що творчість І.Франка — своєрідна художня ноосфера, у якій спостерігається рух від глобальних проблем людини й людства через вирішення цих проблем до гармонізації стосунків у вимірах «людина-людина», «людина-суспільство», «людина-природа», «людина-Бог», про що засвідчують тексти початку XX ст.: «Хмельницький і ворожбит», «Терен у нозі», «Як Юра Шикманюк брів Черемош», «Неначе сон», «Під оборогом», «Дріада» та ін.

Тяжінням митця до всеохопності в моделюванні художнього буття пояснюється насамперед багатюща імагографія Франкової прози. У ній виведено представників усіх соціальних верств, груп, професій: селян, зокрема й спролетаризованих, «дідичів»-землевласників, міщан, робітників і посесорів, ремісників, заробітчан різного ґатунку; людей «дна»; інтелігенцію (священиків; учителів; лікарів; адвокатів, суддів, прокурорів, слідчих та інших судових виконавців; письменників та журналістів); службовців; жандармів, військових; повій; професійних злодіїв, корчмарів, розбійників, шахраїв тощо.

У ній віднаходимо персонажів різних національностей — українців (русинів), поляків, німців, австрійців, євреїв, росіян, чехів,

угорців, італійців, циган, навіть китайців. Тут діють постаті різних вікових груп: від дитини (дитячий світ представлено особливо виразно й рясно, часто за допомогою самопрезентації) до зрілого мужа й похилої віком людини.

Незрідка зустрічаються акцентуйовані особистості й психопатологічні типи: Готліб і Рифка («Boa constrictor», «Борислав сміється»), Бовдур («На дні»), епілептик Баран, садист Стальський («Перехресні стежки»), Напуда («Микитичів дуб») та інші. Майстром виявився Франко й у виведенні колоритних жіночих персонажів, з-поміж них фатальної жінки: Регіни Кисілевської («Лель і Полель»), Регіни Твардовської і її «цьоці» Анелі Армашевської («Перехресні стежки»), Киценьки («Батьківщина»), Мані («Сойчине крило»), Анелі Ангарович («Для домашнього огнища»), Олімпії Торської («Основи суспільності») та багатьох інших, котрі суттєво збагачують фемінну імагографію української літератури.

«Усе мистецьке є символом», як мовив Ґете. Вагому роль у процесі характеротворення персонажів, у поетиці тексту та його структурі відіграє семантика імені та власної назви загалом. Стальський, Регіна Кисілевська й Регіна Твардовська, некоронована королева, Рафалович (архангел Рафаїл допомагає, зцілює), Анеля (з польської anioł — ангел; тут — впалий ангел), Дум'як, Субота — Свобода, Олімпія Торська (злочинниця зі справжнім олімпійським спокоєм), Напуда, Шварц, Гердер (філософ-коваль в «Основах суспільності»), Хома-Массіно й Маня — ці та інші імена персонажів прочитуються у символічному сенсі. Зчаста суттєву роль у сюжетно-композиційній організації твору відіграють образи з різних царин фауни (сойка, риба-головатиця, гадюка), флори (дуб, терен, будяк, кипарис), мертвої природи (земля, ріка, нафта), рукотворних речей і предметів (олівець, біла шлюбна сукня), які часто міфологізуються, виконують роль сокола, наскрізної деталі, навіть символу. Так, діамантова корона, що її шукає Регіна в «Перехресних стежках», — символ кохання. Нерідко символічними є й образи з натурфілософського сегменту Франкової імагографії — ліс, озеро, ріка та ін.

Франкова творчість відзначається широкою географією й рясною топонімікою. У ній охоплено різні закутки краю (Гуцульщина, Бойківщина, Поділля), поруч із реальними існують і вигадані, нерідко символічні й промовисті (Дерихлопи, Сторонибаби тощо) топоніми. Зображеними топосами вона Франка виходить далеко поза межі України — у Боснію, Австрію, Угорщину, Італію, Росію (в Сибір і Далекий Схід), Китай. Вона охоплює широчезні простори від Венеції до Порт-Артура.

Європеїзація української літератури — ось ще одне важливе завдання, що його завжди мав на оці Франко. Адже «з погляду політичного і географічного, — писав він, — українсько-руський народ перебуває на пограниччі між племенами великоруським, білоруським, польським і словацьким, далі грузинським, румунським і мадярським — міг би той народ бути природним посередником між Сходом і Заходом, між Півднем і Північчю; хоч сам позбавлений державної самостійності, мусить він на своєму організмі відчувати і в своїй життєвій програмі поєднувати та випробовувати різнорідні державні системи, займати певну позицію щодо різнорідних політичних напрямків, брати слово у різнорідних інституціях. Література, яка виникла за таких обставин, щоб не стати одноманітним наслідуванням різнорідних чужих взірців, а бути органічним виявом духовних потреб і культурних інтересів, мусить мати ширший, ніж провінціальний, інтерес» [т.41, с.89].

Іван Франко — той перекладач, який вважав, що цивілізаційний поступ українського суспільства немислимий без органічного засвоєння коштовних скарбів духу інших націй. Ерудит, енциклопедист і поліглот, він пересаджував на український культурне поле здобутки видатних майстрів слова й фольклорні перлини, причому їх географія не знає чітких меж і кордонів: у поле його зору потрапляли тексти, що походять майже з усіх закутків Європи, а також із Америки, Азії, Африки, Австралії. Охопити духовним оком увесь світ, спричинитися до культурного й культурологічного зближення України зі світом — ще одна ознака універсалізму Франкового генія. З іншого боку, Франко перекладав на чужі мови кращі здобутки українського письменства. Писав чужими мовами (польською, німецькою, російською, чеською, болгарською, угорською) нариси, статті й розвідки про українську літературу для чужих видань, розширюючи культурну онтологію України поза її географічні межі. Іншими словами, вів широкий діалог із культурами різних епох і народів. І.Франко, слід зауважити, — перекладач не лише художніх, а й наукових текстів (їх, до речі, варто повернути в науковий обіг у вигляді хоч би й невеликого тому), у яких порушувалися вагомі проблеми з різних галузей знань і які покликані були знайомити з цими проблемами найширше коло читачів.

Він — велегранний науковець: літературо- й мистецтвознавець, лінгвіст, історик, психолог, культуролог, політолог і соціолог, економіст і статистик. Перелік тут можна продовжити, але вже навіть він свідчить про своєрідний паннауковий універсалізм Франка-вченого, про явище колосального інтелекту, з одного боку, та про пов'язану з ним потужну інтелектуалізацію української культури, з іншого.

Відтак — філософ науки зокрема й любомудр загалом: спершу позитивіст із непохитною вірою в науковий емпіричний факт, у дослід, досвід та експеримент, у причинно-наслідковий зв'язок між явищами видимого й невидимого світу. Зрештою, як науковець таким залишиться до кінця своїх днів, адже аналіз, пошук каузальних зв'язків, оперування емпіричними фактами — пріоритет наукового світогляду загалом. Він залишався суворим аналітиком-раціоналістом навіть тоді, коли студіював і клав на папір власні видіння й галюцинації, що самі по собі є явищем ірреального характеру. Проте Франко-митець на зламі XIX-XX ст. дещо відійшов од позитивізму, збагнувши, що не все пояснюється раціональною сферою пізнання, що ірреальне й трансцендентне — не просто паралельне до справжньої реальності, а самодостатнє і, щобільше, первинне стосовно до цієї «реальності». Вирішальними джерелами пізнання, отже, він визнав інтуїцію, почуття, містичне осяяння, волю, емоцію, уяву, підсвідоме й позасвідоме, навіть інстинкт. До речі, ледь не водночас із Фройдом Франко прийшов до висновку про розшарованість людської психіки, про те, що основну суть особистості приховано в глибинах «нижньої свідомості», тобто у її під- та позасвідомому.

Відхід од позитивізму засвідчив інтерес Франка до глобальних проблем — до з'ясування природи Добра і Зла у світі та їх взаємостосунків. А вони нераз буваютъ такими складними, так тісно взаємопов'язаними та антиномічними, іноді релятивними, що людині буває важко віднайти себе у системі координат її власного буття. Франко — мислитель і митець — один із перших на духовному просторі України порушив проблему тео- й антроподицеї (хай і на сторінках художніх творів), заговорив про потребу богошукання й богопізнання, про можливість злиття духовної субстанції людини із Абсолютом шляхом морального вдосконалення й катарсису. Отже, сміливо можна вести мову про Франка-теолога (у широкому розумінні цього слова). Так, на різних відтинках життєвого шляху ставлення до Бога у нього було різним, проте навіть тоді, коли в молоді роки віддавав данину марксизмові, атеїстом не був. Інша річ, що він завжди відзначався прискіпливим і водночас критичним ставленням до біблійних і філософсько-теологічних текстів, прочитанням їх у широкому культурному контексті.

Український національний культурний простір у Франковій свідомості й творчості тісно й органічно поєднаний із світовим і є його невід'ємною складовою.

ЛІТЕРАТУРА:

Франко І. Зібр. творів: У 50 т. — К., 1986.

27 серпня 2009 року. Музей

П.Зозуляк читає пролог до поеми Івана Франка «Мойсей»

Слово про Івана Франка виголошує кандидат філологічних наук М.Легкий

Поетеса, лауреат премії ім. Лесі Українки Я.Павлюк читає поезії, присвячені Каменяреві

Під час урочистостей (перший ряд, зліва направо): Р.Горак, Г.Дорощук; І.Держко, В.Косів, М.Бідняк

М.Бідняк. Іван Франко. Ескіз. 1963.
Папір, акварель.
Книга-альбом «Микола Бідняк»

Марія Бідняк дарує Музеєві книгу-альбом «Микола Бідняк»

Виставки у 2009 році

До 100-річчя від дня народження літературознавця, доктора філологічних наук, дослідника творчості Івана Франка Степана Щурата (автори А.Коцур, О.Дворський)

До 150-річчя від дня народження посла ЗУНР у Празі , громадсько-політичного та культурного діяча, філолога, історика, публіциста, педагога, ректора, видавця Степана Смаль-Стоцького (С.Вівчар, О.Дворський)

До 140-річчя від дня народження живописця Івана Труша (Г.Ліман, О.Дворський)

До 130-річчя від дня народження композитора Станіслава Людкевича (С.Вівчар, О.Дворський)

«Іван Франко про Тараса Шевченка» (В.Бонь, О.Дворський)

До 110-річчя виходу у світ збірки казок І.Франка «Коли ще звірі говорили» (М.Оркуш , О.Дворський)

До 110-річчя виходу у світ збірки І.Франка «Поеми» (О.Рикмас, О.Дворський)

До 130-річчя від дня народження Симона Петлюри — до взаємин С.Петлюри з І.Франком (Г.Ліман, О.Дворський)

До 190-річчя від дня народження письменника, перекладача, фольклориста Пантелеймона Куліша (В.Кухар, О.Дворський)

«Іван Франко і Володимир Дорошенко» (1879-1963) — літературознавець, бібліограф, колишній директор бібліотеки НТШ у Львові, франкознавець (В.Бонь, О.Дворський)

До 80-річчя від дня народження поета, перекладача, франкознавця Дмитра Павличка (З.Стець , О.Дворський)

До 100-річчя від дня народження поета Богдана-Ігоря Антонича (В.Бонь, О.Дворський)

45 років (1964) з часу відкриття у Львові пам'ятника І.Франкові (З.Стець, О.Дворський)

До 55-річчя з дня смерті академіка, педагога, франкознавця Михайла Возняка (О.Рикмас, О.Дворський)

До 90-річчя з дня смерті філолога, природознавця, письменника, дійсного члена НТШ, вчителя І.Франка Івана Верхратського (В.Чернієнко, О.Дворський)

* * *

У 2009 році музейна збірка поповнилась 217 одиницями основного фонду.

Відвідали музей 20 740 осіб.

Проведено 608 екскурсій.

ІЗ КНИГИ ВІДГУКІВ МУЗЕЮ

2009 рік

Дуже вдячні за цікаву розповідь про родину видатного поета. Отримали велике задоволення від спілкування з працівниками музею.

17 січня 2009 р. Туристи з Маріуполя
(підписи)

Ми приїхали із Домажирської школи до музею І.Франка із щирою зацікавленістю. І.Франко часто їздив до Янова, недалеко від наших місць, ми мандрували там стежками великого поета. Щиро вдячні Вам за змістовну і цікаву екскурсію, за Вашу працю і вклад у популяризацію українського, патріотичного, Франкового слова!

12 лютого 2009 р. З найкращими побажаннями
учні і вчителі Домажирської ЗОШ
Яворівського р-ну Львівської обл.

Надзвичайно вражаючими є дух і атмосфера, які збереглись від часів життя Івана Франка. Предмети і обстановка відтворюють в уяві середовище сім'ї, побут Великої людини. Експонати музею наближують ще більше нас до геніальності нашого земляка і надихають на співставлення подій минулого і сучасного.

2 квітня 2009 р. Лялюк Василь та Олена,
м.Дрогобич

Ми, студенти курсів Українознавства ім. Івана Франка, місто Едмонтон, Альберта, Канада сердечно дякуємо за дуже цікаву екскурсію по домі Великого Каменяра. Дуже цікавий музей, лишається нам відмінна пам'ятка з нашої візити.

7 квітня 2009 р. Стефан К. Мартинків, Надя Космина, Ліда М.Василин, Натала Лавришин, Ярослав М. Брода, Николя Шимановка, Марта Вовк, Юстина Мельник, Ореста Вовк, Рута Лисак-Мартинків, Ольга Мельник

Перебуваємо під великим враженням. Музей гарно облаштований, красиве місце і приємний персонал. Мабуть, відвідаємо ще раз.

23 квітня 2009 р. Міхал Урбанскі (переклад з польської) (ще 1 підпис)

Глибока шана і повага тим людям, які з любов'ю бережуть пам'ять про видатну постать української культури Івана Яковича Франка і захоплено, змістовно і доступно доносять до слухачів цікаві факти з життя неординарної Людини.

22 квітня 2009 р. Щиро вдячні студенти педагогічного коледжу Львівського національного університету ім. І.Франка. Група ШКВ-11

Дякувати Богу, що є люди, які не дають забути своїми прекрасними ділами геніїв Українського народу!

16 травня 2009р. Грицько Бойчук

Ми вражені цікавими розповідями та цінними матеріалами, які бачили. Дякуємо.

17 травня 2009 р. Члени літературної студії «Євшан», м.Дніпропетровськ

Дякуємо за гарну, захоплюючу розповідь, екскурсію. Живемо і вчимося із Франком у серці, у думках.

28 травня 2009 р. Студенти філологічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка

Дуже приємно, що є люди, які дбають про духовні скарби нашого народу, геніального митця І.Франка!

28 травня 2009 р. Студенти Волинського національного університету ім. Лесі Українки

Щиро дякуємо дирекції та науковцям Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка за можливість ознайомити курсантів Львівського інституту Сухопутних військ ім. гетьмана Петра Сагайдачного із духовною спадщиною української нації — науковими та літературними творами Великого Каменяра.

10 червня 2009 р. З повагою — старший офіцер Головного управління виховної та соціально-психологічної роботи Збройних Сил України полковник Григорій Філь

Щиро вдячні за цікаву змістовну екскурсію Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка. Ми, вчителі Криму, отримали величезну духовну насолоду, знайшли для себе джерело для подальшої наукової, літературної, українознавчої роботи. У своїй роботі широко використовуємо творчий доробок Великого Каменяра. У своїх етнографічних музеях мріємо відкрити експозицію, присвячену творчості поета. Сподіваємося на співпрацю.

Нехай і надалі живе співдружність півдня і заходу.

16 червня 2009 р. З повагою вчителі Криму

Ми, керелівчани-шевченківці, низько кланяємось Вам за те, що так свято бережете пам'ять Каменяра.

24 червня 2009 р. Учителі з Черкащини

Щиро дякуємо за чудову екскурсію, за можливість доторкнутися до творчого і життєвого шляху Івана Франка під іншим, не книжковим ракурсом, в його робочій обстановці, за можливість побачити, в якій атмосфері творилися великі праці.

8 липня 2009 р. Український католицький університет

Приїхав з далекої Аргентини і чудувався цим музеєм.

10 липня 2009 р. Зенон Дрозд

Щаслива жити у місті, в якому жив такий геніальний українець. Дякую працівникам музею за цікаву екскурсію. Вражає їхня любов до своєї роботи й захоплення постаттю І.Франка.

10 липня 2009 р. Підпис

Щиро, сердечно дякуємо за незабутні і вічно живі враження від музею Івана Франка.

Бажаємо музею розквіту, творчого щастя та наснаги.Слава вічно живому духу Івана Франка! Навіки слава та пошана і любов!!!

Хай Господь береже цей будинок-музей.

2 серпня 2009 року Вчителі музики.
Школа мистецтв №4, м.Київ

Атмосфера будинку Франка справляє дуже велике враження. Він є гарний, бо є так багато речей з дому і особистої власності

письменника, які пережили 20 століття. Я дякую сердечно за відкриття будинку і цікаве управління ним.

5 серпня 2009 р.

Даніель Шуман,
(переклад з німецької)
Бамберг

Дуже вдячні за цікаву і доступну розповідь, за теплу і сімейну атмосферу, що сприяло діалогу між минулим і теперішнім. Щоб збудувати майбутнє, дуже важливо зберегти минуле. Саме наші діти і будуть провідниками між минулим і майбутнім.

12 серпня 2009 р.

Вихователі і діти дошкільного
навчального закладу №41 м.Львова

Дуже дякуємо за прекрасний музей! Зберігайте і надалі невмирущу пам'ять про справді геніальну людину — І.Я.Франка!
Дуже приємно було відвідати Ваш музей.

13 серпня 2009р.

Відвідувачі з м.Запоріжжя
Олена та Олексій Тимчук

І Каменяр, і Світоч, і Людина, Титан праці, Духу і Розуму. Ще раз пересвідчилась у цьому, перебуваючи у Його Музеї. Господи! Бережи Його Душу. А нам, українцям, допоможи усвідомити велич цієї Постаті і полюбити Його і себе.

21 серпня 2009 р.

Лариса Прушинська,
м.Володимир-Волинський

P.S. Велика вдячність працівникам музею за любов до І.Я.Франка.

Дуже вдячні за екскурсію по меморіалу І.Франка, і хочеться, щоб наші ідеї і наша країна були багаті такими талановитими людьми, як Іван Франко та його діти.

21 серпня 2009р.

Одесити
(підписи)

Надзвичайна атмосфера, прекрасна розповідь, гостинний дім... Слава і честь людям, які бережуть пам'ять про Генія для того, щоб донести його дух до наступних поколінь, до нащадків, розкиданих по усьому світу. Низький Вам уклін!

26 серпня 2009 р.

Група з Українського ліцею
ім. Тараса Шевченка,
м.Сігету-Мармацієй (Румунія)

Велич і сила Духа Великого Каменяра хвилюють й сьогодні, особливо в стінах Франкової оселі — в стінах Музею. Його клич — лупати сесю скалу, — мабуть , ще буде довго актуальним... Але зупинятись не можна, які б скелі на дорозі не траплялись... Величезну вдячність складаємо колективу Музею за відданість і одержимість на Франковій музейній стезі.

27 серпня 2009 р.

Видавництво «Каменяр»:
Д.Сапіга, М.Махтура, Л.Пелехата,
Р.Бедрій, Є.Русин, І.Ігнатова

Навіть і не думала доторкнутись до життя Великого Каменяра!..

Дякую за те, що бережете спадщину українського світоча!

30 серпня 2009 р.

Ольга Жеглова,
м. Нова Каховка

Вдячні працівникам музею за цікаву, змістовну екскурсію, де ми дізналися про життя і творчість Великого Івана Франка, його родини. Бажаємо всім працівникам музею доброго здоров'я, цікавих і допитливих відвідувачів.

Ми пишаємося, що у нашому Львові функціонує такий музей.

25 вересня 2009 р.

Учні СЗШ І-Ш ст. ім. Івана Франка
смт Івано-Франкове

Дякую за прекрасну екскурсію в цьому чудовому Домі Великого Каменяра, де він жив і творив, де билось Його неспокійне серце!

2 жовтня 2009 р.

Владислав Ремарчук,
(переклад з російської)
Московський державний університет
ім. М.В.Ломоносова

Музей І.Франка у Львові є справжнім бастіоном української духовності.

Приходимо сюди часто і будемо приходити поки Бог дасть життя і силу.

10 жовтня 2009 р.

Любомир Воробій,
Тетяна Поморілова

Дуже дякуємо за цікаву змістовну екскурсію. Ми відчули дух цієї епохи. Хай Вам Бог допомагає у Вашій благородній справі!

23 жовтня 2009 р.

Учні 10-А класу СЗШ №15 м.Львова,
класний керівник Ярова Т.Є.

Студенти Чорноморського Державного Університету ім. Петра Могили вдячні за щиру зустріч і цікаву розповідь про життя і талант унікальної людини Івана Яковича Франка. Бажаємо Вам подальшого процвітання і вдячних відвідувачів. Дякуємо!

24 жовтня 2009 р.

м. Миколаїв
(підписи)

Студенти та викладачі Чортківського педагогічного училища ім. О.Барвінського щиро вдячні працівникам музею за щиру, чуйну працю по збереженню пам'яті великого Каменяра, людини, поета...

Вдячні за цікаву, емоційну розповідь.

25 жовтня 2009 р.

Підписи

Вчителі та учні Черкаської ЗОШ №7 щиро дякують за цікаву та змістовну розповідь-подорож у життя та творчість великого Каменяра, генія української землі. Дякуємо!

28 жовтня 2009 р.

Черкащани
(підписи)

Дуже цікаво, дуже перспективно, дуже захоплююче!
Усіх гараздів!!! Іван Франко — це сила, дух, мужність і слава України!

20 листопада 2009 р.

З великою повагою і вдячністю
студенти Львівського національного
університету імені Івана Франка

Дуже дякуємо за гарну і змістовну екскурсію, відчули, що люди, які працюють в цьому музеї, «горять» своєю працею. Дай, Боже, Вам наснаги!

3 грудня 2009 р.

Учні 10-А класу СЗШ №15 м.Львова,
класний керівник Ярова Т.Є.

Дуже вдячні вам за цікаву екскурсію.

11 грудня 2009 р.

Школа Бойового Гопака
ім. Северина Наливайка
директор ШБГ Каміновський
Андрій Юрійович і його учні

Підготував Петро ЗОЗУЛЯК

У ТВОРЧІЙ СПІВПРАЦІ З МУЗЕЄМ

Актор Національного академічного українського драматичного театру ім. М.Заньковецької народний артист України С.Максимчук

Актор Національного академічного українського драматичного театру ім. М.Заньковецької заслужений артист України Ю.Брилинський

Соліст Національного академічного театру опери та балету ім.С.Крушельницької народний артист України В.Ігнатенко

Соліст Національного академічного театру опери та балету ім.С.Крушельницької В.Загорбенський

Заслужений артист України О.Стахів

Солістка філармонії, лауреат міжнародного конкурсу Л.Коструба

Солістка філармонії О.Савицька

Соліст філармонії В.Рибчук,
концертмейстер — лауреат міжнародного конкурсу М.Габрук

Солістка філармонії І.Грех

Солісти філармонії, лауреати міжнародного конкурсу О.Фенюк та В.Понайда

Соліст філармонії, народний артист України М.Шуневич

Соліст філармонії Б.Косопуд

Артистка філармонії, лауреат Всеукраїнського конкурсу читців ім. Лесі Українки І.Павлюк

Доцент Національної музичної академії ім. М.Лисенка, кандидат мистецтвознавства Я.Горак

Квартет бандуристок філармонії «Львів'янки»
у складі О.Коломієць, Л.Нікітіної, І.Григорчук, О.Кушнір

Артисти Львівської філармонії
біля погруддя Івана Франка у Музеї

Хор церкви Святого Архистратига Михаїла «Благовіст»

Художні колективи Бориславa

Зразковий театр української пісні «Джерельце»
Моршинської школи мистецтв

НАШІ АВТОРИ

Віра Бонь	старший науковий працівник Музею, лауреат премії імені Святослава Гординського, заслужений працівник культури України
Вівчар Соломія	завідувач фондового відділу Музею
Глібовицька Ольга	науковий працівник Музею
Горак Роман	директор Музею, член Національної спілки письменників України, лауреат премій імені Івана Франка та Михайла Возняка, заслужений працівник культури України
Горак Іван	старший науковий працівник Музею
Горак Яким	доцент Львівської національної академії імені М.Лисенка, кандидат мистецтвознавства
Зозуляк Катерина	старший науковий працівник Музею, член Національної спілки письменників України
Зозуляк Петро	заступник директора Музею з наукової роботи, член Національної спілки театральних діячів України, заслужений діяч мистецтв України, заслужений діяч культури Польщі
Зорівчак Роксолана	Заслужений працівник освіти України, професор Львівського національного університету імені Івана Франка
Канич Анна	член Національної спілки письменників України
Коцур Алла	старший науковий працівник Музею

Кухар Валентина	старший науковий працівник Музею, кандидат історичних наук
Оркуш Марія	вчений секретар Музею
Соловчук Роман	головний редактор газети «Нафтовик Бориславa», член Національної спілки письменників України
Стець Зиновія	науковий працівник Музею
Чернієнко Віолетта	завідувач науково-експозиційного відділу Музею

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Львівський літературно-меморіальний музей Івана Фганка

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
МУЗЕЮ ІВАНА ФРАНКА У ЛЬВОВІ**

Випуск 9

Світлини
О. Глібовицька,
Р. Горак,
І. Горак
та з фондів музею

Відповідальний редактор і упорядник
П. Зозуляк
Комп'ютерний набір
Н. Дорош,
О. Глібовицька
Макетування
Ю. Оганесян
Технічний редактор
В. Покальчук

Здано на складання 25.08.2010. Підписано до друку 20.09.2010
Формат 84x108/32. Папір офс. Гарн. Baltica.
Ум. друк. арк. 23,94. Ум. фарбовідб. 24,05.
Наклад 500 прим.

Видавництво ВД "Ініціатива"

Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові [Текст] :
Н34 Випуск 9 / Відповідальний за випуск Петро Зозуляк. – Львів: Ініціатива, 2010.– 456 с.: іл.

ISBN 966-7173-08-8

У черговому випуску "Наукового вісника Музею Івана Франка у Львові" публікуються наукові статті й дослідження працівників музею та науковців інших установ. Продовжується публікація листів до Івана Франка.

УДК 821:069.02
ББК 83.3(2УКР)лб

НБ ЛНУ ім. Івана Франка
Іф 0572